

Petr Čornej

Husitství a husité

Petr Čornej

Husitství a husité

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

Katalogizační údaje jsou k dispozici v Národní knihovně ČR.

© Univerzita Karlova, 2019

© Petr Čornej, 2019

ISBN 978-80-246-3993-2

ISBN 978-80-246-4040-2 (pdf)

K 600. výročí husitské revoluce

OBSAH

Předmluva: Husitství jako badatelská výzva	9
I. Pojmy a problémy	13
Vzbúrenie, búrka, búrka a husitská revoluce	15
Husitství: katastrofa, nebo východisko z pozdně středověké krize?	36
II. V předvečer revolučního výbuchu	59
Praha po Husovi	61
„Prozatím poroučíme zmíněné křivdy Pánu Bohu, jehož je pomsta...“ Stížný list české a moravské šlechty proti Husovu upálení v historických souvislostech	85
III. Husitská Praha	129
Prachatic, Zlatá Koruna (a Praha) v roce 1420	131
Pražský husita Jeroným Šrol	162
IV. Král dvojího lidu	187
Královská volba na Staroměstské radnici	189
Jiří Poděbradský a česká otázka v mezinárodním kontextu let 1436–1464	233
Poděbradská éra: pojmenování, výměr, problémy	261
V. Na soudu dějin	291
Tři sondy do historiografie doby husitské	293
Kam sahá paměť. „Zrádce“ Čapek a svědectví Bohuslava Bílejovského	320
Politické a náboženské aktualizace husitství v českých kronikách na rozhraní středověku a novověku	350

Hájkův obraz husitské epochy	368
Proč Klio básní	407
VI. V pohledu moderní doby	419
Přibyslav – město Žižkovo?	421
Vnímání husitství v české moderní a postmoderní společnosti	441
Seznam zkratk	456
Summary	457
Bibliografická poznámka	464
Rejstřík	466

PŘEDMLUVA

Husitství jako badatelská výzva

V průběhu deseti let předkládám veřejnosti už třetí výbor ze svých studií. Činím tak naposledy, protože s koncem kalendářního roku 2019 po více než pětadvaceti letech působení definitivně opustím akademický svět. Vše má svůj čas a člověk by měl vědět, kdy odejít. Pokud se ještě budu vědecké práci věnovat, pak převážně pro osobní potěchu.

Zrod publikace však s mým rozhodnutím souvisí jen volně. Hlavní důvody, proč jsem ji, tentokrát bez váhání a přemlouvání, sestavil, jsou dva. Předně jsem hodlal uctít 600. výročí husitské bouře, zahájené 30. července 1419 první pražskou defenestrací. Husitská revoluce patří bez nadsázky k fenoménům, které zásadním způsobem ovlivnily české i středoevropské dějiny. Přesto si ji dnes z nejrůznějších důvodů málo připomínáme. Současný společenský i mediální nezájem je nepochybně reakcí na přemrštěnou aktualizaci i adoraci husitství, trvající celé jedno století, přibližně od roku 1860 do roku 1960. K tomu přistupují též faktory politické a konfesijní povahy. Není žádným tajemstvím, že jednoznačně pozitivní hodnocení husitské epochy bylo v moderní době především záležitostí národovců, liberálů, agrárníků, anarchistů, socialistů, komunistů, pokrokářů všeho druhu a na předním místě rovněž nekatolických křesťanských církví, spjatých s husitstvím základními ideovými východisky. Katolíci, bytostní konzervativci i příslušníci jiných národností, obývajících teritorium československého, respektive českého státu, zaujímalí a zaujímají (pochopitelně s výjimkou evangelické minority) k husitům převážně kritický či otažitý postoj. Přitom to původně byli liberálně orientovaní čeští Němci, kteří se k husitské tematice před rokem 1848 programově hlásili, nacházejíce v ní inspiraci pro své svobodomyslné politické snahy.

I když jsem poslední, kdo by komukoliv upíral právo na názor, domnívám se, že současné přehlížení husitské éry není na místě. Husitství bylo českou variantou řešení hluboké krize, v níž se na konci

středověku ocitla západokřesťanská církev i struktury středověkého státu. Na rozdíl od jiných evropských oblastí, v nichž se nejprve prosadila změna politického systému (utvoření stavovského státu, v kterém se o moc dělí panovník a stavy) a teprve poté nastoupila reformace, usilující o důslednou nápravu církevního organismu i za cenu vzniku nových církví, v českomoravském prostoru se oba procesy uskutečnily zároveň a vzájemně se prolínaly. To husitství dodalo revoluční dynamiku a učinilo z něj jedinečný dějinný jev, anticipující se zhruba stoletým předstihem dění v německých oblastech Říše, Švýcarském spříseženství, Nizozemí i Anglii. Nemusíme se proto za husitství stydět, neboť dnes negativně posuzované excesy (zvláště obrazoborectví) byly nedílnou součástí reformačních hnutí i jinde v Evropě. Nevykazujeme-li z dějin Martina Luthera, Ulricha Zwingliho, Jeana Calvina, Viléma Oranžského či Olivera Cromwella, pak nemá smysl zpochybňovat dějinný význam Jana Husa, Jeronýma Pražského, Jana Žižky nebo Jana Želivského. Po celý svůj vědecký život jsem se snažil husitské téma odpolitizovat a odideologizovat, tedy zbavit je nánosů ahistorických a účelových moderních interpretací, které jeho podstatu zkreslovaly a u veřejnosti budily nedůvěru, ne-li úsměšky. I na sklonku akademické dráhy hájím přesvědčení, že husitství je třeba vykládat zevnitř, pokud možno s hlubokým porozuměním tehdejší mentalitě. Není to vždy záruka úspěchu, ale je to jediná možnost, jak se zbavit černobílé optiky a alespoň částečně pochopit vzrušující, barvitou a bezesporu velkou dobu.

Druhý důvod, který mě ovlivnil při koncipování knihy, tkví v okolnostech vnější povahy. Na léta 2015–2018 připadla kulatá výročí významných událostí tvořících důležité mezníky v husitských a zároveň i v českých dějinách. Nejprve to bylo relativně důstojné připomenutí 600. jubilea smrti mistra Jana Husa (6. července 1415), dále vydání protestního listu české a moravské šlechty proti Husovu odsouzení a upálení (2. září 1415) a poté památka mistra Jeronýma Pražského, poslaného kostnickým koncilem na planoucí hranici 30. května 1416. Hluboko ve stínu těchto výročí zůstala jiná data, zejména 560. jubileum volby a korunovace Jiřího z Poděbrad (2. března, potažmo 7. května 1458) a 550 let, která uplynula od zrodu projektu, předloženého „husitským králem“ křesťanským panovníkům s cílem zajistit bezpečnost

a spolupráci v evropském rámci (1464). U příležitosti všech uvedených výročí byly uspořádány větší či menší výstavy, vědecké konference, sympozia a semináře, kterých jsem se, pokud to bylo v mých silách, aktivně zúčastnil. Ne vždy ovšem bývá společenská poptávka, na niž historik reaguje, provázána s rozmanitými jubilei. Občas potřebný podnět poskytne i mimořádný kulturní počín, jakým roku 2013 nepochybně bylo třetí úplné české vydání *Kroniky české* Václava Hájka z Libočan, stěžejního textu, který nadlouho spoluutvářel české historické vědomí. Počítám-li dobře, vzniklo devět ze šestnácti studií zařazených do této knihy na objednávku, které jsem vyšel vstříc, avšak současně se jí snažil využít k hlubšímu zamyšlení nad profilovými událostmi i osobnostmi českých dějin.

Historikovu práci však nediktují výročí, nýbrž především jeho vlastní badatelský zájem. Ani v letech 2010–2018, kdy se mé studie rodily, jsem neopouštěl problematiku, jíž se věnuji dlouhodobě, tj. nejen vlastní husitství (se zaměřením na postavu Jana Žižky a na poměry v husitské Praze), nýbrž také jeho reflexi v českém raně novověkém a moderním dějepisectví i v historické paměti. Svědčí o tom zejména stati začleněné do třetího a šestého oddílu, zatímco první dvě studie se zabývají zásadními koncepčními otázkami, jednak sémantickou proměnou pojmů označujících revoluční fázi husitství a také provokativní tezí, zda husitská epocha byla skutečně dějinnou katastrofou, kterou v ní vidí její četní kritici.

Ačkoliv vybrané články působí na první pohled rozmanitě, přece jen mají, vedle husitské tematiky, ještě jednoho společného jmenovatele. Respektují mínění zesnulého historika Josefa Války, který opakovaně upozorňoval, že ke změně zažitého paradigmatu vedou v historiografii dvě cesty. Buď změna koncepce, nebo zásadní nová zjištění dosažená mikrohistorickými postupy. Pozorný čtenář nalezne v knize práce obojího zaměření, ale i takové, které obě možnosti cíleně propojují.

V Praze 9. června 2019, přesně padesát let po maturitě

I. POJMY A PROBLÉMY

VZBÚŘENIE, BÚŘE, BÚŘKA A HUSITSKÁ REVOLUCE

Texty mohou lhát, ale jazyk, ačkoliv se o to někdy snaží, nelže nikdy. I proto je nejdůležitějším a zároveň autentickým pramenem pro poznání jedinečné a neopakovatelné minulosti. Tato dnes již téměř proseminární poučka v sobě ale skrývá potenciální nebezpečí vedoucí na „okraj útesu“. Už antičtí učenci věděli, že slova skutečnost nejen pojmenovávají (a tím i zpřístupňují a osvětlují), nýbrž zároveň také zastírají. Nejednoznačnost a nepřesnost jazykového pojmenování i permanentní proměny jazyka, reflektujícího měnící se realitu (resp. aktuální svět), staví historika do nezáviděníhodné, ne-li neřešitelné situace. Velmi často postrádá jistotu, zda slova obsažená v pramenech opravdu pochopil v jejich autenticitě a zda jím předkládané interpretace nejsou zkreslené, nebo dokonce mylné.

Dialog se zmizelou, leč kdysi existující minulostí však naráží ještě na jednu neschůdnou překážku. Pokud se badatel nespécializuje na soudobé dějiny, potom zákonitě postrádá bezprostřední osobní prožitek zkoumaného dějinného úseku. Bez přímé zkušenosti, která je nepřenositelná, však skutečnost nikdy plně neuchopí a nepostihne ani její vůni, barvy a nálady. Aktéři i svědci dávných událostí buď již promluvíli, nebo zarytě mlčí. Historik proto nemá jinou možnost než se pokusit s nimi navázat prostřednictvím jazyka poněkud jednostrannou komunikaci, snažit se zahlédnout útržky dějin a současně letmo nahlédnout do mysli a snad i pocitů dávno mrtvých lidí. Alespoň dílčí útěchu mu skýtá znaková povaha jazyka. Chápe-li znak jako nositele významu, s jehož pomocí proniká ke smyslu sdělení, není jeho úsilí o rozhovor s dějinami marné a beznadělné.¹

---

¹ Blíže k těmto otázkám např. Jaroslav Marek: Příspěvky k typologii historikova textu, *ČČH* 91 (1993), s. 531–544; týž: Historie a postmoderna, *ČČH* 92 (1994), s. 477–495; týž: Historické dílo jako text, in: *In memoriam Josefa Macka (1922–1991)*, edd. Miloslav Polívka – František Šmahel, Praha 1996, s. 317–328; Lubomír Doležel: Fikční a historický

Každý dialog badatele s minulostí zůstává i v rámci jednoho jazyka dialogem dvou historických jazykových rovin, lišících se mimo jiné v lexikální a s ní těsně spjaté sémantické sféře, jež nás zde zajímá především. Dynamické jazykové procesy, úzce propojené s civilizačními proměnami, zákonitě ovlivňují i historickou vědu, která zcela běžně označuje dávné jevy pojmy, jež v sledované době ještě neexistovaly, nebo měly jiný význam. Vystává proto otázka, zda je takový přístup adekvátní, zda nevnáší do minulosti anachronické momenty a zda opravdu přispívá k poznání zkoumané epochy.² Je to ovšem otázka ryze akademická, neboť každý badatel je zajatcem doby, v níž žije, již si nevybral a z jejíž pout se nikdy nevymaní. Po zkušenostech s historiografií 19. a 20. století, která nejednou nazírala starověké a středověké dějiny prizmatem vlastních hodnot, zkušeností, představ a ideálů, by však měl být nanejvýš obezřetný. Pro husitologii, jejíž koncepce a výklady byly mimořádně silně poznamenány bezděčnými, podvědomými i politicky motivovanými aktualizacemi, platí tato výstraha dvojnásob.³

Jednu z cest, jak toto nebezpečí podstatně omezit, představuje komparace tzv. klíčových slov v pozdně středověké češtině (eventuálně v latině a v němčině) s relevantními pojmy užívanými v současném českém jazyce, ať již ve vědě či publicistice.⁴ Už v poslední třetině 20. století tuto stezku prošlápli Igor Němec, Emanuel Michálek, Josef Macek i další vyznavači historické sémantiky a historické sociolingvistiky.⁵ Vzorově mimo jiné upozornili na fakt, že středověká čeština sice znala slovo *společnost*, nikoliv ale v nynějším významu (tj. souhrn společně

---

narativ: setkání s postmoderní výzvou, *Česká literatura* 50 (2002), s. 341–370; týž: *Fikce a historie v období postmoderny*, Praha 2008; Petr Čornej: Věčný problém: jak psát dějiny?, in: *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, ed. Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek, Praha 2007, s. 15–40.

² Josef Macek: Historická sémantika, *ČČH* 89 (1991), s. 1–30.

³ Maciej Górny: *Między Marksem a Palackým. Historiografia w komunistycznej Czechosłowacji*, Warszawa 2001, s. 61–95; Petr Čornej: Zrození husitského mýtu: problém optiky, in: *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvávaly* (Moderní dějiny – Supplementum 1), ed. Milan Řepa, Praha 2008, s. 86–103.

⁴ Igor Němec – Emanuel Michálek a kol. (= Josef Macek): Vztah sémantiky staročeské slovní zásoby ke společenské situaci, *Slavia* 47 (1978), s. 14–22 (přetištěno in: Igor Němec: *Práce z historické jazykovědy*, Praha 2009, s. 408–415).

⁵ Podrobněji o tom Petr Čornej: Význam Staročeského slovníku pro českou historiografii, *Naše řeč* 81 (1998), č. 2–3, s. 61–69.

žijících lidí), na jehož místě užívala označení jiná, z dnešního náhledu ne zcela výstižná, např. *obec*, *cierkev* či *sbor*, z nichž dvě poslední zrcadlila příslušnost ke křesťanské víře.⁶ Podobně neexistovalo ve staročeské slovní zásobě slovo *stát*, jež se do češtiny dostalo složitým putováním z italštiny přes němčinu až v osvětském období.⁷ Moderní historik husitské epochy se přitom ve svých výkladech bez obou těchto klíčových termínů neobejde.

S dějinným fenoménem husitství by si dnes specialista sotva poradil bez substantiva *revoluce*. Přitom pojem *husitská revoluce* zakotvil jako ustálené sousloví v českém i mezinárodním vědeckém diskursu až v průběhu 20. století, kdy postupně pronikl též do dějepisných učebnic. Ještě v 19. věku se vyskytoval poměrně slabě. To napovídá, že se prosadil až v důsledku moderních revolucí, měnících od sklonku 18. století tvářnost euroatlantické civilizace.⁸ K shodnému původu odkazuje také pojem *husitské revoluční hnutí*, preferovaný českými marxistickými historiky nedlouho po únoru 1948.⁹ Připomeňme pro úplnost, že se v časovém vymezení husitské revoluce většina současných znalců shoduje a datuje ji zpravidla léty 1419–1436.

Stejně jako substantivum *společnost* existovalo slovo *revoluce* i ve středověku, ovšem nikoliv v českém, nýbrž v latinském lexiku. Podstatné

⁶ Jaroslava Pečírková (a Josef Macek): Sémantická analýza staročeského slova *obec*, *LF* 97 (1974), s. 89–100; Igor Němec a kol.: *Slova a dějiny*, Praha 1980, s. 135–136; Igor Němec – Jan Horálek a kol.: *Dědictví řeči*, Praha 1986, s. 378–381; Josef Macek: Ze slovníku české reformace: sbor, in: *Směřování. Sborník k šedesátinám Amedea Molnára*, ed. Noemi Rejchrtová, Praha 1983, s. 117–123; týž: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, I. *Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992, s. 172–173; týž: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 295–296. Na německé straně Ferdinand Seibt: *Husitica. Zur Struktur einer Revolution*, 2. vyd., Köln – Wien 1990, s. 125–133.

⁷ Zdena Horáková et al. (= Josef Macek): Die Aussagen der altscheichischen Sprache über die mittelalterliche Auffassung des Staates in Böhmen, *Zeitschrift für Slavistik* 18 (1973), s. 838–852; Igor Němec a kol.: *Slova a dějiny*, s. 223–233.

⁸ Martin Malia: *Lokomotivy dějin. Revoluce a utváření moderního světa*, Brno 2009.

⁹ Dobově podmíněné zdůvodnění podal Josef Macek: *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1952, zvláště s. 159–167. Husitství v striktně marxistickém pojetí nemohlo, ba nesmělo být *revolucí*, neboť tento pojem byl rezervován pouze pro novověké radikální kvalitativní změny, zvláště při přechodu od jedné společensko-ekonomické formace k druhé, rozumí se historicky progresivnější. K dobovým marxistickým diskusím, spjatými neodmyslitelně též s termínem *všeobecná*, resp. *první krize feudalismu*, František Šmahel: *Husitská revoluce*, I. *Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1993, s. 36–42.

jméno *revolutio*, odvozené od slovesa *revolvere*, označovalo již v pozdní antice cyklický pohyb. Jeho centrální význam byl astronomicko-astrologický, neboť (dle tehdy platných názorů) postihovalo pohyb hvězd i jiných nebeských těles kolem Země, popřípadě opakující se roky a další přírodní jevy, charakteristické pravidelnými návraty. Ve francouzštině se slovo *révolution* objevilo ve 12. století, anglická varianta *revolution* je doložena od roku 1390, v němčině a v češtině se prosadilo daleko později, až v novověku.¹⁰ Jungmannův *Slovník česko-německý* definuje roku 1837 *revoluci* jako proměnu, např. správy zemské,¹¹ tedy již v politickém významu, se symptomatickým odkazem na Krameriovy noviny. Přitom politický obsah vložila do slovesa *rivolture* už během druhé poloviny 14. století italština. V kronikářských dílech bratrů Giovanniho a Mattea Villaniů označuje prudké převraty v městských radách a v 15. věku se objevuje jako charakteristika (*grande novita e rivoluzione*)¹² známého florentského povstání ciompi, propuknuvšího a poraženého v letních měsících roku 1378.

Ze stručného přehledu vyplývá, že ani husité, ani jejich protivníci pro pojmenování dramatického dění, které od roku 1419 zmítalo Českým královstvím a částečně i Moravou, slovo *revolutio* neužívali. Ocítáme se tak před problémem, jak tehdejší lidé převratné události nazývali a zda v pozdně středověké češtině existovala slova, která můžeme chápat jako plnohodnotný či alespoň dílčí ekvivalent k nynějším významům substantiva *revoluce*. To dnes podle mínění předních politologů a sociologů označuje buď jednorázovou, pronikavou (zpravidla násilnou) změnu politického systému, nebo dlouhodobější proces hluboké strukturní přeměny společnosti, včetně změn ve sféře hospodářské, vědecké i kulturní, resp. civilizační.¹³ V případě husitství

¹⁰ Podrobně k tomu stěžejní práce, zejména Reinhart Koselleck et al.: *Revolution*, in: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, V. Pro-Soz, edd. Otto Brunnert – Werner Conze – Reinhart Koselleck, Stuttgart 1984, s. 653–788; Karl Griewank: *Der neuzeitliche Revolutionsbegriff. Entstehung und Entwicklung*, 2. vydání, Hamburg 1992, s. 17–22; Jaroslav Krejčí: *Dějiny a revoluce*, Praha 1992, s. 9–12.

¹¹ Josef Jungmann: *Slovník česko-německý*, III. P–R, Praha 1837, s. 821.

¹² R. Koselleck et al.: *Revolution*, s. 672.

¹³ Kre (= Jaroslav Krejčí): *Revoluce*, in: *Velký sociologický slovník*, II. P–Ž, Praha 1996, s. 928–929.

záměrně setrváváme u prvního významu, neboť není pochyb, že se do vědomí současníků i do dějin zapsalo především jako násilná změna, jejíž nedílnou součástí byla *domáci*, resp. *občanská válka* (latinský termín *bellum civile* je znám už v antice) i ozbrojený zápas proti zahraničním interventům, tedy jevy typické pro velké revoluce 18.–20. století. Ostatně sémantické pole sousloví *bellum civile* zahrnovalo ve středověku i význam blízký dnešnímu výměru substantiva *revoluce*.¹⁴

Výchozí teze této studie byla vratká. Na jedné straně se zdálo nepravděpodobné, že by pamětníci bouřlivých událostí rezignovali na jejich souhrnné české označení, na straně druhé vzbuzovala skepsi tehdejší realita. Ani pozdní středověk si na přesnost nepotrpěl a významová rozkolísanost pojmů, v nichž má současný historik sklon vidět termíny (např. *purkrabí*, *hejtman*, *řiditel*), byla obrovská.¹⁵ Řeč pramenů však badatelskou skepsi alespoň částečně rozrušila.

Záchytným bodem, který určil směr dalšího výzkumu, byly formulace obsažené v konceptu spisu, jež představitelé českého panstva adresovali přibližně v letech 1458–1460 králi Jiřímu Poděbradskému.¹⁶ Domáhali se v něm obnovy statu quo před rokem 1420, kdy na českém zemském soudu působili jako přisedící výhradně zástupci vysoké nobility, nikoliv vладыkové a panoši, kteří na toto fórum pronikli až při jeho znovuotevření v roce 1437. Od té doby působilo na zemském soudu ve funkci přisedících 12 pánů a 8 příslušníků nižší šlechty, i když definitivně byl tento poměr uzákoněn až v letech 1485–1487.¹⁷ Písemnost

¹⁴ R. Koselleck et al.: *Revolution*, s. 654.

¹⁵ Robert Novotný: Staročeský výraz hejtman. Sémantická analýza, *Marginalia Historica* 4 (2001), s. 85–102; Robert Šimůnek: *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005, s. 165–173.

¹⁶ Znění zpřístupnil Jiří Jurok: Edice nových pramenů z neznámého právního rukopisu doby poděbradské, *PHS* 28 (1987), s. 75–104 (zde jako Příloha II na s. 90–95). Materiálu se týkají i některé další Jurokovy studie, zvláště Zápas o zemský soud – jedna z příčin vzniku Zelenohorské jednoty roku 1465, *HT* 6–7 (1983–1984), s. 181–192; Neznámý rukopis doby poděbradské. Studie k problematice politického zápasu panstva, rytířstva a panovníka o zemský soud v Čechách během XV. stol., *PHS* 27 (1986), s. 27–56.

¹⁷ K tomu Josef Markov: Spor pánů a rytířů o sedání v lavicích, in: *Sborník prací z dějin práva československého*, I. K padesátým narozeninám profesora Jana Kaprasa jeho žáci, Praha 1930, s. 98–103; Jan Janák – Zdeňka Hledíková: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, s. 115–116; František Šmahel: Nástin proměn stavovské skladby Českého království od konce 14. do počátku 16. století, in: *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619)*, edd. Karel Malý – Jaroslav

samotná se podle domněnky Jiřího Juroka hlásí do okruhu katolického šlechtice a nejvyššího zemského sudího Mikuláše Zajíce z Hazmburka, který ale zemřel již v roce 1459.¹⁸ Podle mého mínění by bylo vhodnější pomýšlet spíše na jeho syna Jana Zajíce z Hazmburka, vůdčí postavu šlechtické opozice proti Poděbradovi i právnicky poučeného muže,¹⁹ ovlivňujícího českou politickou scénu téměř čtyři desetiletí, až do roku 1495. Otázku autorství však v rámci sledovaného problému ponechme stranou. Podstatné je, že se písemný elaborát průkazně zrodil v prostředí tradiční aristokracie, razantně odmítající změny, jež jako součást revolučního procesu oslabily politické pozice starobylých panských rodů. Jejich příslušníci si nicméně i v nových poměrech nadále nárokovali hlavní slovo při rozhodování o záležitostech Českého království a nehodlali ustoupit.²⁰ Vzestup politické prestiže nižší nobility a královských měst proto autoři rozkladu pokládali za nepatřičný a správně jej spojovali s husitskou revolucí, v jejímž průběhu rytířstvo, panošové, vladkové i obecný lid „k větším statkům přišli, než předci jich...“²¹ Samotný majetek by však neměl být důvodem k změně politického uspořádání („zřízeníosti“),²² jež na základě starobylých obyčejů ustavil Karel IV. a které trvalo až „do zbúrenie země...“²³

Není pochyb, že slovo *zřízeníost* tu má význam právního řádu, uzákoněného nejslavnějším českým panovníkem v úzké součinnosti se starobylými panskými rody,²⁴ zatímco substantivum *zbúrenie* označuje

---

Pánek, Praha 2001, zvláště s. 78–79. K situaci roku 1437 podrobná zpráva in: *Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti*, I, edd. Franciscus Palacky – Ernestus Birk, Vindobonae 1857, s. 850–851.

¹⁸ Tak J. Jurok: Edice, s. 75.

¹⁹ K jeho roli v širších politických souvislostech Petr Čornej – Milena Bartlová: *Velké dějiny země Koruny české*, VI. 1437–1526, Praha – Litomyšl 2007, passim. Nově k němu Martin Šandera: Jan Zajíc z Házmburka. Tvůrce programu a hlavní diplomat Zelenohorské jednoty, *VLH* 36 (2016), s. 21–42; Petr Čornej: Jan Zajíc z Házmburka, katolický šlechtic, politik a vzdělanec druhé poloviny 15. století, in: *Modrá krev Sobotecka. Sborník k 520. výročí povýšení Sobotky na město 1498–2018*, ed. Karel Bílek, Sobotka 2018, s. 17–26.

²⁰ O tomto problému s přihlédnutím k politické atmosféře let 1448–1471 Petr Čornej: Klíče ke Karlštejnu, *SMB* 1 (2009), zvláště s. 51–61.

²¹ J. Jurok: Edice, s. 92.

²² Tamtéž, s. 91, 92, 94.

²³ Tamtéž, s. 90.

²⁴ Škoda jen, že elaborát neodkazuje na konkrétní písemnosti ani na reformu zemského soudu v polovině 14. století. Takto se lze domnívat, že argumentace vůlí Karla IV., jehož

husitskou revoluci. Ve stejném významu („až rovně teď do tohoto zbúrenie“; „až rovně teď teprv do zbúrenie země“)²⁵ se v analyzované písemnosti vyskytuje ještě na dalších dvou místech. Současný čtenář cítí z pojmenování revolučních událostí slovem *zbúrenie* negativní konotaci a automaticky si je spojuje se *vzbouřením* či *vzpourou*. Činí tak naprosto oprávněně, neboť Zajícové z Hazmburka i členové dalších, převážně katolických panských rodů skutečně vnímali husitské *zbúrenie* jako destrukci pořádku, řádu, pokoje i starodávných svobod.²⁶ Přesto zatím zachovejme zdrženlivost. Zjištění, že skupina starobylé české šlechty spatřovala v revolučních událostech *zbúrenie*, nemusí mít patřičnou vypovídací hodnotu, neboť se zakládá na rozboru jednoho pramene neskrývajícího vyhraněnou politickou tendenci.

Tím závažnější je další poznatek. V téměř shodném a navíc přesněji formulovaném výroku se s pojmenováním husitské revoluce jako *zbúrenie* setkáváme v *Postile* Petra Chelčického. Jihočeský hloubal psal své dílo, dosud v úplnosti nevydané, snad již v polovině třicátých let 15. věku, vyloučeno ale není ani dokončení obsáhlé práce na prahu následujícího decennia.²⁷ Pro dataci textu i autorův vztah k revoluci je stěžejní partie, obsažená ve výkladu na druhou adventní neděli: „A ačkoli v těchto časech zkusili sú lidé této země i okolní velikých zamučení, béd a núzi, když se stalo zbúrenie strany proti straně z přičiny viery, že jedni na druhé tiskli mocí jako na kacieře. A trvala válka ukrutná na patnácte let s záhubami přilišnými, s velikými strachy a s davy...“,²⁸ tj. útisky. Ani Chelčický nehodnotil revoluci, jejíž příčiny shledával ve vyostřených sporech o závazný výklad křesťanské víry (a jistě též o úlohu církve), pozitivně. Vyznavač novozákonních principů, odpůrce jakéhokoliv násilí v mezilidských vztazích a hlasatel

---

se v porevoluční době dovolával kdekdo, může být čistě účelovou záležitostí, neboť to bylo právě panstvo, které donutilo nejslavnějšího Lucemburka stáhnout zákoník známý pod názvem *Majestas Carolina*. K politické manipulaci s údajnými Karlovými listinami po roce 1448 např. P. Čornej: *Klíče ke Karlštejnu*, zvláště s. 57–58, 71–72.

²⁵ J. Jurok: *Edice*, s. 92, 94.

²⁶ Tamtéž, s. 91–95.

²⁷ Jaroslav Boubín: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*, Praha 2005, s. 105–109.

²⁸ *Petra Chelčického Postilla*, I, ed. Emil Smetánka, Praha 1900, s. 19 (z praktických důvodů text v citátu transkribuji).

striktně duchovního boje proti hříchům i jiným nepravostem,²⁹ pokládal za nejcharakterističtější rys revoluční doby válečné běsnění, které odsuzoval a jež (nejen podle jeho mínění) trvalo patnáct let. Znamená to, že bojové období husitství začíná v Petrově interpretaci rokem 1419 a končí 30. května 1434 bitvou u Lipan. Od moderních časových výměrů husitské revoluce se toto datování příliš neliší.

Navzdory výskytu shodného významu slova *zbúrenie* ve dvou textech, jejichž autoři se názorově zásadně lišili, by bylo chybou vztahovat uvedené substantivum výhradně k husitské revoluci. Jeho sémantické užití bylo širší. V obecné rovině označovalo, jak napovídají oba citované texty, *vzpouru*, v pojetí starobyklých panských rodů konkrétně vzpouru proti tradičnímu řádu. Kromě toho se slovo *zbúrenie* (resp. *búrenie*) po celé 15. století vyskytuje též jako pojmenování pro lokální revolty, nepokoje, povstání a rebelie.³⁰

Ve stěžejních česky psaných úředních dokumentech vzniklých v revolučním období na husitské straně jsem zatím substantivum *zbúrenie* hledal marně. Zato se v nich mnohokrát frekventuje podstatné jméno s prokazatelně shodným základem. Slovo *búře*, postverbale vytvořené v dávné slovanštině (*bura*; *buřa*), zjevně souvisí s onomatopoickým *bhur-*, které zaznívá též v latinském slovesu *furo* (tj. bouřit, zuřit, šilet, řádit, být rozvášněn), resp. v substantivech *furor* (zuřivost, šílenství, vášně) či *boreas* (severní vítr nebo severní bouře). V staročestíně však častěji představuje ekvivalent k latinským podstatným jménům *tempestas* (čas, chvíle, okamžik, počasí, bouře, vichřice, nečas, pohroma, zkáza aj.), *procella* (bouře, bouřka, vichr, útok) a *turbo* (vichřice, bouře, vír, kolo, kotouč),³¹ eventuálně k německému *der Sturm* (bouřka,

²⁹ Josef Macek: Sémantická analýza slova „moc“ ve slovníku P. Chelčického, in: *Palaeobohemica Immanueli Michálek septuagenario oblata* (Listy filologické – Supplementum II.), Praha 1992, s. 96–119; Jaroslav Boubín: Obraz převráceného světa. K úvahám Petra Chelčického o společnosti, *ČČH* 108 (2010), s. 593–614.

³⁰ Blíže, ač ne vždy do patřičné hloubky, Josef Macek: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, III. *Města*, Praha 1998, s. 294. Z dalších dokladů kupř.: „Item v tu sobotu před jich stětím žaloval [mistr Jakoubek ze Stříbra – pozn. P. Č.] před těmi zrádnými konšely na rathúze na kněží Nového Města řka, že činie rozdiel v lidu a k búření káží...“ *Viz Staré letopisy české z rukopisu křižovnického*, edd. František Šimek – Miloslav Kaňák, Praha 1959, s. 81.

³¹ Václav Machek: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, s. 59. K českým ekvivalentům substantiva *furor* Helena Karlíková: Hněv ve staročestíně lexiku,

bouře, útok, zteč).³² Ve všech případech jde o slova polysémantická, v nichž se zřetelně uplatňuje metonymie, tj. pojmenování na základě věcné souvislosti. Základní význam se tu zpravidla (s výjimkou substantiva *tempestas*, odvozeného od slova *tempus*) vztahuje k přírodnímu jevu, zatímco významy vojenské, politické a technické jsou přenesené. Tak je tomu rovněž u staročeské *búře*, která pochopitelně odkazovala i k biblickým textům, v nichž Hospodinův hněv stíhá zpronevěřilé hromobitím, burácením, plameny, vichrem a smrštěm (Ž 83,16; Iz 29,6; Jr 11,16), leč dokáže i živly ztišit, zklidnit a bohabojné dovést do přístavu (Ž 107,28–31).

Stejně jako pojem *zbúrenie* sloužilo substantivum *búře* v sledovaném kontextu k pojmenování husitské revoluce³³ a jejích násilných projevů, nejednou pokládaných za boží trest. Zároveň se vztahovalo i k místním nepokojům.³⁴ V tomto smyslu se často objevuje též výraz *búrka*, tj. deminutivum od *búře*, adekvátní kratšímu trvání i menšímu politickému dosahu lokálních turbulencí.³⁵ Někdy ovšem stojí *búře*

---

in: *Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám*, edd. Petr Nejedlý – Miloslava Vajdlová – Boris Lehečka, Praha 2005, s. 161–165. Základní významy slova *búře* a jeho latinské i německé ekvivalenty evidovali již Josef Jungmann: *Slovník česko-německý*, I. A–J, Praha 1835, s. 78; Jan Gebauer: *Slovník staročeský*, I, Praha 1903, s. 117–118.

³² Např. „bylalyby která bůře neb který šturm...“ Viz AČ, I, s. 216 (č. 27).

³³ Tak je tomu ve známé veršované skladbě *Václav, Havel a Tábor*, sepsané v roce 1424 anonymním katolickým autorem, který klade Táborovi do úst slova: „To jest ta bůře a največší k tomu příčina, / na popy krvavé jde ta jistá všechna vina.“ Viz František Svejkovský (ed.): *Veršované skladby doby husitské*, Praha 1963, s. 118 (v. 93–94). Téměř shodně se vyjádřil katolický básník Jakub Trch v skladbě Truchle k nebi: „Hlas nás oslyš / milý pane Bože, / tuto bůři utiš, / toť tvá milost muože.“ In: *Staročeská lyrika*, ed. Jan Vilíkovský, Praha 1940, s. 123–124.

³⁴ Např. mistr Jeroným Pražský sděluje 12. 9. 1415 („ten czwtwrtek nayblyzssy po dny narozeny Matky Boží“) z Kostnice Lackovi z Kravař: „A slyssim, ze by drahná burze byla y w Czechach y w Morawie pro smrt mystra Husowu...“ Viz *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones, Polemica, Epistulae*, edd. František Šmahel – Gabriel Silagi, Turnhout 2010 (Corpus christianorum. Continuatio Mediaevalis 222. Magistri Iohannis Hus Opera omnia, XXVIIa – Supplementum I), s. 257. K místním, byť z celočeského hlediska významným pražským událostem, předcházejícím úkladné popravě Jana Želivského a jeho přívrženců, se váže údajný výrok Jakoubka ze Stříbra na adresu novoměstského tribuna: „Ty jsi vinen všemi těmi bůřemi a tímto vším krve prolitiem, a zavedl jsi Českú a Moravskú zemi.“ Viz *Staré letopisy české z rukopisu křižovnického*, s. 81.

³⁵ Uvádím pouze dva příklady: „... aby nižádný obcí měst těchto Pražských nevalil, ani kterých rot a bůřek strojil, buď světský neb duchovní.“ Viz AČ, I, s. 221 (č. 31). Počátkem roku 1438 psal Aleš Holický ze Šternberka Oldřichovi z Rožmberka, že on spolu s Hyncem

i *búrka* v těsném sousedství, fakticky jako dva ekvivalenty. Tak je tomu např. v prohlášení, kterým na podzim 1419 prozatímní vláda v čele s královnou-vdovou Žofií a nejvyšším purkrabím Čeňkem z Vartenberka tlumočila pražským radním i dalším úředníkům vzkaz Zikmunda Lucemburského, aby „nepokoje a búrky“ pomáhali „stavovati...“³⁶ Výčet nepravostí, tvořících součást *búře*, následuje vzápětí: boření kostelů a klášterů, vyhánění mnichů a jeptišek, konání nepovolených shromáždění a úvahy o volbě husitského biskupa. Zikmund jako dědic českého trůnu, říká se v dokumentu, nebude litovat královských pokladů, co jich „v této zemi má“, aby tu „búři“ zarazil.³⁷ Jeho další kroky však jen přilily olej do ohně.

Slavný husitský sněm v Čáslavi, konaný počátkem června 1421, prohlásil Zikmundovo české královské důstojenství, vzdor korunovací uskutečněné 28. července 1420 v Svatovítské katedrále, za neplatné, zároveň však reagoval i na revoluční situaci, již značná část veřejnosti pociťovala jako narušení řádu a rozvrat právního stavu. Sněmovní usnesení pojmenovává hlavní příznaky revoluční smršti, totiž „mnohé, rozličné a veliké nesnáze, búře, záhuby, pálení, násilí i jiné rozbrojené neřády v království našem Českém“,³⁸ jako přímý důsledek rozdílného výkladu božích pravd ohlášených „Písmem svatým...“ Proklamuje proto vůli „neřády v řád a ty búře v klid a v svornost uvést i tady obecné dobré téhož království napravit i upevniti...“³⁹

Bylo to odhodlání, které nepřineslo výsledek. Téměř shodné či nepatrně pozměněné formulace (mimo jiné důkaz, že koncepty sněmovních

---

Ptáčkem nejsou „búrek příčina“ okolo Prahy. Viz Blažena Rynešová (ed.): *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, II. 1438–1444, Praha 1932, s. 8 (č. 7).

³⁶ AČ, III, s. 209 (č. 15).

³⁷ Tamtéž, s. 210. Nepochybným ohlasem provolání je pasáž v *Zlomcích rýmované kroniky*, jejíž autorství se zpravidla přisuzuje Prokopu písařovi: „Ihned Sigmund, uherský král, / slavné listy Čechům jest slal / mnohú řečí ozdobené, / aby i páni Pražené, / oněch búrek nechajíce, / v kostely nesahajíce, / řádem za král vzeli jeho / jakžto dědice pravého, / aby v zemi pokoj měli.“ Viz F. Svejkský (ed.): *Veršované skladby doby husitské*, s. 152 (v. 47–55). Citované verše, umístěné hned za zmínku o setkání Na Křížkách, dokládá oprávněnost datace provolání prozatímní vlády (Palackým kladeného na počátek roku 1420), do října 1419. Detailně k tomu Jaroslav Mezník: *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 220–221.

³⁸ FRB, V, s. 486.

³⁹ Tamtéž.

usnesení připravovala kancelář Starého Města pražského) čteme v zápisech svatohavelského sněmu v listopadu 1423 („znamenavše mnohé rozličné veliké nesnáze, bůře, záhuby, pálenie, násilí, bezprávie i jiné rozličné neřády království Českému škodlivé i ohyzdné...“),⁴⁰ v úmluvách zdických z následujícího roku („znamenavše mnohé rozličné a veliké nesnáze, bůře, záhuby i jiné rozličné neřády království Českému škodlivé, ohyzdné...“)⁴¹ i v oficiálním dokumentu husitského, tzv. svatomartinského sněmu ukončeného v pokročilém adventu 1433 („znamenavše mnohé, rozličné a veliké nesnáze, bůře, záhuby, války a jiné rozličné neřády království Českého a markrabství Moravského škodlivé...“).⁴² Za dlouhá léta se tak v zásadě nic nezměnilo a slibovaná náprava zůstala „na papíře“, i když politická vůle, vyjadřovaná stále stejnými slovy, nechyběla.

Tento poznatek fakticky potvrzuje Chelčického postřehy. Česká společnost, včetně hlavních politických aktérů, považovala dění odstartované v létě 1419 a trvající přinejmenším do lipanské bitvy za vybočení z řádu, za nenormální stav i dočasný jev, přirovnávaný k prudkému atmosférickému výkyvu, k bouři či k sérii bouří, které jednou zákonitě odezní a poté se poměry opětovně zklidní. Revoluci, ač vyplňovala dlouhá léta, ve své většině nepřivýkla, pociťovala ji jako nenáležité provizorium a toužila po stabilitě, zakotvené v principech *božího zákona*, jehož rozdílný výklad byl, jak všichni věděli, jednou z hlavních příčin nebývalého otřesu.

Průvodní násilné jevy revoluce („záhuby, pálenie, násilí, bezprávie“) chápali lidé jako opak *řádu*, doslova *neřád* (či přesněji *ne-řád*), tedy překážku obecného prospěchu (resp. užitku celé společnosti, ať již ve výměru všekřesťanském, celostátním, zemském nebo etnicky českém), označovaného souslovím *obecné dobré*, resp. latinským termínem *bonum commune*.⁴³ Ačkoliv bychom předpokládali, že v husitském prostředí

⁴⁰ AČ, III, s. 241 (č. 31).

⁴¹ Tamtéž, s. 248 (č. 33).

⁴² AČ, III, s. 412 (č. 5).

⁴³ Blíže k latinskému pojmu i k jeho českému ekvivalentu v evropských i českých souvislostech Winfried Eberhard: „Bonum commune“ v konkurenci mezi monarchickou vládou a stavovskou společností, *ČČH* 102 (2004), s. 449–474. Se zřetelem k husitským Čechům méně přesně Josef Macek: „Bonum commune“ et la Réforme en Bohême, in: *Histoire sociale*,

splývalo *obecné dobré* s *božím zákonem*, shrnutém ve čtyřech pražských člancích, nebylo tomu tak zcela.

V husitských manifestech a v usneseních husitských sněmů i sjezdů stojí *zákon boží* a *obecné dobré* vedle sebe a v žádném ze zkoumaných případů nejsou synonymy. Z příkladů, které svého času přesvědčivě analyzoval Winfried Eberhard,⁴⁴ stačí jako pars pro toto uvést zápis píseckého sjezdu části tábořské strany, která 6. února 1426 proklamovala odhodlání jednat „pro chválu a čest boží, a pro obecné dobré této země království Českého“.⁴⁵ Aby nebylo pochyb, jak má být obecné blaho zajištěno, vyjádřili účastníci shromáždění o několik řádků níže ochotu podřídit se „moci zřízené světské... vedle zákona božího“ s podmínkou, že světská moc bude „řádne vyzdvižena“.⁴⁶ Významná složka tábořského svazu, zastoupená královskými městy i předními husitskými šlechtici a hejtmany, tedy neviděla svůj ideál v teokratickém systému, nýbrž v světské vládě, která by v Českém království plně zajistila platnost čtyř pražských artikulů. Ani v tomto případě nebyl *boží zákon* identický s *obecným dobrým*,⁴⁷ jež i v husitských Čechách představovalo především souhrn politických cílů světských vrstev společnosti, víceméně ve shodě s převládajícím významem pojmu *bonum commune* na teritoriu tehdejší západokřesťanské Evropy.⁴⁸

Skutečnost, že se sousloví *boží zákon* a *obecné dobré* vyskytují v oficiálních husitských dokumentech v těsném sousedství, aniž významově splývají, obráží podle mého mínění věrně charakter husitského úsilí. V něm se snahy o reformu náboženského a církevního života časově prolínaly se zjevným trendem přerozdělit politickou moc v souladu s principy krystalizujícího stavovství. Závěry píseckého sjezdu tedy fakticky anticipovaly řešení závažného problému, jak ukončit revoluci.⁴⁹

---

sensibilités collectives et mentalités. Mélanges Robert Mandrou, Paris 1985, s. 517–525; zamlčeně též, in: I. Němec a kol.: *Slova a dějiny*, s. 233–244.

⁴⁴ W. Eberhard: „Bonum commune“, s. 466–469.

⁴⁵ AČ, III, s. 257 (č. 36).

⁴⁶ Tamtéž, s. 258 (č. 36).

⁴⁷ Ve stejném smyslu čteme, že husitský sněm ke dni 10. 2. 1432 byl do Prahy svolán „pro chválu boží a pro obecné dobré...“ Viz AČ, III, s. 395 (č. 1).

⁴⁸ W. Eberhard: „Bonum commune“, s. 456–465.

⁴⁹ K této závažné otázce s pokusem o nový koncepční vzhled naposledy Josef Válka: Zikmund a husité. Jak zakončit (husitskou) revoluci, *ČMM* 128 (2009), s. 3–33; též: Vláda Alše

Tato otázka nabyla na aktuálnosti v průběhu podzimu 1431, kdy basilejský koncil vyslovil ochotu diskutovat o husitském programu, a brzy poté i v souvislosti s extrémními klimatickými výkyvy, jež zemi postihly v letech 1432–1434, odhalily její ekonomické vyčerpání a veřejné mínění naladily proti pokračujícím válkám. Martin Lupáč, hlavní vyjednavatel s basilejským koncilem, jistě tlumočil názory radikálně smýšlejících husitů, když tvrdil, že by nikdy neustali v boji, kdyby Čechy nezasáhla série přírodních katastrof. Byl to svým způsobem paradox. Tehdejší čeština označovala revoluci často slovy *vzbúrenie* či *búře*, jejichž původní význam se vztahoval k přírodním jevům. Shodou okolností to byly ve značné míře právě tragické důsledky přírodních pohrom, které přiměly husitské představitele k rozhodnutí revoluční bouři ukončit.

Tečku za ní však neučinilo krvavé lipanské střetnutí, nýbrž smlouvy pracně sjednané s basilejským koncilem (kompaktáta v užším slova smyslu) i s králem Zikmundem Lucemburským a slavnostně přijaté i vyhlášené v letní Jihlavě roku 1436. Tehdy Kristus „po mnohých búrčech a nesnáziach“ ráčil „spatřiti na lid svůj“, takže úmluvy se svatým sborem basilejským a jeho legáty byly „v dobrý slavný konec uvedeny; skrze kterúžto jednotu mír a pokoj vznikl jest...“⁵⁰ Dohody s koncilem se ovšem týkaly výkladu *božího zákona*, shrnutého ve čtyřech pražských článcích, tj. církevních a náboženských problémů, jejichž zdárné vyřešení podmiňovalo legalizaci revolučních výsledků v politické sféře, tj. shodu na *obecném dobrém*. Majestát Zikmunda Lucemburského, jenž 20. července 1436 stvrdil porevoluční status quo v rovině politické a částečně konkretizoval náboženskou praxi, výsady udělené panovníkem pražským městům i slavnostní uznání Zikmunda českým králem zástupci kališnických stavů příznačně následovaly až po schválení a vyhlášení basilejských kompaktát.⁵¹ Zikmund i jeho

---

Vřešтовského z Riesenburka. Úsilí husitů o obsazení politického prostoru zemské obce, *ČMM* 128 (2009), s. 297–326.

⁵⁰ AČ, III, s. 446 (č. 21).

⁵¹ Z novější vědecké produkce k tomu např. Winfried Eberhard: Der Weg zur Koexistenz: Kaiser Sigmund und das Ende der hussitischen Revolution, *Bohemia* 33/1 (1992), s. 1–43; František Kavka: *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998, s. 198–208; Petr Čornej: *Velké dějiny země Koruny české, V. 1402–1437, 2., revidované vyd.*, Praha – Litomyšl 2010, s. 633–639; P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny*, VI, s. 11–19; František Šmahel: Husitské artikuly a jihlavská kompaktáta, in: *Jihlava*

někdejší protivníci je chápali jako podmínku „pro lepší upokojení a řádu uvedení země české...“⁵²

Pozorné čtení předchozích citátů prozrazuje, že kýžený mír a pokoj i opětovné ustavení řádu, jehož konstrukce respektovala revoluční změny, spojovali současníci s obnovením *jednoty*, založené na sladění zájmů jednotlivců i sociálních skupin a odkazující k nedostižné harmonii boží říše. Proto upřímně vítali skutečnost, že kališnická církev byla pojata v jednotu s církví obecnou; konkrétním výrazem opětovného sjednocení české země a společnosti pak bylo uznání a přijetí staronového panovníka. Idea jednoty tak tvořila protiklad k politickému i náboženskému *roztržení* země, zmítající se po dlouhá léta v revoluční anarchii a dokládající správnost Ježíšova výroku: „Každé království vnitřně rozdělené pustne a žádná obec ani dům vnitřně rozdělený nemůže obstát.“ (Mt 12,25; obdobně L 11,17).

Teprve slavnostní akty na jihlavském náměstí uzavřely, alespoň podle řeči soudobých úředních pramenů i zachované korespondence, revoluční období. Nové poměry měly sice k vysněné stabilitě a jednotě daleko, nicméně rozvrat předchozích let se již neopakoval. V létě 1436 tak z tehdejšího politického hlediska *vzbúrenie*, zahájené v červenci a srpnu 1419, konečně ustalo. Bouře a bouřky vystřídalo o poznání klidnější počasí. Dílčí závěr se přímo vnucuje: Časové rozpětí husitské revoluce se ve výměru tehdejších aktérů a současných historiků v zásadě neliší. Názory nynější husitologie tak v podstatě souzní s pohledy 15. století, a nejsou tudíž poznamenány anachronistickým viděním.

Pochybovače a skeptiky snad přesvědčí dva citáty, tentokrát z po-revolučních pramenů. Tzv. mírný list, přijatý účastníky zemského sněmu v lednu 1440, konstatoval „roztrzenie v zemi naší České“⁵³ po smrti Zikmunda Lucemburského a po nečekaném skonu Albrechta II. Habsburského. V nastalém interregnu se rozhodl obnovit jednotu Českého království na základě přísného dodržování kompaktát i dalších

---

a *basilejská kompaktáta* 26. – 28. června 1991. *Sborník příspěvků z mezinárodního sympozia k 555. výročí přijetí Basilejských kompaktát*, Jihlava 1992, s. 11–28; týž: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísomnění a ratifikace*, *SMB* 1 (2009), s. 187–229; týž: *Basilejská kompaktáta. Příběh deseti listin*, Praha 2011, s. 64–75. Josef Válka: *Kompaktáta a kapitulace. Charta stavovských svobod?*, *ČMM* 129 (2010), s. 19–43.

⁵² *AC*, III, s. 446 (č. 21).

⁵³ *AC*, I, s. 246 (č. 1).

jihlavských smluv.⁵⁴ Dokumenty, schválené a vyhlášené v létě 1436, se fakticky staly zemskými zákony s platností téměř ústavní. Ve stejném smyslu se na ně i na tzv. mírný list odvolávaly v letech 1445–1446 zápisy kutnohorského sjezdu kališnické strany vedené Jiřím Poděbradským⁵⁵ i zemského sněmu uskutečněného v Pelhřimově.⁵⁶ První písemnost ocenila význam jihlavských smluv s již historickým odstupem: „Znamenajíce kompaktata s konciliem i s císařem smlúvy učiněné, že jsou naše země příčina veliká a pomoc k dojití pokoje a přestání válek a mnohých nesnázek...⁵⁷ Po pouhých devíti letech vnímala tehdejší česká politická scéna přijetí jihlavských dokumentů jako tečku za revolučním obdobím, jehož nejviditelnější komponentou byly kruté války. Opakování revoluční bouře si nikdo nepřál.

Drsná a bolestná zkušenost, třebaže husitské Čechy proslavila po celé Evropě a přispěla k prosazení zásadních náboženských i politických proměn v Českém království a částečně též na Moravě, se natrvalo vryla do společenského vědomí a ve chvílích krizí zpravidla bránila násilným radikálním řešením. Přesto tzv. druhé husitské válce v letech 1467–1474 (1479) nezamezila. Pokojná cesta, vytyčená kompaktáty a spočívající v koexistenci lidí dvou křesťanských konfesí, našla, navzdory nezbytným třenicím, posléze svůj výraz v kutnohorském náboženském míru roku 1485 a zejména v každodenním životě obyvatel Čech a Moravy.⁵⁸ Svou válečnickou proslulost a zdatnost zužitkovali Češi a Moravané ve druhé polovině 15. a na počátku 16. století především jako vojenští podnikatelé a „sezónní“ žoldnéři „v cizích službách“.⁵⁹

Sílicí odpor k pokračující revoluci, patrný v české společnosti od roku 1431, i strach z válek a bouří, trvale přítomný v politickém

⁵⁴ Tamtéž, s. 246 (č. 1).

⁵⁵ Tamtéž, s. 291–292 (č. 18).

⁵⁶ Tamtéž, s. 294–296 (č. 20).

⁵⁷ Tamtéž, s. 291 (č. 18).

⁵⁸ František Šmahel: Svoboda slova, svatá válka a tolerance z nutnosti v husitském období, *ČČH* 92 (1994), zvláště s. 665–677. Německý překlad pod názvem *Pax externa et interna. Vom Heiligen Krieg zur Erzwungenen Toleranz im hussitischen Böhmen (1419–1485)*, in: *Toleranz im Mittelalter*, edd. Alexander Patschovsky – Harald Zimmermann, Sigmaringen 1998, zvláště s. 255–273.

⁵⁹ Nejsystematičtěji k tomu Uwe Tresp: *Söldner aus Böhmen. Im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2004 (Krieg in der Geschichte, XIX).

uvažování porevolučních časů, ostře kontrastuje s nadějemi, které s *búří* spojovali husité rozdílné názorové orientace na jejím počátku, kdy ještě nebylo zřejmé, jak dlouho potrvá a jak vysokou cenu si vyžádá. Příkladně to ilustruje slavný veršovaný disput *Hádání Prahy s Kutnou Horou*, sepsaný předním husitským vzdělavcem na podzim 1420. Působivá expozice vlastního hádání, v němž personifikovaná Praha hájí před Kristem, nejvyšším a nejdokonalejším soudcem, husitské pojetí *božího zákona*, přibližuje adresátům též dobu osudové pře. Spor se odehrává v „čas všie búře i hřímanie, / země hnutie, krup, blýskanie, / o němž svatý Jan pověděl...“,“⁶⁰ tedy na pozadí Posledního soudu, kterému bezprostředně předchází „zázrak nevidaný / a od věkóv neslýchaný“, jehož dějištěm jsou Čechy.⁶¹ Básníkovo přesvědčení, že husitské úsilí, představované nejen návratem k přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou, učinilo zásadní vlom do pozemských dějin a tvoří jeden z klíčových milníků na cestě křesťanstva ke spasení, tu pozoruhodně ladí s tzv. první předmluvou i celkovou koncepcí *Husitské kroniky* Vavřince z Březové.⁶² Husitský zápas za *boží zákon*, sváděný na konci věků, kdy řádění Antikristovo vrcholí, tak věřícím přiblížil spásu nedlouhou před propuknutím Posledního soudu, jehož předzvěstí je revoluční *búře*.

V podstatě optimistický názor husitského poety, pochopitelný v opojné atmosféře čerstvých vítězství nad Zikmundovými vojsky a vyslovený v klamně předtuše brzkého prosazení čtyř pražských artikulů jako závazné normy křesťanského života, zřejmě odpovídal náladám husitské veřejnosti na konci prvního revolučního roku. Očekávání *zázraku* nového Kristova příchodu, ať už zjevného, tajného či symbolického, i přesvědčení, že právě Čechy se změní v jeviště dramatického střetnutí s Antikristem, prostupovalo tehdy mysl tisíců věřících, násobené

⁶⁰ Jiří Daňhelka (ed.): *Husitské skladby Budyšínského rukopisu*, Praha 1952, s. 81, v. 25–27.

⁶¹ Tamtéž, v. 29–31.

⁶² První předmluva k Vavřincově Husitské kronice in: *FRB*, V, s. 329. *Hádání Prahy s Kutnou Horou* v širším kontextu analyzoval Petr Čornej: *Husitské skladby Budyšínského rukopisu: funkce – adresát – kulturní rámec*, *Česká literatura* 56 (2008), s. 301–344. K Vavřincovu a husitskému vnímání husitského zápasu v rámci středověkého chápání dějin týž: Vavřincova vylidněná Praha, *Česká literatura* 52 (2004), s. 293–323, zvláště s. 301–303; týž: Zrození husitského mýtu: problém optiky, zvláště s. 88–89.

mesianistickou představou o vyvolenosti českého národa.⁶³ Shodný názor o blížícím se konci pozemského času a o Kristově příchodu do Českého království slyšíme i v kázáních Jana Želivského, pronášených ve velikonočním čase roku 1419: „Neboť někdy se mívá Kristus ke svým, jako by chtěl jíti dále, ale když je uveden do pohostinství srdce, tu rázem se dává poznat v lámání chleba. Protož rceme: Zůstaň s námi v Čechách!“⁶⁴ O necelý týden později burcoval své posluchače již přímým odkazem na nadcházející zápas s Antikristem v okamžiku, kdy dějinný horizont potemněl, neboť pozemský čas spěje ke svému konci: „Když už bylo večer, když se tak velicí nepřátelé přibližovali žádající jim čas zešerelý, stane Ježíš uprostřed nich. A takovým se vždy zjeví Ježíš, kdykoli nastane tma. Proto, Čechové, mějme naději! Neboť navečer Pán přijde a nebude meškati se zvěstováním pokoje. Kéž nyní navečer se nám již zjeví Pán, abychom byli jakožto kuň ozdobený k boji (Zachariáš 10,3) proti Antikristu a jeho údům...“⁶⁵

Shodně ztemnělý obzor nacházíme i v ohlédnutí seniora táboorské církve Mikuláše z Pelhřimova, podmanivě evokujícího ovzduší dějinné naléhavosti v posledních předrevolučních letech. Tehdy se zdálo, že

⁶³ Rudolf Urbánek: Počátky českého mesianismu, in: *Českou minulostí. Práce věnované profesoru Karlovy university Václavu Novotnému jeho žáky k šedesátým narozeninám*, edd. Otakar Odložilík – Jaroslav Prokeš – Rudolf Urbánek, Praha 1929, s. 124–145, zvláště s. 140–144; týž: Český mesianismus ve své době hrdinské, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*, I., Praha 1930, s. 262–284 (přetištěno in: Rudolf Urbánek: *Z husitského věku. Výbor historických úvah a studií*, Praha 1957, s. 7–28); František Šmahel: *Idea národa v husitských Čechách*, 2., doplněné vyd., Praha 2000, s. 93–96, 281–282.

⁶⁴ Novočeský překlad Amedea Molnára in: Amedeo Molnár (ed.): *Výzva Jana Želivského. Výbor z kázání*, Praha 1954, s. 39. V latinském originálu: „... quia aliquando habet se cum suis, quasi vellet longius ire, et cum inducitur in hospicium cordis, statim in fraccione panis cognoscitur. Ergo dicamus: Mane nobiscum in Bohemia...“ Viz Amedeo Molnár (ed.): *Dochovaná kázání Jana Želivského z roku 1419*, I. *Od neděle velikonoční do páté neděle po sv. Trojici*, Praha 1953, s. 27.

⁶⁵ A. Molnár (ed.): *Výzva Jana Želivského*, s. 97–98. V originálu: „Cum iam fuit sero, cum tanti inimici aporinquant, tempum serotinum eis optando. Et talibus Dominus apparet, cum fuerit sero etc. Ergo, Bohemi, habeamus spem, quia sero Dominus veniet et non tardabit, pacem annunciendo... O, utinam nunc sero modo nobis Dominus appareat, ut essemus equus glorie sue in bello contra Anticristum et eius membra...“ Viz A. Molnár (ed.): *Dochovaná kázání Jana Želivského*, s. 49–50. Jak je zřejmé, překládal Molnár poměrně volně, vynecháváje četné kazatelovy biblické citáty, vyznačené uprostřed citované latinské pasáže třemi tečkami.

„svět už stárne a den se schyluje k večeru...“⁶⁶ Rozhodující střetnutí s Antikristem, který konal mystérium nepravosti, mělo proto začít co nevidět. Prvořadou povinností dobrých kněží bylo na nic nečekat a snažit se co nejrychleji šířit závazný výklad *božího zákona*, ukázat cestu ke spasení co největšímu počtu věřících, a přispět tak k slavnému vítězství Beránka božího nad Antikristovými úklady. Bylo by jistě možné namítnout, že podobné argumenty, zdůvodňované strachem z blížícího se finále pozemských dějin, nacházíme po celý středověk (v českém prostředí stačí připomenout Matěje z Janova).⁶⁷ To je jistě pravda, nikdy však nevyústily v revoluční smršť. Upřímná (leč z dnešního pohledu poněkud naivní) touha husitských kněží provést pod tlakem představy naplnění časů urychlenou evangelizaci obyvatelstva akcelerovala podle mého mínění dějinný vývoj a významně napomohla, pochopitelně v kombinaci s jinými faktory, k revoluční erupci.⁶⁸

Symbolika tmavé oblohy s děsivým Antikristovým přízrakem a mimořádně frekventované odkazy husitských kazatelů na apokalyptické líčení předehty a průběhu Posledního soudu („Tu vzal anděl kadi delnici, nahnul do ní oheň z oltáře a vrhl ji dolů na zem; a nastalo burácení, hřímání, blesky a zemětřesení.“ Zj 8,5) nepochybně přispěly k dobovému vnímání husitské revoluce jako úchvatné i ničivé bouře, která musela zákonitě propuknout. Mnozí stoupenci programu čtyř artikulů do ní zprvu vkládali své naděje, avšak její síla, trvání a důsledky

⁶⁶ Novočeský překlad Evy Kamínkové a Rudolfa Urbánka in: Ivan Hlaváček (ed): *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981, s. 292. Originál říká „jam senescentis mundi die vergente ad vesperam...“ Viz Konstantin Höfler (ed.): *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, II, Wien 1865 (FRA, 1. Abtheilung, Scriptorum, VI), s. 475.

⁶⁷ Viz Amedeo Molnár: Eschatologická naděje české reformace, in: *Od reformace k zítřku*, Praha 1956, zvláště s. 15–34. K eschatologickému citění v předvečer a na počátku husitské revoluce např. František J. Holeček: „Ministri Dei possunt in dampnationem perpetuam papam male viventem detrudere...“ (Hus a problém Antikrista), in: *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, edd. Miloš Drda – František J. Holeček – Zdeněk Vybíral, Tábor 2001 (HT – Supplementum 1), s. 219–245; Martin Wernisch: *Husitství. Raně reformační příběh*, Brno 2003, s. 46; Pavlína Cermanová: „Čas nynější den pomsty slove a trestkání...“ O zatracení a spáse ve středověkých Čechách, in: *Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*, edd. Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2004, s. 233–251; též: Jakoubkův a Biskupcův Výklad na Apokalypsu. Porovnání s důrazem na interpretaci antikristovského mýtu, in: *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*, edd. Ota Halama – Pavel Soukup, Praha 2006, s. 209–228.

⁶⁸ P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny*, VI, s. 282.

aktéry strhujících událostí přinejmenším překvapily. Málokdo tušil, jak dlouhý a krvavý bude boj za prosazení *božího zákona*, jehož husitský výměr, v rozporu s původním očekáváním, západní křesťanstvo odmítlo a který se v kompromisní podobě prosadil pouze na teritoriu Čech a Moravy. I v 15. století byly dějiny, chápané jako cesta lidstva ke spasení, otevřené.

Na rozdíl od středověké latiny, která k pojmenování nepokojů, povstání, revolt a revolucí užívala vícevýznamových slov, jejichž původ bychom namnoze shledali v římském právu (*tumultus, turba, seditio, rebellio, conjuratio*),⁶⁹ vystačila si tehdejší čeština pro označení husitské revoluce především se substantivy *uzbúrenie, búrre a války*, i když v pramenech nacházíme i jiná, leč méně výstižná podstatná jména (*nepokoj, rozbroj, násilí, neřád, nesnáze*). I proto dobové vnímání událostí let 1419–1436 jako *uzbúření* či *bouří*, jejichž nejviditelnějším znakem byly dlouhotrvající *války*, přežilo staletí. Známy Zacharias Theobald, písaří na počátku 17. věku, nazval své rozsáhlé dílo příznačně *Hussitenkrieg*.⁷⁰ Huguenot Jacques Lenfant, činný přibližně o sto let později, nazíral problém obdobně.⁷¹ Ve svém prvním přehledném zpracování českých dějin, vydaném roku 1843, pojmenoval pětadvacetiletý Václav Vladivoj Tomek příslušnou kapitolu *Počátek bouří a válek w zemi České až do poražení císaře Sigmunda na Žižkowě a před Vyšehradem*.⁷² Tomuto pojetí zůstal věrný rovněž v životním díle, jehož čtvrtý svazek⁷³ nese podtitul *Praha w válce náboženské za krále Sigmunda (1419–1436)*. I František Palacký mluvil o *husitských válkách*, zatímco pojem *bouře* přisuzoval spíše lokálním nepokojům.⁷⁴ První pražská defenestrace 30. července 1419 je ale v jeho podání prvním krvavým výbuchem „revolučním“, byť ve vymezení husitských válek léty 1419–1434 navazoval více na Chelčického než na mínění husitské politické reprezentace a svého někdejšího

⁶⁹ R. Koselleck et al.: *Revolution*, s. 654.

⁷⁰ Zacharias Theobald: *Hussitenkrieg*, Nürnberg 1621.

⁷¹ Jaques Lenfant: *Histoire de la guerre des Hussites et du concile de Basle. Tome premiere – Tome second*, Amsterdam 1731.

⁷² W. W. Tomek: *Děje země české*, Praha 1843, s. 166.

⁷³ W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, Praha 1879.

⁷⁴ František Palacký: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, III, ed. Miloslav Novotný (na základě posledního vydání vyšlého za života spisovatelova), Praha 1939, s. 239.

asistenta Tomka.⁷⁵ Shodné či podobné terminologie (války, vzbouření, bouře) se v 19. i na prahu 20. století přidržovaly v husitských pasážích četné populárně naučné práce⁷⁶ a učebnice⁷⁷.

Přímou rovnici mezi pojmy *revoluce* a *vzbouření* vedl z autorů poloviny 19. století jediný Karel Sabina v práci věnované osobnosti Jana Žižky, byť se jako autor textu často uvádí Emanuel Arnold. Na obranu husitského vojevůdce, jemuž veřejné mínění vyčítalo ukrutnosti při dobývání měst, uvedl, že drastický postup nezáležel vždy jen na Žižkově vůli, nýbrž především na jeho bojovnicích, „an lid ten v revoluci (vzbouření) stál a proti všemu, co se s ním neshodovalo, rozplameněn byl.“⁷⁸

Letmá a nesoustavná probírka rozmanitými tituly různých historio-graphických žánrů naznačuje, že se pojmenování *revoluce* pro období let 1419–1436 ještě na počátku 20. století nerozšířilo. Nedivme se. Vcelku klidné poměry panující v Evropě i v českých zemích ve druhé polovině 19. století a vzpomínka na revoluční události let 1848–1849 pozitivnímu hodnocení revolucí nepřály. Riegrův *Slovník naučný* definoval revoluci jako „násilný převrat ve zřízení státním, způsobený povstáním, na rozdíl od právní reformy“.⁷⁹ Čtenáře však autor nenechával

⁷⁵ František Palacký: *Stručný přehled dějin českých doby starší (až po rok 1526)*, ed. Rudolf Havel, Praha 1976, s. 76. Původně součást hesla Čechy, in: (Riegrův) *Slovník naučný*, II, Praha 1861, s. 375–388. Palackého chápání revoluce a revolucí se naposledy dotkl Josef Válka: *Husitská revoluce a první pokusy o restauraci*, ČMM 130 (2011), zvláště s. 4.

⁷⁶ K. V. Zap: *Vypsání války husitské*, Praha 1868 (2., přepracované vyd., Praha 1893); Jan Dolenský: *Obrázkové dějiny národu českého*, Praha 1892–1893 (dalších šest vydání do roku 1924). Zde kapitoly s příznačnými názvy: *Vzbouření proti králi Sigmundovi*, *Válka domácí*.

⁷⁷ Kapitola *Bouře husitské a koncil basilejský* v knize Jaroslav Bidlo – Josef Šusta: *Dějiny středního a nového věku do roku 1648*, Praha 1912 (Jaroslav Bidlo – František Hýbl – Josef Šusta: *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*, II), s. 192 (na s. 194 podkapitola *Války husitské*).

⁷⁸ Závěrečnou část článku Jan Žižka z Trocnova, vůdce Čechů (uveřejněn v *Občanských novinách* 6. 2. 1849) přetiskl jako Arnoldovu práci Josef Kočí: *Emanuel Arnold*, Praha 1964, s. 122–126 (citovaná pasáž na s. 125). Podle Kočího je však text doslova převzat z knihy *Děje husitů s zvláštním zřetel na Jana Žižku*, vydané sice pod jménem Arnoldovým, leč považované literárními znalci za text Sabinův. Blíže k tomu Michal Charypar: *Karel Sabina: „epigon“ a tvůrce. Textová přibuzenství jako zdroj smyslu a poznání*, Praha 2010, s. 83–86, 200–201.

⁷⁹ (Riegrův) *Slovník naučný*, VII, Praha 1868, s. 363.

na pochybách, komu patří jeho sympatie: „Řádný způsob proměny zřízení státního jest reforma.“⁸⁰

Kladné vnímání dějinného významu revolucí se v českém prostředí prosadilo až později, nikoliv ale výhradně v souvislosti s nástupem marxismu a silou dělnického hnutí, nýbrž také v sepětí s událostmi první světové války, v jejímž důsledku padly tradiční monarchie a otevřel se prostor další demokratizaci veřejného života i vzniku nových států. Masarykovo i Benešovo chápání „světové revoluce“⁸¹ a jejich programové přihlášení se k husitské tradici tak spolu se vzestupem politické levice změnilo vnímání epochy bojového husitství, nahlíženého nyní obecně jako revoluce, ať již ze strany jejích obdivovatelů, či kritiků.⁸² Konkrétní aplikace a interpretace dnes zcela běžného pojmu *husitská revoluce* by byly sice zajímavé, avšak vyžádaly by si samostatné analytické pojednání.

---

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ V tomto duchu pojímal a vysvětloval historický význam *revolucí* např. Jan Slavík v hesle *Revoluce*, in: *Ottův slovník naučný nové doby*, V, Praha 1938, s. 598–602. Již dříve týž: *Revoluce husitská a světová*, *Sobota* 6 (1935), s. 310–311, 317–318, 347–348.

⁸² Z profilových meziválečných prací zejména Josef Pekař: *Žižka a jeho doba*, III. *Žižka vůdce revoluce*, Praha 1930; Jan Slavík: *Husitská revoluce. Studie historicko-sociologická*, Praha 1934; Kamil Krofta: *Žižka a husitská revoluce*, Praha 1936.

HUSITSTVÍ: KATASTROFA, NEBO VÝCHODISKO Z POZDNĚ STŘEDOVĚKÉ KRIZE?

Málokteré dějinné období vyvolávalo a stále ještě vyvolává v české společnosti tak rozporná a emotivní hodnocení jako husitství, vyplňující téměř celé 15. století. Širší kulturní veřejnost je vnímá buď jako nejvýznamnější epochu české minulosti, nebo (a to častěji) v ní spatřuje katastrofu, která zpřetrhala kontinuitu s časy Karla IV., proměnila České království v rozvrácenou zemi a zbrzdila nástup renesance i humanismu.

Většina českých i zahraničních badatelů ale chápe husitství už poměrně dlouho jako vyústění dlouhodobě se zhoršujících poměrů v českých zemích a zároveň jako nedílnou součást krize (resp. dysfunkce), která v průběhu 14. věku zasáhla téměř celou Evropu a odeznívala až do sklonku následujícího století.¹ Samotný pojem *pozdně středověká krize* však postrádá jednoznačné vymezení a někteří vědci jej dokonce zpochybňují či přímo odmítají. Přesto je stále nosný v případě, pojímáme-li krizi jako zvrát, v němž tradiční středověké struktury vyklízely, nezřídka za dramatických okolností, prostor strukturám kvalitativně odlišným, avšak odpovídajícím potřebám společnosti, která pozvolna vstupovala do bran novověku.²

V průběhu pozdně středověké krize řešila západokřesťanská Evropa dlouhodobé problémy a současně reagovala na nepředvídatelné události. Do prvního okruhu náleželo vyostřené soupeření mezi duchovní a světskou mocí, dále krystalizace stavovského systému v důsledku politických aspirací vyšší a nižší šlechty i měšťanstva, dočasné vyčerpání

---

¹ František Graus: *Krize středověku a husitství*, ČČH 17 (1969), s. 507–526; František Šmahel: *Husitská revoluce*, I. *Doba vymknutá z kloubů*, Praha: 1993, s. 71–323; Petr Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české*, V. *1402–1437*, Praha – Litomyšl 2000, s. 11–71.

² Ferdinand Seibt: *Zu einem neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters*, in: *Europa 1400. Die Krise des Spätmittelalters*, edd. Ferdinand Seibt – Winfried Eberhard, Stuttgart 1984, s. 7–23; Erich Meuthen: *Das 15. Jahrhundert*, München 2006, s. 121–140.

možností evropského zemědělství³ a klesající těžba drahých kovů, projevující se znehodnocením mince.⁴ Do druhého okruhu lze zařadit obnovený zápas s islámem, jenž pod vedením osmanských Turků zahájil v polovině 14. století expanzi na Balkán, a nástup hladomoru i ničivých epidemií, zvláště morových, které zredukovaly počet evropského obyvatelstva.

Právě tento faktor pokládali historikové ještě donedávna za bezprostřední spouštěč krize. „Černá smrt“ po první mocné vlně v letech 1347–1352 v Evropě na několik staletí zdomácněla a v kombinaci se změnou klimatu (nástup „malé doby ledové“) ztížila existenční podmínky tehdejších lidí.⁵ Úbytek evropského obyvatelstva mezi polovinou 14. a polovinou 15. věku je nepopíratelný, byť se procentuální odhady ztrát (10–33 %) výrazně liší a značné difference existovaly též mezi jednotlivými regiony.⁶ V této souvislosti experti již dlouho debatují, zda a jak ovlivnila „inflace smrti“ dobovou mentalitu, ať již ve smyslu prohloubené religiozity, nebo radostného renesančního přitakání uvolněné smyslovosti.⁷

I když charakteristické složky pozdně středověké krize evidujeme v celé západokřesťanské Evropě, jejich výskyt v čase i v prostoru byl značně nerovnoměrný. S jistým zjednodušením se dá říci, že krize nastoupila nejprve v západní Evropě (Francie, Anglie, Pyrenejský poloostrov, italské oblasti) a teprve na samém sklonku 14. věku zasáhla střední a středovýchodní Evropu. Státy, jež krize postihla nejdříve, ji překonaly už před polovinou či nedlouho po polovině 15. století, což

³ Denis Hay: *Evropa pozdního středověku 1300–1500*, Praha 2010, s. 35–120, 248–302.

⁴ Peter Spufford: *Handbook of Medieval Exchange*, London 1986, s. 273–278.

⁵ Eduard Maur – Pavla Horská – Milan Stloukal – Milan Kučera: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990, s. 163–211; Wolfgang Behringer: *Kulturní dějiny klimatu. Od doby ledové po globální oteplování*, Praha – Litomyšl 2010, s. 147–157.

⁶ Klaus Bergdolt: *Černá smrt v Evropě. Velký mor a konec středověku*, Praha 2002, s. 26–81; Manfred Vasold: Die Ausbreitung des Schwarzen Todes in Deutschland nach 1348. Zugleich ein Beitrag zur deutschen Bevölkerungsgeschichte, *Historische Zeitschrift* 277 (2003), s. 281–308.

⁷ František Graus: *Pest – Geissler – Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit*, Göttingen 1987; Jean Delumeau: *Hřích a strach. Pocit viny na evropském Západě ve 13.–18. století*, Praha 1998, s. 15–127. Starší názory charakterizoval František Graus: Das Spätmittelalter als Krisenzeit. Ein Literaturbericht als Zwischenbilanz, in: *Medievalia Bohemica* 1 (1969, Supplementum), s. 3–75, zde s. 46–49.

dokládají příklady Portugalska a Kastilie, které v této době stanuly u počátků evropské koloniální expanze. Téměř souběžně se vnitřně stabilizovaly Francie a Anglie, obnovující zároveň své velmocenské postavení.

Jako důkaz nerovnoměrnosti evropského vývoje může sloužit české soustátí, prožívající léta všestranného rozmachu kolem roku 1350, kdy se západní Evropa zmítala v depresi. Jistě i tento moment přispěl k tomu, že české země vyrovnaly zpoždění, tradičně je dělící od evropského civilizačního centra mezi Pyrenejemi a Rýnem, resp. mezi Severním mořem a Tiberou. Důvodů, proč právě tehdy Koruna česká dosáhla vrcholu svého středověkého rozvoje, bylo více: hospodářsky příznivé důsledky zemědělské a městské kolonizace, ukončené až v polovině 14. století, vydatná ložiska stříbra, osobnost mimořádně schopného panovníka Karla IV., od roku 1355 nositele císařského důstojenství, a fakt, že v důsledku vnitrozemské polohy odolávalo české a moravské teritorium relativně dlouho větším náporům moru, jenž se šířil především po exponovaných obchodních cestách. Šťastné období Karlovy vlády, proměnlivší české soustátí v evropskou mocnost a Prahu v jedno z nejvýznamnějších měst celého kontinentu, se promítlo i do roviny politického uvažování a pozdvihlo sebevědomí obyvatelstva, zvláště intelektuální elity.⁸ České království, tvořící nejdůležitější složku Koruny české, bylo vnímáno jako země, které Bůh projevil mimořádnou přízeň a zajistil jí nejpřednější místo v křesťanském světě.⁹

Krizové příznaky zpočátku znepokojovaly málokoho. Ve zvýšené míře se začaly kumulovat až po Karlově smrti (29. 11. 1378), kdy na český trůn zasedl jeho syn Václav IV., již korunovaný římský král. Vzdělaný panovník však postrádal otcův politický talent a spíše se ocital ve vleku událostí, než aby je sám usměrňoval.¹⁰ Spařovat v něm hlavního viníka politického rozkladu a výbuchu husitské revoluce, jak činila už v 15. století katolická propaganda, by však bylo krajním

⁸ Jiří Spěváček: *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979, s. 16–19, 486–490.

⁹ František Šmahel: *Idea národa v husitských Čechách*, 2., doplněné vyd., Praha 2000, s. 22–51.

¹⁰ Ivan Hlaváček: *Václav IV.*, in: *Čeští králové*, edd. Marie Ryantová – Petr Vorel, Praha – Litomyšl 2008, s. 211–217.

zjednodušováním. Problémy, s nimiž se Václav potýkal, by nevyřešil ani výjimečný vládce.

V průběhu roku 1380 zasáhla Čechy první rozsáhlá morová rána. Snad právě tato chvíle znamenala začátek demografického zlomu, po němž se dosud rostoucí počet obyvatel Českého království začal snižovat. Tento trend pak trval celé století. Další údery černé smrti (1390–1391, 1403–1406, 1413–1415) nevyvolaly sociální neklid, spíše jitrily náboženské cítění a zřejmě aktualizovaly podmanivou apokalyptickou vizi blížícího se konce pozemského světa.¹¹

České prostředí, na rozdíl od západní Evropy, netrápily závažné sociální konflikty typu selských bouří (jacquerie ve Francii, povstání Wata Tylera v Anglii) a velkých městských revolt (pařížské vystoupení Etienna Marcela, povstání cabochiens). Spíše latentní nespokojenost, především v pražském souměstí, budily tzv. věčné platy, zatěžující četné majitele domů, ale ani jejich nářky nepřerostly ve výbuch nespokojenosti.¹² Přitom daňové zatížení v průběhu vlády Václava IV. prokazatelně stoupalo, zatímco reálná hodnota pražského groše klesala.¹³ Navzdory snižujícímu se obsahu stříbra však groše rychle mizely z oběhu a lidé si je raději ukrývali na „zlé časy“, neboť funkci běžného platidla přebírala, stejně jako v sousedních německých a rakouských oblastech, drobná mince s vysokou příměsí mědi. Byl to neklamný doklad snižující se těžby stříbra v stále ještě poměrně bohatých kutnohorských dolech.¹⁴

Pražský groš sice nadále sloužil jako základní platební jednotka, v praxi se ale zhoršení mince bolestně dotklo zejména pozemkových vrchností, závislých převážně na příjmech ve formě peněžní renty.

¹¹ Eduard Maur: Mory v Praze 1348–1419 ve světle úmrtnosti farního kléru, *Documenta Pragensia* 7 (1987), s. 149–154; týž: Příspěvek k demografické problematice předhusitských Čech (1346–1419), *AUC – Philosophica et historica* 1 (1989), s. 26–33, 37–42; týž: Obyvatelstvo českých zemí ve středověku, in: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, edd. Ludmila Fialová et al., Praha 1996, s. 61–64; Jaroslav Čechura: Demografický faktor teorie pozdně středověké agrární krize a některé aspekty populačního vývoje v Čechách do konce 15. století, *Historická demografie* 12 (1987), s. 89–105.

¹² Jaroslav Mezník: *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*, Brno 2008, s. 346–357.

¹³ F. Šmahel: *Husitská revoluce*, I, s. 208–220.

¹⁴ Petr Vorel: *Od pražského groše ke koruně české. Průvodce dějinami peněz v českých zemích*, Praha 2004, s. 59–67.

V daném kontextu pochopíme, proč se vypisování královské berně stalo v době vlády Václava IV. pravidlem, proč se četné církevní instituce, vlastníci v Českém království snad až 30 % půdy, nemohly vymanit z dluhů (což zvláště platí o mnohých klášterech), proč se s existenčními problémy potýkala část nižší šlechty a proč někteří příslušníci vyšší nobility pošilhávali po církevním majetku. V situaci, kdy kontinentální šlechta pokládala podnikatelské aktivity za činnost nedůstojnou urozených mužů a kdy společensky tolerovaný úrok, kritizovaný církevními moralisty jako lichva, činil 10 %, představovaly poddanské dávky, stanovené jednou provždy, základní zdroj vrchnostenských příjmů.¹⁵

O materiální úrovni prostých lidí žijících ve městech a zejména masy venkovských poddaných, tvořících přibližně 85 % obyvatelstva, víme velmi málo. Důležité bylo, že se ceny zemědělských produktů (zejména obilí) a potravin držely na stabilní a relativně nízké úrovni.¹⁶ Hlad či dokonce hladomor (tj. nemoci z podvýživy) kronikáři na přelomu 14.–15. století nezmiňují, stejně jako mimořádné výkyvy klimatu, možná s výjimkou let 1407–1408.¹⁷ Výklad husitské revoluce jako především revoluce sociální, ať již propuknuvší v důsledku dramatického zhoršení hospodářské situace, prohloubeného vykořisťování nebo zvýšeného sebeuvědomění lidových vrstev,¹⁸ proto sotva obstojí.

Propad reálné hodnoty peněžní renty v kombinaci s poklesem počtem poddaných motivoval část šlechty, aby si chybějící prostředky obstarala jinak. Žoldnéřský systém, k jehož rozšíření v evropském prostoru přispěly vleklé války, poskytoval příležitost k poměrně slušnému výdělku stovkám šlechticů i tisícům dalších zájemců z českých zemí. Jestliže působení ve vojsku bylo legální formou příjmů, udržování bojových družin, určených k provozování lapkovské i jiné kriminální činnosti, stálo mimo zákon, ačkoliv řada šlechticů zdůvodňovala tyto

¹⁵ F. Šmahel: *Husitská revoluce*, I, s. 220–288.

¹⁶ František Graus: *Dějiny venkovského lidu v době předhusitské*, II. *Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. stol. do roku 1419*, Praha 1957, s. 406–447.

¹⁷ F. Graus: *Dějiny venkovského lidu v době předhusitské*, II, s. 486–488; Miloslav Polívka: *Zprávy o klimatu, přírodních jevech, epidemiích a jejich důsledcích ve středověku v kronikářském díle Johanna Müllnera*, II, *TA 13* (2007), s. 19.

¹⁸ Jaroslav Macek: *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1952, s. 17–39.

aktivity politickými důvody.¹⁹ Rozmach lapkovství, umožňujícího existenci společensky nezakotveným lidem i deklasovaným živlům, byl charakteristický pro celou západokřesťanskou Evropu, v Čechách a na Moravě však na přelomu 14.–15. století nabyl extrémních rozměrů.

Snaha šlechticů vylepšit si prostřednictvím kriminálních praktik životní úroveň kráčela ruku v ruce s politickou destabilizací, vyvolanou spory mezi jednotlivými členy vládnoucí lucemburské dynastie a oslabeným postavením Václava IV., který se po otcově skonu střetl nejprve s pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna a poté s představiteli vysoké šlechty, sdružené v tzv. panské jednotě. Prudké kontroverze sice budí na první pohled dojem nezvládnutých osobních animozit, jejich příčiny však byly hlubší a v podstatě věrně kopírovaly obecné evropské trendy.²⁰

Zápas o politickou převahu mezi světskou a duchovní mocí začal na počátku 14. století konfliktem mezi francouzským králem Filipem IV. Sličným a papežem Bonifácem VIII., pokračoval tzv. avignonským zajetím papežů (1309–1377) a propuknutím papežského schismatu v roce 1378, s nímž byl konfrontován též Václav IV. Krize papežské autority se stala v důsledku dvojpapežství naprosto zjevnou. Všude v Evropě se však spor mezi státem, reprezentovaným panovníkem, a duchovní mocí klonil ve prospěch moci světské.²¹ Nejinak tomu bylo v Českém království, kdy po Jenštejnově rezignaci dokázal Václav IV. prosadit do arcibiskupského úřadu vlastní kandidáty. Rovněž panovníkův střet s vysokou šlechtou byl obdobou svárů probíhajících v soudobé Anglii. Nespokojená česká aristokracie manifestovala svůj nesouhlas s královou politikou panovníkovým zajetím v roce 1394 i permanentním politickým nátlakem. Pokoušela se tak zvrátit vývoj, který i v jiných evropských státech vedl k zastoupení měšťanstva a nižší šlechty ve vysoké politice, zcela v duchu logiky formujícího se stavovství.

¹⁹ František Hoffmann: Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce, *TA 6* (1994), s. 62–119.

²⁰ Lenka Bobková – Milena Bartlová: *Velké dějiny zemí Koruny české*, IVb. 1310–1402, Praha – Litomyšl 2003, s. 330–395.

²¹ Francis Rapp: *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*, Brno 1996, s. 13–37.

Vnitřní problémy otrásající českým soustátím byly tím závažnější, že Václav IV. byl zároveň králem Svaté říše římské. Kroky učiněné na mezinárodní scéně mu však respekt nezjednaly a naopak podryly jeho pozici v německých oblastech Říše. Výsledkem bylo v srpnu 1400 sesazení Václava IV. z trůnu římského panovníka a volba Ruprechta Falckého z konkurenčního rodu Wittelsbachů na jeho místo. Prestiž lucemburské dynastie utrpěla pohanu, která vyvolala další sváry mezi jejími příslušníky a přiměla Václavova nevlastního bratra Zikmunda, od roku 1387 uherského krále, k razantnímu vstupu do české politiky. V roce 1402 přikázal Zikmund Václava zajmout a internovat pod dozorem habsburských vévodů ve Vídni, odkud se však králi podařilo uniknout.²²

Ztráta mezinárodních pozic českého státu, spory uvnitř vládnoucího rodu, pokles vážnosti tradičních autorit a snížený pocit bezpečí, prohloubený neschopností ústřední moci poradit si s lapky, vedly k oslabení právního vědomí. Kupíci se krizové příznaky vnímali lidé v několika rovinách. Považovali je za doklad stárnutí pozemského světa, jenž vstoupil do poslední epochy své existence a čelí silícím úkladům Antikristovým, vykládali si je jako selhání, za které Bůh lidstvo trestá svým hněvem, a spatřovali v nich i důsledek narušení odvěkého společenského řádu, jehož rovnováha se měla co nejdříve přibližovat harmonii vesmíru, stvořeného a řízeného Bohem.²³

Jakkoliv měla krize v česko-moravském prostoru své specifické rysy, reakce na ni byla v celém západním křesťanstvu obdobná. Naléhavý pocit, že křesťanské společenství sešlo z cesty, vymezené novozákonními principy, doprovázela obava ze selhání institucionální církve. Právě ona byla garantem dodržování křesťanských ideálů a měla povinnost vést věřící ke spáse jako skutečnému smyslu a cíli pozemského snažení. Místo toho opustila vzor apoštolské a prvotní církve, libovala si ve vnější nádheře, v zásazích do světské politiky a nedokázala zachovat ani vlastní jednotu. Evropa se proto zmítala v obavách, že nejednotná institucionální církev neskýtá záruku spasení a potřebuje urychlenou

²² Jiří Spěvák: *Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986, s. 259–365.

²³ Amedeo Molnár: Eschatologická naděje české reformace, in: *Od reformace k zítřku*, edd. Amedeo Molnár et al., Praha 1956, s. 13–28.

reformu. V nápravě církve byl zároveň spatřován předpoklad nápravy celé křesťanské společnosti jako funkční a stabilní struktury.

Na přelomu 14.–15. století se výrazně prosadily dva konkurenční reformní koncepty, činící si nárok na univerzální platnost. Oba vycházely z přesvědčení, že obroda musí vzejít přímo z církve, která se ale neobejde bez podpory světské moci. Vlivnější a přijatelnější směr představoval konciliarismus, svěřující církevní reformu do gesce obecných koncilů, tvořených zplnomocněnými zástupci duchovních institucí. Naděje, že právě obecný koncil odstraní papežské schisma, selhala po prvním velkém synodu v Pise, kde byl sice roku 1409 zvolen nový papež, aniž však zbývající papežové odstoupili.²⁴ Nesrovnatelně úspěšnější byl koncil kostnický, uskutečněný v letech 1414–1418 pod záštitou nového římského panovníka a uherského krále Zikmunda, v jehož osobě se lucemburská dynastie vrátila na evropské výsluní. Do čela římské církve postavil kostnický synod jediného papeže a stanovil principy reformy, s jejichž uskutečněním se počítalo v rámci budoucích koncilů.²⁵ Obecný koncil jako vrcholný kolektivní orgán institucionální církve se tak stal autoritou nadřazenou papežství a současně dával najevo, že průběh reformy budou centrálně řídit církevní elity. Bylo proto v řádu věci, že v Kostnici došlo k ostré konfrontaci konciliarismu s husitským reformním programem, který se po roce 1409 prosazoval na česko-moravském teritoriu.

Ačkoliv český reformní koncept byl a je spojován s jménem Jana Husa, podílela se na jeho zrodu vlivná skupina mistrů a bakalářů pražské univerzity, inspirující se dílem anglického myslitele Johna Wyclifa († 1384). Plně přejala jeho názor, že se zesvětlá církev nikdy dobrovolně nevzdá svého bohatství a že ji k původnímu poslání může donutit jediné světská moc. V souladu s Wyclifem navrhovala nejen sekularizaci církevních statků a vytěsnění církve ze sféry světské politiky, nýbrž i nastolení božího zákona jako nejvyšší normy veškerého křesťanského života. Boží zákon, totožný s absolutní pravdou a přístupný věřícím v textu Písma, byl v tomto pojetí nadřazen církevnímu

²⁴ Walter Brandmüller: *Das Konzil von Konstanz 1414–1418, I. Bis zur Abreise Sigmunds nach Narbonne*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1991, s. 1–11.

²⁵ Walter Brandmüller: *Das Konzil von Konstanz 1414–1418, II. Bis zum Konzilsende*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1997.

i světskému právu, které se jím, pokud si činilo nárok na platnost, muselo řídit. Uvedený postulát ve svých důsledcích zpochybňoval pozici církevních i světských autorit, jestliže nežily ve shodě s kritérii božích pravd. Odtud už byl jen krok k tvrzení, že jedinou opravdovou křesťanskou církví je společenství věřících předurčených ke spasení, živých i mrtvých, tvořících mystické tělo Kristovo, který je jedinou skutečnou hlavou křesťanstva. Klíčový problém, kdo a jak bude posuzovat, zda se úřední autority chovají v souladu s božím zákonem a zda jsou jimi vydávané zákony i příkazy mravně oprávněné, však zůstával otevřený.²⁶

Wyclifův a Husův přístup, slučující nejvyšší postuláty mravní i právní a nadřazující kategorii víry striktnímu výměru práva, vnášel do evropských poměrů další krizový moment. Experti institucionální církve jej také razantně odmítli u vědomí, že nutně povede k subjektivním výkladům věrouky i práva, podlomí existující církevní i světské struktury a uvrhne křesťanstvo do víru anarchie. Pokud kostnický koncil hodlal udržet církevní reformu pod svou kontrolou, nezbyvalo mu nic jiného než odsoudit wyclifismus i jeho českou variantu jako kacířství a Jana Husa poslat na hranici. Nesmlouvavý postup proti wyclifsko-husitskému programu měl i exemplární rozměr. Byl výstrahou Husovým přívržencům, aby se zřekli bludných východisek a respektovali církevní jednotu.²⁷ Bylo však již pozdě. Značná část české společnosti se s wyclifsko-husitským reformním konceptem ztotožnila a zahájila v jeho duchu nápravu poměrů.

Husitský program by jistě neuspěl, kdyby jeho principy nesouzněly s náladami veřejnosti. To byl důvod, proč se rychle šířil z univerzitního prostředí a v průběhu několika let získal mocnou odezvu. Velkou roli při jeho propagaci sehrála pražská Betlémská kaple, v níž působil jako kazatel Jan Hus, i pražská univerzita, jejíž artistickou fakultu ovládli reformisté v podstatě roku 1409. Wyclifsko-husovský koncept byl blízký králi Václavovi, který ho vnímal jako oporu ve svých střetech

²⁶ Vilém Herold: *Pražská univerzita a Wyclif. Wyclifovo učení o ideách a geneze husitského revolučního myšlení*, Praha 1985, s. 148–180; týž: Ideové kořeny reformace v českých zemích, in: *Politické myšlení pozdního středověku a reformace*, edd. Vilém Herold – Ivan Müller – Aleš Havlíček, Praha 2011 (*Dějiny politického myšlení*, II/2), s. 161–236; F. Šmahel: *Husitská revoluce*, II, *Kořeny české reformace*, Praha 1993, s. 41–61.

²⁷ Jiří Kejř: *Husův proces*, Praha 2000, s. 137–199.

s církevní hierarchií, avšak oslovil též část obyvatel měst a venkova. I když byl husitský reformní program formulován universalisticky, tedy s cílem přesvědčit o své závaznosti celé křesťanstvo, Evropa se k němu postavila odmítavě a zdaleka nestrhl ani všechny obyvatele českých zemí. Česká a moravská veřejnost se ve vztahu k Husově výzvě začala názorově štěpit, přičemž dělící čára probíhala napříč společnostmi. Differenciaci urychlila Husova smrt i požadavek podávat eucharistii pod obojí způsobou též laikům. Tento čin, zavedený Husovým přítelem a spolupracovníkem mistrem Jakoubkem ze Stříbra v roce 1414, byl zdůvodněn příkazem samotného Ježíše. Laický kalich se stal v husitském pojetí podmínkou spasení i znamením přívrženců reformy, čerpajících z něho posilu pro nastávající zápas s Antikristem.²⁸

Husitský program získal výraznou podporu mezi českým etnikem, zatímco čeští a moravští Němci se k němu většinou obrátili zády. Neplatí to ovšem o příslušnících rozličných heretických sekt, hlavně valdenských, jimž uvolnění náboženských poměrů přišlo vhod. Vedlejší země Koruny české (Horní a Dolní Lužice, Slezsko) zaujaly protihusitské stanovisko. V souhrnu s dalšími momenty naznačují tyto okolnosti, proč se v zásadě wyclifský koncept nápravy křesťanstva uplatnil právě v česko-moravském prostředí. Touha obnovit narušený řád tu byla mimořádně silná, neboť krizové jevy ostře kontrastovaly s nedávnou slavnou érou Karla IV. Z jejího odkazu se napájel i mesianistický pocit, že právě Čechům prokázal Bůh svou přízeň a sdělil jim závazný výklad svého zákona. Střet s institucionální církví a většinou Evropy byl tudíž nevyhnutelný. Prosazování husitské reformy krizi nejen neodstranilo, nýbrž ji (jak v rámci českého státu, tak západokřesťanské Evropy) ještě prohloubilo.

Jistý čas se zdálo, že přívrženci husitské reformy s podporou dvora Václava IV., představitelů části vysoké šlechty i pražských měst uspějí alespoň v Čechách a na Moravě. Tvrdý postoj koncilu i nového papeže Martina V., odsoudivších všechny husitské návrhy jako kacířství, a tlak římského krále Zikmunda Lucemburského, legitimního dědice českého trůnu, tuto naději zmařily. Povzbudily protihusitské kruhy, zastrašily

²⁸ John M. Klassen: *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, New York 1978, 85–113; F. Šmahel: *Husitská revoluce*, II, s. 258–297).

kolísavce a znejistily Václava IV. Politická krize vyústila v revoluční řešení. Defenestrace protihusitských konšelů na Novém Městě pražském 30. července 1419 vrátila celou Prahu do husitských rukou a dala králi na srozuměnou, že husité neustoupí. Následný brzký skon Václava IV. byl posledním kamínkem, který strhl revoluční lavinu.²⁹

Události let 1414–1419 i fakt, že husitští politikové podmiňovali nástup Zikmunda Lucemburského na český trůn respektováním zásadních principů reformního programu, ukazují, že bezprostřední důvody výbuchu husitské revoluce tkvěly v politické a církevně-náboženské sféře, i když nelze, zejména v případě části šlechty, přehlížet ani ekonomický zřetel. Právě prolnutí snah o nápravu církve s politickými požadavky krystalizujícího stavovství (touha vyšší šlechty omezit roli panovníka, aspirace nižší šlechty a královských měst) vysvětlují sílu revoluční erupce, nesrovnatelnou s jinými zdánlivě obdobnými jevy v tehdejší Evropě. Ve většině evropských států se nejprve prosadil systém dělby politické moci mezi stavovské orgány a panovníka a teprve poté, s jistým časovým odstupem, následovala (ač zdaleka ne všude) reformace, zahájená roku 1517 Lutherovým vystoupením. V česko-moravském prostoru se obě tendence časově prolínaly a navíc anticipovaly dění v ostatní Evropě o několik desetiletí. Tíživé problémy soudobé křesťanské společnosti se husité rozhodli vyřešit komplexně v pevném přesvědčení, že se těší boží přízni. V očích křesťanské Evropy se však stali kacíři, které je třeba přivést k rozumu ohněm i mečem.

Husitská revoluce, vyplňující léta 1419–1436, byla rytmizována téměř nepřetržitými válkami, probíhajícími ve třech rovinách. Husité bojovali proti intervenčním křižáckým výpravám, proti domácím odpůrcům svého programu i mezi sebou navzájem, neboť se záhy rozdělili do několika směrů (táboři, pražané, východočeský svaz). Ačkoliv je spojoval přijatý program, shrnutý v čtyřech pražských člancích (přijímání pod obojí způsobou, svobodné hlásání božího slova, zákaz světského panování církve, zákaz smrtelných hříchů), nebylo možné ideové difference, podmíněné i regionálním zakotvením hlavních husitských proudů, plně překlenout. Obavy koncilu, že husitský postup povede

²⁹ Howard Kaminsky: *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley – Los Angeles 1967, s. 280–296; Petr Čornej, 30. 7. 1419. *První pražská defenestrace. Krvavá neděle uprostřed léta*, Praha 2010, s. 115–141.

k subjektivním interpretacím božího zákona a nutně vyústí v anarchii, potvrdila praxe s překvapující rychlostí.

Revoluce, označovaná v soudobých pramenech metaforicky jako *bouře*, natolik ovlivnila životy obyvatel Českého království, že její výbuch v červenci 1419 považovali lidé už s nedlouhým časovým odstupem za historický mezník.³⁰ Revoluční vřava pronikavě měnila tvářnost společnosti, což její kritici od počátku vnímali jako katastrofu. S délkou jejího trvání však katastrofickým pocitům podléhali i mnozí přívrženci husitského konceptu, děsící se hloubky rozvratu. Prožitek výjimečného a v mnoha ohledech tragického dění zároveň přispíval k utváření historického vědomí i významu husitské revoluce.

Při interpretaci a hodnocení dějinných událostí vždy záleží na úhlu pohledu. Prizmatem přímého aktéra, pamětníka i moderního badatele se husitská revoluce oprávněně může jevit jako katastrofa, která v důsledku nejednotného výkladu božího zákona podlomila stávající společenský pořádek, vyvolala chaos a všechny dosavadní krizové momenty nejen neodstranila, nýbrž prohloubila až na pokraj kolapsu. Existující struktury, příznačné pro vrcholný středověk a zaručující životnost základních funkcí společnosti, se hroutily a nově vznikající struktury vzbuzovaly dojem improvizace.

Oslabená panovnická moc ztratila po skonu Václava IV. faktickou schopnost ovlivňovat dění na většině teritoria Českého království. Legitimního dědice trůnu Zikmunda Lucemburského, jenž v červenci 1420 dosáhl české korunovace, husité za krále nepovažovali, byť získal uznání mezi českými a moravskými katolíky, ve Slezsku a v obojí Lužici. Husitské snahy nahradit Zikmunda panovníkem jiným, ať domácím přívržencem čtyř artikulů, nebo příslušníkem polsko-litevské dynastie, neuspěly. Revoluční argument, že česká šlechta a Praha jako hlavní město mají oprávnění krále volit, se ještě neprosadil. Vlastní český stát tak fakticky zůstával královstvím bez krále a reálně hrozilo, že se svazek zemí Koruny české, ústavně vytvořený Karlem IV., rozpadne.³¹ Krok tímto směrem představovalo roku 1423 udělení Moravského

³⁰ P. Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české*, V, s. 361–362.

³¹ Tamtéž, s. 254–289.

markrabství pod vládu Zikmundova zetě Albrechta Habsburského.³² Absenci centrální moci se nikdy nepodařilo nahradit, neboť žádný husitský svaz nezískal dominantní postavení. Logicky tím utrpěla pozice Prahy, která načas přestala být panovnickou rezidencí a na jejíž úkor se prosazovala významná husitská regionální centra (Tábor, Písek, Hradec Králové, po roce 1424 Kutná Hora), na katolické straně pak především Plzeň. Přesto si Praha udržela centrální politické postavení.

Zemský soud, nejvýznamnější předrevoluční politické fórum, ovládané vysokou šlechtou, nezasedalo od jara 1420 až do počátku roku 1437. Nečinný byl též dvorský soud a v samotném základu se zachvěla krajská správa. Podle všech tehdy platných principů právo v zemi oficiálně „nešlo“, což celému revoluční období propůjčovalo punc právního provizoria. Přesto se život nezastavil a musel se odehrávat v určitých právních a správních mantinelech, čelících nebezpečí anarchie. Na husitské straně řešily nejvýznamnější politické problémy sněmy, jichž se zúčastňovali zástupci husitských svazů, husitsky orientovaná vyšší a nižší šlechta i představitelé měst. Svým složením reflektovaly husitské sněmy politické ambice krystalizujícího stavovského spektra a předurčily složení českého zemského sněmu, který v porevolučním období zaujal pozici vrcholného politického orgánu, na němž zasedali kališníci i katolíci. Jednotlivé husitské i katolické konfesijně-vojenské svazy pořádaly i své sjezdy. Spontánní i vynucený příklon většiny českých královských měst na husitskou stranu znamenal též posílení jejich orgánů, zejména městských rad, před revolucí jmenovaných panovníkem a v letech 1419–1436 zpravidla volených. Současně se zvýšila prestiž sboru obecních starších a tzv. velkých obcí, sdružujících veškeré plnoprávné obyvatelstvo konkrétního města.

Snad ještě větší ořes než orgány světské moci postihl církevní sféru. Pražský arcibiskup Konrád z Vechty přestoupil k husitům a světil jejich kněze. Závislost duchovní moci na moci světské nemohla být prezentována názorněji. Katolické oblasti Čech, omezené víceméně na příhraniční prostory, však spravovala pražská kapitula, přesídlivší do Žitavy (už na hornolužickém teritoriu), kde setrvala až do roku 1437.

³² Petr Elbel: Ve znamení draka a kříže. Vláda Zikmunda Lucemburského na Moravě (1419–1423), in: *Vládcové Moravy*, ed. Jiří Mitáček, Brno 2007, s. 76–79.

Farní správa se na mnoha místech rozpadla, řada farářů se přidala k husitům či uprchla. Husitům se nicméně jednotnou církevní správu nepodařilo vytvořit až do roku 1452. Více než tři desetiletí tak vedle sebe působily radikální tábořská církevní organizace a umírněnější kališnická církev, k níž se hlásila většina husitů.³³

Skutečná katastrofa postihla během revoluce církevní řády, označované husity za neužitečné a zbytečné. Mnozí jejich členové stačili emigrovat do mateřských či sesterských institucí za hranicemi a vyvézt cennosti dříve, než přitáhly ozbrojené husitské zástupy, vybíjející či zapalující klášterní kostely a posílající na smrt dopadené řeholníky, pokud nepřestoupili ke kalichu. Pozemkového majetku církevních institucí se v souladu s husitským programem zmocnila v menší míře husitská města, ve většině případů pak kališnická šlechta, stranou ale nezůstala ani část katolické nobility, zdůvodňující svůj postup ochranou církevních zájmů. V Českém království bylo sekularizováno snad až 90 % pozemkového majetku církve, na Moravě podstatně méně.³⁴ To nic nemění na skutečnosti, že šlo o první (a současně jeden z největších) majetkových přesunů v českých dějinách. Po skončení revoluce totiž zůstaly formou královských zástav (nikoliv *de iure*) církevní statky v rukou nových držitelů.³⁵

Strukturální změny byly sice pro pokračující chod společnosti důležité, leč v historickém povědomí žije husitství především jako doba vyplněná válkami, kulturním úpadkem a poklesem vzdělanosti. Těmto výkladům nahrává skutečnost, že pražskou univerzitu, kterou již roku 1409 opustila většina studentů a učitelů tzv. cizích národů a jež v březnu 1417 deklarovala přijímání z kalicha jako spasitelné, užitečné a prospěšné, koncil a papež suspendovaly. Na prahu revoluce přerušily činnost a následně zanikly samostatná právnická univerzita i fakulty lékařská a teologická, takže funkční zůstala pouze husity kontrolovaná artistická fakulta. I ta však byla s ohledem na válečné nebezpečí nucena

³³ Zdeňka Hledíková – Jan Janák: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, s. 218–220.

³⁴ Jaroslav Čechura: Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách na počátku husitské revoluce (v l. 1419–1420), *PHS* 29 (1989), s. 43–69; Tomáš Borovský: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005, 133–207.

³⁵ Stanislav Bárta: *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)*, Brno 2016.

v dubnu 1420 zastavit výuku a pedagogickou činnost obnovila až po deseti letech. Kdysi renomovaná vzdělávací instituce poté víceméně fungovala jako škola přístupná především (a po roce 1462 výhradně) husitům. Anticipovala tak proces konfesionalizace evropských univerzit, prosadivši se v 16. století.³⁶ Pražské vysoké učení mělo štěstí, že revoluci vůbec přežilo, neboť radikální husité zpochybňovali, s odkazem na postačitelnost božího zákona obsaženého v Písmu, užitečnost přírodních i humanitních nauk a zavrhovali vysokoškolské grady. Odtud plynul i odpor k psané knize a knižní vzdělanosti, ústící nejen v prostředí táborského svazu v ničení knih, jež ale většina husitské inteligence pokládala za nejvzácnější klenot české země.

Odborníci již dlouho diskutují o fenoménu husitského obrazoborectví. Jeho skutečný rozsah se asi nikdy zjistit nepodaří. Zatímco umírnění husité se spokojovali s odstraňováním obrazů i soch svatých, relikviářů a honosných sakrálních předmětů, radikálové je programově ničili. Ideová argumentace obrazoboreckého postupu tkvěla v původním křesťanském přesvědčení, že skutečný věřící nosí Boha ve svém srdci a nepotřebuje žádat jeho přízeň prostřednictvím modloslužebnických praktik, k nimž husitští myslitelé řadili především uctívání zobrazených světců.³⁷ Zůstává otázkou, do jaké míry prostí věřící tyto teologicko-filozofické důvody chápali a zda nerozbýjeli obrazy i varhany v euforickém opojení samotnou destrukcí či posedlí touhou připravit církev na očekávaný příchod Kristův. Husitský ikonoklasmus odmítal v kostele vše, co mohlo odvracet pozornost věřících od eucharistie a božího slova. Ačkoliv by bylo chybou rozsah husitského obrazoborectví, zřetelně předjímajícího postup budoucí radikální reformace v Anglii a v kalvinistickém Nizozemí, zveličovat, špatný by byl i opačný trend. Vypálené a vybité kostely se staly pro domácí i zahraniční katolíky charakteristickým znakem husitské hereze.

Husitská kultura, duchovně vyrůstající z prohloubené pozdně středověké zbožnosti a zároveň negující gotickou zálibu ve vnější

³⁶ Michal Svatoš et al.: *Dějiny Univerzity Karlovy*, I. 1347/48–1622, Praha 1995, s. 205–218.

³⁷ Milena Bartlová: *Poctivé obrazy. Deskové malířství v Čechách a na Moravě 1400–1460*, Praha 2001, s. 44–50; též: *Pravda zvítězila. Výtvarné umění a husitství 1380–1480*, Praha 2015, s. 89–164; Ota Halama: *Otázka svatých v české reformaci. Její proměny od doby Karla IV. do doby České konfese*, Brno 2002, s. 95–154.

nádheře, sice vybočila z dobových trendů, nikdy však neztratila výsostně křesťanský ráz, navazující na dávnou rigidní linii, usilující co nejvíce přiblížit pozemský život prosté a dokonalé vznešenosti nebeského království. V porovnání se soudobou kulturou vlámskou či s italským quattrocentem vyhlíží sice velmi prostě, ovšem v tom tkví její podstata. Zářivé a syté barvy byly v husitském pojetí barvami Antikrista.

Patnáct let trvající války výrazně poznamenaly tvářnost české společnosti. Původně spontánní husitský boj proti křížáckým interventům a domácím nepřátelům si časem vynutil zřízení stálých vojsk jako nedílných složek jednotlivých husitských svazů. Tato „profesionalizace“ byla nutná, pokud se husité chtěli ubránit intervenci, získat pod kontrolu celé české soustátí a šířit svůj program v zahraničí. Stálá polní vojska Žižkova východočeského (pozdějšího sirotčího) a táborského svazu vznikla v letech 1423–1426 a jejich pevná jádra čítala dohromady 7000–9000 bojovníků. K nim se v případech rozsáhlejších válečných kampaní připojovali selští dobrovolníci, městské oddíly, spojenecká šlechta i najatí žoldněři. Kromě toho vydržovali husité stále posádky v městských a hradních pevnostech a po polovině dvacátých let také, nepočítáme-li sprátelené oblasti Moravy, v opěrných bodech ve Slezsku a na uherském území, konkrétně na dnešním Slovensku. Na vojenskou sílu spoléhala i katolická strana věrná králi Zikmundovi. V Čechách, na Moravě a posléze též ve Slezsku poskytovala válka stále živobytí či dočasný výdělek několika desítkám tisíc lidí. Mnozí z nich měli za sebou zkušenosti s působením v žoldněřských armádách a v bojových šlechtických i lapkovských družinách. Časem se po jejich boku vypracovali i další společensky nezakotvení muži, pro něž se válka stala řemeslem. Velké bitvy s více než jedním tisícem mrtvých by se přitom daly spočítat na prstech jedné ruky. V zemi spíše probíhaly permanentní drobné konflikty, jejichž cílem bylo co nejvíce protivníka oslabit. Krutost vojenských akcí byla zvláště v prvních revolučních letech příslowečná, neboť obě hlavní zneprátelené strany vedly svatou válku za vítězství božích pravd.

Množství lidí ve zbrani bylo třeba živit. Po počátečním období, kdy husitům stačily potraviny, zbraně, zbroj a poklady uložené v dobytých hradech, městech a klášterech, nastaly problémy. Katoličtí i husitští bojovníci v hradních posádkách je řešili po svém. Vymáhali od okolních

vesničanů pod pohružkou výpalného dodávky naturálií, čímž násobili jejich zoufalství. Husitské svazy zvolily od poloviny dvacátých let, kdy se jim podařilo ovládnout hlavní komunikace, účinnější řešení. Velké vojenské výpravy, podnikané za hranice Čech a Moravy, nejen šířily husitské ideály a oslabovaly nepřátele na jejich vlastním území, nýbrž zajišťovaly obživu polním vojskům a do válkami sužované země dodávaly potřebné zboží a ve formě výpalného od jihoněmeckých i dalších měst tolik žádanou kvalitní minci.³⁸

V průběhu revoluce mincovní rozvrat pokračoval. Delší čas se neprojevoval zrychlením inflace, nýbrž nedostatkem zlatých a stříbrných mincí, které fakticky zmizely z oběhu. Král Zikmund řešil proplácení válečných výdajů formou zástav hradů i statků a zábořem pokladů církevních institucí (tedy stejně jako husité). Husité, kteří zpočátku nemohli spoléhat na kutnohorské doly, razili v prvních revolučních letech mince z roztaveného církevního náčiní či přímo z mědi. Situace se poněkud zlepšila, když kutnohorská mincovna, pracující od roku 1422 pod husitskou kontrolou, začala razit drobnou stříbrnou minci, avšak k obnově ražby českého groše po celé revoluční období zřejmě nedošlo. Propad kutnohorské těžby se negativně projevil v celé Evropě.³⁹

Vojenské operace přinášely obyvatelstvu utrpení a umocňovaly právní rozvrat. Spolu s nimi kráčela jako doprovod smrt, jakkoliv lidí, kteří zemřeli v důsledku přímých ozbrojených střetnutí nebylo, relativně vzato, mnoho. Tažení vojsk však zvyšovala nebezpečí nejružnějších epidemií, včetně morových. Nejvážnější z nich řádila v českých zemích i v celé střední Evropě roku 1425.⁴⁰

Po jejím odeznění vše nasvědčovalo alespoň dílčí stabilizaci. Nejnicivější nápor revoluční smršti zeslábl, chiliastické vize o nastolení říše Kristovy odezněly a totální kolaps už nehrozil, poněvadž nově vzniklé či modifikované struktury začaly v rámci husitských svazů prokazovat akceschopnost. Přispěla k tomu i převaha kooperujících husitských svazů, které od roku 1427 ovládaly většinu českého teritoria, podnikaly

³⁸ P. Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české*, V, s. 428–454.

³⁹ Petr Vorel: *Stříbro v evropském peněžním oběhu 16.–17. století (1472–1717)*, Praha 2009, s. 72–73.

⁴⁰ Małgorzata Hanna Malewicz: *Zjawiska przyrodnicze w relacjach dziejopisarzy polskiego średniowiecza*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980, s. 146–147.

vojenské výpravy do vedlejších korunních zemí s cílem zabránit jejich vymanění ze svazku České koruny a v dubnu 1429 navázaly jednání se Zikmundem Lucemburským o případném uznání jeho českého královského důstojenství a o účasti husitské delegace na připravovaném basijském koncilu.⁴¹ Předmětem jednání s koncilem měla být problematika husitského výkladu božího zákona, rokování se Zikmundem mělo řešit otázku politického uspořádání Českého království v souvislosti s eventuálním ukončením revoluce. Striktní rozdělení problémů však nebylo v praxi možné, neboť otázka církevní a náboženské reformy organicky souvisela se změnou politických struktur.

Zikmund přistoupil na jednání s husity, aby získal faktickou vládu v Českém království, koncil pak usiloval vyřešit český problém, aby v probíhajícímu soupeření s papežstvím získal na svou stranu evropské veřejné mínění, znepokojené husitskými vojenskými aktivitami. Vystává však otázka, proč na jednání, završená zjevným kompromisem, přistoupili husité, když na počátku třicátých let všechny okolnosti naznačovaly, že v dohledné době ovládnou celé České království, Moravu a pacifikují Slezsko. Důvody jsou zřejmé. Byly jimi touha po svobodném slyšení na vrcholném církevním synodu, kde mohli Evropu seznámit se svým programem, snaha ukončit války i vstřícnost vůči českému veřejnému mínění, volajícímu po míru ve chvíli, kdy země čelila sérii přírodních katastrof.

V prvních letech revoluce panovaly vlídné klimatické poměry (rok 1420 patřil k nejurodnějším i nejteplejším létům 15. století vůbec, o tuhé zimě slyšíme jen roku 1422) a z logistického hlediska byly významné též solidní zásoby potravin a nápojů v klášterních objektech i v spížích emigrantů. I díky těmto faktorům revoluce přežila nelehké počátky a odrazila křížácká vojska.⁴² Ale již v letech 1423–1424 se ekonomická situace zhoršila, ač cenové vybočení nebylo zvláště pronikavé.⁴³

⁴¹ P. Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české*, V, s. 498–545.

⁴² FRB, V, edd. Josef Emler – Jan Gebauer – Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 371, 375, 379; M. Polívka: *Zprávy o klimatu*, s. 20; Rudolf Brázdil – Oldřich Kotyza: *Kolísání klimatu v českých zemích v první polovině našeho tisíciletí*, *Archeologické rozhledy* 49 (1997), s. 679–680.

⁴³ Alois Míka: *Nástin vývoje cen zemědělského zboží v Čechách v letech 1424–1547*, *ČCH* 7 (1959), s. 551.

S pokračováním revoluce se problémy stupňovaly. V roce 1427 dlouhá tuhá zima a suché léto vyvolaly neúrodu obilovin a v kombinaci s válečnými akcemi vyhnaly jejich ceny do výše, na niž část obyvatel nedosáhla. Zvolna, leč nepřetržitě rostoucí ceny obilí⁴⁴ poté indikovaly, že poměry jsou nanejvýš křehké a každé negativní vychýlení z normálu může vést k dramatickým následkům. Potvrdilo se to v letech 1431–1434, kdy kumulace klimaticky nepříznivých jevů, často spojovaných s nástupem tzv. malé doby ledové, citelně zasáhla Britské ostrovy i severní a střední Evropu.⁴⁵ Středoevropský region zažil tři-krát po sobě tuhé zimy s množstvím sněhu, teplá suchá jara a deštivá léta.

Po dlouhé, na sníh bohaté zimě 1431–1432, která přinesla i větrné bouře,⁴⁶ se v březnu dostavilo oteplení, způsobivší rychlé tání a čtyřicetiletou vodu.⁴⁷ Od konce dubna až do sklonku druhé červencové dekády roku 1432, pomineme-li lokální bouřky, nepršelo. Zato 19. července se spustil vydatný a vytrvalý déšť, který ustal až 22. července. Situace byla téměř identická s poměry v srpnu 2002.⁴⁸ Pětisetletá voda⁴⁹ na Vltavě a Labi doslova řádila. Rozbouřená Vltava se 21. července prohnala skalnatým kaňonem, na jehož zakončení u Zbraslavi přibrala vody Berounky a udeřila na Prahu. Kamenný most se protrhl na třech místech, v Poříčské bráně na Novém Městě pražském dosahovala výška vody tří metrů a Staré Město bylo zaplaveno téměř až do poloviny Rynku.⁵⁰ Labe poté strhlo mosty za českými hranicemi,

⁴⁴ Tamtéž, s. 551.

⁴⁵ Oldřich Kotyza – Karel Pejml – Jana Sládková: Několik poznámek ke kolísání klimatu v Čechách 14. a 15. století, *Archeologia Historica* 15 (1990), s. 513; R. Brázdil – O. Kotyza: Kolísání klimatu v českých, s. 672–673; Rudolf Brázdil – Oldřich Kotyza: Současná historická klimatologie a možnosti jejího využití v historickém výzkumu, *Časopis Matice moravské* 120 (2001 – Supplementum I), s. 35.

⁴⁶ Rudolf Brázdil et al.: *History of Weather and Climate in the Czech Lands*, VI. *Strong Winds*, Brno 2004, s. 114.

⁴⁷ *FRB*, V, s. 606.

⁴⁸ Rudolf Brázdil et al.: *Historické a současné povodně v České republice*, Brno 2005, s. 200–204.

⁴⁹ Oldřich Kotyza – František Cvrk – Vlastimil Pažourek: *Historické povodně na dolním Labi a Vltavě*, Děčín 1995, s. 56–57.

⁵⁰ *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová, Praha 2003 (*FRB* – Series nova, II), s. 50–53.

konkrétně v Drážďanech a v Míšni, a Nisa odnesla most ve Zhořelci. Naděje na slušnou úrodu zhasly a ceny obilí i potravin začaly v celé střední Evropě šplhat vzhůru.

Pod dojmem těchto událostí odjela oficiální husitská delegace do Bileje, kde v prvních měsících 1433 diskutovala s koncilem o programu čtyř artikulů, aniž dosáhla konkrétního výsledku. Jen se definitivně přesvědčila že Evropa husitský výměr božího zákona nepřijme a že bude velký problém prosadit jej jako povinný pro všechny obyvatele Čech a Moravy. S tímto vědomím rozhodl husitský sněm na prahu léta 1433 o obležení Plzně, jedné z posledních velkých katolických pevností, jež v Čechách stoupencům čtyř artikulů vzdorovaly. Kdyby Plzeň padla, zhroutil by se odpor českých katolíků a koncilu by nezbylo nic jiného než uznat husitský program jako závazný pro celé Čechy a Moravu. Bylo tu ale nepřehlédnutelné riziko. Země za sebou měla další krutou zimu. I léto 1433 ve střední Evropě popršelo, úroda byla minimální, předzásobená Plzeň úspěšně čelila obležení a početná husitská vojska se v západních Čechách potýkala se zásobovacími potížemi.⁵¹

Ceny obilí, luštěnin a chleba vylétly ještě výše a jejich růst kulminoval v jarních měsících roku 1434. Dramatický cenový výkyv můžeme v letech 1433–1434 sledovat téměř v celé zaalpské Evropě. Ještě v roce 1435 se žito prodávalo v Antverpách a Frankfurtu nad Mohanem⁵² za více než dvojnásobek běžné ceny a ve Francii bylo ještě hůř⁵³. Zatímco poddaní v Čechách prodávali své vrchnosti obiloviny dvakrát dražší než obvykle,⁵⁴ pro sociálně slabší obyvatele měst i nezakotvené jedince začalo v říjnu 1433 katastrofické období, trvající až do příštích žní.

Ceny obilí a základních potravin vzrostly v českých městech během předjaří 1434 na pětinašobek až desetinásobek, lidé si připravovali pokrmy z žaludů a listí, rozmáhaly se nemoci z podvýživy, zejména

⁵¹ Petr Čornej: *Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1992, s. 77–99.

⁵² Peter Moraw: *Von offener Verfassung zur gestalteten Verdichtung. Das Reich im späten Mittelalter 1250–1490*, Berlin 1985 (Propyläen Geschichte Deutschlands, III), s. 271.

⁵³ W. Behringer: *Kulturní dějiny klimatu*, s. 155.

⁵⁴ Rostislav Nový: Nominální a reálná hodnota mince doby husitské, *AUC – Philosophica et historica* 2 (1988), s. 95.

tyfus.⁵⁵ Pokračující obléhání Plzně vyhrotilo zásobovací situaci. Veřejnost se proto upínala k jednání s basilejským koncilem a volala po míru. Většina husitských představitelů pod tlakem hospodářské situace souhlasila s ukončením válek, a to navzdory odmítavému postoji vedení táboreského a sirotčího svazu i polních vojsk, obávajících se o svou další existenci. Spor vyřešila 30. května 1434 lipanská bitva, otvírající prostor k dohodám s koncilem i Zikmundem Lucemburským, od května 1433 římským císařem.⁵⁶

V červenci a srpnu 1436 se husitská revoluce uzavřela. Výsledek českého pokusu o reformu církve a politického uspořádání odpovídal situaci. Kompaktáta, sjednaná s basilejským koncilem, znamenala uznání čtyř artikulů pražských, ovšem nikoliv v maximální variantě, neboť přijímání podobojí a podjednou byla prohlášena za rovnocenná. Privilegia udělená Zikmundem Lucemburským českým stavům, husitské Praze i dalším městům uvolnila stárnoucímu císaři cestu k obecnému uznání v Českém království, současně však legalizovala politické výsledky revoluce, včetně obrovských majetkových přesunů.⁵⁷ Právní systém, rozvolněný v bouřlivé době, získával postupně pevnější obrysy, založené na symbióze tradicí prověřených i revolucí probojovaných prvků. České království se tak v následujících desetiletích sice obtížně a pozvolna, leč nezadržitelně měnilo v stát stavovského typu. V mezinárodním kontextu zůstalo husitství osamoceným jevem a až do nástupu luterské reformace vyhlíželo jako specifický, nicméně kacířský, a proto izolovaný pokus o nápravu křesťanstva.

Badatele bude vždy trápit otázka, zda měla husitská snaha smysl a zda nepřinesla více škod než užitku. Vždyť jen úbytek obyvatelstva, který pokračoval i po revoluci, činil v období 1380–1480 podle kvalifikovaných odhadů snad až 30 %.⁵⁸ Nelze také popřít, že éru husitské revoluce hodnotili lidé na přelomu 15.–16. století jako sérii běd,

⁵⁵ P. Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české*, V, s. 598–599.

⁵⁶ P. Čornej: *Lipanská křižovatka*, s. 144–204.

⁵⁷ František Šmahel: *Husitská revoluce*, III. *Kronika válečných let*, Praha 1993, s. 296–319; František Šmahel: Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace, *Studia mediaevalia Bohemica* 1 (2009), s. 210–224; též: *Basilejská kompaktáta. Příběh deseti listin*, Praha 2011, s. 67–75; Josef Válka: Kompaktáta a Kapitulace. Charta stavovských svobod?, *Časopis Matice moravské* 129 (2010), s. 26–39.

⁵⁸ E. Maur: Obyvatelstvo českých zemí ve středověku, s. 64–66.

kterým je třeba se vyhnout. Z této reflexe se postupně rodila idea a praxe náboženské koexistence i nechuť řešit vnitřní spory silou zbraní. Vojenskou zdatnost Češi a Moravané prokazovali raději „v cizích službách“. Přes veškeré nesnáze však zakotvila husitská revoluce v historické paměti většiny českého obyvatelstva jako velká doba.

**II. V PŘEDVEČER
REVOLUČNÍHO VÝBUCHU**

PRAHA PO HUSOVI

Kde začít? Praha si na život bez Jana Husa začala zvykat už na konci roku 1412. Tehdy respektovaný vůdce univerzitního reformního kruhu opustil po více než deseti letech posluchače v Betlémské kapli s cílem zklidnit rozbourané poměry v hlavním městě, ochránit svůj život a zamezit dopadům interdiktu, který ztížená papežská klatba uvalila na místa jeho pobytu. Ať již tehdy žil kdekoliv, nejspíš v Žatci,¹ na své pražské stoupence nezapomínal. „Až vás budou pronásledovati v jednom městě, utecte do jiného,“ zdůvodňoval krátce před vánočními svátky 1412 slovy evangelia sv. Matouše (10,23) jeden z důvodů svého počínání. A aby nezavdal důvody k pochybnostem, že upouští od stěžejní povinnosti dobrého kněze, rychle dodával: „Ale vy, horliví milovníci slova Božího, s nímž se srovnáváte, rádi byste mne s láskou viděli pro dobro, jako svého bližního. Rovněž i já bych vás rád spatřil a slovo Boží vám kázal.“²

Většinu z více než 1200 příslušníků duchovního stavu, žijících ve čtyřicetitisícovém pražském městě, Hus nechyběl. Nechyběl ani více než 40 farářům, nechyběl řeholníkům a řeholnicím ve 23 zdejších klášterech, ani členům svatovítské kapituly. Ti všichni si přáli, aby zmizel nadobro. Nechyběl ani většině pražských Němců, obývajících převážně Staré Město a čelících vzestupu českého živlu. Ale ani české

---

¹ Anežka Vidmanová: Kdy, kde a jak psal Hus českou Postillu, *LF* 112 (1989), s. 144–158, zde s. 145–148; Jaroslav Havrant: Bouřlivý rok 1412 v Žatci. K Husovu pobytu ve městě, in: *Poohří, III. Ohře – spojnice lidí a osudů*, Kadaň – Louny 2013, s. 6–12; týž: Navštívil M. Jan Hus také Louny?, in: *M. Jan Hus a Louny*, ed. Helena Smolová, Louny 2015, s. 7–11.

² V originálním latinském znění: „Cum vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam... Sed vos, verbi dei zelatores, cui conformamini, libenter propter bonum me tamquam vobis proximum karitative videritis. Similiter et ego vos libenter intuerer, verbumque dei vobis predicarem.“ Viz *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, ed. Václav Novotný, Praha 1920, s. 159–160 (č. 55). Novočeský překlad Bohumila Ryby in: *Sto listů M. Jana Husi*, ed. Bohumil Ryba, Praha 1949, s. 104–106 (č. 30).

etnikum, dominantní na Novém Městě, Malé Straně i Hradčanech, ač v jeho řadách nacházel mistr Jan největší podporu, nebylo ve vztahu ke kazatelově osobě a reformnímu programu jednotné. Hus prostě rozděloval, a tím umocňoval rozpory zmítající pražským souměstím, které bylo rezidencí českého krále, sídlem arcibiskupství, univerzity a tradičním centrem českého státu.³

Netrvalo dlouho a Hus se do Prahy vrátil. Sotva král Václav IV., toužící po smírném vyřešení situace, přiměl arcibiskupa svolat shromáždění kněžstva s cílem nalézt v Husově kauze schůdné východisko, zaujal reformní kazatel, bez ohledu na interdikt, své místo v Betlémě, odkud znovu promlouval k publiku. Opětovné vyhlášení zákazu bohoslužeb a především panovníkova žádost, aby od kázání upustil, přiměly Husa k taktické zdrženlivosti. Václav IV. udělal pro reformního vůdce vše, co v dané chvíli udělat mohl. Jistě, myslil přitom zejména na sebe, na své vnitropolitické a mezinárodní postavení i na pověst a prestiž Českého království. Avšak objektivně vzato, byl panovníkův postup pro Husovu skupinu skutečným požehnáním. Poskytoval jí naději, že se o výsledku už silně internacionalizovaného sporu rozhodne na české půdě.

Církevní shromáždění, konané 6. února v arcibiskupském paláci na Malé Straně, však žádný závěr nepřineslo. Antihusovská strana, reprezentovaná metropolitní kapitulou svatovítskou a profesory pražské teologické fakulty, trvala na odsouzení Wyclifova učení a na právoplatnosti kuriálních klateb vyhlášených nad Husem. Přívrženci betlémského kazatele naopak prohlašovali Husův proces za nulitní. Z hrozícího patu unikl král Václav obratným tahem. Rozhodčí výrok svěřil čtyřčlenné komisi, jejíž složení očividně vycházelo v ústrety Husovi. Zasedli v ní

³ Přehledně mapují pražské poměry let 1400–1415 první tři kapitoly publikace Petr Čornej – Václav Ledvinka – Jan Hrdina (edd.): *Praha Husova a husitská 1415–2015*, Praha 2015, s. 11–85. Z další produkce Jaroslav Mezník: Národnostní složení předhusitské Prahy, *Sborník historický* 17 (1970), s. 5–30 (přetištěno v souboru autorových statí *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*, Brno 2008, s. 244–276); týž: Pražská řemesla počátkem 15. století, *Pražský sborník historický* 7 (1972), s. 5–38; týž: *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 85–172; Jan Vlk (ed.): *Dějiny Prahy, I. Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784)*, Praha – Litomyšl 1997, s. 204–220; Václav Ledvinka – Jiří Pešek: *Praha*, Praha 2000, s. 183–206; Jiří Kuthan: Praha v době lucemburské – rezidenční město vladařů Svaté říše římské a Koruny české, in: *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, edd. František Šmahel – Lenka Bobková, Praha 2012, s. 467–484.

tři univerzitní mistři, konkrétně Husův přítel Křišťan z Prachatic, toho času rektor pražské třífakultní univerzity, dále Zdeněk z Labouně, odstupující pražský arcibiskup Albík z Uničova, mimo jiné panovníkův osobní lékař i přítel, posledním pak byl Václavův důvěrník a vyšehradský děkan Jakub z Dubé. V této konstelaci bylo rozhodnutí komise, schůzující na Křišťanově faře u staroměstského kostela sv. Michala, vcelku předvídatelné. V dubnu 1413 komise konstatovala, že Husovi delegáti projevili maximální snahu se dohodnout, zatímco jejich odpůrci, zastupovaní čtyřmi profesory pražské teologické fakulty (Stanislav ze Znojma, Štěpán Pálec, Petr ze Znojma a Jan Eliášův) jednání rozbili. Musili proto na základě přijatých podmínek zaplatit vysokou pokutu a opustit České království. V souladu s tím Václav IV. zbavil všechny čtyři jmenované osoby profesorských míst a s nimi spjatých příjmů. Ochromená pražská teologická fakulta šla nezadržitelně k zániku, zatímco v rámci celé univerzity ještě více posílila své pozice husitská skupina.⁴

Přesto král i Hus postrádali důvod ke spokojenosti. Panovníkova naděje, že se rozhádané strany dohodnou a česká církevní delegace oznámí papežské kurii, že v Českém království neexistuje žádná hereze a že Husův spor byl urovnán zásluhou světské moci, se zhroutila. Mistr Jan, nadále stíhaný klatbou, pak neviděl důvod, proč by měl nadále mlčet, a znovu vystoupil na kazatelnu. Pražští faráři proto začali opětovně dodržovat interdikt. Napětí v pražském souměstí se dalo krájet. Teprve v této situaci, nikoliv (jak se někdy tvrdí) v červenci

⁴ Z pramenů především *Documenta Mag. Joannis Hus*, ed. Francisus Palacký, Pragae 1869, s. 472–504 (č. 51); Tak zvaná kronika university pražské, in: *FRB*, V, edd. Josef Emler – Jan Gebauer – Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 565–588, zde s. 575–579. K této etapě Husovy pře se vyslovují všechny základní monografie věnované životu a dílu betlémského kazatele i významné syntézy, nejpodrobněji Václav Novotný: *M. Jan Hus. Život a dílo*, I/2, Praha 1921, s. 230–287. Dále též Jan Sedláček: *M. Jan Hus*, Praha 1915, s. 271–282; František Michálek Bartoš: *Čechy v době Husově 1378–1415*, Praha 1947 (České dějiny, II/6), s. 363–367; Paul de Vooght, Kacířství Jana Husa (17), *Theologická revue* 70, č. 4 (1999), s. 14–25; František Šmahel: *Husitská revoluce*, II. *Kořeny české reformace*, Praha 1993, s. 261–262; též: *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013, s. 137–141; Jiří Kejř: *Husův proces*, Praha 2000, s. 111–119; Thomas Krzenck: *Johannes Hus. Theologe, Kirchenreformer, Märtyrer*, Gleichen – Zürich 2011, s. 130–132; Ctirad V. Pospíšil: *Husovská dilemata*, Kostelní Vydří 2015, s. 199–200; Pavel Soukup: *Jan Hus. Život a smrt kazatele*, Praha 2015, s. 137–139.

1412, ztratil Hus královu veřejnou podporu. Již jej ale ani nenapadlo, aby se mírnil a neuzavíral si cestu do Václavovy přízně. Před očima už měl jenom příklad Krista a apoštolů a vidinu mučednické smrti. Jednomu z univerzitních kolegů (snad Janu Kardinálovi z Rejnštejna, možná Křišťanovi z Prachatic) příznačně napsal: „Mám za to, že jsem chybil, když jsem na přání královo upustil od kázání. A tedy již nechci tak chybovati.“⁵ Zároveň kategoricky vylučoval i jakýkoliv kompromis s protivníky: „Ale doufám, s pomocí Boží, že bude-li třeba, postavím se proti nim až k upálení ohněm... Ze smrti hrůzu kdo má, ten radost z života ztrácí. Nade vším vítězí pravda. Vítězí, kdo dochází smrti...“⁶ Ve vypjaté pražské atmosféře nebylo pro Husa místo. Znovu odchází do exilu, tentokrát asi již na jihočeský hrádek Kozí.⁷

Ve vesnickém prostředí podstatně radikalizuje své názory. Jeho smír s institucionální církví už není možný, byť jí podmíněnou autoritu nadále přiznává. Ostatně jinak by nepřijal pozvání na kostnický koncil. Na Prahu, své přátele, studenty a na věrné pražské posluchače nezapomínal ani ve chvílích odchodu na venkov, ani v jižních Čechách: „Neboť proto jsem více než dvanáct let v slově Božím u vás – Bůh je mi svědek – pracoval a v tom bylo mé největší potěšení, když jsem poznal vaši pilnost v slyšení slova Božího a pozoroval pravé a upřímné pokání mnohých.“⁸

⁵ Novočeský překlad in: *Sto listů M. Jana Husi*, s. 121 (č. 34). V originálním latinském znění: „Estimo, quod peccavi, ad voluntatem regis predicationem dimittens; et ergo iam nolo sic peccare.“ *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, s. 171 (č. 63).

⁶ „Sed spero cum dei gracia, quod, si oportuerit, volo me adversus eos usque ad ignem comburendum statuere... ‚Qui mortem metuit, amittit gaudia vite. Super omnia vincit veritas. Vincit, qui occiditur...‘ Tamtéž, s. 170 (č. 63). Novočeský překlad in: *Sto listů M. Jana Husi*, s. 119 (č. 34).

⁷ František Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora, I/1. Do roku 1421*, České Budějovice 1988, s. 204–205; F. Šmahel: *Jan Hus*, s. 155–156; Zdeněk Vybíral – Jakub Smrčka: *Jan Hus. O knězi, mysliteli a reformátorovi*, Tábor 2015, s. 90–96; Jakub Smrčka: Hus mimo Prahu, in: *Jan Hus. Odvaha myšlenky, odvaha víry, odvaha smrti*, edd. Jakub Smrčka – Blanka Zilynská, Tábor 2015, s. 92–95; Pavel Schafferhans: Byl Hus na Borotíně?, *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 52 (2015), s. 106–114.

⁸ Novočeský překlad in: *Sto listů M. Jana Husi*, s. 125–126 (č. 37). Latinský originál: „Nam ideo plus quam duodecim annis in verbo dei apud vos, sicut deus et mihi testis, laboravi, et in hoc mihi summa consolacio erat, cum vestram diligenciam in audiendo verbo dei cognovissem, animadvertens multorum veram et synceram penitenciam.“ *M. Jana Husi*

Prameny badatele opouštějí často ve chvílích nejzajímavějších. To platí i pro druhou polovinu roku 1413. Dosud se nepovedlo uspokojivě vysvětlit, proč v září 1413 sáhl Václav IV. k dramatické výměně rady Starého Města pražského. V ní opět získali převahu (zhruba v poměru 2 : 1) konšelé německé národnosti, navíc v radě samotné zasedli výhradně odpůrci husitské reformy.⁹ Pro ilustraci uvádím výmluvnou skutečnost. Z osmnáctičlenného konšelského sboru zůstal po roce 1420 v Praze jediný muž (Hensl Clug, uznávaný představitel silného řeznického cechu),¹⁰ všichni ostatní byli buď mrtví, nebo s výbuchem husitské revoluce, ať už dobrovolně, či z donucení, opustili pražské souměstí. Byl to obrat o 180 stupňů v porovnání s lednem 1408, kdy král, údajně na základě podnětu mistrů Jana Husa a Jeronýma Pražského, jmenoval poprvé v dějinách staroměstskou radu s převahou etnických Čechů.¹¹ U jedné pronikavé změny však nezůstalo. Panovník vydal v říjnu 1413 Starému Městu rovněž privilegium, jež kromě některých ekonomických výhod zajišťovalo pražským Němcům natrvalo polovinu míst mezi konšely.¹² To bylo jak v rozporu s pokračujícím procesem počesťování Starého Města, tak se zájmy Husových pražských stoupenců, převážně etnických Čechů.¹³

Lze spekulovat, zda byla náhlá změna poměrů důsledkem zbrklé reakce cholerického krále, zklamaného Husovým postojem, nebo zda ve Václavově rozhodování hrály roli motivy jiné. Nelze ani vyloučit, že král uvažoval v širším politickém kontextu. Poněkud překvapivě

Korespondence a dokumenty, s. 178 (č. 69). Uvedený údaj potvrzuje, že Hus zahájil kazatelskou činnost s počátkem církevního roku 1400/1401, tj. v adventu 1400.

⁹ W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, V, Praha 1881, s. 66–67; J. Mezník: *Praha*, s. 167.

¹⁰ Podrobně o něm Petr Čornej: Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb Staroměstští řezníci v husitské revoluci, *Pražský sborník historický* 40 (2012), s. 7–129 (zde s. 45–48, 64–65).

¹¹ Viz Milada Nedvěďová (ed.): *Hus a Jeronym v Kostnici*, Praha 1953, s. 140–141. K tomu W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 66; J. Mezník: *Praha*, s. 122–123, 158–159; F. Šmahel: *Husitská revoluce*, II, s. 224–226; týž: *Jan Hus*, s. 70–76; týž: *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010, s. 38–46; Václav Ledvinka: Jan Hus a pražská městská správa, in: *Praha Husova a husitská*, edd. Petr Čornej – Václav Ledvinka – Jan Hrdina, s. 74–78.

¹² *Privilegia měst pražských*, ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1886 (Codex juris municipalis regni Bohemiae, I), s. 208–212 (č. 131).

¹³ J. Mezník: *Praha*, s. 110–115, 171–172.

totiž v radě nacházíme i muže, kteří v ní zasedali během panovníkova vídeňského zajetí roku 1403 (Hanuš Krebs, kožešník Niklas Schaufler) a kteří do konšelských úřadů po dlouhých deset let nepronikli. I konšelský sbor roku 1403 měl německou majoritu (rovněž v poměru 2 : 1) a stejně jako tehdy v něm úřadoval bohatý obchodník Lev z Prachatic,¹⁴ jedna z vůdčích osobností staroměstských Němců, příznačně absentující v převážně českých radách z let 1408–1412. Poprvé a naposledy se roku 1413 objevil mezi konšely Anton z Munheimu, známý později protihusitskými názory a neskrývanou podporou krále Zikmunda.¹⁵

Fakt, že Václav IV. potvrdil orgán ve složení, k němuž nemohl na základě dřívějších osobních zkušeností chovat plnou důvěru, vyhlíží až neuvěřitelně. Politika má ovšem svoje zákruhy, v nichž se z dřívějších nepřátel nejednou stávají na základě pragmatické rozvahy spojenci. Můžeme se jen dohadovat, zda si král nehodlal pojistit loajalitu nejvýznamnějšího českého města v situaci, kdy mu v Čenkovu z Vartenberka, mocném Husovu ochránci (který kazateli zajistil útočiště na hrádku Kozí) a poručníkovi nezletilého Oldřicha (II.) z Rožmberka, vyrůstal politicky silný konkurent. Svůj tah prokázal pan Čeněk dostatečně právě v první polovině roku 1413, kdy panovníkovi neustoupil ve sporu mezi Petrem Malovcem z Pacova a Jindřichem z Dubé na Humpolci, a to ani za cenu rizika ozbrojeného střetnutí.¹⁶ Tím spíše bychom rádi věděli, do jakého roku náleží nedatovaný list, v němž Václav IV. vyzývá arcibiskupa Konráda z Vechty, své rádce a představitele české šlechty (mezi nimi i proreformně smýšlející Bočka z Kunštátu a Poděbrad, Heralta z Kunštátu a právě Čenka, jemuž je jediný zachovaný originál adresován) k obecnému sněmu (*concilium generale*) v Českém Brodě

¹⁴ W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 65; J. Mezník: *Praha*, s. 96–98, 103–104, 261.

¹⁵ W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 67; AČ, XXVIII, ed. Josef Teige, Praha 1912, s. 672.

¹⁶ John Martin Klassen: *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, New York 1978, s. 77–80; Ivana Raková: Čeněk z Vartenberka (1400–1425). Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci, *Sborník historický* 28 (1980), s. 57–99, zde s. 59–61; též: Rožmberské teritorium v předvečer husitské revoluce (Vztahy Oldřicha z Rožmberka k Čenkovu z Vartenberka), *FHB* 3 (1981), s. 263–284, zde s. 265–267; F. Šmahel: *Husitská revoluce*, II, s. 262–264; Jan Urban: „Kališnický“ převrat na dvoře Václava IV., in: *Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, I, edd. Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová, Praha 1994, s. 419–432; též: *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003, s. 244–256; Anna Kubíková: *Oldřich II. z Rožmberka*, České Budějovice 2004, s. 24–25.

dne 9. října. Co vše bylo předmětem jednání, bohužel nevíme.¹⁷ Problémů k řešení bylo víc než dost, včetně nejružnějších lokálních bojů, sporů a záští. Dalším důvodem k výměně staroměstské rady mohly být napjaté poměry v pražském souměstí, vystupňované v souvislosti s Husovou kauzou. Nechuť stoupenců betlémského kazatele (a to i v souvislosti s kritikou svatokupectví, s polemikami o vymezení skutečné křesťanské církve a s odmítáním interdiktů), se stále více obracela proti církevním institucím poslušným příkazům papeže Jana XXIII., označovaného reformisty za Antikrista. Do pojmu Antikrist ovšem Husovi přívrženci zahrnovali všechny protivníky svého výměru božího zákona.¹⁸ Součástí reakce na interdikt byly i útoky na církevní majetek, víme také o pouličních demonstracích, k nimž docházelo a v kterých nalezla uplatnění rovněž obrazová agitace, ale jejichž přesná datace je obtížná. S proticírkevními atakami souhlasili i někteří čeští novoměstští a staroměstští konšelé.¹⁹

Vláda německých a protireformních radních se po několika týdnech ukázala neudržitelnou. Na Starém Městě pražském to potvrdil 2. listopad 1413, kdy Němci využili majority v radě a dali popravit dva přední měšťany, Čechy Jana Domšíka z domu U Kamenného (Bílého) zvonu a kraječe suken Čenka. Důvody známy nejsou, ale na dlouholeté komunální politiky se vždy něco najde. Nejčastěji korupce, finanční podvody a zneužívání úřadu. Skutečnou příčinou byl zřejmě fakt, že oba zasedali v první převážně české staroměstské radě, která se přičinila

¹⁷ *Regesta Boemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. [1378 dec. – 1419 aug. 16.]*, III. *Fontes Archivi Trebonensis*, Pragae 1977, s. 285 (č. 722). K dataci F. Šmahel: *Husitská revoluce*, II, s. 345–346.

¹⁸ Pavlína Cermanová: *Čechy na konci věků. Apokalyptické myšlení a vize husitské doby*, Praha 2013, s. 55–64. Viz též Heiko A. Oberman: Hus a Luther (Antikrist a druhý reformační objev), in: *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, ed. Jan Blahoslav Lášek, Praha 1995, s. 265–276, zde s. 266–269.

¹⁹ V. Novotný: *M. Jan Hus*, I/2, s. 190–192, 237, 285–287; František Šmahel: Die Tabule verteris et novi coloris als audiovisuelles Medium hussitischer Agitation, *Studie o rukopisech* 29 (1992), s. 95–105 (přetištěno česky pod názvem Audiovizuální média husitské agitace v souboru autorových statí *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 231–237); Milena Bartlová: Prout lucide apparet in tabulis et picturis ipsorum. Komunikační úloha obrazů a textů v počátcích husitismu, *Studia Mediaevalia Bohemica* 3 (2011), s. 249–274, zde s. 255–264; též: *Pravda zvítězila. Výtvarné umění o husitství 1380–1490*, Praha 2015, s. 58, 59, 63.

o vydání Dekretu kutnohorského, jehož důsledky způsobily pražským Němcům těžkou ekonomickou újmu. Poprava dvou předních měšťanů na základě rozhodnutí městské rady byla v Praze něčím naprosto nevídaným, i když v nadcházejících revolučních letech se stala vcelku běžnou normou. Následný odpor vůči německým a protihusitským konšelům přiměl Václava IV., aby opět obrátil, vynutil si navrácení sporného privilegia a asi ještě v listopadu dosadil na radnici novou staroměstskou radu, v níž měli tentokrát jasnou většinu etničtí Češi a Husovi sympatizanti. Tuto personální a ideovou strukturu si staroměstský konšelský sbor fakticky uchoval až do propuknutí husitské revoluce.²⁰ Byla to předzvěst dalšího panovníkova kroku, na jehož základě byl v prvním kvartálu roku 1414 jmenován Čeněk z Vartenberka nejvyšším purkrabím pražským a stal se po králi nejmocnějším mužem v zemi. Ve funkci nahradil protireformně orientovaného Jana z Hradce, jehož cíleně vytlačil z poručnické správy rožmberských statků. Husovi přívrženci tak nyní kontrolovali jak Staré Město, tak uplatňovali svůj vliv prostřednictvím nejvyššího zemského úředníka, nehledě na silnou lobby působící na královském dvoře.²¹

Pro další vývoj pražských událostí měla stabilizace městské rady zásadní důležitost. Staré Město, jemuž jedinému náležel atribut „caput regni“, v jehož obvodu měla své budovy univerzita, v němž se nacházela Betlémská kaple i domy předních českých šlechticů sympatizujících s Husem (včetně paláců Čenka z Vartenberka a Bočka z Poděbrad), mohlo nyní v rovině komunální politiky poskytovat účinnou podporu reformnímu hnutí. Ačkoliv napětí mezi stoupenci a protivníky Husova programu nezmizelo, německá a protireformní strana se již k moci nikdy nedostala. Staré Město tak naplnilo dějinnou úlohu kolébky husitství. Trend, nastoupený v letech 1408–1412 a charakteristický pozvolným zrodem reformní unie, založené na součinnosti Husova univerzitního kruhu, vlivných šlechticů a českých staroměstských měšťanů ještě zesílil.²²

²⁰ W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, III, Praha 1875, s. 546–548; též: *Dějepis*, V, s. 67; J. Mezník: *Praha*, s. 263.

²¹ Viz k tomu literaturu v poznámce č. 4 a 16.

²² Petr Čornej: Praha – hlava království, in: *Husitské století*, edd. Pavlína Cermanová – Pavel Soukup – Robert Novotný, Praha 2014, s. 108–130, zde s. 111–113.

Respektoval jej i král Václav, který se sice snažil vystupovat nadstrannicky, leč řada lidí z jeho blízkosti (včetně manželky Žofie) i mnozí dvořané nepokrytě projevovali náklonnost Husově reformě. S jejími četnými body, zvláště s povinností světské moci napravovat zkaženou církev, souhlasil i panovník. Tyto momenty byly nad jiné významné, neboť Václav IV. nesídlil na Pražském hradě, nýbrž od sklonku 14. století přímo ve městě, kde obýval několik objektů. Nejdůležitější z nich byl Králův dvůr, situovaný na místě nynějšího Obecního domu. Panovník však často dlel i v Hrádku na Zderaze a navštěvoval též Vyšehrad. Po svém návratu z vídeňského vězení na sklonku roku 1403 měl očividně blíže k Novému než Starému Městu, v jehož prostorách byl na příkaz nevlastního bratra Zikmunda zajat! Datovat přesně místa Václavových pražských pobytů však není možné, neboť královské písemnosti vydané v pražském souměstí nesou obligátní formulaci „v Praze“, zpravidla bez jakéhokoliv dalšího určení.²³

Řada indicií naznačuje, že Václav IV. usiloval po dlouhá léta vytvořit jakousi vlastní stranu z lidí, v něž choval důvěru a jimiž se obklopoval. V světské i církevní rovině byly tyto králi loajální struktury institucionálně spojené s Vyšehradem. Panovník obratně využíval skutečnost, že vyšehradská kapitula (stejně jako celý Vyšehrad) nebyla podřízena pražskému arcibiskupovi (ani jinému metropolitovi) a roku 1397 jí vymohl ještě větší svébytnost. Většinou tu působili duchovní, zachovávající věrnost panovníkovi a podporující jeho církevní politiku. To se týká především obou vyšehradských proboštů, tj. Václava Králíka z Buřenic, v letech 1413–1416 správce olomouckého biskupství, a jeho nástupce, nám již známého Zikmunda Albíka z Uničova. Stejně jako Konrád z Vechty, nový pražský arcibiskup a Václavův oblíbenec, zaujímali konsensuální postoje a snažili se vyhrocené náboženské spory tlumit a řešit v rámci Českého království.²⁴ Loajalitu si Václav sliboval též

²³ Tomáš Durdík: Hrad Václava IV. v pražských městech a jejich nejbližším okolí, *Documenta Pragensia* 6 (1986), s. 24–46; týž: České královské hrady doby lucemburské, in: *Lucemburkové*, s. 356–368, zde s. 366–368; Klára Benešová: Pražská sídla Václava IV., in: tamtéž, s. 389–396; František Záruba: *Hrady Václava IV. Od nedobytného útočiště k pohodlné rezidenci*, Praha 2014, s. 87–137, 155–159, 259–270.

²⁴ Denko Čumlivski: Vyšehradská kapitula od založení do poloviny 19. století, in: *Vyšehrad. Historické podoby*, ed. Pavla Státníkové, Praha 2000, s. 43–65, zde s. 51–54; Ivan Hlaváček: *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs*

od okruhu vyšehradských manů, převážně šlechticů, spjatých držbou statků a stanovenými povinnostmi s vyšehradskou manskou soustavou. Nalézáme mezi nimi celou plejádu válečníků, politiků a úředníků, kteří se v revolučním čase uplatnili na husitské i katolické straně.²⁵ To byl přímý důsledek stupňujícího se napětí, jež vedlo k poměrně rychlému štěpení veřejnosti na sympatizanty a odpůrce Husovy reformy. V této situaci bylo budování vlastní královské strany víceméně iluzorní. Ostatně i část členů vyšehradské kapituly se v době kostnického koncilu jasně vymezila proti Husovi. Navzdory všem turbulencím však uvážlivá stanoviska panovníkova okolí i pražského arcibiskupa objektivně nahrávala reformnímu směru.²⁶

I v době Husova venkovského exilu zůstávalo pražské souměstí centrem reformního úsilí, jež kazatel zvnějšku nadále výrazně ovlivňoval.²⁷ Prahu navíc od jara 1414 stále více navštěvoval, neboť se tu jednalo o podmínkách jeho účasti na kostnickém koncilu. K Husovu rozhodnutí vydat se do města na Bodamském jezeře přispěl nejen slib svobodného slyšení na obecném církevním sněmu i bezpečnostní záruky, vyjednané s římským králem Zikmundem Lucemburským, a tím i možnost seznámit s vlastním pojetím církevní reformy výkvět křesťanského světa. Roli sehrál také papežův nevybíravý útok na Václava IV. V bule, datované 11. června 1414, neváhal nejvyšší pontifex českému králi hrozit, byť zatím pouze mezi řádky, vyhlášením kruciáty, pokud razantně nezasáhne proti rozmachu kacífství.²⁸ Od srpna až do

---

Wenzel (IV.) 1376–1419. *Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatie*, Stuttgart 1970 (Schriften der Monumenta Germaniae Historica 23), s. 187–189; týž: Kancléři na dvoře Václava IV., in: *Lucemburkové*, s. 420–424, zde s. 423–424; Zdeňka Hledíková: Arcibiskupové a kaplani za Václava IV., in: tamtéž, s. 777–784; Milada Říhová: *Dvorní lékař posledních Lucemburků. Albík z Uničova, lékař králů Václava IV. a Zikmunda, profesor pražské univerzity a krátký čas i arcibiskup pražský*, Praha 1999; Jiří Stoček: Původ a studium bratří Konráda a Konstantina z Vechty, *Mediaevalia Historica Bohemica* 14 (2011), s. 91–112.

²⁵ Robert Novotný: Milci a nižší šlechta na dvoře Václava IV., in: *Lucemburkové*, s. 432–438; Petr Čornej: 30. 7. 1419. *První pražská defenestrace. Krvavá neděle uprostřed léta*, Praha 2010, s. 39–46.

²⁶ Pavel Soukup: Václav IV. a reformní hnutí, in: *Lucemburkové*, s. 688–701.

²⁷ Viz například Husovy listy adresované Pražanům a otištěné in: *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, s. 180–185 (č. 70–72), 191–192 (č. 74). Novočeské překlady, respektive staročeské originální znění in: *Sto listů M. Jana Husi*, s. 129–138 (č. 38–41).

²⁸ ASP, II, ed. Jaroslav Eršil, Praha 1980, s. 542–543 (č. 968). Písemnosti věnoval pozornost už F. M. Bartoš: *Čechy*, s. 377–378. Hus na bulu i na další ataky, směřující proti králi

sklonku první říjnové dekády 1414 byla pražská města dějištěm hektických příprav na Husovu cestu.²⁹ Spíš odtud (a nikoliv z Krakovce) se univerzitní mistr s početným doprovodem vydával 11. října na pouť, z níž se už nevrátil.³⁰

Zpráva o smrti betlémského kazatele dorazila do souměstí nad Vltavou uprostřed léta 1415. Trvalo však určitý čas, než Husovi stoupenci vystoupili s adekvátní reakcí. I když česká a moravská nobilita signovala proslulý stížný list proti Husovu upálení na různých místech, byl text písemnosti slavnostně proklamován a datován 2. září 1415 v Praze na sjezdu reformně orientované šlechty. Ta zde o tři dny později ustavila spolek, iniciovaný nejvyšším pražským purkrabím Čenkem z Vartenberka, moravským zemským hejtmanem Lackem z Kravař a českomoravským pánem Bočkem starším z Poděbrad, dědem husitského krále. Pro rozložení sil i politických nálad bylo typické, že početně nesrovnatelně slabší katolická liga vznikla na počátku října 1415 v Českém Brodě, marně očekávajíc podporu krále Václava.³¹ Panovník, ostře kritizovaný v Kostnici za pasivitu při potírání koncilem odsouzené wyclifské hereze, zůstával nad stranami a spolu s pražským

---

a královně, reagoval známými slovy, že učinil a učiní vše, „aby pro mě neměl Králova Milost utrhanie a Česká země pohanenie,“ tj. že chce „státi v Konstanci na prohlášeném sboru...“ *M. Jana Husa Korespondence a dokumenty*, s. 195–196 (č. 78), s přihlídnutím k edici *Sto listů M. Jana Husi*, s. 140–141 (č. 43).

²⁹ Viz *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, s. 192–202 (č. 75–84), 204–209 (č. 86–87).

³⁰ Jan Krško: *Pět životů Jana Husa na Krakovci*, Rakovník 2015, s. 9–24; týž: Krakovec v kontextu mimopražských pobytů Jana Husa, in: *Hus – osobnost napříč staletími*, edd. Renata Mayerová – Jan Krško, Rakovník 2016 (Otázky z historie, I), s. 79–91. Polemicky se vůči Krškovým názorům vymezil v obšírné recenzi (*HT* 19 /2015/, s. 237–243) David Kozler.

³¹ Viz písemnosti otištěné in: Václav Novotný: *Hus v Kostnici a česká šlechta. Poznámky a dokumenty*, Praha 1915, s. 59–80 (č. 9, 9a); AČ, III, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 193–195 (č. 7); *Documenta*, s. 601–602 (č. 91). Detailně k tomu J. M. Klassen: *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, s. 96–98; Bohdan Zilynskyj: Stížný list české a moravské šlechty proti Husovu upálení (Otázky vzniku a dochování), *FHB* 5 (1983), s. 195–237; Petr Čornej: „Prozatím poroučíme zmíněné křivdy Pánu Bohu, jehož je pomsta...“ (Stížný list české a moravské šlechty proti Husovu upálení v historických souvislostech), in: Petr Čornej – Aleš Knápek – Ladislav Macek – Pavel Rous: *Stížný list české a moravské šlechty proti upálení mistra Jana Husa*, Okrouhlice 2015, s. 17–43 (přetištěno v této publikaci na s. 85–128).

arcibiskupem Konrádem z Vechty brzdil aktivity militantního katolického duchovenstva.

Příkladu reformní šlechty následovala už 16. září 1415 pražská *česká obec*, vyjadřující, nesporně z popudu staroměstských měšťanů, názory Husových českých přívrženců ze všech pražských královských měst, tedy i Nového Města a Malé Strany.³² I když její výtky směřovaly hlavně proti interdiktů vyhlášenému nad pražským souměstím (tentokrát kvůli přítomnosti Husova advokáta Jana z Jesenice), byly dokladem politického a konfesijního formování pražských husitů. Ti svou sílu a odhodlání dali najevo počátkem listopadu 1415, kdy od většiny farních kostelů vyhnali katolické duchovní a dosadili k nim reformně smýšlející kněze. Zároveň tímto postupem prosadili v Praze požadavek mistra Jakoubka ze Stříbra podávat eucharistii pod obojí způsobou (sub utraque specie) všem účastníkům bohoslužeb.³³

Téma laického kalicha bylo ovšem diskutováno v reformním kruhu z podnětu Husova přítele Jakoubka nejpозději od jara 1414. Ačkoliv Jakoubek zdůvodňoval tento způsob přijímání Kristovým příkazem i praxí apoštolské a prvotní církve, Hus se zprvu k prosazovanému principu stavěl poněkud rezervovaně, neboť eucharistii sub utraque specie nepovažoval za podmínku spasení. V tomto kontextu je symptomatické, že se v Praze začalo poprvé podávat z kalicha, posléze symbolu husitství, nejspíš až po Husově odjezdu do Kostnice.³⁴ Počet svatyní, v nichž reformně smýšlející kněží ponejprv vysluhovali husitskou mši, kolísá mezi čtyřmi až pěti (kostely sv. Martina ve zdi a sv. Michala, respektive Betlémská kaple na Starém Městě pražském,

³² AČ, III, s. 195–196, č. 8. K události a požadavkům J. Mezník: *Praha*, s. 187–189. K pojmu *česká obec* naposledy Martin Čapský: *Město pod vládou kazatelů. Charizmatičtí náboženští vůdci ve střetu s městskou radou v pozdně středověkých českých korunních zemích*, Praha 2014, s. 107.

³³ Vavřinec z Březové Kronika husitská, in: *FRB*, V, s. 327–534 (zde s. 341–342). Blíže J. Mezník: *Praha*, s. 189–190; Božena Kopiczková: *Jan Želivský*, Praha 1990, s. 28–30.

³⁴ Helena Krmíčková: *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*, Brno 1997, s. 16–123; táž: Jakoubkova utrakvistická díla z roku 1414, in: *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*, edd. Ota Halama – Pavel Soukup, Praha 2006, s. 171–181; Jindřich Marek: *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích. Studie o Jakoubkově postile z let 1413–1414*, Praha 2011, s. 95–100, 104–105, 180–213; Dušan Coufal: *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012, s. 20–44.

novoměstský kostel sv. Vojtěcha, někdy se uvádí i staroměstský chrám sv. Mikuláše).³⁵ Svůj názor na laický kalich změnil Hus v kostnickém vězení poté, co koncil 15. června 1415 tuto liturgickou praxi dekretem *Cum in nonnullis* zamítl a odsoudil. Lze považovat za nepochybné, že ke korigování Husova náhledu přispěla obava z možného rozštěpení reformního hnutí, jež muselo (a to nejen proti atakům kostnického synodu) vystupovat pokud možno soudržně.³⁶ Razantní výměnu duchovenstva u pražských farních kostelů dovršili husité v únoru 1416. Katolíkům pak nezbylo nic jiného než navštěvovat bohoslužby na Vyšehradě nebo v nevelkých svatyních, situovaných v příměstských vesnicích (Psáry, Bubny, Ovenec, tj. nyníější Bubeneč).³⁷

Rychlé rozšíření kalicha v pražském souměstí svědčí o marnosti výnosů obecného koncilu a zároveň dokládá prostý fakt, že panovník i arcibiskup Konrád z Vechty, jemuž kvůli nedostatečné aktivitě hrozil půhon do Kostnice, ponechali dění fakticky volný průchod. V radách jednotlivých pražských měst měli husité převahu, třebaže členy konšelských sborů zůstávali i lidé loajální vůči kostnickému synodu jakožto vrcholné autoritě katolické církve.³⁸ Přesto nemohly reformní kruhy mluvit o vítězství. Svatovítská kapitula i řeholníci zatím nadále setrvali v Praze a doufali ve zvrát poměrů. V létě 1416 mu ještě nic nenavštěvovalo. Dne 6. července vzpomněla Praha prvního výročí Husova mučednického skonu a zároveň vzdala poctu i v Kostnici upálenému mistru Jeronýmovi Pražskému a dalším martyřům husitské interpretace

³⁵ Vavřince z Březové Kronika husitská, s. 330.

³⁶ Viz Husovy listy, datované 18.(?) – 21. června 1415 a určené Václavovi z Dubé a Janovi z Chlumu, respektive knězi Havlíkovi. In: *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, s. 286–292 (č. 139), 294–295 (č. 141). Novočeský překlad in: *Sto listů M. Jana Husi*, s. 207–210 (č. 79); 212–213 (č. 81). Blíže J. Sedláč: *M. Jan Hus*, s. 344–345; J. Kejř: *Husův proces*, s. 148–149; Walter Brandmüller: *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, I. *Bis zur Abreise Sigismunds nach Narbonne*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1991, s. 366–370. F. Šmahel: *Jan Hus*, s. 182–183; D. Coufal: *Polemika*, s. 46–48; Pavel Soukup: Die Maßnahmen des Konzils gegen die Hussiten, in: *Das Konstanzer Konzil 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters. Essays*, edd. Karl-Heinz Braun et al., Darmstadt 2013, s. 92–96, zde s. 93.

³⁷ Vavřince z Březové Kronika husitská, in: *FRB*, V. s. 341; Chronicon Procopii notarii Pragensis, in: *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, I, ed. Konstantin Höfler, Wien 1856 (FRA, 1. Abtheilung, Scriptorum, II), s. 67–76, zde s. 71.

³⁸ W. W. Tomek: *Dějepis*, V. s. 67; P. Čornej: *30. 7. 1419*, s. 47–51.

božího zákona. Hlavní zásluha při zavedení Husova svátku, který byl v Praze slaven víceméně kontinuálně až do roku 1621, připadla mistru Jakoubkovi ze Stříbra. Husovi pražští stoupenci se přihlásili k mistrově památce hlučně, leč důstojně,³⁹ nepochybně u vědomí, že na ně milovaný kazatel nezapomínal ani v kostnickém vězení.

Praha jako místo zrodu i centrum husitství předjímal a ovlivňovala poměry i na českém a moravském venkově. Ačkoliv se tu reformní myšlenky šířily mnohdy pod ochranou šlechtických vrchností, přijetí laického kalicha se setkávalo s rozpaky. Byl to přece jen nezvyk a zásah do tradice. Zlom přinesl začátek roku 1417, kdy v důsledku stupňovaného zahraničního tlaku vyhlásil pražský arcibiskup Konrád z Vechty kostnický zákaz přijímání sub utraque specie. Toto opatření vyvolalo koordinovanou protiakci nejvyššího pražského purkrabího Čenka z Vartenberka a pražského vysokého učení. Zatímco pan Čeněk unesl na svůj hrad Lipnici nad Sázavou světícího biskupa Hermanna z Mindelheimu, který tu 6. března 1417 vysvětil první husitské kněze, pražská univerzita, profilující se jako nejvyšší věroučná instance reformního hnutí, učinila neméně převratný krok.⁴⁰ Jen o pouhé čtyři dny později slavnostně deklarovala přijímání sub utraque specie jako pravověrné, užitečné a zároveň podmiňující dosažení spásy.⁴¹ A aby o tom nebylo pochyb, přiměla již 13. března na nádvoří Karlovy koleje zajatého a (prý notně zmláceného) Husova protivníka Petra z Uničova, člena

³⁹ Viz [Jacobelli de Misa] sermo habitus in Betlehem a quodam pio in memoriam novorum martyrum M. Johannis Hus et M. Hieronymi, in: *FRB*, VIII, ed. Václav Novotný, Praha 1932, s. 231–242 (č. XI). K zrodu kultu husitských mučedníků například František Michálek Bartoš: *M. Jan Hus v bohoslužbě a účte církve podobají a v podání prvního století po své smrti*, zvláštní otisk z Národopisného věstníku československého 17 (1924), zde s. 1–2, 11–12; David Holeton: „O felix Bohemia – Ofelix Constantia“. Liturgická úcta Mistra Jana Husa, in: *Jan Hus mezi epochami*, s. 154–170, zde s. 156–157; Ota Halama: *Svatý Jan Hus. Stručný přehled projevů domácí úcty k českému mučedníku v letech 1415–1620*, Praha 2015, s. 15–21, 73–95.

⁴⁰ K těmto událostem přehledně František Michálek Bartoš: *Husitská revoluce. Doba Žižkova 1415–1426*, Praha 1965 (České dějiny, II/7), s. 32–47; J. M. Klassen: *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, s. 100–113; Jiří Kejř: *Mistři pražské univerzity a kněží táborští*, Praha 1981, s. 7–16; Miloslav Polívka: *Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Praha 1982 (Rozpravy Československé akademie věd – Řada společenských věd 92/1), s. 44–45; F. Šmahel: *Husitská revoluce*, II, s. 291–297; P. Čornej: 30. 7. 1419, s. 55–66.

⁴¹ *AC*, III, s. 203–205 (č. 11). Nejlépe k tomu D. Coufal: *Polemika*, s. 55–59.

dominikánského řádu, k prohlášení, že laický kalich je evangelickým zákonem.⁴² Kostnický koncil a posléze nově zvolený papež Martin V. pražské vysoké učení suspendovali, to však pod husitským vedením pokračovalo v činnosti.⁴³ Dramatický březnový týden roku 1417 tak nastartoval proces přijímání sub utraque specíe na českém venkově. Příklad nejvyššího purkrabího mnohé šlechtice inspiroval. Avšak štěpila-li se již dříve česká společnost ve vztahu k Husově reformě, poměr k laickému kalichu její polarizaci ještě prohloubil.

Výnosy kostnického koncilu a papeže Martina V. či listy krále Zikmunda, jenž cukr umně střídal s bičem,⁴⁴ ponechávaly husitskou část Prahy, ale i Václava IV. víceméně v klidu. Uvádím tu výmluvný a významný doklad. Dne 18. března 1418, zhruba měsíc před ukončením kostnického synodu, obeslal titulární konstantinopolský patriarcha Jan (de la Rochetaillée) osm českých šlechticů a jedenáct měšťanů Starého Města pražského před církevní soud kvůli úchvatu církevního majetku.⁴⁵ Z pohledu církve flagrantně porušili kanonické právo a dopustili se zločinu svatokrádeže. Sekularizace, k níž vyzývali Wyclif, Hus, Mikuláš z Drážďan i Jakoubek, tedy již alespoň v Praze probíhala, ačkoliv revoluční výbuch se zatím jen matně rýsoval na obzoru. Nevíme ani, zda se zábor v podstatě omezil na církevní důchody, jak tomu bylo již roku 1411, nebo postihl i hmotné statky.⁴⁶ Jména obeslaných jsou

⁴² Vincenc Brandl: Osvědčení Petra z Uničova, kterým dřívější kázání svá proti Čechám, Husu, Jeronýmu a proti přijímání pod obojí odvolal (13. března 1417), *ČMM* 11 (1879), s. 95–105; Dušan Coufal: Die katholischen Magister Peter von Mährisch Neustadt, Johann von Königgratz, Nicolaus von Pavlíkov und die Formierung der utraquistischen Universität in Prag 1417, *AUC – HUCP* 49/2 (2009), s. 127–141; P. Čornej: 30. 7. 1419, s. 61–62.

⁴³ Michal Svatoš (ed.): *Dějiny Univerzity Karlovy, I. 1347/48–1622*, Praha 1995, s. 98.

⁴⁴ Viz například *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, VII. *Acta Martini V. 1417–1431. Pars 1. 1417–1422*, ed. Jaroslav Eršil, Pragae 1996, s. 96–108 (č. 217–218); *Documenta*, s. 656–663 (č. 111–112), 682–686 (č. 119).

⁴⁵ Pergamenový originál je dnes uložen v Národním archivu. Archiv pražského arcibiskupství – Listiny (APA – L). inv. č. 49. Text je nepříliš kvalitně reprodukován na www.monasterium.net. Listinu vydal s obsáhlým komentářem a poznámkami Václav Novotný: Monitorium patriarchy konstantinopolského Jana na uchvatitele církevního majetku v Čechách z r. 1418, *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění* 24 (1915), s. 417–432, edice na s. 421–432. Dokumentu si všiml i Petros Cironis: Česko-řecké vztahy v 15.–16. století, *Minulostí Rokycanska* 6 (1996), s. 9–58, zde s. 39.

⁴⁶ K situaci na jaře 1411 V. Novotný: *M. Jan Hus*, I/1, Praha 1919, s. 479–480.

však příznačná.⁴⁷ Z panovníkova okruhu v písemnosti defilují Voksa z Valdštejna, velitel královny ostrahy, přítel Jeronýma Pražského, signatář stížného listu do Kostnice a muž uvádějící v život panovníkův příkaz ke konfiskaci příjmů neposlušného duchovenstva už v dubnu 1411,⁴⁸ dále vyšehradský purkrabí Jan Řitka z Bezdědic, pozdější druh Jana Žižky, přední Husovi stoupenci Petr Zmrzlík ze Svojšína, kutnohorský mincmistr,⁴⁹ Jindřich Lefl z Lažan, vřatislavský hejtman,⁵⁰ Jan Sádlo z Kostelce, nejvyšší lovcí,⁵¹ i místopurkrabí Pražského hradu Víkč z Myšlína, někdejší „menší“ hofmistr Mikuláš řečený Kozí hlava,⁵² a králův komorník Martin Kladný z Těchlovic.⁵³ Téměř všichni patřili

⁴⁷ Některé z nich jmenují i známé protihusitské invetivy z let 1416–1418. Viz Anežka Vidmanová: Ke zprávě břevnovského mnicha o počátcích husitství, in: *My Jan bratr Žižka*, edd. Jaroslav Hrdlička – Jan B. Lášek, Brno 2006, s. 70–84, zde s. 78; anonymní latinská báseň in: *Documenta*, s. 687–698, zde s. 692. Novočeský překlad jedné z jejích částí in: *Sestra Múza. Světská poezie latinského středověku*, ed. Anežka Vidmanová, Praha 1990, s. 488–492. O některých těchto i dalších osobách z Václavova okolí F. M. Bartoš: *Čechy*, s. 458–474. Místy podrobněji a se zřetelem k jejich úloze v období po Husově smrti P. Čornej: 30. 7. 1419, s. 39–46.

⁴⁸ František Šmahel: *Husitská revoluce*, II, s. 246; týž: *Život a dílo Jeronýma Pražského*, s. 56, 59; Zdeněk Žalud: Královští komorníci, dveřníci a vrátní v lucemburských Čechách (s výhledem do 15. století), in: *Všední a sváteční život na středověkých dvorech. Dvory a rezidence ve středověku*, III, ed. Dana Dvořáčková-Malá, Praha 2009 (Mediaevalia Historica Bohemica 12 – Supplementum 3), s. 461–473, zde s. 468 (autor přehlédl, že Voksa se připomíná v této funkci i podstatně později než jen roku 1395).

⁴⁹ Tomáš Velimský: *Páni ze Svojšína. Rod velmožů, pánů a rytířů z povodí Mže*, Praha 2013, s. 69–102.

⁵⁰ Viktor Pohanka: Cesta Husova ochránce do služeb Zikmunda Lucemburského. Poznámky ke dvorské kariéře Jindřicha Lefla z Lažan, *Historica Olomucensia* 41 (2012) (Sborník prací historických 29), s. 119–141, zde s. 123–132.

⁵¹ Stručné a výstižné Sádlovo curriculum sestavil Eduard Maur: Příspěvek k biografii biskupa Aleše z Břeží, *TA* 8, 1997–1998, s. 11–35, zde s. 30–31. Nyní podrobně Silvie Vančurová: Jan Sádlo ze Smilkova. Kariéra králova milce, *HT* 19 (2015), s. 181–224.

⁵² O tomto muži, který v letech 1420–1421 zasedal v radě Nového Města pražského W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, VIII, Praha 1891, s. 181.

⁵³ Tomuto vyšehradskému manovi zapsal (alespoň dle pozdějšího dokumentu) 15. dubna 1413 král Václav 800 kop pražských grošů na hradě Most a dalších 100 kop za jeho opravu s tím, že hrad nesmí zastavit „cizozemcuom“. Viz AČ, I, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 537 (č. 231); AČ, III, s. 485 (č. 151); AČ, VI, ed. František Palacký, Praha 1872, s. 21–22 (č. 16); AČ, XXXV, ed. Gustav Friedrich, Praha 1935, s. 484 (č. 47); AČ, XXXVI, ed. Gustav Friedrich, Praha 1941, s. 853 (č. 54). Viz též August Sedláček: *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914, s. 94 (č. 667); týž: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, XII, 3. vyd., Praha 1997, s. 130.

k vyšehradským manům a z hlediska církevních hodnostářů to byly známé firmy, na něž se stížnosti vršily již dříve.

Neméně pozoruhodný je výčet staroměstských radních, respektive obecních starších, kteří náleželi k pozdější revoluční elitě. Konšelský úřad společně vykonávali od druhé poloviny roku 1416 do července 1417, většina však v této funkci setrvala až do konce roku 1417, část dokonce ještě v prvních revolučních měsících.⁵⁴ Zdá se tedy, že podklady pro vydání latinsky psané listiny reflektují poměry let 1415–1417, kdy v souvislosti s vypuzením katolických farářů zřejmě docházelo k úchvatům či konfiskacím církevního majetku, a to se souhlasem i za účasti většiny staroměstských radních (zbývajících sedm konšelů zřejmě s touto praxí buď nesouhlasilo, nebo raději zachovalo zdrženlivost)⁵⁵ i některých králových oblíbenců. Nikoho z předvolaných pochopitelně ani nenapadlo, aby se do Kostnice dostavil. O svém půhonu se (alespoň teoreticky vzato) nemuseli ani dozvědět, protože v Praze by se ho stejně nikdo neodvážil publikovat. Zveřejněn byl v Kostnici, kde jej krátce po skončení koncilu přibíli na kostelní vrata, o čemž dodnes svědčí otvory v rozích listiny.⁵⁶

Zastavme se alespoň na chvíli u jedenácti měšťanů, jejichž jména jsou v listině nedbalostí písaře, neorientujícího se v českých a pražských reáliích, popletena natolik, že je někdy nedokázal bezpečně identifikovat ani zkušený editor. Z lidí, kteří zemřeli na počátku revoluce, to byli Mikuláš Roll (v listině jako Nicolaus Dorothee Nigre), syn Václava Rolla a Doroty, zvané Černá Důra,⁵⁷ dále Jan Frolich, řečený

⁵⁴ W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 67–68; J. Mezník: *Praha*, s. 263.

⁵⁵ Byli to (počítáme-li s radou ve funkčním období 1416/1417) katolík Martin Cášský, neutrální postoj zachovávající Václav (syn známého kramáře Kříže, spoluzakladatele Betlémské kaple) a řezník Kunc; k atakům na církevní majetek se prozatím nepřidali ani Ondřej Krajsa, Václav Litochleb a Jan Reček, sympatizanti reformního proudu a posléze umírnění husité. Stranou zůstal i důsledný, leč uvážlivý kališník Jan Bradatý, který ctil právo. Přitom Litochleb a zejména Jan Bradatý rozmnožili církevními konfiskáty svůj majetek, ovšem až po roce 1420.

⁵⁶ Denko Čumlivski: Dokumenty k „husovské“ problematice ve fondech Národního archivu, jejich historický původ a osudy, in: *Mistr Jan Hus 1415–2015*, ed. Denko Čumlivski, Praha 2015, s. 75–119 (zde s. 83–85, 114–117).

⁵⁷ Viz V. Novotný: *Monitorium*, s. 424. Blíže o něm František Vacek: Dějiny vinic na území nynějších Král. Vinohradů od počátku XV. století do r. 1526, *SPDMP* 8 (1938), s. 79–227 (zde s. 83). Název U Černé Důry, podle nepřehlédnutelné Mikulášovy matky, dlouho

Pratwurst (v listině mylně Sygismundus Pratwurst), řeznický cechmistr, majitel několika masných krámů a později zřejmě přívrženec Jana Želivského,⁵⁸ Štěpán (Štěpánek) z Kladska (v listině jako Stephanus de Mandlis), původní profesí hospodský, který přišel do Prahy v létě 1381, záhy po velkém moru,⁵⁹ a jehož manželka Klára se po roce 1420 vdala za někdejšího Husova žáka mistra Zdislava ze Zvířetic;⁶⁰ ostřílený komunální politik (poprvé usedl v radě roku 1403 a naposledy v květnu 1422) Duchek řemenář (Duchko rymer),⁶¹ Jan Kantor ze Žatce (Johannes Cantor), Jan Podjistebský (Johannes sub stuba), Zikmund Kbelský (Sygismundus Kbelsky) a jeho příbuzný Johánek Kbelský (Johanko de Bove),⁶² statý 10. března 1422 v bouři po úkladné popravě Jana Želivského, na jehož smrti se podílel. Naopak umírněný husita Zikmund Cháně (v listině chybně jako Johannes dictus Chan) vydržel v poslední předrevoluční radě (stejně jako Jan Frolich i někteří jiní) až do jejího odvolání 27. května 1420 a v průběhu revoluce se mezi konšely objevil pouze jedenkrát. Vše si vynahradil po skončení hektické doby. Úřad radního poté vykonával téměř celé desetiletí, od srpna 1436 až do jara 1446.⁶³ Detailnější zmínku zaslouží dva muži. Na prvním místě

---

nesl staroměstský dům (pozdější čp. 620), situovaný v blízkosti staroměstských masných krámů. Všechny údaje o domech jednotlivých konšelů in: W. W. Tomek: *Základy starého místopisu pražského*, I. *Staré Město pražské*, Praha 1866, respektive Josef Teige: *Základy starého místopisu pražského (1437–1620)*, I. *Staré Město pražské*, I–II, Praha 1912–1915. Na tyto publikace z úsporných důvodů již dále neodkazuji.

⁵⁸ Více o něm P. Čornej: Kočička, s. 51–53, 59–61.

⁵⁹ Dům (později doložený s označením) Pod Mandly (čp. 482) na Staroměstském náměstí však Štěpán, pokud je známo, nikdy nevlastnil, i když jeho domy (pozdější čp. 478 na rohu Staroměstského náměstí a dnešní Melantrichovy ulice, resp. 477 v Melantrichově ulici) stály nedaleko. Záměna s konšelem Štěpánem z Dědic, který byl katolík, nepřipadá v úvahu. K Štěpánovu příchodu do Prahy *Liber vetustissimus Aniquae civitatis Pragensis 1310–1518*, edd. Hana Pátková – Věra Smolová – Aleš Pořízka, Praha 2011, s. 321 (fol. 111r).

⁶⁰ František Michálek Bartoš: Hus jako student a profesor Karlovy university, in: *Sborník prací k počtě 75. narozenin akademika Václava Vojtěška*, Praha 1958 (AUC – Philosophica et historica, II), s. 9–26, zde s. 20–22.

⁶¹ K němu W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 65–69.

⁶² Tj. z domu U Vola (pozdější čp. 462) na rohu Staroměstského náměstí a nynější Melantrichovy ulice. Literatura jej často zaměňuje s Janem Ochsem, který byl katolík, nejpozději v roce 1420 odešel z Prahy, žil zřejmě v Horní Lužici a jeho majetek revoluční orgány zkonfiskovaly. Správné rozlišení provedl až J. Mezník: *Praha*, s. 179, 263.

⁶³ W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, IX, Praha 1893, s. 265.

Jan Bechyně (Johannes Wechina), který musel z rady odejít na přelomu května a června 1417, kdy byl povýšen do podkomořského úřadu. Jeho příslušnost k reformním aktivistům už v předrevolučním období opětovně potvrzuje starší poznatek, že 30. července 1419 dorazil v čele jízdního oddílu k Novoměstské radnici se záměrným zpožděním, teprve poté, co první pražská defenestrace úspěšně skončila. Proti jejím účastníkům neměl žádný zájem zasahovat. Sám pak revoluční Praze odváděl cenné služby až do sklonku života, uzavřeného zhruba v polovině třicátých let.⁶⁴ Komplikovanější vztah k převratnému dění zaujal bázlivý a nerozhodný lékárník Loysa či Ludvík (Ludowicus, Loys apothecarius), po několika desetiletí známá a výrazná pražská postava, vlastníci (mimo jiné četné nemovitosti) domy (pozdější čp. 144 a 145) na Malém rynku, kde se tradičně nacházelo několik apatyk.⁶⁵ Jak je patrné, nejprve se vehementně přiklonil k husitům, ovšem ve chvíli, kdy král Zikmund ohlásil křížáckou výpravu, namířenou zvláště proti vzpurné Praze, město na jaře 1420 (jako konšel se připomíná ještě 26. března) opustil.⁶⁶ Vrátil se do něj roku 1422, kdy ryšavý Lucemburk fakticky rezignoval na ozbrojenou konfrontaci a poměry se přece jen do určité míry stabilizovaly. Loysa tak mohl roku 1427 v klidu zemřít u vědomí, že jeho přímí potomci stále patří k bohatým a vlivným pražským měšťanům.⁶⁷

Pokus zjistit, jaké konkrétní církevní statky a platy zabavili uvedení staroměstští představitelé již před propuknutím revoluce, vyzněl bohužel do ztracena. Jedinou zřetelnější stopu představuje zmínka anonymního břevnovského mnicha, zaznamenaná v roce 1416, o smrti kněze Matyáše z Hostouně (na Slánsku), popraveného mečem na příkaz staroměstských radních.⁶⁸ Hostouň patřila svatovítské kapitule, avšak

⁶⁴ Blíže P. Čornej: 30. 7. 1419, s. 125–126, 146–147.

⁶⁵ Zdeňka Fröhlichová: *Kronika Rynečku na Starém Městě pražském*, Praha 1940, s. 28–29.

⁶⁶ Anonymus de origine Taboritarum et morte regis Wenceslai IV., in: *FRB*, VII (sine dato), s. 16.

⁶⁷ J. Mezník: *Praha*, s. 141, 179, 195, 212, 237; Martin Musílek: Apatykáři na Starém Městě pražském ve středověku, *Mediaevalia Historica Bohemica* 12 (2009), s. 97–137, zde s. 109–110, 113–116, 127–128, 131–132 (i s detailním zachycením Loysova rozsáhlého nemovitého majetku).

⁶⁸ A. Vidmanová: *Ke zprávě*, s. 76.

byl tu farní kostel.⁶⁹ V prvních revolučních letech držela zdejší dvůr rodina bývalého konšela Jana Kantora ze Žatce. Uvést tato fakta do srozumitelné struktury se mi však nepodařilo. Ne zcela úplný seznam nemovitostí, zabraných pražskou obcí a postoupených husitským obyvatelům hlavního města a několika zasloužilým vojákům, sice pochází z let 1421–1423, ale ani jeho údaje neumožňují bezpečné závěry.⁷⁰ Přesná data, kdy byly jednotlivé církevní statky sekularizovány, z něho vyčíst nelze, o peněžních důchodech se pak pramen zmiňuje pouze sporadicky.⁷¹ K rozsáhlým konfiskacím ovšem došlo až po porážce první kruciáty v létě 1420, když husitská Praha získala pod kontrolu své hospodářské zázemí.⁷² Minimálně čtyři z jedenácti jmenovaných předrevolučních konšelů (Jan Kantor ze Žatce, Jan Podjistebský, Jan Frolich, Zikmund Kbelský) tehdy oficiálně obdrželi za zvýhodněné ceny (respektive jako dary) dvory a vinice, vlastněné původně pražskými kláštery a kapitulami.⁷³ Pro zajímavost zmiňuji, že na svou zbabělost

⁶⁹ Zdeněk Boháč: *Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Pražský archidiakonát*, Praha 2001, s. 69–70.

⁷⁰ Viz AČ, XXVIII, s. 671–683. K problematice využití tohoto pramene Jaroslav Mezník: *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, Praha 1965 (Rozpravy Československé akademie věd – Řada společenských věd 75/2), s. 19–21.

⁷¹ Ke konfiskační praxi v husitské Praze W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, IV, 2. vyd., Praha 1899, s. 164–173; Josef Teige: O statcích obcí pražských v l. 1520–1546, *SPDMP* 3 (1922), s. 111–201, zde s. 111–124 (na s. 112–117 mnohá zpřesnění); Petr Čornej: Smolař, Hedvika, Velvar et alii. Poznámky a postřehy ke kapitole z dějin husitské Prahy, in: *Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc.*, Liberec 2004, s. 43–62; Jiří Kejř: Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech, *HT* 16 (2009), s. 9–58.

⁷² Výnos staroměstské rady o konfiskaci majetku všech měšťanů, kteří opustili v době nebezpečí město či se přímo spojili s nepřítelem, nese příznačně datum 26. července 1420. Tehdy již bylo zřejmé, že Zikmund bezprostředně po své korunovaci na českého krále 28. července křížácká vojska rozpustí. Viz *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an., I. Von den Jahren 1419–1428*, ed. Franz Palacký, Prag 1873, s. 44–45 (č. 39).

⁷³ Kantor získal dvůr v Olšanech (původně benediktinského kláštera u sv. Ambrože na Novém Městě pražském) a dvůr v Úhonicích (premonstrátské kanonie na Strahově), Jan Podjistebský dvůr v Panenských Břežanech (benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě), Jan Frolich dvůr v Butovicích (zničeného kartuziánského kláštera Zahrada Panny Marie na Smíchově), Dvorce (řádu německých rytířů) i tvrz s poplužím v Dolních Břežanech (majetek cisterciáckého kláštera na Zbraslavi, vyvráceného v srpnu 1420) a Zikmund Kbelský (prokazatelně po roce 1421) tvrz v Křenicích (probošta vyšehradské kapituly, tj. uprchlého Zikmunda Albíka z Uničova). U Štěpána z Kladska postrádámě jistotu, zda

a útěk z města alespoň načas doplatil Loysa apotekář, jemuž obec zabrala vinici „ante portam equorum“.⁷⁴

Více než polovina z jedenácti staroměstských měšťanů, obeslaných konstantinopolským patriarchou, zastávala vysoké úřady i v revolučních časech. Pět z nich bylo po určitý čas konšely (Jan Frolich, Jan Podjistebský, Duchek řemenář, Johánek Kbelický, Zikmund Cháně),⁷⁵ jeden (Mikuláš Roll) vykonával v letech 1420–1421 funkci perkmistra viničných hor,⁷⁶ přičemž všech šest nepochybně náleželo do okruhu, z něhož se rekrutoval sbor obecních starších.⁷⁷ Do něho téměř s jistotou patřili i všichni ostatní, přičemž zvýhodněné prodeje (eventuálně dary) konfiskovaných církevních statků Zikmundovi Kbelskému a Janu Kantorovi lze chápat i jako projev ocenění zásluh o obranu Prahy v době první protihusitské kruciáty, popřípadě za osobní podíl na vojenských akcích.⁷⁸

I když půhon jedenácti staroměstských konšelů umožňuje rozmanité mikrohistorické průhledy, přece jen jeho hlavní význam spočívá v základní informativní hodnotě. Z přítomí minulosti díky němu vystupují staroměstští politikové, kteří v letech 1416–1418 náleželi (alespoň podle mínění pražského katolického duchovenstva) k stoupencům Husova programu, prosazovali reformní opatření, včetně záborů církevního majetku, a zásadně ovlivňovali poměry i veřejné mínění uvnitř pražských

---

se tímto způsobem obohatil, neboť dvůr v Úněticích (probošta vyšehradské kapituly), dostal Stephanus institor, což může být i jiný staroměstský měšťan. Pro úplnost dodávám, že Kantorova manželka Anna dostala na tři roky do držení dvůr v Hostouni (probošta svatovítské kapituly). Viz AČ, XXVIII, s. 671–678. K tomu též J. Mezník: *Venkovské statky*, s. 22 (poznámka 75).

⁷⁴ AČ, XXVIII, s. 678.

⁷⁵ W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 69–73.

⁷⁶ Marie Válková-Frýzová: Úřad perkmistra pražských viničných hor, *SPDMP* 6 (1930), s. 1–148 (zde s. 112).

⁷⁷ K vymezení pojmu *obecní starší*, respektive *starší obec* v husitské Praze Karel Hrubý: Senior communitas – eine revolutionäre Institution der Prager hussitischen Bürgerschaft, *Bohemia* 13 (1972), s. 9–43; Josef Macek: *Jagellonskývěk v českých zemích (1471–1526)*, III. *Města*, Praha 1998, s. 50–52; M. Čapský: *Město pod vládou kazatelů*, s. 14–15. O konkrétních osobách, které do okruhu obecních starších v letech 1420–1423 na Starém Městě pravděpodobně patřily, Petr Čornej: *Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice)*. *Výbor z úvah a studií*, Praha 2011, s. 117.

⁷⁸ Podle usnesení pražské obce z roku 1421 se mělo při prodeji přihlížet k zásluhám lidí, „kteříž jsú viece v boji božiem a k obecnému dobrému v prolévání krvi pracovali...“ AČ, XXVIII, s. 682.

hradeb. Jejich jména jsou v daném kontextu mimořádně důležitá, neboť městské prostředí důsledně ctilo princip kolektivnosti a korporativnosti. Příslušné orgány proto přijímaly i publikovaly svá rozhodnutí a usnesení jako celek, obvykle s programovým zamlčením jednotlivců.⁷⁹ Otázku, do jaké míry byl postup uvedených konšelů motivován principy husitského výměru božího zákona, tj. snahou přivést církve zpět k evangelické chudobě,⁸⁰ a jak dalece se napájel touhou po vlastním obohacení, ponechávám raději stranou. I když v letech 1416–1418 bylo názorové složení této skupiny asi poměrně homogenní, v důsledku radikalizace husitského hnutí se v následujících letech logicky diferencovala. Většina z jedenácti mužů setrvala na pozicích umírněného husitství, jako radikála lze označit pouze Jana Frolicha, zatímco Jan Bechyně náležel nejspíš k husitskému středu. Tato orientace je logická, uvědomíme-li si, že Johánek a Zikmund Kbelští, Štěpán z Kladska a Loysa apotekář vlastnili domy v blízkosti farního kostela sv. Michala, který o bohoslužbách pravidelně navštěvovala staroměstská rada a v němž nejpозději od roku 1406 působil jako farář mistr Křišťan z Prachatic, Husův přítel a posléze ideový vůdce konzervativních kališníků.⁸¹

Analyzovaná listina je zajímavá i z jiného hlediska. Soupis obeslaných šlechticů a měšťanů totiž vznikl na základě zpráv pražského katolického duchovenstva, jehož údaje v Kostnici cíleně shromažďoval Michal z Německého Brodu (řečený de Causis). Ten dal i přímý podnět k zahájení procesu.⁸² Znovu se tak potvrzuje, že role udavačů, zásobujících kostnický koncil jmény osob podporujících wyclifsko-husitskou herezi a vystupujících nepřátelsky proti církvi, připadla členům církevních institucí působících v Českém království, především v Praze, nikoliv však, jakkoli to vyhlíží na první pohled paradoxně, pražskému arcibiskupovi Konrádovi z Vechty. Ten se naopak stále snažil, i s ohledem na zájmy krále Václava IV. a pověst českého státu,

⁷⁹ M. Čapský: *Město pod vládou kazatelů*, s. 11, 18–19.

⁸⁰ K tomu například Jana Nechutová: *Místo Mikuláše z Drážďan v raném reformačním myšlení. Příspěvek k výkladu nauky*, Praha 1967 (Rozpravy Československé akademie věd – Řada společenských věd 77/16), s. 14–25.

⁸¹ K jednotlivým zájmovým uskupením Karel Hrubý: *Struktury a postoje husitských skupin pražského politického systému, AUC – HUCP 9/2 (1968)*, s. 29–78; P. Čornej: *Smolař, Hedvika, Velvar et alii*, s. 43–62.

⁸² V. Novotný: *Monitorium*, s. 420–422.

nalézt schůdný kompromis. Michal z Německého Brodu a v Kostnici přítomní delegáti českých církevních korporací stáli i za uvězněním Husova přítele mistra Křišťana z Prachatic a pražského inkvizitora Mikuláše, nezerského biskupa a králova zpovědníka, jenž na koncil přijel s pověřením Václava IV. Oba muži však byli po několika dnech propuštěni, Křišťan na přimluvu samotného římského krále Zikmunda Lucemburského, který si nepřál eskalaci české otázky.⁸³

Ptáme-li se, proč mnohé české katolické instituce postupovaly vůči představitelům i přívržencům husitského hnutí nesmlouvavě a militantně, není obtížné odpovědět. Ve skutečnosti jim šlo nikoliv pouze o dodržování práva a o přísné respektování sfér duchovní a světské moci, nýbrž doslova o všechno. O postavení, o moc i o vlastní budoucnost. A jejich jedinou nadějí byl koncil, který se 6. dubna 1415 dekretem *Haec sancta* prohlásil za nejvyšší autoritu institucionální církve. Pouze vrcholný církevní synod mohl razantním postupem proti husitské „herezi“ zvrátit poměry v Čechách a na Moravě, kde se wyclifsko-husovská reforma těšila stále zřetelnější podpoře i sympatiím vlivné části šlechty a (nejen pražského) měšťanstva. Proto jejich představitelé vyzývali k ostrým zásahům proti nositelům i ochráncům „kacířství“, včetně krále Václava a pražského arcibiskupa Konráda z Vechty. A proto také uvítali Husovo a Jeronýmovo odsouzení a upálení i koncilní dekrety a papežské buly namířené proti husitům. Správně tušili, že nezastaví-li koncil v součinnosti s králem Zikmundem a novým papežem Martinem V. rozmach husitství, pak v Čechách zákonitě dojde k rozpadu církevních struktur, k masivnímu záboru církevních statků i k represím duchovenstva, především řeholního. V tom se nemýlili. Jim samotným pak hrozil exil, respektive nemožnost návratu domů. Neustávající protihusitské ataky a apely však jen umocňovaly napětí, urychlovaly názorovou diferenciaci české i moravské společnosti a v neposlední řadě přispívaly k radikalizaci části Husových stoupenců. Možná téměř současně s ukončením kostnického koncilu, možná o něco dříve, začal v novoměstském kostele sv. Štěpána kázat ve vyhraněně husitském duchu uprchlý premonstrátský mnich Jan Želivský.⁸⁴

⁸³ Vynikající rozbor obou případů podal V. Novotný: *M. Jan Hus*, I/2, s. 396–398.

⁸⁴ B. Kopiczková: *Jan Želivský*, s. 36–38.

Západokřesťanská Evropa opravdu nehodlala přihlížet šíření husitské reformy s rukama v klíně. Pro svůj postoj měla pádný důvod. Sotva se kostnickému koncilu podařilo odstranit papežské schisma a zahájit církevní reformu, hrozil římské církvi další rozkol, tentokrát kvůli husitům. Nikoliv náhodou znepokojený Ludolf, někdejší student pražské univerzity, opat augustiniánského kláštera ve slezské Zaháni a účastník kostnického synodu, píše rozsáhlé pojednání *Tractatus de longo schismate*, shledávající v husitství srovnatelné narušení církevní jednoty, jakým bylo papežské schisma.⁸⁵ Tlak papežské kurie i krále Zikmunda na Prahu a Čechy se koncem roku 1418 stupňoval. Václav IV. přesto dával furiantsky najevo, že je vládcem ve své zemi. Ještě v prosinci ostentativně posílil husitský charakter (netoliko) pražských městských rad. Na počátku roku 1419 se ale zalekl a částečně ustoupil Zikmundovým a papežovým požadavkům. Všechny farní kostely v pražském souměstí se vrátily do rukou katolického duchovenstva, pro konání husitských bohoslužeb pak panovník vyčlenil pouhé tři svatyně (chrám Panny Marie Sněžné, kostel sv. Benedikta vedle Králova dvora a téměř proti němu stojící kostel sv. Ambrože), příznačně situované na linii dotyku mezi Starým a Novým Městem. Polovičitý krok katolíky neuspokojil a husity rozčílil. S jejich hněvem byl Václav osobně konfrontován v červnu 1419, kdy jej novoměstští husité překvapili na veřejném prostranství u kostela sv. Apolináře a požadovali, aby protireformní tahy odvolal. Psychicky vyčerpaný král odpovídal represemi. Na Novém Městě jmenoval tvrdě protihusitské konšely. Výsledek známe. První pražská defenestrace smetla 30. července 1419 z Novoměstské radnice protivníky reformy.⁸⁶ Na Starém Městě a Malé Straně, kde si husité udrželi mezi konšely převahu, nebylo krvavé násilí zapotřebí. Panovník kapituloval a vzápětí zemřel. Jeho smrt definitivně uvolnila stavidla revolučnímu příboji.

⁸⁵ Der *Tractatus de longo schismate* des Abtes Ludolf von Sagan, ed. Johann Loserth, *Archiv für österreichische Geschichte* 60 (1880), s. 345–561, zde s. 423–429, 458–461. O Ludolfovi Franz Machilek: *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus*, München 1967.

⁸⁶ J. Mezník: *Praha*, s. 187–210, 263; F. Šmahel: *Husitská revoluce*, II, s. 310–317; P. Čornej: 30. 7. 1419, s. 76–128.

„PROZATÍM POROUČÍME ZMÍNĚNÉ KŘIVDY
PÁNU BOHU, JEHOŽ JE POMSTA...”

Stížný list české a moravské šlechty proti Husovu
upálení v historických souvislostech

Krátce před 14. prosincem roku 1412 adresoval mistr Jan Hus českým šlechticům, kteří se v Praze účastnili pravidelného zasedání zemského soudu, obsáhlý list. „Urozeným pánům i úředníkům království Českého“ v něm vysvětloval neopodstatněnost ztížené klatby, již na něho vydal kardinál soudce Pietro degli Stephanesci. Kardinál svůj krok zdůvodnil skutečností, že se Hus, ač řádně obeslán, nedostavil před papežský soud k projednání pře, jež se ho přímo týkala. Proto měl nyní platit ve všech místech, kde betlémský kazatel pobýval, interdikt, tj. zákaz bohoslužebných a náboženských úkonů. Hus nestupňoval situaci do krajnosti, raději opustil pražské souměstí a z venkovského exilu sděloval, že je ochoten stanout před mistry, preláty i českými pány a, bude-li shledán vinným, „trpěti, jakož sluší na kněze chudého...“ K odmítnutí papežského pŕihonu uvedl pádný důvod. Odporuje jak božímu zákonu, nejvyšší normě života každého křesťana, tak duchovním i „cisařským právům“ (Hus možná mínil Zlatou bulu Karla IV. pro Říši). Je tudíž neplatný ve všech třech právních rovinách. V závěru české pány, ale i krále Václava IV. a jeho manželku Žofii, vyzval, ať učiní vše, co je všemohoucí Bůh „k prospěchu vaše země naučiti ráčí.“¹

Smysl dopisu je i po více než šesti stoletích zjevný. Ačkoliv jej Hus nechápal jako odvolání k jiné soudní instanci, zcela nepochybně hledal u českého zemského soudu podporu. Z tehdejšího právního nazírání byl ovšem takový postup nepřipustný, neboť zřetelně porušoval platný princip, že spor vedený u církevního soudu nesmí být přenášen k soudu světskému. Sféra kanonického a sféra světského práva byly tehdy striktně odděleny. Hus se ale existujícími právními zásadami neřídil. Již dříve se proti ztížené klatbě odvolal ke Kristu jako nejvyššímu

---

¹ M. Jana Husi *Korespondence a dokumenty*, ed. Václav Novotný, Praha 1920, s. 157–158 (č. 54).

a nejspravedlivějšími soudci, ačkoliv kanonické právo takovou instanci neznalo.² O bezprostřední reakci českého zemského soudu sice nic nevíme, Hus však dosáhl alespoň částečně svého. Vlivné urozence (zemský soud byl před výbuchem husitské revoluce vrcholným soudním i politickým fórem české nobility) upozornil na nebezpečí hrozící jemu osobně a následně i celému reformnímu hnutí. Nebylo přitom žádným tajemstvím, že se betlémským kazatelem prosazovaná reforma církevních pořádků těší sympatiím vlivných členů královského dvora i části šlechtické obce. V listu Hus také obratně dvakrát zahrál na strunu politického sebevědomí českých pánů, když je poctil označením „dědicové svatého království Českého.“³ Substantivum *dědicové* přitom nijak nesouviselo s nároky české šlechty na obsazování královského trůnu, nýbrž sloužilo jako synonymum k pojmu *ochránci*, popřípadě *patroni*.⁴ Uznávaný představitel reformního proudu tak dával najevo, že právě vysoká šlechta je spolu s panovníkem povinna dbát o dobro i renomé Českého království, jehož skvělou a neposkvřenou pověst poškozují domácí i zahraniční nepřátelé nepravdivými poukazy na vzrůstající herezi. Obratnost, s níž svou při spojoval se zájmem celé země, husineckému rodákovi nelze upřít. Řada politicky vlivných osobností vnímala tento problém shodně a Husovi poskytovala již dříve účinnou pomoc ve sporu s pražským arcibiskupem Zbyňkem Zajícem z Hazmburka i v soudním procesu vedeném u papežské kurie.

Papežství mělo o situaci v Čechách zprávy nejen od arcibiskupa Zajíce. Od počátku roku 1410 se obracelo na vybrané české šlechtice s cílem postavit je proti reformnímu směru, navazujícimu na myšlenky anglického učenice Johna Wyclifa. Zatímco Wyclifovy stěžejní názory byly podle názoru církevních orgánů bludné, či dokonce kacířské, Hus a jeho přívrženci na pražské univerzitě v nich spatřovali paradigma, na němž založili svůj koncept nápravy církve a celé křesťanské společnosti. Papežovy apely adresované významným českým pánům (Jindřichovi

² Tamtéž, s. 129–136 (č. 46). Blíže Howard Kaminsky: *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley – Los Angeles 1967, s. 91; Jiří Kejř: *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*, Ústí nad Labem 1999, s. 7–53; týž: *Husův proces*, Praha 2000, s. 79–81; týž: *Jan Hus známý i neznámý (Resumé knihy, která nebude napsána)*, Praha 2009, s. 64–66.

³ *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, s. 157 (č. 54).

⁴ Jan Gebauer: *Slovník staročeský*, I, A–J, 2. vyd., Praha 1970, s. 216–217; Jaromír Bělič – Adolf Kamiš – Karel Kučera: *Malý staročeský slovník*, Praha 1979, s. 40.

z Rožmberka, Oldřichovi z Hradce, Bočkovi staršímu z Kunštátu a Poděbrad, Jindřichovi a Alšovi Škopkům z Dubé i Lackovi z Kravař, vůdčí osobnosti moravské nobility) však nepadaly zrovna na úrodnou půdu.⁵ Naopak, v dramatickém roce 1410 šlechtické sympatie k Husovi ještě vzrostly v přímé reakci na zveřejněnou bulu mezitím zesnulého papeže Alexandra V.,⁶ na kroky papežského dvora, sídlícího tehdy v Boloni, a na kontroverzní rozhodnutí českého metropolity Zbyňka Zajíce.⁷ Olej do ohně přilil především arcibiskup Zajíc, který 16. července 1410 přikázal spálit opisy osmnácti Wyclifových textů, označených duchovními institucemi za kacířské, a téměř současně adresoval papežské kurii žaloby na Jana Husa.⁸ Zajícův tah byl veden snahou eliminovat betlémského kazatele, který spolu se sedmi členy pražské univerzity zaslal 25. června 1410 papežskému soudu apelaci, v níž se odvolal proti chystanému zničení Wyclifových spisů.⁹ Netušil ovšem, že tím zahajuje soudní proces, který ukončí až plameny kostnické hranice. Apoštolský stolec apelaci zamítl a soudce kardinál Odo Colonna obeslal Husa k papežskému soudnímu dvoru. Pražský mistr v obavách z uvalení vazby do Itálie neodjel, což soud kvalifikoval jako vyhýbání se právu. Hus tak v očích vrcholných církevních orgánů potvrdil pověst člověka důvodně podezřelého z hereze.¹⁰

Postup církevních úřadů proti Husovi vyvolal na českém královském dvoře i mezi kazatelovými šlechtickými sympatizanty ostrý nesouhlas. Jeho míru však nelze v úplnosti rekonstruovat, neboť o pravost listů, jež na Husovu obranu signovali v září a v říjnu 1410 český král Václav IV., královna Žofie, konšelé všech tří pražských měst, rektor pražské univerzity a někteří šlechtici, se už po několik let vedou tuhé

⁵ ASP, I, ed. Jaroslav Eršil, Praha 1980, s. 280–281 (č. 423).

⁶ Tamtéž, s. 277–279 (č. 419).

⁷ Přehledně Bohdan Zilynskyj: Česká šlechta a počátky husitství (1410–1415), *JSH* 48, 1979, s. 52–65, zde s. 53.

⁸ *Documenta Mag. Joannis Hus*, ed. Franciscus Palacký, Praga 1869, s. 406–408 (č. 28).

⁹ Tamtéž, s. 387–396 (č. 25); 401–408 (č. 28).

¹⁰ J. Sedlák: *M. Jan Hus*, s. 165–181; Václav Novotný: *M. Jan Hus. Život a dílo*, I/1, Praha 1919, s. 400–432; František Michálek Bartoš: *Čechy v době Husově 1378–1415*, Praha 1947 (České dějiny, II/6), s. 328–335; František Šmahel: *Husitská revoluce*, II. *Kořeny české reformace*, Praha 1993, s. 240–246; J. Kejř: *Husův proces*, s. 52–66; František Šmahel: *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013, s. 99–105.

spory.¹¹ Oficiální originální vyhotovení písemností, kritizujících spálení Wyclifových knih, odmítajících papežský zákaz kázání v soukromých kaplích a bránících Husa před osobním půhonem k papežské kurii, se nedochovala. Známe je pouze v podobě budící nejednu pochybnost. V zásadě však odpovídají ovzduší doby, do níž se hlásí, a není dokonce vyloučeno, že se některé přece jen dostaly do rukou příslušných adresátů (papež Jan XXIII., kardinál Odo Colonna, členové kardinálského sboru a další). Jména šlechtických vydavatelů (Lacek z Kravař, Petr z Kravař, Mikuláš z Potštejna, řečený Žampach, pánové z Michalovic) sama o sobě podezřelá nejsou,¹² i když Lacey a Petr Strážnický z Kravař rozhodně nebyli bratry, jak uvádí jeden z listů.¹³

Součinnost českého krále s českou a moravskou šlechtou přinesla své plody ve dnech 3.–6. července 1411, kdy po sérii nátlakových akcí zorganizovaných především panovnickým dvorem, arcibiskup Zajíc ve všech podstatných záležitostech kapituloval. Slíbil, že se pokoří králi Václavovi a že napíše papeži o neexistenci kacířství v Českém království. Dohoda zároveň vylučovala aktivní zásah papežské kurie i dalších zahraničních institucí do českých poměrů. Případně zjištěné bludné názory měl v konečné fázi posuzovat králem zaštitěný výbor složený z duchovních i světských osob a český metropolita byl povinen požádat papeže o zrušení vydaných klateb.¹⁴ Světská moc tak cíleně prolamovala kompetenční sféru moci duchovní, a tím i hranice církevního práva.

¹¹ Božena Kopiczková – Anežka Vidmanová: *Listy na Husovu obranu z let 1410–1412. Konec jedné legendy?* Praha 1999. Polemicky Aleš Pořízka: *Listy na Husovu obranu z let 1410–1412. Konec druhé legendy?*, ČČH 99 (2001), s. 701–724; F. Šmahel: *Jan Hus*, s. 265.

¹² B. Kopiczková – A. Vidmanová: *Listy na Husovu obranu z let 1410–1412*, s. 47–51 (č. 10–14). Pochybnosti vyvolává též uvedení pánů z Michalovic, z nichž Jan (III.) byl v roce 1415 znám jako Husův protivník. O jeho postojích o pět let dříve se ale nic neví. K tomu Zdeněk Beran: *Poslední páni z Michalovic*, České Budějovice 2010, s. 22.

¹³ Listy považovali za pravé i čeští kronikáři, kteří působili v 16. století a seznámili se s jejich zněním nejspíš na pražské kališnické akademii: „... a co psal král Václav, králová Žofia, páni zemští a Pražané i mistři, aby půhon zdvižen byl, a že mistr Jan chce z své víry počet vydati.“ Viz text T Starých letopisů českých, Národní knihovna ČR, Osek 95, fol. 23r. Nyní přetištěno in: *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová, Praha 2018, s. 295.

¹⁴ *Documenta*, s. 434–440 (č. 40, 41); J. Sedláček: *M. Jan Hus*, s. 208–211; V. Novotný: *M. Jan Hus. Život a dílo*, I/1, s. 491–494; J. Kejř: *Husův proces*, s. 68–71.

Bylo tudíž logické, že Zbyněk Zajíc, vědomý si vlastní subordinace vůči papeži, s plněním sjednaných podmínek otálel, dohodu posléze odvolal a před panovníkovým hněvem ujel do Uher, kde 28. září 1411 zemřel.

Klíčové body červencové dohody názorně vypovídají, v čem mezi předními pány, z nichž někteří ještě nedávno stáli proti Václavovi IV. v opozici, a králem existovala shoda. Cílem namnoze účelového spojení panovníka a části zemské šlechty bylo oslabit moc církve a provádět sebevědomou politiku ve vztahu k církevním institucím doma i v zahraničí. Tento postoj souzněl s vývojem zápasu, jenž mezi světskou a duchovní mocí probíhal od 11. století v celém západokřesťanském kulturním okruhu a v němž během 14. věku znovu nabývala zřetelnou převahu moc světská. Někteří členové české a moravské nobility, na rozdíl od šlechty v jiných státech, bystře rozpoznali politický potenciál Wyclifovy koncepce církevní reformy a podpořili její „husovskou“ variantu. Proklamovaný návrat k ideálům prvotní církve, která ke své činnosti nepotřebovala pozemkový majetek ani vnější okázalost a soustředila se především na šíření božího slova s cílem vést věřící po úzké cestě spasení, jim vyhovoval.¹⁵ Ve svých důsledcích totiž oslaboval politické i ekonomické pozice církevních institucí a jejich představitelů. Tento poznatek, potvrzený událostmi dalších tří desetiletí, nikterak nesnižuje upřímnou náboženskou motivaci mnoha českých šlechticů. Bez jejich záštity a bez podpory královského dvora by reformní program, zrozený na pražské univerzitě, nezískal výjimečně silný společenský ohlas.¹⁶

Pohled do zpětného zrcátka prozrazuje pozoruhodnou skutečnost. Krystalizující husitství se již v letech 1409–1411 skládalo ze dvou vzájemně propojených komponent. Jednu tvořila snaha o nápravu církve, druhou pak úsilí o politické proměny směřující k vytvoření stavovského státu. Prolnutí obou složek propůjčovalo hnutí nepochybný

¹⁵ Vilém Herold: Jan Hus a husitství, in: Vilém Herold – Ivan Müller – Aleš Havlíček: *Politické myšlení pozdního středověku a reformace*, Praha 2011 (Dějiny politického myšlení, II/2), s. 237–320, zde s. 237–289.

¹⁶ B. Zilynskyj: Česká šlechta, s. 60–61.

demokratizační charakter a zároveň společenskou dynamiku, která z husitství učinila jedinečný fenomén evropských dějin.¹⁷

To vše bylo nutné říci, abychom pochopili, proč se Hus o adventu roku 1412 obracel s neskrývanou nadějí na zemský soud, krále i královnu. Od lidí, kteří ho podpořili v letech 1410–1411, znovu očekával pomocnou ruku. Určit konkrétní politicky aktivní šlechtice, na něž Hus spoléhal, není snadný úkol. Řada urozených mužů své postoje změnila, nicméně jádro kazatelových přívrženců zůstávalo pevné. Největší Husovou oporou byl nesporně pan Lacek z Kravař, moravský velmož, vykonávající na přelomu prvního a druhého desetiletí 15. věku úřad nejvyššího hofmistra (o tom, zda byl i nejvyšším purkrabím pražským, se nyní vede debata), od roku 1411 pak funkci moravského zemského hejtmána.¹⁸ Z pravidelných účastníků zasedání českého zemského soudu připadají v úvahu hlavně Boček (starší) z Kunštátu a Poděbrad (mimo jiné děd krále Jiřího Poděbradského), Vilém a Zdislav ze Zvířetic, Smil Holický z Šternberka, Jan z Vlašimi, Hynek Krušina z Lichtenburka, Heřman z Landštejna na Borotíně, Mikuláš Žampach z Potštejna, Jindřich Lacembok z Chlumu a Jindřich Škopek z Dubé. Zapomínat nesmíme ani na Čeňka z Vartenberka a jeho příbuzné, kupříkladu královéhradeckého purkrabího Jindřicha.¹⁹

Druhou skupinu významných Husových přívrženců tvořili převážně nižší šlechtici z panovnickova okolí. Za všechny uvedme kutnohorského mincmistra Petra Zmrzlíka ze Svojšína, Jana Sádla ze Smilkova a Kostelce, nejvyššího královského vrátného (vlastně šéfa ostrahy) Voka (Voksu) z Valdštejna, vratislavského hejtmána Jindřicha Lefla z Lažan, Václavova komorníka a pozdějšího vyšehradského purkrabího Jana Řitku z Bezdědic, Jana Smolíka ze Slavic či místopurkrabího Pražského hradu Vikéře z Myšlína a Jenišovic. Z Husova pohledu bylo neméně důležité, že po Zajícově skonu prosadil český král do úřadu pražského arcibiskupa své důvěrníky, nejprve renomovaného lékaře

¹⁷ Petr Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2000, s. 664–666.

¹⁸ Václav Štěpán: Osobnost Lacka z Kravař. Část druhá: Na vrcholu politické dráhy, *ČMM* 112, 1993, s. 11–41; Tomáš Baletka: *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2004, s. 180–224. V zápisech zemského soudu Lacek jako nejvyšší purkrabí figuruje. Viz např. *AČ*, II, s. 370 (č. 127).

¹⁹ *AČ*, II, s. 370–378 (č. 127–146); B. Zilynskyj: *Česká šlechta*, s. 55.

Albíka z Uničova a po jeho abdikaci dolnosaského rodáka Konráda z Vechty. Oba muži se vyznačovali pragmatickým i konsensuálním přístupem a nesdíleli vyhraněně ideologické postoje. Větší míru loajality prokazovali panovníkovi než papeži, což byl hlavní důvod, proč si je Václav IV. do funkce vybral. Totéž platí o Václavu Králíkovi z Buřenic v čele biskupství olomouckého.²⁰ Z této strany Husovi reálné nebezpečí nehrozilo, pozor si musel dávat především na domácí protivníky z jiných církevních kruhů (pražská kapitula, řeholní duchovenstvo, většina farního kléru) vnímajících wyclifsko-husovskou reformu jako zásadní ohrožení institucionální církve i křesťanské víry. Právě oni Husův proces u kurie přizívovali, alespoň částečně dosáhli jeho zviditelnění a s uspokojením vítali zesílení postihů, včetně zostření papežské klatby.

Od podzimu 1412 žil betlémský kazatel na dokonale utajených místech mimo Prahu, nejspíš v Žatci a dílem pod ochranou svých šlechtických ochránců.²¹ Král Václav dal od něho zdánlivě ruce pryč. Ve skutečnosti se ale snažil napětí na vnitročeské scéně mírnit v duchu pořekadla, „co se doma upeče, to se doma sní“. Internacionalizace sporu nebyla v jeho zájmu ani v zájmu Českého království. Objektivně však panovníkova opatření vycházela vstříc reformnímu proudu. Dokládá to Václavova nesmlouvavá reakce na ztroskotání rozhovorů mezi teology věrnými papežské linii a Husovými stoupenci. V dubnu 1413 vydal panovník mandát, kterým čtyři Husovy protivníky suspendoval z profesorských postů na pražském vysokém učení a vypověděl je ze země. Pražská teologická fakulta jejich odchodem fakticky zanikla.²² Byl to ale poslední velký čin, jímž král podpořil Husovu stranu. Betlémský kazatel tehdy nakrátko zavítal do Prahy, ale v průběhu jara ji znovu opustil a asi už tehdy zvolil za své útočiště odlehlý Kozí Hrádek nedaleko Sezimova Ústí.

Malý jihočeský hrad patřil bratřím Ctiborovi a Janovi z Kozí, jejichž rod náležel k nižší šlechtě nacházející uplatnění ve službách

²⁰ Petr Čornej: 30. 7. 1419. *První pražská defenestrace. Krvavá neděle uprostřed léta*, Praha 2010, s. 37–45; Jiří Stočes: Původ a studium bratří Konráda a Konstantina z Vechty, *MHB* 14 (2011), s. 91–112, zde s. 91–110.

²¹ Anežka Vidmanová: Kdy, kde a jak psal Hus českou Postillu, *LF* 112 (1989), s. 144–158.

²² *FRB*, V, s. 576–579; Jaroslav Kadlec: Teologická fakulta, in: *Dějiny Univerzity Karlovy*, I. 1347/48–1622, ed. Michal Svatoš, Praha 1995, s. 156–158; Jiří Kejř: *Husitský právník M. Jan z Jesenice*, Praha 1965, s. 74–84; týž: *Husův proces*, s. 114–120.

Rožmberkům.²³ Oldřich (II.) z Rožmberka byl však tehdy nezletilý a o jeho statky pečoval z pozice poručníka pan Čeněk z Vartenberka. Správa rožmberského dominia, nejrozsáhlejšího šlechtického majetku v Čechách, odstartovala Čeněkův pronikavý politický vzestup, vrcholící roku 1414 jmenováním do úřadu nejvyššího purkrabího pražského. Nábožensky založený a politicky obratný Vartenberk se stal prvním mužem po králi.²⁴ Pod křídly tak vlivného protektora se Hus neměl čeho bát. Ochranná ruka české šlechty jej provázela i při pozdějším pobytu v Sezimově Ústí a posléze i na hradě Krakovci, kde měl v roce 1414 strávit několik týdnů u Jindřicha Lefla z Lažan.²⁵ Kostnický výrok Husova průvodce Jana z Chlumu, že pražský mistr přišel na koncil dobrovolně, a kdyby chtěl, mohl dále setrvat v bezpečí šlechtických hradů, nebyl pouhou řečnickou nadsázkou.

Otázku, proč se Václav IV. přestal v průběhu roku 1413 v Husův prospěch veřejně angažovat a přenechal jeho obranu české i moravské šlechtě, historické bádání obvykle řeší poukazem na panovníkovu politickou nekonceptnost a psychickou labilitu.²⁶ Víme-li však bezpečně, že mnozí lidé na královském dvoře, ba přímo ve Václavově nejbližším okolí s reformním hnutím nadále otevřeně sympatizovali, vyhlíží také vysvětlení ne zcela přesvědčivě. Příčina změny panovníkova chování zřejmě souvisela i s pohybem na evropské scéně.

Na podzim 1413 donutil římský a uherský král Zikmund Lucemburský, Václavův nevlastní bratr, papeže Jana XXIII. svolat obecný koncil, který měl zahájit jednání v říšském městě Kostnici 1. listopadu 1414. Úkolem vrcholného církevního sněmu bylo odstranit papežské schisma (kromě Jana XXIII., do jehož obediencie se hlásili Václav,

²³ František Šmahel a kol.: *Dějiny Táboru*, I/1. Do roku 1421, České Budějovice 1988, s. 201–205; A. Vidmanová: Kdy, kde a jak psal Hus českou Postillu, s. 150.

²⁴ Ivana Raková: Čeněk z Vartenberka (1400–1425). Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci, *Sborník historický* 28 (1982), s. 57–99, zde s. 60–61.

²⁵ F. Šmahel: *Jan Hus*, s. 175; Pavel Schafferhans: Byl Hus na Borotíně?, *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* 52 (2015), s. 106–114; Jan Krško: *Pět životů Jana Husa na Krakovci*, Rakovník 2015, s. 9–24.

²⁶ Miloslav Polívka: Šlechta v Husově okolí a Husův král, in: *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, ed. Jan Blahoslav Lášek, Praha 1995, s. 74–80, zde s. 78; Ivan Hlaváček: Václav IV., in: *Čeští králové*, edd. Marie Ryantová – Petr Vorel, Praha – Litomyšl 2008, s. 208–221, zde s. 219–221; Pavel Soukup, Václav IV. a reformní hnutí, in: *Lucemburkové*, s. 688–701.

Zikmund i většina západokřesťanských vládců, působili v Evropě ještě dva další papežové, Řehoř XII. a Benedikt XIII.), uskutečnit naléhavě pociťovanou reformu institucionální církve a posoudit věroučné záležitosti, včetně zneklidňujících projevů hereze. Koncil se tak přímo nabízel jako vhodná platforma pro zhodnocení katolické pravověrnosti českých opravných snah, zvláště Husova programu.²⁷ Naprostá většina západokřesťanské Evropy však o Husovi nic nevěděla a k jihoněmeckému městu hleděla s nadějí, že odtud vzejde vytoužená církevní obroda.

Zikmund Lucemburský se jako legitimní a oficiální dědic české koruny netajil názorem, že by Husovu přítomnost v Kostnici uvítal. Obdobný postoj zaujal též Václav IV., vnímaný v cizině namnoze jako ochránce wyclifského kacířství. Kdyby se Hus na koncilu očistil a sňal z Českého království pohanu hereze, profitoval by z toho i český panovník. Václav, na rozdíl od Zikmunda, který se ujal úlohy světského protektora vrcholného synodu, sice do Kostnice necestoval, nemohl se ale tváří v tvář Evropě veřejně zastávat člověka podezřelého z kacířství. Věděli to samozřejmě i Husovi domácí protivníci, zejména litomyšlský biskup Jan, zvaný Železný, jenž prostřednictvím papežské kurie vyvíjel na českého krále a jemu loajální biskupy soustavný tlak. Na základě jeho iniciativy papež Václava vyzval k vymýcení kacířství na teritoriu Koruny české. Na vznesené apely panovník sice nereagoval, ale nemohl je přehlížet. Již od 13. století platil v západokřesťanské Evropě princip, že každý vládce je povinen ve své zemi pronásledovat heretiky. Stačí nahlédnout do úvodních článků slavné *Maiestas Carolina*, aby bylo jasné, jak smýšlel a postupoval Karel IV.²⁸ Zásluhou nekompromisních kroků Otce vlasti proti kacířům všeho druhu přežívala ve vědomí většiny obyvatel představa, že „nekřesťanštější České království“ není a nemůže být zasaženo jedem hereze. V dané situaci Václav přepustil Husovu obranu i ochranu čelným osobnostem české a moravské nobility, spojujícím s wyclifsko-husovskou reformou vlastní politické záměry. To však neznamenalo, že se o Husa přestal zajímat. Oficiální Zikmundovo pozvání na koncil, jež pražský kazatel obdržel, projednávala královská rada, aniž dospěla k jednoznačnému doporučení. Pro

²⁷ Walter Brandmüller: *Das Konzil von Konstanz 1414–1418, I. Bis zur Abreise Sigmunds nach Narbonne*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1991, s. 15–127.

²⁸ Karel IV. *Státnické dílo*, edd. Marie Bláhová – Richard Mašek, Praha 2003, s. 161–164.

cestu do Kostnice se Hus rozhodl sám a víceméně dobrovolně, nepochybně ovlivněn garancí, že mu na koncilu díky Zikmundovi nehrozí nebezpečí a že se mu dostane veřejného slyšení.

Role ochránců, zajišťujících Husovi při přesunu k Bodamskému jezeru a během pobytu v Kostnici potřebný servis, se ujali tři čeští páni. Byli to Jindřich Lacembok z Chlumu, Jan z Chlumu na Svojkově, řečený Kepka, a Václav z Dubé a Leština. Dva posledně jmenovaní vystupovali v červenci 1411 jako svědci při jednání o smír mezi Husovou skupinou a arcibiskupem Zbyňkem a udržovali kontakty se Zikmundem Lucemburským, v jehož službách působili. Právě Jan z Chlumu a Václav z Dubé jako první informovali betlémského kazatele o Zikmundově přání, aby se zúčastnil kostnického sněmu. Škoda jen, že Husa, který cestou na koncil postrádal Zikmundův glejt s bezpečnostními zárukami, nepřesvědčili, aby do Kostnice nespěchal, nýbrž zamířil nejprve do Porýní za římským králem. Těto osudové chyby odpůrci české reformy využili. Ve středu 28. listopadu 1414, čtyři týdny před Zikmundovým příjezdem, prosadili zatčení pražského mistra i pokračování soudního procesu, jehož se v nové situaci ujal ve shodě s platnými pravidly koncil. Zikmundův glejt, který Husovi ještě před zatčením přivezl pan Václav z Dubé, i další písemnosti dokládající kazatelovu bezúhonnost byly v dané chvíli k ničemu.²⁹

Týká se to i listu, který 7. října 1414, čtyři dny před odjezdem do Kostnice, vystavili Husovi na zasedání ve staroměstském klášteře u sv. Jakuba jeho šlechticí přívrženci Čeněk z Vartenberka, Boček (starší) z Kunštátu a Vilém ze Zvířetic. Adresovali jej králi Zikmundovi a potvrzovali v něm slova pražského arcibiskupa, že „newie nižádného kacerstwie ani bludu na Mistra Hussi, aniž jemu dává winy; než papež, ten ho winí...“ Zároveň římského krále žádali, aby Husovi zajistil na koncilu slíbené slyšení a aby „pocitiwý mistr Jan“ nebyl „pokútně pohaněn k hanbě jazyku [tj. národa českého – pozn. P. Č.] i země České.“³⁰ Tento dokument zahajuje řadu písemností, v nichž představitelé české a moravské šlechty intervenovali u Zikmunda a koncilu v Husův

²⁹ J. Kejř: *Husův proces*, s. 131–153; F. Šmahel: *Jan Hus*, s. 160–161, 175–184.

³⁰ Originál listu uložen v Archivu Univerzity Karlovy, fond Listiny I/70 (patrně zbytky pětistěných pečeti). Edici pořídil Václav Novotný: *Hus v Kostnici a česká šlechta. Poznámky a dokumenty*, Praha 1915, s. 42–43 (č. 1). Dosud přehlížený opis v textu T Starých letopisů

prospěch, ztotožňující od počátku obranu pražského mistra s péčí o dobrou pověst českého státu i národa.³¹

Písemnými zásahy jejich činnost v Husově kauze nezačínala ani nekončila. Pod povrchem uchovaných pramenů tušíme i vydatnou finanční pomoc, kterou část české a moravské nobility přispívala k uhrazení nákladů Husova procesu, k zajištění kazatelova působení mimo Prahu i k pokrytí cesty a pobytu v Kostnici. Nebyla to levná záležitost, neboť Husův doprovod čítal i se služebným personálem asi třicet osob. Když právník mistr Jan z Jesenice odjížděl v roce 1410 zastupovat Husa k papežské kurii, vezl s sebou do Itálie 1100 florentských zlatých, z nichž většina byla určena na soudní výlohy.³² Tato částka odpovídala kupní ceně dvou velkých domů v centru Starého Města pražského.

Sotva na sklonku roku 1414 dorazila do českých zemí zpráva o Husově uvěznění, vyvolala vzrušenou reakci. Šířila se spolu s množstvím opisů Zikmundova glejtu, aby bylo zjevné, jak papež s koncilem hrubě porušili bezpečnostní garance římského krále.³³ Juristická stránka problému (koncil se jako církevní instituce řídil kanonickým právem a Zikmundovy záruky pokládal za platné toliko ve sféře práva světského) Husovy přívržence nezajímala. Bezvýhradně sdíleli názor o obecné platnosti glejtu a požadovali mistrovo propuštění i jeho veřejné slyšení na církevním synodu.

V tomto smyslu se vyslovila již latinská anonymní vyhláška, zveřejněná v Kostnici zřejmě na rozhraní let 1414–1415 a argumentující četnými biblickými příklady.³⁴ První protestní list z českých zemí, sepsaný pravděpodobně v lednu a doručený do jihoněmeckého města před 13. únorem 1415, nevystavoval na odiv znalost Písma svatého, zato mluvil přímou řečí. Jeho iniciátorem byl moravský zemský hejtmán Lacek z Kravař, který si na svůj hrad ve Velkém Meziříčí pozval osm předních moravských šlechticů, neváhajících připojit k písemnosti adresované králi Zikmundovi vlastní pečeti. Výčet signatářů byl, vzdor

---

českých, fol. 23r–24r. Viz *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)*, s. 295–296.

³¹ František Šmahel: *Idea národa v husitských Čechách*, 2., doplněné vyd., Praha 2000, s. 58–61.

³² J. Kejř: *Jan Hus známý i neznámý*, s. 83–84.

³³ V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 44 (č. 2).

³⁴ Tamtéž, s. 46–50 (č. 3). K autorství J. Kejř: *Husitský právník*, s. 142–146.

nevelkému množství, na výsost reprezentativní (vedle pana Lacka nejvyšší komorník brněnské cúdy, tj. soudního distriktu, Jan z Lomnice, nejvyšší komorník olomoucké cúdy Petr Strážnický z Kravař, podkomoří Moravského markrabství Oldřich z Hlavatec, nejvyšší maršálek Českého království Hanuš z Lipé, Boček z Kunštátu a Poděbrad, vlastníci statky i na Moravě, Heralt z Kunštátu a ze Skal, Vilém z Pernštejna a Jošt Hecht z Rosic), vesměs příslušníci nejvlivnějších moravských rodů.³⁵ Z Husova uvěznění vinili sice moravští urozeníci papeže, ale Zikmunda vyzvali, aby ve shodě se svým glejtem Husa osvobodil a vymohl mu slyšení. V opačném případě by utrpělo královo jméno i jeho renomé jako dědice českého trůnu. Křivé nařčení, jemuž se Hus brání, je totiž i pohanou Koruny české a českého „hlaholu“. Signatáři se v tomto případě programově vyhnuli sousloví český jazyk ve smyslu národ, neboť se považovali za česky hovořící Moravany.³⁶

Moravští šlechtici ještě zjevně nevěděli o dramatickém výstupu, který Zikmund ztropil poté, co přijel o vánočních svátcích 1414 do Kostnice a zjistil, že je Hus v žaláři. Ryšavý král nezapřel lucemburské geny. V cholerickém záchvatu řval, že sám vypácí dveře mistrova vězení a vynutí průchod platnosti svého glejtu. Leč Zikmundovo odhodlání netrvalo dlouho. Husovu kauzu brzy (již na Nový rok 1415) zařadil mezi méně podstatné (*alia minora*) koncilní záležitosti a své úsilí soustředil k odstranění papežského schismatu.³⁷ Čeští a moravští šlechtici mu nicméně nedopřáli klidu.

V prokazatelně koordinovaném postupu s Husovými průvodci v Kostnici připravili v květnu 1415 další nátlakovou akci. Zahájili ji poté, co se ukázalo, že Hus zůstal uvězněn i po útěku a následném

³⁵ V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 43–45 (č. 2). Opis mimo jiné v textu T Starých letopisů českých, Národní knihovna ČR, Osek 95, fol. 24r–25v, viz *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)*, s. 296–298. K politickému vlivu signatářů Jiří Jurok: *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku. Majetková a sociální struktura, politická moc a kulturní reprezentace šlechty a feudalit v českém státě ve 13. – první polovině 17. století*, Nový Jičín 2000, s. 69–71.

³⁶ Jaroslav Mezník: *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*, *Sborník historický* 37 (1990), s. 7–35, zde s. 30–31; též: *Lucemburská Morava 1310–1423*, Praha 1999, s. 411–412; F. Šmahel: *Idea národa*, s. 61–64.

³⁷ V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 14; též: *M. Jan Hus. Život a dílo*, I/2, Praha 1921, s. 383–384; J. Kejř: *Husův proces*, s. 158; Martin Thomas Buck – Herbert Kraume: *Das Konstanzer Konzil. Kirchenpolitik – Weltgeschehen – Alltagsleben*, Ostfildern 2013, s. 130–131.

zadržení papeže Jana XXIII. Tehdy, v poslední březnové dekádě, Zikmund propásl jedinečnou příležitost vyprostit českého kazatele ze žaláře a dostat svým zárukám. Ve snaze nepřipustit rozpad koncilu, na jehož výsledku závisel osud celé Evropy, se uvolil respektovat hranici mezi světským a kanonickým právem, do jehož kompetence Husův případ patřil. Světský protektor koncilu se zachoval pragmaticky a snad i ukonejšil vlastní svědomí.

V polovině máje účastníci koncilu netušili, že v Brně a v Praze právě skončily šlechtické sjezdy svolané na Husovu podporu. Husovi kostniční průvodci o nich ale dobře věděli. Své vystoupení, pro něž získali podporu několika přítomných polských šlechticů, pečlivě naplánovali tak, aby časově korespondovalo s kroky podnikanými v Čechách a na Moravě. V úterý 13. května přečetl v kongregaci národních kurií baka-lář Petr z Mladoňovic, Husův žák a písař ve službách Jana z Chlumu, pamětní spis, podaný jménem devíti českých a moravských šlechticů přítomných v Kostnici (Václav z Dubé, Jan z Chlumu, Jindřich Lacembok z Chlumu, Kuneš z Chlumu, Václav Myška z Hrádku, otec a syn Šraňkové, zřejmě Václav a Mikuláš,³⁸ blíže neznámý příslušník rodu Běškovců a Oldřich Skála z Lulče)³⁹ i velevýznamných polských pánů.

³⁸ K nim August Sedláček: Něco o Husových průvodcích do Kostnice, *ČSPSČ* 29 (1921), s. 49–61, zde s. 56–57. Mikuláše (a zřejmě též Václava) Šraňka i Kuneše z Chlumu (Cüntzgo von Chalm) eviduje mezi návštěvníky Kostnice Ulrich Richental: *Chronik des Konstanzer Konzils 1414–1418*, ed. Martin Thomas Buck, Ostfildern 2011, s. 192. Mikuláš Šraňk je pravděpodobně totožný s Mikulášem Schrangem, který sloužil v žoldu řádu německých rytířů a v průběhu takzvané Velké války padl do polského zajetí, v němž se spolu se svým tovaryšem Martinem ze Soutic nacházel ještě dlouho po uzavření prvního toruňského míru. Je značně pravděpodobné, že v Zikmundových vojenských službách zahynul 1. 11. 1420 v bitvě u Vyšehradu, kde bojoval proti husitům. Pramen tu však jeho jméno eviduje ve zkomolené podobě (Nickel Selfranck), zřejmě v důsledku chybného čtení. Viz *Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, ed. Wilhelm Altmann, Berlin 1893, s. 135. Dále Václav Štěpán: Účast žoldnérů z českých zemí (zejména Slezska a severní Moravy) ve „Velké válce 1409–1411“ zachycená prameny z velmistrovského archivu řádu německých rytířů, *Časopis Slezského muzea – série B*, 39 (1990), s. 1–15, zde s. 10.

³⁹ O protestu osmi moravských a dvou českých pánů (barones) přítomných v Kostnici hovoří anonymní zpráva zasláná do Čech a datovaná počátkem dubna 1415. Viz *Documenta*, s. 542 (č. 69). Ke Skálovi, který stál v Zikmundových službách, Petr Elbel: „Scio, quod vos Moravi estis timidi et michi non fideles.“ Moravané ve strukturách dvora Zikmunda Lucemburského, *MHB* 12 (2009), s. 43–132, zde s. 57–59; Karel Mlateček: *Rytíři z Lulče a jejich přátelé*, Brno – Slavkov u Brna 2014, s. 167–171; Ondřej Schmidt: Vikáři a hejtmani

Nejproslulejší byli Zawisza Czarny z Garbowa, Janusz z Tuliszkowa a Andrzej Balicki. Memorandum shrnovalo známé námitky proti Husovu žalářování a s odkazem na zachování dobré pověsti koncilu, panovníka Svaté říše římské a Českého království se domáhalo urychleného vyřízení Husovy pře. Čeští signatáři pak v dodatku odmítli pomluvy kolující po Kostnici v souvislosti s přijímáním svátosti oltářní pod obojí způsobou, jež v Čechách podle Kristova vzoru zaváděl Husův nejbližší spolupracovník Jakoubek ze Stříbra. O Husa i laický kalich se strhla prudká polemika, která přece jen přinesla konkrétní výsledek.⁴⁰ Dne 31. května 1415 koncil oznámil, že Jana Husa sice nepropustí, nicméně mu 5. června poskytne Zikmundem slíbené veřejné slyšení.⁴¹ Zjevný ústupek neučinily kompetentní synodální orgány výhradně pod tlakem česko-polské iniciativy, nýbrž především s ohledem na římského krále.

Jistou roli v rozhodnutí udělit Husovi slyšení intervence českých a moravských šlechticů však přece jen sehrály. Právě 31. května předložili Husovi kostniční průvodci účastníkům koncilu ověřené latinské znění listu ze 7. října 1414, velkomeziříčského dokumentu z ledna 1415 i nedávno doručeného listu schváleného 8. května 1415 na brněnském sjezdu moravských šlechticů.⁴² Adresován byl Zikmundovi a signovalo jej jedenáct mužů, převážně totožných s pečetiteli lednového protestu (přibyli Jaroslav Veselský ze Šternberka a bratři Aleš a Procek z lysické větve pánů z Kunštátu; chybí Hanuš z Lipé, který snad právě tehdy pobýval v Kostnici).⁴³ Díkce dokumentu se v porovnání s lednem v podstatě nezměnila.⁴⁴

List, který putoval na místo určený přibližně dvacet dní, měl být do Kostnice dopraven zároveň s protestem přijatým 12. května na

---

krále Zikmunda na severu Benátska (1411/12–1420), *SMB* 7 (2015), s. 81–113, zvláště s. 91–92.

⁴⁰ *FRB*, VIII, s. 44–57. Obsáhle k česko-polskému memorandu Jaromír Mikulka: Mistr Jan Hus a Polsko, *Slovanské historické studie* 2 (1957), s. 105–174, zde s. 131–155.

⁴¹ *FRB*, VIII, s. 57.

⁴² Tamtéž, s. 65–67.

⁴³ A. Sedláček: Něco o Husových průvodcích, s. 57. „Hans; von Lip uß Märhern“ (U. Richental: *Chronik des Konstanzers Konzils*, s. 192) nemůže být nikdo jiný než Hanuš z Lipé.

⁴⁴ *FRB*, VIII, s. 69–70; V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 50–52 (č. 4). Opis též v textu T Starých letopisů českých, Národní knihovna ČR, Osek 95, fol. 29r–30v. Viz též *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)*, s. 302–303.

pražském shromáždění pánů, rytířů a panošů české i moravské země. Jak a proč se pražský list o dva týdny zpozdil, nevíme. I jeho adresátem byl Zikmund, zpracování pak prozrazuje původ ze stejné „dílňy“ jako předchozí písemnosti. V porovnání s nimi však důrazněji (dokonce třikrát) připomíná, že Husovo věznění je „wsie České zemi a jazyku na hanbu a na potupenie“. V neposlední řadě ještě více vyzdvihuje Husa jako pravověrného kazatele, který nehlásá nic jiného „nežli pravdu a zákon boží podle čtenie božího a výkladów swatých doctorów“.⁴⁵ V kongregaci národních kurií zazněl latinský překlad listu 12. června, čtvrtý den po Husově závěrečném slyšení. Na přítomné mocněji než jeho obsah, opakující již známé argumenty, zapůsobil česky psaný originál, opatřený prý 250 šlechtickými pečeti. To byla překvapivě mohutná síla, kterou se někdejší Husův přítel a nyní jeho nejtvrdší protivník Štěpán Pálec okamžitě pokusil oslabit poznámkou, že dokument nereprezentuje oficiální postoj českého státu: „Hle, veledůstojní otcové! Já prohlašuji před Vašimi Důstojnostmi, že nebyla učiněna žádná zmínka, ani není o našem panu králi...“⁴⁶ Signatáři písemnosti si mysleli pravý opak. Janu Husovi však pomoci nedokázali.

Věčná škoda, že originální vyhotovení navždy zmizelo (údajně náleželo k písemnostem, jež koncil přikázal uvrhnout do ohně)⁴⁷ a neznáme ani jména jeho signatářů. Z jiných pramenů bezpečně víme, že mezi nimi nechyběli Lacek z Kravař, Boček (starší) z Kunštátu i Čeněk z Vartenberka a vysoce pravděpodobná je též účast dalších pánů angažujících se v Husově při už dříve. Tentokrát se ale do akce zapojilo velké množství lidí, dosud stojících stranou, a to nejen z okruhu vysoké nobility, nýbrž i více než dvě stě příslušníků nižší šlechty. To jen vypovídá o organizační náročnosti podniku, který se neomezil pouze na Prahu a Brno, ale zasáhl několik krajů.

Průkazné svědectví o tom vydává další, naštěstí v originále zachovaný list, rovněž vystavený na pražském sjezdu dne 12. května. Osm šlechticů, převážně usedlých ve středních Čechách, se v něm obrací

⁴⁵ FRB, VIII, s. 70–71; V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 52–54 (č. 5).

⁴⁶ FRB, VIII, s. 71. Cituji novočeský překlad Františka Heřmanského in Petr z Mladoňovic: *Zpráva o mistru Janu Husovi v Kostnici*, edd. Zdeněk Fiala – František Heřmanský, Praha 1965, s. 123.

⁴⁷ *Documenta*, s. 581 (č. 85); AČ, III, s. 191 (č. 6).

na Zikmundovy české a moravské dvořany v Kostnici s žádostí, aby na římského krále působili v souladu s míněním hlavního sjezdového dokumentu opatřeného 250 pečeti. Pod žádostí čteme jména Pavla z Jenštejna, s ním příbuzensky spjatých Jana a Jindřicha z Vlašimi, Jana (Berky) z Dubé, Diviše a Bartoše z Říčan, Jana Hříče (řečeného Kekule) ze Stradonic a Aleše Hříče, snad z Pozdyně.⁴⁸ K Bodamskému jezeru jej možná dopravil jeden ze signatářů, Jan z Dubé, který se mihne mezi návštěvníky kostnické veleudálosti.⁴⁹

Úctyhodná bilance aktivit, jimiž česká a moravská šlechta zakročila od počátku října 1414 do konce května 1415 v Husův prospěch, zahrnuje čtyři listy adresované králi Zikmundovi, jeden list určený Zikmundovým dvořanům v Kostnici a jeden pamětní spis přednesený na koncilu a zároveň předaný římskému králi. A to ještě necháváme stranou písemné reakce na jednání koncilu⁵⁰ a list z dubna 1415 na podporu Jeronýma Pražského, vše ze skupiny Husových kostnických průvodců.⁵¹

Kruh šlechticů, kteří Husovi konkrétními činy pomáhali v době jeho věznění, ať již na dálku, nebo přímo v Kostnici, byl (i když vynecháme Václava z Dubé, Jindřicha Lacemboka a Jana z Chlumu)⁵² sice

⁴⁸ Originál uložen v Archivu Univerzity Karlovy, fond Listiny I/71 (u pečeti jsou dodatečně uvedena jedinou písařskou rukou jména signatářů, ve dvou případech byl zkomolen predikát, respektive domicil v důsledku špatného čtení). Edice V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 54–56 (č. 6).

⁴⁹ Jana z Dubé zachytil v Kostnici U. Richental: *Chronik des Konstanzer Konzils*, s. 189. Dále A. Sedláček: Něco o Husových průvodcích, s. 56. Na pečeti příslušné listiny (Archiv Univerzity Karlovy, fond Listiny I/71) je patrný znak s dvěma zkříženými ostrvemi, erb Berků z Dubé. List se dostal zpět do Čech (konkrétně do univerzitního archivu) snad zásluhou Petra z Mladoňovic.

⁵⁰ Stručný výčet uvádí J. Kejř: *Husitský právník*, s. 166 (č. 17).

⁵¹ V českém znění textu Starých letopisů českých, Národní knihovna ČR, Osek 95, fol. 28r–28v je uveden Bleh ze Strádova. Viz i *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)*, s. 301–302. Na latinskou variantu odkazuje František Šmahel: *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010, s. 73, 144. K Strádovu Jaroslav Teplý: Hrad Strádov a Jaroš Lacembok z Chlumu, *Východočeský sborník historický* 22 (2012), s. 115–135.

⁵² O nich, dalších českých šlechticích v Kostnici a jiných Husových urozených příznivcích August Sedláček: Příčinky k životopisu M. Jana Husi, *ČČH* 30 (1924), s. 307–315, 546–560, zde s. 314–315, 549–558; František Michálek Bartoš: Zástupci Karlovy university na kostnickém koncilu, in: *Sborník prací věnovaných prof. dr. Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám 1871–1931*, Praha 1931, s. 1–9, zde s. 1–4. O předcích a sídlech Jana

poměrně široký, leč konkrétní údaje jsou toliko torzovité. Hus sám ve svých listech s ohledem na bezpečí svých přívrženců jmény záměrně nehýřil. Vděčně vzpomínal na Petra Zmrzlíka ze Svojšína a na Jindřicha Lefla z Lažan, běžně uváděl své kostnické průvodce, s nimiž udržoval písemný styk, i Zikmundovy dvořany (například Václava Myšku z Hrádku či bývalého zvolenského hejtmána Mikuláše Divůčka z Jemniště⁵³), jež nemohl ohrozit. Do Čech osobně a opakovaně psal, alespoň pokud je známo, jedinému šlechtici – Jindřichu Škopkovi z Dubé.⁵⁴ Zmiňuje rovněž české a moravské šlechtice, kteří Kostnici v době koncilu navštívili, například Viléma Zajíce z Valdeka nebo Jindřicha Plumlovského z Kravař, jenž tu krátce pobyl cestou do španělských oblastí, mimo jiné též do Santiaga de Compostela (to byl i případ panoše Ctibora z Kozího).⁵⁵ Ve městě ale pobývali i urozenci, jež Hus neuvádí, ač možná přímo či nepřímo zasahovali v jeho prospěch (Půta z Ilburka, Bohuslav z Doupova a Bleh ze Strádova, snad z okruhu pana Lacemboka).⁵⁶ Další české i moravské šlechtice, kteří se vydali do Kostnice, aby se osobně předvedli na nejvýznamnější tehdejší evropské události, popřípadě se zapsali do Zikmundovy přízně či doprovázeli na koncil Jana Železného (Jan z Michalovic, Racek z Bubna, Aleš z Ronova, Petr ze Šternberka, Rubín z Rýzmburka atd.) betlémský

---

z Chlumu František Gabriel – Jaroslav Panáček: *Hrady okresu Česká Lípa*, Praha 2000, s. 12, 20, 116–117, 134–137.

⁵³ K němu P. Elbel: „Scio, quod vos Moravi estis timidi et michi non fideles“, s. 53.

⁵⁴ *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, s. 242 (č. 108); 259–260 (č. 122), 257 (č. 120), 266–267 (č. 127), 271 (č. 129), 274–275 (č. 130), 276 (č. 131), 278 (č. 132), 329 (č. 160), 336 (č. 164). Jindřich Lefl z Lažan však Kostnici možná navštívil („Hainrich von Lasen“, říká jeden z rukopisů rozšířené kroniky, která ovšem mohla odkazovat k jednomu ze dvou stejnojmenných Leflových bratrů). Viz U. Richental: *Chronik des Konstanzer Konzils*, s. 192; Viktor Pohanka: Cesta Husova ochránce do služeb Zikmunda Lucemburského. Poznámky ke dvorské kariéře Jindřicha Lefla z Lažan, *Historica Olomucensia* 41 (2012 – Sborník prací historických XXIX), s. 119–141, zde s. 127–128; týž: Jindřich Lefl z Lažan: Reinterpretace jedné politické kariéry, *HT* 19(2015), s. 127–148, zde s. 128–131,

⁵⁵ V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 249 (č. 114), 257 (č. 120), 271 (č. 129); U. Richental: *Chronik des Konstanzer Konzils*, s. 186. Blíže Bohumil Baďura: Styky mezi Českým královstvím a Španělskem ve středověku, *TA* 7 (1995–1996), s. 5–87, zde 33–42, 75–85 (č. 17–27); T. Baletka: *Páni z Kravař*, s. 117–120.

⁵⁶ *FRB*, VIII, s. 44, 46. K Jindřichu Lacembokovi Jiří Jurok: Jindřich Lacembok z Chlumu. Od purkrabího markraběte Prokopa k průvodci Jana Husa v Kostnici a husitovi, *Vlastivědný věstník moravský* 67 (2015), s. 209–215.

kazatel neuvádí, ale zaznamenali je jiní autoři. Richentalova kronika kostnického koncilu dokonce eviduje Alše Holického ze Šternberka, zřejmě, byť pod zkomolenými jmény, Jindřicha či dokonce Čenka z Vartenberka, Oldřicha z Rožmberka a Petra Strážnického z Kravař (Peter von Sträsnitz uß Märhern, Fridrich Schenk von Wartemberg „is yetz ain Huss“, Hainrich von Rosenberg), ale také s (poznámkou „ain ketzer“) Ondřeje z Dubé, příbuzného Jana Roháče z Dubé a možná i Jana Žižky.⁵⁷ Některá z těchto jmen ovšem mohou být jen domysly.

Práci, kterou pro něho čeští a moravští šlechtici konali, si Hus plně uvědomoval a v očekávání smrti ji náležitě ocenil. Z mistrových slov přitom vyvstává, že měl podrobné informace o krocích české, moravské i polské nobility a že znal, jistě prostřednictvím Petra z Mladoňovic a Jana z Chlumu, obsah listů zaslaných do Kostnice: „Děkuji všem pánům, rytířům a panošům království Českého, a obzvláště králi Václavovi a paní králové, mé paní milostivé, že mne měli rádi, se mnou vlídně zacházeli a vynaložili péči na mé osvobození... Děkuji všem pánům českým a pánům polským, kteří stále a pevně stáli za pravdu a mé osvobození.“⁵⁸

Jan Hus nesporně položil život za nejvyšší hodnotu, za pravdu božího zákona, jehož dodržování chápal jako podmínku spásy. Cítil však také povinnost vůči hnutí, které vedl i zosobňoval a které by se v případě jeho odvolání rozpadlo. Nejistota, co nastane po vykonání rozsudku, jej tížila. Janovi z Chlumu a Václavovi z Dubé proto kolem 20. června 1415 vyjevil své obavy a zároveň sdělil svůj politický odkaz, založený na důvěře v domácí šlechtu: „A jak já mám za to, bude v království Českém veliké pronásledování těch, kdož věrně slouží Bohu, jestliže nepřiloží svou ruku Pán skrze světské pány, které více osvětil v svém zákoně nad [lidi – poznámka P. Č.] duchovní.“⁵⁹ Nepochybuji ani na okamžik, že tato mistrova slova vešla v Čechách a na Moravě ve známost. Husovi urození přívrženci je však začali naplňovat až poté,

⁵⁷ U. Richental: *Chronik des Konstanzer Konzils*, s. 186, další jména na s. 192, 194, 204. Viz též A. Sedláček: Něco o Husových průvodcích, s. 49–56.

⁵⁸ V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 293 (č. 140). Novočeský překlad Bohumila Ryby in: *Sto listů M. Jana Husí*, ed. Bohumil Ryba, Praha 1949, s. 211 (č. 80).

⁵⁹ V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 289 (č. 139). Novočeský překlad viz *Sto listů*, s. 209 (č. 79).

co koncil 26. července zaslal do Českého království obsáhlé zdůvodnění rozsudku nad betlémským kazatelem.⁶⁰

Přední čeští šlechtici, konšelské sbory pražských i dalších měst, církevní instituce a královský dvůr se z diplomaticky uhlaženého a rétoricky dokonalého textu dozvídali, že kostnický synod projevil vůči Husovi vstřícnost i trpělivost, poskytl mu veřejné slyšení, avšak nedosáhl jeho nápravy, takže jej, mezi řádky zaznívá až omluvný tón, musel předat světské moci k potrestání. Učinil tak pro dobro Českého království, ohrožovaného wyclifským kacířstvím, které je třeba v zájmu křesťanské víry vykořenit. Z formulací zároveň vyvstává, že koncil dobře znal list české a moravské nobility z 12. května 1415, aniž zatím jeho signatářům adresně vyhrožoval. Zvolená metoda cukru a biče však úspěch nepřinesla a s patřičnou odezvou se nesetkaly ani zastřené hrozby zaslané už 11. července králi Václavovi biskupem Janem Železným.⁶¹ Koncil poté zostřil kurs. Mistra Jeronýma Pražského, zlomeného krutým vězněním, přinutil, aby českému králi i pánům Lackovi z Kravař, Bočkovi (staršímu) z Kunštátu a Čeňkovi z Vartenberka písemně sdělil, že se zřekl Husových a Wyclifových bludů. Pokud se Jeronýmovy dopisy, formulované 12. září,⁶² vůbec dostaly na místo určení, ovlivnily situaci jen minimálně. Události v Čechách a na Moravě se mezitím daly do pohybu, umocněného reakcí na oficiální zprávu koncilu o důvodech Husova odsouzení. V Praze byla známa asi krátce před polovinou srpna.

Příprava odpovědi trvala Husovým šlechtickým přívržencům zhruba dva týdny. Výsledkem intenzivních porad byl vznik dvou dokumentů zásadního historického významu. Prvním byl stížný list, kterým česká a moravská šlechta protestovala proti rozsudku nad Husem,⁶³ druhým

⁶⁰ *Documenta*, s. 568–572 (č. 81); *Památná kniha olomoucká (kodex Václava z Jihlavy) z let 1430–1492, 1528*, edd. Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil, Olomouc 2004, s. 206–207.

⁶¹ *Documenta*, s. 563–564 (č. 79).

⁶² *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones. Polemica. Epistolae*, edd. František Šmahel – Gabriel Silagi, Turnhout 2010, s. 257–259 (č. VI. 4), ovšem s chybným datem 12. 10.

⁶³ Latinské znění i problematickou edici staročeského textu spolu s novočeským překladem vydal V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 59–71 (č. 9), s. 72–80 (č. 9a). K Novotného edici vyslovil závažné výhrady již Václav Flajšhans: Ještě český protest z r. 1415, *ČČH* 22 (1916), s. 288–315. Z několika existujících novočeských překladů se přidržují textu, který pořídil Amedeo Molnár: *Husitské manifesty*, ed. Amedeo Molnár, Praha 1980, s. 48–52, 244–249.

pak ustavující zápis spolku české a moravské nobility, odhodlané hájit základní principy reformního programu.⁶⁴ Obě písemnosti se zrodily asi již v poslední srpnové dekádě, avšak oficiálně byly zveřejněny na začátku září. Ačkoliv přímé doklady chybí, zdá se, že moravští páni v počtu přibližně třiceti osob schválili oba dokumenty již na sklonku srpna při svém separátním sjezdu. Odtud pak vyslali několik zástupců do Prahy, kde se konalo reprezentativní shromáždění, navštívené především příslušníky vysoké šlechty z Českého království. V pondělí 2. září vyslovili jeho účastníci souhlas s textem stížného listu, adresovaného kostnickému koncilu, a ve čtvrtek 5. září stvrdili založení reformního svazu české a moravské šlechty. Ustavující, česky formulovaný zápis zpečetilo 57 mužů, kteří signovali i stížný list.⁶⁵ Vysoké zastoupení Moravanů (25 osob) vypovídá o autoritě, jíž se těšil zemský hejtman Lacek z Kravař, opětovně ústřední postava obou akcí.⁶⁶

Sled událostí a logika výkladu velí, abychom nejdříve věnovali pozornost českomoravskému šlechtickému svazu. Nově vzniklá unie hodlala koordinovat a zaštitit všechny body svého programu, na prvním místě doručení stížného listu do Kostnice. Dále její členové deklarovali ochotu zajistit „po všech swých panstwich a zbožích“ svobodné kázání božího slova v duchu Písma svatého, což byl mimo jiné jeden z pozdějších čtyř pražských artikulů. V souladu se svými předchozími kroky znovu razantně vstupovali do sféry kanonického

---

Hlavní rukopisná uchování eviduje Bohdan Zilynskyj: Stížný list české a moravské šlechty proti Husovu upálení (Otázky vzniku a dochování), *FHB* 5 (1983), s. 195–237, zde s. 199–200. Edice uvádějí *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16)*, III. *Fontes Archivi publici Trebonensis*, ed. Božena Kopiczková, Prague 1977, s. 298 (č. 758), zde i latinský regest.

⁶⁴ *AC*, III, s. 193–195 (č. 7); latinský regest *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*, III, s. 298–299 (č. 759). Rukopisná uchování registruje B. Zilynskyj: Stížný list, s. 206.

⁶⁵ V literatuře se často nesprávně uvádí 55 či 58 pečeti. Zapomíná se zpravidla, že se pod jednou pečeti objevují dvě osoby (bratři Milota a Zikmund z Křižanova), respektive na fakt, že Milota z Tvorkova a Milota z Kravař bývá počítán za dvě osoby, ačkoliv jde nejspíš o jednoho člověka. Chyby způsobila nepozornost dávných písařů (originály panských zápisů se nedochovaly). Více o Milotovi Augustin Neumann: *Morava a stížné listy do Kostnice* (1415), *Hlidka* 55 (1938), 12–20, 51–57, 87–94, 142–148, 189–194, 221–224, zde s. 142.

⁶⁶ Důtipnou, byť v detailech nikoliv zcela přesnou rekonstrukci protestních sjezdů předložil F. Šmahel: *Husitská revoluce*, II, s. 282–285.

práva. Posouzení věroučné správnosti jednotlivých kazatelů svěřovali výhradně do kompetence domácím biskupům, v případě jejich selhání pak mistrům pražské univerzity, již členové spolku pasovali na nejvyšší věroučnou autoritu v českých zemích. Klatby, kterými obyvatelé Čech a Moravy stíhají instituce v zahraničí, označuje dokument za právně neplatné. Existenci římské církve, za jejíž součást se reformní šlechtici samozřejmě nadále pokládali, přesto pominout nemohl. Koncilu, který je zklamal, signatáři důvěru nevyjádřili, zato slibovali v případě odstranění schismatu respektovat nového papeže a předat mu k posouzení své stížnosti. V čele spolku, uzavřeného na dobu šesti let, stanul již osvědčený triumvirát – Lacek z Kravař, Boček (starší) z Kunštátu a Poděbrad a Čeněk z Vartenberka. V případě smrti či abdikace některého z nich měl být zachován poměr dvou pánů z Čech a jednoho z Moravy.⁶⁷

Svémi vnějšími znaky, a dokonce i přítomností některých osob (například Bočka staršího z Kunštátu)⁶⁸ upomínal nově vzniklý svaz panské jednoty, namířené na přelomu 14. a 15. století proti Václavovi IV. Této poněkud jednostranné interpretaci nahrává fakt, že český král ke spolku nepřistoupil, že unie vznikla z iniciativy šlechtických zemských obcí, že se v ní angažovala především vysoká nobilita a že v zápisu i v stížném listu absentují jména lidí panovníkovi nejbližších (například mincmistr Petr Zmrzlík ze Svojšína a Jindřich Lefl z Lažan). Při hlubším posouzení však tyto postřehy ztrácejí na přesvědčivosti. Významná část nejvyšších českých zemských úředníků zachovala loajalitu koncilu,⁶⁹ mezi signatáři však figurují i někteří královi dvořané a oblíbenci (Jan Sádlo z Kostelce, Voksa z Valdštejna, Jan z Košumberka,⁷⁰ Jan z Vlašimi, manžel Markéty Lucemburské, možná královny či Zikmundovy nelegitimní dcery⁷¹) a program spolku se o panovníkovi, ať již z jakýchkoli důvodů, vůbec nezmiňuje. Osobně jsem skeptický k vyvozování unáhlených závěrů z absence některých jmen. Někdo

⁶⁷ AČ, III, s. 193–195 (č. 7).

⁶⁸ O něm Miroslav Plaček – Peter Futák: *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 341–359.

⁶⁹ Všiml si toho již František Michálek Bartoš: Vznik a osudy protestu proti Husově upálení, *JSH* 22 (1953), s. 50–60, zde s. 58.

⁷⁰ A. Sedláček: Něco o Husových průvodcích, s. 52.

⁷¹ Petr Elbel: Vlašimský epilog dynastie: Markéta z Lucemburku na Úsově, in: *Lucemburkové*, s. 773–776.

mohl být nemocný, někdo na cestách, jiný zase působil ve vojenské službě doma či za hranicemi a ze zřetele nelze pouštět ani dobu konání sjezdu v čase končících žní. Spíš než návratem k panským jednotám z přelomu století byla reformní šlechtická unie předzvěstí politicko-konfesijních svazů známých z období husitské revoluce, eventuálně vykročením směrem k sněmům, které se v revolučním období profilovaly jako politická fóra nahrazující do jisté míry jednání zemského soudu.

Pro oprávněnost nastíněného výkladu hovoří charakter turbulencí, jež vznik svazu na domácí politické scéně vyvolal. Pražské univerzitě, na níž stále ještě přetrvávalo několik katolických učitelů, vlila projevená důvěra odvalu do žil. Již 11. září vydala veřejné osvědčení o bezúhonném životě mistra Jana Husa, „božské paměti“, a vychválila i znamenitého filozofa mistra Jeronýma, o jehož konci na hořící hranici kolovaly po Praze nepodložené pověsti.⁷² Naproti tomu se arcibiskupská konzistoř obávala výčitek koncilu kvůli vlastní nečinnosti. Ve snaze alespoň částečně se zavděčit vrcholnému církevnímu sněmu vyhlásila 5. září kostnický zákaz laického kalicha (publikovaný koncilem již 15. června) a zřejmě vzápětí obnovila interdikt kvůli přítomnosti klatbou stíhaného Husova advokáta mistra Jana z Jesenice.⁷³ Tento čin poměry ještě více rozbouřil.

V pondělí 16. září, na den sv. Ludmily, se pražská „česká obec“ písemně obrátila na městské rady s požadavkem, aby prosadily zrušení zákazu bohoslužebných úkonů. Protest, který nepochybně podali měšťané české národnosti (pražští Němci v naprosté většině Husův program odmítali), se očividně inspiroval kroky šlechtické unie. Prozrazují to i některé formulace přejaté ze stížného listu proti Husovu upálení, respektive z programového zápisu českomoravského šlechtického spolku. Obrat, že arcibiskupský úřad postupuje „k hanbě tohoto města slavného i všeho našeho jazyku Českého“,“⁷⁴ budiž zde citován jako dostatečně výmluvný důkaz. Výsledky zářijového šlechtického sjezdu tak nepochybně posílily i politické sebevědomí pražských

⁷² FRB, VIII, s. 228–230 (č. 10). Novočeský překlad Amedea Molnára in: *Husitské manifesty*, ed. Amedeo Molnár, Praha 1980, s. 53–56,

⁷³ Viz *Documenta*, s. 595–596 (č. 87). Blíže J. Kejř: *Husitský právník*, s. 99.

⁷⁴ AČ, III, s. 195 (č. 8).

husitských měšťanů, kteří se rychle stávali důležitými aktéry historického dramatu.⁷⁵

S akcelerujícími změnami se museli vyrovnat i šlechtici loajální oficiální církevní linii. Na sjezdu v Českém Brodě, poddanském městě pražského arcibiskupství, vznikla 1. října 1415 katolická liga jako mocenská protiváha reformní unie. Postupně sdružila několik významných členů vysoké šlechty, převážně usedlých v severních Čechách (nejvyšší zemský sudí Hynek Berka z Dubé, nejvyšší dvorský sudí Albrecht z Koldic, Jan z Michalovic, Jindřich Hlaváč z Dubé na Jestřebí, Jindřich z Elsterberka, Vilém, Mikuláš a Jaroslav Zajícové z Hazmburka, Ota z Bergova, Jan Chudoba z Vartenberka na Ralsku, Zikmund a Vilém Děčínští z Vartenberka, Petr z Vartenberka na Děvíně), jež chtěli nechtě zaštitit arcibiskup Konrád z Vechty a ústně přý i král Václav, aniž ovšem ve prospěch této „jednoty“ cokoliv podnikl.⁷⁶ Vyhýbavému postoji českého panovníka porozumíme, víme-li, že Koldic s Janem Chudobou a Zikmundem Děčínským z Vartenberka vstoupili již před rokem 1412 do dvorských služeb římského krále Zikmunda, za nímž se do Kostnice vypravil Jan z Michalovic.⁷⁷ Už několik let před výbuchem husitské revoluce se tu formovala skupina, jejímž prostřednictvím Zikmund Lucemburský ovlivňoval dění v Českém království. Programový dokument katolické unie se nedochoval a ani jména signatářů neznáme v úplnosti. Stručná zpráva o založení spolku pomíjí významného katolického exponenta Jana (mladšího) z Hradce a až na jedinou výjimku nezmiňuje ani šlechtice z Plzeňska, kde se ke katolicismu hlásili Švamberkové, Švihovští z Rýzmburka, páni z Oseka (Riesenburka) i další rody. Připočteme-li k těmto skupinám litomyšlského biskupa Jana Železného, máme pohromadě jádro pozdější Zikmundovy strany v Čechách, podporované ze vzdáleného Opavska vévodou Přemkem.⁷⁸ Názorové štěpení české a moravské společnosti, patrné již v letech 1409–1412, se v reakci na Husovu smrt

⁷⁵ Jaroslav Mezník: *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 187–190.

⁷⁶ Viz *Documenta*, s. 602 (č. 91), 619–621 (č. 98); *ASP*, II, s. 622–624 (č. 1096).

⁷⁷ P. Elbel: „Scio, quod vos Moravi estis timidi et michi non fideles“, s. 52–53.

⁷⁸ *Documenta*, s. 572–574 (č. 82); Jiří Jánský: *Páni ze Švamberka. Pětisetletá saga rodu s erbem labutě*, Domažlice 2006, s. 44–50; Tomáš Velímský: *Hrabišici. Páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 222–225; Martin Čapský: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*, Brno – Opava 2005, s. 201–202.

zrychlilo a v následujícím období ještě prohloubilo. Už v roce 1415 bylo očividné, že husovská reforma zasáhla Čechy a Moravu, nikoliv ale vedlejší korunní země a vnější český kraj Kladsko.

Nepředbíhejme však událostem a vraťme se k ústřednímu tématu našeho příspěvku, k stížnému listu, jímž česká a moravská šlechta vyjádřila 2. září 1415 zásadní nesouhlas s postupem koncilu v Husově kauze. Vznik reformního svazu, který tuto iniciativu zaštitil, naznačuje, že iniciátoři protestu alespoň zčásti tušili, na jak tenký led vstupují. Zatímco v první polovině roku 1415 se obraceli především na Zikmunda s cílem donutit ho k respektování garancí daných Husovi, v září se postavili proti rozsudku vrcholného církevního sněmu, jenž se 6. dubna 1415 prostřednictvím dekretu *Haec sancta* prohlásil za nejvyšší duchovní autoritu, nadřazenou v rámci církve i papeži.⁷⁹ Současně to znamenalo riskovat konflikt s většinovým míněním západokřesťanské Evropy, která s úspěšným pokračováním koncilu spojovala naději v překonání negativních jevů oslabujících církevní organismus. Aktéři protestu tudíž potřebovali co nejsilnější domácí podporu, aby své stanovisko mohli v Kostnici i v Evropě prezentovat jako většinový názor politické elity České koruny.⁸⁰ Na jaře učinili smutnou zkušenost, že ani stížnost opatřená pečeti 250 šlechticů koncil nepřesvědčí. Rozhodli se proto shromáždit podstatně vyšší počet šlechtických signatářů, aby vyniklo odhodlání odčinit kostnickou křivdu a předvést Evropě, že s Čechy a Moravany nebude snadná práce. S doručením listu, adresovaného „všemu sboru kostnickému“, organizátoři nespěchali a ponechali si přibližně měsíc na obstarání souhlasu co největšího množství šlechticů. Měl-li být počín úspěšný, nemohl zůstat omezen na několik desítek politicky aktivních členů vysoké nobility, nýbrž musel podchytit i početnou nižší šlechtu.

Prvotní impuls k manifestačnímu protestu vzešel nepochybně z reformního štábu, do něhož patřil vůdčí šlechtický triumvirát (Lacek z Kravař, Boček starší z Kunštátu, Čeněk z Vartenberka), několik

⁷⁹ Karl-Heinz Braun: Die Konstanzer Dekrete *Haec sancta* und *Frequens*, in: *Das Konstanzer Konzil 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters*, ed. Karl-Heinz Braun et al., Darmstadt 2013, s. 82–86, zde s. 82–84.

⁸⁰ Karel Hruza: Hussitische Propaganda gegen das Konstanzer Konzil, in: *Das Konstanzer Konzil 1414–1418*, s. 97–101, zde s. 98–99.

dalších pánů a univerzitní mistři z Husova okruhu. Pomýšlet lze zejména na Jana Jesenice, ale i na některé další osobnosti, zvláště na Jakoubka ze Stříbra. I když se v budoucnu sotva podaří zjistit, kdo text formuloval, jisté je, že vznikl během druhé poloviny srpna jako dílo stylisty či stylistů spjatých s reformním ovzduším pražského vysokého učení. Stejný poznatek platí o všech předchozích listech vyhotovených na Husovu podporu od podzimu 1414. Prozrazují to stejné či podobné slovní obraty i způsob argumentace. Nápadnější jsou tyto shody v listech vyhotovených s ohledem na šlechtické vydavatele původně česky, což však nebyl případ protestu z 2. září.⁸¹ Bádání se tu kloní k prioritě latinské verze, ač zadavatelé museli disponovat též juristicky ekvivalentní českou mutací. Jinak by signatáři, kteří své pečeti přivěšovali k latinskému znění, sotva mohli vyslovit s textem souhlas.

Pro skutečně masový charakter protestu bylo třeba vytvořit příhodné podmínky. Patřilo k nim mimo jiné přijatelné zdůvodnění stížností, které se nezaměřily výlučně na Husovu individuální kauzu, nýbrž už od prvního lednového listu ji programově spojovaly s obranou tupeného a ponižovaného Českého království i Moravského markrabství, respektive českého národa.⁸² Na tuto prověřenou notu navázal též zářijový list, který takticky potlačil nacionální tón. Stanout po boku předních českých a moravských urozenců a spolu s nimi hájit dobrou pověst vlastní země považoval zřejmě nejeden příslušník nižší šlechty za poctu i jedinečnou příležitost dotknout se alespoň na chvíli „velkých dějin“. Míru svobodného individuálního rozhodování jednotlivých signatářů asi již nikdo nepostihne. Je však očividné, že řada nižších šlechticů následovala mocnější a vlivnější urozence. Nezanedbatelnou roli přitom sehrály, a to i v případě vysoké nobility, příbuzenské a sousedské vztahy.⁸³

O zamýšleném rozsahu protestní akce se můžeme pouze dohadovat. Konkrétní výsledky ale i po staletích vyhlížejí působivě. K osmi souhlasným exemplářům protestu (v originálním vyhotovení se zachoval

⁸¹ J. Kejř: *Husitský právník*, s. 139–150.

⁸² F. Šmahel: *Idea národa*, s. 58–61.

⁸³ K tomu už A. Neumann: *Morava a stížné listy do Kostnice*, s. 88.

jediný),⁸⁴ lišícím se fakticky jen v dataci a intitulaci, bylo přivěšeno celkem 452 pečeti. Česká vysoká šlechta a moravská vysoká šlechta pečetily své listy (označované čísly I a V), oba s datem 2. září 1415, odděleně, tj. Moravané na Moravě (snad ve Velkém Meziříčí, na hradě Lacka z Kravař) a Češi (s několika moravskými urozenci) v Praze. Dalších šest stejnopisů signovali vesměs nižší šlechtici (označení v intitulacích latinskými termíny milites, militares, armigeri, scutiferi), kteří tak měli zřejmě učinit do konce září. Zda se všem podařilo lhůtu dodržet (bezpečně to víme pouze o severomoravské nobilitě, jejíž list byl datován v den sv. Václava, tedy 28. září), známo není. Zato je jisté, že nižší šlechtici pečetili připravené exempláře stížného listu v regionech, které se plně nekryly s administrativním vymezením tehdejších krajů. Důvod je nasnadě. Centry „podpisových“ akcí nebyla krajská města, nýbrž hrady spjaté s hlavními organizátory. Kupříkladu pro šlechtice ze střední, severovýchodní a severní Moravy (včetně Opavska) plnil tuto funkci (Moravský) Šternberk (exemplář VIII opatřený 54 jmény). Další místa zmiňována nejsou a můžeme je pouze odhadovat.⁸⁵

K řešení této detektivní otázky částečně pomáhá rámcová komparace dvou exemplářů signovaných vyšší šlechtou s šesti exempláři zpečetěnými nižší šlechtou, byť hranice mezi oběma vrstvami nebyla v této době ještě pevně daná.⁸⁶ Pro reformně smýšlející české a moravské pány byl stížný list proti Husovu upálení vyvrcholením akcí, jež ve prospěch betlémského kazatele vykonávali minimálně od roku 1410 a soustavně od podzimu 1414. Jádrem této skupiny bylo spojení s činností českého zemského soudu v době, kdy v Praze působil Lacek z Kravař, jenž pak organizační roli skvěle zvládl i ve funkci moravského zemského hejtmána. K tomuto okruhu, z něhož iniciativa vycházela, se připojili též někteří lidé z panovníkova okolí.

Zájmovými, majetkovými a příbuzenskými vztahy propojená reformně orientovaná vysoká nobilita měla rozsáhlý geopolitický rádius.

⁸⁴ K jeho osudům a o důvodech jeho uložení v Edinburghu spíše hypoteticky F. M. Bartoš: *Vznik a osudy*, s. 60.

⁸⁵ Blíže August Sedláček: *Úvahy o osobách v stížných listech léta 1415 psaných*, ČČH 23 (1917), s. 85–109, 310–352, zde s. 85–89; B. Zilynskyj, *Stížný list*, s. 201–204, 208–209.

⁸⁶ Tím se zřejmě vysvětluje, proč příslušníci rodu z Chlumu a Košumberka, navíc bratři, figurují v panském exempláři i v listu nižší šlechty z Chrudimska.

Statky moravských panských signatářů nacházíme, ač nikoliv rovnoměrně, po celém markrabství (stačí pohlédnout na zboží Kravařů či Kunštátů), což bylo z hlediska organizačních struktur nespornou výhodou. Panští přívrženci reformního programu v Čechách drželi majetky minimálně v deseti ze čtrnácti krajů, leč v Žatecku, Podbrdsku, Rakovnicku a Slánsku (ale také v Plzeňsku a Litoměřicku) až na výjimky (Jindřich Škopek z Dubé na Úštěku, Bavor z Potštejna na Žinkovech) fakticky absentovali. To jen potvrzuje rozložení sil, patrné mimo jiné v personálním obsazení katolické ligy, vlastně jakési ligy severu. Majetkové zakotvení Husových přívrženců v Hradecku (Čeněk z Vartenberka, Jindřich z Vartenberka, Boček starší z Kunštátu a Poděbrad, jeho syn Boček mladší, Jan Puška z Kunštátu, Hynek Krušina z Lichtenburka, Jan mladší z Opočna, Půta z Častolovic), v Chrudimsku (Smil ze Šternberka, Arnošt Flaška z Pardubic, Jan mladší z Opočna, Jan z Košumberka), v Čáslavsku (Čeněk z Vartenberka), v jižním a středním Boleslavsku (Zdislav a Václav Zvířetičtí z Vartenberka, Mikuláš z Mochova a Rožďalovic, Voksa z Valdštejna. Mikuláš Šlechta z Valdštejna), na Kouřimsku (Jan z Vlašimi, Zdeněk Medek z Týnce, Jan Sádlo z Kostelce), ve Vltavsku (Petr z Janovic), v Bechyňsku (Čeněk z Vartenberka jako rožmberský poručník, Oldřich Vavák z Hradce, bratři Heřman a Jan z Landštejna) a v Prácheňsku (rožmberská panství pod Čenkovou správou, bratři Jan a Zdeněk z Rožmitálu, Jan starší z Hradce, Vilém Zvířetický z Vartenberka) se pozoruhodně kryje s regiony, které byly v počátcích revoluce oporou hlavních husitských bloků (táborský, východočeský a částečně pražský svaz).⁸⁷

Přítomnost panských stěžovatelů na většině českého území a míra jejich politického vlivu nekorespondují se skutečností, že nižší šlechta (v počtu 285 mužů) signovala stejnopisy protestního listu zřejmě pouze v pěti krajích, přičemž v Kouřimsku byl text připraven, avšak jména i pečeti na něm chybějí. Přitom dokument vydaný 12. května 1415 nižší šlechtici z tohoto distriktu prokazatelně zpečetili. Překvapuje především, vzdor několika výjimkám, absence nižší nobility z jižního a středního Boleslavska a zvláště z Hradecka, oblasti, která se profilovala výrazně husitsky a v níž měla svá sídla i statky plejáda protagonistů

⁸⁷ Obdobnou rekonstrukci provedl F. M. Bartoš: *Vznik a osudy*, s. 57.

reformního svazu. Méně zaráží slabé zastoupení Vltavska, ač i tu vznikl roku 1417 spolek nižší šlechty na obranu kalicha (Přech z Olbramovic, Jan Leskovec, Heřman z Červeného Hrádku), jehož ustavující zápis se inspiroval dokumenty vydanými v září 1415.⁸⁸ Stranou zůstala také oblast jižně od Plzně, kam majetkově pronikli Rožmberkové a která byla líhní pozdějších husitských hejtmanů (Břeněk z Dolan, Přibík z Klenové, Jan Bleh z Těšnice, Jeník z Mečkova).⁸⁹

Možných vysvětlení se nabízí několik. Od čistě administrativních (protest se podařilo uskutečnit pouze v krajích, kde úřady popravců, zajišťujících průchod spravedlnosti, vykonávali páni reformní orientace) přes krajně nepravděpodobné politické (ofenzíva katolické strany zastrašila v průběhu září nerozhodné šlechtice) až po organizační problémy (časová náročnost, nedostatečná komunikace a pracovní přetížení lidí odpovědných za vlastní provedení záměru). Z nepřímých indicií se jako mimořádně významný faktor jeví míra osobní iniciativy a individuální příklad. Hlavní tíha odpovědnosti za zdar akce nepochybně spočívala na bedrech vůdčího triumvirátu, což prokazují i jména na obou panských listech, které nikoliv náhodou signovalo šest pánů z Vartenberka (včetně členů zvířetické linie), pět příslušníků rozvětveného rodu pánů z Kunštátu a tři muži zastupující rozrod pánů z Kravař. A to ještě ponecháváme stranou příbuzenské svazky mezi Vartenberky, Lichtenburky a Kunštáty, zpevněné sňatkovou politikou.

Stejný vliv, jaký uplatňovali na své příbuzné, se Čeněk, Boček starší a Lacek snažili prosadit i v regionech a strhnout k protestní akci nižší šlechtu. Grafické zpracování, promítající na mapu sídla jednotlivých signatářů, dobře ukazuje ucelené trsy nižší nobility soustředěné v blízkosti významných hradů.⁹⁰ Právě na nich (jak dokládá příklad Moravského Šternberka) byl akt realizován. Analýza exempláře II (shodou okolností jediného zachovaného originálu, u něhož se skví rovných 100 pečeti), obsahujícího jména nižších šlechticů z Čáslavska

⁸⁸ Znění dokumentu zachoval Bartoloměj Paprocký z Glogol: *Diadochos. Kniha třetí. O stavu rytířském*, Staré Město pražské 1602, s. 81–82. K tomu John Martin Klassen: *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, Boulder – New York 1978, s. 110–111, 152–153; B. Zilynskyj: Stížný list, s. 209.

⁸⁹ Eduard Maur: Lokální zášt a předpoklady husitství v západních Čechách, *MZK* 29 (1993), s. 44–45.

⁹⁰ Pro Čechy J. M. Klassen: *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, s. 97.

a části Chrudimska, naznačuje, že se řada z nich asi dostavila na hrad Lipnici, který získal sňatkem s Kateřinou z Landštejna pan Čeněk z Vartenberka. Snad právě sem směřovalo z oblasti mezi Humpolcem a Zbraslavicemi více než dvacet drobných šlechticů, z nichž část vlastnila jen vesnický dvorec a několik poddanských platů. Osoba Čenka z Vartenberka měla klíčový význam také v Prácheňsku a především v Bechyňsku (exemplář III, čítající 101 jmen), kde Vartenberk z pozice poručníka nezletilého Oldřicha z Rožmberka kontroloval purkrabí rožmberských hradů i další úředníky a početnou klientelu pánů z Růže.⁹¹ Stopy v těchto případech vedou na Helfenburk (list signoval zdejší purkrabí Jan z Kraselova spolu se svými příbuznými) a takřka s jistotou na Choustník (protest pečetil purkrabí Víta ze Rzávého). V souvislosti s rožmberskými statky by se ale nemělo zapomínat na neformální autoritu Elišky z Kravař, vdovy po zesnulém Jindřichovi z Rožmberka, v té chvíli velké sympatizantky reformního hnutí. Jako místa pečetení protestu přicházejí v Bechyňsku, alespoň podle mínění některých badatelů, v úvahu i hrad Borotín (majetek Heřmana a Jan z Landštejna) a pevnosti pánů z Hradce.⁹²

V Chrudimsku (exemplář IV s 84 jmény) nápadně vyniká koncentrace signatářů (21 osob) v blízkosti Pardubic.⁹³ Interpretace tohoto faktu není ale vůbec jednoduchá. Samotné Pardubice možná už tehdy vlastnil, byť přímý doklad postrádáme, Boček starší z Kunštátu a Poděbrad (do okolí poddanského města majetkově pronikal od počátku 15. věku), přehlédnout se nedá blízkost Holc Smila ze Šternberka a pozornosti nesmí uniknout zejména hrad Rychmburk pana Arnošta

⁹¹ Ivana Raková: Rožmberské teritorium v předvečer husitské revoluce (Vztahy Oldřicha z Rožmberka k Čeňkovi z Vartenberka), *FHB* 3 (1981), s. 263–284, zde s. 267.

⁹² Robert Šimůnek: *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005, s. 523, 527; F. Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1, s. 206–209.

⁹³ Byli to Mikuláš z Barchova na Dašicích, Jan Těchlovec z Dobříkova, Jan z Hostovic, Pavlík z Hostovic, Václav z Hostovic, Václav z Choltic, Jan z Koloděj, Mikuláš z Koloděj, Hlaváč z Komárova, Habart z Lomnice a z Moravan, Maršík z Mikulovic, Vavřinec z Mnětic, Jan Holec z Nemošic, Matěj Holec z Nemošic, Bohuněk z Počápel, Jan ze Štětína, Jiří z Telčic, Václav z Třebosic, Materna z Turova, Jan ze Ždanic a Jan ze Žižína. O nich A. Sedláček: *Úvahy*, s. 320–327, František Šebek a kol.: *Dějiny Pardubic*, I, Pardubice 1989, s. 62–63, 176; Jaroslav Teplý: *Feudální pozemková držba v předhusitském Chrudimsku*, Pardubice 1997, s. 42–107.

Flašky, který roku 1413 uzavřel majetkový spolek s Čeňkem z Vartenberka.

Na západní a jihozápadní Moravě (exemplář VII s 27 muži) se uplatnila autorita Lacka z Kravař, jehož Velké Meziříčí hostilo nespokojené šlechtice již v lednu 1415 a zřejmě si své poslání zopakovalo (mezi signatáři nacházíme zdejšího purkrabího Zbyňka.⁹⁴ Poslední zpečetěný exemplář (číslo VI, 26 pečetí) zahrnoval nižší šlechtu převážně z východomoravských oblastí. Také na Moravě jsou při grafickém znázornění patrné oblasti s nápadnými trsy signatářů (západ, jihovýchod, severovýchod) tedy v pozdějších husitsky orientovaných regionech.⁹⁵

Osobní účast při signování protestu nebyla nutná. Pokud některý šlechtic nemohl přijet, zaslal zřejmě buď takzvaný přiznávací list (to byla rozšířená praxe i v jiných případech), nebo svěřil pečeť (či přímo pečetiďlo) svému příbuznému nebo sousedovi.⁹⁶ Některí signatáři pečeti list v jiných regionech, než sídlili, takže se na exempláři z Čáslavska objevilo několik jednotlivců z Kouřimska a Vltavska, podobně jako na exempláři jihočeském. Na Moravě byla v tomto ohledu praxe ještě volnější, nacházíme tu i několik původem českých šlechticů (například Hereš ze Stehelčevsi, křižovník [!] Markvart z Jíkve), kteří se v markrabství profesně uplatnili.⁹⁷

V poslední době se v souvislosti se studiem sociálních sítí často diskutuje o účasti klientely nejmocnějších šlechtických hráčů. Vše se odvíjí od toho, jak pojem klientela definujeme. Rozumíme-li jím široký okruh osob vázaných k jedné vrchnosti lenními i služebnými vztahy a spojenectvím, pak do této kategorie spadá značný počet příslušníků nižší šlechty. Právní vymezení naopak chápe klienta výlučně jako člověka ve služebném poměru, z něhož vyplývala i právní ochrana.⁹⁸ Historikové, zabývající se stížným listem proti Husovu upálení, se

⁹⁴ A. Sedláček: Úvahy, s. 335.

⁹⁵ A. Neumann: Morava a stížné listy do Kostnice, s. 56–57.

⁹⁶ A. Sedláček: Úvahy, s. 86–89.

⁹⁷ Moravskou problematiku ponechávám programově na okraji, kromě starších prací upozorňuji zejména na rozsáhlou prosopografickou studii, kterou až po vydání této stati publikoval Jiří Jurok: Stranici markraběte Prokopa kolem roku 1399 a otázka jejich kontinuity do husitské revoluce, *Olomoucký archivní sborník* 13 (2015), s. 25–116. Měl jsem ji sice k dispozici s předstihem, avšak odkazovat na ni před otištěním jsem považoval za neetické.

⁹⁸ R. Šimůnek: *Správní systém*, s. 399–405.

však převážně kloní k širokému vnímání šlechtické klientely. Patří k nim například Tomáš Baletka, jenž mezi signatáři ze severovýchodní Moravy našel 25 mužů s prokazatelnými vztahy k pánům z Kravař, přičemž polovina z nich mocnému rodu sloužila.⁹⁹ František Šmahel, opírající se o starší výzkumy Romana Cikharta, zase dospěl k závěru, že mezi stěžovateli z Prácheňska a Bechyňska činil podíl rožmberské klientely, podléhající tehdy pod svrchovanost Čenka z Vartenberka, plnou jednu třetinu. Tento poměr ale jiní badatelé považují za příliš vysoký.¹⁰⁰ Jiřího Juroka zaujal jiný fakt. Zjistil, že protest signovalo i několik manů olomouckého biskupství.¹⁰¹ Vykládat jejich postoj jako revoltu proti církevní vrchnosti však dost dobře nelze. Václav Králík z Buřenic choval ke koncilu vlažný vztah a část manů se navíc netajila dobrými kontakty s pány z Kravař. Snad tento letmý exkurs alespoň částečně dokumentoval závislost řady nižších šlechticů na postojích společensky, politicky i ekonomicky silnějších urozců, jejichž přízeň a dobré sousedství si hodlali uchovat. Neraď bych však tvrdil, že nižší šlechta respektovala výhradně subordinační přístup a eliminovala vlastní názor. Lidí s jasnými stanovisky bylo i tehdy dost.

O aktuálním rozložení politických sil v českomoravském prostoru roku 1415 a o postupném formování husitské strany podává stížný list sice cennou, leč nutně rámcovou představu, a to nejen kvůli neúplnému pokrytí českého území. Podpora Husovi ze strany šlechtické obce byla ve skutečnosti ještě širší. Nezapomínejme na chybějící rozsáhlé „husitské“ oblasti v Hradecku, Kouřimsku, Vltavsku, jižním Boleslavsku, jižním Plzeňsku i, byť v menším měřítku, v dalších krajích, na členy královského dvora či na jednotlivce, kteří Husovi prokazatelně pomohli. Například na listině, jíž inkvizitor Mikuláš v srpnu 1414 potvrdil, že neví o žádném Husově kacířství, vystupuje v roli svědků několik nižších šlechticů, které na protestním listu marně hledáme

⁹⁹ Tomáš Baletka: Nižší šlechta z moravského severovýchodu ve stížných listech proti upálení Mistra Jana Husa, *TA* 9 (1999), s. 15–48, zde s. 26–43; týž: *Páni z Kravař*, s. 221–222. Tuto stopu sledoval již dříve A. Neumann: Morava a stížné listy do Kostnice, s. 191 (napočítal 19 manů).

¹⁰⁰ F. Šmahel a kol.: *Dějiny Táboru*, I/1, s. 311–314; Roman Cikhart: Po stopách husitství na Tábořsku, *JSH* 12 (1939), s. 18–29, 48–62, 89–93; R. Šimůnek: *Správný systém*, s. 445–446.

¹⁰¹ Jiří Jurok: *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce. Poodří a Pobečví v husitském období v letech 1378–1471*, Nový Jičín 1998, s. 34–40.

(Oneš z Míkovic, purkrabí na hradě Lichnici v Čáslavsku a člen zemské vlády vzešlé v červnu 1421 z čáslavského sněmu, Václav ze Lnář, Vilém z Doupova).¹⁰² Podobná situace existovala, jak doložil Petr Elbel, také na Moravě.¹⁰³

I když je počet šlechticů, kteří stížný list signovali, nepochybně úctyhodný, nezbyváá přesto než konstatovat, že se většina příslušníků urozených vrstev, což se týká i panstva, k protestu z nejrůznějších příčin nepřipojila. Mnozí zřejmě nezaujímalí nijak vyhraněná stanoviska, jiní zase následovali panovníka, zachovávajícího navenek striktní neutralitu, ač několik vysehradských manů, vlastní opora královny moci, vyjádřilo s protestem souhlas.¹⁰⁴ Ostatně valná část nižší nobility se veřejného dění účastnila sporadicky a teprve dramatické události ji zvolna či rychleji vtahovaly do víru problémů, před nimiž nebylo možné utéci.

Úspěšná politika ovšem nespočívá nutně na početní převaze, nýbrž do značné míry na umění být vidět i slyšet a přesvědčit pověstnou mlčící většinu. Tuto pravdu si iniciátoři protestu dobře uvědomovali. Po Čechách, Moravě a v blízkém zahraničí proto kolovalo latinské (a zřejmě i české) znění stížného listu se jmény českých a moravských panských signatářů.¹⁰⁵ Téměř šedesát osob uvedených v intitulaci působilo sugestivněji než původní rozčlenění na českou a moravskou část. Právě tato verze se příznačně zachovala v největším počtu exemplářů. Zda měl tento tah odpovídající výsledek a získal akci další přívržence, nebo zda zůstal v rovině proklamace, se můžeme pouze dohadovat.

¹⁰² FRB, VIII, s. 59; AČ, III, s. 227–228 (č. 24).

¹⁰³ A. Neumann: Morava a stížné listy do Kostnice, s. 192; Petr Elbel: Husitské fary na Moravě ve světle citační listiny Jana Železného z února 1418. Příspěvek k poznání role šlechty v počátcích husitství na Moravě, ČMM 124 (2005), s. 395–428, zde s. 411–413.

¹⁰⁴ Namátkou tu uvádím Jana Pušku z Kunštátu, Jana Sádla z Kostelce, Jana a Viléma z Košumberka, Jana Holce z Nemošic či Roprechta z Okrouhlice, nedaleko hradu Lipnice. Problém ovšem vyžaduje detailnější výzkum. Na pokračující podporu reformního kursu mezi vlivnými šlechtici Václavova dvora upozornil Miloslav Polívka: Šlechta a reformátoři (Kevzámenným vztahům české šlechty a ideologů husitství před rokem 1419), *Mediaevalia historica Bohemica* 1 (1991,) s. 231–255, s. 245–246. K Roprechtovi, který se vysehradským manem stal v únoru 1408, viz AČ, XXXV, s. 490 (č. 82).

¹⁰⁵ B. Zilinskyj: Stížný list, s. 199, 217. Vydání českého znění na základě nejstaršího tisku v takzvaném staročeském Pasionálu in AČ, III, s. 187–193 (č. 6); V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 72–76 (č. 9a); *O mučenících českých knihy pater*, ed. Václav Flajšhans, Praha 1917, s. 47–56; *Hus a Jeronym v Kostnici*, ed. Milada Nedvěďová, Praha 1953, s. 171–175.

Velkou chybou by bylo se domnívat, že každý signatář protestního listu automaticky sdílel pevné reformní přesvědčení a posléze stanul na husitských pozicích. Žádná taková rovnice v absolutní podobě neplatí. Jistě, mezi českými panskými pečetiteli nacházíme většinou muže, kteří v revolučních časech volně i těsně spolupracovali s husitskými svazy (Hynek Krušina z Lichtenburka, Oldřich Vavák z Hradce, Jan Puška z Kunštátu, Smil ze Šternberka, Petr z Janovic na Vysokém Chlumci, Heřman z Landštejna), mezi moravskými zase čelné šlechtice příklonivší se po zaváhání v letech 1420–1422 k husitské linii (Vaněk Černožský z Boskovic, Petr Strážnický z Kravař).¹⁰⁶ Pozornosti však nemohou uniknout lidé, kteří v revoluci účelově měnili strany (samotný Čeněk z Vartenberka, Jan Městecský z Opočna, mezi Moravany Vilém z Pernštejna, Jošt Hecht z Rosic, Petr ze Sovince) či natrvalo skončili v katolickém táboře (Půta z Častolovic, jenž na kostnickém koncilu vystupoval jako stoupenec litomyšlského biskupa Jana Železného, Moravan Štěpán z Vartnova).¹⁰⁷ Známe i moravské panské signatáře (kališník Jaroslav Veselský ze Šternberka, Vok z Holštejna), kteří v Zikmundových vojenských službách zahynuli 1. listopadu 1420 před Vyšehradem v krvavém boji proti českým husitům.¹⁰⁸

Ani mezi nižšími šlechtici neexistoval přímý vztah mezi signováním protestního listu a příklonem k husitství. Pokud zastávali úřady, které nechtěli ztratit, obvykle se po výbuchu revoluce přidrželi svého chlebodáře. To byl případ mnoha purkrabích a dalších úředníků na rožmberských statcích poté, co se Oldřich (II.) z Rožmberka rozhodl v červnu 1420 s konečnou platností pro katolickou konfesi, s níž

¹⁰⁶ U. Richental: *Chronik des Konstanzer Konzils*, s. 204; P. Elbel: „Scio, quod vos Moravi estis timidi et michi non fideles“, s. 76, 78–79.

¹⁰⁷ I. Raková: Čeněk z Vartenberka, s. 69–77; František Hoffmann: Vilém z Pernštejna (Pokus o portrét moravského pána husitské doby), *ČMM* 87 (1968), s. 163–186; Petr Vorel: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu erbu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 46–48; P. Elbel: „Scio, quod vos Moravi estis timidi et michi non fideles“, s. 71–72, 74–75, 77; Martin Šandera: *Zikmundovi věrní na českém severovýchodě. Opočenská strana v husitské revoluci*, České Budějovice 2005, s. 11–13, 25–29, 52–59, 65–91, 96–108, 122–147; též: *Páni z Dobrušky a Opočna. Kolonizátoři, dvořané a válečníci*, České Budějovice 2007, s. 67–125.

¹⁰⁸ P. Elbel: *Husitské fary*, s. 415–416; též: „Scio, quod vos Moravi estis timidi et michi non fideles“, s. 70; R. Šimůnek: *Paměť válečných událostí. Memoriální tabule v kostele sv. Pančáky v Praze*, *MHB* 12 (2009), s. 139–164, zde s. 149–150.

koketoval už dříve.¹⁰⁹ Z prostředí nižší moravské nobility zase známe několik signatářů, kteří určitý čas sloužili Zikmundovi (Zbyněk ze Štráleka a Všechovic, Jan Húse z Krumsína, Racek z Vyškova, jenž byl ovšem českého původu).¹¹⁰

Obdobná diferenciac proběhla též ve skupině šlechty doprovázející Husa do Kostnice a vystupující na koncilu v jeho prospěch. Zatímco Jan z Chlumu se v červnu 1421 zúčastnil slavného sněmu v Čáslavi,¹¹¹ Václava z Dubé a Leštna jmenoval na počátku revoluce král Zikmund českým podkomořím a nejvyšším purkrabím.¹¹² Na Zikmundově straně se exponovali též Mikuláš Divůček z Jemniště (v letech 1419–1421 kutnohorský mincmistr), Vilém Zajíc, Půta z Ilburka a rytíř Bohuslav z Doupova, kterého husité 1. dubna 1421 usmrtili v dobytém Berouně.¹¹³ Z Husových polských přímluvců skončil Andrzej Balicki, rovněž bojující na Zikmundově straně, v bitvě před Vyšehradem,¹¹⁴ a slavný Zawisza Czarny z Garbowa padl na počátku roku 1422 v Německém Brodě do husitského zajetí a byl propuštěn až na zásah litevského knížete Zikmunda Korybutoviče.¹¹⁵ Jejich postoje se dají pochopit. S Husem cítili, ale ve své většině podporovali reformní snahy koncilu usilujícího o církevní jednotu, nikoliv reformní program v pojetí husineckého rodáka.

V řadách pečtitelů nalézáme překvapivě málo mužů, kteří se výrazněji zapsali do pozdějšího revolučního dění. Byli to především příslušníci rozrodu z Ostružna a Rušinova (Jan z Rušinova, Hertvík z Rušinova, Hertvík ze Spačic), signatáři Žižkova vojenského řádu Jan ze Studené a Václav (Horyna) z Honbic, účastníci prvního čáslavského

¹⁰⁹ R. Šimůnek: *Správní systém*, s. 514–547; Anna Kubíková: *Oldřich II. z Rožmberka*, České Budějovice 2004, s. 36–37.

¹¹⁰ P. Elbel: „Scio, quod vos Moravi estis timidi et michi non fideles“, s. 89–90.

¹¹¹ *AC*, III, s. 227 (č. 24).

¹¹² Josef Petráň: *Příběh Ouběnic. Mikrohistorie české vesnice*, Praha 2001, s. 41–42.

¹¹³ *FRB*, V, s. 348, 359, 478. K Ilburkovi Helena Teršlová: Ilburkové v severozápadních Čechách, Ústecký sborník historický (2001), s. 233–245, zde s. 234–236.

¹¹⁴ Daniela Dvořáková: Poliaci na dvore Žigmunda Luxemburského, *Historické štúdie* 40 (1999), s. 5–33 (zde s. 21); R. Šimůnek: Paměť, s. 149.

¹¹⁵ Zajetí Poláci byli vyměněni za husitské posly, kteří padli do zajetí v září 1421 v Ratiboři a posléze je Zikmund Lucemburský držel v internaci na brněnském Špilberku a v Trenčíně. Viz Jerzy Grygiel: *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988, s. 49–50; D. Dvořáková: Poliaci, s. 27–29.

sněmu Milota z Bohdanče a Chřenovic, Mikuláš z Barchova a Dašic (oba dokonce zasedli v zemské vládě) a Jan z Markvartic, dále Matěj Holec z Nemošic, Vikčér z Myšlína či profesionální válečník Jošt ze Želče.¹¹⁶ Většina ostatních v bouřlivých časech nijak zvlášť nevynikla, byť třeba celé generace jednoho rodu osvědčily věrnost husitskému programu.¹¹⁷ V lepším případě plnila, stejně jako na stížném listě, úlohu komparsistů, asistujících u převratných historických událostí. Naproti tomu řada významných budoucích husitských exponentů pocházejících z této sociální vrstvy v dokumentu absentuje. Týká se to například v Prácheňsku žijících Chvala Řepického z Machovic, Mikuláše z Husi a z oblasti severně od Tábora Zbyňka z Buchova, z východočeských panošů Diviše Bořka z Miletínka, Jana ze Smiřic i mnoha jiných. Sečteno a podtrženo: Přítomnost jmen na protestním listu není přímým a bezpečným indikátorem pozdější husitské orientace jejich nositelů. Vypovídá hlavně o tom, jak dotyčný jedinec veřejně reagoval, ať již z vnitřní potřeby, nebo pod vlivem svého okolí, na vypjatou politickou atmosféru umocněnou Husovým procesem a jeho smrtí.

Protichůdné náboženské a politické postoje, které mnozí signatáři stížného listu zaujali po propuknutí husitské revoluce, nastolují dvě závažné otázky. Předně se musíme ptát, jaké ideové pouto členy početné protestní skupiny v září 1415 vázalo, a zároveň objasnit, proč se proklamovanou jednotu nepodařilo delší čas udržet. Odpověď na první otázku je zdánlivě jasná. Stížný list ostře kritizoval Husovo nespravedlivé odsouzení a jeho popravu, což také adekvátní formou sděloval. To je sice pravda, nikoliv však pravda celá. K plnému pochopení platformy, na níž se signatáři sjednotili, napomáhá pečlivější čtení listu.

Probíráme-li jej řádek po řádce a slovo od slova, brzy seznáme, že se vůdčí osobnosti reformně orientované šlechty chovaly v souladu s Husovou výzvou jako opravdoví ochránci Českého království a Moravského markrabství. Jejich přístup důsledně vychází ze státněpolitického, respektive státoprávního hlediska a renomé českého státu (zúženého

¹¹⁶ Miroslav Kovář – Martin Musílek: Benediktinské opatství sv. Petra a Pavla ve Vilémově, *ČSPS* 117 (2009), s. 157–183, zde s. 167; František Svejkský (ed.): *Staročeské vojenské řády*, Praha 1952, s. 24; *AČ*, III, s. 227–228 (č. 24); A. Sedláček: *Úvahy*, s. 312, 323.

¹¹⁷ Na příkladu méně významného výdočeského rodu to pěkně ukázal David Novotný: K historii tvrže a hrobky rodu Kustošů v Lipce, *Havlíčkovobrodsko* 30 (2016), s. 58.

ovšem na jeho historické jádro, tedy Čechy a Moravu) zaujímá v textu dominantní postavení. To se promítá i do celkové dikce dokumentu, který stíznosti a výhrady vznáší převážně na adresu kostnického koncilu, avšak římského a uherského krále Zikmunda Lucemburského, „dědice a pána našeho budoucího“, výtek zprošťuje, neboť věří, „že je nevinný“.¹¹⁸ Legitimní nároky následníka českého trůnu list nijak nezpochybňuje, naopak mu veřejně proklamuje loajalitu, poněvadž na protestu nesměl ulpět ani stín podezření z možné vzpoury proti dědici svatováclavské koruny.

Rozhořčení a nespokojenost se tentokrát programově obrací proti obecnému církevnímu sněmu, který svým protiprávním rozsudkem nad Husem, vyneseným i provedeným „na věčnou hanbu a potupení“ Českého království a Moravského markrabství, spáchal překrutnou křivdu.¹¹⁹ Leč výpady směřují i proti všem, kteří ve shodě s kostnickým synodem, rozhlašují, že v Čechách a na Moravě bují „bludy a kacírstva“. Každý, kdo tak činí, „lže v své hrdlo jako nejhorší zlosyn a zrádce...“ Takový člověk je „naš nejhorší nepřítel“, ba „nejškodlivější kacír“, ano „syn ďáblův“.¹²⁰ Expresivní vyjádření, ač nikoho jmenovitě neuvádějí, zahrnuje rovněž Čechy a Moravany, kteří v Kostnici (i kdekoli jinde) osočováním Husa, Jeronýma a reformního úsilí pošpinili český stát. Formulace se nepochybně týkala též litomyšlského biskupa Jana Železného, jehož koncil právě posílal do vlasti s úkolem vyplnit wyclifskou herezi. Zároveň list hájí věroučnou čistotu „nejkřesťanštějšího“ Českého království a Moravského markrabství, která se i ve chvílích, kdy se jiná království „viklala a podporovala církevní rozkol“, pevně „přidržívala svaté církve a zachovávala“ jí poslušnost, a to už od časů, kdy přijala křesťanství.¹²¹ Představa českých zemí jako prostoru svým významem srovnatelného s biblickým Izraelem, na který milostivě pohlédl Bůh a dal mu poznat světlo svatých pravd, vyrůstala z kulturního vzepětí v letech vlády Karla IV. a pozvolna nabývala mesianistický

¹¹⁸ *Husitské manifesty*, s. 51; V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 64 (č. 9).

¹¹⁹ *Husitské manifesty*, s. 49; V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 61 (č. 9).

¹²⁰ *Husitské manifesty*, s. 51; V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 64 (č. 9).

¹²¹ *Husitské manifesty*, s. 50–51; V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 63 (č. 9).

rozměr, dobře rozpoznatelný v českém reformním myšlení a posléze i v husitském programu.¹²²

Z tohoto hlubokého přesvědčení vyvstává ve šlechtickém protestu obraz Jana Husa jako dobrého a spravedlivého člověka, který vždy pravověrně kázal boží zákon a vytrvale zamítal „všecky bludy a kacírstva...“ I když to není nikde v textu výslovně řečeno, syn nejkřesťanštějšího království, žijící „laskavě a tiše“¹²³ v Kristu a usilující celým svým dílem o spasení bližních, nemohl být ani v náznu kacířem. Navíc jeho ústy promlouvala neposkvěšená křesťanská podstata české i moravské země. Nespravedlivý kostnický rozsudek a jeho písemné zdůvodnění, obsahující apel k vymýcení české hereze, jsou tudíž urážkou Českého království a Moravského markrabství, ponížením, na které šlechta jakožto oprávněný reprezentant českého státu důrazně odpovídá.

Právě úzké sepětí, ba ztotožnění Husova případu s ochranou bytostných státních zájmů bylo podle mého mínění základním společným jmenovatelem, který dočasně sdružil několik stovek urozenců v mohutnou jednotu. Dobrá pověst českého státu, v jehož prospěch nemohl na mezinárodním fóru vystoupit panovník, byla pro českomoravskou nobilitu záležitostí prvořadého významu. S tímto názorem museli souhlasit i šlechtici, kteří toho o Husovi třeba mnoho nevěděli, ale vyznávali rytířský ideál cti, obsahující závazek věrnosti králi, zemi a Kristu. Závěr dokumentu proto vyústil v pateticky manifestované odhodlání „až do vylití krve bránit a obhajovat zbožné, pokorné a vytrvalé kazatele zákona našeho Pána Ježíše Krista...“¹²⁴

Obhajoba kontroverzních bohoslužebných novinek, především podávání svátosti oltářní pod obojí způsobou, se v textu stížného listu záměrně neobjevila. Ani v reformních kruzích nepanoval na tyto kroky jednoznačný názor, vzbuzovaly polemiky, nebyly zažité a eventuální signatáře mohly odrazovat. Sám Hus se pro laický kalich vyslovil až dodatečně, zjevně v obavách před možným rozštěpením reformního

¹²² Rudolf Urbánek: Český mesianismus ve své době hrdinské, in: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*, I, Praha 1930, s. 262–284, zde s. 262–266.

¹²³ *Husitské manifesty*, s. 49; V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 62 (č. 9).

¹²⁴ *Husitské manifesty*, s. 52; V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 64 (č. 9).

hnutí.¹²⁵ Autoři protestu si rovněž dávali pozor, aby jejich věty nevyzněly jako otevřená vzpoura proti institucionální církvi, mimo jejíž rámec nebylo možné dosáhnout spasení. Postavili se sice proti koncilu a poručili „zmíněné křivdy Pánu Bohu, jehož je pomsta“ (Římanům 12,19), ovšem ve shodě se zápisem reformní šlechtické unie pouze do doby intronizace „jediného a nepochybného“ papeže.¹²⁶ Protest si tak z jejich pohledu uchoval legitimní i legální ráz, nesměřoval k destrukci či anarchii a zaštiťoval se božím zákonem jako nejvyšší a nejdokonalejší normou.

Přesto si příliš nepomohli. Odeslání příslušných exemplářů stížného listu do Kostnice se sice z neznámých příčin zdrželo, avšak koncil reagoval podrážděně a ostře. Jeho představitele nepříjemně zaskočily nejen stížnosti českých a moravských šlechticů, nýbrž i okolnost, že protest předal koncilu 30. prosince 1415 důvěrník Jeronýma Pražského, jenž navzdory odvolání Wyclifova a Husova učení setrval ve vězení. Překvapení kardinálové ohromeně zírali na osm kožených „plachet“ s celkovým počtem 452 pečeti, které kolkolem (*circum circa*) „zdobily“ okraje pergamenů. Neobvyklé artefakty pobouřily estetický cit přítomných prelátů, kteří vnější vzhled protestních listů označili za hrozný i směšný zároveň a za viditelný důkaz „kacířské zvrácenosti“.¹²⁷ Část z nich si nicméně uvědomila, že protest skýtá nepřímý doklad selhání katolické církve, jež nedokázala přivést „převrácený národ“, vynášející Jana Husa „téměř jako apoštola a slavného mučedníka“, zpět na cestu spásy.¹²⁸

Dne 25. února 1416 se koncil rozhodl pohnat všechny české a moravské šlechtice před svůj soud.¹²⁹ Vrcholný církevní orgán odmítal strpět zpochybnění své věroučné autority, navíc ze strany světské moci, která nerespektovala hranice kanonického práva. Padesátidenní lhůta začala běžet v okamžiku přijetí obsílky. Nastal ovšem problém. Nikdo se zřejmě neodvážil adresátům písemné znění půhonu osobně doručit. A i kdyby šlechtici obsílku obdrželi, pokládali by ji za neplatnou

¹²⁵ F. Šmahel: *Jan Hus*, s. 191–192.

¹²⁶ *Husitské manifesty*, s. 52; V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 64 (č. 9).

¹²⁷ *ASP*, II, s. 623 (č. 1096).

¹²⁸ V. Novotný: *Hus v Kostnici*, s. 31.

¹²⁹ *ASP*, II, s. 618–620 (č. 1093).

či nevymahatelnou, neboť zemský soud i ustavující zápis reformní unie se vyslovily pro faktickou supremaci světského práva nad právem církevním a zakazovaly předvolání obyvatel Českého království k zahraničním soudům.¹³⁰ Protože v českých zemích nebyla síla, která by koncilní nařízení uvedla v život, vyšuměla obsílka do prázdna. Půhon na signatáře českomoravského protestu sice postupně vyhlásili 3., 5. a 10. května v Pasově, v Kostnici i ve Vídni a 14. června v Řezně, leč výsledek byl nulový.

Česká a moravská rezistence ovšem neprošla bez následků. Skupina ideologických „jestřábů“ na koncilu prosadila na počátku roku 1416 nové vyšetřování mistra Jeronýma, který se tentokrát zatvrdil a 30. května 1416 skončil život ve výhni planoucí hranice.¹³¹ Se zastrašováním ale ještě nebyl konec. Ve středu 1. července 1416 si kongregace koncilních národů předvolala na své zasedání někdejšího Husova průvodce Jindřicha Lacemboka z Chlumu, působícího v Zikmundových službách. Český šlechtic, podezříváný z kacířství, klidně prohlásil, ač si myslel své, že Hus i Jeroným byli odsouzeni plným právem a že on sám jejich bludné názory nikdy nesdílel. Vedení schůze mu poté přikázalo, aby ihned napsal v tomto smyslu listy, které měl osobně dopravit určeným adresátům do Čech. „Avšak neví se, zda tak učinil, nebo ne,“ podotýká pochybovačně kostnický kronikář Ulrich Richental, který někdy v letech 1421–1422 krátce pobyl v revolučních Čechách. Zaznamenal tak, že pan Lacembok zemřel v „Husově víře“ v Hradci Králové. Ještě krátce předtím se tento světoběžník, jenž v letech 1416–1417 plnil Zikmundova diplomatická zadání v Anglii a Pobaltí, zúčastnil proslulého čáslavského sněmu. S Čechy prostě nebylo lehké pořízení.¹³²

Koncil se přesto nevzdával. Dne 4. září 1416 přednesl Heinrich de Piro obžalovací spis proti všem signatářům českomoravského protestu, neboť se, ač veřejně předvoláni, nedostavili k soudu. Kauza se tak ocitla ve slepé uličce, i když ji dostal na starost konstantinopolský patriarcha Jan de la Rochetaillée. Jistě k úlevě Zikmunda Lucemburského, který si pokračování procesu nepřál, vědom si komplikací, které by jej jako

¹³⁰ AČ, III, s. 194 (č.7).

¹³¹ F. Šmahel: *Život a dílo Jeronýma Pražského*, s. 81–85.

¹³² U. Richental: *Chronik des Konstanzer Konzils*, s. 79–80; A. Sedláček: *Něco o Husových průvodcích*, s. 52–53; AČ, III, s. 227 (č. 24).

českého krále v blízké budoucnosti čekaly.¹³³ Na tomto místě by mohl výklad skončit. Ale nekončí, protože příběh pečetitelů stížného listu pokračoval, i když bez účasti několika protagonistů.

V průběhu roku 1416 skonali Jindřich Škopek z Dubé, v jeho závěru Lacek z Kravař a brzy poté i Boček (starší) z Kunštátu a Poděbrad. Pro šlechtickou reformní unii to byly velké ztráty, neboť přišla o zkušené a ostrřílené politiky, z nichž především pan Lacek si získal obrovskou autoritu. Čeněk z Vartenberka setrval, jakkoliv to odporovalo přijatým propozicím, v čele svazu fakticky sám. Nový moravský zemský hejtmán Petr Strážnický z Kravař se ocitl v Čenkově stínu.

To vše se dělo v době, kdy se v Čechách Jakoubkovou zásluhou šířilo přijímání pod obojí způsobou všemi účastníky bohoslužby, zatímco podle platných církevních nařízení tak přijímal pouze celebrující kněz, ostatní dostávali toliko hostii. Husův přítel Jakoubek ze Stříbra oprávněně zdůvodňoval laický kalich odkazem na praxi apoštolské a prvotní církve, v níž český reformní proud spatřoval svůj závazný vzor. Podle mistra Jakoubka bylo přijímání *sub utraque specie* pro křesťany nejen užitečné a nezbytné, nýbrž přímo podmínkou dosažení spásy. Svým příkazem je ustanovil sám Kristus, nejvyšší a nezpochybnitelná autorita: „Kdo jí mé tělo a pije mou krev, má život věčný a já ho vzkřísím v poslední den“ (Jan 6,54). Laický kalich je tudíž zákon Kristův (*lex Christi*), pevná součást božího zákona. Přesto kostnický koncil zamítl přijímání podobojí již 15. června 1415 a své rozhodnutí ještě několikrát zopakoval. Koncilní experti přitom věděli, že věcně a historicky má Jakoubek pravdu. Lpěli však na stanovisku, že o věroučných a liturgických záležitostech rozhoduje výhradně institucionální církev, v dané situaci reprezentovaná koncilem. Pro vrcholný synod byl laický kalich dalším otřesným dokladem českého kacířství.¹³⁴

Přijímání pod obojí způsobou se nešířilo v Čechách a na Moravě bez překážek. Nejprve se ujalo v pražských městech, která již na rozhraní let 1415–1416 dosadila k farám reformně smýšlející kněze. Na českém

¹³³ František Michálek Bartoš: Do čtyř pražských artikulů. Z myšlenkových i ústavních zápasů let 1415–1420, *SPDMP* 5 (1932), s. 481–591, zde s. 491; též: *Husitská revoluce*, I. Doba Žižkova 12415–1426, Praha 1965 (České dějiny, II/7), s. 33.

¹³⁴ Podrobně Dušan Coufal: *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012, s. 20–54.

a moravském venkově záleželo na patronátních právech k farním kostelům. Pokud jimi disponovali reformně orientovaní šlechtici, dalo se očekávat, že do kostela, bez ohledu na souhlas konzistoře, uvedou stoupence husitských principů. Příklon ke kalichu však nebyl snadný ani rychlý, protože novinka narušovala tradiční zvyklosti a s jejím prosazováním souvisely četné diskuse, například polemika, zda pod obojí způsobou musí v zájmu svého spasení přijímat i děti v nerozumných letech, včetně pokřtěných nemluvňat. Pro byl Jakoubek, proti jeho druh Jesenic. Navíc se v některých oblastech začal reformní proud pod vlivem ilegálně působících sekt radikalizovat.¹³⁵ Z rozpaků vysvobodil přívržence reformy Konrád z Vechty, jehož si koncil předvolal kvůli liknavému postupu vůči wyclifsko-husovské herezi. Kostnické mraky se stahovaly i nad českým králem a královnou, kritizovanými za podporu kacířství. Metropolita sice nikam necestoval, avšak přece jen z moci úřední (a tentokrát osobně) vyhlásil v lednu 1417 na území pražské diecéze zákaz kalicha, přikázal evidovat jména kněží podávajících pod obojí způsobou a zastavil mistrovské zkoušky na pražské univerzitě ovládané Husovými stoupenci.¹³⁶

Pro reformní směr to byla hozená rukavice. Jako první ji zvedl pan Čeněk z Vartenberka. V Německém (dnešním Havlíčkově) Brodě, svém poddanském městě, se zmocnil světícího biskupa Heřmana Švába z Mindelheimu a unesl jej na nedaleký hrad Lipnici. Ve zdejší gotické kapli, která měla status kolegiálního kostela, pak biskup Heřman musel v sobotu 6. března 1417 vysvětit první husitské kněze, kteří poté podávali z kalicha. Světská moc tak husitství zajistila „legálně“ vysvěcené duchovní, byť katolická strana namítala, že právní úkon vynucený násilím není platný. Už 10. března 1417 pak pražská univerzita

¹³⁵ J. M. Klassen: *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, s. 106; Jiří Kejř: *Auctoritates contra communionem parvulorum* M. Jana z Jesenice, *Studie o rukopisech* 19 (1980), s. 5–21; Helena Krmíčková: Několik poznámek k přijímání malíčkých 1414–1416, *SPFFBU C* 44 (1997), s. 59–69.

¹³⁶ U. Richental: *Chronik des Konstanzer Konzils*, s. 80; *Documenta*, s. 638–642 (č. 105); Johann Loserth: *Beiträge zur Geschichte der hussitischen Bewegung*, V. Gleichzeitige Berichte und Actenstücke zur Ausbreitung des Wyclifismus in Böhmen und Mähren von 1410 bis 1419, *Archiv für österreichische Geschichte* 82 (1895), s. 327–418, zde s. 382–383; *Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, I/1, s. 442–443. Přehled událostí F. Šmahel: *Husitská revoluce*, II, s. 294–296.

jako nejvyšší věroučná autorita reformního proudu slavnostně prohlásila přijímání sub utraque specie za pravověrné, užitečné, nezbytné a spasitelné. Kalich se pozvolna stával zastřešujícím symbolem sílícího husitství a začal se šířit po českém i moravském teritoriu. Velmi tomu pomohl pan Čeněk, který si v červnu svolal na českokrumlovský hrad faráře z rožmberských panství a nařídil jim podávat z kalicha, v případě nesouhlasu pak opustit úřad. Centrálně uplatněná direktiva vyvolává otázku, zda Vartenberk nezvolil stejný postup po 2. září 1415 vůči purkrabím rožmberských hradů, aby zajistil co nejvíce pečeti na stížném listu.¹³⁷

Ne každému ze signatářů protestních listů nastoupený kurs vyhovoval. Hájit dobrou pověst země a pravověrnost Jana Husa bylo přece jen něco jiného než se přiklonit k přijímání z kalicha, zjevně vedoucímu k náboženskému rozkolu a k narušení církevní jednoty, tradičně považované za nespornou hodnotu.¹³⁸ Řadu lidí odrazovala též radikalizace reformního hnutí. Výsledkem těchto pochybností a nálad byl počínající rozklad reformní unie, jakkoliv se Čeněk z Vartenberka domníval, že ji díky kalichu znovu upevnil. Koncil na argumenty českých reformistů ve prospěch přijímání pod obojí nepřistoupil a stejný postoj zaujal i nově zvolený (a nyní už jediný) papež Martin V. (vlastním jménem Odo Colonna), jeden z někdejších Husových soudců. Dne 22. února 1418, dva měsíce před ukončením kostnického synodu, potvrdil bulou *Inter cunctas* platnost všech koncilem přijatých protihusitských výnosů.¹³⁹ Institucionální církev, která v Kostnici úspěšně vykročila směrem k obnovení své jednoty a nastoupila cestu postupných reforem, kategoricky odmítla alternativní českou reformu v obavách z narušení právě dosaženého a křehkého konsensu. Vůdčí osobnosti koncilu zároveň bystře rozpoznaly, že Husovo pojetí božího zákona otvírá prostor

¹³⁷ J. M. Klassen: *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, s. 107–113; AČ, III, s. 203–205 (č. 11); D. Coufal: *Polemika o kalich*, s. 56–59; F. Šmahel a kol.: *Dějiny Táboru*, I/1, s. 222–225.

¹³⁸ Pavel Floss: Mikuláš Kusánský, in: Vilém Herold – Ivan Müller – Aleš Havlíček: *Politické myšlení pozdního středověku a reformace* (Dějiny politického myšlení, II/2), s. 373–401, zde s. 386–389.

¹³⁹ *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, VII. *Acta Martini V. 1417–1431*, I. 1417–1422, ed. Jaroslav Eršil, Pragae 1996, s. 98–108 (č. 218).

k subjektivním interpretacím a nutně povede k rozpadu církevních i jiných společenských struktur na teritoriu českých zemí. Nemýlily se.

*

Na závěr si dovolím zformulovat několik dílčích postřehů doplněných o výhled na dění let 1418–1420. Stížný list české a moravské nobility neprotestoval jen proti Husovu upálení a postupu koncilu, nýbrž ruku v ruce s ustavenou šlechtickou unií usiloval o akční jednotu reformního proudu pod vedením vysoké šlechty a mistrů pražského vysokého učení. Ve vztahu ke kostnickému synodu zároveň nahrazoval vyjádření českého krále, jenž nejspíš z taktických důvodů k Husovu odsouzení mlčel. Častý názor, že protestní list oslaboval pozici Václava IV. a posiloval postavení panstva, které využilo situace k prosazení svých stavovských aspirací, vyhlíží poněkud jednostranně. I když husitská šlechta ochotně vyplnila uvolněný politický prostor, musel panovník v podstatě vítat, že se na jeho místě ujala (spolu se svými klienty a dalšími složkami nižší nobility) obrany Českého království a Moravského markrabství. Zapojení panošů, vladyků a zemanů do výsostně politické záležitosti posloužilo vzápětí jako vzor reformně smýšlejícím obyvatelům Prahy. Aktivita nižší šlechty i pražských a brzy též několika dalších královských měst byly neklamným znakem demokratizačního charakteru husitství a zároveň dokladem krystalizujícího stavovství.

Širokou akční jednotu nebylo možné dlouhodobě uhájit, protože zájmy i cíle jednotlivých skupin se, vzdor společnému základnímu programu, výrazně lišily. Rychlé vyčleňování radikálního křídla, spjatého především s českým venkovem a kritického vůči univerzitním mistrům, přispělo v letech 1418–1419 k pronikavé diferenciaci reformního hnutí. Vlastní interese neskrývala ani pražská města. Záměr Čeňka z Vartenberka udržet husitství pod taktovkou vysoké šlechty jako vůdčí složky politického spektra a pod duchovním dohledem pražské univerzity, suspendované mezitím koncilem i papežstvím, nemohl v rozbouraných poměrech dlouhodobě uspět.

Ukázalo se to v létě a na podzim 1419, kdy po novoměstské defenestraci a smrti Václava IV. naplno propukla husitská revoluce. Představy husitské Prahy, radikálního venkova a reformní šlechty se ve změněných poměrech zákonitě rozcházely. Stavovské zájmy vysoké nobility,

která se pokládala za oprávněného reprezentanta i mluvčího státu a nehodlala své pozice nikomu přepustit, převážily nad konfesijní orientací. V listopadu 1419 vypovědělo revoluční Praze nepřátelství jedenáct českých pánů, jejichž pečete se skvěly na stížném listu, a minimálně osm panských členů katolické ligy.¹⁴⁰ Mnohé z nich následovali loajální nižší šlechtici, z nichž ale jen dva (Jan ze Soslávek, Jan z Kolodějí) signovali protest do Kostnice.¹⁴¹ Proti pražským městům a jejich venkovským spojencům se tak kališníci a katoličtí páni fakticky postavili bok po boku s odůvodněním, že uposlechli pokyny Čeňka z Vartenberka, skutečného šéfa Zikmundem schválené prozatímní vlády.

Skloubit politické aspirace s věrností Husovu odkazu a s loajalitou zemi i legitimnímu dědici trůnu Zikmundovi nebylo pro vysokou českou kališnickou nobilitu vůbec snadné. I proto se v následujících letech sen o politické hegemonii českého panstva na dlouhý čas rozplynul. V překotném dění začaly hrát prim husitské svazy, soustředěné kolem Prahy, Tábora a Hradce Králové. Čechy a Morava se revoluční vichřicí tápavě i bolestně prodíraly k přijatelné podobě církevní a náboženské reformy i k pozvolnému utváření struktur stavovského státu.

¹⁴⁰ Z pečeti stížného listu to byli Čeňk z Vartenberka, jeho strýc Jindřich z Vartenberka na Valdštejně, Heřman z Landštejna, Jan z Landštejna, Jan z Rožmitálu, Zdeněk z Rožmitálu, Václav ze Zvířetic, Petr ze Zvířetic, Vilém Lopata z Potštejna, Mikuláš z Mochova, Zdeněk Medek z Týnce (problematická je účast Moravana Viléma z Pernštejna), z katolické ligy Albrecht z Koldic, Vilém Zajíc z Hazmburka, Mikuláš Zajíc z Hazmburka, Hynek Berka z Dubé, Jindřich Hlaváč (Berka) z Dubé na Jestřebí, Jan Chudoba z Vartenberka na Ralsku, Zikmund Děčinský z Vartenberka a Jindřich z Elsterberka. (K nim se dále řadili už právně zletilý Oldřich z Rožmberka a další katoličtí páni z rozličných českých oblastí.) Viz *AC*, IV, s. 375–377 (č. 35); J. M. Klassen: *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, s. 148–150.

¹⁴¹ *AC*, IV, s. 376 (č. 35).

III. HUSITSKÁ PRAHA

PRACHATICE, ZLATÁ KORUNA (A PRAHA) V ROCE 1420

V pondělí 5. srpna 1420, necelý týden po rozpadu Zikmundovy křižácké výpravy, předložili táborští kněží a hejtmani pražským městským radám dvanáct článků, jejichž přijetím podmiňovali své setrvání v hlavním městě. Zatímco pro novoměstskou radu, ovlivňovanou Janem Želivským, byly tábořské požadavky vcelku akceptovatelné, představitelé Starého Města se s nimi nehodlali smířit, neboť tábořské pojetí božího zákona by radikálně proměnilo charakter života v srdci i hlavě Českého království. Sebevědomá Praha by ztratila svou identitu a přizpůsobila by se normě vládnoucí v tábořských komunitách, jejichž obyvatelé vnímali boží zákon prismatem zkušeností zakotvených v provinčním a venkovském prostředí.¹ Táborští vůdci proto podpořili závaznost prosazovaných článků manifestací síly a hned 6. srpna vydali svým lidem příkaz k destrukci pražských klášterů. Jako první přišel na řadu novoměstský klášter křížovníků Strážců božího hrobu, následoval dominikánský klášter sv. Klimenta na Starém Městě a 10. srpna táborité, posílení pražskými sympatizanty, vyrabovali a zapálili cisterciácký klášter na Zbraslavi u Prahy a zřejmě i nedaleký benediktinský klášter na Ostrově. Nezdařený útok na Vyšehrad jejich aktivity poněkud zchladil, nicméně výpady tábořských bojůvek do pražského okolí nadále pokračovaly.²

---

¹ Události zachytil Vavřinec z Březové v Husitské kronice, in: *FRB*, V, s. 397–399. Z novější literatury Božena Kopiczková: *Jan Želivský*, Praha 1990, s. 100–109; Bohdan Zilynskyj: *Pobyty tábořského vojska v Praze roku 1420*, *TA* 3 (1991), s. 9–23; František Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1, České Budějovice 1988, s. 270–272; František Šmahel: *Husitská revoluce*, III. *Kronika válečných let*, Praha 1993, s. 50–52; Petr Čornej: *Slavnosti husitské Prahy*, *Documenta Pragensia* 12 (1995), s. 75–103, zvláště s. 90–92.

² Opírám se především o Vavřincův text in: *FRB*, V, s. 399. K literatuře, která se neliší od titulů uvedených v předcházející poznámce, je třeba doplnit další práce, zejména Klára Benešová – Hubert Ječný – Dana Stehlíková – Michal Tryml: *Nové prameny k dějinám klášterního kostela cisterciáků na Zbraslavi*, *Umění* 34 (1986), s. 385–409, zvláště

Účast radikálních pražských husitů po boku tábořských spojenců naznačuje, že systematické ničení klášterů, typický projev husitského boje proti neužitečnému mnišství, nebylo hlavní příčinou rozporů mezi Prahou a Tábořem. V tomto směru souzněly tábořské snahy s míněním Jana Želivského i Jakoubka ze Stříbra. Stěžejní bod sporu tkvěl v tábořském úsilí zasahovat do samosprávy pražských obcí, což zvláště pro Staré Město, pokládající se za hlavu Českého království a kolébkou husitského hnutí, bylo doslova ponižující. Obratní táboři však využili odvěké rivality mezi Starým a Novým Městem a prostřednictvím Jana Želivského (a nepochybně též s odkazem na ustavení pražských rad, instalovaných 27. května 1420 do funkce se souhlasem venkovských husitů) dosáhli 18. srpna výměny staroměstských konšelů. Složení sesazené rady není přesně známo (badatelům se pracně podařilo určit pouze šest jejích členů), téměř vůbec nic pak nevíme o radě následující. Jisté je, že se vše odehrálo v rozporu s právem i vžitými tradicemi, neboť novoměstský (!) kazatel Jan Želivský využil svou nespornou autoritu, zabavil staré radě pečeti a předal je do rukou prvního konšela nově „zvoleného“ sboru. V revoluční době si tak usurpoval pravomoc podkomořího, ne-li přímo panovníka, což mimo jiné dokládá sílu teokratických tendencí v počátcích husitské revoluce. Dlouhodobé napětí mezi Starým a Novým Městem, dosud tlumené společným zápasem proti Zikmundovi, se tímto krokem prohloubilo, aby po půldruhém roce vyústilo v úkladnou Želivského popravu, která jen přilila olej do ohně vzájemné revnivosti. Události 18. srpna měly ještě jeden důsledek. V staroměstském prostředí beztak již chabé sympatie k tábořskému svazu ještě více oslabily.³

s. 385–388; František Šmahel: Blasfémie rituálu? Tři pohřby krále Václava IV., in: *Posta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám*, Praha 1995, s. 133–143 (přetištěno in: František Šmahel: *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 161–175); Zdeněk Boháč: *Ostrov. Tisíciletá historie zmařeného kláštera*, Jílův u Prahy 1999, s. 13, 14, 24, 30; Petr Čornej: *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*. 2., rozšířené a přepracované vydání, Praha – Litomyšl 2003, s. 106–107; týž: Jan Žižka (Pokus o charakteristiku), in: *Od Jana Žižky k Poděbradům*, Hradec Králové 2006 (Acta Universitatis Reginaehradecensis – Facultas studiorum humanorum. Historica, I), s. 17–37, zvláště s. 25. Pramenným východiskem je i v tomto případě Vavřincova Husitská kronika, in: *FRB*, V, s. 399–400. Podrobný rozbor pražské situace podal Petr Čornej: Šest statečných? Doplněk ke vztahům husitské Prahy a husitského Táboře, *TA* 14 (2009), s. 29–53; týž: Pád Jana Želivského, *ČCH* 101 (2003), s. 261–305.

³ Pramenným východiskem je i v tomto případě Vavřincova Husitská kronika, in: *FRB*, V, s. 399–400. Podrobný rozbor pražské situace podal Petr Čornej: Šest statečných? Doplněk ke vztahům husitské Prahy a husitského Táboře, *TA* 14 (2009), s. 29–53; týž: Pád Jana Želivského, *ČCH* 101 (2003), s. 261–305.

Výměnou staroměstské rady pokládali táborité pražskou misi za skončenou a svůj cíl alespoň za částečně splněný. Po třech měsících opouštěli 22. srpna souměstí na Vltavě s vědomím, že Prahu kontrolují radikálové naklonění spolupráci s tábořským svazem,⁴ jehož hlavními oporami byla kromě vlastního Tábora ještě města Klatovy a Písek. Byl to úspěch pouze částečný a nejistý, okolnosti však jiné řešení neuvažovaly. Setrvávat dále v souměstí nad Vltavou už tábořské oddíly nemohly, neboť jejich absence na českém jihu hrála do not protivníkům kalicha. K nim nejpozději od června 1420 patřil také Oldřich z Rožmberka, který ještě 18.–20. dubna signoval spolu s Čeňkem z Vartenberka známá svolání proti králi Zikmundovi a přijímal pod obojí způsobou. Táboři proto během své dubnové a květnové ofenzivy jeho statky ušetřili. Poté, co se pan z Růže kalicha zřekl, oblehl Tábor a při jeho dobývání utrpěl 30. června citelnou porážku, se poměry změnily. Rožmberk rozhodně podpořil Zikmunda, vydal příkaz pronásledovat i věznit husitské kněze a hodlal zastavit, popřípadě zlomit tábořský vliv v oblasti.⁵ Pokud dlela větší část tábořských bojovníků v Praze a zbývající se soustředili na střežení Tábora, Písku, Klatov i dalších lokalit, mohl postupovat bez větších obav.

⁴ Husitská kronika in: *FRB*, V, s. 400.

⁵ K Oldřichovým názorovým veletočům v průběhu roku 1420 doklady in: *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, I. 1418–1437, ed. Blažena Rynešová, Praha 1929, s. 14–19 (č. 24–33); *AČ*, III, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 210–212 (č. 16); Vavřincova Husitská kronika in: *FRB*, V, s. 380–381; Rudolf Tecl: Drobný doplněk do listáře roku 1420, *JSH* 59 (1990), s. 97–103; *Rožmberské kroniky krátký a summovní výtah od Václava Březana*, ed. Anna Kubíková, České Budějovice 2005, s. 34–36 (zde datace Rožmberkovy porážky před Táborem k 29. červnu). Z novějších pokusů o charakteristiku českokrumlovského vladaře zaslouží pozornost zejména John Martin Klassen: The Public and Domestic Faces of Ulrich of Rožmberk, *Sixteenth Century Journal* 31 (2000), s. 699–718; Miloslav Polívka: Ulrich von Rosenberg und seine Umgebung, in: *Adelige Welt und familiäre Beziehung. Quellen und Studien zur Geschichte und Kultur Brandenburg-Preussens und des Alten Reiches*, ed. Heinz-Dieter Heimann, Potsdam 2000, s. 59–72; Anna Kubíková: *Oldřich II. z Rožmberka*, České Budějovice 2004 (tam i další literatura). Robert Novotný: „Sloup království“ v počátcích revoluce. Oldřich z Rožmberka 1417–1420, in: *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. K počtům Petra Čorneje*, edd. Robert Novotný – Petr Šámal, Praha – Litomyšl 2011, s. 60–72. Skutečnosti, že během jara táborité Oldřichova zboží nenapadali, si povšiml už Josef Macek: *Tábor v husitském revolučním hnutí*, II. *Tábor chudiny venkovské a městské*, Praha 1955, s. 239.

Období, kdy husité z celých Čech hájili Prahu, využil Oldřich mimo jiné k tomu, aby rozšířil svůj vliv v jihočeském prostoru. Zvláště jej lákaly rozsáhlé pošumavské statky cisterciáckého kláštera ve Zlaté Koruně, situovaného v blízkosti Českého Krumlova.⁶ První tábořský útok, podniknutý na klášter zřejmě 11. května 1420 s vydatnou podporou zlatokorunských poddaných,⁷ mu poskytl pádný argument. Ukázal totiž, že se bez pomocné ruky světské moci zdejší cisterciáci neobejdou. Vůči táborům i vlastním poddaným, stáli „rýnsťští mniši“ zcela bezbranní, byť stihli většinu svých cenností včas odvézt do premonstrátského kláštera v hornorakouském Schläglu (Drkolná).⁸ V letních měsících poskytl pan Oldřich zlatokorunskému klášteru, s nímž Rožmberky pojily tradiční styky, ochranu a přejímal kontrolu nad jeho statky. V Chvalšínách zřejmě městská rada přijala Oldřichův protektorát bez větších námitek. Množství cisterciáckých poddaných však sympatizovalo s tábory a nepřálo si nad sebou ani „rýnské mnichy“, ani Rožmberka, rozhodnutého získat klášterní zboží do zástavního držení.

⁶ Obsáhlou monografii věnoval klášteru Jaroslav Kadlec: *Dějiny kláštera Svaté Koruny*, Praha 1949. Dosavadní poznatky k historii objektu a činnosti zlatokorunských cisterciáků až do sklonku středověku (s důrazem na předhusitské období) shrnula Kateřina Charvátová: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, II. *Kláštery založené ve 13. a 14. století*, Praha 2002, s. 81–148. Tam na s. 116 i cenná schematická mapa územního rozsahu zlatokorunského klášterství na počátku 15. věku. Především stavebních proměn zlatokorunského komplexu si všímá Jiří Kuthan: *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. K problematice cisterciácké stavební tvorby*, Praha 1983, s. 278–327.

⁷ Datum 11. května přejímá většina odborná produkce z klášterního nekrologia v přesvědčení, že uchovalo znění staršího záznamu. Viz Josef Emler: *Nekrologium Zlatokorunské*, Praha 1889 (VKČSN 1888), č. 3, s. 56 (zde zmínka o smrti mnichů Jana Kinka a kusto-da Jana). Takzvaná Kronika univerzity pražské datuje útok na pátek „ante Pangracii“, tj. k 10. květnu. Viz *FRB*, V, s. 582. Důležitá je výpověď hrnčíře Slivky, učiněná na mučení ve Chvalšínách 4. září 1420. V ní jsou uvedeni někteří účastníci útoku. Viz Adolf Kalný (ed.): *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, Třeboň 1993, s. 60. K prvnímu napadení kláštera se vyslovili mimo jiné Augustin Neumann: *Katoličtí mučedníci doby husitské*, Hradec Králové 1927, s. 65–66; J. Macek: *Tábor*, II, s. 146; J. Kadlec: *Dějiny*, s. 97–98. F. Šmahel a kol. (*Dějiny Tábora*, I/1, s. 263, 297) se přidržují data 10. května a přisuzují atak Žižkovi, ač o jeho pacholku Janovi hrnčíři Slivka uvedl pouze tolik, že „pomáhal páliť dvorův Rýnských Mnichových“. *Popravčí kniha*, s. 60.

⁸ Mathias Pangerl (ed.): *Urkundenbuch des ehemaligen Cistercienserstiftes Goldenkron in Böhmen*, Wien 1872 (FRA, 2. Abtheilung. Diplomataria et acta, XXXVII), s. 416–418. Viz k tomu Anna Kubíková: Jak to bylo doopravdy se zlatokorunskými cennostmi v době husitských válek, *Výběr* 35 (1998), s. 260–262; K. Charvátová: *Dějiny*, II, s. 92–93.

Důvodů nenávisti k cisterciáckému řádu existovala na husitské straně i mezi zlatokorunskými poddanými celá řada. Základní konflikt pramenil již z husitského odsudku mnišství a kritiky „vita contemplativa“. Opati cisterciáckých klášterů v Čechách tak vůči Husovi a husitství zaujali už roku 1414 odmítavé stanovisko, s nímž se na kostnickém koncilu netajili ani prokurátoři zlatokorunského konventu.⁹ K tomuto zásadnímu ideovému momentu, umocněnému záhy emotivní reakcí na Husovo a Jeronýmovo upálení, přibýlo v případě Zlaté Koruny i neposkytnutí práva odúmrtní vlastním poddaným.¹⁰ S výbuchem revoluce a skonem krále Václava IV. se zlatokorunská država, čítající více než 160 vesnic, městeček a mnoho dvorů,¹¹ ocitla v ohrožení a zároveň v mocenském vakuu. Zlatá Koruna byla zeměpanského založení, králi platila berně, leč v rozrůstajícím se válečném konfliktu nemohla spoléhat na limitované možnosti krále Zikmunda, pokládajícího zástavy církevních zboží za účinný politický i ekonomický nástroj.

Totéž konstatování platí o sousední državě vyšehradské kapituly.¹² Relativně značný pozemkový majetek této církevní instituce zabíral v Pošumaví široký pruh od Volar k Prachaticům, které sice byly poddanským městem, avšak jako klíčová lokalita na české straně tzv. Zlaté stezky, tvořily jeho přirozené centrum. Také na Prachaticku ztrácela církevní vrchnost v předvečer revoluce schopnost čelit vzrůstajícímu se husitství. V určité míře to byl důsledek úzkého sepětí vyšehradské kapituly s politikou Václava IV., který do proboštského úřadu jmenoval své oblíbence Václava Králíka z Buřenic a poté veleúspěšného lékaře Zikmunda Albíka z Uničova. Jan Hus sice v listu datovaném 26. června 1415 uvádí „kapitolu Pražskou i Vyšehradskou“ vedle Jana Železného a jiných Čechů, kteří na kostnickém koncilu hanili boží pravdu i českou

⁹ Tamtéž, s. 92; A. Neumann: *Katoličtí mučedníci*, s. 65.

¹⁰ Poněkud jednostranně charakterizoval příčiny husitské nechuti vůči cisterckému řádu Jiří Kuthan: Cisterciácké kláštery v českých zemích a husitské obrazoborectví, *ČNM* 163 (1994), s. 81–89.

¹¹ K rozsahu klášterství a jeho ekonomické situaci J. Kadlec: *Dějiny kláštera*, s. 73–91; K. Charvátová: *Dějiny*, II, s. 111–123.

¹² K pohyblivé hranici mezi majetkem vyšehradské kapituly a zlatokorunského klášterství v horských oblastech Prachaticka, kde se posléze prosadili cisterciáci, Pavel Boháč: Územní rozsah majetku vyšehradského proboštsví na Prachaticku v 13.–14. století, *Historická geografie* 21 (1983), s. 337–370.

zemi,¹³ v případě vyšehradské kapituly měl však spíše na mysli její jednotlivé členy než vedení.

S propuknutím revoluční bouře a pronikavým oslabením církevních správních struktur, se střední a jižní Pošumaví, jímž procházely významné komunikace, spojující Čechy s německými a hornorakouskými oblastmi, stalo objektem zvýšeného zájmu. Kromě Oldřicha z Rožmberka, jenž by ovládnutím zdejších církevních zboží fakticky scelil v jediný obrovský komplex své jihočeské državy a západočeská panství, se tu již krátce před revolucí exponoval ambiciózní Jan Smil z Křemže, příslušník nižší šlechty, rodovým původem spjatý s Bavorsy ze Strakonice. I jeho manželství s Annou z Rožmitálu opovídá značným aspiracím. Nejpozději od léta 1420 se Jan Smil profiloval jako nejdůležitější tábořský spojenec v regionu, poněvadž držel nejen statek Křemže na úpatí Kletě, ale za neznámých okolností (zřejmě ještě před výbuchem revoluce) obsadil hrad Hus, situovaný na důležitém úseku Zlaté stezky, přibližně v polovině cesty mezi Volary a Prachaticemi (panství hradu sahalo až k samotnému městu). Kromě toho si činil oprávněné i domnělé nároky na některá pošumavská církevní zboží.¹⁴ Z nesoustavně zachovaných zpráv jednoznačně vyplývá, že se Smil v roce 1420 orientoval na spolupráci s Pískem, což nebyla náhoda. Ani revoluce nevmazala v husitském Písku vědomí, že je krajským

¹³ *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, Praha 1920, s. 318 (č. 153).

¹⁴ Literatura k osobě Jana Smila je již poměrně rozsáhlá. Viz Theodor Wagner: Jan Smil z Křemže, *ČMKČ* 62 (1888), s. 169–194; Rudolf Urbánek: *Věk poděbradský*, Praha 1915 (České dějiny, III/1), s. 417–419, 802–803; týž: *Věk poděbradský*, Praha 1918 (České dějiny, III/2), s. 42–44, 152–156; Robert Šimůnek: Jan Smil z Křemže. K postavení nižší šlechty v jižních Čechách v první polovině 15. století, *JSH* 66–67 (1997–1998), s. 3–12 (tam na s. 5 o původu Anny z Rožmitálu a na s. 9 popsán rozsah panství Hus); týž: *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005, s. 54–56, 480–481 (jednotlivě na četných dalších místech); Jaroslav Polách: *Jan Smil z Křemže. Život tábořského hejtmána a loupeživého rytíře*, České Budějovice 2011, s. 26–44, 71–72; Jiří Jánský: *Kronika česko-bavorské hranice, I (1400–1426). Od války Václava IV. s Ruprechtem Falckým k počátkům husitské ofenzívy*, Domažlice 2001, s. 151–153; týž: *Kronika česko-bavorské hranice, II (1427–1437). Od bouří velkých bitev a spanilých jízď k bazilejským kompaktátům*, Domažlice 2001, s. 44–46, 143; *Kronika česko-bavorské hranice, III (1437–1457). Od rozbujelých pohraničních válek za českého bezkráloví k velké pacifikaci za krále Ladislava Pohrobka*, Domažlice 2003, s. 67–69; A. Kubíková: *Oldřich II. z Rožmberka*, zvláště s. 64–65, 92–95.

městem rozlehlého Prácheňska a že v jeho zdech ústí Zlatá stezka, po níž putovala do Čech ze Salcburska přes Pasov sůl, strategicky důležité zboží, na jehož dovoz do utrakvistických oblastí Čech uvalila katolická strana embargo. Praha, sevřená v červenci 1420 křížáckými vojsky, pocítila nedostatek soli téměř okamžitě. Bylo proto v logice věci, že Písek sloužil jako hlavní základna k rozšiřování pozic táborského svazu v Prácheňsku. Tenzi, jež mezi starobyklým městem nad Otavou a vzorovou obcí nově budovanou na Hradišti hory Tábor existovala, zatím účinně mírnil společný zájem na vítězství radikální varianty husitského programu.¹⁵

Přesto je příznačné, že se táborité odcházející 22. srpna 1420 z Prahy s největší pravděpodobností rozdělili do dvou proudů, existujících zřejmě již před příchodem do hlavního města. Lidé z Tábora a Tábořska zamířili na svou mateřskou základnu kolem Blaníku, zatímco Žižka vstoupil do Písku, aby odtud udeřil na nepřítel v Prácheňsku a pokusil se obnovit a posílit vliv táborského svazu.¹⁶ Výsledky jarní tábořské kampaně přišly totiž částečně vniveč. V rukou Jana Švihovského z Rýzemberka se znovu ocitl hrad Rabí a zlatokorunský klášter, který při květnovém útoku neutrpěl větší škody, nadále obývali „rýnští mniši“ v čele s opatem Rutgerem.¹⁷ Tato skutečnost ilustruje omezené možnosti formujícího se tábořského svazu. Odchod pouhých tří tisíc osob na pomoc Praze znamenal citelné oslabení pozic v regionu.¹⁸ O nedostatečných lidských kapacitách i o celkové nestabilitě v oblasti nepřímě vypovídá průběh jinak úspěšné jarní ofenzivy. Táborité tehdy ještě nedisponovali potřebným množstvím bojovníků, které by mohli zanechat v dobytých hradech, tvrzích, klášterech i městech. Ostatně

¹⁵ K úloze Písku v období formování tábořského svazu František Šmahel: Organizace a skladba tábořské strany v letech 1420–1434, *HT* 9 (1986–1987), zvláště s. 14–15, 48, 50–52. Tento výklad se poněkud liší od obrazu, který nastínil Josef Macek: K počátkům tábořství v Písku, *JSH* 22 (1953), s. 113–128; týž: *Tábor*, II, s. 75–81. O Smilových kontaktech s Pískem na jaře a v létě 1420 *Popravčí kniha*, s. 60.

¹⁶ Datum a zpráva o obsazení hradu na Blaníku u Vavřince z Březové in: *FRB*, V, s. 400. Jinak se (i s ohledem na vzdálenosti a časové možnosti) přidržují rekonstrukce, již podal J. Macek: *Tábor*, II, s. 237–239.

¹⁷ J. Kadlec: *Dějiny kláštera*, s. 97–98; K. Charvátová: *Dějiny*, II, s. 93.

¹⁸ Petr Čornej: Bitva na Vítkově a zhroucení Zikmundovy křížové výpravy v létě 1420, *HT* 9 (1986–1987), zvláště s. 122–123; týž: *Velké dějiny zemí Koruny české*, V. 1402–1437, Praha – Litomyšl 2000, s. 250.

v jejich jarních taženích se spíše prolínal rozměr božího trestu s nutností zajistit přežití a existenci vlastního Tábora i jeho zázemí.¹⁹ Jarní tábořské operace v Prácheňsku a v Bechyňsku zřejmě uspíšily změnu stanoviska Oldřicha z Rožmberka. Ač jeho statky zatím neutrpěly škody, jistě si uvědomil, že se rozšiřování tábořské sféry vlivu na Zlatokorunsko a jiná církevní zboží kříží s jeho zájmy. Rodící se tábořský svaz začal vnímat jako nežádoucího mocenského konkurenta, proti němuž se v červnu 1420 otevřeně postavil.

Tábořská vojenská praxe se nezměnila ani na sklonku léta 1420. I nadále tvořili jádro oddílů, soustředěných kolem jednotlivých hejtmanů, především Jana Žižky, nepočetní stálí bojovníci, doplňovaní před začátkem i v průběhu bojových kampaní dobrovolníky z řad sympatizantů ve městech a zvláště na venkově. Nejpočetnějšímu (a až do letních měsíců jedinému) tábořskému vojsku velel Jan Žižka, jenž po krátkém pobytu v Písku,²⁰ kde uzavřel dohodu o spolupráci s Janem Smilem z Křemže, vyrazil 28. srpna 1420 k Vodňanům. Představitelé města, které 3. března proklamovalo loajalitu Oldřichovi z Rožmberka, tehdy pánovi z Růže ustrašeně sdělovali, že Žižka leží polem u Piesku a máť malý lid..., ale shoňuje sedláky zuokolé k sobě.“ Zároveň vyjádřili oprávněné obavy o svou budoucnost v situaci, kdy rožmberští žoldnéři, sotva zvěděli o Žižkově záměru napadnout Vodňany, „od nás pryč odjeli ihned“.²¹ Ze svého pohledu dobře udělali, neboť už 29. srpna byly Vodňany v Žižkových rukou.²² Masakr, který tu iniciovali tábořští kněží, demonstroval, jak Žižka hodlá postupovat v tažení proti zrádci kalicha Rožmberkovi, jeho spojencům i proti všem, kdo nedodržují boží zákon či se mu postaví na odpor. Tábořský vpád na zlatokorunské

¹⁹ Rekonstrukce tábořské jarní ofenzivy zůstává vzhledem k rozporné řeči pramenů nadále nevyjasněným problémem. Viz J. Macek: *Tábor*, II, s. 137–148; Michal Flegl: Hrad Rábí a Žižkovy vojenské akce na Prácheňsku, *MZK* 7 (1970), zvláště s. 289–293; František Šmahel: *Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1969, s. 73–79; týž: Dodatek k historii Tábora v roce 1420: obživa revoluční obce, *HT* 2 (1979), zvláště s. 91–93; F. Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1, s. 261–264.

²⁰ *Popravčí kniha*, s. 60.

²¹ *Listář a listinář*, I, s. 20 (č. 35).

²² K tehdy nikterak mohutnému opevnění Vodňan Ondřej Chvojka: Archeologický výzkum městského opevnění ve Vodňanech v roce 1999, *Zlatá stezka* 10 (2003), zvláště s. 166–167.

klášterství i pokus o dobytí Českého Krumlova s podporou Jana Smila z Křemže, soustředivšího 500 lidu „pěšieho na Záblatie a na Husinech“, se zdál být otázkou nejbližších dnů.²³

Nebezpečí hrozící na jihu Čech si uvědomoval i nedávno korunovaný český král Zikmund Lucemburský, nadále pobývajícím na českém území (od počátku srpna téměř až do konce října převážně v Kutné Hoře a Čáslavi),²⁴ leč po rozpuštění kruciáty neschopný účinného vojenského zásahu. Spoléhal proto na loajální českou šlechtu, jejíž příslušníci od něho právě v této době získali za prokázané služby a protihusitské angažmá četné zástavy, z větší části církevního majetku či z něho plynoucích platů.²⁵ Nemenší pozornost ale věnoval i budování správních struktur, jak mimo jiné dokládá jmenování Oldřich z Rožmberka, Václava z Dubé a Petra Konopištského ze Šternberka hejtmany Bechyňského a Prácheňského kraje. Tento krok, učiněný 3. září 1420, byl nepochybně přímou reakcí na tábořské aktivity v obou distriktech.²⁶

Ať již měl Zikmund o dění v jihočeském prostoru jakékoliv zprávy, Žižka se řídil svou úvahou a místo očekávaného tažení na Zlatokorunsko a Českokrumlovsko, vedl své voje do oblasti, již důvěrně znal. Motivem k jeho rozhodnutí byl snad pád Kamenice (nad Lipou), které se zmocnil Rožmberk, a zejména spolupráce s mocným utrakvistickým šlechticem Oldřichem Vavákem z Hradce. Během září obsadil Žižka Lomnici nad Lužnicí (velení zdejší posádky svěřil Janu Roháčovi z Dubé) a dobyl (Novou) Bystřici českobudějovického hejtmana Lipolta Krajíře z Krajku.²⁷ Při výpravě mu prokazatelně pomáhali i poddaní zlatokorunského klášterství (jménem známe kováře Vaňka ze Smědče a Václava Holého, řečeného Hrbka, z Březovíka) a nepochybně též

²³ *Popravčí kniha*, s. 60.

²⁴ Jörg K. Hoensch et al.: *Itinerar König und Kaiser Sigismundus von Luxemburg 1368–1437*, Warendorf 1995, s. 102.

²⁵ August Sedláček: *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914, s. 152–158. K tomu František Kavka: *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998, s. 73–77. Nově a důkladně Stanislav Bárta: *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)*, Brno 2016.

²⁶ *Listář a listinář*, I, s. 20–21 (č. 36).

²⁷ Josef Pekař: *Žižka a jeho doba*, III. Žižka vůdce revoluce, Praha 1930, s. 80–81; IV, Praha 1933, s. 59–60; J. Macek: *Tábor*, II, s. 242–246; F. Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1, s. 275–276.

vyšehradské kapituly.²⁸ Václav Holý se zúčastnil i následné Žižkovy výpravy na Horažďovicko, kde se rozkládala nikoliv nevýznamná enkláva statků Menharta z Hradce a Oldřicha z Rožmberka. V sobotu 12. října 1420 zde u Malého (dříve Panského) Boru došlo k velké vojenské konfrontaci, v níž husitský vojevůdce porazil oddíly Oldřicha z Rožmberka, Lipolta Krajíře z Krajku a vůdce plzeňského landfrýdu Bohuslava ze Švamberka i Jindřicha z Plavna. Důsledkem bitvy zřejmě bylo začlenění Horažďovic do táborského svazu a upevnění táborského vlivu v této části Prácheňska.²⁹ Krvavé střetnutí přimělo neúnavného Žižku vydechnout a přerušit načas větší tažení, snad i proto, že mnozí z jeho bojovníků (konkrétně Václav Holý z Březovíka a Martin z Tupadel) posílili sbor táborského hejtmana Mikuláše z Husi, který pomáhal obléhat Vyšehrad.³⁰ Menší akce jako součást tzv. denní války ovšem na jihu Čech pokračovaly.

Náležel mezi ně též druhý útok na zlatokorunský klášter. Jeho cílem bylo nejen ztrestat neužitečné mnichy a zničit „lotrovskou peleš“, nýbrž i manifestovat husitské nároky na celé klášterství, zastavené 1. října 1420 králem Zikmundem v sumě 3000 kop českých grošů Oldřichovi z Rožmberka.³¹ Českokrumlovský pán se od této chvíle považoval za legitimní vrchnost zdejších poddaných. Ačkoliv se druhé dobytí kláštera dočkalo v odborné a populárně naučné literatuře značné pozornosti, tradují se i v části vědecké produkce některé dílčí omyly. Nejzávažnějším je názor, že druhému vyplnění kláštera předcházelo dobytí Prachatic Janem Žižkou dne 8. září 1420. Ve skutečnosti, jak víme, Žižka na Prachaticku v první zářijové dekádě se vši pravděpodobností vůbec nebyl. Uvedené datum, vyskytující se například v *Pamětní knize literátského bratrstva v Prachaticích*,³² obsahuje už *Kronika česká* Václava Hájka z Libočan. Strhující vypravěč se zjevným gustem zdůraznil, že

²⁸ *Popravčí kniha*, s. 61, 62, 74. K tomu Petr Čornej: Žižkovi bojovníci, in: *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, I, edd. Jiří Mikulec – Miloslav Polívka, Praha 2007, s. 101.

²⁹ Text P Starých letopisů českých, KNM V B 24, fol. 140r–v. Z literatury zejména J. Macek: *Tábor*, II, s. 246–249; F. Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1, s. 275–276.

³⁰ *Popravčí kniha*, s. 74, 80.

³¹ *Listář a listinář*, I, s. 24–25 (č. 39).

³² Státní okresní archiv Prachatice, Pamětní kniha literátského bratrstva v Prachaticích, sign. I-A-1, fol. 96r.

krutý hejtman rozpoutal ve městě krveprolití právě v den Narození Panny Marie.³³ Přitom Zacharias Theobald, písíci přibližně o sedm desetiletí později než Hájek, klade Žižkův útok na město již k 5. září.³⁴ Jak a kde se tato mylná datace, poněkud zmatnuvší i Josefa Pekaře,³⁵ vzala, ponechávám zatím bez komentáře. Stačí říci, že Prachatice v době druhého husitského útoku na Zlatou Korunu prokazatelně ovládala katolická strana.

Kolem druhého napadení kláštera existuje sice řada otazníků, vcelku se však téměř všichni odborníci vzácně shodují. Útok podnikli husité během neděle 27. října 1420. Údaje klášterních nekrologií se v tomto bodě doplňují s obsahem listu opata Rutgera, jenž též den adresoval žádost o pomoc do Českých Budějovic. Dříve, než se dočkal odpovědi či záchrany, musel ve spěchu klášterní objekt opustit.³⁶ Štěstí mu přálo, takže spolu s jinými spolubratry našel azyl v Dolních Rakousích, zatímco několik málo dopadených mnichů husité odevzdali nejspíš plamenům či usmrtili jiným způsobem.³⁷

Obvykle se uvádí, že druhý útok byl prokazatelně dílem Žižkovým. Prameny ale takto přímočarou interpretaci neumožňují. O účasti

³³ Václav Hájek z Libočan, *Kronika česká*, Praha 1541, list 382b–383a. Podobně, ač bez udání data, píše též Březan. Viz *Rožmberské kroniky*, s. 36.

³⁴ Zacharias Theobald: *Hussitenkrieg*, 2. vyd., Nürnberg 1621, s. 161.

³⁵ J. Pekař, *Žižka*, III, s. 37; *Žižka*, IV, s. 25 (s pochybnostmi o prvním dobytí Prachatic 25. dubna 1420); J. Kadlec: *Dějiny kláštera*, s. 99; K. Charvátová: *Dějiny*, II, s. 142.

³⁶ J. Emler: *Nekrologium Zlatokorunské*, s. 69; *FRA*, XXXVII, s. 418 (s chybným vrocením Rutgerova listu do roku 1425). Jinou variantu listu, začleněného do širšího, barokním duchem prosyceného výkladu události, obsahuje rukopisné dílo *Series abbatum S. Coronae* (z roku 1785). Odtud ji uveřejnil A. Neumann: *Katoličtí mučedníci*, s. 155.

³⁷ Cisterciácká tradice mluvila již v 16. století o pobití a oběšení dopadených mnichů, což není příliš pravděpodobné. Husité zajaté kněze buď upalovali jako kacíře, nebo topili jako špatné duchovní. I Březan opatrně udává, že někteří mniši tu „zahynuli“. Viz *Rožmberské kroniky*, s. 36. Přesto tradice zaznamenaná v nekrologiích i v barokních textech moderní historiky silně ovlivňuje, byť pochopitelně odmítají pověst o oběšení cisterciáků na lipách, které na jejich památku připodobnily své listy kápím umučených. Viz J. Emler: *Nekrologium Zlatokorunské*, s. 69; A. Neumann: *Katoličtí mučedníci*, s. 156–160. Z vědecké literatury nejpodrobněji J. Kadlec: *Dějiny kláštera*, s. 98–99; J. Macek: *Tábor*, II, s. 249–250; K. Charvátová: *Dějiny*, II, s. 93. Zatím nejlepší kritický rozbor pověstí a legend spjatých s husity poničenými cisterciáckými kláštery a usmrčenými mnichy podal Štěpán Vácha: Barokní kult cisterciáckých mučedníků doby husitské, in: *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, ed. Ivana Čornejová, Praha 2003, s. 182–216 (ke Zlaté Koruně s. 187–188, 190–191, 205–207).

táborského vojevůdce se texty vzniklé v 15. století nezmiňují a nejstarší zlatokorunské nekrologium mluví toliko o Žižkových stoupencích.³⁸ Až pozdější autoři připisují vedení útoku Žižkovi.³⁹ Zdá se, že právem. Další táborský hejtman Mikuláš z Husi obléhal tehdy Vyšehrad, Zbyňka z Buchova vázaly povinnosti na Táboře, takže v úvahu by přicházel snad jedině Chval Řepický z Machovic, úzce spjatý s Pískem a Prácheňskem.⁴⁰ Ale ani jeho jméno se nikde neobjevuje. I při druhém dobytí a cílené devastaci kláštera se Žižka asi spoléhal na svou družinu a na pomoc zlatokorunských poddaných. Poté se pravděpodobně vrátil do Písku.

Na akce zásadnější povahy mohl pomýšlet až poté, co se z vítězné bitvy před Vyšehradem, svedené 1. listopadu 1420, vrátila část dobrovolníků. Oldřichovi z Rožmberka bylo okamžitě zřejmé, že táborité vbrzku udeří na jeho statky a úpěnlivě prosil krále Zikmunda o vojenskou podporu. Lucemburkova odpověď jej nepotěšila. Po žalostné porážce pod Vyšehradem, psal král, kde „nám mnoho dobrých a čelných lidí“ bylo pobito, „nemůžem žádné pomoci poslati...“⁴¹ I tentokrát si pan Oldřich dopřál ještě chvilku oddechu, protože Žižkovo vojsko, v němž ani tentokrát nechyběl Martin z Tupadel, zamířilo z Písku nejdříve k Prachaticím. Na tomto místě mi nezbyvá nic jiného než se u nepřehledných osudů pošumavského města poněkud obšírněji zastavit.

Předrevoluční Prachatice převyšovaly svým obchodním a strategickým významem většinu ostatních poddanských měst, nicméně asi nepřekročily počet 1300 obyvatel. Jejich přesné etnické složení

³⁸ Čteme v něm o usmrcení mnichů „ab Hussitis, id est Ziscae complicibus...“. Viz J. Emler: *Nekrologium Zlatokorunské*, s. 69.

³⁹ S Žižkou spojoval útok na Zlatou Korunu již Březan. Viz *Rožmberské kroniky*, s. 36. Barokní (i pozdně barokní) tradice o Žižkově účasti nepochybovala. Umělec, který pro zlatokorunský klášterní kostel sv. Markéty namaloval asi roku 1765 fresky (v 19. století zničené), zobrazil pololežícího Žižku, jemuž zbrojnoš před hořícím klášterem „škarpály na cestu obouvá“. Na zachovaném plátně Tadeáše Schnehegera z let 1773–1775 Žižka „jen“ přihlíží vraždění zajatých cisterciáků. Viz Š. Vácha: *Barokní kult*, s. 205–207.

⁴⁰ K Chvalovi naposledy F. Šmahel: *Organizace*, s. 14, 17, 25, 36, 37, 50, 51, 53; František Grunt: *Osudy táborského hejtmána Chvala Řepického z Machovic*, *Marginalia Historica* 3 (1999), s. 41–60; Eduard Maur: Chval z Machovic, Břeněk z Dolan a Jan Valkún z Adlaru – vojenští velitelé táborů před založením Tábora, *TA* 10 (2000–2001), zvláště s. 26–51.

⁴¹ *Listář a listinář*, I, s. 28 (č. 42).

se zpětně zjistit nepodaří.⁴² Jistou orientaci poskytují jména místní elity, nesoustavně zachovaná v nejstarší městské knize. Na přelomu 14.–15. století dominovali v radní vrstvě jednoznačně Němci, k roku 1411 vyhlíží poměr českých a německých jmen zhruba vyrovnaně, hodnotu poznatku však problematizuje fakt, že většina konšelů je uvedena v latinizované formě.⁴³ Razantnější nástup českého etnika v letech 1411–1412 dokládá nejen složení rady, ale i nejstarší dvě zachované česky psané písemnosti.⁴⁴ V nejbližším okolí města ovšem převažovala jména česká.⁴⁵ Představu, zdánlivě vyplývající z edičních počínů Alexandra Patschovského a naznačující, že před polovinou 14. století bylo podhorské město zaslíbenou lokalitou sekty valdenských, zpochybnila v kritické úvaze Zdeňka Hledíková.⁴⁶ A tak nejvíce je známo o ekonomických poměrech a obchodních stycích Prachatic, jejichž prestiž pronikavě zvýšila privilegia vydaná v letech 1381–1399. Prachatice obdržely práva královských měst Písku a Starého Města pražského i výroční trh, zahajovaný v den sv. Jakuba, tj. 25. července. Neméně důležité pak bylo oprávnění Pasova provozovat na věčné časy obchod se solí, dovážet kupecké zboží do Prachatic a při zpáteční cestě do Bavor exportovat z Čech obilí. Pasovští ovšem vyváželi z Prachatic i pivo a slad.⁴⁷

⁴² Podle nedávných propočtů žilo v Prachaticích na konci 16. století 1354 osob, přičemž v porovnání s rokem 1420 se rozsah vlastního města nezvětšil, i když pochopitelně přibýlo velkých a výstavných domů. Viz František Josef Sláma – Vincenc Šofferle: *Obraz minulosti starožitného města Prachatic*, Praha 1891, s. 11 (autoři udávají k roku 1585 přesně 1371 obyvatel); Václav Starý: Z dějin města Netolic, in: *Státní okresní archiv v Prachaticích 1981–1994*, Prachatice b. d., s. 25. K předhusitské situaci města též: Vývoj Prachatic od počátku 14. do počátku 15. století, *JSH* 47 (1978), s. 97–103.

⁴³ Státní okresní archiv Prachatic, Nejstarší městská kniha Prachatic, sign. II/3, fol. 4r. Poznatek o předhusitských Prachaticích jako městě napůl českém a napůl německém koresponduje s výzkumy Ernsta Schwarze, jehož postupy ověřil František Šmahel a v populárně naučné formě prezentoval František Hoffmann: *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 224–236 (mapa s. 230–231). O drtivé převaze německých jmen v radní vrstvě až do prvního desetiletí 15. věkusvědčí rozbor, který podal Václav Starý: Příspěvek ke starším dějinám Prachatic a okolí, *Zlatá stezka* 14 (2007), s. 39.

⁴⁴ Václav Starý: Přehled vývoje městské správy v Prachaticích ve 14. a 15. století, *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy* 4 (2001), zvláště s. 40–41.

⁴⁵ Blíže J. Kadlec: *Dějiny kláštera*, s. 63–65.

⁴⁶ Zdeňka Hledíková: Kacířské Prachatice?, *JSH* 59 (1990), s. 195–198.

⁴⁷ Viz *Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1225–1419*, ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1895 (Codex juris municipalis regni Bohemiae, II), s. 744–745

Pro sympatie s reformním hnutím a šíření husitských idejí existovaly v Prachaticích a na Prachaticku vhodné podmínky již před výbuchem revoluce. Pomineme-li případné (a nanejvýš sporné) valdenské, vázané zpravidla na německé etnikum, pak nelze přehlédnout významné osobnosti spjaté s městem, zejména mistra Křišťana z Prachatic a mistra Jana Husa, se vši pravděpodobností pocházejícího z nedalekého Husince. Známy je Husův list, napsaný asi v létě 1410 a určený prachatickému faráři mistru Závišovi ze Zap, který betlémského kazatele nazval kacířem. Mnohoobročník Záviš, jak plyne z textu, ale v Prachaticích úřad fakticky nevykonával a dal se zastupovat střídníkem.⁴⁸

Smutná zkušenost s farářem v Prachaticích zřejmě přispěla k růstu kritických nálad, jejichž gradaci umocnily další okolnosti. Po roce 1412 to bylo především působení Čenka z Vartenberka, který se jako poručník nezletilého Oldřicha II. z Rožmberka i vysoký zemský úředník zasloužil o podporu reformních myšlenek na statcích pánů z Růže a o jejich rozšíření v jižních a jihozápadních Čechách.⁴⁹ V Prachaticích, poddanském městě vyšehradské kapituly, však nacházíme i další, nejednou přehlížené momenty. Sama vyšehradská kapitula si nedovolila příliš vystupovat proti vůli Václava IV., jenž s reformním hnutím v podstatě sympatizoval. Tyto tendence se promítaly i do personální politiky.

Nejspíš už roku 1412 obsadil místo prachatického purkrabího či hejtmána (dobová terminologie kolísá nejen v tomto případě) Mikuláš z Pístného, nižší šlechtic z Křivoklátska. Od počátku 15. století zastával úřad purkrabího na hradě Hus, jehož funkcí byla ochrana

---

(č. 584), 851–852 (č. 662), 949 (č. 734), 982–983 (č. 760); V. Starý: Vývoj Prachatic, zvláště s. 99 (zde i odkazy na privilegia Václava IV. uložená v městském archivu pasovském); týž: Prameny k dějinám Zlaté stezky, *Zlatá stezka* 4 (1997), s. 91–98; týž: *Příspěvek*, s. 32–34; týž: Vývoz obilí z Prachatic do Pasova ve 14.–16. století, *Vlastivědný sborník Muzea Šumavy* 4 (2001), s. 115–117; Ivan Hlaváček: Boj o Zlatou stezku na počátku 15. století (K výkladu některých listin Václava IV. pro Prachatic), *JSH* 31 (1962), s. 76–79.

⁴⁸ M. Jana Husi *Korespondence a dokumenty*, s. 72–73 (č. 20).

⁴⁹ John Martin Klassen: *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, New York 1978, s. 75–84; Ivana Raková: Rožmberské teritorium v předvečer husitské revoluce, *FHB* 3 (1981), s. 263–284, zvláště s. 266–270; Eduard Maur: Hrad Vičtejn a Pabiánkové. K počátkům husitství na Plzeňsku, in: *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, edd. Zdeněk Hojda – Jiří Pešek – Blanka Zilynská, Praha 1992, s. 79–87; týž: Lokální záští a předpoklady husitství v západních Čechách, *MZK* 29 (1993), s. 15–47;

Zlaté stezky a který tehdy držel podkomoří Zikmund Huler. Vazba Mikuláše z Písného, jenž se později zapsal do dějin jako táborský hejtman Mikuláš z Husi, na panovníkovy oblíbence, ať již proslulého Hulera či na vyšehradské probošty Václava Králíka z Buřenic a Zikmunda Albíka z Uničova, je tudíž nezpochybnitelná.⁵⁰ Prameny sice mlčí, známe-li však panovníkovu zálibu v pobytech na Křivoklátě,⁵¹ nelze vyloučit, že se Mikulášův vzestup odehrával s vědomím a osobní podporou Václava IV.

Ani poměrně vzdělaný šlechtic z Písného nezapomínal ve svých funkcích na příbuzné, přátele a známé. Do Prácheňska se za ním záhy vypravil kněz Jaroslav, původně farář ve Strojeticích u Podbořan, a od 8. listopadu 1404 v Lažišti (přibližně 7 kilometrů severozápadně od Prachatic), vesnici na panství hradu Hus. Přibližně o deset let později se v Pošumaví připomíná Jan Stebňák ze Skryjí, nižší šlechtic původem z Královského hvozdu a dobrý známý Mikulášův i Jaroslavův. Je možné, ba pravděpodobné, že všichni tři muži byli spjati příbuzenskými pouty, i když pramenně nelze tyto vztahy prokázat. Ve prospěch uvedené eventuality výmluvně hovoří jedna okolnost. Po Mikulášově skonu v prosinci 1420 získal Jan Stebňák jeho pošumavský statek Čichtice, patřící původně k rožmberskému panství Helfenburk.⁵²

Nejpozději od roku 1416 vystupují Mikuláš z Husi a Jaroslav z Lažiště jako aktivní stoupenci husitství. Na Mikuláše i další osoby z panovníkovy blízkosti (mimo jiné na vyšehradského kanovníka Vítka z Černčic, na Čenka z Vartenberka i na četné další) si tehdy trpce stěžoval neznámý břevnovský mnich⁵³ a Jaroslav z Lažiště se téhož

⁵⁰ Podrobně Mikulášův život zachytil Miloslav Polívka: K biografii Mikuláše z Husi, *FHB* 3 (1981), s. 195–261; týž: *Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Praha 1982 (Rozpravy Československé akademie věd – Řada společenských věd, 92/1). Cenné doplňky přinesl E. Maur: Chval z Machovic, s. 31–32, 40.

⁵¹ V letech 1379–1400 strávil Václav IV. na Křivoklátě nejmeň 214 dní. Viz Ivan Hlaváček: *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376–1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatie*, Stuttgart 1970, s. 438.

⁵² Vzájemné vztahy všech tří osob sledovali M. Polívka: K biografii, s. 200–203, 216; Eduard Maur: Chelčičtí plebáni 1357–1420, in: *Facta probant homines, Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 267.

⁵³ Jeho text v úplnosti vydala a studii doplnila Anežka Vidmanová: Ke zprávě břevnovského mnicha o počátcích husitství, in: Jaroslav Hrdlička – J. B. Lášek: *My Jan bratr Žižka*, Brno 2006, s. 70–84 (výpad proti Mikulášovi, obdařenému přívlastkem „scriba“, na s. 78).

roku objevuje jako jeden z lidí, kteří iniciovali útok na faru v Heřmani u Písku, uctívali Husovu i Jeronýmovu památku a zaváděli český slouženou bohoslužbu. Vztahy mezi husity z Prachaticka, Písecka i samotným Pískem jsou tak potvrzeny již před rokem 1420. Hned o rok později uvádí jiný katolický autor Jaroslava z Lažišť ve skupině kněží hlásajících názory radikálního husitismu.⁵⁴ Zároveň můžeme předpokládat, že se k reformním myšlenkám již v této době přiklonil také Jan Stebňák ze Skryjí, vystupující v revolučních časech jako přesvědčený husita,⁵⁵ i jiné osoby doložené v okruhu Mikuláše z Husí, konkrétně Prokop z Dubného. Tento muž byl příbuzný Beneše z Dubného, který se později hlásil k táborům a už před revolucí udržoval styky s Chvalem Řepickým z Machovic.⁵⁶ Oba vladyky z Dubného spojovalo znamení rýsa s dalšími šlechtici usedlými v Prácheňsku i v Bechyňsku a sympatizujícími s husitstvím, konkrétně s Vilémem z Újezda a Poděhus či Ctiborem a Janem z Kozího.⁵⁷ Právě bratři z Kozího nadali spolu s Mikulášem z Husí prachatický kostel platem v Lažiš-

⁵⁴ O situaci v Heřmani i v Písku a o Jaroslavově roli Jan Adámek: K dramatickým událostem v Písku a Heřmani roku 1416, *Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích* 30 (1993), s. 229–235. Jeho interpretaci zpřesnil E. Maur: Chelčičtí plebáni, s. 265–266. Jaroslava řadí do skupiny radikálních husitských kněží anonymní *Invectio satyrica in reges et procures viam Wiclef tenentes*, in: Franciscus Palacký (ed.): *Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio... illustrantia*, Praga 1869, s. 687–698 (zde s. 694). Inkriminovanou pasáž zpřístupnila v novočeském překladu Anežka Vidmanová (ed.): *Sestra Múza. Světská poezie latinského středověku*, Praha 1990, s. 488–492. K jmenovaným duchovním radikální husitské orientace Eduard Maur: Pavel z Olešné a jeho družina, in: *Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, II, Praha 1994, zvláště s. 456. O kostelu v Lažišti František Kašička – Bořivoj Nechvátal: *Tvrze a hrádky na Prachaticku*, Prachatic 1990, s. 61. Tezi o významné roli Mikuláše z Husí při šíření husitství na Prachaticku publikoval už Josef Messner: *Prachatic. Ein Städtebild mit besonderer Berücksichtigung der noch erhaltenen Baudenkmäler*, Pilsen 1899, s. 23.

⁵⁵ Četné doklady in: *Listář a listinář*, I (dle rejstříku), zvláště k létům 1427 a 1428 (s. 97–98, č. 141, s. 100, č. 148).

⁵⁶ Prokop se jako přivrženec táborů objevuje v listopadu 1426. Viz *Listář a listinář*, I, s. 87 (č. 130). Zde se uvádí spolu s předním prachatickým husitou Štěpánkem Netolickým. Beneš se angažoval snad ještě výrazněji, 10. září 1424 přivěsil svou pečeť (polovinu rýsa pod korunou) k známému příměří mezi táborskou stranou a Oldřichem z Rožmberka. Viz *Listář a listinář*, I, s. 64 (č. 90), dále tamtéž s. 97 (č. 141). O něm a o jeho stycích s Chvalem z Machovic objevně E. Maur: Chval z Machovic, s. 33–34.

⁵⁷ Martin Kolář – August Sedláček: *Českomoravská heraldika*, I. Část všeobecná, Praha 1902, s. 179.

ti.⁵⁸ Tím však výčet šlechticů, kteří na Prachaticku před rokem 1419 projevovali sympatie reformnímu programu, nekončí. Stížný list proti Husovu upálení signovali v roce 1415 dva muži z blízkosti Prachatic – Vlach z Břeží (nynější Vlachovo Březí)⁵⁹ a Petr z Drslavic, tvrže⁶⁰ vzdálené jen necelé dva kilometry od Lažišť.

Na pozicích prohusitské šlechty v regionu nic nezměnil ani fakt, že Mikuláše z Husí, Prokopa z Dubného, Jana Stebňáka i několik dalších osob prohlásil král Václav IV. koncem roku 1417 z dosud ne zcela objasněných příčin za psance. Po několika měsících je však omilostnil. Persekuce i následná amnestie se snad týkaly škod, které Mikulášova skupina způsobila městu České Budějovice, a nijak nesouvisely s podporou poskytovanou místním husitům šlechticem z Písného.⁶¹

O její konkrétní podobě vypovídá případ kazatele Mikuláše Zethera, proti němuž pan Mikuláš nekompromisně zakročil. Zether přišel do Prachatic z Českého Krumlova motivován snahou přesvědčit zdejší obyvatele o heretické podstatě husitských názorů, zvláště přijímání pod obojí způsobou. Na prachatické kazatelně se 1. listopadu 1417 linuly z jeho úst výtky určené knězi Václavovi a místnímu školmistrovi, který, „jsa na farářově chlebě“, přijímal z kalicha. Přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou neváhal Zether přirovnat ke konzumaci žab a hadů, prastarých symbolů kacířství, pomíjivosti a marnosti, ale dokonce i k pojídání „hovna“. Svě výpady musel ale záhy veřejně a „dobrovolně“ odvolat a svá slova potvrdit přísahou, adresovanou Bohu, králi, panu Čenkovu z Vartenberka a „Mikulášovi, hauptmaně zdejšímu...“⁶² Způsob odvolání, učiněného nepochybně v přítomnosti

⁵⁸ E. Maur: Chelčičtí plebáni, s. 262–264.

⁵⁹ V lednu 1416 vystupuje Vlach (byl stejného erbu s Malovci) jako svědek Jana z Mikulovic, který ve funkci purkrabího na Husí vystřídal Mikuláše z Písného. Viz August Sedláček: Úvahy o osobách v stížných listech l. 1415 psaných, *ČČH* 23 (1917), s. 310, 311. O tvrzi (později přestavěné na zámek) ve Vlachově Březi F. Kašíčka – B. Nechvátal: *Tvrze a hrádky na Prachaticku*, s. 132–136.

⁶⁰ A. Sedláček: Úvahy, s. 311; F. Kašíčka – B. Nechvátal: *Tvrze a hrádky na Prachaticku*, s. 30–35.

⁶¹ *AC*, III, s. 288 (č. 5); M. Polívka: K biografii, s. 219–221.

⁶² Text Zetherova odvolání nepřesně vydal a do podzimu 1419 nesprávně datoval Augustin Neumann: K počátkům husitství v Prachaticích, *Hlídky* 53 (1935), s. 433–434 (za pořízení kopie děkuji Petru Šámalovi). Analýzu událostí podali J. Macek: *Tábor*, II, s. 144; M. Polívka: K biografii, s. 228. Pro zajímavost dodávám, že se k 21. květnu 1434 v pramenech

Mikuláše z Husi, nápadně připomíná okázalou inscenaci pokání mistra Petra z Uničova v areálu Karlovy koleje⁶³ dne 13. března 1417. I to je závažný důvod pro vřazení prachatické události do stejného roku. Formulace přísahy zároveň dokládá dobré vztahy mezi Mikulášem z Husi a nejvyšším purkrabím i vůdcem husitské strany Čeňkem z Vartenberka, s nímž si šlechtic z Písného tehdy rozuměl daleko více než kdysi s Jindřichem z Rožmberka. Pro rozmach husitství na Prachaticku měly tyto kontakty nezanedbatelný význam.

Zetherovo ponížení svědčí jak o Mikulášově autoritě, tak o momentální převaze prachatických husitů, kteří se dokázali prosadit asi též díky benevolentnímu přístupu vlastní vrchnosti. Vyšehradský probošt Zikmund Albík z Uničova se jako panovníkův lékař a blízký přítel nehodlal otevřeně antihusitsky angažovat (ostatně zřejmě i kvůli nechuti vystoupit proti Janu Husovi rezignoval na úřad pražského arcibiskupa),⁶⁴ takže Mikuláš měl v Prachaticích relativně volnou ruku. Jak se poměry ve městě vyvíjely po aféře, která jej z Pošumaví vzdálila, není jasné. Napětí mezi husitskou a katolickou složkou obyvatelstva nepochybně přetrvávalo i poté, co Mikulášovu roli v regionu převzal do určité míry Jan Smil z Křemže, možná už tehdy spolupracující s Janem Stebňákem.⁶⁵ Proč se šlechtic z Písného po roce 1418 na Prachaticko nevrátil (byť zde držel až do smrti statek Čichtice)⁶⁶ a své aktivity přenesl do Prahy, na Nepomucko i na Tábor, náleží stále k neobjasněným záhadám.⁶⁷

---

připomíná českokrumlovský kazatel Mikuláš. Viz Ferdinand Tadra (ed.): *Soudní akta konsistoře pražské (Acta judiciaria consistorii Pragensis)*, VII. 1420–1424 a *Dodatky*, Praha 1901, s. 244–245. Kolegyni Evě Doležalové děkuji za pomoc, když se pokoušela o Zetherovi zjistit další údaje.

⁶³ Petrovo odvolání vydal Vincenc Brandl: Osvědčení Petra z Uničova, kterým dřívější kázání svá proti Čechům, Husu, Jeronýmu a proti přijímání pod obojí odvolal (13. března 1417), *ČMKČ* 61 (1879), s. 95–105. Stanovisko univerzity publikoval Johann Loserth: Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung, V. Gleichzeitige Berichte und Actenstücke zur Ausbreitung des Wiclifismus in Böhmen und Mähren von 1410 bis 1419, *Archiv für österreichische Geschichte* 82 (1895), s. 384–385 (č. 19). O události např. W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, III, Praha 1875, s. 613–614; Jaroslav Mezník: *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 192.

⁶⁴ Blíže Milada Říhová: *Dvorní lékař posledních Lucemburků*, Praha 1999, s. 29–31, 82–86.

⁶⁵ Viz *Listář a listinář*, I, s. 97 (č. 141), 100 (č. 148), 150 (č. 218), 175 (č. 253).

⁶⁶ August Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, VII. *Písecko*, 3. vyd., Praha 1996, s. 124.

⁶⁷ M. Polívka: K biografii, s. 229–234.

Propuknutí revoluce vyhrotilo v Prachaticích spory mezi husity a katolíky do krajnosti. Pouze z nepřímých náznaků, zejména ze složení předrevoluční a porevoluční městské rady, lze usuzovat, že náboženský konflikt násobilo i etnické napětí. Mezi konšely a obecními staršími se totiž v roce 1436 neobjevuje téměř žádné německé jméno.⁶⁸ Asi již před rokem 1419 se husitští měšťané soustřeďovali kolem výrazných osobností Štěpánka Netolického a Mikuláše Lizny, zatímco vůdčí postavy prachatických katolíků v pramenech absentují. Pokud mezi nimi skutečně byli Němci, pak lze předpokládat jejich obavy z přerušení či oslabení obchodních styků v důsledku odmítavého postoje takřka celé Evropy, zvláště sousedních bavorských a hornorakouských oblastí, vůči husitským heretikům. Naopak husitsky smýšlející obyvatelstvo, stržené velkolepou výzvou boje za boží zákon a snad i částečně podléhající adventistickým a chiliastickým vizím, věřilo ve vítězství svého programu. V Prachaticích se tak, obdobně jako třeba v Litoměřicích či v Plzni, rozpoutal boj o ovládnutí města.⁶⁹ Jestliže na podzim 1417 měli převahu v městských orgánech husité, počátkem roku 1420 se Prachatice hlásily ke katolické straně. Kdy a za jakých okolností se katoličtí měšťané chopili moci, není jasné. Mohlo se tak stát vlastně kdykoliv v průběhu roku 1419 či v prvních měsících roku následujícího.

Budování Tábora a především proměna Písku v husitskou pevnost znamenaly pro prachatické katolíky akutní hrozbu. Hned první větší vojenské tažení vznikajícího táboreského svazu nemohlo Prachatice vzhledem k jejich strategickému a obchodnímu významu minout. Ojedinelá kronikářská zpráva lapidárně říká, že ve čtvrtek 25. dubna 1420 „combusta est civitas Prachaticz...“⁷⁰ Formulace o vypálení města je zřetelně nadsazená a týká se nejspíš několika objektů. Odjinud víme, že táborité tehdy částečně pobořili i městskou hradbu. Město samotné

⁶⁸ Nejstarší městská kniha Prachatic, fol. 97v. Viz též Václav Starý: Prachatice městem husitským, *Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích* 11 (1974), zvláště s. 229.

⁶⁹ Jan Smetana: K počátkům husitství v Litoměřicích, *Litoměřicko* 11 (1974), s. 59–79; Oldřich Kotyza – Jan Smetana – Jindřich Tomas a kol.: *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 151–152; František Šmahel: Husitské město „Slunce“. Plzeň na přelomu let 1419–1420, *MZK* 19 (1983), s. 137–151; Eduard Maur: Zrození husitské Plzně, *Západočeský historický sborník* 2 (1996), s. 5–28.

⁷⁰ Tzv. Kronika univerzity pražské, in: *FRB*, V, s. 582.

se vrátilo pod kontrolu husitských měšťanů, kteří vyhnali protivníky kalicha a odmítli podřízenost vyšehradské kapitule i (v červenci) korunovanému českému králi Zikmundovi Lucemburskému. Důkaz podává Zikmundova výzva, datovaná 12. srpna 1420 a příkazující Prachatickým i dalším poddaným probošství vyšehradského, aby zachovávali poslušnost Albíkovi z Uničova.⁷¹ Slavný lékař setrval na katolické straně, nicméně brzy Čechy opustil a působil zprvu ve Vratislavi a v závěru svého života jako Zikmundův osobní lékař v Budíně.⁷²

Zápas o Prachatice pokračoval i v následujících týdnech. Na sklonku léta 1420 se kolo Štěstěny znovu otočilo a vyneslo k moci zdejší katolíky, jimž se podařilo proniknout do města a vypudit z něj husitské předáky. Mohlo se tak stát někdy na začátku září, možná právě v den Narození Panny Marie, který zakotvil v místním povědomí a byl snad posléze omylem spojen s Žižkovým vítězstvím. Prvním zářijovým dnům nasvědčuje též zpráva o zasetí někdejšího prachatického zvoníka Ondřeje z Výrova (vesničky v těsném sousedství Husince), jehož katolíci překvapili při polních pracích, odvěkli a upálili, prý kvůli jeho obrazoboreckým skutkům. Stejný osud stihl i další dva husity.⁷³

Prachatičtí husité, kteří pravděpodobně našli azyl v Písku, se s poměry nehodlali smířit a chystali odvetu. Dočkali se jí ve chvíli, kdy byl Žižka dostatečně silný, aby na Prachatice zaútočil. I tato okolnost vylučuje druhé dobytí města již v první zářijové dekádě. Asi 10. či 11. listopadu vytáhlo Žižkovo vojsko z Písku a v úterý 12. listopadu stanulo před opravenými a zpevněnými prachatickými hradbami,⁷⁴ tvořenými jedním pásem opevnění s dvěma branami (Horní a Dolní, resp. Pasovskou a Píseckou). Další dění podrobně vypsál Vavřinec z Březové. Když obránci města odmřtili Žižkovu výzvu, aby otevřeli brány, povolili laický kalich i čtyři artikuly pražské a uchránili si tak životy, postupoval obávaný válečník ve shodě s tradičním rytířským kodexem, sahajícím svými kořeny až do starověkého Orientu. Nepřítel, odmítnuvší nabídku kapitulace, si nezasloužil slitování.

⁷¹ A. Sedláček: *Zbytky register*, s. 151–152 (č. 1055).

⁷² M. Říhová: *Dvorní lékař posledních Lucemburků*, s. 24–25, 119.

⁷³ Tak Vavřinec z Březové in: *FRB*, V, s. 443.

⁷⁴ Tamtéž, s. 444.

Kruté divadlo, jehož jevištěm se Prachatice vzápětí staly, umocnila odveta za vyhnání, pronásledování a upálení místních husitů. Martin z Tupadel si na svou kuši mohl učinit další tři zářezy, celkové množství obětí masakru se zastavilo na čísle 220. Milost obdržely, rovněž v souladu s rytířskými pravidly, pouze ženy a děti, jež ovšem musely opustit město, a dále několik husitských přívrženců, kteří setrvali v Prachaticích i pod katolickou nadvládou a dost možná udržovali tajné kontakty se souvěrci v Písku. Mimořádně surové scény vyvrcholily naházením mrtvých těl do studně a upálením zajatců v sakristii rozestavěného farního kostela sv. Jakuba i ve třech „jistbách“. ⁷⁵ Boží trest, jenž prachatické katolíky doslova smetl, vyvolal hrůzu a zděšení, vystupňovanou v předjaří a na jaře 1421 řáděním Žižkových bojovníků v Chomutově, ⁷⁶ v Berouně i v jiných městech, která se nesmlouvavému vojevůdci postavila na odpor. Vystrašené Litoměřice se proto v květnu 1421 raději vzdaly pražskému svazu v oprávněné obavě, že by Žižka zdejšími měšťanům neodpustil uvěznění a utopení sedmnácti husitů. Takto viníky postihl pouze vynucený odchod do České Lípy. ⁷⁷

⁷⁵ Základním pramenem pro druhé dobytí Prachatic je Vavřincova Husitská kronika, in: *FRB*, V, s. 443–444. Ta klade Žižkův útok k 12. listopadu, zatímco rozšířená druhá redakce *Starých letopisů českých* (např. text P, KNM, sign. V B 24, fol. 139v) uvádí den sv. Martina, tj. 11. listopadu. Vzhledem k tomu, že Martinův svátek tehdy obecně sloužil jako základní orientační datum, přidržuji se Vavřincova údaje. Zmíněná redakce *Starých letopisů českých* hovoří o topení zajatců „ve studnicích“ a o upálení katolických měšťanů ve třech jizbách a v kapli. Nejmladší verze *Starých letopisů českých* mluví o spálení katolických kněží „v kostele“. Viz text L, KNM, sign. III B 12, fol. 34r. O střelci Martinovi z Tupadel *Popravčí kniha*, s. 80. Mentální souřadnice Žižkova postupu analyzoval P. Čornej: *Tajemství českých kronik*, s. 213–216. K opevnění Prachatic na konci 14. století V. Starý: *Vývoj*, s. 98; *týž*: *Příspěvek*, s. 31; F. Kašíčka – B. Nechvátal: *Tvrze a hrádky na Prachaticku*, s. 96. Nepřesně a v rozporu s prameny, zvláště *Husitskou kronikou*, Jiří Hilmera a kol.: *Prachatice. Městská rezervace Státní památkové správy*, Praha 1954, s. 8.

⁷⁶ Událost nejpodrobněji vyličil Vavřinec z Březové, in: *FRB*, V, s. 476–477. Naposledy k tomu se ne vždy přesvědčivou analýzou pramenů Petr Hlaváček: Žižka a český severozápad aneb dobytí města Chomutova husity roku 1421, in: *Jan Žižka a husitské vojenství v evropských dějinách*, edd. Miloš Drda – Zdeněk Vybíral, Tábor 2007 (HT – Supplementum 3), s. 67–87. Hlaváčkovu snahu doložit, že si v Chomutově Žižkovi táboři počínali mírněji než pražský svaz, jemuž prý tábořský hejtman téměř přenechal dobytí města, vyvrací výpověď Martina z Tupadel. Viz *Popravčí kniha*, s. 80.

⁷⁷ Jindřich Tomas: Příspěvek k sociální skladbě města Litoměřic doby předhusitské a husitské, *Litoměřicko* 10 (1973), zvláště s. 33; O. Kotyza – J. Smetana – J. Tomas a kol.: *Dějiny města Litoměřic*, s. 152.

Dobytým Prachaticím, do nichž se vrátili husitští měšťané a v kterých nyní jednoznačně převážilo české etnikum,⁷⁸ přisuzoval Žižka klíčový význam. Okamžitě prikázal zdokonalit fortifikaci hlubokými příkopy⁷⁹ a vojenskou správu města svěřil do rukou hejtmanů Chvala Řepického z Machovic, vůdčí osobnosti táboorského svazu v Prácheňsku, a Jeníka z Mečkova, nižšího šlechtice pocházejícího z jižního Plzeňska.⁸⁰ Ovládnutí Prachatic znamenalo, že táboorská strana získala pod kontrolu hlavní trasu Zlaté stezky i bývalé statky vyšehradské kapituly a našla sympatie u mnoha husitsky smýšlejících zlatokorunských poddaných, kteří nechtěli podléhat ani cisterciákům, ani Rožmberkovi a v Prachaticích nyní spatřovali svou novou vrchnost. Pokud snil pán z Růže o začlenění Prachaticka a zlatokorunského zboží do svých držav, rázem vystřízlivěl, byť se svého úmyslu nikdy nevzdal. Prachatice začaly sloužit táboritům jako základna právě k útokům na pošumavské statky Oldřicha z Rožmberka, na vimperské zboží Kunata Kaplíře ze Sulevic, s nímž vedl Jan Smil z Křemže majetkový spor, i k diverzním akcím v okolí katolických Českých Budějovic. Na oslabení vimperských Kaplířů, s nimiž se již dříve přeli o obchodní trasy, měli zájem i Prachaticí.⁸¹

Zaskočený pan Oldřich, jenž v pozdním létě 1420 zřejmě podporoval protihusitský převrat v Prachaticích, musel spolknout ještě jedno hořké sousto. Ve stejnou dobu jako Prachatic se táboři zmocnili domněle nedobytných rožmberských hradů Příběnic a Příběniček,

⁷⁸ Podnikl jsem sondu a evidoval všechny osoby, které *Popravčí kniha* uvádí jako stálé či dočasné obyvatele Prachatic. Jasně mezi nimi převažují česká jména (77 %), zbývající nelze určit a jen několik lidí lze identifikovat jako Němce. Průkaznost sondy ovšem limituje nejen povaha pramene, ale také fakt, že se v něm objevuje značný počet příslušníků nižších sociálních vrstev a nezakotvených jednotlivců, kteří ve městě nalézali trvalejší či krátkodobé útočiště. Nicméně usmrcení 220 mužů (tj. asi 17 % obyvatel) a nucený odchod jejich žen a dětí otvíral prostor k přílivu lidí odjinud.

⁷⁹ Tak Vavřínek z Březové in: *FRB*, V, s. 444.

⁸⁰ O něm naposledy (ač ne vždy přehledně a přesvědčivě) psala v nepublikované magisterské diplomové práci Helena Znamenáčková: *Jeníkové a Bradlečtí z Mečkova. Vzestup a pád rodu se zkříženými meči v erbu*, diplomová práce, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, Praha 2006, zvláště s. 11–18.

⁸¹ V. Starý: Prachatice městem husitským, s. 226–228; J. Jánský: *Kronika česko-bavorské hranice*, I, s. 130–139, 151–153. K předrevolučním sporům Prachatic s klášterem Zlatá Koruna i s Hanušem Kaplířem na Vimperku V. Starý: *Prameny*, s. 97.

ohrožujících Hradiště hory Tábor.⁸² To již bylo na Rožmberka příliš. U vědomí neschopnosti tábority porazit s nimi raději 18. listopadu 1420 uzavřel příměří s platností do konce masopustu,⁸³ tj. do úterý 4. února 1421. Jan Žižka, pobývající v Prachaticích ještě 22. listopadu,⁸⁴ si tak uvolnil ruce k přípravě tažení do západních Čech. Zájem na porušení příměří sjednaného s Rožmberkem proto neměl. Tím padá i poněkud fantastická konstrukce, s níž svého času vystoupil Tomáš Pavlica, chybně dedukující, že se Jan Žižka z Trocnova zúčastnil během masopustu 1421 dobrodružných výpadů z Prachatic proti jihočeským katolíkům.⁸⁵

Táborský triumf měl své limity. Radost z dobytí Prachatic i obou příběnických hradů a z Rožmberkovy bezmoci zkazily zprávy o událostech v Praze. Povzbuzena nedávným vítězstvím před Vyšehradem a podpořena šlechtickými spojenci, na předním místě Hynkem Krušinou z Lichtenburka, se staroměstská obec 19. listopadu zbavila konšelů dosazených Želivským a tábory. Jejího příkladu následovala ještě týž

⁸² O dobytí obou hradů Vavřinec in: *FRB*, V, s. 445–447 a v rozmanitých variantách mnohé texty *Starých letopisů českých*.

⁸³ Viz František Svejkovský (ed.): *Staročeské vojenské řády*, Praha 1952, s. 9–10 (č. 1).

⁸⁴ Tamtéž, s. 19.

⁸⁵ Tomáš Pavlica: Neznámá dcera Jana Žižky, in: *Od Jana Žižky k Poděbradům*, s. 39–53, zvláště s. 41–44. Autorův nápad i rozbor mě zaskočily ve stadiu korektury stati o Žižkových bojovnících, takže jsem stačil na jeho vývody reagovat pouze ve zmatené poznámce. Viz P. Čornej: Žižkovi bojovníci, s. 105 (poznámka č. 35). Nyní se zdá zřejmé, že Pavlica, jehož pojednání vyšlo posmrtně, mylně ztotožnil Žižku z „Tábora“ či z „Hradiště“ (tak jej, vždy s přívlastkem „jednooký“, uvádí *Popravčí kniha*, s. 83 a 86) s hejtmanem Žižkou, v jehož případě nebylo třeba podrobnosti, týkající se vzhledu a místa pobytu, uvádět, neboť byl osobou obecně známou. Viz *Popravčí kniha*, s. 68, 74, 75, 79–81, 87–90. Na všech těchto místech z kontextu vyplývá, že jde o slavného hejtmana, který ostatně na Táboře téměř nežil. Přesto jsou v rejstříku oba Žižkové spojeni v jednu osobu (*Popravčí kniha*, s. 124). Je rovněž vyloučené, aby se vůdce, rozhodující o válečných operacích, zúčastnil vojenské akce v podřízeném postavení, na stejné úrovni jako pacholci Mikuláše Lizny a Jeníka z Mečkova. Pavlicova jediná možná datace do masopustu 1421 (jiný v úvahu nepřipadá, o rok později byl již Žižka slepý či téměř slepý) se fakticky hroutí zjištěním, že táborský svaz příměří s Rožmberkem opravdu dodržoval. Proslulý opovědný list Jana Roháče z Dubé Oldřichovi z Rožmberka je příznačně datován 3. února 1421, den před vypršením klidu zbrani (*Listář a listinář*, I, s. 33–34, č. 49). Pavlica tak zřejmě zaměnil dvě osoby se stejným přízviskem, značícím pravděpodobně jednookého (nebo oční chorobou trpícího) muže. Při četnosti jména Žižka (i v soudobé Praze žil Jan Žižka, povoláním řezník) se této chybě nelze příliš divit. Akce vedené Chmelem z Boršova, který o nich na mučení podrobně informoval, proběhly nejspíš roku 1422 či 1423. Obdobně uvažoval již Josef Pekař: *Žižka a jeho doba*, II. *Jan Žižka*, Praha 1928, s. 55.

den obec novoměstská.⁸⁶ Marně se Mikuláš z Husi snažil poměry zvrátit. Přijel sice urychleně do hlavního města, ale sám, bez vojska, takže konšelé si z jeho požadavků a hrozeb nedělali těžkou hlavu. Táboritům ještě chyběla síla prosadit svou vůli v širším prostoru. Důsledky bitvy u Vyšehradu, tábořská touha upevnit pozice v jižních Čechách i paralelní vojenské aktivity Mikuláše z Husi v středočeské oblasti zákonitě oslabily tábořský vliv v pražském souměstí. Táborští hejtmani a bojovníci nemohli být všude. A bez přímého vlivu a kontroly si postavení v Praze, ale i v jiných lokalitách, nedokázali udržet. Teprve v pozdějším období, když tábořský svaz zmohutněl a do ovládnutých měst a hradů vkládal své posádky, se situace změnila.

Na tomto místě by bylo možné příspěvek ukončit, leč příběh ještě pokračuje. Sledujme jej alespoň v hrubých konturách. Od ukončení příměří v únoru 1421 byly Prachatice jednou z hlavních pevností tábořské strany, která odtud po několik let vedla tzv. denní válku proti Oldřichovi z Rožmberka, Českým Budějovicům a dalším katolickým silám v regionu. Způsob zvoleného boje se, jak správně poznamenal už Josef Pekař,⁸⁷ příliš nelišil od činnosti ozbrojených družin či lapkovských tlup na počátku 15. století⁸⁸ a lze jej výstižně charakterizovat pojmem guerilla. K přepadávání kupců, vozících zboží z Bavor i Rakous do Českého Krumlova a Českých Budějovic, ke krádežím koní, dobytka, zbraní a oděvů, k vypalování dvorů a k falšování mince, nově přibýly útoky na kostely, obrazoborectví a mučení i upalování katolických kněží, pokud nepřestoupili k husitům a neslíbili podávat eucharistii pod obojí způsobou. Jinak se obraz příliš nezměnil, snad s tím rozdílem, že se do partyzánských forem zápasu zapojovalo v širší míře vesnické obyvatelstvo. I rozsah a náplň krátkodobých přeshraničních „rejs“ zůstaly v porovnání s počátkem století stejné. Zúčastňovalo se

⁸⁶ I zde je oporou kronika Vavřince z Březové, in: *FRB*, V, s. 447–449. Dále viz W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, V, Praha 1881, s. 68, 84; Jan Urban: *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003, s. 269–270; P. Čornej: Šest statečných?, *TA* 14 (2009), s. 29–53.

⁸⁷ J. Pekař: *Žižka*, II, s. 52–54; *Žižka*, III, s. 79–80.

⁸⁸ Jako pars pro toto uvádím shrnující pojednání, které sepsal František Hoffmann: Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce, *TA* 6 (1994), s. 47–144. Tam i odkazy na další literaturu.

jich obvykle několik desítek lidí, „jízda“ dvou stovek mužů patřila už k velkým podnikům.⁸⁹

Většina těchto plánovaných a organizovaných akcí probíhala s vědomím, ne-li přímo na příkaz prachatických hejtmanů Chvala Řepického z Machovic⁹⁰ a Jeníka z Mečkova, který do bojůvek vysílal svého pacholka Mikuláše.⁹¹ Často se však do nich zapojovali i přední prachatičtí měšťané Štěpánek Netolický, Mikuláš Lizna a Mandl, možná totožný s pekařem Mandlinem,⁹² členem městské rady v roce 1416. Stranou nesetřval ani Jan Smil z Křemže, sledující především vlastní zájmy. Bojovný šlechtic buď postupoval na vlastní pěst, nebo v součinnosti s Žižkou či Prachatickými a v nebezpečných dobrodružstvích nejednou spoléhal na venkovany ze statků Křemže⁹³ a Hus.⁹⁴ Někdy přikázal účast v akci svému pacholku Mikuláškovi, ba občas se vydával na přepady sám, pouze s dvěma pomocníky,⁹⁵ snad aby si zvedl adrenalin, nevyšel ze cviku a manifestoval rytířskou odvahu i statečnost.

Kromě ideových zřetelů měl zápas probíhající v Pošumaví nezanedbatelný mocenský a strategický rozměr. Bojovalo se o kontrolu hlavní linie Zlaté stezky i jejích větví a o ovládnutí rozlehlých církevních zboží. Husitské Prachatice se v těchto střetnutích profilovaly jako město usilující o vytvoření rozsáhlého zázemí, s nímž spojovaly svůj budoucí vzestup. Ostré střety sváděly především o zlatokorunské klášterství.

Ačkoliv prameny mnoho neprozrazují, alespoň naznačují, že se Prachaticím v tomto zápase poměrně dařilo a získali na svou stranu,

⁸⁹ Roku 1422 se výpravy do „Němec“ zúčastnilo 42 lidí, největší přeshraniční akce pak 204 osob. Viz *Popravčí kniha*, s. 64, 91.

⁹⁰ V tomto smyslu hovoří známé výpovědi in: *Popravčí kniha*, s. 72. S Chvalem zřejmě souvisela činnost Mikuláše Holého z Machovic, evidovaného in: *Popravčí kniha*, s. 67. Z Machovic pocházel též jakýsi Šimek, přepadávající kupce a dodávající uloupené zboží do Prachatic. Jeho působení spadá až do druhé poloviny dvacátých let. Viz *Popravčí kniha*, s. 94.

⁹¹ *Popravčí kniha*, s. 66, 80, 86.

⁹² Nejstarší městská kniha Prachatic, fol. 4r; *Popravčí kniha*, s. 62, 79, 91.

⁹³ V této souvislosti se konkrétně vyskytují jakýsi Mertl, Mníšek a ptáčník Holý. Viz *Popravčí kniha*, s. 67, 71, 72.

⁹⁴ Zde mám na mysli Pavla Pavůčka, Mikšicova syna ze mlýna pod hradem. Viz *Popravčí kniha*, s. 90.

⁹⁵ *Popravčí kniha*, s. 64, 87 (v tomto případě Jan Smil pobral pod hradem Maškovicem, na který si rovněž činil nárok, sušené ryby a odvezl je na Křemž).

k velké Rožmberkově nelibosti, množství zlatokorunských poddaných. Mobilita vesnických obyvatel, kteří se účastnili bojů po boku táboritů, i rychlost, jakou se pohybovali v poměrně širokém prostoru, působí dnes až překvapivě. Řadu lidí svázaných s Prachaticemi evidujeme též v oddílech Jana Žižky⁹⁶ a Jana Smila z Křemže.⁹⁷ Jejich motivace ovšem nebývala výhradně ideální, někteří z nich se dopouštěli i běžné kriminální činnosti, včetně okrádání a olupování bezbranných žen.⁹⁸

Uznávanou autoritou mezi husitskými měšťany v Prachaticích byl, jak již víme, Štěpánek Netolický,⁹⁹ zasvěcený do chystaného Žižkova plánu na dobytí Českého Krumlova. Pozadí této akce i zapojení nevěstky Anny z Hórky a Němce Lipla ze Ktiše (horské vsi na zlatokorunském zboží) již literatura několikrát objasnila.¹⁰⁰ V Štěpánkově okruhu se však v této souvislosti objevuje jakýsi Šondra (též Šandra, resp. Sondra), jeden z nejobávanějších členů prachatických bojůvek, nerozpakující se zabít člověka či asistovat při upálení soběnovského faráře, byť pochodeň k slámě přiložil jakýsi Jaroš.¹⁰¹ Štěpánek Netolický dobře znal i jiného násilníka, zasvěceného do projektu na ovládnutí Českého Krumlova, Robila z Prachatic, působícího v různých bojových družinách (ať již spolu se Šondrou nebo s Chmelem z Boršova) a nechybějícího ani v Soběnově. Byl to právě Robil, kdo zdejšího faráře unesl a dovlekl na hranici.¹⁰² Do Štěpánkova okruhu náležel též Vích, přepadávající kupce na Zlaté stezce a loupící koně i dobytek.¹⁰³ Naproti tomu nepolapitelný výtečník Čtvero vyrážel z Prachatic za kořistí zřejmě na příkaz hejtmana Chvala Řepického.¹⁰⁴

Z dalších prachatických protagonistů vynikl Mikuláš Lizna, který se jako člen bojůvky vyslané z Prachatic zúčastnil přepadu Žumberka

⁹⁶ Blíže P. Čomej: Žižkovi bojovníci, s. 101–102.

⁹⁷ Byli to např. Jan Polák a Martin Dluhý, oba z Prachatic, všudypřítomný Šondra, Chmel z Boršova, Václav Sebránek, bývalý podkoní Trčil, Ciprajch či Ciprák, Pavel Paták z Prostředního Svince. Viz *Popravčí kniha*, s. 63, 72, 73, 87, 91.

⁹⁸ *Popravčí kniha*, s. 72.

⁹⁹ Na listině o příměří, které 12. listopadu 1426 uzavřeli Prachatictí s Rožmberkem, se skví na pečeti jeho znak – dvě zkřížená kladiva. Viz *Listář a listinář*, I, s. 87 (č. 130).

¹⁰⁰ *Popravčí kniha*, s. 62.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 66, 71, 72, 74.

¹⁰² Tamtéž, s. 62, 66, 67, 74, 80, 87.

¹⁰³ Tamtéž, s. 62–64.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 64, 83, 87, 94.

a zutínání rukou dvěma dopadeným kněžím. Spolu se svým pacholkem Vavřincem, známým i z jiných akcí, zajímal protivníky kalicha, občas v kooperaci s výše jmenovaným Robilem.¹⁰⁵ Na pověsti mu tyto činy spíše přidávaly, než ubíraly. Totéž platí o prachatickém Mandlovi, měšťanu, jehož nalézáme v loupeživé výpravě prachatického oddílu na Českobudějovicko a do okolí rožmberských Trhových Svinů, při přepadu kupců u Frymburka i v dalších taženích, z nichž vyniká tábořská rejsa do Bavor, uskutečněná asi v roce 1424 za účasti 204 mužů. Mandl ji organizoval spolu s proslulým prachatickým násilníkem Děsitem na základě informací Ješka ze Žumberka, zajatého a mučeného rožmberskými pochopy pravděpodobně v Českém Krumlově.¹⁰⁶

Tímto stručným přehledem se však počet prachatických obyvatel na bojích s katolickou stranou zdaleka nevyčerpává. Pošumavské město sloužilo jako útočiště husitům i dobrodruhům odjinud (kupř. slovenskému knězi Lukášovi z Nového Mesta nad Váhom, Gsellovi z Bavorova, Alšovi z Vimperka, Janovi z Rokycan, kováři Mikovi z Vhlav, Němci Linhartovi z Českých Budějovic, Václavu Lapkovi z Babic, Velkovi z Malenic či už jmenovanému Ješkovi ze Žumberka)¹⁰⁷ a v jeho hradbách často nacházeli zázemí husitsky smýšlející i protirožmbersky vystupující poddaní ze zlatokorunského zboží. Za všechny uvádím Jíru a Maříčka z Březovíka, podílející se v roce 1421 na upálení faráře Mikuláše Běleče ve Svěrazi (premonstrátského statku, jež si pro sebe nárokoval Jan Smil z Křemže),¹⁰⁸ Vaňka z Křížovic¹⁰⁹

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 86–88. Členy tlupy, v níž Lizna operoval, byli též další prachatičtí obyvatelé, např. Ciprák, Chrašt a Kuchta.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 62 (mezi lidmi operujícími v letech 1421–1422 spolu s Mandlem čteme jména prachatických obyvatel Ondráčka, Rota, Míky od brány, Michala Němečka i ve městě tehdy pobývajícího Vaňka ze Smědče), 79, 91.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 61, 63, 64, 74, 88, 90, 91.

¹⁰⁸ Jméno upáleného faráře, jehož měl vystřídat někdejší probošt doksanského kláštera Petr, uvádějí *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim, VIII–X*, ed. Josef Emler, Praha 1889, s. 8. Usmrčený duchovní byl zřejmě synem či vnukem zemana a jistý čas rožmberského šafáře Mikuláše z Běleče (vsi a tvrze pět kilometrů severovýchodně od Prachatic), jednoho z příslušníků početného rozrodu Malovců. Blíže F. Kašíčka – B. Nechvátal: *Tvrze a hradky na Prachaticku*, s. 17–20; *Popravčí kniha*, s. 67. K sporům o Svěraz, kterou chtěl získat i Oldřich z Rožmberka, R. Šimůnek: *Správní systém*, s. 55–56 (zde i odkazy na příslušné listinné doklady).

¹⁰⁹ *Popravčí kniha*, s. 82.

a syny Velíška ze Smědečka, kteří z Prachatic „chodí ven a berú“.¹¹⁰ K jejich pomocníkům patřili též Hamršmíd a Sýkora, poskytující ve vsi Jablonci prachatickým táborům „stavy“ a navíc „veveřice a jiné věci k snědku“.¹¹¹ Kateřina (Káče) z Ktišky pak „běhala do Prachatic“, kde se úspěšně domáhala vypálení statku českokrumlovského purkrabího Buzka z Rovného, zřejmě odvetou za popravu svého syna Palčeka.¹¹² Není vyloučeno, že na zlatokorunském klášterství žil i „černý pastýř“ Václav, dodávající do Prachatic zprávy o situaci v Českém Krumlově a jeho okolí.¹¹³

Analýza událostí a osob, spjatých v prvních revolučních letech s Prachaticemi, by si zasloužila hlubší pozornost, pro sledovaný účel však postačuje.¹¹⁴ Kolotoč násilí, tolik příznačného pro léta 1420–1424, po Žižkově skonu přece jen výrazně zpomalil. Četná příměří, uzavíraná mezi Prachaticemi, resp. táborskou stranou, a Oldřichem II. z Rožmberka od 10. září 1424 a zvláště po 12. listopadu 1426 poněkud zklidnila život v regionu.¹¹⁵ K jisté stabilizaci poměrů přispěly též smlouvy, jež spolu sjednali pán z Růže a na hradě Hus sídlící Jan Smil z Křemže.¹¹⁶ Rytíř z Křemže dosáhl uznání řady svých majetkových nároků a v roce 1429 získal dokonce plné „právo k Lipnici [nad Sázavou – pozn. P. Č.] a k tomu zboží lipnickému...“, kdysi majetku Čeňka z Vartenberka.¹¹⁷ Oldřich naproti tomu asi jen těžce snášel, že mu Zikmund Lucemburský v roce 1422 odňal zástavu zlatokorunského klášterství a o sedm let později mu na tomto zboží potvrdil pouze královskou berní a úroky do výše 6000 kop grošů.¹¹⁸ Z právního hlediska zůstávaly poměry nadále nevyjasněné, neboť Rožmberk v praxi svůj nárok jen obtížně

¹¹⁰ Tamtéž, s. 67.

¹¹¹ Tamtéž, s. 73.

¹¹² Tamtéž, s. 71 (k Palčekovi s. 71, 73, 80).

¹¹³ Tamtéž, s. 79. Pro Prachatické pracovali jako zvědové též obyvatelé Husince, konkrétně mlynářka Katruše a její muž Pavel, krejčí Jan a „puclatá“ vdova Mareta. Tamtéž, s. 75.

¹¹⁴ Mnohé postřehy, kromě uvedených statí Václava Starého, přináší též Karel Pletzer: Prozrazená akce husitů proti Oldřichovi z Rožmberka, v roce 1422, *JSH* 31 (1962), s. 79–83.

¹¹⁵ *AČ*, III, s. 245–248 (č. 32), s. 497–498 (č. 242).

¹¹⁶ *Listář a listinář*, I, s. 96 (č. 140), 97–98 (č. 141), 100 (č. 147).

¹¹⁷ Tamtéž, I, s. 109–112 (č. 163), citát na s. 110.

¹¹⁸ Tamtéž, I, s. 48–49 (č. 68); 107–108 (č. 158).

prosazoval. Značná část zlatokorunských poddaných uznávala jako svou vrchnost Prachatice a do města tak plynuly stanovené dávky či holdy.¹¹⁹

Ukončení revoluce, přijetí kompaktát i brněnsko-jihlavských politických úmluv a uznání Zikmundova českého královského důstojenství v létě 1436 vytvořily základní rámec pro řešení převratných majetkových změn. Na panovníkovo rozhodnutí netrpělivě čekali zlatokorunští cisterciáci, nadále setrvávající v dolnorakouském exilu, Oldřich z Rožmberka i Prachatičtí, jejichž vztahy s ambiciózním a nenasytným Janem Smilem z Křemže po roce 1429 prudce ochladly. Bývalí spojenci na sebe nyní sočili, protože Jan Smil, částečně uspokojený dohodami s Rožmberkem, našel nové partnery v husitských příslušnících rodu Janovských z Janovic. Spolu s nimi se snažil kontrolovat hlavní obchodní trasy v regionu a účinně narušoval prachatické aspirace.¹²⁰ Toto pnutí a soupeření se přitom až do Lipan odehrávalo v rámci federativně uspořádané tábořské strany, která nedokázala vnitřní rozpory ztlumit.

S rozetnutím majetkového propletence v Pošumaví Zikmund příliš nespěchal. Na Rožmberkovo úpěnlivé naléhání, aby mu definitivně potvrdil zástavu zlatokorunského zboží, reagoval vyhýbavě.¹²¹ Dříve uchlácholil Prachatické, toužící si právně a politicky upevnit mocenskou pozici vybudovanou v revolučních letech. Ti opravdu dosáhli svého, když Zikmund Lucemburský povýšil Prachatice na královské město. V pondělí 19. listopadu 1436 uvedli panovníkovým jménem do funkce novou městskou radu hofrychtěř Matyáš Lauda z Chlumčan a komorní písař Martin z Mirovic. Lauda, bývalý tábořský hejtman v Písku, tak instaloval do úřadu Štěpánka Netolického, nejvlivnějšího muže husitských Prachatic, a dalších jedenáct konšelů. Ve sboru obecních starších usedli mimo jiné Mikuláš Lizna, Mandl, Štěpánkův

¹¹⁹ Na podzim 1436 si na to stěžoval Oldřich z Rožmberka královně Barboře Celské. Viz *Listář a listinář*, I, s. 207–208 (č. 308).

¹²⁰ *Popravčí kniha*, s. 95. Blíže J. Jánský: *Kronika česko-bavorské hranice*, II, s. 44–46. Tam i výklad o Smilově součinnosti s Přibíkem z Klenové a Janem z Pajreka, nepochybně namířené proti prachatickým zájmům v oblasti Zlaté stezky.

¹²¹ Viz císařův list, datovaný 7. 11. 1436, in: *Listář a listinář*, I, s. 208, č. 309.

bratr Jan a také starý Vít (Vitus antiquus), snad identický s konšelem Vítkem,¹²² připomínaným roku 1411.

Povýšení mezi královská města¹²³ dávalo Prachaticím určitou záruku, že se neocitnou v Rožmberkově či Smilově područí, zároveň však mělo zřetelné politické konsekvence. Od Prachatických se nyní očekávala loajalita vůči Zikmundovi (se stejným záměrem panovník udělil status královského města Táboru a Českému Brodu) a rezignace na okolní církevní statky, jejichž osud spočíval v panovníkových rukou. Radost prachatických revolucionářů nad prestižním vzestupem mezi královská města netrvala dlouho. Již 5. května 1437 zapsal Zikmund Janu Smilovi městečko Volary s několika vesnicemi a 1. června pak město Prachatice v hodnotě 2500 kop grošů českých. Byla to protihodnota za hrad Dražice (nad Jizerou), který stárnoucí císař od rytíře z Křemže koupil. Kromě toho obdržel Smil do zástavy část zlatokorunského klášterství sousedící s Prachaticemi.¹²⁴ Zjevný politický handl zaskočil asi nejen královské město Prachatice, kam Jan Smil záhy přesídlil,¹²⁵ ale do nepříčetnosti rozběsnil Oldřicha z Rožmberka. A to tím spíše, že již 30. ledna 1437 zapsal Zikmund čtyři zlatokorunské vesnice tábořskému měšťanu Zbyňkovi Velikému z Květuše.¹²⁶ Dával tak manifestačně najevo, jak hluboce panu Oldřichovi, jenž roku 1431 nabídl český trůn

¹²² Nejstarší městská kniha Prachatice, fol. 97v. Zápis otištěn in: *Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1420–1526*, edd. Jaromír Čelakovský-Gustav Friedrich, Praha 1948 (Codex iuris municipalis regni Bohemiae, III), s. 146; V. Starý: Prachatice městem husitským, s. 229; týž: Přehled, s. 49.

¹²³ *Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1420–1526*, s. 144–146 (č. 93). Zikmund listinu vydal až 18. prosince 1436, nepochybně jako odměnu za bezproblémové uznání jeho českého královského důstojenství městem, které bývalo oporou tábořského svazu a ještě 21. prosince 1434 signovalo protizikmundovské prohlášení Jana Roháče z Dubé. Viz *Husitské manifesty*, ed. Amedeo Molnár, Praha 1980, s. 214.

¹²⁴ A. Sedláček: *Zbytky register*, s. 201 (č. 1470), 201–202 (č. 1471), 202 (č. 1472); *FRA*, XXXVII, s. 427–429 (č. 185). Byly to vsi Zbytiny, Koryto, Mošna, Sviňovice, Ovesné (u Prachatic), Chroboly, Záhoří, Smědeč, Černý Potok (nyní Blažejovice) a dva mlýny pod Korytem. K Dražicím objevně Jaroslav Polách: *Jan Smil z Křemže. Život tábořského hejtmána a loupeživého rytíře*, České Budějovice 2011, s. 40, 57, 89, 93.

¹²⁵ *Listář a listinář*, I, s. 218–219 (č. 326).

¹²⁶ Byly to vesnice Lhenice, (Třešňový) Újezdec, Vadkov a Vodice. Viz A. Sedláček: *Zbytky register*, s. 198 (č. 444); Václav Starý a kol.: *Lhenice – zahrada jižních Čech*, Lhenice 1983, s. 13–14. K Zbyňkovi Velikému a Rožmberkově reakci František Šmahel: *Dějiny Tábora*, I/2, České Budějovice 1990, s. 509.

členu habsburského rodu Fridrichovi Tyrolskému,¹²⁷ nedůvěřuje a nehodlá rozmnožovat jeho majetek. Brzká císařova smrt 9. prosince 1437 přišla Rožmberkovi vhod. Využil ji dokonale. Jan Smil záhy skončil v českokrumlovské internaci.

Další historie je dobře známá a mnohokrát podrobně zachycená i objasněná. Na jejím konci v roce 1444 se spokojeně usmívá Oldřich z Rožmberka, který drží Prachatice i Volary, dohlíží nad hlavní trasou Zlaté stezky, v jejíž blízkosti se rozpadá prachatickými oddíly pobořený hrad Hus, a k velké lítosti navrátilivších se cisterciáků i opata Rutgera přejímá (i s podporou listinných falz) kontrolu nad zlatokorunským zbožím.¹²⁸ Svůj cíl, který si jako sedmnáctiletý jinoch vytkl v roce 1420, kdy husitská revoluce zlomila v Pošumaví pozice významných církevních institucí, naplnil alespoň v této chvíli téměř bezezbytku.

---

¹²⁷ F. Kavka: *Poslední Lucemburk na českém trůně*, s. 165.

¹²⁸ J. Kadlec: *Dějiny kláštera*, s. 109–117; K. Charvátová: *Dějiny*, II, s. 93–94.

PRAŽSKÝ HUSITA JERONÝM ŠROL

Letos již uplynulo čtyřicet let od chvíle, kdy Jaroslav Mezník, historik-gentleman, sepsal strhující esej o životních osudech významného pražského husity Jeronýma Šrola. Text, který autor programově komponoval jako klasickou fugu, se poněkud vymyká z tvorby přísného a pečlivého badatele, ve svých formulacích zpravidla až úzkostlivě přesného a střídavého.¹ František Šmahel, vědom si vědeckých i literárních kvalit Mezníkova samizdatového příspěvku, dokonce neváhal označit několikastránkové pojednání za „malý skvost“.² Práce ani s odstupem času neztratila nic ze své svěžesti, prozrazujíc zároveň myšlenkové zdroje, o které se autor opřel ve snaze postihnout i zhodnotit Šrolův vnitřní svět, především motivy a důsledky jeho rozhodování v stěžejních dějinných okamžicích. Ačkoliv historik, poučený strukturalismem, relativismem, freudismem i existencialismem, vzal v úvahu všechna dostupná pro a proti, vyzněl jeho závěrečný verdikt kategoricky. Jeroným Šrol před soudem dějin neobstál. Revoluci, na jejíž straně se v prvních letech výrazně angažoval, využil jako prostředku k politické kariéře i k hmotnému obohacení. Jeho obrat dovršily události roku 1434, kdy se osobně podílel na porážce husitských radikálů, k nimž

---

¹ Mezníkova stať byla poprvé zveřejněna v samizdatové podobě v publikaci *Havlíček dnes. Jeroným Šrol. Úvahy o osudech jednoho husity* (edice Petlice 184), b. m. 1979 (autorem části věnované Havlíčkovi je Jaroslav Šimsa). Druhé vydání viz Jaroslav Mezník: Jeroným Šrol. Úvahy o osudech jednoho husity, *Pražský sborník historický* 35 (2007), s. 63–78 (za těžce nemocného autora, který v následujícím roce zemřel, připravila text do tisku a poznámkami opatřila Kateřina Jíšová a úvodním slovem jej doprovodil František Šmahel). V tomto znění a pod nezměněným názvem byla esej zařazena do souborů statí chystaných k Mezníkovým osmdesátinám. Viz Jaroslav Mezník: *Tvář stárnoucího středověku. Výbor článků a studií*, edd. Tomáš Borovský – Martin Wihoda et al., Brno 2008, s. 290–303. Na toto poslední vydání dále odkazují.

² Tamtéž, s. 291.

svého času náležel. Uchoval si život, společenské postavení i majetek, ztratil však tvář.

Esej o Šrolovi není jen podmanivě prezentovanou vědeckou úvahou. Autor ji programově psal i jako exemplum, které mělo v časech vrcholící normalizace upozornit na nebezpečí individuálního selhání, za něž je každý člověk, byť vystavený tlaku totalitního režimu, odpovědný. Vždy se rozhoduje sám, což mu dává možnost ve větší či menší míře „do dějin zasahovat.“³ Přenášet „jaspersovské“ chápání odpovědnosti a viny do situace pozdního středověku nepokládal Mezník za anachronismus. Právě moment rozhodování byl podle jeho mínění „směrodatný pro ověření charakteru člověka v minulosti i v přítomnosti.“⁴ Obecně lidská situace se v zásadě nemění.

Jaroslav Mezník znal svého problematického hrdinu dobře. Údaje o něm čerpal z materiálůvých prací Tomkových i Teigových a neunikly mu ani zmínky ve *Starých letopisech českých* i v dalších pramenech.⁵ Přesto jeho biografii načrtl pouze v základních konturách, prokreslováním detailů se příliš nezabýval. Bylo to pochopitelné, neboť jej v dané souvislosti zajímaly především metodologické problémy a zejména morální aspekt Šrolova počínání. Navzdory zvolené optice podal Mezník životopis staroměstského měšťana v hutné zkratce, s níž si historická věda v zásadě vystačí. Můj návrat k tématu proto asi na první pohled vypadá zbytečně. Nehodlám však s významným badatelem polemizovat, nýbrž ověřit, zda nově zjištěné či dosud přehlížené údaje,

³ Tamtéž, s. 303.

⁴ Tamtéž, s. 299.

⁵ W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, III, Praha 1875, s. 553; týž: *Dějepis města Prahy*, IV, 2. vyd., Praha 1899, s. 233, 234, 238, 249, 362, 637; týž: *Dějepis města Prahy*, V, Praha 1881, s. 69, 71, 73; týž: *Dějepis města Prahy*, VIII, Praha 1891, s. 50, 88, 94, 254; týž: *Základy starého místopisu pražského*, I. *Staré Město pražské*, Praha 1866; týž: *Základy starého místopisu pražského*, III, IV, V. *Malá Strana. Hrad pražský a Hradčany. Vyšehrad*, Praha 1872; týž: *Základy starého místopisu pražského. Registřík jmen osobních*, Praha 1875; Josef Teige: *Základy starého místopisu pražského*, I/1. *Staré Město pražské*, Praha 1912; týž: *Základy starého místopisu pražského*, I/2. *Staré Město pražské (Ochoz XIIa–XXX)*, Praha 1915; týž: O statcích obcích Pražských v l. 1420–1546, *SPDMP* 3 (1922), s. 111–201; *AČ*, XXVI, ed. Josef Teige, Praha 1909, s. 223–224, 405–406; *AČ*, XXVIII, ed. Josef Teige, Praha 1912, s. 196, 346, 672, 679; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 40–42, 45; *Výbor z české literatury doby husitské*, I, edd. Bohuslav Havránek – Josef Hrabák – Jiří Daňhelka, Praha 1963, s. 327–332, 481–486.

kteřé jsem o Jeronýmu Šrolovi shromáždil při výzkumu dějin husitské Prahy, mohou nepřiliš lichotivý portrét někdejšího staroměstského konšela doplnit či zpřesnit. Zároveň poslouží i jako korektiv Šrolovy charakteristiky, obsažené v zapomenuté, popularizační, leč na prame-nech založené knížce Zdenky Fröhlichové, již svou autoritou podpořil Zdeněk Wirth.⁶

Díky nedávno vydané edici nejstarší úřední knihy Starého Města pražského víme, že Jeronýmův otec Ludwig (Ludwicus, Ludlinus) Schroll, přišel do Prahy v první polovině osmdesátých let, kdy se souměstí na Vltavě vzpamatovávalo z první velké morové epidemie.⁷ Městské právo obdržel 6. srpna 1384 a jako jeho ručitel se uvádí ru-kavičkář Heinrich Payr, podle přízviska pravděpodobně Schrollův krajan.⁸ Mladého Ludwiga Praha, rezidence českého i římského krále, nesporně oslnila, neboť se do ní vydal z Chamu,⁹ nevelkého města situovaného na německé straně šumavských hvozdů. Ve stejný den udělila staroměstská rada „ius civile“ Andreasi Hulerovi, za něhož se zaručil jeho bratr Zikmund Huler,¹⁰ agent řezenských kupců,¹¹ budoucí podkomoří a vlivný i všeho schopný politik. Bratři Hulerové pocházeli z předního chebského rodu, odvozujícího svůj původ ze štaufské

⁶ Zdenka Fröhlichová: *Kronika rynečku na Starém Městě pražském*, Praha 1940, s. 34–36. Úvod napsal (s. 5–11) Zdeněk Wirth. Autorka si mimo jiné jako vůbec první všimla, že Petr Rezek, popravený spolu s Janem Želivským 9. března 1422, vlastnil dům na Starém Městě pražském, a nepatřil tedy ke kazatelovým novoměstským přivržencům. Musím tak pokorně přiznat, že mi priorita v tomto směru, jak jsem se kdysi domníval, nepatří. Viz Petr Čornej: Šest statečných? Doplněk ke vztahům husitské Prahy a husitského Tábora, *TA 14* (2009), zvláště s. 32–33. Přetištěno ve výboru autorových prací *Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií*, Praha 2011, s. 79–80. Tento případ nechť je varováním pro všechny badatele a scientometry, kteří si myslí, že práce bez poznámkového aparátu není třeba brát z vědeckého hlediska v potaz.

⁷ Eduard Maur: Příspěvek k demografické problematice předhusitských Čech (1346–1419), *AUC – Philosophica et historica 1* (1989) (Studia historica, XXXIV), zvláště s. 26–31.

⁸ *Liber vetustissimus Antiquae civitatis Pragensis 1310–1518*, edd. Hana Pátková – Věra Smolová – Aleš Pořízka, Praha 2011, s. 318 (fol. 109v). Schroll je tu uveden jako „piller“, což vydavatelé ponechali bez vysvětlení asi proto, že toto slovo v příslušných německých slovnících nenalezli. Ve skutečnosti jde o přejímku z latinského slova pilleator, resp. pillearius, tj. kloboučník.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ František Graus: *Český obchod se sukem ve 14. a počátkem 15. století*, Praha 1950, s. 8.

ministeriality.¹² Zda spolu obě udělení městského práva určitým způsobem souvisela (Cham leží na cestě mezi Řeznem a Domažlicemi), nemohu vyloučit, ani doložit.

Po roce 1384 uvádějí dochované pražské prameny Ludwiga Schrolla vždy jako kožešníka. Příslušníků tohoto řemesla napočítal Jaroslav Mezník na Starém Městě pražském celkem 25 (na Novém Městě jich k roku 1400 působilo nejméně 19), mezi nimi i Ludwigova krajana Petra z Chamu).¹³ V každém případě poskytovala Praha sklonku 14. století Schrollovi nesrovnatelně lepší příležitost k uplatnění řemeslnického umu než nevelký Cham či relativně významné Řezno. Dobrý kožešník našel především v staroměstském prostředí dostatek zákazníků, ať již z řad členů dvora – panovníkova rezidence stála na místě nynějšího Obecního domu – , příslušníků panských rodů, které tu vlastnily výstavné budovy, prelátů, domácích i zahraničních obchodníků, bohatých řemeslníků, solventních posluchačů právnické i teologické fakulty zdejšího vysokého učení a movitých návštěvníků. Bohužel, vzhledem k chybějící městské knize z konce 14. věku nelze Ludwigu životní dráhu sledovat podrobněji. Už první významný pražský krok učiněný v srpnu 1384 i další osobní kontakty však naznačují, že se stýkal především s lidmi pracujícími ve sféře výroby i prodeje textilních a oděvních produktů. Dařilo se mu, podle všeho, více než dobře.

V roce 1402 koupil od kožešníka Nicolase Toppchera na Uhelném trhu dům (pozdější čp. 423), na konci 19. století stržený do základů a nahrazený roku 1890 historizující novostavbou.¹⁴ Objekt, vybavený (stejně jako sousední budovy) podloubím, zůstal v majetku rodiny Schrollů plných třicet let. Roku 1407 zakoupil Ludwig od postřiháče suken Nicolase Schevenkroma sousední dům (čp. 424a), ale dlouho jej

¹² K rodu Hulerů František Kubů: *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006, s. 75, 80, 93, 156.

¹³ Viz Jaroslav Mezník: Pražská řemesla počátkem 15. století, *Pražský sborník historický* 7 (1972), s. 31. Petrovi z Chamu, který zemřel kolem roku 1411, patřil dům (čp. 226) v Řetězové ulici. Viz W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 73.

¹⁴ W. W. Tomek: *Základy*, III, IV, V, s. 216; Jiří Čarek: Z dějin staroměstských domů. Od Vejvodů na Uhelný trh, *Pražský sborník historický* 13, 1981, s. 22; Pavel Vlček a kol.: *Umělecké památky Prahy. Staré Město. Josefov*, Praha 1996, s. 296–297.

nevlastnil.¹⁵ Už o tři léta později ho prodal za 30 kop českých grošů postřihači Mikuláši Oráčkovi.¹⁶ Získal tak mimo jiné i finance ke koupi dvou vinic za Koňskou branou. První, jejímž vlastníkem byl od roku 1410, se nazývala Eisfeltská (podle původního majitele, jímž byl staroměstský kramář Pertold Eisfelt). Roku 1405 činila její cena 50 kop grošů českých a Schroll za ni kanovníku Velislavovi a knězi Janovi, střídáníku v kostele sv. Apolináře, sotva zaplatil méně.¹⁷ Druhá vinice s Eisfeltskou sousedila a patřila od roku 1401 Maříku Myškovi z novoměstského Koňského trhu. Schroll ji koupil za 25 kop grošů.¹⁸ Byly to rozumně investované peníze. Mnoho pražských měšťanů tehdy své vinice pronajímalo a bezpracný příjem vítaně rozhojňoval jejich jmění.

V letech 1410–1411 se Ludwig pyšnil již dospívajícím synem Jeronýmem, který se chystal zahájit studia na artistické fakultě pražské univerzity. Zmínky o Ludwigově manželce (či manželkách) a Jeronýmově matce se zatím z pramenů nevynořily. Zato synovo jméno bylo v několika ohledech příznačné. Souviselo s kultem sv. Jeronýma (Hieronymus), církevního otce, ve středověku mylně pokládaného za Slovana, za původce slovanské liturgie i za překladatele Bible do staroslověnštiny. O jeho propagaci se vehementně snažil Karel IV., který jej vyzdvihoval jako národního světce slovanského původu. Leč panovníkovo úsilí učinit ze stridského rodáka českého zemského patrona nevyvolalo náležitou odezvu.¹⁹ Větší oblibu získal vlastně jen v Praze, jistě v důsledku Karlovy aktivity a jím založeného benediktinského kláštera u chrámu slovanských světců (sv. Jeronýma, Cyrila a Metoděje, Vojtěcha a Prokopa) na Novém Městě pražském, známého spíše

¹⁵ W. W. Tomek: *Základy*, III, IV, V, s. 216. Tento dům sice nebyl zbourán, avšak byl výrazně upravován v období renesance, baroka i klasicismu, průčelí pochází až z roku 1890. Blíže P. Viček a kol.: *Umělecké památky Prahy. Staré Město. Josefov*, s. 297–298.

¹⁶ W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 108.

¹⁷ František Vacek: Dějiny vinic na území nynějších Král. Vínogradů od počátku XV. století do r. 1526, *SPDMP* 8 (1938), s. 79–227, zde s. 148.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Ohlasy kultu sv. Jeronýma v předhusitských Čechách sledovala Eva Doležalová: Stopy sv. Jeronýma v Čechách na konci 14. století, in: *Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*, edd. Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2004, s. 209–220.

pod označením Na Slovanech či Emauzy.²⁰ Frekvence jména Jeroným se v českém prostředí prokazatelně zvýšila až v závěru 14. století, kdy proniklo na konec čtvrté desítky nejčastějších křestních jmen.²¹ Bylo to právě v čase, kdy se Ludwigu Schrollovi narodil syn. Přibližně ve stejné době, konkrétně v letech 1393–1394, zřídili bratři Zikmund a Andreas Hulerovi v chrámu Panny Marie před Týnem oltář sv. Jeronýma,²² mimo jiné doklad, že světcův kult uctívali i v Čechách usedlí Němci. Toto konstatování se netýká pouze Hulerů a Schrollů (vztah mezi křestním jménem mladého Schrolla a nadací oltáře v Týnském kostele je, bohužel, neprokazatelný), ale třeba též trilingvního Jana ze Žatce, rodáka ze Šitboře u Domažlic, autora slavného dialogu *Der Ackermann aus Böhmen* i latinského čtení o sv. Jeronýmovi z počátku 15. věku.²³

Křestní jméno takřka předurčovalo mladého Schrolla k dráze vzdělance, neboť sv. Jeroným byl v akademickém prostředí symbolem učenosti.²⁴ Na tuto cestu také odhodlaně vykročil. Vůbec poprvé se v pramenech objevuje 27. srpna 1414, když spolu s mistry Šimonem z Tišnova, Šimonem z Rokycan, Prokopem z Plzně, Janem Příbramem a studenty Janem z Michnic, Jeronýmem z Újezda a Fránou Čotrem (Czotrem) dosvědčil doktoru Janovi z Jesenice, že nebyl vpuštěn na synodu konanou v malostranském arcibiskupském paláci. Jesenic zde hodlal prosadit vystoupení mistra Janu Husa, jehož byl právním zastupcem, popřípadě vymoci od účastníků synody potvrzení, že betlémský kazatel nezastává žádné kacířské názory.²⁵ Hieronymus Schrollonis,

²⁰ Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn (edd.): *Encyklopedie českých klášterů*, 2. vyd., Praha 1998, zvláště s. 561–563.

²¹ Na základě statistik sestavených z knih světců pražského arcibiskupství to zjistila Eva Doležalová: *Světcenci pražské arcidiecéze 1395–1416*, Praha 2010, s. 135–136; též: Stopy sv. Jeronýma, s. 215. Průkaznější pro pražské prostředí by bylo statistické vyhodnocení jmen obsažených v rejstříku k Tomkovým *Základům starého místopisu pražského*.

²² Pramenné doklady shromáždil J. Teige: *Základy*, I, s. 469 (č. 138–140), 471 (č. 169).

²³ E. Doležalová: Stopy sv. Jeronýma, s. 211–212; Pavel Trost: Doslov, in: Jan ze Žatce: *Oráč z Čech*, překlad Jaromír Povejšil, 2. vyd., Praha 1994, s. 91–92.

²⁴ E. Doležalová: Stopy sv. Jeronýma, s. 213. Na pražském vysokém učení je do roku 1409 doloženo nejméně 10 Hieronymů či Jeronýmů, ať již původem z Prahy, Čech, Slezska, Horní Lužice a Polska. Viz Josef Tříška: *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 193–194.

²⁵ Text notářské listiny zařadil Petr z Mladoňovic do své relace o Husově při na kostnickém koncilu. Viz *FRB*, VIII, ed. Václav Novotný, Praha 1932, s. 59–60. K události například

uvedený v notářské listině sepsané Jakubem Molešem,²⁶ se tu objevuje jako přívrženec (a zřejmě i posluchač) Husův. Zároveň jej uvedený kontext řadí mezi studenty artistické fakulty, udržující přátelské styky s mladými, poměrně nedávno promoványi reformními mistry. Jeronýmovi tehdy mohlo být asi dvacet let. Zda na pražském vysokém učení dosáhl gradu, známo není. Brzy však vstoupil do praktického života.

Nejpozději roku 1417 se oženil s Kateřinou, dcerou Kateřiny, vdovy po Václavu pláteníkovi, který vlastnil na Havelském trhu výstavný dům, řečený U Bruncvíka (čp. 510), a nablízku dva soukenické krámy. Dům koupil nedlouho před revolucí konšel Ludvík (Loysa) apotekář,²⁷ oba kotce pak vdova Kateřina odkázala v roce 1417 své stejnojmenné dceři, v té době již manželce Jeronýma Schrolla. Odkaz mohl být i součástí věna, neboť krámce měly v součtu hodnotu 15,5 kop grošů českých.²⁸ Jeden z kotců Jeroným (nikoliv jeho choť) již následujícího roku prodal.²⁹ Mladí manželé (pokud tehdy nevlastnili dům u staroměstského kostela sv. Mikuláše), nejspíš bydleli u Ludwiga Schrolla na Uhelném trhu.

Soužití to asi příjemné nebylo. Jeroným se profiloval jako nadšený přívrženec husitského programu, avšak jeho otec, podobně jako většina staroměstských měšťanů německého původu, s tímto směrem nesouhlasil. Syn a otec Schrollovi tak potvrzují platnost poznatku, že k štěpení na přívržence a protivníky husitské reformy docházelo na přích českou společností (nikoliv podle sociální příslušnosti), přičemž výjimkou nebyly ani ostré neshody mezi blízkými příbuznými. Po propuknutí husitské revoluce, pravděpodobně na jaře 1420, v čase blížící se vojenské konfrontace s králem Zikmundem Lucemburským, opustil

---

Václav Novotný: *M. Jan Hus. Život a dílo*, I/2, Praha 1921, s. 348; Jiří Kejř: *Husitský právník M. Jan z Jesenice*, Praha 1965, s. 87.

²⁶ O něm Josef Nuhliček: *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských až do husitské revoluce*, Praha 2011, s. 204–205 (č. 348). Ze shromážděných dat vyplývá Jakubova husitské orientace.

²⁷ W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 113. K stavebnímu vývoji domu čp. 510 (dnes Havelská 5) s výrazným gotickým podloubím Dobroslav Líbal – Jan Muk: *Staré Město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj*, Praha 1996, s. 195. K domovnímu znamení U Bruncvíka Lydia Petráňová: *Domovní znamení staré Prahy*, Praha 1988, s. 36–37, 250.

²⁸ W. W. Tomek (*Základy*, I, s. 124 a 125) je označil písmeny aa a ii.

²⁹ Tamtéž, s. 125.

Ludwig Prahu. V důsledku jeho emigrace připadl dům (čp. 423) staroměstské obci, která už v červenci 1420 a opakovaně v první polovině roku 1421 prohlásila v sérii úředních rozhodnutí nemovitý majetek „odběhlých“ či vypovězených osob za zkonfiskovaný.³⁰ Dům na Uhelném trhu i obě vinice však zůstaly ve vlastnictví rodiny a víceméně automaticky přešly do Jeronýmových rukou. V revoluční Praze to nebylo nic zvláštního. Případů, kdy majetek exulantů a vypovězených měšťanů přešel na jejich přímé potomky či blízké příbuzné, bychom napočítali značné množství. Nelze proto vyloučit, že k rozhodnutí opustit pražské souměstí vedly někdy i taktické důvody. Část rodiny setrvala v Praze, část se uchýlila do exilu, manifestující katolickou pravověrnost. Ať již by zvítězil Zikmund nebo husité, nemovitost by fakticky zůstala ve vlastnictví širšího rodinného kruhu. Zda si takto alibisticky počínali u Schrollů, nevíme, stejně tak není zatím nic známo o dalších osudech více než padesátiletého Ludwiga. Ostatně na Starém Městě, kde se v důsledku revolučních změn (nepřítomnost královského dvora, dramatický pokles počtu zahraničních návštěvníků, odchod lidí spjatých s katolickými církevními institucemi, husitská kritika nepatřičného luxusu v odívání) snížil počet kožešníků na polovinu, by mu pšenice nejspíš nekvetla. Úředního zaknihování rodinného domu se Jeroným, psaný nyní v dokumentech spřežkovým pravopisem Ssrol, tj. Šrol, dočkal sice až v roce 1424, ale nikdy se nepřestal považovat za jeho vlastníka.³¹

Výbuch husitské revoluce katapultoval Jeronýma Šrola mezi staroměstskou elitu. V konšelském úřadu se sice připomíná až 22. září 1421,³² není však vyloučeno, že jej zastával už dříve, konkrétně mezi

³⁰ Viz *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an*, I. *Von den Jahren 1419–1428*, ed. Franz Palacký, Prag 1873, s. 44–45 (č. 39); *AČ*, IV, ed. F. Palacký, Praha 1846, s. 382–383 (č. 37–39). Blíže k této problematice Jiří Kejř: Konfiskace majetku katolických měšťanů v husitských městech, *HT* 16 (2009), s. 9–58.

³¹ „... in foro carbonum circa S. Gallum; domus Ludwici Ssrol data per communitatem Jeronimo Ssrol, filio ejus.“ Viz W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 108. Stalo se tak v souladu s dekretem vydaným staroměstskou obcí 23. září 1424. Viz *Urkundliche Beiträge*, I, s. 360–362 (č. 309). K okolnostem úředního stvrzení konfiskovaných domů na Starém Městě roku 1424 Petr Čornej: Smolař, Hedvika, Velvar et alii. Poznámky a postřehy ke kapitole z dějin husitské Prahy, in: *Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfovi Andělovi*, CSc., ed. Milan Svoboda, Liberec 2004, zvláště s. 45–49 (přetištěno v souboru autorových statí *Světla a stíny husitství*, zde s. 175–177).

³² J. Teige: *Základy*, I, s. 2 (č. 4).

27. květnem a 19. listopadem 1420.³³ Nesporně se podílel na úspěšné obraně husitské Prahy proti Zikmundovým vojskům. Jinak by totiž sotva získal z nemovitostí zabavených katolickým církevním institucím a nepřátelům kalicha polovinu poplužního dvora v Tryskovicích,³⁴ farářův dvůr v Čakovících,³⁵ zahradu pod Petřínem³⁶ a pravděpodobně i staroměstské domy U Tří studní (pozdější čp. 27g v Jáchymově ulici nedaleko kostela sv. Mikuláše)³⁷ a U Košíků (čp. 464 v dnešní Melantrichově ulici).³⁸ To vše jej zařadilo mezi bohaté staroměstské měšťany, byť venkovské dvory dlouho neudržel.³⁹

³³ Složení rad, které se ujal řízení staroměstských záležitostí 27. května, 18. srpna a 19. listopadu 1420, není v úplnosti známo; politická orientace v listopadu ustavené rady však téměř vylučuje Šrolovu účast. Viz W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 68; P. Čornej: *Šest statečných*, s. 29–53 (přetištěno ve výboru autorových studií *Světla a stíny husitství*, s. 77–100).

³⁴ AČ, XXVIII, s. 672. Druhá polovina poplužního dvora, který husitská Praha zabrala strahovským premonstrátem (viz Antonín Profous – Jan Svoboda: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, IV. S–Ž, Praha 1957, s. 392) náležela Petrovi „de Hoscza“. Na Starém Městě se však připomíná pouze „notarius publicus Petrus de Hostkowicz“, majitel domu (čp. 231) v nynější Husově ulici na Starém Městě pražském. Viz W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 76. Snad byl identický s Petrem de Hodkowicz, jehož eviduje J. Nuhlíček: *Veřejní notáři*, s. 303 (č. 1149).

³⁵ AČ, XXVIII, s. 672. Pramen sice hovoří o Čachovicích, prokazatelně však šlo o Čakovice (nyní součást Prahy 9). Výslovnost Čakovice a Čachovice kolísala, navíc dvůr ležel v blízkosti Tryskovic. Viz Antonín Profous: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, I. A–H, Praha 1954, s. 294–295. Ke zdejšímu kostelu v předhusitském období Zdeněk Boháč: *Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Pražský archidiakonát*, Praha 2001, s. 201; Pavel Vlček a kolektiv: *Umělecké památky Prahy. Velká Praha. A–L*, Praha 2012, s. 220. V některých novějších pracích (František Holec a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VII. *Praha a okolí*, Praha 1988, s. 24; František Holec a kol.: *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, IV. *Připojené obce a zaniklé osady*, Praha 1996, s. 30) se můžeme dočíst, že čakovický dvůr odevzdala pražská obec měšťanu Jeronýmu Izrluvi, leč zjevně špatný údaj, způsobený chybným čtením, do nich pronikl ze starší edice. Viz *Geschichtschreiber der husitschen Bewegung in Böhmen*, II, ed. Konstantin Höfler, Wien 1865 (FRA, 1. Abtheilung, Scriptorum VI), s. 289.

³⁶ AČ, XXVIII, s. 679. Tomek situuje zahradu, zabavenou vyvrácenému ženskému klášteru magdalenitek, přibližně do prostoru dotyku nynějších malostranských ulic Újezd a Karmelitská. Viz W. W. Tomek: *Základy*, III, IV, V, s. 76.

³⁷ W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 46 (před revolucí dům vlastnil kramář Fridrich z domu U Jednorožce); J. Teige (*Základy*, II, s. 155) uvádí data o domu až od roku 1430.

³⁸ Před revolucí se jako majitel objektu připomíná „Petr de Frankenstein“, zmínka o záboru domů husitskou obcí a eventuálním následném prodeji za zvýhodněných podmínek však absenteje. Viz W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 114.

³⁹ Dvůr v Tryskovicích neměl již roku 1426, kdy jej staroměstská obec postoupila Václavu Rakovi, kterému ho 6. listopadu 1437 potvrdil král Zikmund Lucemburský. Viz F. Holec

Šrol tehdy podporoval novoměstského radikálního kazatele Jana Želivského, jemuž se na počátku léta 1421 podařilo sjednotit pravobřežní Prahu pod společnou městskou radou, čítající třicet osob. Jeroným v ní zasedal nepochybně už od jejího instalování 2. července 1421.⁴⁰ S Želivského linií se ale staroměstské prostředí ve své většině neztotožnilo. Na počátku února 1422 využili protivníci novoměstského tribuna příhodné situace, prosadili odvolání všech konšelů a následnou volbu nových radních. V pondělí 9. března pak přikázali v areálu Staroměstské radnice úkladně popravít Želivského i s devíti jeho přívrženci. Jeroným Šrol spolu s novoměstským měšťanem Jírou rukavičkářem unikl krutému osudu, snad zásluhou echa, které na poslední chvíli obdržel.⁴¹ Vzhledem k Jírově profesi jsem ochoten spekulovat, že oba muže varoval příslušník některého oděvního řemesla. Zda se mladý Šrol věnoval profesi svého otce, prameny výslovně neříkají.⁴² Svými rodinnými kontakty měl v každém případě blízko k prodejcům sukna. Bouřlivé události po Želivského popravě vrátily Šrola už 10.

---

a kol.: *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, IV, s. 176; August Sedláček: *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*, Praha 1914, s. 207. O dalších držitelích Čakovic Jaroslav Mezník: *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, Praha 1965 (Rozpravy ČSAV 75 – Řada společenských věd, sešit 2), s. 55; F. Holec a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII*, s. 92; Jakub Jiří Jukl: *Jan Smiřický ze Smiřic. Vzestup a pád zakladatele slavného rodu*, České Budějovice 2012, s. 95.

⁴⁰ Z tehdejší staroměstské části rady známe kromě Šrola jmény jen Tiburciho (Raka), Matěje ze Žatce z domu U Hřebenů i řezníky Jana Frolicha a Matyáše (snad Matyáše z Vildštejna, v úvahu přichází i Matyáš Pullus, česky Kuře). Viz W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 69; Bedřich Mendl: Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378 až 1434. Kapitola IV. Berně a renty, *ČČH* 23 (1917), s. 75; Bohdan Zilinskýj: Praha ve stínu Jana Želivského. Glosy k monografii Boženy Kopiczkové, *Pražský sborník historický* 25 (1992), s. 37; P. Čornej: Šest statečných, s. 48 (přetisk v souboru *Světla a stíny husitství*, s. 95); též: Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb Staroměstští řezníci v husitské revoluci, *Pražský sborník historický* 40 (2012), s. 7–129, zde s. 60.

⁴¹ Podrobná rekonstrukce veškerého dění v mé studii *Pád Jana Želivského*, *ČČH* 101 (2003), s. 261–305 (přetištěno v upravené podobě v publikaci *Světla a stíny husitství*, s. 101–135). Tam i odkazy na příslušné prameny a literaturu.

⁴² V roce 1429 se však jakýsi Jeronymus pellifex (tj. kožešník) uvádí v berním rejstříku s tím, že zaplatil daň ve výši 10 grošů za dům, který nelze bezpečně určit. Viz *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, ed. Hana Pátková, Praha 1996, s. 50.

března do funkce radního,⁴³ zatímco strůjci kazatelovy smrti, pokud neskončili v katových rukou, zoufale hledali bezpečný úkryt. Jedním ze šťastlivců, kterým se to zdařilo, byl staroměstský měšťan Mareš sladovník, doložený v konšelském úřadu 28. února 1422. Dosavadnímu bádání (až na Bohdana Zilynského) tento detail unikál.⁴⁴ Šrol se z nabytého úřadu dlouho neradoval. Po příjezdu litevského knížete

⁴³ Kromě Jeronýma Šrola zasedali v staroměstské části rady mladý Jan z domu U Stříbrné hvězdy (čp. 612 v Dlouhé třídě), nožník Jan Hrach, který obsadil ševcem Johannem Vierekleem opuštěný dům (čp. 178) v nynější Karlově ulici a z konfiskátů získal dvůr v Nebušicích (AČ, XXVIII, s. 672), Jan Rymar (spíše rimer, tj. jirchář) z Podžidí u kostela sv. Kříže (upozorňují v této souvislosti na Jana Nenačala) a Macák. Viz W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 70, 229; B. Mendl: Hospodářské a sociální poměry, s. 83; *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, s. 75, 113, 144, 252; B. Zilynskyj: Praha ve stínu Jana Želivského, s. 38.

⁴⁴ Mareš sladovník (možná totožný s majitelem domu čp. 259b na Betlémském náměstí a prokazatelně žijícím ještě roku 1433) vystupuje 28. února 1422 jako konšel po boku radního Jana Kbelského, jehož život ukončil zanedlouho katův meč. Viz AČ, XXVI, s. 116; W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 94; B. Zilynskyj: Praha ve stínu Jana Želivského, s. 37. Využívám této příležitosti, abych již poněkolkáté vyvrátil vžitý omyl, že součástí odvety za smrt Jana Želivského a jeho přívrženců byla poprava staroměstského měšťana Jana Ochse z domu U Peřestého vola. Tento omyl zavínil špatnou identifikaci (v jeho případě zcela ojedinělou) W. W. Tomek: *Dějepis*, IV, s. 238. V předjaří 1422 již Jan Ochse v Praze nežil, opustil ji na počátku revoluce, pobýval mimo jiné v Žitavě (*Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiecesim*, VIII–X, ed. Josef Emler, Pragae 1889, s. 210) a jeho nemovitý majetek (poplužní dvůr a vinice) husité zkonfiskovali (AČ, XXVIII, s. 672, 676). Ochsovův dům U Vola (původně zvaný podle domovního znamení U Pštrosů) získali synové Loysy (Ludvíka) apotékáře a brzy jej prodali Šimonovi z domu U Bílého lva, dům (čp. 633a na rohu Týnské a Jakubské ulice) získal známý řezník Mikuláš Šerlink a dům (čp. 669 na rohu nynějších ulic Královské a Rybné) koupil od obce Jan Malovarský (W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 31, 36, 54, 149 167). Také novoměstská obec zabavila Ochsovův dům na Koňském trhu (W. W. Tomek: *Základy*, II, s. 40). Popraveným konšelem byl postřiháč Jan Kbelský, roku 1422 skutečný vlastník domu U Peřestého (tj. strakatého) vola (čp. 462 na rohu Staroměstského náměstí a nynější Melantrichovy ulice), který sice na konci 14. století patřil rovněž rodině Ochsovů, ale v roce 1404 jej koupila rodina Kbelských. Chyba vznikla snadno, protože zachované úřední prameny nazývají dva staroměstské domy (čp. 142 i 462) shodně U Vola (volka, ad bovem) a o Janovi (Johánkovi) z domu U Peřestého vola mluví jen některé texty Starých letopisů (viz např. *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 40). A aby zmatků nebylo dost, uváděl radniční písař v letech 1429–1430 Jana z domu U Stříbrné hvězdy jako Jana Kbelského, neboť dům (čp. 462) po popraveném konšelovi vyženil. Příslušná edice tento fakt nevzala v úvahu. Viz *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, s. 296, 298. Správné rozlišení Jana Ochse a Jana Kbelského provedl již Jaroslav Mezník: *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1970, s. 175, 179. V jeho stopách Petr Čornej: *Pád Jana Želivského*, s. 294, 295, 301 (přetištěno v souboru autorových statí *Světla a stíny husitství*, s. 127, 128, 133).

Zikmunda Korybutoviče, jehož Praha 16. či v neděli 17. května 1422 přijala jako náměstka „požádaného krále“ (tj. litevského velkoknížete Vitolda),⁴⁵ z radnice na čtyři roky zmizel. Ústup z politického výsluní asi obtížně nesl, protože si rychle navykl mít ve staroměstském prostředí hlavní slovo.⁴⁶

Čas obrušuje hrany. Při druhém českém angažmá Zikmunda Korybutoviče nalezl Šrol s litevským knížetem alespoň na chvíli shodnou řeč. Možná proto, že „požádaný a zvolený král v Českém království a Moravském markrabství“ zaštitil na podzim 1424 svou autoritou úřední zaknihování zkonfiskovaných staroměstských domů.⁴⁷ Na jaře 1426 dokonce zasedl v knížetem jmenované staroměstské radě, v níž byli vcelku rovnoměrně zastoupeni přívrženci husitských konzervativců, středního proudu i nositelé relativně radikálních názorů. Její politický kurs však postupem času stále více určoval Zikmund Korybutovič, usilující o smírné řešení husitské otázky na mezinárodní scéně, zvláště s papežstvím, a nakloněný k dohodě s českými katolíky. V staroměstské politice se tento trend projevoval od konce listopadu 1426 i udělováním amnestie, eventuálně navrácením městského práva několika obyvatelům, kteří v prvních revolučních letech opustili Prahu a nyní se v ní znovu usazovali s podmínkou, že budou veřejně přijímat pod obojí způsobou.⁴⁸ Na Starém Městě se tak mimo jiné dočkala omilostnění Makuše, neteř konzervativního konšela Zikmunda Cháně,

⁴⁵ Jerzy Grygiel: *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988, s. 62–63; Jerzy Grygiel – Bohdan Zilyskyj: *Kníže Zikmund Korybutovič a Praha (1422–1427)*, PHS 23 (1990), s. 7–12. Jarosław Nikodem: *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza*, Poznań 2004, s. 273–275; Stanisław Bylina: *Rewolucja husycka. Przedświt i pierwsze lata*, Warszawa 2011, s. 170–172.

⁴⁶ Pamětník jeho postoj k příjezdu Zikmunda Korybutoviče komentuje výstižnými slovy: „... toho nerad viděl Šrol s jinými, kteříž té chvíle v Praze byli a vládli bojíce se, aby jich s úřadu a s panství nessadili, jakož se i stalo.“ Text E Starých letopisů českých, Národní knihovna ČR, sign. XIX C 21, fol. 80v.

⁴⁷ K širším okolnostem P. Čornej: Smolař, Hedvika Velvar et alii, s. 47–50 (v souboru *Světla a stíny husitství*, s. 176–178); J. Kejř: *Konfiskace*, s. 28–31.

⁴⁸ Viz Josef Teige: *Kniha městských práv staroměstských* (Z rukopisu č. 986 a 902 archivu městského), in: *Almanach královského hlavního města Prahy na rok 1902*, V, s. 32–64, zvláště s. 60–61.

dále Ondřej, syn lazebníka Benedikta (Bendy), řečeného Zubrník,⁴⁹ Prokop Bervík (Barvík),⁵⁰ Petřík, syn Jana Meissnera,⁵¹ a na přímý rozkaz Zikmunda Korybutoviče i Hanuš, syn Heinricha Falkenauera, žijícího v Žitavě.⁵² Snad ještě závažnější než tento případ bylo udělení městského práva Janovi, synu Erazima Ritenburga z domu U Hřebců (čp. 600 v Celetné ulici). Podle usnesení rady musel poté bývalý Želivského přívrženec Matěj Žatecký, majitel zkonfiskovaného a roku 1424 úředně zaknihovaného domu, zaplatit Janovi tržní cenu objektu ve výši 50 kop grošů!⁵³ Obdobně byl postižen Václav Piknosek, který byl nucen dát omilostněnému Janovi řečenému Vlčí hrdlo, 120 kop za dům (čp. 414) na Uhelném trhu.⁵⁴ Oba poslední případy, byť městská rada dospěla k závěru, že konfiskace nebyla oprávněná, otvíraly prostor k uplatnění restitučních nároků a k zpochybňování úředních výnosů z let 1420, 1421 a 1424.

Staroměstskou revoluční elitu vzešlou z dění let 1419–1424 musel tato tendence znepokojovat. Ačkoliv jistě nebyla hlavním důvodem Korybutova pádu,⁵⁵ nepochybně přispěla k sílící nespokojenosti, která vyvrcholila známým staroměstským převratem 17. dubna 1427. K odstranění Zikmunda Korybutoviče významně pomohlo i několik konšelů jmenovaných do funkce litevským knížetem, mezi nimi též Jeroným

⁴⁹ O Benediktu Zubrníkovi a jeho Královské lázni (čp. 195 a 196) u Kamenného (Karlova) mostu snesl data W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 65.

⁵⁰ Roku 1433 vlastnil dům (čp. 224) v Řetězové ulici. Viz *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, s. 211.

⁵¹ K potomkům Jana Meissnera J. Teige: *Základy*, I, s. 731; P. Čornej: Šest statečných, s. 37 (týž: *Světla a stíny husitství*, s. 84).

⁵² Heinrichův dům (čp. 545a v Železné ulici) obýval za revoluce jeho příbuzný Bartoš. Viz W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 27.

⁵³ Viz J. Teige: *Knihy městských práv*, s. 60. Doklad o platbě uvádějí *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, s. 10. K Matějovi Žateckému a jeho domu též P. Čornej: *Smolař, Hedvika, Velvar et alii*, s. 49 (týž: *Světla a stíny husitství*, s. 177–178).

⁵⁴ W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 111. Jan, který v letech 1412 a 1413 zasedal v staroměstské radě (viz W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 66), si roku 1429 koupil dům (čp. 924) v Dlouhé třídě. Viz W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 182. K dalším restitučním případům J. Grygiel – B. Zilynskyj: *Kníže Zikmund Korybutovič*, s. 20–21.

⁵⁵ K jeho mezinárodním souvislostem nově Dušan Coufal: *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012, s. 196–204.

Šrol.⁵⁶ Kontrolu nad Starým Městem poté na devět let převzala skupina rozhodných husitských politiků (krejčí Václav Hedvika, Matěj Smolař, Jan Velvar, platně Kříž, uzdař Ondráček, Kliment Krček, příznačně též Matěj Žatecký i několik dalších protagonistů). Tito lidé, ideově spojení s Janem Rokycanou, nehodlali připustit žádný zvrat a snažili se uchovat zásadní změny, jež přinesla revoluce.⁵⁷

Jeroným Šrol se však mezi nimi významněji neuplatnil, byť se na Korybutově svržení aktivně podílel. Soudobý básník zachytil jeho počínání v pádných osmislabičných verších: „Víšek Polák, Šrol Jeroným / velmi pomocen byl jim, / volajíc na lotrovinu: / O vášť běží, o chudinu!“⁵⁸ I s odstupem téměř šesti století si dokážeme vybavit Staroměstské náměstí, na němž Šrol v ranních hodinách 17. dubna 1427 mocným hlasem vyzývá čeledíny i další obyvatele, kteří postrádali přímý podíl na správě veřejných záležitostí, aby podpořili měšťany nespokojené s Korybutovou vládou. Pro poetu, sympatizujícího s litevským knížetem, byla sociální vrstva, k níž se Šrol obracel totožná s lůzou, spodinou, sebrankou, respektive, použijeme-li současný slovník, s ulicí a galerkou. Výraz *chudina* však v Šrolově pojetí neobsahoval pejorativní význam, nýbrž v daném kontextu jednoznačně označoval lidi chudé (slabé, nedostatečné) svými právy.⁵⁹ Formulace výzvy se přitom téměř kryje s voláním „chudého pacholka“, jenž 9. března 1422 po stětí Jana Želivského a jeho druhů burcoval kazatelovy přívržence výkřikem: „Sem, chudino, sem!“⁶⁰ Pravděpodobně šlo o již ustálenou mobilizační výzvu, uplatňovanou ve vypjatých chvílích pražských nepokojů

⁵⁶ Blíže i s pohledem do stále nejasných funkčních období staroměstských rad J. Grygiel – B. Zilynskyj: Kníže Zikmund Korybutovič, s. 21–23.

⁵⁷ K průběhu a významu dubnového převratu F. M. Bartoš: *Husitská revoluce*, II. *Vláda bratrstev a její pád 1426–1437*, Praha 1966 (České dějiny, II/8), s. 20–22; J. Grygiel: *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza*, s. 100–102; František Šmahel: *Husitská revoluce*, III. *Kronika válečných let*, Praha 1993, s. 187–189; Petr Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české*, V. *1402–1437*, 2., revidované vyd., Praha – Litomyšl 2010, s. 359–360; též: Smolař, Hedvika, Velvar et alii, s. 49–55 (též *Světla a stíny husitství*, s. 177–181).

⁵⁸ Viz píseň O zajetí Zikmunda Korybutoviče (známou též pod incipitem Z dobrého jména Čechové), in: *Výbor z české literatury doby husitské*, I, s. 330.

⁵⁹ Blíže Petr Čornej – Marie Klímková: *Pojmy chudý a bohatý ve středověké češtině*, in: *Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám*, edd. Petr Nejedlý – Miroslava Vajdlová – Boris Lehečka, Praha 2005, s. 49–57.

⁶⁰ *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 39.

a pouličních srocení. Jeroným Šrol v tomto případě možná zužitkoval i své starší zkušenosti, spojené právě s úspěšným převratem v březnu 1422. Snad spoléhal též na svou autoritu a oblibu, které měly pomoci k porážce restauračního kursu.

Podpora nepřivilegovaných městských vrstev byla sice pro zdar spiknutí důležitá, o staroměstské politice však po dubnu 1427 rozhodovala vítězná skupina, složená z vůdčích osobností husitského duchovenstva (Jan Rokycana, Martin Lupáč a stárnoucí mistr Jakoubek ze Stříbra) a kruhu měšťanů úzce spolupracujících již od léta 1424. Šrol k nim nepatřil, a tak zřejmě zůstal až do roku 1434 mimo aktuální radní vrstvu.⁶¹ Přitom několik konšelů (sladovník Mikuláš Betlémský, Mikuláš Kněževeský, řezník Kliment Krček, sladovník Jan Propheta z domu U Páteře), kteří se synem chamského řemeslníka zasedali na radnici ve funkčním období 1426/1427, si udrželo významné pozice i v následujících letech. Jeroným Šrol, ač byl jednou z tváří protikorybutovského převratu, nikoliv. To nemohla být čirá náhoda.

Objasnit příčinu Šrolovy absence zřejmě není obtížné, i když o ní prameny mlčí. Ideovým vůdcem dubnového převratu byl Jan Rokycana, podporovaný svým nemocným učitelem a hlavní husitskou bohosloveckou autoritou Jakoubkem ze Stříbra. Oba muži nejspíš nechovali Šrola v lásce, neboť s jeho osobou spojovali hrůzné okamžiky svého života. Vždyť Jeroným Šrol, se štěstím uniknuvší katu, patřil k iniciátorům bouře, která téměř týden zmítala pravobřežní Prahou po úkladné popravě Jana Želivského. Ničivá smršť si tehdy vyžádala nejméně deset lidských životů a zanechala za sebou obrovské materiální škody, včetně vybitých univerzitních kolejí. Rokycana se zachránil včasným útekem z města, mistr Jakoubek, nejbližší Husův přítel a spolupracovník, ale 15. března 1422 stanul spolu s ostatními zajatými univerzitními mistry před shromážděním velké obce, která rozhodovala o jejich vině i osudu. Někdejší student pražské univerzity a v dané chvíli nejmocnější muž Starého Města mohl v součinnosti s jinými staroměstskými i novoměstskými sousedy přímo ovlivnit konečný výrok.

⁶¹ Z osmnáctičlenné městské rady zasedající roku 1427/1428 neznáme tři muže, jedno jméno chybí v radách z let 1428 a 1433/1434. Viz W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 71–72.

Vyřčený trest byl, uvědomíme-li si vypjatou atmosféru, vcelku mírný, neboť Šrol se svými druhy nehodlal hnát spor na ostří nože a zničit své někdejší učitele a spolutvůrce husitského reformního programu. Ti ostatně přímý podíl na Želivského smrti, i když část pražských obyvatel byla přesvědčena o opaku, neměli. Univerzitní mistři byli proto „pouze“ vypovězeni do Hradce Králové. Po Korybutově prvním příjezdu se sice do Prahy vrátili, leč na protřpění a navíc veřejné ponížení nezapomněli.⁶² Emocionální rozměr lidského jednání by historik neměl nikdy podceňovat. Zjištěné okolnosti ve svém souhrnu naznačují, že pro Rokycanu a Jakoubka Šrol zřejmě nebyl zrovna žádoucím politickým partnerem.

Týž názor asi zastávali také členové Hedvikovy a Smolařovy skupiny i většina staroměstských měšťanů. V jejich vědomí Šrol symbolizoval dramata pražských převratů z léta 1421 a zejména z března 1422, kdy „stala se jest v Praze větší škoda“ než v době jejího obléhání králem Zikmundem Lucemburským v červenci 1420.⁶³ Mnozí obyvatelé souměstí nad Vltavou si proto s úlevou vydechli, když po polovině května 1422 „Šrolovo a Charvátovo [Jan Charvát byl vůdcem Želivského stoupenců na Novém Městě – poznámka P. Č.] panování konec vzalo“.⁶⁴ Pověst člověka, s nímž se pojí nestabilita, zmatky, právní nejistota i krveprolití, tak zřejmě limitovala Šrolovy možnosti ve sféře pražské komunální politiky. Jeho jméno marně hledáme mezi vykonavateli šestipanského úřadu i mezi konšely viničných hor.

Náhradu za veřejné působení našel Šrol v hospodářských aktivitách,⁶⁵ díky nimž podstatně rozmnožil rodinné jmění. V roce 1424 koupil od staroměstského měšťana Mikuláše Ryšlavého vinici Nyklinku (její předrevoluční cena činila 50 kop grošů), sousedící s oběma jeho vinicemi za Koňskou branou. Vzniklý celek tak dosáhl výměry

⁶² Podrobně k tomu P. Čornej: Pád Jana Želivského, zvláště s. 302–303 (v souboru *Světla a stíny*, s. 134–135). Tam i odkazy na prameny. K otázce, zda Prahu musil v březnu 1422 opustit i Jakoubek, zajímavě Jindřich Marek: *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*, Praha 2011, s. 35–36.

⁶³ Text E Starých letopisů českých, fol. 79v.

⁶⁴ Tamtéž, fol. 81r.

⁶⁵ I v dobových civilních sporech se vyskytuje sporadicky, v prosinci 1432 jako rukojmí na straně Jana Rečka, který se přel o roční plat ve výši 10 kop grošů ve vsi Hořešovicích s Jindřichem ze Zvoleněvsí. Viz *AČ*, XXVI, s. 223.

16 korců.⁶⁶ Přitom není vyloučeno, že od roku 1427 krátce vlastnil Pařezovskou vinici na katastru nyníšších Dejvic.⁶⁷ Přibližně ve stejné době vykonával spolu se staroměstským sousedem Václavem Štrabochem poručenskou správu nad novoměstskými mlýny Na Poříčí a vinicí na Letné, majetkem sirotka Prokopa Scheczlina, jenž dosáhl právní zletilosti roku 1428.⁶⁸

I když příjem, který mu plynul z vinic a poddanských platů ve vsi Klíčany,⁶⁹ nebyl zanedbatelný, značné finanční částky získával Šrol zejména díky obchodování se staroměstskými domy. Roku 1424 prodal za 32 kop grošů dům U Tří studní (čp. 27g) kramáři Janovi z Nového Města pražského, v roce 1428 koupil a obratem prodal kloboučníku Michalovi nevelký objekt (čp. 354 v nyníšší Skořepce), svého času majetek vdovy Vepřkové, a ve stejném roce prodal dům U Košíků v ceně 25 kop Mikulášovi z Hory.⁷⁰ Kromě rodinného domu (čp. 423) na Uhelném trhu vlastnil Šrol od roku 1425 ještě jeden sousední objekt (Tomek jej uvádí pod čp. 425a)⁷¹ a po roce 1429 i dům (čp. 8 či 9) na Malém náměstí, v blízkosti Staroměstské radnice. O čtyři léta později jej však za 39 kop prodal Václavu Konstantskému.⁷² Tento krok byl zřejmě součástí největší majetkové transakce Šrolova života. Roku 1432

⁶⁶ F. Vacek: Dějiny vinic na území nyníšších Král. Vinohradů, s. 148. Viz též AČ, XXVIII, s. 196, 346.

⁶⁷ Od roku 1427 se jako její majitel připomíná jakýsi Jeroným z Prahy, roku 1434 již kramář Jan. Viz František Vacek: Dějiny Bubenče, Dejvic, Šárky a okolí, *SPDMP* 2 (1911T, s. 137. Paralela Šrol – kramář Jan z domu U tří studní (viz výklad níže v textu) se tu přímo nabízí.

⁶⁸ Prokop, syn Lukase Scheczlina, zdědil po otci rohový dům (čp. 633b) v Týnské ulici, proti kostelu sv. Jakuba. Dům roku 1433 koupil za 38 kop grošů známý řezník Wenceslaus Glaser. Viz W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 149. K mlýnům a vinici týž: *Základy*, III, IV, V, s. 171.

⁶⁹ O platy v Klíčanech se dělil s Marešem Kostečkou z Hory a s Václavem z Baště. Viz AČ, XXVI, s. 405–406.

⁷⁰ W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 46, 108, 114; Jiří Čarek: Z dějin staroměstských domů, *Pražský sborník historický* 13 (1981), s. 16.

⁷¹ W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 109. Hana Pátková v *Berních knihách Starého Města pražského (1427–1434)* ale tento objekt neeviduje.

⁷² W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 15 (zde dům čp. 9); Z. Frölichová (*Kronika rynečku*, s. 34) zmiňuje dům čp. 8. Zdá se ale, že pravdu měl Tomek: k němuž se přiklonila i Hana Pátková, když ve své edici uvedla Václava Konstantského jako majitele domu čp. 9. Viz *Berní knihy Starého Města Pražského (1427–1434)*, s. 236.

postoupil Petru Palovi, nájemci sousedního domu (čp. 422),⁷³ rodinnou rezidenci na Uhelném trhu (čp. 423) za překvapivě vysokou cenu 100 kop grošů českých.⁷⁴ Přitom o pět let dříve byla hodnota domu 65 kop.⁷⁵ Znamená to, že na přelomu dvacátých a třicátých let Šrol rozšířil své obydlí v dvojdomu, do něhož snad zabudoval i objekt označený Tomkem jako čp. 425a. Existenci dvojdomu potvrdil na tomto místě i památkářský průzkum.⁷⁶

Sečteme-li všechny známé částky, které Jeroným Šrol v letech 1424–1432 za prodej svých domů stržil, dojdeme k celkové sumě 224 kop grošů. Ve skutečnosti bylo toto číslo ještě o něco vyšší. Část těchto peněz samozřejmě investoval. Víme již o zakoupení vinice Nyklinky, finance si zřejmě vyžádalo i rozšíření domu na Uhelném trhu. Jednu z největších koupí však Šrol uskutečnil roku 1433, na samém sklonku revolučního období, kdy polovinu sumy získané za prodej otcovského domu (čp. 423) zaplatil vdově Anně, někdejší manželce Tomáše (Tůmy) z Malé Strany,⁷⁷ za několikapatrový dům (čp. 561a) v Celetné ulici. Říkalo se mu podle znamení U sv. Antonína.⁷⁸ Na západní straně k němu přiléhal dům U Vrše (čp. 561b), jehož majitel Mikuláš Milen krátce předtím zemřel. V pozdějších dobách byly oba domy spojeny v jeden a dnes slouží Karlově univerzitě. Důvody, proč Šrol zvolil tuto nesporně zajímavou „adresu“, mohly být rozmanité.

Politické napětí, vyvolané rozhovory mezi husitskou reprezentací a zástupci basilejského koncilu, neúspěšným obléháním katolické Plzně i katastrofální neúrodou, eskalovalo na počátku roku 1434. To byla chvíle jako stvořená pro Šrola. Stejně jako roku 1420, v létě 1421, v březnu 1422 a v dubnu 1427 se znovu objevil v popředí dění.

⁷³ Švec Petřík Pala (či Palae) se připomíná na Novém Městě pražském v letech 1418–1435 jako majitel domu (čp. 205) v Jirchářích. Viz W. W. Tomek: *Základy starého místopisu pražského*, II. *Nové Město pražské*, Praha 1870, s. 119.

⁷⁴ W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 108.

⁷⁵ *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, s. 30.

⁷⁶ Viz P. Vlček a kol.: *Umělecké památky Prahy. Staré Město pražské. Josefov*, s. 296–297.

⁷⁷ Na Tomášovu identifikaci zatím rezignují, třebaže v úvahu připadají jen dva muži tohoto jména.

⁷⁸ W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 140. Viz též P. Vlček a kol.: *Umělecké památky Prahy. Staré Město. Josefov*, s. 377–378; D. Líbal – J. Muk: *Staré Město pražské*, s. 209. Gotické zdívo sahá podle těchto autorů až do nynějšího třetího patra.

V dramatických dějinných okamžicích se zřejmě cítil ve svém živlu. Pravděpodobně v dubnu 1434 nastoupila do úřadu nová staroměstská rada, v níž po delším čase nechyběl Jeroným Šrol. Ve sporu vedeném o způsob ukončení husitské revoluce se Staré Město pražské jednoznačně postavilo na stranu zemského správce Alše Vřeštovského z Riesenburka a proti radikální politice táboritů i sirotků, rozhodnutých pokračovat ve válce až do úplného (leč v té době již zcela nereálného) vítězství alespoň na teritoriu Českého království. Staroměstští měli pro svůj postoj i další motiv – téměř permanentní spory s Novým Městem pražským, které se na konci dvacátých let přiklonilo k sirotčímu svazu a na jaře 1434 se dostalo se starším sousedem do otevřeného konfliktu.

Šrol, ač na počátku dvacátých let spolupracoval s novoměstskými radikály a zároveň (ať již přímo či nepřímo) též s tábority, nepochyboval, kde je v komplikované situaci jeho místo. Jako staroměstský konšel nekompromisně hájil zájmy své obce. Ve funkci purkmistra si v kritických dnech první květnové dekády roku 1434 počínal tvrdě a bez sentimentu. I jeho zásluhou vstoupila 6. května do prostoru Starého Města několikatisícová vojenská hotovost, svolaná Alšem Vřeštovským s cílem přimět husitské radikály k rozumu nebo je porazit v přímém střetnutí. V odpoledních hodinách podnikli bojovníci zemského správce, posílení o staroměstskou hotovost, útok na Nové Město. Hlavní úder byl veden z fortny uzavírající dnešní Perlovou ulici a ze Zderazské brány, stojící na konci nynější ulice Na Perštýně, do Flašnéřské (nynější Spálené) ulice, směrem k Novoměstské radnici. Tento (nutně hypotetický) výklad podporuje fakt, že při akci, která si vyžádala jen několik obětí, utrpěl největší škodu dům (snad čp. 45 u Židovské zahrady) Jana Kučky a jeho manželky Vichny.⁷⁹ Na staroměstské straně tehdy zahynul krejčí a konšel Mikuláš z domu U Stříbrné podkovy (čp. 427) na Uhelném trhu.⁸⁰ Osudy rodiny Šrolů a zemřelého krejčího Mikuláše se zanedlouho prořaly. Anna, vdova po nebohém krejčím, koupila roku 1435 za 20 kop grošů od krejčího Prokopa dům (čp. 424a) na Uhelném

⁷⁹ W. W. Tomek: *Základy*, II, s. 70; týž: *Základy*, I, s. 10.

⁸⁰ *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, s. 206; W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 73. Dům U Stříbrné podkovy, který roku 1587 koupil Daniel Adam z Velešlavína, již nestojí. Spolu s původně gotickými domy čp. 425 a 426 byl po roce 1880 stržen a ustoupil školní budově. Viz P. Vlček a kol.: *Umělecké památky Prahy. Staré Město. Josefov*, s. 298.

trhu, kdysi majetek Ludwiga Schrolla.⁸¹ Zabavení pokladnice sirotčího polního vojska i cenností jeho vrchního hejtmana Jana Čapka ze Sán, útěk předních osobností táborského a sirotčího svazu (Prokop Holý, Ondřej Keřský, kněz Ambrož) z novoměstského areálu i obsazení Novoměstské radnice znamenaly naprosté vítězství vojska zemského správce a Staroměstských.⁸²

Dne 8. května vstoupil na Novoměstskou radnici purkmistr Jeroným Šrol v doprovodu staroměstských konšelů (jmenovitě se uvádějí Matěj Smolař, Jíra Domažlický a krejčí Vavřinec Babka) i několika obecních starších (Jan Velvar, krejčí Václav Hedvika, Jan z domu U Stříbrné hvězdy), aby dovršil porážku Nového Města.⁸³ S jistou pravděpodobností se tu tváří v tvář potkal s rukavičkářem a stávajícím novoměstským konšelem Jírou.⁸⁴ Dva muži, kteří v březnu 1422 doslova utekli hrobníkovi z lopaty, stanuli nyní proti sobě jako političtí konkurenti. Novoměstská rada, v čele s purkmistrem Tomáškem Literátem, byla nucena odstoupit a na její místo jmenovali staroměstští předáci konšely nové, kteří měli setrvat ve funkcích až do nástupu budoucího, obyvateli království řádně i legitimně přijatého a korunovaného krále („ad futurum dominum seu regem ab omnibus regnicolis rite et legitime acceptatum et coronatum“).⁸⁵ Poněvadž se jednání mezi husity a Zikmundem Lucemburským protáhla, nebyla tato podmínka dodržena a zástupci Starého Města jmenovali novoměstské konšely ještě dvakrát (12. května 1435 a 5. dubna 1436).⁸⁶

⁸¹ W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 109. Anna ovdověla v květnu 1434 přinejmenším podruhé, jejím předchozím choťem byl postřihač Pavlík. Viz Jiří Čarek: *Z dějin staroměstských domů, Pražský sborník historický* 13 (1981), s. 33.

⁸² Blíže Rudolf Urbánek: *Lipany a konec polních vojsk*, Praha 1934, s. 140–143; Bohdan Zilynskyj: *Tři glosy k Táboru 15. století z pražských městských knih, TA 2* (1989), zvláště s. 37–40; Petr Čornej: *Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1992, s. 155–162; František Šmahel: *Husitská revoluce*, III, s. 290–293; David Papajík: *Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konec světa. Vojevůdce, kondotiér a zbohatlík 15. století, České Budějovice* 2011, s. 92–93.

⁸³ Příslušné zápisy vydal Jaromír Čelakovský: *O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských, SPDMP I/2* (1920), s. 220 (Jan z domu U Stříbrné hvězdy je tu uveden jako „Johannes a Bove“, tj. z domu U Vola – na rohu Staroměstského náměstí a nyníjší Melantrichovy ulice –, který tehdy vlastnil).

⁸⁴ W. W. Tomek: *Dějepis*, V, s. 86.

⁸⁵ J. Čelakovský: *O vývoji středověkého zřízení radního*, s. 220.

⁸⁶ Tamtéž, s. 221–222.

U toho již Šrol, který se významně podílel na uvedení Nového Města do dočasného područí staroměstské politiky, zřejmě neasistoval. Možná se ale ještě dožil chvíle, kdy král a císař Zikmund obnovil Novému Městu pražskému jeho privilegia,⁸⁷ zničená v květnu 1434. I z překotných událostí, vrcholících lipanskou bitvou, získal Šrol alespoň malý majetkový prospěch. V červenci 1434 mu příslušné orgány jako konšelovi prominuly placení staroměstské berně, vypsané v červenci 1434. Ušetřil tak 25 grošů.⁸⁸

Více zpráv o Jeronýmu Šrolovi jsem zatím nenalezl. Roku 1438 byl již mrtev. Dům U sv. Antonína v Celetné ulici připadl vdově Kateřině, která hospodařila i na největší ze tří vinic za Koňskou branou. Ve své poslední vůli, datované roku 1449, odkázala vinici bratru Janovi,⁸⁹ jemuž se podle někdejšího rodinného domu říkalo Bruncvík. Byl to staroměstský měšťan, který se živil jako kraječ suken a v dubnu 1444 si koupil dům U Tří duh (čp. 474 v Kožné ulici).⁹⁰ Domu v Celetné ulici i vinic za Koňskou branou se brzy ujala Jeronýmova a Kateřinina dcera Eliška, provdaná za Václava Žampacha, který obdržel staroměstské ius civile až 5. února 1452.⁹¹ Zda byl potomkem Pavla Žampacha, obyvatele Nového Města pražského, zatím říci neumím.⁹² Václav, jenž svou manželku přežil, vlastnil obydlí v Celetné ulici, ale ekonomicky se mu zrovna dobře nevedlo. Vinice za Koňskou branou odprodal již v roce 1462.⁹³ Po jeho smrti, která jej zastihla roku 1473, připadl dům U sv. Antonína věřiteli Vavřincovi z domu U Tří králů (Celetná,

⁸⁷ Tamtéž, s. 232. Přehledně ke vztahu Nového a Starého Města v této době Václav Ledvinka – Jiří Pešek: *Praha*, Praha 2000, s. 248–249.

⁸⁸ „Indultum racione officii, tunc temporis consulatus.“ Viz *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, s. 176.

⁸⁹ F. Vacek: *Dějiny vinic na území nynějších Král. Vinohradů*, s. 148.

⁹⁰ Na Havelském tržišti držel roku 1429 soukenický krám (ss), z něhož platil berni 2 groše. Jako držitel tohoto kotce, na kterém bylo namalováno znamení ruky, se připomíná i roku 1436. Viz W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 126–127; *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, s. 133.

⁹¹ *Liber vetustissimus*, s. 390 (fol. 242r).

⁹² W. W. Tomek: *Dějepis*, VIII, s. 88, 254; F. Vacek: *Dějiny vinic na území nynějších Král. Vinohradů*, s. 148; František Ruth: *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, I. *Ulice Anenská – Karlov*, 2. vyd., Praha 1995, s. 105. V nynější novoměstské ulici Na Poříčí se k roku 1394 připomíná tesař Paulus Zampach. Viz W. W. Tomek: *Základy*, II, s. 260.

⁹³ F. Vacek: *Dějiny vinic na území nynějších Král. Vinohradů*, s. 148.

čp. 602).⁹⁴ Tím se zároveň po téměř devadesáti letech uzavřel pražský příběh rodiny Šrolů.

Její osudy jsou z několika hledisek pro staroměstské prostředí typické. Týká se to například relativně rychlého počestění po příchodu do Prahy. Zatímco Ludwig Schroll udržoval v hlavním městě styky především s etnickými Němci a sdílel s nimi i jejich převažující protireformní postoje, jeho syn se profiloval jako husita a pojal za manželku Češku, dceru postřiháče Václava. V třetí generaci byla již rodina zcela česká, podobně jako mnohé jiné měšťanské rody, jejichž zakladatelé (Frolichové, Czipserové)⁹⁵ se na Starém Městě pražském usadili v posledních dvou desetiletích 14. věku. Proces čechizace byl sice organický,⁹⁶ avšak husitská revoluce jej mocenskými zásahy (konfiskace domů a venkovských statků uprchlých či vypovězených měšťanů, mezi nimiž převládali etničtí Němci) nesporně urychlila.⁹⁷ Zavírat před tímto faktem oči by bylo vědecky kontraproduktivní.

Ani Jeronýmova honba za hmotnými statky nevybočovala z počinání staroměstské revoluční elity, kterou tvořilo několik desítek osob. Pokud jde o počet domů, jež na Starém Městě získal, patřil sice k nejúspěšnějším, statky na venkově však neudržel a na koupě vinic v pražském okolí se zaměřil jeho otec už před rokem 1419. Syn tento lukrativní majetek pouze doplnil. S Matějem Smolařem, jemuž arcibiskup Konrád z Vechty zastavil Příbram, se však nemohl měřit.

Přesto byl Jeroným Šrol mezi staroměstskými měšťany výjimečný. Většinu z nich, byť studium na pražském vysokém učení asi nedokončil, přesahoval svým vzděláním i programově husitským stanoviskem, které manifestoval nejméně pět let před revolucí. Jeho jedinečnost však

⁹⁴ Jiří Čarek: Z dějin staroměstských domů (Celetná ulice, č. p. 557–569), *Pražský sborník historický* 18 (1985), s. 16. K Vavřincovi, který pořídil závět 30. srpna 1477, a k jeho domu U Tří králů viz J. Teige, *Základy*, I, s. 441–442.

⁹⁵ Uvádím zde příklady těchto dvou řeznických rodů, o nichž více v mém pojednání: Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb Staroměstští řezníci v husitské revoluci, *Pražský sborník historický* 40 (2012), s. 7–129 (zde s. 48–53, 59–63, 71–73).

⁹⁶ Základní práce k tomuto tématu publikovali Jaroslav Mezník: Národnostní složení předhusitské Prahy, *Sborník historický* 17 (1970), s. 5–30; týž: *Praha před husitskou revolucí*, passim; František Šmahel: *Idea národa v husitských Čechách*, 2., doplněné vyd., Praha 2000.

⁹⁷ Viz mnou statisticky zpracované údaje in: Jan Vlk a kol.: *Dějiny Prahy*, I. *Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784)*, Praha – Litomyšl 1997, s. 261.

spočívala především v razanci, již uplatňoval ve vypjatých chvílích, kdy se rozhodovalo nejen o osudu Starého města a Prahy, nýbrž o směřování husitského hnutí a eo ipso i kališnických Čech. Vzdor absenci přímých pramenných svědectví lze předpokládat, že se výrazně angažoval již při obraně hlavního města proti Zikmundovým křižákům. Jinak by rozhodnutím pražské obce sotva dostal z konfiskovaných statků dva poplužní dvory, zahradu pod Petřínem a posléze (zřejmě za sníženou cenu) i některé staroměstské domy. Na počátku léta 1421 otevřeně podpořil Želivského převrat v pravobřežní Praze a na straně rozporuplného tribuna setrval až do jeho smrti, i když (na rozdíl od devíti kazatelových přívrženců) spolu s ním neprolil krev. Šrolův únik z připravené léčky je ovšem lidsky pochopitelný a sotva mu jej někdo mohl a může (navíc s odstupem šesti století) vyčítat.

Poněkud překvapivě a nejasně působí Šrolova přítomnost v staroměstské radě, která ve funkčním období 1426/1427 podléhala vlivu Zikmunda Korybutoviče. Veškeré pochyby ale záhy rozptýlil podporou poskytnutou 17. dubna 1427 akci, jež litevského knížete zbavila moci. Znamená to, že souhlasil s důslednou husitskou linií prosazovanou Janem Rokycanou, Martinem Lupáčem a staroměstskými sousedy Matějem Smolařem, Václavem Hedvikou a posléze i Janem Velvarem. Ačkoliv se poté v komunálních funkcích sedm let nepřipomíná, nejspíš loajálně setrval na straně tohoto seskupení. Nepřímo to dokládá jeho počínání v květnových dnech roku 1434. O možnosti, že inklinoval ke straně konzervativních husitů, neexistuje žádný důkaz. Vyslovený kariérista či převlékač kabátů asi nebyl. Po pádu Želivského podporoval Šrol politicko-konfesijský směr neochvějně hájící výsledky revoluce, s níž zůstával spjat pupeční šňůrou. K vůdčím osobnostem tohoto proudu však nepatřil.

Obtížnější je objasnit, proč se na dějinné scéně objevuje pouze v dramatických okamžicích, kdy se, obrazně řečeno, lámal chléb. Možná tu hrála důležitou roli jeho psychika a touha být vidět, umocněná schopností improvizovat a zároveň vést i krotit energii davu. Zlomové historické chvíle přinášejí řadě lidí opojení a vzrušení, vyvolané vysokou mírou rizika i oscilováním na hraně úspěchu a zmaru, přinášejícího zklamání, utrpení a někdy též smrt. Snad mezi takové jedince náležel rovněž Jeroným Šrol. Rekapitulace jeho kroků vede k závěru, že byl

sice mužem energickým, avšak nikoliv konsensuálním. Většina obyvatel Starého Města k němu důvěru nechovala, možná i kvůli jeho povahovým vlastnostem a způsobu, jakým vystupoval na veřejnosti. Tím si, ač se přirozeně mohu mýlit, vysvětluji mimo jiné Šrolovu absenci mezi staroměstskými radními v politicky relativně stabilizované situaci let 1427–1433. Do okruhu staroměstských představitelů, kteří rokovali se zástupci basilejského koncilu a se Zikmundem Lucemburským nepronikl, jeho role v lepším případě končila na úrovni sboru obecních starších. Otevřenou otázkou pak zůstává, jak hodnotit jeho postup vůči Novému Městu pražskému v květnu 1434. S novoměstským prostředím udržoval v průběhu revoluce dobré vztahy. Kramáři Janovi kupříkladu prodal dům U Tří studní a s Jírou rukavičkářem jej spojoval úděsný, leč posléze šťastný zážitek. Zda při květnových jednáních využil Šrol svých znalostí a kontaktů k tomu, aby vyšel novoměstské obci alespoň částečně vstříc, nebo naopak k jejímu ponížení, říci nedovedu. Novoměstští ale jeho postup jistě pociťovali jako potupu a Jíra rukavičkář možná jako selhání, ne-li dokonce jako zradu. Ostatně i tato biografie pražského husity, ač úzkostlivě vychází z dochovaných pramenů, přináší pouze jednu z několika možných interpretací, nutně zabarvenou badatelovým subjektem.

IV. KRÁL DVOJÍHO LIDU

KRÁLOVSKÁ VOLBA NA STAROMĚSTSKÉ RADNICI

Byl to blesk z čistého nebe. Vůdčí osobnosti poselstva uherského a českého krále i rakouského vévody Ladislava, nazývaného Posthumus (Pohrobek), odpočívaly v Tours po opulentní hostině, uspořádané hrabětem Gastonem de Foix. Snad ještě na jazyku cítily chuť umně připravených bažantů, koroptví, zajíců a králíků či vzácných druhů vín, možná jim v uších doznívaly tóny písní, doprovázených sladkým zvukem hudebních nástrojů. Úspěšné dovršení svatebních smluv, na jejichž základě měla princezna Magdalena, dcera francouzského panovníka Karla VII., pojmout za manžela sedmnáctiletého zlatovlasého vládce tří středoevropských monarchií, si oslavu zasloužilo. Česká část delegace, tvořené nejvyšším pražským purkrabím Zdeňkem Konopišským ze Šternberka, nejvyšším komorníkem Jindřichem z Michalovic, řečeným Kruhlata, nejvyšším maršálkem Jindřichem z Lipé a Burianem Trčkou z Lípy, se tvářila spokojeně i z jiného důvodu. Francouzský král hodlal podpořit nároky České koruny na Lucembursko, obsazené roku 1443 burgundským vévodou Filipem III. Dobrým.¹ Posel, který přispěchal do Tours 24. prosince 1457, však pohodovou atmosféru nadcházejících vánočních svátků brutálně zničil. Zvěstoval šokující zprávu. V odpoledních hodinách 23. listopadu v pražském Královském dvoře nečekaně skončil Ladislav Pohrobek.²

Svatební zvony nahradil umíráček, dřevěný taneční pavilón, budovaný uprostřed Staroměstského náměstí pro významné účastníky královské svatby, byl stržen a Praha se musela rozloučit s nadějí, že ve svých zdech uvítá římského císaře Fridricha III. Habsburského,

---

¹ Martin Nejedlý: „Lucemburku, jsi světloplachý netopýr, mžourající sýček a přeušatý kalous.“ Zápas o dědictví lucemburské dynastie pohledem „strůjce frašek a povyražení“ Michaulta Tailleventa, *Historie – Otázky – Problémy* 3 (2011), č. 2, s. 161–180, zvláště s. 162–168.

² Rudolf Urbánek: *Konec Ladislava Pohrobka*, Praha 1924, s. 142–143.

polského krále Kazimíra IV. Jagellonského, vévodu Viléma Saského a papežského legáta Juana Carvajala. Summit se nekonal. A to ani v jiném obsazení, jež chystal zaskočený Zdeněk Konopištský ze Šternberka. Ještě ve Francii poněkud bohorovně smluvil s Karlem VII. dohodu o kandidatuře jeho jedenáctiletého syna, rovněž Karla, na český trůn. Francouzský král zároveň, byť čistě formálně, pojal Lucembursko ve svou ochranu. Spolu s českou delegací tak cestu do Prahy nastoupilo i francouzské poselstvo, které vedl Thierry (Theodoricus) de Lenoncourt.³ Do hlavního města Českého království vstoupily obě skupiny společně před polovinou února 1458, zhruba osm dní před termínem, k němuž byl svolán volební sněm.

Místo svatebního veselí se Staroměstské náměstí stalo jevištěm přelomové historické události. Volba nového českého panovníka se totiž konala na Staroměstské radnici, nikoliv v Královském dvoře (stával na místě nynějšího Obecního domu), v aule Karlovy koleje či ve Svatovítské katedrále. Z mnoha důvodů to byl prostor nejvhodnější, jakkoliv zasedání zemských sněmů v radničním objektu zákonitě zvyšovalo politickou prestiž Starého Města pražského a jeho samosprávných orgánů.

Středoevropské souvislosti

Smrt Ladislava Pohrobka hrozila destabilizací střední Evropy právě v období, kdy papežství po vítězném zápase s konciliarismem fakticky rezignovalo na reformu institucionální církve a za svůj hlavní cíl si stanovilo porážku osmanských Turků. Osmané, kteří již dříve získali pod kontrolu značnou část Balkánu, dobyli 29. května 1453 Konstantinopol, ukončili existenci Východořímské (Byzantské) říše a nemínili se zastavit. Vytlačení islámu z Evropy, osvobození Konstantinopole a zahnání Turků zpět do Malé Asie chápala papežská kurie jako své historické poslání a současně jako prostředek k propojení západokřesťanské Evropy pod ideovým i politickým vedením Svatopetrského stolce.

³ Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450–1471), in: *FRA*, XX, ed. Franz Palacký, Wien 1860, s. 122–123 (č. 125).

Tyto priority, patrné už v působení papeže Evžena IV. (Gabriele Condulmer), určil v reakci na pád Konstantinopole Mikuláš V. (Tommaso Parentucelli) a podporoval je též jeho nástupce Kalixt III. (Alfonso Borgia; Alonso de Borja), který se ujal úřadu v dubnu 1455. V prostředí římské kurie ožily plány na uspořádání velké křížové výpravy, které by se zúčastnily všechny významné evropské mocnosti, především Francie, německé oblasti Svaté říše římské, Burgundsko, Benátky, polsko-litevská unie, země Koruny české a také Uhry, oprávněně pokládáné za stěžejní prostor, bezprostředně ohrožený tureckým nebezpečím a nesoucí na svých bedrech tíhu vojenské konfrontace.⁴ Úlohu uherského království výmluvně doložily události let 1443–1444, završené katastrofální porážkou u Varny, kde nalezl smrt uherský a polský král Vladislav III. Jagellonský, nazývaný poté Warneńczyk.⁵

Navzdory silným proklamacím a diplomatickým aktivitám papežského nuncia Eney Silvia Piccolominiho a Juana Carvajala, legáta de latere pro střední Evropu (tedy i země Koruny české),⁶ byl praktický výsledek protiosmanské agitace chatrný.⁷ Burgundský vévoda Filip III. Dobrý se sice opakovaně stylizoval do role vůdce proponované křížové výpravy, avšak nikdy se jí neujal. Rozhodnutí říšského sněmu, učiněné na podzim 1454 a vyhlášující odhodlání vyslat do války v Uhrách 32 000 pěších a 10 000 jízdních (tj. v celkovém součtu až 62 000 mužů, neboť každý jízdní měl k dispozici dva bojovníky), zůstalo pouze na papíře. Nejnadějněji i nejperspektivněji vyhlížela z hlediska římské kurie úzká součinnost českého státu, rakouských zemí, Polska a Uher, situovaných v exponovaném prostoru a disponujících značnou

⁴ Janusz Smolucha: *Polityka kurii rzymskiej za pontyfikatu Piusa II (1458–1464) wobec Czech i krajów sąsiednich. Z dziejów dyplomacji papieskiej w XV wieku*, Kraków 2008, s. 95–103; Pavel Soukup: Křesťanství v ohrožení: náboženské konflikty a křížácké projekty první poloviny 15. století, in: Guillebert de Lannoy: *Cesty a poselstva*, ed. Jaroslav Svátek, Praha 2009, s. 13–41; Benjamin Weber: Existovaly v 15. století papežské projekty křížových výprav?, in: *Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, edd. Pavel Soukup – Jaroslav Svátek a kol., Praha 2010, s. 34–46.

⁵ Edward Potkowski: *Warna 1444*, Warszawa 2004.

⁶ K oběma mužům Antonín Kalous: *Plenitudo potestatis in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450–1526)*, Brno 2010, s. 179–182, 187–188.

⁷ Norman Housley: Křížové výpravy v letech 1450–1650: mobilizace a paměť, in: *Křížové výpravy v pozdním středověku*, s. 219–229, zvláště s. 219–222.

vojenskou silou i adekvátním ekonomickým zázemím.⁸ Eneova snaha získat pro účast v křížovém tažení uznávané české bojovníky, bez ohledu na jejich kališnickou či katolickou konfesi, však skončila roku 1455 na mrtvém bodě. Český zemský správce Jiří z Poděbrad žádal od kurie jako protislužbu uznání kompaktát, dohod uzavřených v létě 1436 mezi husity a basilejským koncilem, leč nikdy výslovně neschválených papežem.⁹ Ani Polsko se nehodlalo do vojenských plánů kurie zapojit, protože od roku 1454 vedlo finančně náročnou válku s řádem německých rytířů o přístup k Baltskému moři. Na obou znepřátelených stranách se v Pobaltí angažovali početní žoldnéři z celé střední Evropy, především z českých zemí.¹⁰

Za těchto okolností byl doslova zázrak, že v polovině července 1456 účastníci kruciáty organizované Juanem Carvajalem, ve skutečnosti nevelké křesťanské vojsko, vedené uherským gubernátorem Jánosem Hunyadiem a povzbuzované fanatickým kazatelem Janem Kapistránem (Giovanni da Capistrano), přitáhli na pomoc obleženému Bělehradu (Beograd). Hrad i město hájila posádka uherského šlechtice Michala Szilágyiho. K všeobecnému údivu zahnali křesťané po několika dnech na potupný útěk početné sbory sultána Mehmeda II., zvaného Dobývateľ.¹¹

Nečekané a Evropou oslavované vítězství však bylo zanedlouho vykoupeno smrtí Jánose Hunyadiho i Jana Kapistrána a vnitřními spory. Osudového charakteru nabyl svár, který propukl mezi hrabětem Ulrichem Celským a Hunyadiho synem Ladislavem o určující vliv na

⁸ J. Smolucha: *Polityka*, s. 103–108; Heribert Müller: *Kreuzzugspläne und Kreuzzugspolitik des Herzogs Philipp des Guten von Burgund*, Göttingen 1993; Olivier Marin: Filip Dobrý, Burgundsko a křížové výpravy, in: Guillebert de Lannoy: *Cesty a poselstva*, s. 42–71.

⁹ Rudolf Urbánek: *Věk poděbradský*, Praha 1918 (České dějiny, III/2), s. 933–938.

¹⁰ Marian Biskup: *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466*, Warszawa 1967; týž: Das Problem des Söldner in den Streitkräften des Deutschordenstaates Preußen vom Ende des 14. Jahrhunderts bis 1525, in: *Das Kriegswesen der Ritterorden im Mittelalter*, ed. Zenon Hubert Nowak, Toruń 1991 (Colloquia Torunensia. Historica, VI), s. 49–74, zvláště s. 60–69; Maria Bogucka: *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Warszawa 1981, s. 72–91; Krzysztof Baczkowski: *Dzieje Polski późnośredniowiecznej (1370–1506)*, Kraków 1999, s. 209–226; Uwe Trespe: *Söldner aus Böhmen. Im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2004, s. 52–59.

¹¹ Vasa Čubrilović et al.: *Istorija Beograda, I. Stari, sredni i novi vek*, Beograd 1964, s. 189–217.

mladičského krále Ladislava Pohrobka a především o vůdčí politickou roli v Uhrách. Nejprve tyto turbulence zaplatil životem Ulrich Celský,¹² načež se panovník vzchopil a v březnu 1457 přikázal v uherském Budíně popravit Ladislava Hunyadiho a jeho mladšího bratra Matyáše dal uvěznit. Když panovník přesídlil 29. září 1457 do Prahy, musel jej následovat i Matyáš. Shodou okolností byl uherský vězeň dopraven do hlavního města Českého království v den, kdy tu Ladislav Pohrobek zemřel. Jeho smrt chápal hunyadiiovský tábor, který v dané chvíli reprezentovali Michal Szilágyi a jeho sestra Erszébet (Alžběta), Matyášova matka a vdova po Jánosovi, jako boží trest za popravu Ladislava Hunyadiho. Tento názor většinově sdílelo též uherské veřejné mínění.¹³

Upřázdění uherského a českého trůnu i uvolnění rakouského stolce nic nezměnilo na protitureckých plánech papežské kurie, byť do nich vneslo nemilou komplikaci. Pohrobkův skon totiž uvolnil stavidla divergentním procesům a znamenal (dočasný) zmar ideje jeho děda Zikmunda Lucemburského na vytvoření uhersko-česko-rakouské personální unie, která by zaujala dominantní pozici v prostoru středního Podunají a byla štítem proti osmanské invazi.¹⁴ Vůli pokračovat v Zikmundově odkazu neměla žádná relevantní polická síla, a tak papežství vzalo na vědomí realitu a přizpůsobilo jí své záměry. Všechny okolnosti naznačovaly, že uherské a české stavy nebudou brát ohledy na dědická práva a pokusí se na uvolněném trůnu zvolit vlastní kandidáty. V zájmu Říma rozhodně nebylo dlouhodobé interregnum, nýbrž urychlená politická konsolidace, která by co nejdříve umožnila vznik uhersko-česko-polské aliance, namířené proti Turkům. Kurie proto

¹² Johannes Grabmayer: Das Opfer war der Täter. Das Attentat von Beograd 1456 – über Sterben und Tod Ulrichs II. von Cilli, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 111/3–4 (2003), s. 286–316.

¹³ Antonín Kalous: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*, České Budějovice 2009, s. 41–44, 47–48.

¹⁴ Wilhelm Baum: *Císař Zikmund. Kostnice, Hus a války proti Turkům*, Praha 1996, s. 341–343; Július Bartl: Problém integrácie a dezintegrácie v stredoerópskom priestore pred vznikom habsburskej monarchie roku 1526, *Historický časopis* 50 (2002), s. 209–224, zde s. 214–217; Antonín Kalous: Středovýchodní Evropa na konci středověku: vývoj mezi konfliktem a integrací, in: Jaroslav Boubín a kol.: *Hledání nové Evropy. Projekt krále Jiřího*, Praha 2015, s. 257–272.

pragmaticky respektovala v uherském a s určitými rozpaky i v českém státě uchazeče s největší podporou obyvatelstva.

V Uhrách tak fakticky od počátku podpořila kandidáta hunyadiovské strany, to jest Matyáše, pro kterého se vžilo, ač se tak sám nikdy nepsal, přízvisko Korvín, odvozené od jeho znaku. Skvěl se v něm černý havran (latinsky corvus) se zlatým prstenem v zobáku.¹⁵ Dědické nároky Habsburků, konkrétně obou sester nebohého Ladislava Pohrobka, tj. Anny, manželky saského vévody Viléma, a Alžběty, choti polského krále Kazimíra IV., se tak ocitly ve vzduchoprázdnu. Vlastní partii hrál další Habsburk, císař Fridrich III., člen leopoldovské větve, která přežila linii albertinskou, jejímž posledním výhonkem byl Ladislav Pohrobek. Fridrich měl navíc v držení svatoštěpánskou korunu, představující v soupeření o uherský trůn nesporný triumf. Ráznému vstupu do uherských záležitostí však císaři bránily napjaté vztahy s bratrem Albrechtem VI. i s bratrancem Zikmundem Tyrolským, s nimiž se měl utkat o Pohrobkovo rakouské dědictví. Analogické nároky mohli žijící Habsburkové i obě provdané Habsburkovny, respektive jejich manželé Vilém Saský a Kazimír IV. vznášet na český trůn.¹⁶ V jejich prospěch hovořila dikce lucembursko-habsburských smluv z let 1364, 1366 a 1404 o vzájemném nástupnictví v případě vymření jednoho z panujících rodů.¹⁷ S tím vším bylo třeba počítat, stejně jako s možností, že spory o trůny vyústí v otevřené vojenské konflikty. Z pohledu kurie se tak naštěstí v Uhrách ani v českých zemích nestalo, zřejmě i proto, že oba státy měly čerstvé zkušenosti s nedávným bezkrálovím, trvajícím v uherském prostředí osm a v českém plných čtrnáct let (1444–1452; 1439–1453).¹⁸ Zato v rakouských a alpských zemích se sváry, propuk-

¹⁵ A. Kalous: *Matyáš Korvín*, s. 290; Josef Macek: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, I. *Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992, s. 263–264.

¹⁶ Bližší charakteristiky skutečných i potenciálních kandidátů na uherský a český trůn podal Rudolf Urbánek: *Volba Jiřího z Poděbrad za krále českého, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy* 5 (1932), s. 592–766, zvláště s. 647–674.

¹⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, IX. *Vom Jahre 1356–1366*, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1875, s. 257–259 (listina datovaná 10. 2. 1364), 326–332 (listina datovaná 26. 3. 1366); XIII. *Vom Jahre 1400 bis 1407*, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1897, s. 353–355 (listina datovaná 3. 11. 1404).

¹⁸ Petr Čornej – Milena Bartlová: *Velké dějiny zemí Koruny české*, VI. 1437–1526, Praha – Litomyšl 2007, s. 57–111.

nuvší mezi Habsburky v průběhu roku 1458, řešily silou zbraní. Tečku za nimi učinila až v prosinci 1463 Albrechtova smrt.

V Budíně (Buda) se dozvěděli o smrti Ladislava Pohrobka neuvěřitelně rychle, již 27. listopadu, přibližně 90–100 hodin od smutné události. Spěšný posel nepochybně měnil cestou koně, takže v průměru za jeden den zdolal přibližně 125 kilometrů.¹⁹ Nejvyšší hodnostáři uherského království reagovali neprodleně. Už 1. prosince svolali do Pešti volební sněm, který měl zahájit jednání v první lednový den roku 1458. Kompetentní čeští zemští úředníci postupovali rozvážněji. Nejprve vypsalí zemský sněm na prosincové „suché dny“ (po dobu jejich trvání se nesměl konzumovat alkohol), připadající na 14., 16. a 17. prosince, kdy se v Praze mělo rozhodnout o dalších krocích. Bohužel, o průběhu prosincového jednání nevíme téměř nic. Zachovala se zřejmě jen neúplná proklamace, obsahující nejdůležitější body závěrečného usnesení. Vyzývalo k dodržování klidu i zákonnosti a oznamovalo svolání sněmu „k volení krále“.²⁰ Zahájen měl být ve středu 22. února 1458.²¹

Rozdíl v reakci zemských úředníků v Uhrách a v Čechách je očividný. V určité míře jej lze vysvětlit faktem, že po panovníkově smrti mělo České království pojistku pro případné bezvládní v osobě zemského správce Jiřího z Poděbrad, nejmocnějšího i nejbohatšího českého šlechtice a zároveň uznávaného vůdce kališnické většiny.²² Do úřadu gubernátora zvolil Poděbrada český zemský sněm už 27. dubna 1452 a v této funkci jej roku 1453 na dalších šest let potvrdil i Ladislav Pohrobek.²³ Nepochybnou roli při stanovení termínu volebního sněmu sehrálo čekání na návrat delegace z Francie, neboť bez přítomnosti nejvyššího pražského purkrabího a dalších vysokých zemských i dvorských

¹⁹ Daniela Dvořáková: *Kůň a člověk v středověku. K spolužití člověka a koňa v Uhorském království*, Budmerice 2007, s. 163–164.

²⁰ Zdeněk V. Tobolka: *O volbě a korunování Jiřího z Poděbrad*, Praha 1896, s. 41.

²¹ Staré letopisy české – text B, KNM, sign. II F 8, fol. 204r. Nově vydáno in: *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klovská, Praha 2018, s. 41.

²² Ondřej Felcman – Radek Fukala a kol.: *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladrských hrabat a slezských knížat*, Praha 2008, s. 62–72.

²³ R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/2), s. 632–637, 707–710; David Papájk: *Ladislav Pohrobek (1440–1457). Uherský a český král*, České Budějovice 2016, s. 117–119.

úředníků by rokování postrádalo legitimitu. O třetím důvodu prodlevy lze jen spekulovat, i když se odpověď, navzdory mlčení pramenů, nabízí. Náčelník českých kališníků již tehdy pomýšlel na královské důstojenství a potřeboval čas k prosazení svého záměru. Okolnosti hrály Jiřímu do karet, protože Matyáš Korvín, nejvážnější pretendent uherského trůnu, spadal nyní pod jeho dozor.

Uherská předehra

Hunyadiovská strana se však nepotýkala pouze s problémem Matyášovy nepřítomnosti. Musela trvat na principu volitelnosti uherského trůnu, ač to byla zásada více než sporná. Opravdová volba, uskutečněná bez ohledu na dědické nároky, se totiž v Uhrách do té doby fakticky nikdy nekonala. Dokládá to i krátké historické ohlédnutí.

Albrecht Habsburský byl 18. prosince 1438 za uherského krále přijat sice z vůle uherských stavů, avšak se zřetelem k nárokům své manželky Alžběty Lucemburské (jediného legitimního potomka císaře a uherského i českého krále Zikmunda) i s přihlédnutím k dědické smlouvě, uzavřené mezi Zikmundem a Albrechtovým otcem roku 1402. Ačkoliv Albrechtova korunovace vyzněla 1. ledna 1438 ve Stoličném Bělehradu (Székesfehérvár) ve prospěch dědických nároků Albrechtových dětí, nikoliv jeho choti, uznal uherský sněm už v létě 1439 Alžbětu Lucemburskou jako dědičku trůnu.²⁴ Ambiciózní žena se nehodlala výsadního postavení vzdát ani po manželově nečekaném skonu (27. října 1439) s nadějí, že pod srdcem nosí budoucího panovníka. Uherské stavy však nehodlaly čekat na narození jejího třetího dítěte a vzhledem k nutnosti bránit zemi proti Turkům zvolili novým králem šestnáctiletého polského panovníka Vladislava III. Jagellonského. Podmínku, aby pojal za manželku jednatřicetiletou vdovu po Albrechtovi Habsburském, však Jagellonec splnit nemohl. Alžběta na takový sňatek nepomýšlela ani náhodou. Poté, co 22. února 1440 povila v Komárně synka Ladislava

²⁴ Viz Johannes de Thuroc: *Chronica Hungarorum*, II/2, *Commentarii*, II. *Ab anno 1301 usque ad annum 1487*, edd. Elemér Mályusz – Julio Kristó, Budapest 1988, s. 296–297. K tomu Daniela Dvořáková: Alžběta Lucemburská, Žigmundova dcera, v rokoch 1438–1442, *Historie – Otázky – Problémy* 3/2 (2011), s. 143–159, zde s. 148.

(Pohrobka) a zmocnila se svatoštěpánského diadému, kterým své dítě dala ve Stoličném Bělehradě korunovat, propukla v Uhrách politická krize. V průběhu několika měsíců přerostla v otevřenou válku mezi „habsburskou“ stranou, podporující Alžbětu, a stoupenci volby Vladislava Jagellonského, ozdobeného, rovněž ve Stoličném Bělehradě, náhradním diadémem. Konflikt v podstatě ukončila až Alžbětina smrt v prosinci 1442, o jejížž příčinách záhy vyvstaly dohady. Spekulovalo se, v souvislosti s úmrtím korunované hlavy nikoliv poprvé a naposledy, o otravě. Podle fámy byl jed ukryt v kožichu, který ji věnoval král Vladislav Jagellonský.²⁵ Ani on se ale z uherského královského důstojenství dlouho netěšil. Po jeho smrti u Varny nastala patová situace. Legitimní následník trůnu Ladislav Pohrobek vzhledem ke svému věku vládnout nemohl (právní zletilosti se tehdy nabývalo zpravidla s dosažením čtrnácti let) a jeho poručník Fridrich III. nepřicházel v úvahu. Jako vhodné řešení se ukázalo uznat dědické nároky Ladislava Pohrobka a až do jeho zletilosti svěřit správu země gubernátorovi, jímž se roku 1446 stal János Hunyadi. V lednu 1453 pak uherské stavy přijaly Ladislava Pohrobka jako „verum et naturalem regem et dominum“, tj. za svého pravého a přirozeného krále a pána.²⁶

Pohrobkův skon poskytl uherským stavům jedinečnou historickou příležitost, aby prosadily princip volební monarchie, v níž hlavní slovo při obsazování trůnu připadá sněmu (fakticky protoparlamentnímu orgánu), a zásadně oslabily legitimistické stanovisko preferující dědické nároky, platnost uzavřených smluv o nástupnictví i starší usnesení státoprávní povahy. Pro hunyadiovský tábor, podporovaný především střední a nižší šlechtou, bylo důležité, že volbu, zdůvodňovanou mimo jiné aktuálností turecké hrozby, podporovaly též magnátské skupiny kolem palatina Ladislava Garaie (Gara, Gorjanski) a Miklóse Újlakiho. Oba nejmocnější i nejbohatší uherští páni, jakkoli snili o královském diadému, se navzájem drželi v šachu a volbu Matyáše Korvína proto chápali jako schůdnou a přijatelnou možnost. Už 12. ledna se Garai dohodl v Segedinu (Szeged) s Michalem Szilágyim, že Matyáš Korvín uzavře sňatek s Garaiovou dcerou Annou. Szilágyi

²⁵ D. Dvořáková: Alžběta Luxemburská, s. 158.

²⁶ Rudolf Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/2), s. 699.

měl úmluvu odprísáhnout v přítomnosti ostříhomského arcibiskupa Dionysia Szécsiho a kardinála-legáta Carvajala. Ačkoliv k těmto aktům nikdy nedošlo, věci se daly do pohybu.

V čase lednového sněmu zasedali baroni na budínském hradě, zatímco nižší a střední šlechta v Pešti. Evropský veletok Dunaj právě zamrzl, a sloužil tak jako spojnice mezi oběma stavovskými složkami. Po ledě mohly snadno přejít na druhou stranu řeky i vojenské oddíly, které k Pešti přivedl Michal Szilágyi. Nevyhrožoval, pouze manifestoval svůj postoj tváří v tvář magnátským kruhům. Klíčovou zprostředkovací úlohu vzal na sebe legát Juan Carvajal, jenž na Matyášovu stranu získal ostříhomského arcibiskupa i další preláty. Směrodatné pro ně bylo stanovisko papeže Kalixta III., který dal zřetelně najevo, že s Matyášovou volbou spojuje naději na pokračování zápasu proti Osmanům v duchu odkazu kandidátova otce Jánose Hunyadiho. Aureola syna vynikajícího válečníka a zároveň bratra oběti údajné Pohrobkovy justiční zvůle pozici mladičského kandidáta umocnila.²⁷

V úterý 24. ledna 1458 provolal uherský sněm nepřítomného Matyáše Hunyadiho uherským králem. Učinil tak bez ohledu na zásady dědičnosti i s vědomím, že nový panovník postrádá odpovídající stupeň urozenosti. V západokřesťanské Evropě platilo nepsané pravidlo, že na královské důstojenství má nárok pouze příslušník královského rodu, popřípadě vévoda, kníže či hrabě. Matyáš byl pouhý pán. Středověké zásady tak uherský akt prolomil hned dvakrát. Priorita mu ale nepatřila. V roce 1448 byl švédským králem zvolen říšský maršál Karel (VIII.) Knutsson, příslušník vojenské šlechty, avšak potýkal se s četnými nesnázemi. Po vyhnání z vlasti pobýval roku 1457 v Gdaňsku i v Pucku a přispěl dokonce k vykoupení Malborku (Marienburg) z rukou Řádu německých rytířů.²⁸

Vítězní hunyadovci neponechali nic náhodě. Volební sněm opětovně zřídil i úřad gubernátora, který na dobu pěti let příznačně obsadil

²⁷ Jörg K. Hoensch: *Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr und Mäzen*, Graz – Wien – Köln 1998, s. 49–55; A. Kalous: *Matyáš Korvín*, s. 48–50.

²⁸ Jaroslav Boubín: *Česká „národní“ monarchie. K domácím zdrojům a evropskému kontextu království Jiřího z Poděbrad*, Praha 1992, s. 39–40, 59–60, 62–63; Krystyna Pieradzka: Karol Knutson i jego relacja o pobycie w Prusach w latach 1457–1464, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Hystoryczne* 35 (1971), s. 23–31.

Michal Szilágyi, strýc zvoleného panovníka a držitel rozsáhlých statků v Sedmíhradsku. Jeho povinností bylo zajistit klid v zemi do příjezdu nového krále a zřejmě i usměrňovat nezkušeného Matyáše, jemuž bylo, jak doložily závěry vědecké diskuse, necelých patnáct let a sotva tak překročil hranici právní zletilosti.²⁹

Prvořadou úlohou uherské politiky bylo co nejrychleji vyprostit zvoleného panovníka z Prahy a zajistit jeho slavnostní uvítání v Uhrách. To byl part pro varadínského biskupa Jana Vitéze, který v Čechách vyjednával jako zmocněnec Matyášovy matky Erszébet a Michala Szilágyiho. Jiří Poděbradský mu situaci nijak neulehčil a plně zužitkoval veškeré výhody svého postavení. Uherská strana mu z pochopitelných důvodů vyšla vstříc. Cena, již musela zaplatit, byla (podle ne zcela potvrzené zprávy) vysoká. Matyášovo propuštění přišlo Uhry, rozumí se formou daru, na 50 000 či 60 000 zlatých, 14 centů stříbra, několik set volů a množství sudů vynikajícího vína. Ale to nebylo zdaleka vše. Jiří Poděbradský si jako podmínku kladl zasnoubení své (tehdy osmileté) dcery Kateřiny Kunhuty s novým uherským panovníkem. Požadavek sice směřoval proti úmluvám mezi Ladislavem Garaiem a Michalem Szilagyim, avšak hunyadiovský klan jej vyslyšel.

Slavnostní předání Matyáše Korvína uherské delegaci, v níž nechyběli Jan Vítěz, Michal Szilágyi a panovnickova matka Erszébet, se uskutečnilo ve Strážnici na moravsko-uherské hranici 6. února 1458. Přítomen byl pochopitelně též Jiří Poděbradský spolu s několika českými šlechtici (Zdeněk Kostka z Postupic, Jan Zajímač z Kunštátu, Ješek Svojanovský z Boskovic) a především se zástupci moravské nobility v čele s hostitelem Jiřím Strážnickým z Kravař. V moravském městě také došlo 9. února k zpečetění smlouvy o budoucím manželství Kateřiny a Matyáše. Poděbradova dcera měla být do roka dopravena do Prešpurku (Bratislava) a odevzdána do Matyášových rukou. Uherský král s ní měl následně uzavřít sňatek „podle ritu a zákona svaté římské církve“, i když konzumace manželství se logicky předpokládala až po Kateřininých dvanáctých narozeninách. Pro případ nedodržení smlouvy z jedné či druhé strany bylo stanoveno obrovské penále ve výši 100 000 zlatých uherských. Jiří Poděbradský dosáhl všeho, co zamýšlel,

²⁹ A. Kalous: *Matyáš Korvín*, s. 50–52.

a ještě vyšel v ústrety zájmu papežské kurie. Vybudoval si tak skvělý odrazový můstek pro další postup.³⁰

Papežská diplomacie udělala vše, aby Matyášovi urovnala cestu k trůnu. Nepodpořila Kazimíra IV. a podobný vztah zaujala i k císaři Fridrichovi III. Habsburskému, v jehož moci se stále nacházela svatoštěpánská koruna i několik měst a hradů v západouherském pohraničí. Kazimír, zaneprázdněný válkou v Pobaltí, panování v sousedním uherském státě zatím oželel, byť jeho manželka Alžběta Habsburská se nároků na uherské země nevzdávala. Zato Fridrich se do uherského dění brzy zapletl. Pro vydání svatoštěpánského diadému stanovil Matyášovi podmínky, jež mladý panovník nebyl schopen ani ochoten splnit. Navíc časem ustoupil naléhání uherské opozice, vedené Ladislavem Garaiem, a dal se 17. února 1459 zvolit v Güssingu (Németujvár) na uhersko-rakouské hranici uherským králem, nic nedbaje papežova varování.³¹ Do těchto událostí však zbýval více než rok. Když Matyáš Korvín vyjžděl 14. února 1458 do jásajícího Budína, dost možná si podobný vývoj vůbec nepřipouštěl. Pravděpodobně ve stejný den vstoupila do Prahy česká delegace pod vedením Zdeňka Konopištského ze Šternberka spolu s poselstvem francouzského krále. České a uherské dějiny se časově prolnuly, byť v politické rovině měly v danou chvíli Uhry přibližně pětítýdenní náskok.

České dilema: dědičnost, nebo volba?

Nebylo na tom nic mimořádného. Politické procesy v uherském a českém státě spolu souvisely a vzájemně se ovlivňovaly už od smrti Zikmunda Lucemburského v prosinci 1437.³² Byl to projev vytváření stavovského státu, jehož struktury se v uherském prostředí formovaly víceméně organicky, zatímco v Českém království je občas urychlovalo

³⁰ R. Urbánek: Volba, s. 683–684, 694–700; A. Kalous: *Matyáš Korvín*, s. 52–53.

³¹ Karl Nehring: *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum*, 2. vyd., München 1989, s. 14–16; Josef Macek: Král Jiří a král Matyáš. Od přátelství k nepřátelství (1458–1469), *Časopis Matice moravské* 110 (1991), s. 297–311, zvláště s. 300–302; A. Kalous: *Matyáš Korvín*, s. 60–61.

³² František Šmahel: *Husitská revoluce*, IV. *Epilog bouřlivého věku*, Praha 1993, s. 87.

a občas naopak brzdilo prolínání snah o reformu politické a církevně-náboženské sféry. Právě toto sepětí propůjčovalo situaci v českých zemích specifický charakter a v letech 1419–1436 vyústilo v husitskou revoluci, jejíž výsledky legalizovaly v církevně-náboženské oblasti kompaktáta a v politické rovině jihlavské smlouvy mezi husity a Zikmundem Lucemburským. Porevoluční český stát zaujal v západokřesťanské Evropě unikátní pozici. Byl královstvím „dvojího lidu“, tj. dvou konfesí, katolické a kališnické, která tvořila autonomní součást obecné církve. V celokorunním rámci představovali stoupenci utrakvismu, početně převažující v Čechách a mírně snad i na Moravě, menšinu v porovnání s výhradně katolickým obyvatelstvem slezských knížectví a obojí Lužice. Ve zpětném pohledu se ovšem jeví české poměry nejen jako předstupěň velkých evropských reforemací, nýbrž i jako „laboratoř“ stavovství.

Na českém zemském sněmu, který se ve své institucionalizované podobě zrodil v průběhu revolučního dění, zasedly stavy, jež z revolučních převratů vytěžily politicky i ekonomicky nejvíce. Byly to vysoká šlechta, vnitřně strukturovaná nižší nobilita (rytíři, panoši, resp. zemané), jejíž vliv znásobila vojenská síla, a zástupci královských měst. Chybí zde bohužel prostor pro charakteristiku poměrů v ostatních korunních zemích. Snad stačí zmínit jednu podstatnou okolnost. Český zemský sněm, hlavní stavovské politické fórum, se považoval za reprezentanta nejen vlastního Českého království, ale i celé Koruny české. Navazoval tak v modifikované podobě na státoprávní koncepci Karla IV., v níž České království zaujímalo centrální a vůdčí postavení, nadřazené zbývajícím zemím. Po roce 1436 však vzhledem k odlišnostem českých poměrů vyvstaly závažné rozdíly v zájmech vlastního Českého království a ostatních korunních zemí, které revoluce zasáhla převážně ve formě ničivých husitských tažení. Tyto difference se výrazně projeví i v názorech na otázku dědičnosti a volitelnosti českého trůnu.³³

Až do výbuchu husitské revoluce v neděli 30. července 1419 nikdo v Čechách fakticky nepochyboval princip dědičné monarchie, byť

³³ Josef Válka: *Husitství na Moravě. Náboženská snášenlivost. Jan Amos Komenský*, Brno 2005, s. 175–178.

český král zpravidla zasedal na trůn po přijetí politickou elitou, tvořenou převážně vysokou šlechtou. Revoluce spolu se smrtí krále Václava IV. († 16. srpna 1419) znamenala bod obratu. Kališnické panstvo a husitská Praha předložily následníku a dědici trůnu Zikmundovi Lucemburskému požadavky, které by znamenaly legalizaci husitské konfese ze strany světské moci i toleranci stavu, jak se vytvořil v posledních letech Václavovy vlády.³⁴ Vzдор neurčitým a vyhýbavým odpovědím přijali zástupci husitské Prahy, část české šlechty i moravská politická reprezentace Zikmunda 29. prosince 1419 v Brně jako dědičného panovníka.³⁵ Když se však přijatý král postavil do čela křížácké protihusitské výpravy, odmítli jej přední kališníci páni i pražská města (spadající pod královskou svrchovanost!) akceptovat s odůvodněním, že dosud nebyl „za krále volen, ani k Českému království korunován...“³⁶ Zikmund ovšem s vojenskou silou přitáhl ku Praze a dal se 28. července 1420 ve Svatovítské katedrále za účasti nejméně 24 českých a moravských pánů i několika slezských knížat korunovat z rukou pražského arcibiskupa Konráda z Vechty svatováclavským diadémem českým králem.³⁷ Ač splnil veškeré předepsané náležitosti, husité jeho královské důstojenství odmítli s odůvodněním, že nerespektuje závazný (tj. jejich) výměr božího zákona. Své stanovisko prosadili v červnu 1421 na čáslavském sněmu, kam se dostavili zástupci husitské Moravy, nikoliv však ostatních korunních zemí uznávajících Zikmunda za svého pána.³⁸ Husitský návrh zvolit českým panovníkem polského krále Vladislava II. Jagellonského či litevského knížete Vitolda Alexandra se setkal u obou oslovených monarchů s rozpaky.³⁹ Neprosadila se ani odvážná myšlenka zvolit „husitského“ krále z řad předních revolučních

³⁴ AČ, III, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 206–208.

³⁵ FRB, V, edd. Josef Emler – Jan Gebauer – Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 353.

³⁶ AČ, III, s. 210.

³⁷ František Kavka: *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998, s. 71–72.

³⁸ AČ, III, s. 226–230. Viz též Ivan Hlaváček: Husitské sněmy, *Sborník historický* 4 (1956), s. 71–109, zvláště s. 78–83; František Šmahel: *Husitská revoluce*, III. *Kronika válečných let*, Praha 1993, s. 83–88; Robert Antonín: *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha 2013, s. 451–470.

³⁹ Jarosław Nikodem: *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza*, 2. vyd., Oświęcim 2015, s. 125–289.

osobností přijímajících svátost oltářní pod obojí způsobou. O inspiraci biblickým veršem (Dt 17,15) nelze pochybovat: „Toho toliko ustanovíš nad sebou krále, kteréhož by vyvolil Hospodin Bůh tvůj. Z prostředku bratří svých ustanovíš nad sebou krále; nebudeš moci ustanoviti nad sebou člověka cizozemce, kterýž by nebyl bratr tvůj.“⁴⁰ (*Bible kralická*).

Navzdory nenaplněným nadějím však v českém politickém uvažování zapustila hluboké kořeny jak polská a litevská varianta (nelze pominout pokus s litevským knížetem Zikmundem Korybutovičem jako „požádaným českým králem“),⁴¹ tak možnost nastolit husitského vládce. Na sklonku revoluce však husitům nezbylo nic jiného než přijmout jako dědičného a přirozeného krále Zikmunda Lucemburského se zamlčeným uznáním platnosti jeho korunovace. Nicméně Zikmundovo okázalé pražské přijetí v srpnu 1436, kdy se starý a nemocný panovník představil na Staroměstském náměstí se svatováclavským diadémem na hlavě, považovalo české a zčásti i zahraniční veřejné mínění za druhý korunovační akt.⁴²

⁴⁰ Moderní český ekumenický překlad zní: „Ustanovíš tedy nad sebou za krále jen toho, koho si vyvolil Hospodin, tvůj Bůh. Ustanovíš nad sebou krále ze svých bratří. Nesmíš dosadit nad sebou cizince, který není tvým bratrem.“ Pro úplnost pak uvádím nejstarší český překlad: „Ustanovím nad sobú krále, jakož mají všickni národové v okol, toho ustavíš, kteréhož hospodin buoh tvój zvolí z čísla bratří tvé. Nenudeš moci člověka jiného rodu učiniti králem, jenž by nebyl bratr tvój.“ *Staročeská bible drážďanská a olomoucká*, III. *Genesis – Esdráš*, ed. Vladimír Kyas, Praha 1988, s. 293. K interpretaci tohoto místa v politickém uvažování husitských Čech J. Boubín: *Česká „národní“ monarchie*, s. 16–29; Petr Čornej: „At žije Jiřík, český král!“, *Dějiny a současnost* 20/2 (1998), s. 32–36.

⁴¹ Jerzy Grygiel: *Życie i działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988, s. 32–104; J. Nikodem: *Polska i Litwa*, s. 291–371.

⁴² „Tandem praedicto Domino Imperatore regnum Boëmie de consensu fere totius regni intrante et in civitate Pragensi ejusdem regni Metropolitana more consveto ad dictum regnum coronato anno Domini MCDXXXVI currente...” Tak senior táboreské církevní organizace Mikuláš z Pelhřimova ve své *Cronica ausam Sacerdotum Thaboriensium continens et Magistrorum Pragensium ejusdem impugnationes*, in: *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, II, ed. Konstantin Höfler, Wien 1865 (FRA, 1. Abtheilung, Scriptores, VI), s. 726. Ještě zřetelněji vyvstává tento fakt z kronikářského textu *De regno Bohemie et marchionatu Moravie*: „Item eodem anno feria quinta in vigilia sancti Bartolomei Sigismundus imperator post coronam Imperii susceptam cum magna solennitate Pragam ingressus, dominica sequenti [26. 8. – pozn. P. Č.] in regem Bohemie secundo est coronatus.“ In: *FRB*, VII, s. d. et s. I., s. 57. Podobně též Joannis Dlugossii: *Annales seu cronicae inclite Regni Poloniae. Liber undecimus et Liber duodecimus 1431–1444*, edd. Georgius Wyrozumski – Lidia Korczak – Christophorus Ožóg, Varsaviae

Revoluční události nicméně zpochybnilly dědičnost českého trůnu a vychýlily kyvadlo ve prospěch volebního principu. Spory mezi legitimisty a přívrženci volební monarchie se projevíly po Zikmundově smrti při jednání o nástupu jeho zetě Albrechta Habsburského, přijatého či zvoleného na sklonku prosince 1437 sněmem konaným v Karlově koleji. Výsledek samotný byl však oficiálně oznámen na Staroměstské radnici.⁴³ Tyto skutečnosti přesvědčivě dokládaly vzrostlý význam Staroměstského náměstí, resp. Staroměstské radnice jako politického centra země a zároveň manifestovaly zbytnělé sebevědomí Starého Města pražského jako reprezentanta městského stavu, který se v revoluci důrazně přihlásil o podíl na politické moci.

V případě Albrechta Habsburského, korunovaného ve Svatovítské katedrále 29. června 1438, i v případě jeho syna Ladislava Pohrobka, ozdobeného svatováclavskou korunou na stejném místě 28. října 1453, prameny zmiňují přijetí, volbu i dědické nároky.⁴⁴ Přesto české stavy, zvláště vysoká šlechta, dávaly na srozuměnou, že upřednostňují volební princip. Tato skutečnost ovlivnila podobu Albrechtova korunovačního aktu, demonstrujícího, že Habsburk získal svatováclavský diadém z vůle českého panstva,⁴⁵ Ladislav Pohrobek pak při vstupu na české území přísahal jako volený král.⁴⁶ Mezi Albrechtovou smrtí a Ladislavovým nástupem ale leží dlouhé období interregna, které se české stavy, v obavě z možného rozvratu, pokusily odstranit přímou volbou českého krále. Nejvýznamnější z těchto počínů se uskutečnil už v červnu 1440, kdy se volební výbor českého zemského sněmu v počtu 47 osob (18 příslušníků vyšší a 14 členů nižší šlechty, 14 zástupců královských

---

2001, s. 171. Blíže k problému Petr Čornej: *Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií*, Praha 2011 s. 195. Nově Robert Novotný: Dvě Zikmundovy korunovace, *Dějiny a současnost* 40/2 (2018), 14–17.

⁴³ Rudolf Urbánek: *Věk poděbradský*, Praha 1915 (*České dějiny*, III/1), s. 266–270.

⁴⁴ AČ, VI, ed. František Palacký, Praha 1872, s. 449–450; Staré letopisy české – text B, fol. 202r; resp. *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)*, s. 38. K tomu již František Palacký: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, IV (*Kniha třináctá a čtrnáctá*), Praha 1939, s. 463–464.

⁴⁵ Václav Žůrek: Korunovace českých králů a královen, in: *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*, edd. Martin Nodl – František Šmahel, Praha 2014, s. 15–65, zvláště s. 27–29.

⁴⁶ Německý text Ladislavovy přísahy např. in: *Scriptores rerum Lusaticarum*. Neuer Folge, I, Görlitz 1839, s. 76. Český in: AČ, IV, ed. František Palacký, Praha 1846, s. 419.

měst a volený, leč církví nikdy neschválený pražský arcibiskup a hlava kališnické církve Jan Rokycana)⁴⁷ vyslovil pro bavorského vévodu Albrechta III. z wittelsbašské dynastie, zatímco zbývající kandidáti (Fridrich I. Braniborský, Ludvík IV. Falcký a polský král Vladislav III. Jagellonský, podporovaný hlavně tábořskou stranou) důvěru nezískali. Zvolenec, který kdysi vyrůstal na pražském královském dvoře Václava IV. a uměl česky, však nabídku svatováclavské koruny odmítl, neboť nehodlal panovat v problematické porevoluční zemi, ctil princip legitimacy a nemínil narušit své vztahy s Habsburky.⁴⁸

Ani poté snahy o obsazení českého trůnu neustaly. Mluvílo se kupříkladu o Hohenzollernu Albrechtovi Braniborském, řečeném Achilles, a o vévodovi Vilémovi Saském z rodu Wettinů. Z horizontu českých politiků nezmizela ani kandidatura polská, frekventovaná už roku 1438, kdy kališnická skupina kolem Hynce Ptáčka z Pirkštejna proklamovala jako budoucího českého panovníka jedenáctiletého polského prince Kazimíra (pozdějšího krále Kazimíra IV.).⁴⁹ Vážné varování císaři Fridrichovi III., který nehodlal vydat do stavovských rukou svého svěřence Ladislava Pohrobka, i papežské kurii, odmítající uznat kompaktáta, vyslala česká politická scéna na jaře 1448. V případě nesplnění svých požadavků nepřímo hrozila, že si zvolí krále-kališníka. Trvalo však ještě deset let, než se k tomuto kroku skutečně odhodlala.⁵⁰

Od roku 1438 bylo navíc zřejmé, že si obsazení českého trůnu, ať již formou přijetí, nebo přímou volbou, usurpoval český zemský sněm. Ostatní korunní země neměly do jeho rozhodnutí co mluvit. Očekávalo se však, že vybraného panovníka schválí a uznají. S propuknutím husitské revoluce se zrodil i nový, byť nepsaný úzus, který poněkud komplikoval vztahy mezi vlastním Českým královstvím a Moravou. V důsledku nestabilní situace byli Zikmund Lucemburský, Albrecht Habsburský a Ladislav Pohrobek nejprve přijati a uznáni na Moravě jakožto moravská markrabata a teprve poté, ať už s kratším či delším

⁴⁷ Seznam volitelů otištěn např. in: Petr Čornej – Milena Bartlová: *Velké dějiny zemí Koruny české*, VI. 1437–1526, Praha – Litomyšl 2007, s. 68.

⁴⁸ R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/1), s. 514–542; J. Válka: *Husitství na Moravě*, s. 174–176.

⁴⁹ Roman Heck: *Tabor a kandidatura Jagiellońska w Czechach (1438–1444)*, Wrocław 1964.

⁵⁰ P. Čornej: *Světla a stíny*, s. 54–56, 270–272.

časovým odstupem, korunování v Praze. Vystávalo tudíž nebezpečí, že Moravané učiní z této praxe ústavní zvyklost.

Srovnání s uherskými poměry ukazuje, že české stavy dříve uskutečnily přímou volbu panovníka (uherská volba Vladislava III. Jagellonského na počátku roku 1440 byla původně podmíněna jeho sňatkem s královnou-vdovou Alžbětou Lucemburskou), naopak Uhři se dříve odhodlali řešit problém bezkráloví svěřením pravomocí gubernátorovi a své západní sousedy předčili i zvolením krále, jemuž chyběl požadovaný stupeň urozenosti. Čeští stavové nyní měli příležitost prokázat ještě větší odvahu. V polovině února 1458 naléhavě vystávala otázka, zda na panovnický stolec vyvýší člena některé z evropských dynastií, nebo budou riskovat a rozhodnou se pro kališnického vůdce.

Jiří z Poděbrad byl v očích západokřesťanské Evropy nejen muž nedostatečné urozenosti, ale i husitský kacír a možná dokonce královrah. Alespoň tak hovořily fámy, které se začaly na sklonku roku 1457 šířit. Byl to prý sám český zemský správce, kdo neváhal otrávit krále Ladislava, jen aby si uvolnil cestu k svatováclavské koruně. Jiné podání zase obviňovalo z vraždy Jiříkovu druhou manželku Johanu z Rožmitálu, jež prý podala zlatovlasému panovníkovi otrávené jablko.⁵¹ Jak vidno, má pohádka o Sněhurce středověké kořeny. Ve skutečnosti nepodlehli Ladislav Pohrobek ani otravě, ani moru, ba ani vážné pohlavní chorobě. Přemohla jej zhoubná leukémie, konkrétně akutní hemoblastomatóza lymfatického typu. Nevyléčitelnou chorobu zřejmě rozpoznal jeden z přivolaných lékařů, veřejné mínění však preferovalo barvitější vysvětlení. Ostatně pravou příčinu královy smrti určil až roku 1986 moderní antropologický výzkum, jehož závěr roku 2013 v zásadě potvrdily další lékařské expertízy.⁵²

⁵¹ R. Urbánek: *Konec Ladislava Pohrobka*, s. 162–176, 180–185; Josef Macek: *Smrt Ladislava Pohrobka*, *ČCH* 14 (1966), s. 766–775.

⁵² Emanuel Vlček: *Smrt krále Pohrobka*, *Časopis lékařů českých* 125 (1986), s. 1108–1110; též: *Čeští králové*, II. *Atlas kosterních pozůstatků českých králů Ladislava Pohrobka, Jiřího z Poděbrad a Habsburků pohřbených v Praze s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 2000, s. 11–40; D. Papajík: *Ladislav Pohrobek*, s. 219–232.

Volební zápas

V polovině února 1458 už byly volební karty rozdány.⁵³ Poněkud se lišily od dohadů, spekulací a přání, které kolovaly po předvánoční Praze. Kuloáry i veřejné mínění tehdy skloňovaly jako hlavní nápadníky české koruny císaře Fridricha III., jeho bratra arcivévodu Albrechta VI. Habsburského a polského krále Kazimíra IV., jistě i kvůli jejich dědicským nárokům. Ozvalo se též jméno Albrechta Achilla Braniborského, bratra braniborského kurfiřta Fridricha II.⁵⁴ Saského kurfiřta Fridricha a jeho bratra Viléma zprávy přicházející z Čech znervóznily. Ačkoliv mezi bratry panovaly napjaté vztahy, tentokrát drželi pospolu. Podle jejich mínění neměl nikdo jiný (možná s výjimkou polského panovníka) průkaznější dědické právo na český trůn než Vilém, manžel Anny Habsburské, starší sestry Ladislava Pohrobka, disponující též věnnými právy na Lucembursko. Vilém sice zprvu pomýšlel i na uherský trůn a Pohrobkovy rakouské země, posléze se ale programově zaměřil na země Koruny české, sousedící s wettinskými državami. Eventuální zisk české královské hodnosti by z Viléma učinil druhého muže Svaté říše římské, hned po císaři Fridrichovi. Pranic mu přitom nevadilo, že choť Annu před časem zapudil a žil v nemanželském vztahu s Kateřinou

⁵³ O volebním zápasu a o vlastní volbě existuje rozsáhlá vědecká produkce, především František Palacký: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, V (*Kniha patnáctá a šestnáctá*), Praha 1939, s. 17–25; Adolf Bachmann: *Ein Jahr böhmischer Geschichte*. Georg von Podiebrads Wahl, Krönung und Anerkennung, *Archiv für österreichische Geschichte* 54 (1876), s. 37–174; Zdeněk V. Tobolka: *O volbě a korunování Jiřího z Poděbrad*, s. 7–24; Rudolf Urbánek: *Husitský král*, Praha 1926, s. 122–138; týž: Volba, s. 723–757; týž: Prvních sto let utrakvismu (1419–1526), in: *Československá vlastivěda*, IV. *Dějiny*, ed. Václav Novotný, Praha 1932, s. 247–250; týž: *Věk poděbradský*, Praha 1930 (*České dějiny*, III/3), s. 231–288; Frederick G. Heymann: *George of Bohemia. King of Heretics*, Princeton – New Jersey 1965, s. 149–160; Otakar Odložilík: *The Hussite King. Bohemia in European Affairs 1440–1471*, New Brunswick – New Jersey 1965, s. 89–93; Josef Macek: *Jiří z Poděbrad*, Praha 1967, s. 119–127; F. Šmahel: *Husitská revoluce*, IV, s. 87–89; J. Boubín: *Česká „národní“ monarchie*, s. 65–81; P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny*, VI, s. 152–160; P. Čornej: *Světla a stíny*, s. 267–275; Petr Čornej: Království dvojího lidu (1437–1485), in: *Husitské století*, edd. Pavlína Cermanová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2014, s. 549–585, zvláště s. 563–564; Petr Čornej: Jiří Poděbradský a česká otázka v mezinárodním kontextu let 1436–1464, in: J. Boubín a kol.: *Hledání nové Evropy*, s. 9–43, zvláště s. 15–21 (v této publikaci s. 233–260, resp. s. 241–247).

⁵⁴ *FRA*, XX, s. 117 (č. 121).

z Brandensteina. Svůj zájem o český trůn dal najevo už v prosinci a veřejně ho deklaroval 1. února 1458.⁵⁵ Slezská knížata sice jeho kandidaturu podporovala,⁵⁶ ale to nestačilo. Vilém věděl, že rozhodovat budou české stavy, a proto písemně kontaktoval přední české šlechty a některá města.⁵⁷ Zřejmě bez většího úspěchu. Jiří Poděbradský dlel na Moravě (ostatně Vilémovi na jeho dotazy odpověděl už brzy po Vánocích v zdrženlivém úředním tónu)⁵⁸ a většina dalších, kromě Oldřicha (II.) z Rožmberka,⁵⁹ mlčela. Patřičný argument dodala Vilémovi manželka, která se ze svého útočiště v Eckartsbergu (nyní na území spolkové země Sasko-Anhaltsko) jako „rozená královna uherská, česká, dalmatská, chorvatská etc., vévodkyně rakouská a lucemburská i markraběnka moravská“ obrátila na české stavy s žádostí o uznání svých dědických práv, jež převedla na svého muže.⁶⁰ Byl nejvyšší čas. Prahu si již prohlíželo francouzské poselstvo. Zato Jiří z Poděbrad nespěchal. Z Moravy se vrátil teprve 18. února a hned následující den poslal nedočkavému Vilémovi bezpečnostní záruky pro členy oficiální delegace, již saský vévoda pověřil prosazováním svých dědických nároků na pražském sněmu.⁶¹

Kromě Viléma a kandidáta francouzské dynastie Valois už žádný další zahraniční zájemce do volebního klání razantně nevstoupil. Habsburkové Albrecht VI. a Zikmund Tyrolský s lákavou myšlenkou sice koketovali, leč v zásadě ponechali událostem volný průchod, spoléhající na podporu rodu Rožmberků. Kazimír IV. nadále preferoval polské zájmy v Pobaltí a do Prahy vyslal jen pozorovatele, stejně jako braniborští bratři Fridrich II. a Albrecht Achilles. Císař Fridrich III. pak proslul jako váhavý střelec a o pražské dění nejevil zvláštní zájem. Saskému vévodovi a francouzskému princi se tak postavil Jiří z Poděbrad, z mnoha důvodů největší favorit nadcházejícího zápasu.

⁵⁵ *Codex diplomaticus Lusatiae superioris*, VI, ed. Richard Jecht, Görlitz 1931, s. 34–35.

⁵⁶ *FRA*, XX, s. 119–120 (č. 123).

⁵⁷ Tamtéž, s. 124 (č. 127).

⁵⁸ Tamtéž, s. 120–121 (č. 124).

⁵⁹ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, IV. 1449–1462*, edd. Blažena Rynešová – Josef Pelikán, Praha 1954, s. 435–436.

⁶⁰ *FRA*, XX, s. 126–127 (č. 131).

⁶¹ Tamtéž, s. 127 (č. 133).

Již v průběhu února znepokojily Viléma Saského zprávy, že Češi nehodlají zvolit žádného Němce, nýbrž jedině krále svého jazyka, tj. příslušníka českého národa v etnickém slova smyslu. To automaticky vyřazovalo Wettiny, Habsburky i Hohenzollerny. Agitaci v tomto duchu vedl zejména mistr Jan Rokycana spolu s kruhem předních kališnických kněží, mezi nimiž lze pomýšlet především na Martina Lupáče, kdysi hlavního husitského vyjednavče s basilejským koncilem. Bylo přitom zřejmé, že nikdo jiný než zemský správce Jiří Poděbradský nepřipadá v úvahu.

Myšlenka, která se poprvé objevila v počátcích husitské revoluce a znovu se aktualizovala roku 1448, tentokrát padla na úrodnou půdu. Uzlal pro ni čas, konkrétně politická situace, podmíněná předchozími zkušenostmi. Kališnická většina obyvatel Českého království i utrakvistické politické elity (ať již vysoká a nižší šlechta, duchovenstvo a představitelé královských měst) nebyla příliš spokojena s vládou porevolučních katolických králů (Zikmunda, Albrechta a Ladislava Pohrobka), kteří se sice zavázali respektovat kompaktáta a porevoluční status quo, nicméně preferovali katolicismus a nepřiměli papežství, aby vyslovalo oficiální souhlas se zněním dohod mezi basilejským koncilem a husity. Po rozpadu basilejského koncilu reálně hrozilo právní zpochybnění existence utrakvismu i výsledků husitské revoluce. Ve vzduchu zůstával též problém obsazení pražského arcibiskupského stolce, na nějž římská kurie navrhovala katalánského rodáka Cosmu de Monteserrato, což problematizovalo Rokycanovu pozici. Z pohledu kališníků český stát jednoznačně potřeboval krále, který by důsledně hájil platnost kompaktát a porevolučního uspořádání nejen v rámci zemí Koruny české, ale rovněž ve sféře mezinárodní politiky, zvláště pak při jednání s papežstvím. Nikdo jiný než Čech a kališník tyto podmínky nespĺňoval.

V českém prostředí byl právě respekt ke kompaktátům a porevolučním poměrům hlavním tématem volební kampaně. Způsob, jakým kněží z Rokycanova okruhu oslovovali váhající účastníky sněmu, náznorně dokládá úryvek z rozsáhlejšího spisku, původně možná ústního projevu: „Myslím, vyzývám a přemlouvám vás, abyste se rozhodli pro pana Jiříka z Poděbrad, již dlouho ustanoveného správce Království českého, který umí vládnout a spravovat, jehož smysl pro zákonitost

[spíše zákonnost či spravedlnost – pozn. P. Č.] se rozšířil takřka všude po celém německém národě... Bude tedy prospěšné pro celou obec, prospěšnější pro stát, ale nejprospěšnější pro naši svatou víru, aby nepodlehla nebo nebyla od odpůrců nakažena a aby on jako Čech, jako zachránce státu, jako pro víru naši nejzanícenější horlitél, jako nejzjevnější obránce našich artikulů a jako nejlepší ochránce práv království a jeho obyvatel byl s obecným souhlasem a jednomyslnou vůlí svorně zvolen za našeho krále; abychom – a nedej Bůh – kdyby byl za panovníka zvolen Němec, lacino neztratili záhubou a vysílením své víry, kterou jsme až dosud vzrůstali, všechnu svou čest i abychom nebyli nuceni, kdybychom se nepřizpůsobili Němcům a jejich víře, trpěti největší zhoubou na statcích a hrdlech.“⁶²

V shodném duchu, slučujícím národnostní a konfesijní hledisko, ovlivňovali kališníci kazatelé veřejné mínění, zvláště pražské, které mohlo vytvářet na sněm patřičný nátlak. Byl to prý Rokycana, kdo posílal agitátory do příbytků řemeslníků i kupců a do cechovních sdružení, aby tu vyzývali k Poděbradově podpoře.⁶³ Sám také vybízel nadcházející sněm, aby zvolil krále „jeho víry“, nebo, nezdál-li by se nikdo hodným tak vysokého důstojenství, aby byla vláda svěřena podle starozákonního vzoru vybraným soudcům.⁶⁴ V Jiřího prospěch se angažovala i staroměstská rada v čele se Samuelem Velvarem z Hrádku, synem slavného husitského politika Jana Velvara. Zpráva, která z Prahy sdělovala Vilémovi Saskému, že má v Čechách mnoho dobrých (zřejmě ve smyslu urozených) příznivců, proto mnoho neznamenal.⁶⁵ Spíše měla vévodu povzbudit a přesvědčit, že zatím není nic ztraceno. Jisté je, že Viléma podporoval Matyáš Šlik z Lokte, který vévodovi

⁶² Rudolf Urbánek (ed.): *O volbě Jiřího z Poděbrad za krále českého 2. března 1458. Výbor hlavních zpráv souvěkých*, Praha 1958, s. 44–45. Cituji Urbánkův novočeský překlad původně latinského textu, jehož opis uchoval vratislavský katolický duchovní Nicolas Tempelfeld v rámci svého traktátu. Viz Johann Loserth: *Die Denkschrift des Breslauer Domherrn Nikolaus Tempelfeld von Brieg ueber die Wahl Georgs von Podiebrad zum König von Böhmen. Ein Beitrag zur Kritik der Hussitengeschichte des Johannes Cochlaeus*, *Archiv für österreichische Geschichte* 61 (1880), s. 91–187, zde s. 170–171.

⁶³ Tamtéž, s. 167–168.

⁶⁴ Aeneas Silvius Piccolomini: *Historia Bohemica*, I. *Historisch-kritische Ausgabe des lateinischen Textes*, ed. Joseph Hejnic, Köln – Weimar – Wien 2005 (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. B. Editionen, 20/1), s. 624.

⁶⁵ *FRA*, XX, s. 126 (č. 131).

dodával cenné expertízy, a někteří šlechtici ze severních a severozápadních Čech.

Naději v konečný úspěch sdílel i Heinrich Leubing, vedoucí Vilémova poselstva, jemuž Jiří vyslal v ústretu až k hradu Oseku (Riesenburg) pod Krušnými horami své služebníky Jana Toše z Hlinska a jakéhosi Zdislava.⁶⁶ Měli se starat o bezpečí saských delegátů při pobytu na českém území. Leubing, hrabě Zikmund z Gleichen, truchsas Burkard z Tutemburga a naumburský kanovník Christian Hugonův vstoupili do pražských bran až kolem poledne v úterý 28. února a byli ubytováni v honosném domě na Staroměstském náměstí. Leubingovi, který proslul jako politický rádce několika evropských monarchů,⁶⁷ muselo být zřejmé, že se sice ocitl v centru dění, ovšem, obrazně řečeno, za minutu dvanáct. Ještě ve Freibergu obdržel přesnou informaci, že sněm, svolaný k 22. únoru, sotva začne před nedělí, tj. před 26. únorem. Jeho optimismus ale značně narušili hornolužičtí zástupci, kteří už 28. února zamířili z Prahy domů, varující Vilémovy posly, že je vše hotové. Králem bude pan Jiří.⁶⁸ Myslí si to i chebský hejtman Konrad (Kunz) z Reitenbachu, pobývajícím v Praze a čerpajícím důvěrné informace od svého krajana a Poděbradova důvěrníka Jošta z Einsiedlu.⁶⁹

Sněm, konaný ve velké síni Staroměstské radnice, začal v pondělí 27. února. Bez ohledu na odlišné mínění několika moderních historiků a bez ohledu na účast budyšínských a zhořeleckých poslů, postrádal celokorunní charakter. Z vedlejších korunních zemí, které prý úřední pozvání vůbec neobdržely, se žádná oficiální delegace do Prahy nedostavila. Představitelé několika slezských knížectví se raději dohodli na uspořádání vlastního sněmu 20. března a z Moravy přijel do Prahy

⁶⁶ Tamtéž, s. 128; *Urkunden und Actenstücke zur österreichischen Geschichte im Zeitalter Kaiser Friedrich III. und König Georgs von Böhmen (1440–1471)*, ed. Adolf Bachmann, Wien 1879 (FRA, 2. Abteilung, XLII), s. 212–213.

⁶⁷ Paul-Joachim Heinig: *Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik*, I, Köln – Weimar – Wien 1997, s. 669–673.

⁶⁸ FRA, XX, s. 130. Novočeský překlad zprávy saských poslů Vilémovi Saskému ze dne 1. 3. 1458 in: *Království dvojího lidu. České dějiny let 1436–1526 v soudobé korespondenci*, ed. Petr Čornej, Praha 1989, s. 136–138.

⁶⁹ FRA, XLII, s. 213. O příznivém vztahu Chebu a Chebska k Jiřímu z Poděbrad František Kubů: *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006, s. 62–63.

asi jen Jindřich z Lipé, majitel panství Moravský Krumlov a nejvyšší maršálek Českého království.⁷⁰ Dolní Lužice tvořila případ *sui generis*, neboť ji tehdy zástavně držel Fridrich II. Braniborský.⁷¹ Vrcholná politická událost se tak fakticky odehrála na úrovni českého zemského sněmu, od jehož jednání dávaly katolické vedlejší korunní země, ale i moravská stavovská reprezentace, ruce pryč.

Sněmovní zasedání ve zcela zaplněné velké radniční síni zahájil zemský správce proslovem o naléhavosti volby nového panovníka. Na debatu o konkrétních kandidátech zatím nedošlo. Poté zřejmě následovaly schůze stavovských kurií. Vysoká nobilita, v jejíchž řadách dominovali katolíci, rokovala samostatně, zatímco převážně kališnická nižší šlechta (složená z rytířů, panošů a zemanů) usedla ke společné poradě se zástupci shodně konfesijně orientovaných královských měst. Výsledek této debaty, v pozadí umně režírované zemským správcem, se rychle dostavil. Ještě v průběhu dne čtyři Poděbradovi kališníctí přívrženci, političtí spojenci a přátelé (Burian Trčka z Lípy, podkomoří Vaněk Valečovský z Kněžmosta, Zdeněk Kostka z Postupic a staroměstský purkmistr, pravděpodobně Samuel Velvar) navštívili předáky vysoké šlechty, shromážděné v staroměstském domě pánů z Rožmberka, a kategoricky jim předložili svůj požadavek. Nehodlají zvolit za krále nikoho jiného než Čecha. Páni, kteří se považovali za nadřazené nižší nobilitě i městskému stavu, odpověděli, že do středy je dost času. Čtveřice Poděbradových stoupenců souhlasila, ovšem s podmínkou, která měla charakter ultimáta. Nepadne-li rozhodnutí do středy 1. března, sami si zvolí králem českého pána. Aniž kohokoliv jmenovali, bylo i zahraničním pozorovatelům jasné, co to znamená.⁷²

Přes noc emoce opadly. V úterý 28. února vstoupila na Staroměstskou radnici francouzská delegace. Její mluvčí Thierry de Lenoncourt si počínal nadmíru obratně. Prohlásil, že král Karel VII. respektuje princip volitelnosti českého trůnu, a vyslovil-li se sněm ve prospěch francouzského prince Karla, slibuje vyplatit všechny zástavy královského majetku a vrátí Koruně české všechny země, které k ní náleží.

⁷⁰ FRA, XX, s. 132 (č. 137).

⁷¹ Rudolf Lehmann: *Geschichte der Niederlausitz*, 3. vyd., Berlin 1963, s. 83–84.

⁷² FRA, XLII, s. 212–213.

U narážky na Lucembursko, Dolní Lužici a korunní léna v německých oblastech Svaté říše římské ale nezůstalo. Francouzský panovník vyzkoval prostřednictvím svého zmocněnce, že hodlá chránit církev, avšak zjevnou snahu získat hlasy katolických pánů okamžitě kompenzoval velkorysou nabídkou Jiřímu z Poděbrad. Svého syna pošle do Čech až po dovršení patnáctého léta, tedy za čtyři roky. Do té doby by měl království nadále řídit dosavadní gubernátor.⁷³ Zemský správce ovšem hrál svůj part.

Přesvědčila se o tom i saská delegace, přijatá po trapných prodlevách až v poledne 1. března. Leubingovu řeč tlumočil do češtiny Jošt z Einsiedlu, mnoho nových argumentů však nepřinesla. Omezila se na požadavek, aby čeští stavové uznali Annu a jejího manžela Viléma Saského za pravé dědice zesnulého Ladislava Pohrobka a svěřili jim vládu v Českém království. Takový postup jistě ocení papež i císař. Poděbrad, který si po celý čas udržoval nad průběhem sněmu kontrolu, vzal Leubingovo prohlášení na vědomí, nicméně saským poslům sdělil, aby se vrátili do svého příbytku a vyčkali tam do chvíle, než stavy zaujmou k jejich nabídce stanovisko. Výzvu k rozhovoru s Leubingem mezi čtyřma očima šikovně odsunul na pozdější čas.⁷⁴ Začaly ho trápit starosti. V dokonalé režii sněmovního dramatu se objevilo několik trhlinek.

Samotná organizace a zajištění sněmu nepůsobily větší problémy. Zvýšená bezpečnostní opatření, vzhledem k důležitosti fóra a množství význačných návštěvníků pochopitelná, byla viditelná na první pohled. Ozbrojenci u městských bran pečlivě kontrolovali každého příchozího a ne všechny do prostoru vymezeného pražskými hradbami vpustili. Velký počet biřiců a strážných se pohyboval na Staroměstském náměstí, především v blízkosti radnice a přímo v jejím areálu. Jejich přítomnost však nijak nebránila shromažďování hloučků i početnějších skupin, které se výkřiky a skandováním dožadovaly, zcela v duchu Rokycanových instrukcí, zvolení krále – Čecha. Hlavní kališnická svatyně, chrám Panny Marie před Týnem, stále ještě nedokončený a situovaný několik kroků za východní hranou náměstí, tvořil duchovní protiváhu radnici, v níž zasedali představitelé světské moci. V symbolické rovině

⁷³ *FRA*, XX, s. 131 (č. 137).

⁷⁴ Tamtéž, s. 130 (č. 137).

tak centrální pražský prostor ovládaly dva kališníky kontrolované objekty.⁷⁵ Poděbradovi tyto souřadnice výrazně pomáhaly, volební zápas však měl svou logiku.

Leubingova řeč znejistila především kurii vysoké šlechty, která svým tradicionalistickým ukotvením a převážně katolickou orientací slyšela na legitimistické argumenty. Vítězství volebního principu, zrozeného v nedávné revoluční bouři a důsledně uplatněného vlastně jen v červnu 1440, zdaleka nebylo nezvratné. Poukaz na právní platnost lucembursko-habsburských smluv a na poněkud vágně formulovanou Zlatou bulu Karla IV., datovanou 7. dubna 1348,⁷⁶ eventuálně na Karlovu Zlatou bulu pro Říši,⁷⁷ se ukázal jako neobyčejně účinný. Kdyby sněmovníci tyto dokumenty opravdu detailně znali, museli by dojít k závěru, že zásada dědičnosti opravdu platí. Originální znění příslušných listin však postrádali, neboť od konce roku 1437 byl korunní archiv trvale uložen v kapli sv. Kříže na hradě Karlštejně.⁷⁸ Vysoká šlechta, v jejímž středu působili mnozí Poděbradovi spojenci a přátelé, neustále zdůrazňovala úctu k starým právům, od nichž odvozovala své postavení. Proto někteří členové panské kurie, na prvním místě zřejmě Jan z Rožmberka, přednesla požadavek, aby mohli příslušné listiny přímo na sněmu prostudovat. Bez ohledu na nižší šlechtu a městský stav, jejichž ultimátum končilo 1. března se západem slunce, se Jiří rozhodl vyslat po obědě na Karlštejn „seinen Kämmerer“ (tj. buď podkomořího Vaňka Valečovského z Kněžmosta, nebo nejvyššího komorníka Jindřicha Kruhlatu z Michalovic) a Jošta z Einsiedlu spolu

⁷⁵ Milena Bartlová: Chrám Matky Boží před Týnem, *Marginalia Historica* 4 (2001), s. 111–136; Jiří Kuthan: *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců*, I. *Král a šlechta*, Praha 2010, s. 42–44; II. *Města, církev, korunní země*, Praha 2013, s. 26–45; Václav Ledvinka – Jiří Pešek: *Praha*, Praha 2000, s. 269–270.

⁷⁶ *Archivum Coronae regni Bohemiae*, II, ed. Václav Hrubý, Praha 1928, s. 43–47. Blíže Jiří Spěváček: *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979, s. 269; Anna Skýbová: Karlovy snahy o stanovení nástupnické posloupnosti na českém trůně v lucemburském rodě, in: *Karolus Quartus*, ed. Václav Vaněček, Praha 1984, s. 159–169, zvláště s. 160–162.

⁷⁷ V případě uvolnění českého trůnu, nežijí-li žádní oprávnění dědicové, mají obyvatelé království „právo českého krále volit; tato volba se má provádět podle jejich výsad – při zachování dávného zvyku – jež obdrželi od svatých římských císařů či králů...“ Viz *Karel IV. Státní dílo*, edd. Marie Bláhová – Richard Mašek, Praha 2003, s. 292.

⁷⁸ P. Čornej: *Světla a stíny*, s. 306–308.

s více než třiceti jízdními, aby dokumenty urychleně dodali na radnici. Vrátili se za tmy.⁷⁹

K debatě nad písemnostmi se kurie vysoké šlechty sešla ve čtvrtek 2. března ráno. Rozprava však netrvala příliš dlouho. Latinu ovládali totiž jen málokterí sněmovníci. Naprostá většina spoléhala na překlad, interpretaci a doporučení nečetných expertů typu kancléře Prokopa z Rabštejna či Jana Zajíce z Hazmburka. Byla tudíž snadno ovlivnitelná, ne-li přímo manipulovatelná. V této chvíli sněmovní jednání gradovalo. Osud volby závisel na přibližně třiceti pánech, zatímco kurie nižší nobility (jménem známe zhruba dvě desítky mužů, z nichž velkou práci v gubernátorův prospěch odvedl Zdeněk Kostka z Postupic) a kurie královských měst (kolik v ní zasedalo lidí, vůbec netušíme) byly již dříve rozhodnuty pro Jiřího Poděbradského. Na zemských sněmech se však nehlasovalo jako v moderních parlamentech, cílem bylo dosáhnout jednomyslného konsensu. Mezi kuriemi se tudíž vyjednávalo, resp. probíhalo dohádovací řízení, přičemž největší politickou váhu mělo stanovisko vysoké šlechty, poté nižší šlechty a nejmenší sílu při takzvaném vážení hlasů měla královská města. Bez souhlasu panského stavu nemohla vstoupit sněmovní usnesení v platnost. Přitom pánů (odhadujeme-li celkový počet sněmovníků na přibližně sto osob) byla zhruba třetina. Právě na nich záleželo, jak se k lucembursko-habsburským smlouvám a k dalším dokumentům sněm postaví.

I když mezi přítomnými členy vysoké šlechty převažovali katolíci, existovala zde silná skupina lidí spjatých s Poděbradem příbuzenskými pouty. Lev z Rožmitálu, Jindřich Berka z Dubé a Lipé, Jan Děčínský z Vartenberka i Bohuslav Planský ze Žeberka byli gubernátorovi stávající či nadcházející švagři, Jindřich Kruhlata z Michalovic plnil roli otčíma Markéty z Pirkštejna, provdané za Jiřího syna Viktorina, a Jan Zajímač z Kunštátu pocházel z jiné větve kunštátského rodu.⁸⁰ Někteří

⁷⁹ FRA, XX, s. 137 (č. 142).

⁸⁰ K Jiřího příbuzenským vztahům kromě četných zmínek, jež přinesl ve svém životním díle Rudolf Urbánek (k roku 1458 *Věk poděbradský* /České dějiny, III/3/, s. 261–263) např. Stefan Glogowski: *Potomci krále Jiřího z Poděbrad (genealogie knížat z Minstrberka)*, Ostrava 1989, s. 6–25; Miroslav Plaček – Peter Futák: *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 582–583; O. Felcman – R. Fukala a kol.: *Poděbradové*, s. 650–651; P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny země Koruny české*, VI, s. 217; Zdeněk Beran: *Katolické panstvo na dvoře Jiřího z Poděbrad. Procesy vzájemné konvergence*

z nich – a s nimi také Jindřich ze Stráže – stáli husitskému náčelníkovi po boku, když 3. září 1448 v časných ranních hodinách obsadil vojensky Prahu. S jejich hlasy mohl zemský správce počítat. Podpory francouzské kandidatury se nejpozději v průběhu sněmu vzdal a na Jiřího stranu přešel Zdeněk Konopištský ze Šternberka, Poděbradův soupeřník od druhé poloviny čtyřicátých let. Sám dokonce přednesl expozé o neplatnosti ženských dědických práv na český trůn. Příkladem nejvyššího purkrabího pražského nepochybně následovali další šlechtici. V průběhu debaty zřejmě převládlo mínění, že Zlatá bula Karla IV. volbu umožňuje, ač tomuto výkladu jednoznačně odporovaly formulace v jiných listinách. Otázkou zůstávalo, co na to řeknou páni z českého západu a severu (Švamberkové, Rýzmberkové, Jindřich z Plavna i další) a hlavně slezský hejtman Jan (II.) z Rožmberka.

Jediný přítomný zástupce nejslavnějšího českého šlechtického rodu, odkazujícího na své příbuzenství s římským rodem Orsini,⁸¹ se ocitl pod obrovským tlakem. Pan Jan, v rodině nazývaný Janíček, nežil zrovna v nejlepší shodě se svým otcem.⁸² Oldřich (II.) z Rožmberka sice již odešel na odpočinek, který trávil na jihočeském hradě Mejdštejně (Mädchenstein; Majdštejn; Menštejn; Dívčí kámen), stále si však udržoval nezanedbatelný vliv i autoritu. Stárnoucí muž, který v důsledku vrozené vady kulhal, vystupoval jako politický protivník Jiřího z Poděbrad a zároveň se hlásil k přísné legitimistickému stanovisku.⁸³ Podporoval Habsburky a vzdor ostrým rozepřím se synem doufal, že Jan zaujme shodný postoj. Zprvu tomu vše nasvědčovalo. Ač byl Jan znám svou mírnou povahou (pozdější historik mu dokonce propůjčil přízvisko Pokojný), tentokrát se choval zatvrzele. Zatímco většina

---

a divergence, *Mediaevalia historica Bohemica* 17/2 (2014), s. 37–75. Dále viz František Beneš: Johana z Rožmitálu a královna Johana, *Vlastivědný sborník Podbrdsko* 7 (1973), s. 155–255, zvláště s. 158–159; Simona Kotlárová: *Páni z Rožmitálu*, České Budějovice 2008, s. 24–35; Martin Šandera: *Hynce Ptáček z Pirkštejna. Opomíjený vítěz husitské revoluce*, Praha 2011, s. 144–148; Zdeněk Beran: *Poslední páni z Michalovic. Jan IV. († 1435/1436) a Jindřich II. († 1468)*, České Budějovice 2010, s. 90–116; P. Čornej: *Světla a stíny*, s. 313–314.

⁸¹ Petr Maťa: Rožmberská rodová legenda o původu z římského rodu Orsini před Oldřichem II. z Rožmberka (1403–1462), *SMB* 5 (2013), s. 245–292.

⁸² *Rožmberské kroniky krátký a summovní výťah od Václava Březana*, ed. Anna Kubíková, České Budějovice 2005, s. 41–42, 134–137.

⁸³ Anna Kubíková: *Oldřich II. z Rožmberka*, České Budějovice 2004, s. 139–143.

panských účastníků sněmu platnost dědických smluv odmítla, aniž se hlouběji zabývala jejich zněním, Jan z Rožmberka váhal. Na jedné z karlštejských listin spatřil pečeť svého předka, která jeho rod zavazovala i do budoucna.⁸⁴ Smlouvy jsou od toho, aby se plnily, nikoliv vykládaly utilitárně. To byl spolu s rodovou ctí pádný argument. „Tvoje pečeť při nich nevisí,“ namítl Zdeněk Konopištský ze Šternberka, považovaný díky svému úřadu za neformální hlavu katolického panstva.⁸⁵

Blížilo se poledne a sněmovníků se zmocňovala nervozita, násobená výkřiky davu shromážděného před radnicí. I přes zavřená okna bylo dobře slyšet, že si lid přeje za krále pana Jiřího. Jeho kališníci přívrženci ve velké síni neskrývali bojovné odhodlání: „Rádi uvidíme, kdo tu chce být proti [nám].“⁸⁶ Pán ze Šternberka cítil vypjatou atmosféru a spolu s několika šlechtici odvedl mladého Rožmberka do vedlejší místnosti. Co zde projednávali, není známo. Pan Jan ale po chvíli přesvědčování ustoupil. Jiří Poděbradský tak možná ani nemusel použít poslední trumf, možná mu stačilo jen naznačit. V hrsti, obrazně řečeno, svíral dlužní úpis Oldřicha (II.) z Rožmberka na 16 000 zlatých. Získal jej už 29. listopadu 1454 od císaře Fridricha III. a rázem se stal největším rožmberským věřitelem.⁸⁷

Pak již šlo vše jako v pohádce. Zdeněk Konopištský se spolu s Janem (II.) z Rožmberka i s ostatními pány vrátil do velké světnice, obřadně poklekl před rozložitou postavou Jiřího z Poděbrad a do nastalého ticha slavnostním hlasem pronesl: „Nechť pan správce je králem naším!“⁸⁸ Okamžitě propukl obrovský jásot, který se přelil ven

⁸⁴ Není ale zřejmé, o jakou listinu šlo. Na lucembursko-habsburských smlouvách o nástupnictví datovaných 10. 2. 1364, 26. 3. 1366 a 3. 11. 1404 rožmberská pečeť není a nebyla, jak se lze snadno přesvědčit. Viz www.monasterium.net (Národní archiv Praha, Archiv Koruny české).

⁸⁵ *Urkundliche Nachträge zur österreichisch-deutschen Geschichte im Zeitalter Kaiser Friedrich III.*, ed. Adolf Bachmann, Wien 1892 (FRA, 2. Abteilung, XLVI), s. 1–2, zvláště s. 2. Novočeský překlad listu Reimprehra (Ruprechta) z Polheimu ze dne 30. 3. 1458 in: *Království dvojího lidu*, s. 141–142.

⁸⁶ FRA, XLVI, s. 2, resp. *Království dvojího lidu*, s. 141–142.

⁸⁷ AČ, XIV, ed. Josef Kalousek, Praha 1895, s. 131; *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka IV*, s. 435; Josef Pelikán: *Rožmberské dluhopisy z let 1457–1481*, Praha 1953, s. 73. Blíže R. Urbánek: Volba, s. 739–741; A. Kubíková: *Oldřich II. z Rožmberka*, s. 143.

⁸⁸ „Sit dominus gubernator rex noster.“ Viz J. Loserth: *Die Denkschrift*, s. 172. Podle Jana z Rabštejna „Zdeněk jako první prolomil váhání a povolal Jiřího králem; první před ním

na náměstí. Zatímco účastníci sněmu zanotovali chvalozpěv *Te Deum laudamus*, venku se v různých obměnách a ze všech stran ozývalo nadšené volání „Ať žije Jiří, král český!“ Radost se mísila s dojetím. Když nově zvolený vládce požádal přítomné, aby mu byli nápomocni radou i skutky, někteří, zvláště kališníci, podlehli velikosti dějinného okamžiku a nestyděli se za slzy štěstí.⁸⁹ Z táflované stěny zasedací síně na radostné hemžení shlížel Bolestný Kristus, působivá plastika takzvaného Mistra Týnské kalvárie. Dřevěná socha krále králů a nejvyššího i nejdokonalejšího soudce symbolizovala spravedlnost a závaznost práva podřízeného božimu zákonu, jehož nedílnou součástí bylo v husitském výměru též přijímání eucharistie pod obojí způsobou. Kristus tam dosud stojí na andělské konzole opatřené nápisem „Iuste iudicate filii hominum“ (Sudte spravedlivě, synové člověka).⁹⁰

Chvilé po volbě

Saské poselstvo ve svém příbytku právě obědvalo, když je od stolu zvedl hluk na náměstí, přerušený vzápětí vyzváněním zvonů na radnici a v sousedních kostelech. Na otázku, co se to děje, dostali nečekanou odpověď. Právě byl zvolen „nový král český, pan Jiřík“. Zpráva je nemile zaskočila. Volební akt chápali jako podvod na sobě samých i na francouzské delegaci. Před čtyřiaadvaceti hodinami jim Poděbrad sliboval další rozhovory, které ale nemyslel vážně. Ve skutečnosti měl vše připraveno a naprosto cynicky je vyřadil ze hry. Rozčileně, roztrpčeně a zklamaně nyní pozorovali z oken, kterak se s davem nadšených lidí ubírá nově zvolený panovník do chrámu Panny Marie

---

poklekl a pozdravil jej jako krále...” Novočeský překlad in: *Poselství ducha. Latinská próza českých humanistů*, ed. Dana Martínková, Praha 1975, s. 22. Originální latinské znění *Jana z Rabštejna Dialogus*, ed. Bohumil Ryba, Praha 1946, s. 22. Jiná zpráva vkládá do Zdeňkových úst slova „Chceme tě mít!“ *FRA*, XLVI, s. 2; *Království dvojího lidu*, s. 142.

⁸⁹ Tak líčí dění rožmberský služebník a někdejší purkmistr Nového Města pražského Pavel Dědřichovic v listu datovaném 2. 3. 1458. Viz F. Palacký: *Dějiny národu českého*, V, s. 24; *Království dvojího lidu*, s. 139.

⁹⁰ Milena Bartlová: *Mistr Týnské kalvárie. Český sochař doby husitské*, Praha 2004, s. 44–51; táž: *Pravda zvítězila. Výtvarné umění a husitství 1380–1490*, Praha 2015, s. 175–179.

před Týnem. Nejvyšší maršálek Jindřich z Lipé před ním obřadně nesl meč.⁹¹

První cesta „husitského“ krále symptomaticky vedla z kališnické radnice do hlavního kališnického kostela, nikoliv do chrámu sv. Víta spravovaného pražskou katolickou kapitulou. Duchovní rozměr tohoto počinu byl dostatečně srozumitelný. Poděbrad by sice nebyl zvolen bez katolických hlasů, okamžitě po volbě však před Prahou, českou veřejností i celou Evropou okázale manifestoval svou příslušnost ke kališnickému vyznání zaručenému kompaktáty. Tím dával najevo i svůj politický program. Z kazatelny tyto nesporné skutečnosti vyzdvihl v krátkém kázání mistr Jan Rokycana, ovšem až poté, co doznělo další *Te Deum*. První muž kališnické církve ocenil moudré rozhodnutí „pánů, rytířů i měst“ a vyzval shromážděné, „aby Boha chválili a jemu děkovali, že jim nyní dal slavného krále k posile a udržení jejich víry, jakého předtím nikdy neměli...“⁹² Pan Jiří vyslechl jeho řeč na čestném místě u hlavního oltáře.⁹³

Neméně triumfální byla panovníkova cesta do nedalekého Královského dvora, který se stal jeho rezidencí. Po Jiřího boku kráčel nejvyšší purkrabí Zdeněk Konopištský ze Šternberka, hlavní strůjce úspěšné volby, za nimi pak Jan (II.) z Rožmberka a Zbyněk Zajíc z Hazmburka a poté další a další lidé zpívající jednohlasně Svatováclavský chorál, hymnu českého středověkého státu.⁹⁴ Na rozdíl od obdobných slavností v zahraničí absentovali na pražských ulicích bubeníci, pištcí i jiní muzikanti.⁹⁵ Vše se odehrávalo v souladu s husitským chápáním křesťanského života důstojně a prostě, i když v silných emocích.

Kališnické obyvatelstvo prožívalo historické zadostiučinění: „A mnozí lidé plakali jsů pro velikú radost; a z toho se radovali, že milý Buoh vysvobodil je z toho, že jsů již vyšli z moci němečských králuov, neb jsů myslili zle učiniti lidu českému, a zvláště těm, kteří se přidrží

⁹¹ *FRA*, XX, s. 133, 134 (č. 138, 139).

⁹² Tamtéž, s. 134 (cituji novočeský překlad Rudolfa Urbánka z komentované pramenné antologie *O volbě Jiřího z Poděbrad*, s. 58).

⁹³ Peter Eschenloer: *Geschichte der Stadt Breslau*, I, ed. Gunhild Roth, Münster – New York – München – Berlin 2003, s. 207.

⁹⁴ *Království dvojího lidu*, s. 139.

⁹⁵ *FRA*, XX, s. 134 (č. 139).

pravd Božích a jeho svatého čtenie.“⁹⁶ Nebyla to žádná kronikářská nadsázka. Slova anonymního starého letopisce plně odpovídají tónu husitské předvolební agitace a potvrzují je též zprávy zahraničních pozorovatelů.⁹⁷

Ne všichni pražští obyvatelé ale vnímali volbu na Staroměstské radnici pozorně a intenzivně. Zatímco probíhalo sněmovní jednání, klečela skupina mužů a žen nad hrobem Ladislava Pohrobka a očekávala královo zmrtvýchvstání. Odmítala uvěřit, že je panovník, který zhasl v rozpuku mládí a jehož zlaté vlasy prozrazovaly boží vyvolenost, opustil navždy.

Ohlasy a pochybnosti

Dny po volbě byly sice na první pohled méně vzrušené než osmdesátihodinové sněmovní drama, nikoliv však klidné. Převládaly v nich úřední povinnosti i napjaté očekávání, jakou odezvu vyvolá přelomové rozhodnutí českých stavů v ostatních korunních zemích, postavených před hotovou věc, i v zahraničí, zvláště v okruhu odmítnutých uchazečů. Obavy byly na místě.

Relativně nízký stupeň urozenosti („pouhý“ urozený pán, v latinské terminologii baro) patřil sice k očividným handicapům nového panovníka, leč korespondoval s pozicí Matyáše Korvína v Uhrách. Odvážný průlom do politické tradice, v předstihu oznamující novou dobu, vzala vzdělaná Evropa slovy Eney Silvia Piccolominiho na vědomí: „Podivuhodná změna poměrů a nevídané působení hvězd: Dvě velmi mocná království, zbavená ve stejnou dobu krále, se dostala z rukou mužů nejvznešenějšího a nejstarobylějšího původu do moci lidí prostředního rodu [v latinském originálu *mediocris generis* – pozn. P. Č.]. Tak se zlíbilo Bohu. Lidé dávného věku by to byli označili za hříčku osudu.“⁹⁸

⁹⁶ *Staré letopisy české z rukopisu křižovnického*, edd. František Šimek – Miloslav Kaňák, Praha 1959, s. 226–227.

⁹⁷ P. Eschenloer: *Geschichte der Stadt Breslau*, I, s. 208.

⁹⁸ Aeneas Silvius Piccolomini: *Historia Bohemica*, I, s. 624, 626. Novočeské znění cituji podle vydání Aeneae Silvii *Historia Bohemica* – Enea Silvio: *Historie česká*, edd. a překlad Dana Martínková – Alena Hadravová – Jiří Matl, Praha 1998, s. 257.

O Karlu VIII. Knutssonovi se italský humanista nezmínil. Skandinávie „starou“ Evropu příliš nezajímala, a pokud měl někdo v Čechách povědomí o strmém vzestupu švédského rytíře, pak jen díky nahodilým zprávám od českých žoldnéřů bojujících na obou stranách takzvané třináctileté války. Realita politického uvažování se nedala zlomit přes koleno. Jiří, stejně jako Matyáš, byl v očích evropských panovnických dvorů toliko „povýšenec“, ne-li přímo parvenu.

S Matyášem jej ovšem spojovala další okolnost. Korvín byl synem respektovaného uherského gubernátora, Poděbrad sám po šest let úřad zemského správce vykonával. Tím však analogie a podobnosti končí. Matyáš jako pravověrný katolík a přímý potomek proslaveného „turkobijce“ vzbuzoval v evropském veřejném mínění naději, že povede rozhodný zápas proti Osmanům. Jiří byl ale husita, kališník, syn Žižkova přívržence Viktorina z Kunštátu a Poděbrad a vnuk Bočka staršího z Poděbrad, jednoho z náčelníků reformní šlechty, která v září 1415 ustavila politický svaz, oficiálně protestující proti Husovu upálení a oponující dekretům kostnického koncilu. Pověst obávaného husity provázela i Jiříkova strýce Hynka, muže poněkud kontroverzní proslulosti.⁹⁹ Západokřesťanská Evropa tudíž viděla v Poděbradovi především kacíře, dosazeného na trůn svými souvěrci a schopného všeho, včetně vraždy. Fáma o úkladné smrti Ladislava Pohrobka, zosnované kacířským vůdcem či jeho manželkou, se naplno rozšířila až po pražské volbě. Od samého počátku bylo tedy zřejmé, že nového krále čeká namáhavé překonávání nedůvěry, podmíněné nejen negativním obrazem husitství i agitací neúspěšných uchazečů o svatováclavskou korunu, ale rovněž odmítavým, v lepším případě pak vyčkávacím postojem ostatních zemí Koruny české. To, co většina české společnosti považovala za Poděbradovu přednost (původ z husitské rodiny, úzce spjaté s ikonickými postavami Jana Husa a Jana Žižky, důsledné lpění na kompaktech a obranu porevolučního status quo), nahlížela Evropa s obavami.

První úkolem české politické reprezentace po 2. březnu 1458 bylo oznámit a zdůvodnit volbu v oficiálním prohlášení, které putovalo do

⁹⁹ R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/1), s. 208–223; *Věk poděbradský* (České dějiny, III/2), s. 3–19; M. Plaček – P. Futák: *Páni z Kunštátu*, s. 342–383; O. Felcman – R. Fukala a kol.: *Poděbradové*, s. 49–62.

vedlejších zemí, ale také například do katolické Vratislavi (Wrocław; Breslau), druhého největšího a obchodně nejvýznamnějšího města Koruny české. Písemnosti, opatřené shodným datem 5. března 1458, vystavili a signovali účastníci volebního sněmu, i když nikoliv všichni.¹⁰⁰ Část z nich se zřejmě hned po volbě vydala do svých domovů. Snaha rozptýlit obavy z budoucnosti (zvolený král slíbil zachovat všechny „při jejich víře, právech, výsadách, milostech, svobodách a všech dobrých obyčejích“)¹⁰¹ a zdůvodnit jednomyslnost,¹⁰² legalitu i legitimitu pražské volby, která nebyla ovlivněna žádným „násilím, strachem nebo podvodem“,¹⁰³ čiší z dikce listů ještě po staletích. Zcela logická pak byla výzva k loajalitě („pravé a stálé věrnosti“) „nejjasnějšímu králi“ a Koruně české, resp. k přijetí nového panovníka.¹⁰⁴

Jedním z prvních Poděbradových činů v roli českého monarchy bylo v úterý 7. března přijetí konšelů všech tří pražských královských měst. Ti mu jako výraz podřízenosti a poslušnosti odevzdali pečetiidla a klíče od městských bran, načež Poděbrad potvrdil konšely v úřadu a slíbil respektovat všechna práva, která pražská města obdržela od předchozích králů.¹⁰⁵ Klíče i pečetiidla vrátil pochopitelně radním. Spokojenost byla vzájemná, protože pražské městské rady Jiřímu ve volebním zápase otevřeně pomáhaly.

Oldřich (II.) z Rožmberka naopak trpěl, byť zprávy docházející z Prahy vysvětlovaly a omlouvaly postup jeho syna nátlakem, kterému

¹⁰⁰ FRA, XX, s. 135, 136 (č. 140); P. Eschenloer: *Geschichte der Stadt Breslau*, I, s. 209–210. K tomu i s evidencí listu zaslaného do hornolužického města Lubij (Löbau, Lubava) Lenka Bobková: Česká koruna na sklonku středověku, in: *Česká koruna na rozcestí. K dějinám Horní a Dolní Lužice a Dolního Slezska na přelomu středověku a novověku (1437–1526)*, ed. Lenka Bobková a kol., Praha 2010, s. 25–86, zvláště s. 43–44.

¹⁰¹ FRA, XX, s. 136 (citují novočeský překlad Rudolfa Urbánka in: *O volbě Jiřího z Poděbrad*, s. 62).

¹⁰² FRA, XX, s. 135, 136 (č. 140). Jednomyslnost volby („de unanimi consensu et voluntate baronum, terrigenarum, militum, clientum, armigerorum, civitatum ac omnium communium hujus regni Bohemie“) potvrzuje též zápis v radním manuálu Nového Města pražského. Viz Jaromír Čelakovský: *Soupis rukopisů chovaných v archivu král. hlav. města Prahy, Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy* I/2 (1920), s. 1–123, zvláště s. 93.

¹⁰³ FRA, XX, s. 135 (č. 140) (citují novočeský překlad Rudolfa Urbánka in: *O volbě Jiřího z Poděbrad*, s. 62).

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ J. Čelakovský, *Soupis rukopisů*, s. 93.

bylo obtížné čelit. Nejstarší žijící Rožmberk se však nedokázal smířit se vzestupem svého dlouholetého rivala na královský trůn. Fakt, že mu na něj pomohl mladý Jan, ho nenechával klidným. První místo mezi starobylými českými rody náleželo vždy Rožmberkům, jejichž povinností bylo hájit legitimitu, katolickou víru a tradici. Jan v tomto ohledu selhal. Ačkoliv Oldřich věděl, že si Poděbrad zajišťuje loajalitu členů mocných katolických panských rodů udělováním prestižních úřadů (Jan obdržel funkci slezského hejtmana hned po smrti svého bratra Jindřicha z Rožmberka), na jejichž obsazování měl větší vliv než Ladislav Pohrobek, vše mělo své meze. Stárnoucí Rožmberk, který podporoval habsburskou kandidaturu, si jistě připadal trapně, když prostřednictvím svého služebníka Kozlovce vzkazoval Albrechtovi VI. a Zikmundovi Tyrolskému, že jeho „vuole nebyla“, aby syn Jan odevzdal hlas zemskému správci. O významné úloze Rožmberků v Českém království měli rychle jasno též poslové francouzského panovníka Karla VII. Ti údajně v době svého vídeňského pobytu nabízeli Oldřichovi francouzskou vojenskou pomoc, která by Jana vynesla výše než kteréhokoliv jiného českého pána.¹⁰⁶ Co se za touto nabídkou skrývalo a zda vůbec byla myšlena vážně, nedokážeme bezpečně říci. Nic z ní ale nebylo.

Arcivévoda Albrecht VI. a vévoda Zikmund Tyrolský se nad zprávami o výsledcích pražské volby neradovali. Se svými nástupnickými nároky se obrátili na moravský zemský sněm, konaný na konci první dubnové dekády. Moravské stavy, jejichž zástupci na Staroměstské radnici chyběli, se však hlasy většiny šlechty vyslovily pro přijetí Jiřího z Poděbrad jakožto moravského markraběte. Jedinou habsburskou nadějí tak na Moravě zůstávala velká města.¹⁰⁷ V Brně, v Olomouci, v Jihlavě i ve Znojmě žili katolíci a na jejich radnicích se uplatňovali etničtí Němci. Sílu moravských měst, udržujících kontakty s Rakousy a se Slezskem, nebylo radno podceňovat. Čas ale hrál proti habsburským zájmům. Po 19. dubnu, kdy delegace moravských měst prezentovala své názory na slezském sněmu ve Vratislavi, se politická jednota

¹⁰⁶ AČ, VII, ed. Josef Kalousek, Praha 1887, s. 234.

¹⁰⁷ FRA, XX, s. 146–148 (č. 152).

čtyřměstí poměrně rychle rozpadla, přestože do Brna a Jihlavy umístil Albrecht VI. své žoldnéře.¹⁰⁸

Morava byla ovšem pouze jedním z několika politických a diplomatických bitevních polí. Zatímco poměry na moravském, ve značné míře kališnickém venkově i pozice zdejší utrakvistické nobility skýtalý Poděbradovi naději na relativně brzké uznání, Horní Lužice a slezská knížectví se proti „husitskému králi“ okamžitě tvrdě vymezily. Kacíř podle nich neměl právo na královskou korunu a jeho uznání by jen ospravedlňovalo šíření heretických myšlenek do katolických oblastí České koruny. Právě na Slezsko a Horní Lužici spoléhal Vilém Saský, který se ani po 2. březnu nezřekl královských ambicí.¹⁰⁹ Mohl si být jistý, že mu francouzská dynastie již konkurovat nebude. Král Karel VII. upřednostnil zájem o Lucembursko a dohodl se s Vilémem, že toto území, na něž vznášela nárok vévodova choť Anna, zůstane zatím pod formální francouzskou ochranou.¹¹⁰ Už 11. března vyhlásil Vilém Saský ve Výmaru (Weimar) zatím neveřejné odvolání k papeži, císaři, kurfiřtům i dalším hodnostářům proti opovážlivé pražské volbě, odporující všem právům a zvykům.¹¹¹ Fakt, že se Slezané pražského sněmu nezúčastnili a rozhodli se uspořádat 20. března v Lehnici (Legnica; Liegnitz) vlastní shromáždění, živil jeho naději.

Formování protipoděbradské fronty v zemích Koruny české provázela masivní kampaň, jejímž cílem bylo zpochybnit pražskou volbu a znemožnit Jiřího korunovaci. Celá střední Evropa hltala polopravdy i vyložené lži (ostatně také nám dobře známé zvláště v období volebních zápasů) a mnohé smyšlenky pronikaly i do vzdálenějších oblastí. Na dlouhá staletí tak v historickém povědomí zakotvila pověst o traviči, který se zbavil Ladislava Pohrobka, a o kacířském usurpátorovi,

¹⁰⁸ R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/3), s. 331–337; Josef Válka: *Dějiny Moravy, I. Středověká Morava*, Brno 1991, s. 155; Libor Jan (ed): *Dějiny Brna, II. Středověké město*, Brno 2013, s. 192–194; Ludmila Sulitková – Tomáš Borovský: *Moravská královská města a Jiří z Poděbrad*, in: Martin Šandera, Zdeněk Beran a kol.: *Poděbradská éra v zemích České koruny*, Praha 2016, s. 41–55, zvláště s. 42–43.

¹⁰⁹ Obsáhle k tomu Rudolf Urbánek: *Dvě studie o době poděbradské*, Brno 1929, s. 141–383.

¹¹⁰ R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/3), s. 288–290.

¹¹¹ *FRA*, XX, s. 137 (č. 142).

jehož matkou byla nevěstka¹¹² (není vyloučeno, že šlo o „beletristické“ rozvinutí běžné nadávky zkurvysyn).¹¹³ Výhrady proti volbě, ve své době frekventované a diskutované, naopak zmizely ve studnici zapomnění, i když jsou neméně zajímavé. Nezbytná bezpečnostní opatření v pražských městech a na Staroměstské radnici přerostla v tvrzení, že Praha byla hermeticky uzavřena a nebylo z ní úniku, že v objektu radnice měli pohotovost kati, připravení popravit eventuální opozičníky, že se v radničních místnostech skrývali početní ozbrojenci, že shluky lůzy na náměstí vytvářely na sněm programový tlak, ba dokonce slyšíme argumenty zpochybňující volební právo pražských i jiných královských měst a poukazující na absenci zástupců vedlejších zemí. Nespokojencům vadila rovněž účast Jana Rokycany, pro katolíky ztělesnitele zla a hereze, při sněmovním rokování. Relevantní právnické námitky, z nichž nejzávažnější se dovolávala platnosti dědického principu, se slévaly vjedno s výmysly a domysly, jejichž cílem bylo dokázat, že volba byla provedena pod nátlakem, a tudíž není platná.¹¹⁴ V evropských dějinách to nebylo nic nového, jak dokládá například papežská volba roku 1378, ústící vzápětí ve vleklé schisma, či argumenty zpochybňující volbu Matyáše Korvína, uskutečněnou v přítomnosti bojovníků vedených jeho strýcem Michalem Szilágyim.

Znepokojivé a v mnoha ohledech „senzační“ zprávy probouzely za českými hranicemi nepochybně strach z opětovného rozmachu husitství. Primární propagandistická funkce i politická účelovost z nich ovšem číší ještě po staletích. V nastalé psychóze se saským Wettinům snadno zaváděla opatření, jimiž reagovali na pražskou volbu. Už v průběhu března přikázal Vilémův bratr Fridrich přehradit krušnohorské cesty vedoucí do Čech s cílem zamezit dodávkám soli do nyní již

¹¹² Arnošt Kraus: *Husitství v literatuře, zejména německé*, I. *Husitství v literatuře prvních dvou století svých*, Praha 1917, s. 105–110, 115–117; Jan Blahoslav Čapek: *Jiří z Poděbrad v české literatuře*, Praha 1940, s. 22–24.

¹¹³ Pojmenováním „filius meretricis“ charakterizuje Jiřího rožmberská analistika. Viz *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, II, s. 78.

¹¹⁴ *FRA*, XLVI, s. 2; J. Loserth: *Die Denkschrift*, s. 171–174; P. Eschenloer: *Geschichte der Stadt Breslau*, I, s. 208; *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, II, s. 78; *Česká kronika Benedikta Johnsdorfa*, ed. Jaromír Mikulka, Ostrava 1959, s. 48–49.

Poděbradova království.¹¹⁵ Byl to jen zoufalý pokus zopakovat blokádu z časů husitských válek.

Lehnický sněm Viléma Saského zklamal. Dostavili se na něj pouze zástupci z takzvaného Dolního Slezska, kteří si v klášteře sv. Kříže nejprve vyslechli známé argumenty Heinricha Leubinga a poté i stanovisko Poděbradova poselstva. Všechny zásadní problémy byly však odsunuty na vratislavský sněm, kam přijel nejen Leubingův tým, ale rovněž reprezentativní česká delegace, v čele se Zdeňkem Konopištěským ze Šternberka, kancléřem Prokopem z Rabštejna a Jindřichem z Lipé. Shromáždění, od něhož si vévoda Vilém Saský tolik sliboval a na které v hojné míře dorazila především dolnoslezská knížata (a pouze dva vládci hornoslezští), začalo hned po polovině dubna. Leč Slezané se nedokázali dohodnout, zda by český trůn slušel více Albrechtovi VI. Habsburskému, Zikmundovi Tyrolskému, Vilémovi Saskému nebo polskému králi Kazimírovi IV., k němuž, ač kandidaturu nepředložil, chovala sympatie zvláště mocná Vratislav. Po dvou dnech dohadování se účastníci sněmu, navzdory Leubingovu přesvědčování, vyslovili šalamounsky. Prohlásili, že hodlají setrvat při Koruně české, ale otázku přijetí českého krále nechali otevřenou, dokud o ní nerozhodnou papež a císař. Zároveň též den uzavřeli branný spolek proti eventuálnímu Poděbradovu nátlaku, Jeho členem se stal i nový vratislavský biskup Jošt z Rožmberka, bratr Janův.¹¹⁶

Z pohledu zvoleného českého panovníka nebyl výsledek vratislavského jednání špatný, neboť ponechával budoucnost otevřenou a neohrožoval celistvost České koruny. Uklidňovala jej i blahopřání, která po volbě obdržel. Gratulace Matyáše Korvína, datovaná 15. března, Jiřího nepochybně potěšila. Matyáš v ní totiž sliboval poslat uherské biskupy k Poděbradově chystané korunovaci.¹¹⁷ Byl to důkaz, že se události vyvíjejí správným směrem. Neméně důležité bylo blahopřání papežského legáta Juana Carvajala, bez jehož předběžného souhlasu

¹¹⁵ FRA, XLVI, s. 1.

¹¹⁶ R. Urbánek: *Dvě studie*, s. 189–199; též: *Věk poděbradský (České dějiny, III/3)*, s. 340–345; Zdeněk Jirásek a kol. (ed): *Slezsko v dějinách českého státu*, I. *Od pravěku do roku 1490*, Praha 2012, s. 382–384.

¹¹⁷ FRA, XX, s. 138–139 (č. 144).

nemohl Matyáš o vyslání biskupů do Prahy vůbec uvažovat. Carvajalův list, který byl sepsán v Budíně 20. března a v němž pisatel tituloval Jiřího králem, znamenal vlastně nepřímé uznání pražské volby a nového českého panovníka ze strany římské kurie, byť zatím pouze prostřednictvím zplnomocněného legáta. Carvajalův krok jasně naznačoval, co papežství od Poděbrada výměnou za jeho oficiální uznání očekává – sjednocení kališníků s obecnou církví a účast na obraně křesťanstva proti Turkům.¹¹⁸ Kurie prostě ani po změnách na středoevropských trůnech nezměnila kurs a pokračovala v projektu uhersko-česko-polské protiosmanské aliance. Poděbrada, byť v očích Evropy, kacíře, vnímala jako nejsilnější osobnost na české politické scéně a jeho zvolení nejen předvídala, nýbrž vítala. V situaci, kdy nového zvolence uznávalo jen České království a moravský sněm, nikoliv však ostatní korunní země, císař a zahraničí, to byl mimořádně významný signál.

Jiří si dobře uvědomoval význam kuriální vstřícnosti. Prostřednictvím svých agentů a poslů kul v Římě železo již před volbou a ještě intenzivněji v hektických dnech po ní. Už 22. února vyjádřil papež Kalixt III. naději v uklidnění českých poměrů a neváhal formulovat prosbu, aby v českém poselstvu, které mělo ve Věčném městě vyjednávat o narovnání vztahů mezi utrakvisty a katolickou církví, nechyběl Jan Rokycana. Poděbrad vycházel papežovu očekávání vstříc příslibem zapojení do protitureckého zápasu i ochotou jednat o církevních a náboženských otázkách. To ovšem neznamenalo, jak si představovala a přála kurie, že by se zřekl kompaktát. Vzájemné porozumění nicméně pokročilo daleko. Papež nepřímo ujistil českého premonstráta Lukáše Hládku, že zprávy o Poděbradově travičství považuje za pomluvy, navíc měl pro českého krále připravenou svěcenou růži, kterou mu hodlal spolu s pozlaceným mečem obránce víry předat po složení slibu poslušnosti.¹¹⁹ K tonuto slavnostnímu aktu však nikdy nedošlo.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 140 (č. 146).

¹¹⁹ Tamtéž, s. 142, 146 (č. 148, 151); R. Urbánek: *Věk poděbradský (České dějiny, III/3)*, s. 297–299; J. Smolucha, *Polityka*, s. 112–113.

Otázky, náznaky, hypotézy

Volba Jiřího Poděbradského nesporně patří mezi vrcholné události českých dějin. S odstupem staletí ještě zřetelněji vyniká její jedinečnost v českém i evropském kontextu. Nikdy předtím a nikdy potom nezasedl na český trůn člověk postrádající požadovaný stupeň urozenosti, příbuzensky nesvázaný s tradičními evropskými dynastiemi, příslušník domácího šlechtického rodu a navíc z pohledu evropského veřejného mínění kacír. Podrobné studium zachovaných písemností však prozrazuje, že pozadí volby bylo složitější, než se zdá.

Není pochyb, že sama idea královské volby uskutečňované českými stavy byla výsledkem husitské revoluce, která prolomila vžité politické uvažování, oslabil panovnickou moc a v propojení s církevně-náboženskými změnami přispěla ke zrodu stavovského státu. V tomto směru se opětovně ukazuje, že husitství bylo nedílnou složkou demokratizačních trendů příznačných pro pozdně středověkou západokřesťanskou Evropu. Podíl na politické moci formou účasti na zemském sněmu získala v průběhu revoluce nižší šlechta i královská města, svým konfesionálním zaměřením převážně kališnická. Obě tyto kurie proto logicky podpořily volbu Jiřího Poděbradského. Konkrétní městské zástupce na sněmu neznáme, zato v případě nižší nobility se ocitáme na pevnější půdě. Z přibližně dvaceti jmenovitě doložených rytířů, panošů a zemanů jich více než polovina náležela k ostříleným revolučním válečníkům a politikům (Jakoubek z Vřesovic, Beneš Mokrovouský z Hustířan, Přibík z Klenové, Jan Pardus z Vratkova),¹²⁰ popřípadě k jejich potomkům (Zdeněk a Albrecht Kostkové z Postupic, Soběslav Mrzák z Miletínka, Burian Trčka z Lípy, Vaněk Valečovský z Kněžmosta),¹²¹

¹²⁰ Jan Boukal: *Jakoubek z Vřesovic († 1462). Cesta chudého moravského rytíře k vládě nad severozápadními Čechami*, České Budějovice 2016; Pavel Křížek: Beneš z Mokrovous – příslušník „druhé linie“, *Východočeský sborník historický* 6 (1997), s. 33–64; Jiří Jánský: Rytíř Přibík Klenovský z Klenového (1416–1465), „bohátýr neodolatelný“ a „jidáš táborů“, *Klenová. Sborník prací z historie a dějin umění* 3 (2004), s. 51–167.

¹²¹ Martin Šandera: Zdeněk Kostka z Postupic – přítel krále, nepřítel církve, in: *Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*, edd. Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2004, s. 323–336; František Šebek a kol.: *Dějiny Pardubic*, I, Pardubice 1990, s. 75–81; Lenka Dvořáková: Trčkové z Lípy na přelomu 15. a 16. století, in: *Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu*,

k Poděbradovým příbuzným (Jan Calta z Kamenné Hory)¹²² či přímým stoupencům (Zbyněk ze Soběšína).¹²³

Zatímco kališnická královská města a nižší šlechta volila Jiřího ve snaze zachovat výsledky husitské revoluce, která oběma stavům přinesla nebývalý ekonomický i politický vzestup, motivy vysoké nobility k odevzdání hlasů pro „husitského krále“ nebyly zdaleka tak jednoznačné. Hlavní slovo připadalo v této kurii příslušníkům starobylých katolických rodů, které logicky musely brát ohledy na zájmy katolicismu, které s nelibostí sledovaly posílení politických pozic nižší šlechty i měst a které s pochopitelnou, byť utajovanou závistí pozorovaly strmou kariéru pana Jiřího. Přesto rozhodující část katolické šlechty spatřovala v Poděbradovi vhodného garanta porevolučního uspořádání. Důraz na udržení status quo, zajišťovaného jihlavskými úmluvami s císařem Zikmundem a kompaktáty, jí vyhovoval přinejmenším ze dvou důvodů. I ona držela formou zástav rozchvácené církevní statky, jichž se nemínila vzdát, kompaktáta pak legalizovala sňatky mezi utrakvisty a katolíky, čímž otvírala prostor k spřádání příbuzenských aliancí s cílem rozmnožit majetek a posílit politický vliv. V případě nespokojenosti mohly katolické panské rody Jiřímu kdykoliv připomenout, že usedl na trůn především z jejich vůle, kterou je povinen respektovat. Z jejich pohledu byla volba „husitského“ krále opodstatněná i proto, že jednoznačně posilovala stavovský charakter Českého království, především pozice vysoké nobility. I z tohoto důvodu katolické panstvo vcelku ochotně akceptovalo argument, byť z právního hlediska značně sporný, o volitelnosti českého trůnu. Ze spleti rozličných a protichůdných právnických výkladů si pragmaticky vybralo interpretaci, jež pro ně byla nejpříjemnější.

V souvislosti s volbou se pravidelně objevuje otázka, zda Jiří své katolické panské voliče uplácel, popřípadě si je zavázal různými sliby. Politická korupce se vždy nesnadno prokazuje, tím spíše v době

Praha 1976 (AUC 1 /1976/, *Studia historica* 14), s. 113–135, zvláště s. 116–117; Václav Vladivoj Tomek: *Dějepis města Prahy*, VIII, Praha 1891, s. 462–464.

¹²² R. Urbánek: *Věk poděbradský (České dějiny, III/4)*, Praha 1962, s. 351–371.

¹²³ Složení jménem známých účastníků volebního sněmu přímo vybízí k prosopografické analýze, na niž tu není prostor. Málo povědomý Zbyněk ze Soběšína se roku 1461 připomíná jako mistr královské kuchyně. Viz Václav Vladivoj Tomek: *Dějepis města Prahy*, IX, Praha 1893, s. 263.

vzdálené více než pět století. Prameny naznačují, že nejpozději v roce 1463 disponoval Jan (II.) z Rožmberka výše zmíněným úpisem na 16 000 zlatých, navíc mu Poděbrad z královského titulu povolil razit minci a zajistil mu výnos ze dvou berní. To ale nemusela být přímo odměna za postoj při volbě, nýbrž i projev vděku za prokázanou loajalitu, kterou vladař rožmberského domu osvědčil navzdory přání svého otce.¹²⁴ Ani další údajné důkazy o možném uplácení katolických šlechticů nepřekračují hranice hypotézy a nelze je přímo spojovat s volebním kláním.¹²⁵ Jisté ústupky a koncese však Poděbrad vysoké nobilitě přislíbit musel.

Zřejmě podstatnější pro konečný volební výsledek nicméně byly jiné skutečnosti. Na prvním místě fakt, že si Jiří se svými nejbližšími spolupracovníky dokázal v postatě udržet kontrolu nad přípravou a chodem sněmu. O jeho dokonalé režii svědčí porovnání s průběhem volebního shromáždění v červnu 1440, jehož organizace mohla sloužit, leč neposloužila jako precedens. Zatímco roku 1440 rozhodoval o novém panovníkovi sněmem určený sbor volitelů,¹²⁶ o osmnáct let později žádný takový orgán ustaven nebyl. Pravděpodobně proto, aby se zamezilo nepředvídaným a neočekávaným krokům. Jednání na Staroměstské radnici se tak odehrávalo jen v kuriích a v plénu. Pozdější známá volba Ferdinanda I. Habsburského 23. října 1526 přitom v zásadě proběhla podle scénáře z roku 1440, byť sbor volitelů, zasedajících v svatováclavské kapli katedrály sv. Víta, tehdy tvořilo jen čtyřiadvacet osob (po osmi z každého stavu).¹²⁷

Druhou důležitou podmínkou úspěchu bylo personální složení účastníků sněmu. Jejich jádro tvořili nejen Poděbradovi příbuzní a skupina husitsky orientovaných politiků i válečníků, nýbrž hlavně lidé, kteří v součinnosti s kališnickým gubernátorem obsadili na počátku vlády Ladislava Pohrobka vysoké zemské úřady a především zemský soud, klíčovou šlechtickou instituci, která po čtrnáctiletém interregnu obnovila v březnu 1454 činnost. Z třiadvaceti tehdejších

¹²⁴ AČ, XIV, s. 131.

¹²⁵ R. Urbánek: Volba, s. 740–742.

¹²⁶ F. Palacký: *Dějiny*, IV, s. 254–260.

¹²⁷ Václav Vladivoj Tomek: *Dějepis města Prahy*, XI, Praha 1897, s. 17–18; Josef Janáček: *České dějiny. Doba předbřlohorská 1526–1547*, I/1, Praha 1968, s. 46–47.

členů zemského soudu (tři nejvyšší zemští úředníci jako předsednictvo a dvacet přísedících, z toho dvanáct pánů a osm příslušníků nižší šlechty)¹²⁸ jich nejméně šestnáct nacházíme mezi účastníky volebního sněmu.¹²⁹ S Poděbradem po celou tuto dobu většinou úzce spolupracovali a dobře věděli, pro koho hlasují a co od něho mohou očekávat. Události let 1448–1457 ukázaly, že se Jiří umí za své přívržence postavit a patřičně je odměnit.¹³⁰

Všechny uvedené indicie napovídají, že názor zástupců vedlejších korunních zemí o předem dohodnutém volebním výsledku nepostrádá oprávněnost. Přesto především čeští katoličtí šlechtici museli brát určité ohledy na přání katolické církve, zejména papežské kurie. Není proto vyloučeno, že Zdeněk Konopištský ze Šternberka opustil francouzskou kandidaturu a rozhodl se pro Poděbrada na základě důvěrných instrukcí a zpráv, ať již přicházely od legáta Carvajala, nebo přímo z Říma. Stejně podněty mohly ovlivnit Jana II. z Rožmberka i další váhající šlechtice. Pramenné doklady sice neexistují, stačí však zmínit případ olomouckého biskupa Prothasia (Tas) z Boskovic, který v dubnu 1458 změnil původně kritické stanovisko vůči zvolenému králi. Bez instrukcí, jež dostával od nadřízených orgánů katolické církve, by tak sotva učinil. Jeho krok zároveň výrazně napomohl uznání nového panovníka na Moravě.

*

Výklad dospěl k závěru, kruh se uzavírá. Pražská volba 2. března 1458 byla ve své době výjimečnou historickou událostí především

¹²⁸ Seznam sestavil F. Palacký: *Dějiny*, IV, s. 476. K problému též F. Šmahel: *Husitská revoluce*, IV, s. 85–86; Robert Novotný: „Hvězdy jasné okolo slunce.“ Šlechta na dvoře Jiřího z Poděbrad, in: Martin Šandera, Zdeněk Beran a kol.: *Poděbradská éra*, s. 56–66, zvláště s. 59–61. Z tohoto úhlu pohledu je třeba vnímat i formování Poděbradova panovnického dvora. Viz Blanka Zilynská: Dvůr krále Jiřího ve světle současného poznání, *Mediaevalia historica Bohemica* 17/2 (2014), s. 17–36.

¹²⁹ Byli to páni Zbyněk Zajíc z Hazmburka, Jindřich Kruhlata z Michalovic, Zdeněk Konopištský ze Šternberka, Jindřich Berka z Dubé a Lipé, Jindřich ze Stráže, Vilém z Rýzmburka a Rabí, Bohuslav Planský ze Žeberka, Jan Bezdrúžický z Kolovrat, Jan Děčinský z Vartenberka a Jaroslav Plichta ze Žerotína, z nižší šlechty pak Burian Trčka z Lípy, Arnošt Leskovec z Leskovce, Jan Calta z Kamenné Hory, Jan Malovec z Malovic a Pacova, Jan Bechyně z Lažan a Přibík z Klenové.

¹³⁰ R. Novotný: „Hvězdy jasné okolo slunce“, s. 65–66.

vzhledem k náboženskému vyznání nového krále. Ostatní určující rysy ji řadí do rámce dobových evropských politických trendů, souvisejících s formováním stavovských států. Argumenty pro volitelnost královských trůnů byly v českém a uherském prostředí rozdílné. Čechy primárně zdůrazňovaly potřebu uhájit husitské dědictví, tj. jihlavské smlouvy a kompaktáta, zatímco Uhry zdůvodňovaly zvolení Matyáše Korvína nutností čelit osmanské expanzi. Není přitom pochyb, že obě volby byly ve skutečnosti manifestací vítězného stavovského principu. Pokud mínila západokřesťanská Evropa v čele s papežstvím zápas proti islámu vážně, musela rozhodnutí stavovských obcí v českém a uherském státě respektovat.

JIŘÍ PODEBRADSKÝ A ČESKÁ OTÁZKA V MEZINÁRODNÍM KONTEXTU LET 1436–1464

V kapli poděbradského hradu se alespoň částečně zachovaly nástěnné malby, datované historiky umění do doby mládí a strmého politického vzestupu pana Jiřího. Dominují jim dvě biblická témata, Poslední soud a výjevy ze života krále Davida, včetně jeho vítězného boje s obrem Goliášem. Obě náležela ve středověké ikonografii k nejfrekventovanějším, což v míře ještě zvýšené platí o husitských Čechách.¹ Jiří z Poděbrad, jehož přímí předci i příbuzní se nejen hlásili k husitství, nýbrž udržovali osobní kontakty s Janem Husem a Janem Žižkou,² je nejspíš vnímal ovlivněn výklady husitských kněží, jejichž slovům jako chlapec naslouchal. Vize Posledního soudu, který s konečnou platností rozhodne o osudu každého jedince, ho zavazovala k povinnosti kráčet po cestě spásy, podmíněné v husitské interpretaci přijímáním eucharistie pod obojí způsobou.³ Král David pak v duchovní rovině

---

¹ Zuzana Všecková: Středověká nástěnná malba ve středních Čechách, *Průzkumy památek* 6 (1999), příloha, Praha 1999, s. 132–137; Zuzana Všecková et al.: *Středověká nástěnná malba ve středních Čechách*, 2. vyd., Praha 2011, s. 227–232; Robert Šimůnek: *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 37.

² Podrobně R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/1), Praha 1915, s. 208–223; Stefan Glogowski: *Potomci krále Jiřího z Poděbrad (Genealogie knížat z Minstrberka)*, Ostrava 1989, s. 6–8; Miroslav Plaček – Peter Futák: *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 341–395, 582–583; Ondřej Felcman – Radek Fukala a kol.: *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*, Praha 2008, s. 49–59, 260–261, 650–651.

³ Doklad sepětí křesťanské víry s rodovou tradicí podal Jiří Poděbradský kolem roku 1450, kdy z jeho podnětu vznikla v konventním kostele při rodovém klášteře pánů z Kunštátu ve Žďáru nad Sázavou nástěnná malba, zobrazující v podobě křesťanských rytířů významné osobnosti rodu, včetně praotce Bočka a samotného Jiřího, Blíže Lenka Benešová: Epitafní nástěnný obraz v presbytáři konventního kostela Nanebevzetí Panny Marie a sv. Mikuláše ve Žďáře nad Sázavou, *Památky Vysočiny* 2008–2009, Telč 2010, s. 157–165. K chápání spásy a Posledního soudu obecně například Jana Grollová – Daniela Rywiková: *Militia est vita hominis. Sedm smrtelných hříchů a sedm skutků milosrdenství v literárních a vizuálních pramenech českého středověku*, České Budějovice – Ostrava 2013, s. 9–12. K hu-

symbolizoval Kristovo vítězství nad Satanem a nezbytnost postavit se na obranu božího zákona i proti zjevné přesile. V neposlední řadě byl starozákonní rek jedním z devíti ideálních rytířů, jejichž kult tehdy naplno rozkvetl.⁴ Tyto ideové souřadnice formovaly, Poděbradův názorový svět (ostatně jméno Jiří jej přímo předurčovalo k naplňování rytířských vzorů)⁵ a o ně se také opírala jeho politika, ač mnohdy výrazně pragmatická a nejednou nepokrytě sledující prospěch vlastního rodu.⁶

sitskému vnímání kalicha Milena Bartlová: Ikonografie kalicha, symbolu husitství, in: *Jan Hus na přelomu tisíciletí*, edd. Miloš Drda – František J. Holeček – Zdeněk Vybíral, Tábor 2001 (HT 3 – supplementum 1), s. 453–487.

⁴ K devíti hrdinům již Johan Huizinga: *Podzim středověku*, Praha 1999, s. 111–112; Georges Duby: *Svět katedrál. Umění a společnost 980–1420*, Praha 2002, s. 254–255; Martin Nejedlý: *Fortuny kolo vrtkavé. Láska, moc a společnost ve středověku*, Praha 2003, s. 252, 301–302, 330. K jejich vyobrazení na Blatné, hradě Poděbradova švagra Lva z Rožmitálu, například Josef Krása: *Nástěnná malba*, in: Jaromír Homolka – Josef Krása – Václav Mendl – Jaroslav Pešina – Josef Petráň: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*, Praha 1978, s. 276–279; Karel Petráň: *Gotické nástěnné malby na zámku Blatná*, in: *Sborník k 750. výročí Blatné. Sborník vlastivědných prací vydaných k 750. výročí první písemné zprávy o Blatné*, Blatná 1985, s. 51–58; Jiří Kuthan: *Stavební dílo a mecenát Lva († 1485) a Zdeňka Lva († 1535) z Rožmitálu, Sborník Národního muzea, Řada A – Historie 61* (2007), s. 53–65 (zvláště s. 54–55); týž: *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců, I. Král a šlechta*, Praha 2010, s. 290–293. Všichni autoři konstatují západoevropský vliv, který spojují se známou cestou pana Lva, takže malby datují do roku 1467 či krátce po něm.

⁵ Jméno Jiří bylo v pozdním středověku poměrně oblíbené mezi moravskou šlechtou (podíl v rámci všech křesťanských jmen činil přibližně 3 %, což jej řadilo v oblíbenosti na šesté místo), zatímco rovněž „vítězné“ jméno Poděbradova otce i syna (Viktorin) se vyskytuje ojediněle. Mezi svědci pražské diecéze z přelomu 14.–15. století činí podíl jména Jiří (Georgius) necelá 2 %. Viz David Papajík: *Šlechtická jména v českých zemích ve 14.–16. století, Mediaevalia historica Bohemica 10* (2005), s. 247–264 (hlavně s. 249, 252, 256); Eva Doležalová: *Svědenci pražské diecéze 1395–1416*, Praha 2010, s. 121. Frekvence jména Jiří mezi šlechtou Českého království vzrostla v druhé polovině 15. a na počátku 16. století. Podle známého *Tituláře* Brikciho z Licka bylo třetím nejčastějším jménem, populárním zvláště v rytířském stavu. Viz Robert Šimůnek: *Reprezentace*, s. 303–304. Oblibu křesťanského rytířského světce Jiřího dokládají i soudobé kachle, na nichž se sv. Jiří často frekvencuje. Viz například Julie Richterová: *Středověké kachle*, Praha 1982, s. 33–35 (č. 129–162); Čeněk Pavlík – Michal Vitanovský: *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*, Praha 2004, s. 50–51, 212–215 (č. 246–286).

⁶ K Jiřího osobnostním rysům například R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/2), Praha 1918, s. 3–20; Josef Macek: *Jiří z Poděbrad*, Praha 1967, s. 9–22.

Dějinný fenomén husitství, s nímž je Jiří Poděbradský pevně spjat, obsahuje dvě vnitřně provázané základní komponenty. Úsilí o náboženskou a církevní reformu, nesené etosem křesťanského universalismu, se v něm prolíná se zrodem struktur stavovského systému. Tyto v podstatě demokratizační tendence nebyly ovšem českým specifikem, nýbrž organickou součástí obecnějších procesů, v nichž se komplikovaně a bolestivě rodila raně novověká Evropa.⁷ Vzdor všem shodám však zůstávalo husitství v evropském měřítku dlouho osamoceným, ba odmiítaným jevem. Hlavní důvody spočívaly v časovém předstihu, s nímž česká společnost v porovnání s okolní Evropou přistoupila k řešení naléhavých problémů, a zejména v koincidenci transformace církevní a politické sféry. Právě tyto momenty propůjčily pohybům v českém prostoru mimořádnou dynamiku a v letech 1419–1436 vyústily v revoluční řešení. Zatímco v Evropě se nejprve prosadil model stavovských států, v jejichž rámci s jistým časovým odstupem buď uspěla, nebo neuspěla (eventuálně vůbec neproběhla) reformace, v českých poměrech se vše odehrálo komprimovaně, v relativně krátké době a v ozbrojeném konfliktu s domácími i zahraničními protivníky.⁸

Ačkoliv byl husitský program, shrnutý ve čtyřech artikulech pražských, formulován v souladu s křesťanským universalismem jako nadnárodní výzva, Evropa ho oslyšela a v plném rozsahu se ho nepodařilo uskutečnit ani na teritoriu Čech a Moravy. Kompaktáta i další jihlavské úmluvy, jež husité chápali jako jeden celek a které v létě 1436 učinily tečku za revolučním obdobím, tak v církevní i politické oblasti petrifikovaly dosažený status quo. Vytvořily podmínky pro konstituování státu stavovského typu, potvrdily pronikavé oslabení politických i ekonomických pozic katolické církve, zajistily faktickou převahu světské moci nad mocí duchovní, pojaly kališnickou církev

⁷ Demokratizační rysy husitství zdůraznil i Vilém Herold: Jan Hus a husitství, in: *Politické myšlení pozdního středověku a reformace*, edd. Vilém Herold – Ivan Müller – Aleš Havlíček, Praha 2011 (Dějiny politického myšlení, II/2), s. 290, 318–320. K demokratizační roli pozdního středověkého konciliarismu, s nímž husitství vedlo spory a zároveň nacházelo styčné body, Pavel Floss: Mikuláš Kusánský, in: tamtéž, s. 385–386.

⁸ Shrnuji zde koncepční výklad, který jsem podal na stránkách syntézy *Velké dějiny zemí Koruny české, V. 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2000, s. 653–666. Uceleně a hutně též Petr Čornej: *Reforma a revoluce (1402–1437)*, in: *Husitské století*, edd. Pavlína Cermanová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2014, s. 11–52.

v jednotu s obecnou církví a položily základy pro pokojné soužití katolíků a kališníků, čímž otevřely prostor pro stabilizaci české i moravské společnosti. Ta ve své většině považovala komplex jihlavských úmluv za nosný sloup porevolučního uspořádání, za hráz proti restauračním snahám a za garanci existence utrakvismu v rámci Koruny české i v celé křesťanské Evropě. Všichni čeští porevoluční panovníci proto museli ještě před nástupem na trůn potvrdit jejich dodržování.⁹

Ve vnitročeských poměrech let 1436–1458 jihlavské úmluvy, navzdory vleklému zápasu o dominanci mezi jednotlivými politicko-konfesičními bloky, roli stabilizačního faktoru splnily. Přinejmenším přispěly

⁹ Již nevyhovující vydání kompaktát a jiných písemností uzavírajících husitskou revoluci in: AČ, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 398–412, 421–436, 441–444, 445–450 (č. 4, 11, 12–14, 17, 18, 20, 21, 22). Novočeský překlad latinského znění na základě této edice uskutečnil Bořivoj Marek: Basilejská kompaktáta a Jiří z Poděbrad, in: *Jiří z Poděbrad pragmatik a/či vizionář*, ed. Václav Liška, Praha 2013, s. 27–46 (překlad s. 28–42). Ke kompaktátům, dalším jihlavským ujednáním a jejich významu především R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/1), s. 101–117; Jaroslav Prokeš: *M. Prokop z Plzně. Příspěvek k vývoji konservativní strany husitské*, Praha 1927, s. 62–87; František Michálek Bartoš: *Husitská revoluce, II. Vláda bratrstev a její pád 1426–1437*, Praha 1966 (České dějiny, II/8), s. 144–148, 155–162, 175–198; Robert Kalivoda: Husitská revoluce a poděbradská epocha. Úvaha o „poděbradském“ vyústění husitské revoluce, *Filosofický časopis* 13 (1965) s. 387–393 (přetištěno in: Robert Kalivoda: *Husitská epocha a J. A. Komenský*, Praha 1992, s. 81–94); Winfried Eberhard: Konflikt und Integration: Die Dynamik in den Ergebnissen der Hussitenrevolution, *Studia Comeniana et historica* 22/48 (1992), s. 31–56 (zvláště s. 37–41); týž: Der Weg zur Koexistenz: Kaiser Sigmund und das Ende der hussitischen Revolution, *Bohemia* 33/1 (1992), s. 1–43; František Šmahel: *Husitská revoluce, III. Kronika válečných let*, Praha 1993, s. 296–319; týž: Husitské artikuly a jihlavská kompaktáta, in: *Jihlava a Basilejská kompaktáta. Sborník příspěvků z mezinárodního symposia k 555. výročí přijetí Basilejských kompaktát*, edd. Dana Nováková – Karel Křesadlo – Eva Nedbalová, Jihlava 1992, s. 11–28; týž: *Basilejská kompaktáta. Příběh deseti listin*, Praha 2011; František Kavka: Bohemia, in: *The Reformation in National Context*, edd. Bob Scribner – Roy Porter – Mikuláš Teich, Cambridge 1934, zvláště s. 135–138; týž: *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998, s. 180–208; Petr Čornej – Milena Bartlová: *Velké dějiny zemí Koruny české*, VI, Praha – Litomyšl 2007, s. 11–19; Josef Válka: Cesta Moravy ke kompaktátům (Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě, V), *Jižní Morava* 24/27, 1988, s. 91–114; týž: Zikmund a husité. Jak zakončit (husitskou) revoluci, *ČMM* 128 (2009), s. 3–33 (zvláště s. 22–27); týž: Vláda Alše Vřešťovského. Úsilí politiků husitů a zemské obce o obsazení politického prostoru, *ČMM* 128 (2009), s. 297–326 (zvláště s. 310–322); týž: Kompaktáta a Kapitulace. Charta stavovských svobod?, *ČMM* 129 (2010), s. 19–43; týž: Husitská revoluce a první pokusy o restauraci, *ČMM* 130 (2011), s. 3–27 (zvláště s. 7–10).

k formování stavovské společnosti, byť její profilaci poněkud brzdily náboženské rozdíly. Zásadnější problém vyvstal v církevní oblasti, konkrétně ve vztahu k papežství, jež kompaktáta, smlouvy uzavřené mezi reformním basilejským koncilem a husity jako zástupci Českého království a Moravského markrabství, nikdy výslovně neuznalo.

Dramatického rozměru nabyl vývoj krátce po polovině čtyřicátých let. Tehdy pozice basilejského koncilu,¹⁰ ztrativšího otevřenou podporu francouzského krále Karla VII., rychle slábla. Papežská kurie tak zákonitě využila situace, aby zápas o místo na čele institucionální církve rozhodla ve svůj prospěch. V soupeření s konciliarismem přitom postupovala úspěšně. Basilejský synod se mohl pochlubit pouze dohodou s husity a počinem francouzského panovníka Karla VII. Vítězný aktér stoleté války prosadil v létě 1438 na synodě v Bourges koncilní dekrety jako základ pragmatické sankce, jež v duchu galikanismu postavila francouzskou církev pod královskou kontrolu a uznala svrchovanost koncilu nad papežem.¹¹ Nesporným trumfem papežství naopak bylo sjednání jednoty s východokřesťanskou církví, ohrožovanou osmanskou expanzí.¹² Po vyhlášení unijní buly *Laetentur*

¹⁰ Základní problémy a literaturu (z níž je v českých knihovnách zastoupen nepatrný zloemek) shrnuli Erich Meuthen: *Das Basler Konzil als Forschungsproblem der europäischen Geschichte*, Düsseldorf 1985 (Rheinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften, Vorträge G 274); Johannes Helmuth: *Das Basler Konzil 1431–1449. Forschungsstand und Probleme*, Köln – Wien 1987; Thomas Wünsch: *Konziliarismus und Polen. Personen, Politik und Programme aus Polen zur Verfassungsfrage der Kirche in der Zeit der mittelalterlichen Reformkonzilien*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1998, s. 30–87; Hans-Jörg Gilomen: Bürokratie und Korporation am Basler Konzil. Strukturelle und prosopografische Aspekte, in: *Die Konzilien von Pisa (1409), Konstanz (1414–1418) und Basel (1431–1449)*, edd. Heribert Müller – Johannes Helmuth, Ostfildern 2007, s. 205–255, zvláště s. 206–212.

¹¹ Gaston du Fresne de Beaucourt: *Histoire de Charles VII., IV. L'expansion de la Royauté 1444–1449*, Paris 1888, s. 252–283; J. Helmuth: *Das Basler Konzil*, s. 202–217; Georges Duby: *Dějiny Francie od počátku po současnost*, Praha 2003, s. 276–278; Heribert Müller: Karel VII., in: *Francouzští králové v období středověku. Od Oda ke Karlu VIII. (888–1498)*, edd. Joachim Ehlers – Heribert Müller – Bernd Schneidmüller, Praha 2003, s. 303–317, zvláště s. 311–313; Georges Minois: *Charles VII. Un roi shakespearien*, Paris 2005, s. 461–473.

¹² Celé řady aspektů sporu mezi basilejským koncilem a synodem konaným ve Ferraře a Florencii se dotýká Arnulf Vagedes: *Das Konzil über dem Papst? Die Stellungnahmen des Nikolaus von Kues und des Panormitanus zum Streit zwischen dem Konzil von Basel*

(v originále *Letentur*) *caeli* 6. července 1439 na „propapežském“ koncilu ve Florencii,¹³ následovaly další, byť rovněž jen dočasné unie: v listopadu 1439 s Armény (bula *Exultate Deo*), o tři roky později s jakobity a s koptskou i etiopskou církví, po přesunu synodu do Říma pak s malými křesťanskými komunitami na Blízkém východě, respektive na Kypru (s maronity) a formálně též s bosenskými manichejci. Převahu papeže nad konciliarismem dovršilo v roce 1447 uzavření konkordátů s říšskými knížaty, zachovávajícími do té doby ve sporu mezi papežem a koncilem neutralitu, a v únoru 1448 s římským králem Fridrichem III. Papež Evžen IV. a jeho nástupce Mikuláš V. ustoupili v konkordátech světským vládcům, kteří na svých územích mohli nyní široce ovlivňovat církevní záležitosti.¹⁴ Římská kurie tím definitivně vyřadila ze hry basilejský (vlastně již v Lausanne živořící) koncil, ukončený (ač z čistě formálního hlediska neuzavřený) roku 1449 po rezignaci vzdoropapeže Felixe V. Vítězné papežství, překonavší poslední schisma, mohlo poté vystupovat v roli sjednotitele křesťanstva, které pod jeho duchovním i organizačním vedením v blízké budoucnosti rozdrtil osmanské Turkey, zažene je zpět do Asie a své vítězství dovrší ovládnutím Jeruzaléma. Idea velké kruciáty, do níž vypraví bojovníky celá křesťanská Evropa, tvořila od počátku čtyřicátých let nosnou linii papežské politiky a po pádu Konstantinopole do tureckých rukou (29. května 1453) se stala nadlouho její hlavní osou, již v praxi obětovala deklarované církevní reformy.¹⁵

---

und Eugen IV., I. Text, Paderborn – München – Wien – Zürich 1981, s. 147–204; II. *Anmerkungen*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1981, s. 194–213. V české literatuře význam florentského koncilu přesně postihla již Milada Paulová: Styky českých husitů s cířhradskou církví na základě církevních poměrů byzantských, *Časopis Musea Království českého* 92 (1918), s. 1–20, 111–121, 215–228, 306–319, zde zvláště s. 15–20.

- ¹³ Vydána in: *Conciliorum Oecomunicorum Decreta – Decrete der ökumenischen Konzilien*, II, 3. vyd., Bologna – Paderborn – München – Wien – Zürich 1973, s. 523–528.
- ¹⁴ J. Helmroth: *Das Basler Konzil*, s. 306–321; Götz-Rüdiger Teves: Kirchliche Ideale und nationale Realitäten. Zur Rezeption der Basler Konzilsdekrete in vergleichender europäischer Perspektive, in: *Die Konzilien*, edd. H. Müller – J. Helmroth, s. 337–370, zvláště s. 338–348.
- ¹⁵ Viz Stanford J. Shaw: *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, I. *Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280–1808*, 3. vyd., Cambridge 1985, s. 56–58; Janusz Smolucha: *Polityka kurii rzymskiej za pontyfikatu Piusa II (1458–1464) wobec Czech i krajów sąsiednich. Z dziejów dyplomacji papieskiej w XV wieku*, Kraków 2008, s. 95–111; Pavel Soukup: Křesťanstvo v ohrožení: náboženské konflikty a křižácké projekty první poloviny 15. století, in: Guillebert de Lannoy: *Cesty a poselstva*, ed. Jaroslav

I katoličtí badatelé soudí, že daní za neuskutečnění reformem byl v 16. století nástup velkých evropských reformací.¹⁶

Husitské Čechy sledovaly úpadek konciliarismu a vzestup papežství s krajním znepokojením. Chápaly, že se platnost kompaktát ocitá v ohrožení a že by následně mohlo být zpochybněno celé porevoluční uspořádání, včetně faktického záboru, de iure ovšem zástav, pozemkového majetku církve. Pozice nekanonicky zvoleného pražského arcibiskupa Jana Rokycany, hlavy kališnické církevní organizace, byla problematická od samého počátku a naděje na jeho potvrzení v úřadě se rovnala nule.¹⁷ Celou záležitost ještě komplikoval fakt, že jednání o kompaktáta mezi husity a Basilejí nebyla dovedena do konce. Koncil již roku 1437 odmítl uznat kalich jako podmínku spasení, což bylo pro husitské společenství nepřijatelné, a k dohodě nedošlo ani v případě podávání eucharistie dětem v nerozumných letech a v zavedení české mše. Většina kališnických kněží nicméně tyto postuláty uznávala a řídila se jimi ve své činnosti.¹⁸

Obavu, že se Řím postaví ke kompaktátům i k dalším českým výjimkám negativně, násobila zjevná tendence k prosazení principu papežského monarchismu, patrná již v slovech buly *Laetentur coeli*: „Stanovíme, že Svatý apoštolský stolec a římský biskup mají výsadní

Svátek, Praha 2009, s. 13–41; Benjamin Weber: Existovaly v 15. století papežské projekty křížových výprav?, in: Pavel Soukup – Jaroslav Svátek a kol.: *Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, Praha 2010, s. 34–46; Norman Housley: Křížové výpravy v letech 1450–1650: mobilizace a pamět, in: tamtéž, s. 219–229; týž: *Religious Warfare in Europe 1400–1536*, Oxford 2008, s. 132–133.

¹⁶ Opatrně kupříkladu August Franzen: *Malé církevní dějiny*, Praha 1992, s. 174; Klaus Schatz: *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*, Brno 2014, s. 156–157.

¹⁷ Jaroslav Boubín: Mistr Jan z Rokycan. Stručný náčrt jeho životních osudů, in: Jaroslav Boubín – Jana Zachová: *Žaloby katolíků na mistra Jana z Rokycan*, Rokycany 1997, s. 5–19, zvláště s. 14–15; Blanka Zilyská: Kališnická církev, in: *Husitské století*, edd. P. Cermanová – R. Novotný – P. Soukup, s. 588–590.

¹⁸ K jednání podrobně J. Prokeš: *M. Prokop z Plzně*, s. 84–103, 216–225; F. M. Bartoš: *Husitská revoluce*, II, s. 215–221; Přehledně (a s akceptováním Bartošových výhrad k Prokešově interpretaci) F. Šmahel: *Basilejská kompaktáta*, s. 75–79. Stanovisko rozhodných utrakvistických kněží dobře vystává z textů Martina Lupáče, k němuž především František Michálek Bartoš: Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo, *Reformační sborník* 7 (1939), s. 115–140, zde zvláště s. 123–131. Viz i J. Boubín – J. Zachová: *Žaloby katolíků na mistra Jana z Rokycan*, s. 36–40. Nově se osobou a činností Martina Lupáče zevrubně zabývá Adam Pálka.

postavení nad celým světem, dále že tento římský biskup je nástupcem sv. Petra, apoštolského knížete, a pravý náměstek Kristův, hlava veškeré církve a otec a učitel všech křesťanů...¹⁹ Toto stanovisko bylo v rozporu s Husovým a husitským výměrem křesťanské církve jako Kristem spravovaného sboru všech věřících předurčených ke spasení i s českým a s obecně evropským trendem supremace moci světské nad mocí duchovní. Následovníci papeže Evžena IV., ať již Mikuláš V., Kalixt III. a posléze Pius II., však v nastoupeném kursu pokračovali a ještě jej vyhrotili. Roduvěrní husité nemohli myšlenku papežského primátu, respektive papežské autority akceptovat.²⁰

Přesto musely husitské Čechy s římskou kurií o uznání kompaktát jednat. Nic jiného jim ani nezbyvalo. Po rozpadu koncilního hnutí bylo papežství jediným vrcholným reprezentantem katolické církve, za jejíž autonomní složku se považovala též církev utrakvistická. Jakkoliv tento postoj působil tehdy (vzhledem k husitskému pojetí církve jako mystického těla Kristova) a působí i dnes paradoxně, měl hluboké opodstatnění. Kališníci, ve shodě s dobovým universalismem, ctili jednotu obecné církve jako nespornou hodnotu a v koutku duše chovali naději, že někdy v budoucnu křesťanstvo přece jen uzná oprávněnost a závaznost jejich programu. Na cestě od církevní reformy ke skutečné reformaci zůstali víceméně v půli cesty, zachovávající i učení o transsubstanciaci a všech sedm svátostí, byť nikoliv na všechny kladli stejný důraz (ušní zpověď nepovažovali za nutnou ke spasení, eucharistii připisovali větší důležitost než biřmování a křest chápali jako bránu všech svátostí).²¹

¹⁹ Latinské znění in: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, II, s. 524.

²⁰ Blíže k tomu v bystré úvaze, s níž ale nikoliv na všech místech zcela souzním, Pavel Soukup: *Kauza reformace. Husitství v konkurenci reformních projektů*, in: *Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství*, edd. Pavlína Rychterová – Pavel Soukup, Praha 2013, s. 171–217, zvláště s. 208–211.

²¹ Základní charakteristiku pokompaktátní kališnické církve podal Zdeněk V. David: *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012, s. 57–101. K pojetí svátostí u Jana Rokycany František Šimek: *Učení M. Jana Rokycany*, Praha 1938, s. 213–265; František M. Dobiáš – Amedeo Molnár: Úvodní studie, in: *Mikuláš z Pelhřimova, Vyznání a obrana táborů*, edd. F. M. Dobiáš – Amedeo Molnár, Praha 1972, zvláště s. 17–28.

Kontakty husitské strany s papežstvím a jeho emisary v letech 1447–1448 zákonitě skončily nezdarem. Svůj význam ale měly. Vyústily v poznatek, že při jednání o kompaktátech se sebevědomým Římem může uspět pouze názorově celistvý utrakvismus. Zásluhou Jiřího z Poděbrad, od června 1448 respektovaného politického vůdce nejsilnějšího kališnického směru s mocenským zázemím ve východních Čechách, bylo, že tento náročný úkol uskutečnil. V letech 1448–1452 postupně ovládl Prahu a prosadil organizační i náboženské sjednocení utrakvismu na bázi Rokycanova vyznání víry. To zároveň znamenalo likvidaci minoritní tábořské církve, působící v rozporu s kompaktáty, i marginalizaci kališnických konzervativců. V dubnu 1452 byl pak Jiří na zemském sněmu zvolen, též hlasy části katolíků, správcem Českého království. Stalo se tak v pravý čas, aby ve prospěch husitismu ovlivňoval mladičkého Ladislava Pohrobka, jehož korunovace českým králem 28. října 1453 zakončila dlouhé období interregna.²²

Bylo by efektní, leč nepřesné budovat na tomto místě analogii mezi biblickým Davidem a poděbradským pánem, který se, podobně jako mladý pastevec, postavil ve jménu Hospodinově mocnému protivníkovi. Přirovnání Jiříka k Davidovi je poněkud nenáležité nejen k jejich rozdílnému zevnějšku, ale zejména vzhledem k pozici papežství, postrádajícímu navzdory deklaracím o potřebě sjednotit křesťanstvo, možnost zvrátit české poměry silou. Doba velkých antihusitských kruciát minula, německé oblasti, jež svého času nesly tíhu válek

²² Přehledně k tomu R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/2), s. 27–678; týž: Prvních sto let utrakvismu (1419–1526), in: *Československá vlastivěda*, IV. *Dějiny*, ed. Václav Novotný, Praha 1932, s. 226–247; Frederick G. Heymann: *George of Bohemia. King of Heretics*, Princeton – New Jersey 1965, s. 26–78; Otakar Odložilík: *The Hussite King. Bohemia in European Affairs 1440–1471*, New Brunswick – New Jersey 1965, s. 37–73; František Šmahel: *Dějiny Tábora do roku 1452*, I/2, České Budějovice 1990, s. 530–542; týž: *Husitská revoluce*, IV. *Epilog bouřlivého věku*, Praha 1993, s. 80–89; P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny země Koruny české*, VI, s. 90–111; Petr Čornej: Království dvojího lidu 1437–1485, in: *Husitské století*, s. 549–585, zde s. 556–563; M. Plaček – P. Futák: *Páni z Kunštátu*, s. 377–382; O. Felcman – R. Fukala a kol.: *Poděbradové*, s. 65–71; Martin Šandera: Východní Čechy jako hlavní kališnická základna v zemi, in: *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, edd. Ondřej Felcman – František Musil, Praha – Hradec Králové 2009, s. 581–600; Ladislav Hladký: Poděbradská větev pánů z Kunštátu a východní Čechy, in: *550 let Hrabství kladského 1459–2009 / 550 lat Hrabstwa Kłodzkiego 1459–2009*, Trutnov 2009 (Kladský sborník – Supplementum 6), s. 117–133.

s husity, na konflikt s Čechy ani nepomyslyly a proslulí čeští bojovníci, ať kališníci či katolíci, nalézali v celé střední Evropě uplatnění jako cenění žoldnéři.²³ I husitské společenství, jehož vnímání světa ovlivňoval pocit permanentního ohrožení, propojený s vědomím vlastního mesianistického poslání i s takřka geneticky zakódovaným odporem vůči pokonstantinovskému papežství, symbolu Antikristovy církve,²⁴ uvažovalo realisticky. Zkrátka obě strany se vzájemně potřebovaly. Papežství se netajilo touhou zapojit obávané české bojovníky do chystané protiturecké kruciáty, jejímž cílem bylo zastavit osmanský nápor na Balkáně, ochránit benátské i janovské kolonie ve východním Středomoří a osvobodit Konstantinopol. Úvaha o využití českých vojáků, včetně kališníků, vycházela mimo jiné z pozitivních zkušeností s jejich nasazením při obraně jižní uherské hranice roku 1437 a při protitureckém tažení v balkánské oblasti o šest let později. Zvolené strategii nahrávala též okolnost, že Ladislav Pohrobek byl i králem uherským

²³ Václav Chaloupecký (ed.): *Středověké listy ze Slovenska. Sbíрка listů a listin, psaných jazykem národním*, Bratislava – Praha 1937; Rudolf Urbánek: *K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě*, Praha 1940 (VKČSN, Třída pro filosofii, historii a filologii 11/1939, louláštní otisk); Vladimír Wolf: *Jan Kolda ze Žampachu. Život tábořského hejtmána, loupeživého rytíře, kondotiéra a psance*, Hradec Králové – Trutnov 2002, s. 65–76; Robert Šimůnek – Uwe Tresp: Beiträge zur Praxis des spätmittelalterlichen böhmischen Söldnerwesens (Das Söldnerwesen der Herren von Rosenberg um die Mitte des 15. Jahrhunderts. Die Söldnerwerbungen Herzog Ludwigs des Reichen von Bayern-Landshut in Böhmen (1459–1462) – mit Prosopographie, TA 10 (2000–2001), s. 73–174; Heinz-Dieter Heimann – Uwe Tresp (edd.): *Thüringische und böhmische Söldner in der Soester Fehde. Quellen zum landesherrlichen Militärwesen im 15. Jahrhundert aus thüringischen und sächsischen Archiven*, Potsdam 2002; Uwe Tresp: *Söldner aus Böhmen. Im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2004; týž: Der Einfluß Böhmens auf die Verränderungen im Kriegswesen während des 15. Jahrhunderts. Ein Beispiel aus Bayern, in: *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách*, edd. Miloš Drda – Zdeněk Vybíral – Jakub Smrčka, Tábor 2007 (HT – Supplementum 3), s. 539–553.

²⁴ Z již rozsáhlé české produkce například Emanuel Michálek: Antikrist – klíčové slovo v jazyce doby husitské, *HT* 4 (1981), s. 110–112; Jaroslav Boubín: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*, Praha 2005, s. 123–124; týž: Obraz převráceného světa. K úvahám Petra Chelčického o společnosti, *ČČH* 108 (2010), s. 593–614, zvláště s. 595–602; týž: Petr Chelčický a jeho doba, in: *Politické myšlení pozdního středověku a reformace*, s. 326–328, 336–337; Pavlína Cermanová: *Čechy na konci věků. Apokalyptické myšlení a vize husitské doby*, Praha 2013, s. 55–67; Vít Hlinka: *Erunt duo luminaria „Restitutio“ a jeho apokalyptičtí vyslanci ve františkánské a husitské perspektivě*, nepublikovaná disertace, Cyrilometodějská teologická fakulta, Olomouc 2013.

a z tohoto titulu byl povinen hájit křesťanskou Evropu proti, řečeno slovy papeže Kalixta III., „dábelské Mohamedově sektě“.²⁵

Vcelku přirozeně tak vyvstávala možnost dorozumění mezi římskou kurií a českými utrakvisty, kteří by kývli na účast ve válce proti Turkům, kdyby papež uznal kompaktata i další náboženské výjimky. Hlavním propagátorem dohody mezi papežstvím a husity byl na kuriální straně Enea Silvio Piccolomini, v letech 1452–1455 nuntius et orator cum potestate legati de latere, skvělý znalec české otázky a nadšený hlasatel protiosmanské kruciáty. Ostatně za vytrvalou agitaci ve prospěch antitureckého tažení si záhy vysloužil kardinálský klobouk.²⁶ Ale ani on nedokázal na jaře 1455 ve Vídeňském Novém Městě při rozhovorech s Jiřím Poděbradským, jehož pokládal za nejschopnějšího českého politika, odstranit překážky bránící dohodě mezi Římem a kališníky.²⁷ Myšlenka dohody na základě oboustranně výhodného kompromisu však již ze scény nezmizela a znovu se aktualizovala ve chvíli, kdy Jiří dosáhl českého královského trůnu a Enea Silvio nedlouho poté jako Pius II. papežské tiáry.

O důvodech, které 2. března 1458 vedly k zvolení Jiřího z Poděbrad českým králem i k neúspěchu dalších kandidátů, tj. mladičkého francouzského prince Karla a vévody Viléma Saského, popsali historikové

²⁵ Rudolf Urbánek: *Vladislav Varnenčík. Skutečnost i legenda*, Praha 1937, s. 27–42; Jerzy Grygiel: Echa bitwy warneńskiej w historiografii czeskiej XV i XVI wieku, in: *Świat chrześcijanski i Turcy Osmańcy w dobie bitwy pod Warną*, ed. Danuta Quirini-Popławska, Kraków 1995 (Prace Historyczne, Zeszyt 119), s. 131–141; J. Smolucha: *Polityka*, s. 95–106. K osmanskému postupu na Balkáně například Michael Kiel: The Incorporation of the Balkans into the Ottoman Empire, 1353–1453, in: *The Cambridge History of Turkey*, I. *Byzantium to Turkey, 1071–1453*, ed. Kate Fleet (ed.), Cambridge 2009, s. 179–190.

²⁶ Novou odbornou literaturu k Eneovi evidoval a charakterizoval František Šmahel: Badatelské a ediční dozvuky jubilea Eneáše Silvia Piccolominiho, in: *Humanismus v rozmanitosti pohledů. Farrago festiva Iosepho Hejnic nonagenario oblata*, edd. Anežka Baďurová – Kamil Boldan et al., Praha 2014, s. 183–194. K jeho „turecké“ politice například Johannes Helmuth: Pius II. und die Türken, in: *Europa und die Türken in der Renaissance*, edd. Bodo Guthmüller – Wilhelm Kühlmann, Tübingen 2000, s. 79–137; Markus Köhler: Einleitung, in: *Pius II. Papa, Epistula ad Mahumetem*, edd. Reinhold F. Glei – Markus Köhler, Trier 2001, zvláště s. 11–25.

²⁷ R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/2), s. 933–938; J. Smolucha: *Polityka*, s. 100–101; Antonín Kalous: *Plenitudo potestatis in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450–1526)*, Brno 2010, s. 187–188.

stohy papíru.²⁸ Správně upozornili, že z dějinného pohledu převratná volba reflektovala starší, již v revolučním roce 1420 frekventovanou myšlenku o „husitském“ králi jako jediném skutečném garantovi husitského programu, že byla v zájmu majoritní kališnické společnosti (především husitských měst i vojensky významné nižší nobility), že byla logickým dovršením i výrazem stavovské kontroly nad Českým královstvím, a proto ji víceméně podpořila též katolická složka vysoké šlechty (jinak zpravidla střežící tradici a legitimitu), že reagovala na nespokojenost s předchozími katolickými vládci a že se inspirovala nedávnou volbou Matyáše Hunyadiho uherským panovníkem, který (stejně jako Poděbrad) postrádal adekvátní urozenost, vyžadovanou pro královské důstojenství.²⁹ Nebylo to poprvé ani naposledy, kdy české prostředí následovalo uherský příklad. Není divu, neboť politické procesy v obou královstvích spolu od roku 1439 velmi těsně souvisely.³⁰

To vše je jistě pravda, stejně jako fakt, že Poděbrad byl v době volby nejbohatším českým šlechticem a nemusel se přímo spoléhat na výnosy redukované královské domény.³¹ Přesto ale nesmíme zapomínat na příčiny neméně důležité. Hlasy, jež mu poskytli někdejší přední aktéři

²⁸ Blíže k tomu předchází studie Královská volba na Staroměstské radnici, s. 207–208.

²⁹ Adolf Bachmann: Ein Jahr böhmischer Geschichte. Georg von Podiebrads Wahl, Krönung und Anerkennung, *Archiv für österreichische Geschichte* 54 (1876), s. 37–174; Zdeněk V. Tobolka: *O volbě a korunování Jiřího z Poděbrad*, Praha 1896; Rudolf Urbánek: Volba Jiřího z Poděbrad za krále českého, *SPDMP* 5 (1932), s. 593–766; týž: *Věk poděbradský*, Praha 1930 (*České dějiny*, III/3), s. 262–280; týž: *O volbě Jiřího z Poděbrad za krále českého 2. března 1458*, Praha 1958; F. G. Heymann: *George*, s. 149–160; O. Odložilík: *The Hussite King*, s. 89–93; J. Macek: *Jiří z Poděbrad*, s. 119–127; Jaroslav Boubín: *Česká „národní“ monarchie. K domácím zdrojům a evropskému kontextu království Jiřího z Poděbrad*, Praha 1992, s. 69–81; F. Šmahel: *Husitská revoluce*, IV, s. 87–89; Zdeněk Vybíral: *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005, s. 72–74; Petr Čornej: *Rozhled, názory a postoje husitské inteligence v zrcadle dějepisectví 15. století*, Praha 1986, s. 145–150; P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny země Koruny české*, VI, s. 152–162; Petr Čornej: *Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií*, Praha 2011, a. 267–275.

³⁰ Jörg Konrad Hoensch: *Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr und Mäzen*, Graz – Wien – Köln 1998, s. 49–57; Antonín Kalous: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*, České Budějovice 2009, s. 48–57.

³¹ O. Felcman – R. Fukala a kol.: *Poděbradové*, s. 62–72; M. Šandera: Východní Čechy, s. 601–602; Ondřej Felcman: Velké pozemkové majetky ve východních Čechách a jejich aristokratičtí majitelé v letech 1436–1634, in: *Východočeská šlechta, její sídla a teritoria*, edd. Zdeněk Beran a kol., Praha – Hradec Králové 2013, s. 31–32; Miloš Prokop: Držba

husitské revoluce i generačně spříznění katoličtí šlechtici, vypovídají o Poděbradově nesporném charismatu a o jeho schopnosti obrušovat názorové diference. Uwe Tresp si nedávno všiml jiného rysu Jiříkova působení. Vystupoval-li ve vnitročeských záležitostech většinou konsensuálně a uvážlivě, v případě teritoriální restituce zemí Koruny české, zahrnující i feuda extra curtem, byla jeho politika nekompromisní, a to již v době, kdy vykonával funkci gubernátora.³² Tento moment dokázalo české katolické panstvo ocenit z hlediska zájmů království a nepochybně také proto, že čelní příslušníci vysoké české šlechty zastávali ve vedlejších zemích prestižní úřady.³³ Katolické nobilitě ovšem záleželo i na kompaktátech. A to nejen kvůli církevnímu pozemkovému majetku, který získala do své držby, ale i z ryze praktických, ba čistě lidských důvodů. Tím, že kompaktáta pojala kališníky v jednotu s obecnou církví, zároveň legalizovala sňatky mezi katolíky a utrakvisty.³⁴ Příkladů se dá uvádět více, zde stačí zmínit samotného Poděbrada, jenž se jako vdovec roku 1450 či 1451 oženil s Johanou, dcerou katolíka Jana z Rožmitálu.³⁵ V zahraničních očích pak kompaktáta snímala z kališníků, ač spíše formálně, nátěr hereze a umožňovala jim zapojit se do aktivit mimo Čechy a Moravu. Význam platnosti kompaktát a jejich eventuálního schválení papežem pro stabilitu českého státu a jeho

---

hradů v Čechách v letech 1418–1478 jako zdroj poznání majetkových poměrů české šlechty, panovníka a církve, *HT* 14 (2004), s. 194.

³² Uwe Tresp: Erbeinung und Dynastie. Die Egerer Verträge von 1459 als Grundlage der sächsisch-böhmischen Beziehungen im 15. und 16. Jahrhundert, *Blätter für deutsche Landesgeschichte*, 144 (2008) s. 55–85, zde s. 60.

³³ P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny zemí Koruny české*, VI, s. 145, 148, 176, 177.

³⁴ Ke konfesijní příslušnosti české šlechty v husitské epoše Robert Novotný: Proměna rituálu. Šlechta v období dvojvěří, in: *Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století*, edd. Martin Nodl – František Šmahel, Praha 2009 (Colloquia mediaevalia Pragensia 12), s. 237–246; týž: Die Konfessionalität des böhmischen und mährischen Adels in der Zeit der Regierung Sigismunds von Luxemburg, in: *Kaiser Sigismund (1368–1437). Zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen*, edd. Karel Hruza – Alexandra Kaar, Wien – Köln – Weimar 2012, s. 57–74; týž: Konfesionalizace před konfesionalizací? Víra a společnost v husitské epoše, in: *Heresis seminaria*, s. 233–266; týž: Šlechta, in: *Husitské století*, s. 290–316, zvláště s. 306–312.

³⁵ František Beneš: Johana z Rožmitálu a královna Johana, *Vlastivědný sborník Podbrdská 7* (1973), s. 155–255, zde zvláště s. 158–159; Simona Kotlářová: *Páni z Rožmitálu*, České Budějovice 2008, s. 33–36.

pozici v Evropě si většina katolických urozenců dobře uvědomovala i v následujících desetiletích.³⁶

Ve své domácí i zahraniční politice sledoval král Jiří tři základní a vzájemně provázané cíle. Kromě respektování kompaktát a dalších jihlavských úmluv, na nichž záviselo udržení výsledků husitské revoluce i naplnění dávné panovnické devízy „Pax et iustitia“, to byla obnova mocenského postavení českého státu v Evropě a také prospěch vlastního rodu, motivovaný úsilím o založení nové královské dynastie. Podmínky pro uskutečnění těchto úkolů vyhlížely na počátku vlády krále „dvojího lidu“ vcelku nadějně, i když v evropském veřejném mínění zakotvil Jiří jako parvenu, usurpátor a heretik, nešťítící se odstranit vraždou Ladislava Pohrobka a usednout na uprázdněný trůn. To však zprvu byla jen informační a propagandistická clona, zastírající podstatu problému.³⁷

Ve skutečnosti měla na Poděbradově zvolení značný zájem i římská kurie, byť ho nemohla dát otevřeně najevo. Ctila však realitu. Jiří, tolik vychvalovaný Eneou Silviiem, měl České království pod kontrolou a na domácím politickém kolbišti postrádal srovnatelného soupeře. Starý papež Kalixt III., do posledních dnů života posedlý myšlenkou protiosmanské kruciáty, podpořil uherskou volbu Matyáše Korvína, syna „turkobijce“ Jánose Hunyadiho, a v plánované křížové výpravě kalkuloval se zapojením polského krále Kazimíra IV. a s využitím české vojenské síly, již mohl nejlépe zajistit právě kališnický náčelník. Poděbrad vyšel této linii v ústrety propuštěním patnáctiletého Matyáše Korvína z vězení, do něhož jej vsadil Ladislav Pohrobek, i sjednáním zasnub čerstvě zvoleného uherského panovníka se svou devítiletou dcerou Kateřinou Kunhutou.³⁸

³⁶ Josef Macek: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 45–52, 387–399.

³⁷ Arnošt Kraus: *Husitství v literatuře, zejména německé*, I. *Husitství v literatuře prvních dvou století svých*, Praha 1917, s. 106–115; Rudolf Urbánek: *Konec Ladislava Pohrobka*, Praha 1924, s. 147–159; 161–187; Johannes Irmscher: Die Gestalt Georgs von Podiebrad im deutschen historischen Lied, in: *Cultus Pacis. Études et documents du „Symposium Pragense“ Cultus Pacis 1464–1964*, ed. Václav Vaněček, Praha 1966, s. 35–46, zvláště s. 39–43.

³⁸ Doklady o Kalixtově podpoře Matyášovy volby in: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Tomus secundus. Ab Innocentio pp. VI. usque ad Clementem pp. VII. 1352–1526*, ed. Augustinus Theiner, Romae – Parisiis – Pestini – Vindobonae 1860,

Ještě čitelnější je rukopis papežské diplomacie v případě Jiříkovy korunovace, uskutečněné 7. května 1458. Ač ji vykonali uherští biskupové, jejich kroky zpovzdálí řídil kardinál Juan Carvajal, legát de latere pro oblast Germánie, Uher a Polsko. Také text slavné přísahy, kterou papežství podmínilo Poděbradovu korunovaci a kterou český král složil (spolu s manželkou) v předvečer slavnostního aktu, byl dílem římské kurie. Ta obratně využila faktu, že se utrakvisté pokládají za součást obecné církve a pokusila se nasadit Jiřímu ohlávku. Přísaha však byla formulována natolik obecně (nepadla v ní jediná zmínka o kompaktátech), že umožňovala širokou interpretaci, která se později stala předmětem sporů. Povinnost zachovávat věrnost katolické církvi a papeži, chránit křesťanskou víru, vést poddané k církevní jednotě a netrpět herezi český král rozhodně nevnímal jako rozchod s kompaktáty. Naopak kurie viděla v přísaze důležitý krok na cestě k odmítnutí českých výjimek a současně jejím prostřednictvím ospravedlňovala Poděbradovu významnou, ač stále jen zamýšlenou roli v chystaném protitureckém tažení.³⁹ Zatím papežství poskytlo českému vládci dostatek času, aby si jako král zajistil uznání na celém území Koruny české i ve vztahu k zahraničí.

Nebylo to snadné, poněvadž Jiřího volily a uznávaly pouze stavy Českého království, na Moravě se prosadil hrozbou vojenské síly a plně katolické země Horní Lužice i Slezsko jej jako panovníka odmítaly a klonily se na stranu neúspěšného kandidáta Viléma Saského, zdůvodňujícího nároky na svatováclavskou korunu dědickým právem své choti Anny Habsburské, sestry zesnulého Ladislava Pohrobka. Vratislav, nejvýznamnější slezské centrum, sídlo četných katolických institucí a hlavní bašta protipoděbradského odporu, by ovšem nejraději viděla na českém trůně litevského velkoknížete a polského krále Kazimíra IV. Jagellonec byl ale od roku 1454 zaměstnán vleklou válkou proti

---

s. 308, 309–311, 312–313, 313–314, 314–315, 315–316, 316–317 (č. 477, 479, 481–484, 486). Nově k tomu J. Smolucha: *Politika*, s. 104–108, 111–113; A. Kalous: *Matyáš Korvín*, s. 50–55; též: *Plenitudo*, s. 179–182.

³⁹ Plné znění textu přísahy přináší *Vetera monumenta historica Hungariam*, II, s. 405–407 (č. 580, 581). Při interpretaci přísahy neměním nic na výkladu, který podávají P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny země Koruny české*, VI, s. 161–162 (tam i odkazy na starší relevantní literaturu). Z novější produkce J. Smolucha: *Politika*, s. 114–116.

řádu německých rytířů v Pobaltí. Do českých záležitostí proto zatím vstupovat nehodlal, i když opětovné ovládnutí Slezska zůstávalo evergreenem polské zahraniční politiky. Ambiciózní Alžběta Habsburská, mladší sestra Ladislava Pohrobka, však nedopřála svému choti Kazimírovi příliš klidu. Považovala se za legitimní dědičku české i uherské koruny, které později reklamovala pro své syny, z nichž byl roku 1458 na světě zatím jediný Vladislav. To se však díky Alžbětině fertilitě záhy změnilo.⁴⁰ O trůn se hrálo i v Uhrách, kde protihunyadovská opozice zvolila 17. února 1459 v Güssingu (Németújvár) králem římského císaře Fridricha III. Habsburského, který měl od roku 1440 ve svých rukou svatoštěpánskou korunu. A aby toho nebylo málo, propukla v roce 1458 ve střední Evropě takzvaná markraběcí (či knížecí) válka mezi Hohenzollerny, podporovanými císařem i saskou dynastií Wettinů,

⁴⁰ Rudolf Urbánek: *Dvě studie o době poděbradské*, Brno 1929, s. 172–344; týž: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/3), s. 404–439; Josef Válka: *Dějiny Moravy*, I. *Středověká Morava*, Brno 1991, s. 155–156; Libor Jan (ed.): *Dějiny Brna*, II. *Středověké město*, Brno 2013, s. 191–194; Lenka Bobková: *Česká koruna na sklonku středověku*, in: Lenka Bobková a kol.: *Česká koruna na rozcestí. K dějinám Horní a Dolní Lužice a Dolního Slezska na přelomu středověku a raného novověku (1437–1526)*, Praha 2010, s. 43–50; týž: *Horní a Dolní Lužice 1402–1490*, in: *Husitské století*, s. 239–240. Hlavním pramenem pro poměry ve Vratislavi je Peter Eschenloer: *Geschichte der Stadt Breslau*, I. *Chronik bis 1466*, ed. Gunhild Roth, Mümster – New York – München – Berlin 2003, s. 206–280. Z něho vycházejí všechny práce týkající se Vratislavi a namnoze též Slezska. Viz Jan Drabina: *Rola argumentacji religijnej w walce politycznej w późnośredniowiecznym Wrocławiu*, Kraków 1984, s. 60–66; Cezary Buško – Mateusz Goliński – Michał Kaczmarek – Leszek Ziátkowski: *Historia Wrocławia*, I. *Od pradziejów do końca czasów habsburskich*, Wrocław 2001, s. 193–195; Bogusław Czechowicz: *Między katedrą a ratuszem. Polityczne uwarunkowania sztuki Wrocławia u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2008, s. 143–147; týž: *Dvě centra v Koruně. Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348–1456)*, České Budějovice – Hradec Králové 2011, s. 190–192; Wacław Korta: *Historia Śląska do 1763 roku*, Warszawa 2003, s. 183–184; Zdeněk Jirásek (ed.): *Slezsko v dějinách českého státu*, I. *Od pravěku do roku 1490*, Praha – Opava 2012, s. 382–390; Martin Čapský: *Zrození země. Komunikující společenství pozdně středověkého Slezska*, Praha 2013, s. 141–151. K politice Kazimíra IV. Maria Bogucka: *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Warszawa 1981, s. 82–86; Marian Biskup – Karol Górski: *Kazimierz Jagiellończyk. Zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku*, Warszawa 1987, s. 173–229; Krzysztof Baczkowski: *Dzieje Polski późnośredniowiecznej (1370–1506)*, Kraków 1999, s. 209–222; Henryk Lowmiański: *Polityka Jagiellonów*, 2. vyd., Poznań 2006, s. 247–259; Almut Bues: *Die Jagiellonen. Herrscher zwischen Ostsee und Adria*, Stuttgart 2010, s. 89–96.

a Wittelsbachy, na jejichž stranu se postavil císařův bratr Albrecht VI. Habsburský, rovněž pošilhávající po svatováclavském diadému.⁴¹

Středoevropský zmatek, v němž každý monarcha sledoval své zájmy, problematizoval možnost brzkého protitureckého tažení. Poděbradovi nicméně nabídl šanci, aby uplatnil nesporný diplomatický um a prorazil mezinárodní izolaci. S vědomím podmíněné podpory papežství se rozhodl získat přízeň císaře, vrcholného reprezentanta světské moci a druhého opěrného pilíře středověkého universalismu. Role mediátora příměří mezi Fridrichem III. a Albrechtem VI. Jiřímu okamžitě přinesla uznání královského důstojenství v Chebsku a zároveň mu zajistila náležitý respekt Hohenzollernů, Wittelsbachů i Wettinů. Sjezdu předních říšských knížat v Chebu během dubna 1459 využil český panovník, okázale zdůrazňující svou neutralitu, hlavně k sjednání výhodných smluv s Wettiny. Česko-saské nepřátelství skončilo. Příslibem nových vztahů byly sňatkové aliance mezi členy významného říšského rodu a rodící se poděbradskou dynastií i úmluvy o českých lénech situovaných severně od Krušných hor a o saských državách v Čechách. Vše završila obnovená smlouva o dobrém sousedství uzavřená na věčné časy. Vilém Saský pak již nároky na svatováclavskou korunu nevznesl. S Wittelsbachy se Poděbrad dohodl pouze na vzájemném přátelství, jejich lákavou, konciliaristickým duchem poznamenanou nabídku na post říšského gubernátora, či dokonce římského krále, vládnoucího po boku Fridricha III. a schopného provést požadovanou reformu Svaté říše římské, ale s ohledem na papeže i císaře zatím odmítl.⁴²

⁴¹ Bernd Rill: *Friedrich III. Habsburgs europäischer Durchbruch*, Graz – Wien – Köln 1987, s. 137–142, 142–149; R. Šimůnek – U. Tresp: *Beiträge zur Praxis*, s. 84–95; Peter Csendes – Ferdinand Oppl (edd.): *Wien. Geschichte einer Stadt. Von den Anfängen bis zur Ersten Türkenbelagerung*, Wien – Köln – Weimar 2001, s. 158–166; Alois Niederstätter: *Österreichische Geschichte 1400–1522. Das Jahrhundert der Mitte. An der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, 2. vyd., Wien 2004, s. 146–148; Heinrich Koller: *Kaiser Friedrich III.*, Darmstadt 2005, s. 147–149; A. Kalous: *Matyáš Korvín*, s. 59–61.

⁴² Obsáhlé registry z chebských úmluv přináší a příslušné edice eviduje *Archiv Koruny české*, VI. *Katalog listin z let 1438–1526*, ed. Antonín Haas, Praha 1958, s. 60–67 (č. 82–90). Podrobně k chebským jednáním R. Urbánek: *Dvě studie*, s. 345–366; týž: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/3), s. 502–513; F. G. Heymann: *George*, s. 188–194; František Kubů: Jiří z Poděbrad a Chebsko, *Zprávy chebského muzea a okresního archivu* 2 (1983), zvláště s. 17–40, zvláště s. 29–32; Uwe Tresp: *Erbeinung und Dynastie*, s. 55–85; L. Bobková, *Česká koruna*, s. 47–50.

Chebský úspěch anticipoval Poděbradův spektakulárně koncipovaný triumf, jímž v létě 1459 vyvrcholily jeho brněnské rozhovory s císařem Fridrichem III. Světská hlava křesťanstva oficiálně uznala Jiříkův český královský titul a ve shodě s dikcí Zlaté buly sicilské mu české země okázale udělila v léno. Podle pozdní zprávy byl i tento krok v předstihu konzultován s papežstvím. Nedosti na tom. Fridrich vzápětí povýšil Jiříkova nejstaršího syna Viktorina do stavu říšských knížat s titulem knížete minsterberského a udělil mu hraběcí důstojenství, vázané na Kladsko, vnější český kraj, nedávno prohlášený, téměř jistě s císařovým souhlasem, za hrabství. Vztah obou titulů k državám, získaným Jiřím Poděbradským v roce 1454, je nanejvýš výmluvný. Roku 1462 pak Fridrich III., s pocity vděku za poskytnutou pomoc, udělil shodné tituly mladším Poděbradovým synům Jindřichovi a Hynkovi. Potomci „husitského“ krále a stále ještě utraktivisté se tak společensky dostávali na roveň říšské aristokracii, manifestující současně nároky na český trůn.⁴³

Po brněnském jednání se slezsko-hornolužická opozice rozpadla a Poděbradovu uznání v těchto zemích nestál téměř nikdo v cestě. Připočteme-li k tomu fakt, že se v červnu 1462 vzdal braniborský markrabě Fridrich II. zástavy Dolní Lužice, splnil král „dvojího lidu“ jeden ze svých hlavních cílů. Obnovil celistvost zemí Koruny české a zabránil (alespoň načas) její dezintegraci, hrozící v důsledku odlišného náboženského i politického vývoje po roce 1419. Jediným

⁴³ V Brně uzavřené smlouvy a potvrzená privilegia eviduje *Archiv Koruny české*, VI, s. 68–71 (č. 94–101). Pozdní zprávu o papežově souhlasu s císařovým postupem, který sledoval lucký biskup Štěpán, uvádí *Memoriale ordinis Fratrum minorum a fr. Ioanne de Komorow compilatum*, in: *Monumenta Poloniae Historica*, V, edd. Xavery Liska – Anton Lorkiewicz, Lwów 1888, s. 163. Z literatury například R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/3), s. 536–546; L. Jan (ed.): *Dějiny Brna*, II, s. 194. Ke Kladsku nově Ondřej Felcman – Eva Semotanová: *Kladsko. Proměny středoevropského regionu. Historický atlas*, Hradec Králové – Praha 2005, s. 38–39; Ondřej Felcman – Ryszard Gładkiewicz a kol.: *Kladsko. Dějiny regionu*, Hradec Králové – Wrocław – Praha – Klodsko 2012, s. 117–120. K povýšení Jiřího synů Colmar Grünhagen – Hermann Markgraf (edd.): *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelner Fürstenthümer im Mittelalter*, II, Leipzig 1883, s. 153–156 (č. 35); H. Koller: *Kaiser Friedrich III.*, s. 149, 152; Martin Šandera: Jindřich I. Minsterberský – první hrabě kladský a jeho majetková základna, *Kladský sborník* 6 (2005), s. 7–21, zde s. 7; týž: *Jindřich starší z Minsterberka. Syn husitského krále. Velký hráč s nízkými kartami*, Praha 2016, s. 23–25; O. Felcman – R. Fukala a kol.: *Poděbradové*, s. 75–76, 85–86, 108–109.

problémem zůstávala nezkrotná Vratislav.⁴⁴ Daní za nesporný úspěch a císařovu podporu byl rozchod s Matyášem Korvínem. Mladý Hunyadi asi nikdy nezapomněl, že Jiří neváhal výměnou za uznání svého královského titulu sjednat s Habsburkem smlouvu o vojenské pomoci, zacílené k nastolení Fridrichova panství v Uhrách. I když se vojenská výprava neuskutečnila, Matyáš ztratil v Poděbrada důvěru a nic na tom nezměnilo ani pozdější dočasné sblížení obou panovníků, upevněné Hunyadiho sňatkem s Jiříkovou dcerou Kateřinou Kunhutou.⁴⁵

V této souvislosti se zákonitě nabízí otázka, jaký měly všemožné varianty, ať již spojenecké či sňatkové, vlastně smysl, když většina z nich se nikdy neuskutečnila, četné z nich vyhlížely neschůdně od samého počátku a jiné působí jako by pro ně aktéři sáhli do říše fantazie. Hustá síť neustále rozehrávaných a záhy opuštěných partií, dobře sledovatelná například v činnosti Karla IV., není pouze záležitostí 14. a 15. století, nýbrž celého středověku a raného novověku. Jakkoliv tyto postupy můžeme dnes hodnotit jako projev bezzásadovosti a čirého pragmatismu, vyplývaly nejen z běžné politické praxe, kombinující zřetel ke krátkodobým výhodám s dlouhodobými koncepčními záměry, ale též z nejistoty, prostupující život celé tehdejší společnosti i každého jedince. Nejblíže budoucnost byla vždy otevřená. Vysoká mortalita a následky přírodních katastrof hrály nesrovnatelně důležitější úlohu než v moderní době. Nikdo netušil, kdy kdo zemře, kdy a kde udeří mor či jiné epidemie ani v kterém roce nastane neúroda. Člověk opravdu neznal dne ani hodiny. Nepředvídatelnost budoucnosti velela mít připraven vějíř nejrůznějších řešení a nespolehat pouze na jednu

⁴⁴ Adolf Bachmann: *Die Wiedervereinigung der Lausitz mit Böhmen (1462)*, Wien 1882; Rudolf Lehmann: *Geschichte der Niederlausitz*, 3. vyd., Berlin 1963, s. 86–87; Lenka Bobková – Luděk Březina – Jan Zdichynec: *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 77–78, 86–87; L. Bobková: *Česká koruna*, s. 50–57; Luděk Březina: *Dolní Lužice, úřad zemského fojta a stavy na podzim středověku (1458–1490)*, in: L. Bobková a kol.: *Česká koruna*, s. 87–105, zvláště s. 87–90. Se zřetelem k českým lénům za hranicemi Českého království Ivan Hlaváček: *Georg von Podiebrad und böhmische Lehen extra curtem*, in: *König, Fürsten und Reich im 15. Jahrhundert*, edd. Franz Fuchs – Paul-Joachim Heinig – Jörg Schwarz, Köln – Weimar – Wien 2009, s. 213–229.

⁴⁵ Karl Nehring: *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum*, 2. vyd., München 1989, s. 14–16; Josef Macek: *Král Jiří a král Matyáš. Od přátelství k nepřátelství (1458–1469)*, *ČMM* 110 (1991), 297–311, zvláště s. 302–303; A. Kalous: *Matyáš Korvín*, s. 61–64.

nebo dvě varianty. K tomu pochopitelně přistupovalo umění politické přetvářky (*dissimulatio*), rozvinuté k dokonalosti v renesančních časech, byť se takové jednání ocitalo v rozporu s přežívající rytířskou kulturou, založenou na dodržování daného slova. Žádný politický soupeř (a vzájemnými rivaly byli fakticky všichni evropscí vládci) neměl odhalit záměry svého konkurenta. I když politické počínání nelze poměřovat vysokými morálními a etickými kritérii, musíme si přiznat, že se v džungli protichůdných zájmů dokázal Poděbrad pohybovat více než obratně.

Manévrovací prostor kališníka Jiřího byl ovšem podstatně užší než v případě uherského, katolického krále. Potvrdily to události následujících let. Nový papež Pius II. pokračoval, věren svému kapitulárnímu slibu, v přípravě protiosmanské kruciáty se stejnou energií jako Kalixt III., ač mu jeho plány komplikovaly středoevropské spory i část kardinálů, kteří boj s Turky nepokládali za prioritu. S vědomím vlastního dějinného poslání svolal Pius v roce 1459 do Mantovy kongres evropských panovníků, jejichž zbraně měly v konfrontaci s Osmany potvrdit civilizační primát Říma. Z universalismu vycházející myšlenka však tradičně narazila na partikulární zájmy jednotlivých evropských vládců. Fiasko akce pontifika neodradilo. V jeho projektu figuroval Jiří Poděbradský, vázaný k papežství korunovační přísahou, nadále na čelném místě. I proto mu pomohl ve sporu s odbojnou Vratislaví, jejíž delegace sice v lednu 1460 vyslovila českému králi loajalitu, současně ale dosáhla tříletého odkladu povinnosti složit mu přísahu.⁴⁶

Veden snahou upevnit autoritu papežství, zejména ve vztahu k světské moci, podpořené mimo jiné publicistickou iniciativou učeného Řehoře z Heimburku, vydal Pius II. 18. ledna 1460 pověstnou bulu *Execrabilis*. V ní navazoval na své předchůdce, definoval papežský

⁴⁶ Hans-Jürgen Becker: *Die Appellation vom Papst an ein allgemeines Konzil*, Köln – Wien 1988, s. 162–195; Janusz Smolucha: *Inicjatywy Piusa II. rozwiązania kwestii tureckiej w latach 1458–1464*, Kraków 2004 (*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne*, 131), s. 77–87, zvláště s. 78–80; týž: *Polityka*, s. 135–140, B. Weber: Existovaly v 15. století, s. 39–41. K Vratislavi P. Eschenloer: *Geschichte*, I, s. 263–346. O něj se opírají všechna základní pojednání, nově Janusz Smolucha: *Czesi w pismach Petra Eschenloera*, in: *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej*, edd. Antoni Barciak – Wojciech Iwańczak, Kraków 2006, s. 319–328; týž: *Polityka*, s. 191–198.

monarchismus a zakazoval jakékoliv odvolání k eventuálnímu koncilu. To byla linie naprosto neslučitelná s husitstvím, jehož sekularizační výsledky hodlal Pius alespoň částečně zvrátit. Vzbudila ale i nevoli některých říšských knížat, zvláště protipapežsky naladěných Wittelsbachů. Poděbrad se v letech 1460–1461 ocitl v sevření mlýnských kamenů. Od papeže požadoval výměnou za účast v protiturecké kruciátě uznání kompaktát, i když věděl, že bez vyslání obedienního poselstva do Říma není dohoda s kurií myslitelná. Zároveň se však tohoto kroku obával, poněvadž Pius II. neskrýval rekatolizační záměry (včetně obsazení pražského arcibiskupství pravověrným katolíkem), na něž utrakvistické prostředí vždy negativně reagovalo. Příklon k Wittelsbachům, na jejichž dvoře přežíval duch basilejského konciliarismu a kteří Jiřímu znovu nahodili udičku s pozlátkem římského královského důstojenství a funkcí vrchního velitele kruciáty, zase popouzela papeže. Tyto varianty byly, již vzhledem k situaci v německých oblastech Říše i v Čechách, prakticky neuskutečnitelné, přesto nebyly wittelsbašské návrhy náhodné. Vycházely z vědomí, že husitství, jehož oficiální linii český král ztělesňoval, mělo vždy blíže ke koncilu než k papeži a že jedním z jeho klíčových požadavků byl zákaz světského panování duchovenstva, konvenující většině světských vládců. Poděbrad však nemohl tančit mezi vejci donekonečna.⁴⁷

Ve druhé polovině roku 1461 s ním Pius II., zneklidněný aktuálními tureckými úspěchy v Bosně i pádem Trapezuntu (odtud pocházel slavný byzantský myslitel a jeden z nejvášnivějších propagátorů kruciáty kardinál Bessarion), ztratil trpělivost a přešel do diplomatického útoku.⁴⁸ Pověřil jím krétského arcibiskupa Hieronyma Landa, jehož úkolem bylo podpořit proti Poděbradovi Vratislav, zabránit habsbursko-uherské válce a sjednat dohodu mezi Fridrichem III. a Matyášem Korvínem, kteří měli vytvořit novou osu chystané křížové výpravy. Pro ni již nepočítal ani s českým králem a fakticky ani s Kazimírem IV.,

⁴⁷ K možnosti Jiříkova římského královského titulu, popřípadě gubernátorství v Říši František Palacký: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, V, Praha 1939, s. 111–125; Adolf Bachmann: *Böhmen und seine Nachbarländer unter Georg von Podiebrad 1458–1461 und des Königs Bewerbung um die deutsche Krone 1459–1461*, Prag 1878, s. 67–309; Rudolf Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/4), Praha 1962, s. 333–399; F. G. Heymann: *George*, s. 213–229; F. Kubů: *Jiří z Poděbrad a Chebsko*, s. 34–36.

⁴⁸ S. J. Shaw: *History of the Ottoman Empire*, s. 63–65.

sledujícím vlastní zájmy. Původní papežský koncept protiturecké války, spoléhající na štítové státy Uhry, Polsko a země Koruny české, podpořované Říší, Burgundskem a Benátkami, doznal zásadní proměny. Jiří se na evropské scéně ocitl v defenzivě, aniž mohl v nové situaci spoléhat na francouzského panovníka. Král Karel VII. skonal 22. července 1461 a jeho syn Ludvík XI. opustil stěžejní principy otcovy politiky. V zájmu politických zisků v Neapolsku vyšel v ústrety papeži, kterému k tíře pomohla obava italských kardinálů z francouzské monarchie, a již v listopadu 1461 odvolal nezrušitelnou pragmatickou sankci. A ještě též měsíc přiznal burgundskému vévodovi Filipovi III. Dobrému právo na Lucembursko, jež od konce padesátých let bylo významným pojítkem pro součinnost Francie a Českého království, neboť oba státy neuznávaly nad tímto územím burgundskou svrchovanost. V březnu 1462 papež Pius II. slavnostně oznámil, že se osobně zúčastní protiosmanské kruciáty. To již očekával zprávy ze Štýrského Hradce, kde byla 3. dubna pod Landovou patronací uzavřena předběžná dohoda mezi Matyášem Korvínem a císařem Fridrichem.⁴⁹

Časově perfektně sladěné papežovy tahy měly Poděbrada přitlačit ke zdi. Obedienční poselstvo reprezentující České království dorazilo do Říma v krajně nevhodnou chvíli. Pontifikova režie byla dokonalá. V úterý 16. března 1462 přijal papež s okázalou vlídností francouzskou delegaci, zatímco rozhovory s Čechy proběhly 20. března o poznání chladněji. Představa české delegace, že složí papeži v zastoupení

⁴⁹ Josef Macek: K zahraniční politice krále Jiřího, *ČsČH* 13 (1965), s. 19–48, zvláště s. 27–29; A. V. Fine: *The Late Medieval Balkan. A Critical Survey from the Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor 1987, s. 577–590; R. Urbánek: *Dvě studie*, s. 26–43; týž: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/4), s. 92–98; Heinz-Dieter Heimann: *Zwischen Böhmen und Burgund. Zum Ost-Westverhältnis innerhalb des Territorialsystems des Deutschen Reiches im 15. Jahrhundert*, Köln – Wien 1982; Olivier Marin: Filip Dobrý, Burgundsko a křížové výpravy, in: G. De Lannoy: *Cesty a poselstva*, s. 42–71, zvláště s. 61–70; Václav Drška: *Dějiny Burgundska. Nomen Burgundiae ve středověku*, Praha 2011, s. 262–290; Martin Nejedlý: „Lucemburku, jsi světloplachý netopýr, mžourající sýček a přeušatý kalous.“ Zápas o dědictví lucemburské dynastie pohledem „strůjce frašek a povyražení“ Michaulta Taillementa, *Historie – Otázky – Problémy* 3/2 (2011), s. 161–180, zvláště s. 177–180; J. Smolucha: *Politika*, s. 198–242; Dan Ioan Muresan: Kardinálské kolegium jako „generální štáb“. Křížácké plány z let 1464–1469 a kardinál Bessarion, in: P. Soukup – J. Svátek a kol.: *Křížové výpravy*, s. 47–63, zvláště s. 48–52, 56–58; Jean-Francois Lassalmonie: Ludvík XI., Jiří z Poděbrad a křížová výprava, in: tamtéž, s. 191–201, zvláště s. 191–192; A. Kalous: *Plenitudo*, s. 196–204.

panovníka i všech obyvatel království dodatečný slib poslušnosti a recipročně získá potvrzení kompaktát, se nenaplnila. Na výměnný obchod Pius II. nepřistoupil. Dne 31. března prohlásil v zasedání velké konzistoře kompaktáta za zrušená a slib poslušnosti odmítl přijmout, dokud český panovník nenaplní korunovační přísahu a neuvede České království v jednotu s obecnou církví. Porevoluční uspořádání českého státu, spočívající na úmluvách s basilejským koncilem, se otřásl v základech.⁵⁰

Roztržka mezi papežstvím, personifikovaným Piem II., a porevolučním husitstvím, zosobněným Jiřím Poděbradským, byla neodvratná. Její příčiny však nelze redukovat na svár mezi papalismem a konciliarismem či na spor mezi duchovní a světskou mocí, ač i tyto momenty nepochybně přispěly k vyhocení střetu. Důvody byly hlubší a tkvěly v samotné povaze husitismu i římské církve. Svým způsobem se tu modelově opakovala situace známá z kostnického koncilu. Velký reformní synod tehdy odsoudil reformní myslitele Husa a Jeronýma ani ne tak kvůli názorovým odchylkám, nýbrž hlavně proto, že reprezentovali alternativní koncept církevní reformy a odmítali uznat magisterium institucionální církve. To byl ostatně i důvod zákazu laického kalicha.⁵¹ Z pohledu koncilu husité svými postoji ideu jednotného a centrálně řízeného církevního organismu podlamovali a strhávali křesťanstvo do vírů anarchie. Pius II. uvažoval obdobně, byť v papalistickém kódu. Vítězství nad Turky mohlo (nejen podle jeho mínění) dosáhnout pouze sjednocené křesťanstvo, respektující institucionální církev, vedenou a spravovanou papežem. Unie lze uzavírat s ortodoxními křesťany i s nepočetnými asijskými křesťanskými komunitami, jejichž historie sahá možná do apoštolských časů, nikoliv však s rozvrtnými českými

⁵⁰ Hlavním pramenem o jednání v Římě je na české straně relace Václava Korandy mladšího, vydaná in: AČ, VIII, ed. Josef Kalousek, Praha 1888, s. 321–354. K události především F. Palacký: *Dějiny*, V, s. 148–162; R. Urbánek: *Husitský král*, Praha 1926, s. 174–177; týž: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/4), s. 520–538; F. G. Heymann: *George*, s. 274–276; O. Odložilík: *The Hussite King*, s. 130–145; J. Macek: *Jiří z Poděbrad*, s. 144–145, 149–151; P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny zemí Koruny české*, VI, s. 200–203; J. Smolucha: *Polityka*, s. 242–250.

⁵¹ Tak přesvědčivě a přesně Dušan Coufal: *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012, s. 98–101.

heretiky, kteří se musí vzdát bludů, vrátit církevní majetek a dodržovat oficiální věrouku i liturgii. Ta, na rozdíl od laického kalicha, přesně vymezuje cestu vedoucí k spasení.

Papežovo rozhodnutí zrušit kompaktáta Poděbradovu situaci projasnilo. Nemusel již tolik lavírovat. Na zasedání zemského sněmu zveřejnil 12. srpna 1462 znění tajné korunovační přísahy, proklamoval platnost kompaktát a manifestačně se přihlásil k „svaté pravdě“ kalicha jako součásti rodové tradice. Budiž zde jeho programově patetická slova, určená domácí a především zahraniční veřejnosti, na prvním místě papežství, znovu připomenuta. Jen málokdy v dějinách promluvil český státník tak jednoznačně, odhodlaně a s vědomím možných důsledků: „Než vězte, že v tomto přijímání jsme se narodili, tak jsme přijímali jako pán, tak jako gubernátor a tak činíme i jako král a tak činiti chceme i napříště a nejinak, ba pro tuto svatou pravdu jsme hotovi položit nejen korunu, nýbrž i životy s chotí svou i s dětmi svými.“⁵²

To již Poděbradův rádce Antonio Marini vyjednával v Benátkách o principech takzvaného *Memoranda*, jímž hodlal český král sebrat papeži vítr z plachet. První obrysy nabyt projekt, který zhruba o rok později přerostl v slavný *Tractatus pacis toti christianitati fiendae*, možná již na hlohovském summitu českého a polského krále v květnu 1462.⁵³ Myšlenky široké evropské protiturecké aliance, od časů Evžena IV. vlajkové lodi papežství, se provokativně chopil český pavovník, jenž ji v součinnosti se svými rádci postupně transformoval do podoby nové

⁵² K dění v jarních a letních měsících i k pražskému srpnovému sněmu R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/4), s. 538–570 (Urbánekův překlad Jiřího, latinsky zaznamenaného výroku na s. 562); J. Smolucha: *Politika*, s. 250–265. V obou pracích četné odkazy na příslušné prameny a starší literaturu. Dále viz P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny zemí Koruny české*, VI, s. 203–205; A. Kalous: *Plenitudo*, s. 205–206.

⁵³ Mariniho Memorandum vydal s cenným historickým rozbořem František Šmahel: Antoine Marini de Grenoble et son Mémoire sur la nécessité d'une alliance anti-turque, in: *La noblesse et la croisade à la fin du Moyen Âge (France, Bourgogne, Bohême)*, edd. Martin Nejedlý – Jaroslav Svátek, Toulouse 2009, s. 205–231 (latinské znění Mariniho návrhu na s. 216–231). Česká verze Šmahelovy práce s novočeským překladem Mariniho textu byla publikována ve dvou částech. Viz František Šmahel: Antonio Marini z Grenoblu a jeho „Memorandum“ o nutnosti protiturecké aliance, in: P. Soukup – Jaroslav Svátek a kol.: *Křížové výpravy*, s. 171–178; František Šmahel (ed.): „Memorandum“ Antonia Mariniho z Grenoblu o udatném postupu proti Turkovi, in: tamtéž, s. 179–190. K hlohovskému summitu detailně a v širokých souvislostech, byť s nejedním domyslem Roman Heck: *Zjazd Glogowski w 1462 r.*, Warszawa – Wrocław 1962, zvláště s. 50–70.

organizace křesťanské Evropy. V ní císařství a papežství, tradiční sloupy universalismu, ztrácely svůj dosavadní význam, beztak již oslabený vývojem v předchozích sto letech. I Jiřího idea však vycházela z universalistického myšlení, inspirovala se principy velkých reformních koncilů, prokazovala souvislost se staršími i soudobými projekty křížových výprav a respektovala myšlenku křesťanské jednoty. Její aktuální politický cíl byl však ve skutečnosti partikulární. Král Jiří čelil projektem nepříteli papežské politiky a prezentoval se Evropě jako rozhodný nepřítel „přenečistých Turků“, jako uvážlivý křesťanský panovník, jemuž leží na srdci mírové soužití evropských států, nezbytná to podmínka jejich akční jednoty, i v roli exponenta světské moci. Snaha posílit postavení vládců jednotlivých evropských států proti eventuální vnitřní opozici vyplývala z logiky textu a korespondovala s vlastním Poděbradovým zájmem. Jeho hlavní starostí nicméně bylo odvrátit mezinárodní pozornost od zjitřené „husitské otázky“ a zachránit porevoluční status quo v Českém království. Čeští historikové tento aspekt návrhu obvykle nezdůrazňují, někteří jej dokonce pomíjejí, patrně v obavách, že by dějinný význam Poděbradovy iniciativy umenšili. Ve své době však tento skrytý, leč zřejmý rozměr neunikl pozornosti velkých politických hráčů. I to byl jeden z důvodů, proč ve výsledku ztroskotat. A ještě jeden moment zpravidla chybí v zorném poli českého dějepisce. Častá (a ne zcela přesná) charakteristika projektu prostřednictvím adjektiva *mírový* zastírá fakt, že jeho konečným cílem měl být v případě realizace ozbrojený zápas sjednocené křesťanské Evropy proti islámu.⁵⁴

⁵⁴ Latinské znění textu, označeného ve Varšavě (Archiwum Głównie Akt Dawnych) uloženém souboru Metryka koronna (svazek XI, pag. 578–587) nadpisem *Tractatus pacis toti christianitati fiendae*, vydal Jiří Kejř in: Václav Vaněček – Jiří Kejř: *Všeobecná mírová organizace podle návrhu českého krále Jiřího z let 1462–1464*, Praha 1964, s. 61–69, novočeský překlad pořídil Jaromír Kincl: tamtéž, s. 71–79. Obojí znovu přetištěno: Denko Čumlivski (ed.): *Jiří z Poděbrad, husitský král – přítel míru*, Praha 2014, s. 12–47. Z bohaté literatury zejména R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, II/4), s. 576–608; Václav Vaněček: Historický význam projektu krále Jiřího a vědecké problémy kolem něho, in: V. Vaněček – J. Kejř: *Všeobecná mírová organizace*, s. 7–58; Jaromír Mikulka: Jiří z Poděbrad a plán mírového uspořádání v Evropě, *Slovanský přehled* 50 (1964), s. 75–80, 154–159; F. G. Heymann: *George*, s. 293–315; J. Macek: K zahraniční politice krále Jiřího, zvláště s. 19–29; František Šmahel: *Husitské Čechy. Struktury. Procesy. Ideje*, Praha 2001, s. 461–462; Václav Drška: Zum Charakter des Friedensplans des böhmischen Königs Georg von Podiebrad, *Prague Papers on History of International Relations* (1999), s. 5–19; Jaroslav

Pius II. nepochybně postřehl v Jiříkově konkurenčním plánu i rys husitského mesianismu, bytostného přesvědčení českých utrakvistů, že jsou božím řízením povoláni k nápravě křesťanstva i Evropy. Více se však obával eventuální úspěšnosti diplomatické ofenzivy českého panovníka. Proto bezesbytku využil získaný náskok. V průběhu roku 1463 dosáhl narovnání mezi Matyášem a Fridrichem III. a vytvořil širokou protitureckou alianci, zahrnující též Benátky, Milánské vévodství a Burgundsko Filipa III., který si již dlouhá léta nárokoval post vrchního velitele kruciáty. Dne 22. října 1463 papež křížovou výpravu oficiálně vyhlásil. Poděbradův záměr, že stálý kongres delegátů evropských křesťanských států zasedne k prvnímu jednání v Basileji o neděli Reminiscere (26. února) 1464, vzal rychle za své.⁵⁵ V dané konstelaci

---

Boubín: Der Versuch einer Neuordnung Europas. Das Projekt König Georgs von Podiebrad und seines Rates Antonio Marini aus dem 15. Jahrhundert, in: *Auf der Suche nach einem Phantom? Widerspiegelungen Europas in der Geschichtswissenschaft*, ed. Georg Michels, Baden-Baden 2003, s. 93–106; týž: Mírový projekt Jiřího z Poděbrad, *Východočeské listy historické* 25 (2008), s. 27–39 (zde na s. 28 uvedeny téměř všechny významnější tituly k tématu); týž: Plán českého krále, který měl změnit Evropu, in: *Jiří z Poděbrad*, s. 49–61; Martin Nejedlý: Le premier projet d'union des Etats européens, conçu en Bohême dans les années 1463–1464 à l'initiative de Georges de Poděbrady, le „roi hussite“ et de son conseiller français Antonio Marini de Grenoble, *Prague Papers on the History of International Relations* (2008), s. 29–57; J. Smolucha: *Polityka*, s. 279–289. Cenu dosud neztratily stati, jimiž přispěli František Kavka (La Bohême hussite et les projets de paix de Georges de Podiebrad), F. G. Heymann (International Relations in Mid-fifteenth Century Europe and Their Significance for the Peace Plan of King Georg), Roman Heck (Polen und das Friedensprojekt Georgs von Podiebrad), Victor L. Tapié (Le projet pacifique de Georges et la politique française) i někteří další badatelé do publikace V. Vaněček (ed.): *Cultus Pacis*. Spíše aktualizací potenciál mají některé příspěvky popularizačního charakteru, například Josef Polišenský: *Jiří, král český, a jeho snahy o mír a bezpečnost v Evropě*, Praha 1997, zvláště s. 8–10; Miloslav Polívka: Jiří z Poděbrad a jeho evropský bezpečnostní koncept, in: *Od Velké Moravy k NATO. Český stát a střední Evropa*, ed. Jiří Přenosil, Praha 2002, s. 68–77; Zdeněk Veselý: Diplomatické aktivity Jiřího z Poděbrad, in: *Jiří z Poděbrad – národohospodář*, ed. Václav Liška, Praha 2010, s. 13–41, zvláště s. 21–34; týž: Ve službách husitského krále – poradci a diplomaté Jiřího z Poděbrad, in: *Jiří z Poděbrad pragmatik*, s. 3–26, zvláště s. 13–24; Petr Hora-Hořejš: *Evropan Jiří z Poděbrad, král do bouřlivých dob*, Praha 2014, s. 101–103. Na Jiřího setrvalý zřetel k odkazu reformních konciliů, ústící roku 1467 ve snahu svolat ve spolupráci s ostatními panovníky obecný synod, správně upozornil již Josef Macek: Král Jiří a Francie v l. 1466–1468, *ČSCH* 15 (1967), s. 497–534, zvláště s. 526–528.

⁵⁵ Krzysztof Baczkowski: *Zjazd Wiedeński. Geneza, przebieg i znaczenie*, Warszawa 1975, s. 30–32; K. Nehring: *Matthias Corvinus*, s. 13–23; A. Kalous: *Matyáš Korvín*, s. 66–69; O. Marin: Filip Dobrý, s. 68–69; J. Smolucha: *Polityka*, s. 294–296.

nemohl Jiří uspět, a to ani ve Francii, jejíž král se s papežem opět nepohodl. Kuriální diplomacie měla dlouhé prsty a Poděbradovu iniciativu zmařila.⁵⁶ Přesto Pius II. nehnal roztržku s českým králem do krajnosti. Připravenou bulu obsahující půhon na Jiřího Poděbradského, který se měl ve lhůtě 180 dnů dostavit kvůli podezření z hereze před papežský soud, neodeslal.⁵⁷

To ale ani v nejmenším neznamenal, že by kurie brala na Jiřího zvláštní ohledy a že by mu byla ochotna poskytnout sebemenší koncesí. Generální linie Piova nástupce Pavla II. vůči králi „dvojího lidu“ a husitům jako celku byla striktní. Roku 1465 uvedl papež přichystanou bulu v platnost a v prosinci 1466 prohlásil Poděbrada za zbaveného českého trůnu. V letech 1470–1471, kdy se zdálo, že Jiří získal v konfliktu s Římem a Matyášem Korvínem podporu vlivných říšských knížat, se kurie alespoň zdánlivě nevyhýbala jednání se zavrženým heretikem. V důvěrných instrukcích nicméně svým diplomatům přikazovala neustoupit požadavkům papežem sesazeného českého krále ani o píď. Smysluplnému dialogu mezi Římem a českými utrakvisty bránily stejné překážky jako o půl století dříve či o půl století později. Pozice obou stran zůstávaly neslučitelné. Institucionální církev trvala na respektování své autority a pokládala utrakvisty nadále za kacíře, husitské Čechy se naopak nemínily vzdát svých liturgických zvláštností, natož kompaktát, které svého času schválil obecný koncil. Mnozí údajní Jiříkovi spojenci z řad panujících středoevropských dynastií tehdy nastavovali těžce nemocnému českému vládci přívětivou tvář a dávali najevo ochotu intervenovat u papežské kurie v jeho prospěch. Ve skutečnosti ale jako supi trpělivě čekali, až zemře a oni se slétnou na kořist v podobě zbytku České koruny, jejíž větší část uznávala od

⁵⁶ R. Urbánek: České cesty na Západ a nejstarší dva české cestopisy, in: *Ve službách Jiříka krále. Deníky panoše Jaroslava a Václava Šaška z Bříkova*, Praha 1940, s. IX–XLVIII, zvláště s. XVII–XX; týž: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/4), s. 751–765; J. Smolucha: *Polityka*, s. 296–306; J. F. Lassalmonie: Ludvík XI., s. 192–193; Martin Nejedly: Deník panoše Jaroslava o poselstvu z roku 1464 jako historický pramen k plánu protitureckého tažení Jiřího z Poděbrad, in: P. Soukup, J. Svátek a kol.: *Křížové výpravy*, s. 202–215; Denko Čumlivski: Smlouva českého krále Jiřího z Poděbrad s francouzským králem Ludvíkem XI. z roku 1464, in: *Jiří z Poděbrad, husitský král – přítel míru*, s. 89–103.

⁵⁷ R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/4), s. 766–769.

roku 1469 jako svého krále Matyáše Hunyadiho.⁵⁸ I Jiříkův rival však v roli vládce Moravy ve vlastním politickém zájmu toleroval status quo daný kompaktátý.⁵⁹

Otázku, zda by Poděbrad obstál před Posledním soudem a dosáhl spasení, když jeho politika byla plná kompromisů i zjevného utilitarismu, zodpověděli utrakvističtí spisovatelé 15. a 16. století. V jejich textech figuruje král Jiří jako „stálý milovník kalicha Páně“.⁶⁰ V tomto smyslu byla obecně chápána i králova socha, umístěná pod velkým kalichem v průčelí hlavní husitské svatyně, chrámu Panny Marie před Týnem.⁶¹ Politická realita ovšem vyhlížela jinak. Jiří Poděbradský nedlouho před smrtí poznal, že kališnický král neskýtá v mezinárodní konstelaci záruku stability českého státu a vyslovil se pro nástup polského prince Vladislava, člena katolické dynastie Jagellonců. Nejstarší syn Kazimíra IV. získal po Matyášově skonu roku 1490 rovněž uherskou korunu. Středověká tradice sice ve středoevropském prostoru zvítězila v rovině personálního obsazování trůnů nad inovacemi, které přineslo bouřlivé 15. století, nicméně musela respektovat mohutnější sílu stavovství a v případě Čech a Moravy též rozdílnou konfesijní orientaci obyvatelstva. Z historického odstupu se Poděbradovo a Matyášovo kralování jeví jako intermezzo, které pouze na čas zbrzdilo zápas mezi Habsburky a Jagellonci o dosažení převahy ve střední Evropě. I tyto okolnosti naznačují, že návrh spolku evropských panovníků předložený „husitským“ králem mohl jen sotva uspět.

⁵⁸ J. Macek: K zahraniční politice krále Jiřího, s. 33–43; P. Čornej: *Světla a stíny*, s. 286–296.

⁵⁹ Josef Válka: *Husitství na Moravě. Náboženská snášenlivost. Jan Amos Komenský*, Brno 2005, s. 205–215; A. Kalous: *Matyáš Korvín*, s. 174–187.

⁶⁰ Tak Martin Kuthen ze Šprinsberka: *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích*, Praha 1539, fol. R3a.

⁶¹ Milena Bartlová: Na paměť svatých předků: husité a vizuální umění, in: *Husitské století*, s. 456–473, zde s. 471–472.

PODĚBRADSKÁ ÉRA: POJMENOVÁNÍ, VÝMĚR, PROBLÉMY

K sepsání této úvahy mě podnítil název sympozia, uspořádaného v Poděbradech na konci listopadu 2015. Pojmenování *Poděbradská éra v zemích České koruny* pozoruhodně reflektuje tradiční i novější principy v české a středoevropské historiografii, spojuje jedinečnost dějinného úseku, personifikovaného výrazným protagonistou, s teritoriálním záběrem, který se prosadil v českém dějepisectví po roce 1989 a se střídavým úspěchem usiluje rozrušit bohemocentrický (přesněji čecho-centrický) úhel pohledu. Zároveň však v sobě skrývá stěžejní problém, zda lze vztáhnout sousloví *poděbradská éra* (eventuálně *poděbradský věk*), označující třetí fázi *husitské epochy*,¹ na všechny korunní země. Můžeme opravdu a vědecky kvalifikovaně mluvit o poděbradské éře i na Moravě, ve Slezsku a v obojí Lužici, když v nich Jiří Poděbradský nevykonával úřad zemského správce a když zde jeho královská vláda byla kratší a svým politickým dosahem omezenější než ve vlastním Českém království? Nezapomínejme, že v Dolní Lužici panoval Jiří pouhých pět let!² V těchto souvislostech se logicky vnučuje další otázka. Kdy vlastně poděbradská éra v dějinách zemí Koruny české začíná a kdy končí? Je možné klást její začátek do roku 1437, kdy umírá Zikmund Lucemburský a kdy se Jiří z Poděbrad a Kunštátu objevuje

---

¹ První fázi tu myslím období od Husova vstupu na Betlémskou kazatelnu v roce 1402 do roku 1419, druhou fázi revoluční dění od první pražské defenestrace roku 1419 do přijetí kompaktát a plného uznání Zikmunda Lucemburského českým králem v roce 1436 (eventuálně do Zikmundovy smrti v prosinci 1437), třetí fázi léta 1436 (1437) – 1471, respektive 1485. Tohoto periodizačního schématu se v současnosti přidružuje většina českých historiků, i když odlišné pohledy pochopitelně existují. Analýza jednotlivých přístupů a zdůvodnění periodizačních hledisek by si zasloužila samostatné pojednání.

² Lenka Bobková – Luděk Březina – Jan Zdichynec: *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 87; Luděk Březina: Dolní Lužice, úřad zemského fojta a stavy na podzim středověku (1458–1490), in: Lenka Bobková a kol.: *Česká koruna na rozcestí. K dějinám Horní a Dolní Lužice a Dolního Slezska na přelomu středověku a raného novověku (1437–1526)*, Praha 2010, s. 87–105. zde s. 90–95.

poprvé jako nepřehlédnutelný aktér na politické scéně, nebo raději volit data jiná, například léta 1438, 1440 nebo 1444? A uzavírá se tato dějinná etapa vskutku Jiřího smrtí, jestliže i renomovaní historikové volí jako periodizační mezníky data jiná (a logičtější), například rok 1485 (kdy byl v Kutné Hoře uzavřen známý náboženský mír, jehož význam rozpoznal už František Palacký a umocnil Ernest Denis),³ respektive 1490, kdy smrt Matyáše Korvína ukončila v zemích Koruny české jednadvacet let trvající dvojvládu?

Kladu tyto otázky u vědomí, že současné pojmoslovné bádání namnoze uvízlo v pasti metavědy, neutápí-li se přímo v teoretizování o banalitách a v spekulativních hříčkách. Jistě, v kontextu českých dějin můžeme klidně a bez uzardění mluvit o poděbradské éře s tím, že se vztahuje k vlastnímu Českému království. Stejně tak přece hovoří Poláci o době jagellonské (a zvláště o časech Kazimíra IV.),⁴ respektive o zlatém podzimu polského středověku,⁵ Rakušané o evropském dějinném průlomů Fridricha III. Habsburského,⁶ Maďaři o epoše hunyadiovské a italští i další autoři o době italské renesance,⁷ jakkoliv renesance byla záležitostí relativně úzkých společenských a kulturních elit a zdaleka nezasáhla rovnoměrně celý Apeninský poloostrov. Některé pojmy, ač nepřesné, se zkrátka staly termíny, s nimiž už raději nic nepodnikejme. Protože jsou konvenční, každý jim rozumí, naopak jejich problematizování vnáší do věci spíše zmatek.

³ František Palacký: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, V, Praha 1968, s. 155–156; Arnošt Denis: *Konec samostatnosti české*, I, 3. vyd., Praha 1921, s. 225–227. V Denisově případě je ovšem nutné vzít v úvahu cílené zásahy překladatele Jindřicha Vančury, který smysl původního textu na mnoha místech posunul tak, aby vyhovoval Masarykovu vnímání českých dějin. K tomu Doubravka Olšáková: Husitství, Ernest Denis a spor o smysl českých dějin, *HT* 14 (2004), s. 83–112.

⁴ Patrně je to i v novějších syntetických pracích, viz například Kazimierz Baczkowski: *Dzieje Polski późnośredniowiecznej (1370–1506)*, Kraków 1999, s. 197–276.

⁵ Henryk Samsonowicz: *Złota jesień polskiego średniowiecza*, 2. vyd., Poznań 2001. I když autor vymezuje toto období léty 1330–1548, významné postavení zaujímá úsek dlouhé vlády Kazimíra IV.

⁶ Bernd Rill: *Friedrich III. Habsburgs europäischer Durchbruch*, Graz – Wien – Köln 1987.

⁷ Například Ruggiero Romano: *Tra due crisi: l'Italia del Rinascimento*, Torino 1971; Peter Burke: *The Italian Renaissance. Culture and Society in Italy*, Cambridge 1988 (český překlad *Italská renesance. Kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996).

Není přitom pochyb, že sousloví *poděbradská éra*, respektive *věk poděbradský*, je plodem romantického dějinného myšlení, přisuzujícího významné historické osobnosti určující vliv na formování dobového klimatu, eventuálně vycházejícího z představy, že se v životě vynikajícího jedince reflektují podstatné rysy dané epochy. Historická postava se tak často mění v symbol (či emblém) určité dějinné etapy, takže mluvíme například o Napoleonově (napoleonské) Francii, o Hitlerově (hitlerovském) Německu a o Stalinově Rusku (Sovětském svazu).⁸ Tato ustálená spojení mají znakovou povahu a často fungují jako žurnalistická klišé.⁹

V případě poděbradské éry lze romantické kořeny pojmu snadno doložit. Pozdně středověcí a raně novověcí kronikáři volili jako základní periodizační princip buď jednotlivé roky (tak činil třeba Václav Hájek v *Kronice české*), nebo dobu vlády konkrétních monarchů (například Martin Kuthen či Jan František Beckovský), což platí rovněž o letech 1458–1471, vyplněných panováním Jiřího Poděbradského.¹⁰ Ještě František Martin Pelcl se ve svých *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen* rozhodl roku 1774 pro kombinaci obojího principu, nepochybně i se zřetelem k tradičnímu očekávání potenciálního čtenářského okruhu.¹¹ Širší poděbradské období, zahrnující dobu interregna v letech 1440–1453 a vládu Ladislava Pohrobka (1453–1457) i Jiříkovu

⁸ Doklady k Napoleonově (napoleonské) Francii, vztahující se často k školnímu dějepisu, lze snadno nalézt na internetových vyhledávačích. Z významnějších knižních publikací k dalším souslovím viz například Matthew Hughes – Chris Mann: *Hitlerovo Německo. Život v období třetí říše* (v originále *Inside Hitler's Germany*), Praha 2002; Gerhard Besier – Francesca Piombo: *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*, Brno 2008; Richard Overy: *Diktátory. Hitlerovo Německo, Stalinovo Rusko*, Praha – Plzeň 2006; Václav Veber: *Stalinovo impérium (Rusko 1924–1953)*, Praha 2003.

⁹ Je Stalinovo Rusko inspirací pro manažery britských univerzit? *Britské listy* (online) 30. 5. 2014 (přístupno na <http://blisty.cz/art/73415.html>); Věslav Michalík: Putinovo Rusko jako Hitlerovo Německo? Co říkají fakta?, *iDnes.cz/Blog* (online) 3. 8. 2014 (přístupno na <http://veslavmichalik.blog.idnes.cz>).

¹⁰ Zdeněk Beneš: *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993, s. 45–49.

¹¹ Kromě listového a listinného materiálu čerpal Pelcl v případě let 1439–1471 vydatně z prací Aeney Silvia Piccolominiho, Martina Kuthena, Václava Hájka z Libočan, Iohanna Cochlaea, Bartoloměje Paprockého a Bohuslava Balbína.

(1458–1471), zaujímá v Pelclově knize 6 % textu.¹² Omezíme-li se na časový úsek do roku 1526, pak podíl stoupne na 9,7 %. Ačkoliv se Poděbrad v uvedené práci objevuje na scéně soustavně už od roku 1444, tedy od chvíle, kdy po smrti Hynce Ptáčka z Pirkštejna stanul v čele východočeských landfrýdů, je jeho jménem (*Georg von Podiebrad*) nazvaná až kapitola popisující přímé královské panování.¹³ Pouze na okraj dodávám, že Pelcl sice vnímal Jiřího historickou důležitost, avšak jinak je jeho hodnocení, podobně jako v případě celé husitské epochy, poněkud rozporné.

Posun v nazírání znamenal až přístup Václava Vladivoje Tomka v přehledně koncipované publikaci *Děje země české* (1843), a to nikoliv stránkovým rozsahem, nýbrž zdůrazněním Poděbradova dějinného zjevu. V pojetí pětadvacetiletého historika vystupuje Jiří jako nezpochybnitelná ústřední postava dějinného úseku let 1436–1471.¹⁴ Státnickému rozhledu a zahraniční politice poděbradského pána projevil Tomek jednoznačné sympatie: „Král Jiří choval svornost a přátelství se všemi králi a knížaty okolními, neboť ctili jej pro moudrost a důmysl jeho.“¹⁵ Není to ale charakteristika zcela původní, nýbrž víceméně parafráze slov tehdejšího Tomkova dobrodince Františka Palackého. Hodslavický rodák již v roce 1827 hovořil o Jiřího „veliké moudrosti a důmyslnosti...“,“¹⁶ čímž českého šlechtice a krále zařadil mezi uvážlivé státníky, jejichž působení má trvalejší a společensky prospěšnější význam než zbrklé činy odvážných, leč poněkud prostoduchých bojovníků.

¹² Franz Martin Pelzel: *Kurzgefasste Geschichte der Böhmen von den ältesten bis auf die itzigen Zeiten*, Prag 1774. Kniha obsahuje 620 stran autorova textu dovedeného až na práh současnosti. Inkriminované kapitoly *Böhmen ohne König, Ladislaw a Georg von Podiebrad* na s. 304–337.

¹³ Tamtéž, s. 323–337.

¹⁴ Kapitulu důstojně pojmenoval: *Od skonání husitské války až do smrti pana Jiřího Poděbradského, českého krále*, také dvě podkapitoly (*Jiří Poděbradský, správce království Českého; Jiří Poděbradský, král Český*) upozorňují svým názvem na protagonistu autorova líčení. Viz Wáclaw Wladiwoj Tomek: *Děje země České*, Praha 1843, s. 199–219, resp. s. 208–210, 210–219.

¹⁵ Tamtéž, s. 213.

¹⁶ František Palacký: *Vlastenské dějiny*, II. Domácí rozbroje a války v Čechách po dobytí Prahy I. 1448 a násl., *Časopis Společnosti Vlastenského museum v Čechách* 1/4 (1827), s. 9–57, zde s. 10.

V textech Františka Palackého i mladého Tomka (ale též v dílech některých českých preromantických a romantických beletristů)¹⁷ se skví Jiří Poděbradský téměř jako *rex iustus*, usilující, vzdor nepřízní doby, o stabilitu, mír a politickou i náboženskou harmonii. V tomto hodnocení se nesporně uplatnil fakt, že Poděbrad pocházel z českého šlechtického rodu, že získal trůn opravdovou volbou, provedenou českou stavovskou obcí, a že byl posledním panovníkem domácího (tj. etnicky českého) původu. Povýtce národní a politické hledisko tak hrálo prim, nicméně nadále tu existoval závažný problém. Římská církev v čele s papežem Jiřího kvůli jeho husitské konfesi a neochotě podrobit se vrcholným církevním orgánům uvrhla do klatby a své rozhodnutí odmítla revokovat. Hájit Poděbrada a jeho skutky znamenalo v období Metternichova absolutismu nepřímo kritizovat katolickou církev, zdůrazňovat osvěcenskou ideu náboženské snášenlivosti i právo na odlišné politické mínění. Pro Palackého byly tyto zásady jednoznačně historicky progresivní (on sám se nebál říci pokrokové),¹⁸ což v jeho očích propůjčovalo Jiřímu aureolu osobnosti vpravdě celoevropského významu. Poděbrad podle autora *Dějín národu českého* organicky dovršoval husitskou linii v politické sféře a svým zápasem s papežskou teokracií, srovnatelným s vystoupením Husovým, „stal se mučenníkem idey státu moderního.“¹⁹ Český král má v Palackého podání nezpochybnitelné rysy romantického hrdiny. Zosobňuje i anticipuje již novověké ideály, leč na evropské dějinné scéně zůstává až tragicky nepochopený a osamocený.²⁰ Přesto se statečně, leč marně snaží zlomit

¹⁷ Stručný přehled podává Jan Blahoslav Čapek: *Jiří z Poděbrad v české literatuře*, Praha 1940, s. 41–49.

¹⁸ K Palackého chápání pokroku Josef Fischer: *Myšlenka a dílo Františka Palackého*, I, Praha 1926, s. 137–140.

¹⁹ F. Palacký: *Dějiny*, IV, s. 627.

²⁰ Poděbrad nesporně náleží mezi psychologicky nejpropracovanější protagonisty Palackého *Dějín*, které v tomto směru patřičně vytěžila česká historická beletrie i historická malba. Palackého Jiří je (alespoň podle mého mínění) spíše než konstruktem vzorného protestanta, jako soudí Jiří Štaif, autorovým alter ego, vzorem téměř dokonalého státníka a politika, do něhož historik projektoval své hodnoty a zásady, aniž zkresloval historické realie. Více k Palackého portrétu a interpretaci „husitského“ krále J. B. Čapek: *Jiří z Poděbrad v české literatuře*, s. 49–51; Vít Vlnas: *Jiří z Poděbrad a jeho doba v českém výtvarném umění 19. století*, TA 8 (1997–1998), s. 143–187; Jiří Kořalka: *František Palacký (1798–1876). Životopis*, Praha 1999, s. 388–397; Petr Čornej: Ke genezi Palackého pojetí husitství, in:

nepřízeň osudu. Nedosti na tom. Jiří není pouze výraznou individualitou, která překročila souřadnice své doby. V jeho titánském úsilí se zračí a koncentrují odvážné demokratické tužby českého národa i jeho nejvlastnější historické poslání. Stačí si připomenout často uváděný citát: „Ale Čechy co zvláštní stát a celek nezůstávaly tenkrát obmezeny v domácí své působnosti, nýbrž vystoupily opět, a to poslednímkrát, na široké jeviště světa i staly se mocností evropskou...“²¹ Palackého tvrzení, že se v panovníkově osobě soustředily „všecky veřejné události“, pak ilustruje kontinuitu mezi romantickým myšlením a názory Wilhelma Diltheye, považujícího biografii mimořádné individuality za ideální žánr k osvětlení konkrétní historické epochy.²²

Při vědomí těchto souvislostí asi nepřekvapí, že Palacký věnoval období let 1439–1471 s dominantní postavou Poděbradovou 22 % celkového rozsahu svého vrcholného pětisvazkového díla. Odečteme-li přílohy, pak se toto číslo zvýší na plnou čtvrtinu. Přitom jde o pouhých 32 roků z více než sedmi století, jež autor zachytil. Naplnil tak své přesvědčení, že Jiřího panování „náleží mezi nejdůležitější doby dějin českých“.²³

Autor *Dějiny národu českého* fakticky stanovil rámec diskursu, v němž se hlavní proud české historiografie pohyboval více než jedno století,²⁴ a dal dějinné etapě, vymezené koncem husitské revoluce a nástupem jagellonské dynastie, též pojmenování, které se poměrně rychle ujalo. Ano, „copyright“ na sousloví *věk Jiřího z Poděbrad, Poděbradův věk*

František Palacký 1798/1998. *Dějiny a dnešek*, edd. František Šmahel – Eva Doležalová, Praha 1999, s. 123–137, zde s. 133–134; Jiří Štaif: *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009, s. 231–233. Poněkud překvapivý názor, že Palackého Jiří postrádá „přirozenou lidskost“, že spíše než aktéra dějinných událostí „připomíná tělem vybavenou abstraktní historiografickou entitu“ a že je více než ostatní postavy „umělým konstruktem“, zastává Kamil Činátl: *Dějiny a vyprávění. Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011, s. 74.

²¹ F. Palacký: *Dějiny*, IV, s. 285.

²² Pro ilustraci dodávám, že většina názvů kapitol čtrnácté (*Veliké bezkráloví v Čechách a král Ladislav. Rok 1439–1457*) a patnácté knihy (*Kralování Jiřího z Poděbrad. Rok 1457–1471*) Palackého *Dějin* je přímo svázána s Poděbradovou osobností. V prvním případě jsou to čtyři kapitoly ze sedmi, v druhém pak všech deset.

²³ F. Palacký: *Dějiny*, V, s. 285.

²⁴ Pro srovnání uvádím, že období let 1439–1471 zaujímá v narativních pasážích Tomkova *Dějepis města Prahy* rovných 20 %, rozumí se v úseku od pražských počátků do roku 1526.

(respektive *věk poděbradský*) i na označení *husitský král* patří Františku Palackému. *Věk Jiřího z Poděbrad*, zahrnující léta 1439–1471, se objevuje v podtitulu čtvrtého dílu *Dějiny*, vydaného ve dvou svazcích na sklonku Bachova neoabsolutismu,²⁵ a *věk poděbradský*, tentokrát pokrývající rozmezí 1438–1471, v rámci hesla *Čechy* na stránkách Riegrova naučného slovníku,²⁶ kde figuruje i husitský král.²⁷

Od Palackého všechny tyto pojmy přejímala jak česká historická beletrie (viz například Jiráskův nedokončený román *Husitský král*), tak vědecká historiografie, nejvýrazněji Rudolf Urbánek. Tento Gollův žák se k hodslavickému rodákovi (a neméně k Jiráskovi) programově přihlásil již názvem monumentálního, leč nedokončeného čtyřsvazkového spisu *Věk poděbradský*, původně součásti Laichtrových *Českých dějin*,²⁸ přehledným vylíčením Poděbradova života pod titulem *Husitský král*²⁹ a také synteticky pojatou kapitolou (*Doba poděbradská*) ve čtvrtém dílu *Československé vlastivědy*.³⁰ Na tomto místě si neodpustím malou poznámku. Palackého periodizace starších dějin a jeho pojmosloví (*Čechy vévodské*, respektive *knížecí*, *Čechy královské*, *věk jagellovský*) se přidržely

²⁵ František Palacký: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenů*, IV. *Věk Jiřího z Poděbrad*, 1. *Od r. 1439 do r. 1457 čili do smrti krále Ladislava*, Praha 1857; 2. *Od r. 1457 do r. 1471 čili do smrti krále Jiřího*, Praha 1859. Dodávám, že sedmá kapitola první části nese název: *O literatuře, sektách, rotách vojenských a mravech národu českého za věku Poděbradova*.

²⁶ Ps. (= František Palacký): *Čechy. Dějiny, I. Dějiny politické (do r. 1526)*, *Slovník naučný*, II. C – Ezzelino, ed. František Ladislav Rieger, Praha 1862, s. 375–388, zde s. 385–386. Ze tří dalších vydání uvádím František Palacký: *Stručný přehled dějin doby starší (až po r. 1526)*, in: František Palacký: *Spisy drobné, II. Články z oboru dějin*, ed. Vojtěch Jaromír Nováček, Praha 1902, s. 376–413; týž: *Stručný přehled dějin doby starší (až po rok 1526)*, ed. Rudolf Havel, Praha 1976.

²⁷ *Čechy. Dějiny politické (do r. 1526)*, s. 386.

²⁸ Rudolf Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/1–III/4), Praha 1915, 1918, 1930, 1962 (poslední svazek vydalo Nakladatelství Československé akademie věd, první tři Jan Laichter). Není bez zajímavosti, že o „slavné periodě Jiříkově“ mluví v úvodu k prvnímu svazku Laichtrových *Českých dějin* zakladatel a gestor edice Václav Novotný: *Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912 (České dějiny, I/1), s. XIV.

²⁹ Rudolf Urbánek: *Husitský král*, Praha 1926.

³⁰ Doba poděbradská, in: *Československá vlastivěda*, IV. *Dějiny*, ed. Václav Novotný, Praha 1932, s. 226–269. Kapitola je součástí širšího pojednání Prvních sto let utrakvismu (1429–1526), in: tamtéž, s. 163–340. I zde zůstává Urbánek fakticky věrný Palackého periodizaci (prosinec 1437 – 22. březen 1471).

celé generace historiků,³¹ což jen potvrzuje stěžejní význam geniálního Moravana pro vývoj české historiografie. Aniž si to vždy uvědomujeme, jeho myšlenkový vklad nás nadále ovlivňuje.

Leč zpět k hlavnímu tématu. Zřetel k Palackému je patrný nejen v Urbánkově periodizaci (*Věk poděbradský* začíná posledními dny Zikmunda Lucemburského na sklonku roku 1437) a v kompoziční struktuře,³² ale rovněž v sledování širšího středoevropského kontextu. Palacký se netajil názorem, že jeho zpracování poděbradské epopeje přinese mnoho nových poznatků též k německým, rakouským i uherským dějinám, neboť mnohé události spolu úzce souvisely. I proto podnikal rozsáhlé pramenné výzkumy v Mnichově, Lipsku, Jeně, Vratislavi a Vídni a ze stejného důvodu věnoval velikou péči německému znění „poděbradských“ svazků,³³ o jejichž distribuci do zahraničí osobně pečoval.³⁴ Urbánek Palackého heuristické zázemí ještě prohloubil, takže některé kapitoly *Věku poděbradského* představují ucelené exkursy do historie vedlejších zemí Koruny české i fundované průhledy nejen do problematiky středoevropské, nýbrž také italské, francouzské, burgundské a lucemburské.³⁵

³¹ Vycházím tu z názvů jednotlivých knih příslušných svazků Palackého *Dějin* i z výše uvedené stati v Riegrově naučném slovníku. Pro srovnání toliko namátkově Václav Novotný: *Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253)*, Praha 1928 (České dějiny, I/3); Josef Žemlička: *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 1997; týž: *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002; Josef Macek: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, I–IV, Praha 1992–1999.

³² Jestliže Palacký průkopnický do své práce zařadil kulturně-historickou kapitolu (*O literatuře, sektách, rotách vojenských a mravech národu českého za věku Poděbradova*), které si vysoko cenil, pak Urbánek toto téma ještě prohloubil a rozšířil, přičemž název jeho pojednání (*Od utrakvismu k Jednotě bratrské*) ani zdaleka nevystihuje tematický záběr. Viz R. Urbánek: *Věk poděbradský*, Praha 1930 (České dějiny, III/3), s. 595–989.

³³ Franz Palacký: *Geschichte von Böhmen*, IV. *Das Zeitalter Georgs von Poděbrad*, 1. *Die Zeit von 1439 bis zum K. Ladislav's Tode 1457*, Prag 1857; *Geschichte von Böhmen*, IV. *Das Zeitalter Georgs von Poděbrad*, 2. *K. Georgs Regierung (1457–1471)*, Prag 1860.

³⁴ J. Kořálka: *František Palacký*, s. 392–397; týž: Palacký, Sybel a počátky Historische Zeitschrift, *HT* 9 (1986–1987), s. 199–248, zde s. 214–216, 219–232, 242–246.

³⁵ Pramenný záběr se Urbánkovi rozrostl natolik, že ho ve svém hlavním díle nemohl v zamýšlené šíři uplatnit a musel tak mnohá zjištění zpřístupnit ve speciálních monografiích a rozsáhlých analýzách. Viz Rudolf Urbánek: *Konec Ladislava Pohrobka*, Praha 1924; týž: *Dvě studie o době poděbradské*, Praha 1929; týž: Volba Jiřího z Poděbrad za krále českého, *SPDMP* 5 (1932), s. 593–766; týž: Rudolf Urbánek: *K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě*, Praha 1940 (VKČSN, Třída pro filosofii, historii a filologii 11/1939,

Velký prostor, který Palacký s Urbánkem věnovali evropské politice, měl své důvody. První jsem již zmínil. Nejzajímavější prameny pro objasnění Jirřkovy činnosti se nezachovaly v českém prostředí, nýbrž za českými a moravskými hranicemi, konkrétně ve Slezsku, v rakouských zemích, v Polsku, v Uhrách, v německých oblastech Říše a v prostředí římské kurie. Tento geopolitický rozměr vyvstává i z edice, již Palacký vydal v souvislosti s přípravou čtvrtého svazku *Dějin*.³⁶ Druhý důvod už zde také zazněl. Bylo jím upřímné přesvědčení o celoevropském významu husitství a „husitského krále“, bez ohledu na fakt, že Poděbradovy aktivity budily ve vedlejších zemích Koruny české i jinde v Evropě spíše kritiku než souhlas. Fakt, že oba historikové hodnotili Poděbrada jednoznačně kladně a současně přikládali svému hledisku obecnější platnost, logicky vyvolávala již od Palackého časů námitky německých badatelů, ať již působili v českých zemích, německých oblastech Rakouska či v Říši (Adolf Bachmann, Colmar Grünhagen, částečně Georg Voigt).³⁷ Ale také zde existovaly rozdíly, podmíněné náboženskou a politickou orientací. V současnosti tolik vzývaný Johann Gustav Droysen s Palackým nepokrytě sympatizoval.³⁸

Zatímco František Palacký dokázal zaujetí pro „husitského krále“ koncepčně i literárně zvládnout, stal se autor *Věku poděbradského* obětí zvolené metody. Snaha propojit biografii nesporné dějinné osobnosti s empiricko-kritickou zásadou, že každý, třebaš sebenepatrnější údaj má nespornou důležitost a nesmí být opomenut, Urbánka limitovala a spolu s dalšími okolnostmi (například několikaletým „odskočením“ k záhadě legendy takzvaného Kristiána) mu nedovolila projekt

---

zvláštní otisk), s. 1–113. Svým způsobem sem náleží též rozsáhlé pojednání Jirásek a doba poděbradská, in: *Sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin*, edd. Miloslav Hýsek – Karel B. Mádl, Praha 1921, s. 32–133. Tato práce udivuje detailní znalostí historických reálií zvládnutých Jiráskem v jeho básních, povídkách, novelách a zejména v románu *Husitský král*, jehož charakteristika a rozbor (s. 112–133) přerůstá v Urbánkově podání až v apoteózu spisovatele a ovšem také Poděbrada.

³⁶ *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georgs von Podiebrad (1450–1471)*, ed. František Palacký, Wien 1860.

³⁷ Zřetelnou polemiku s Palackým představil Adolf Bachmann: *Geschichte Böhmens*, II. *Bis 1526*, Gotha 1905. O vztazích Palacký–Grünhagen J. Kořalka: *František Palacký*, s. 503–505; k Voigtovi týž: Palacký, Sybel a počátky *Historische Zeitschrift*, s. 230–232, 243–245.

³⁸ J. Kořalka: *František Palacký*, s. 409–410.

dokončit. *Věk poděbradský* nutně zůstal torzem,³⁹ podobně jako četná životopisná díla Urbánkova generačního vrstevníka a univerzitního spolužáka Zdeňka Nejedlého.

Vzdor vyřčeným výhradám však Palacký a Urbánek s vymezením, interpretací i hodnocením poděbradského věku do značné míry uspěli. Jejich optiku přejali další badatelé, kteří oceňovali (či alespoň doceňovali) historický přínos husitství, ať již psali práce syntetičtějšího zaměření (Ernest Denis, Kamil Krofta),⁴⁰ nebo se speciálně věnovali „husitskému králi“. Mezi nimi jsou dodnes nepominutelné knihy Fredericka G. Heymanna a Otakara Odložilíka, v nichž evropský kontext programově zaujímá rozsáhlé místo, v druhém případě zdůrazněné i v podtitulu.⁴¹ Ač oba historikové začínají výklad v podstatě rokem 1440, považovali za potřebné vrátit se k předcházejícím událostem, Heymann k Lipanům jako thermidoru husitské revoluce a kompaktátům, Odložilík pak ke kompaktátům a k brněnsko-jihlavským úmluvám, uzavřeným v letech 1435 a 1436 mezi husity a císařem Zikmundem.⁴² Ukončení husitské revoluce se tedy i v jejich chápá-

³⁹ K metodě Urbánkova *Věku poděbradského*, k jeho dalším pracím o poděbradské době a k „idealizovanému obrazu“ krále Jiřího například Jaroslav Marek: Za Rudolfem Urbánkem, *Brno v minulosti a dnes* 5 (1963), s. 245–251 (nyní in *Mistra dělá zkratka. Studie a eseje Jaroslava Marka*, Brno – Praha 2016, s. 285–294); František Kutnar – Jaroslav Marek: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997, s. 703–710. Dále též Jaroslav Dřimal: Akademik Rudolf Urbánek, *Sborník Matice moravské* 81 (1962), s. 242–248; Jaroslav Boubín: Rudolf Urbánek: historik husitského a poděbradského věku, in: *Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů*, ed. Tomáš Borovský, Brno 2008, s. 83–96; týž: Drobná glosa k portrétu historika, in: *Česká husitská reformace*, edd. Zdeněk Víšek – Božena Hrabánková, Slaný 2011 (Slánské rozhovory 2010), s. 44–46, zde s. 45; Jiří Lach: *Laichterovo nakladatelství a projekt České dějiny. Studie a edice*, Olomouc 2008 (zde na s. 38–40, 62–63 a 103 o potížích, jež Urbánková empiricko-kritická metoda, bazírující na využití kompletní heuristiky, nakladatelství způsobila); týž: Laichterův projekt České dějiny v kontextu české nakladatelské praxe, *ČMM* 127 (2008), s. 67–96, zde s. 72–75, 83–84, 95.

⁴⁰ Arnošt Denis: *Konec samostatnosti české*, s. 3–180; Kamil Krofta: *Dějiny československé*, Praha 1946, s. 213–251. Kapitola příznačně nazvaná *Doba poděbradská (1436–1471)* tvoří druhou část oddílu pojmenovaného *Doba husitská (1415–1526)*. Kroftovo hodnocení se od Palackého a Urbánkova v podstatě neliší.

⁴¹ Frederick Gotthold Heymann: *George of Bohemia. King of Heretics*, Princeton – New Jersey 1965; Otakar Odložilík: *The Hussite King. Bohemia in European Affairs 1440–1471*, New Brunswick – New Jersey 1965.

⁴² F. G. Heymann: *George of Bohemia*, s. 7–12; O. Odložilík: *The Hussite King*, s. 9–18.

ní jeví jako počátek poděbradského věku. Krátce nato akceptoval Palackého a Urbánkovu periodizaci též známý přehled dějin českých zemí, vydaný v gesci sudetoněmecké mnichovské instituce Collegium Carolinum. Příslušná kapitola, zabývající se obdobím 1437–1471, nese pojmenování *Das Zeitalter Georgs von Podiebrad*.⁴³ Jistě i proto, že její autor Ferdinand Seibt, rodák z Dubé u Mělníka, udržoval kontakty s českými historiky.

Marxismus ovšem pro personalistické chápání dějin porozumění neměl a razantně prosazoval konceptualizaci (a pochopitelně též periodizaci) na základě sociálně-ekonomických procesů, respektive revolučních zvratů.⁴⁴ Oficiální poúnorová česká marxistická historiografie tak dosavadní převládající pojetí, v němž poděbradské období tvořilo integrální, byť závěrečnou součást husitství, dramaticky přehodnotila. Časový úsek let 1437–1620 figuruje v oficiálních kompendiích, příručkách, skriptech a učebnicích, publikovaných po roce 1948, jako doba *znovuupevnění feudalismu*. To samo o sobě naznačovalo její regresivní ráz v porovnání s časem revolučního husitství. Marxistická (a stalinismem ještě umocněná) adorace revolučního dění nutně vrhala stín na vše, co revolučnímu husitství předcházelo (vláda Karla IV. a jeho syna Václava IV.), i na desetiletí následující po odeznění mohutné bouře.⁴⁵ Poděbradská éra se ortodoxním marxistům jevila jako úpadek původních husitských myšlenek, deformovaných kompromisními kompaktáty. Ve své podstatě však tento pohled nebyl ničím jiným než modifikovaným

⁴³ *Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder, I. Die böhmischen Länder von der archaischen Zeit bis zum Ausgang der hussitischen Revolution*, ed. Karl Bosl, Stuttgart 1967, s. 537–568.

⁴⁴ Pregnantně se v tomto směru vyjádřil František Graus v souvislosti s Janem Husem: „Soudím však, že jako začátek revolučního hnutí nemůže být brán osud jednotlivce, nýbrž pouze *masové* vystoupení revolučního lidu...“ František Graus: *Pokus o periodisaci českých dějin v období feudalismu*, I, *ČsČH* 1 (1953), s. 202–213, zde s. 209.

⁴⁵ Tak například Václav Husa: *Epochy českých dějin*, Praha 1949, s. 40–43. Autor ovšem nevěnuje Poděbradovi jedinou zmínku, husitství končí podle něho „porážkou nejlepších revolučních živilů“ u Lipan a odděluje první (v polovině 12. století začínající) a druhou epochu feudalismu, trvající „do porážky bělohorské“. Tamtéž, s. 41, 43. Uvedenou Husovou práci se zabýval Eduard Maur: Václav Husa – historik, in: *Václav Husa (Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy, IV)*, Praha 1989, s. 69–135, zde s. 109–110. Zamyšlení nad dobově podmíněným termínem *znovuupevnění feudalismu* a vymezením *předbělohorské doby*, pokrývající léta 1526–1620, publikoval svého času Josef Janáček: *Předbělohorská doba v českých dějinách*, *FHB* 11 (1987), s. 27–40, zde zvláště s. 28–29.

stanoviskem části vědců (mezi nimi též T. G. Masaryka), publicistů a umělců, kteří na sklonku 19. a v prvních dvou decenních 20. století meditovali o příčinách bělohorské porážky a vysvětlovali ji descendentním vývojem, nastoupeným vzápětí po lipanské bitvě a logicky ústícím v „koniec samostatnosti české“. Zaujetí pro nositele „čistých“ ideálů, ztělesňovaných Husem, tábority, popřípadě Chelčickým (jemuž ovšem marxisté vyčítali nerevoluční, pasivní postoj),⁴⁶ proti sobě automaticky stavělo „pokrokové“ radikály a „zpátečnické“, respektive „konzervativní“ elementy.⁴⁷ Dnes již k svému prospěchu víme, že toto uvažování nebylo příznačné jen pro české prostředí, nýbrž reflektovalo obecnější evropské duchovní trendy, mimo jiné odpor k názorově bezbřehému liberalismu.⁴⁸ Programový, zřetelně artikulovaný, tedy radikální postoj se zdál být východiskem z mravní krize společnosti, tolerující příliš mnoho „pravd“. Marxismus, který redukoval skutečnost do snadno srozumitelných schémat, byl ještě radikálnější než jiné antiliberální proudy. Marxistické zbožnění revoluce pak v kombinaci s její dogmatickou definicí (o revolucích jako vrcholných fázích třídního boje lze prý mluvit výhradně v případě přechodu od vývojově nižší společensko-ekonomické formace v kvalitativně vyšší stupeň, což nebyl případ husitství) vedlo v české (a následně též ve východoevropské) historiografii k petrifikaci termínu *husitské revoluční hnutí*, rámovaného léty 1419–1437. Praktickým důsledkem tohoto přístupu bylo záměrné a umělé roztržení progresivní *revoluční husitské fáze a fáze poděbradské* do dvou rozdílných epoch, jejichž rozhraní tvoří porážka husitských radikálů u Lipan, respektive likvidace jejich zbytků (ve skutečnosti šedesátičlenné Roháčovy skupiny) po dobytí hradu Sionu.⁴⁹

⁴⁶ Josef Macek et al. (edd.): *Přehled československých dějin*, I. Do roku 1848, Praha 1958, s. 280–281.

⁴⁷ K tomu Maciej Górny: *Między Marksem a Palackým. Historiografia w komunistycznej Czechosłowacji*, Warszawa 2001, s. 69–84 (nově je k dispozici český překlad *Mezi Marxem a Palackým. Historiografie v komunistickém Československu*, Praha 2018); týž: „Husitské revoluční hnutí“ v české historiografii stalinského období, in: *Husitský Tábor a jeho postavení v české historiografii v 70. a 80. letech 20. století*, edd. Doubravka Olšáková – Zdeněk Vybíral, Tábor 2004 (HT – Supplementum 2), s. 129–148, zde s. 133–137.

⁴⁸ K tomu Zdeněk V. David: *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutheřovi*, Praha 2012, s. 27–56.

⁴⁹ Tvůrcem této koncepce byl, jak je známo, Josef Macek: *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1952. V rámci širší úvahy o periodizaci českých dějin ji podpořil František Graus: *Pokus*

Pro marxisty nepřijatelný termín *poděbradský věk* tak z periodizačního schématu zmizel. Tyto názory, zastávané zejména Václavem Husou, Josefem Mackem i Františkem Grausem, ovšem nesdílel, a to ani po svém ztotožnění s politikou komunistické strany, Zdeněk Nejedlý. Velký obdivovatel Františka Palackého a Aloise Jiráska nemohl v žádném případě připustit, že husitství končí u Lipan, což Mackovi mezi čtyřma očima sdělil a sám se v periodizaci českých dějin přidržel hodslavickeho rodáka.⁵⁰ Ostatně mínění o poděbradské éře jako nedílné složce husitství srozumitelně vyjádřil už ve svých dvaceti letech.⁵¹

I když v marxistické periodizaci, prosazené v oficiálním diskursu padesátých let,⁵² nenalezneme sousloví *věk poděbradský*, Jiřího z Poděbrad ani české komunistické dějepisceťv pominout dost dobře nemohlo.

---

o periodisaci českých dějin v období feudalismu, I, s. 209–210. Vykročení k ní ale už dříve učinil a do svého výkladu československých dějin ji zabudoval Václav Husa: *Dějiny Československa*, Praha 1961, s. 78–96. Zatímco Macek po jistém váhání (a s podporou Františka Grause) uzavřel husitství rokem 1437, Husa, ve shodě s pojetím obsaženým na stránkách pojednání o epochách českých dějin, už bitvou u Lipan. I tento detail odráží tenzi mezi Václavem Husou a vůdčími představiteli tehdejšího Historického ústavu Československé akademie věd (Josef Macek, František Gaus), patrnou nejen v diskusi o periodizaci. K ní mimo jiné E. Maur: Václav Husa – historik, s. 110; Jiří Jílek: František Gaus a „Maketa“, in: *František Gaus – člověk a historik*, edd. Zdeněk Beneš – Bohumil Jiroušek – Antonín Kostlán, Praha 2004, s. 57–68; Naděžda Morávková: *František Gaus a československá poválečná historiografie*, Praha 2013, s. 88–97.

⁵⁰ Viz Zdeněk Nejedlý: *Dějiny národa českého*, I. Starověk, 2. vyd., Praha 1953, s. 44–45. Mackovo osobní sdělení o Nejedlého výtce jsem zveřejnil ve studii Husitská tematika v českém filmu (1953–1968) v kontextu dobového nazírání na dějiny, I, *Iluminace* 7/3 (1999), s. 13–43, zde s. 25. Nejedlého názory na husitství, jež v padesátých letech nebudily jednoznačné reakce, analyzoval Jan Randák: *V září rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948–1956*, Praha 2015, passim. O Nejedlého vztahu k poúnorovým marxistům Jiří Křestan: *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha – Litomyšl 2012, s. 422–425.

⁵¹ V typicky personalistickém duchu a s inspirací čerpanou z výkladů Gollových a Masarykových tehdy napsal: „První fázi čistého mravního nadšení reformního vidíme v Husovi. Sílu tohoto nadšení na poli válečném v Žižkově, nejčistší výsledek v Chelčickém. Rokycanova doba je dobou mužnosti husitství, jež uhájivši svou existenci dochází až královského trůnu.“ Zdeněk Nejedlý: M. Jan z Rokycan. K oslavě jeho pětistých narozenin, *Světobzor* 32/40 (1898), s. 569–572, zde s. 569.

⁵² Řadu zajímavých postřehů k tomuto tématu publikoval Adam Hudek: Vytváranie marxistickej periodizácie československých dejín v 50. rokoch 20. storočia, in: *Proměny diskursu české marxistické historiografie (Kapitoly z historiografie 20. století)*, edd. Bohumil Jiroušek a kol., České Budějovice 2008, s. 253–270. Do širšího kontextu formování oficiální marxistické historiografie ve státech sovětského bloku zasadil periodizační debaty

V oficiálním *Přehledu československých dějin* (autorem příslušné pasáže byl Josef Macek) i ve známých skriptech Kavkových dostal přiděleny dvě podkapitoly, objímající, analogicky jako v práci Tomkově, časy jeho gubernátorství a kralování.⁵³ V marxistické interpretaci ovšem v žádném případě není lidovým, národním či „husitským králem“ (jako příslušník významného panského rodu a nejbohatší český šlechtic, eo ipso vykořisťovatel, jím už z principu být nemohl),⁵⁴ přesto mu autoři přiznali jistou pokrokovost i historickou velikost jakožto tvůrci *centralizované feudální monarchie*, opírající se o politickou součinnost nižší nobility a měst, brzdící kořistnické choutky vysoké šlechty a vzdorující „nejreakčnějším silám tehdejší Evropy“, zejména papežské kurii.⁵⁵ Výrazný etatismus, navazující na tradici české historiografie druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století, byl pro poválečný marxistický diskurs příznačný, stejně jako hrátky s pojmem centralizovaná feudální monarchie. Pod tento zastřešující termín marxistické dějepiscevtví Jiříkovu vládu začlenilo. Ve skutečnosti ovšem Poděbradovy aktivity

---

Maciej Górny: *Przed wszystkim ma być naród. Marksistowskie historiografie w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2007, s. 85–161.

⁵³ František Kavka: *Přehled dějin Československa v epoše feudalismu*, II. (od poloviny 14. stol. do r. 1526), Praha 1955, s. 200–214; Josef Macek et al. (edd.): *Přehled československých dějin*, I. Do roku 1848. Maketa, Praha 1958, s. 271–278.

⁵⁴ Charakteristicky přímočaré zdůvodnění podal v polovině padesátých let František Kavka: „Jiří byl nepochybně velký feudální politik a státník. Buržoasní historiografie jej nesprávně ovšem vydávala za ‚husitského‘, ‚lidového‘ krále. Ničím takovým Jiří nikdy nebyl. Sám byl jedním z největších českých feudálů a neváhal jakékoliv projevy lidového odporu rázně potlačit... Koncepce Jiřího jako národního a lidového krále měla svou funkci v době bojů české buržoasie s buržoasií německou v Rakousko-Uhersku v letech sedmdesátých, čímž bylo zároveň akcentováno cizáctví Habsburků, a došla svého uměleckého vyjádření ve známém proroctví Smetanovy ‚Libuše‘, kde byl Jiří charakterisován jako ‚poslední rek, jenž z národa na trůn byl povolán‘, i v Jiráskově románu ‚Husitský král‘. Po r. 1918 ovšem oslavování lidové vlády Jiřího naší buržoasií chtělo ukázat, že ne husitská revoluce, ale husitské království jest vzorem hodným následování. Záměrným zveličováním jinak nesporného diplomatického umění Jiříkova měl být oslaven soudobý koaliční čachr a povýšen nad revoluční úsilí mas. Sem směřovalo vychvalování jeho umění kompromisu Pekařem a po něm Ed. Benešem.“ Viz F. Kavka: *Přehled dějin Československa*, II, s. 212–213. Tato pasáž budiž varováním pro všechny, kteří v postmoderním zaujetí dekonstruují historiografické (i umělecké) texty povytce prvoplánově.

⁵⁵ „Jiří z Poděbrad nebyl ani husitským, ani lidovým králem, ale byl *velkou postavou našich národních dějin*.“ Tamtéž, s. 213 (podtrhl F. Kavka). K Poděbradovu obrazu v historiografii stalinského období M. Górny: *Między Marksem a Palackým*, s. 105–107.

tvořily součást formování *stavovského státu*, k jehož vzniku otevřela prostor husitská revoluce.⁵⁶

Neudržitelnost koncepce, kterou marxistické dějepisectví prezentovalo v padesátých letech, se ukázala hned po roce 1960. Přispěl k tomu i fakt, že uměnovědné obory (dějiny umění, muzikologie), především pak literární věda na odtržení poděbradského věku od revoluční etapy nikdy nepřistoupily a vnímaly husitství celistvě, konkrétně od takzvaných Husových předchůdců až do roku 1471. Zřetelně to dokládá reprezentativní dvojdielná antologie, publikovaná v letech 1963–1964 a pojmenovaná *Výbor z české literatury doby husitské*.⁵⁷ Stejný princip respektoval i první svazek takzvaných akademických *Dějin české literatury*.⁵⁸ Zejména v případě *Výboru* cítíme silný (byť takticky upozaděný) vliv Rudolfa Urbánka, těšícího se až do své smrti (26. července 1962) neformální autoritě. Rozhodující však byly důvody jiné. Z hlediska kulturního, myšlenkového a politického klimatu tvoří období let 1402–1471 skutečně organický celek, propojený i aktivitami celé řady výrazných individualit, působících v revolučním i porevolučním (poděbradském) období. Z politiků a vojáků stačí za všechny uvést Přibíka z Klenové, Jakoubka z Vřesovic a na katolické straně Oldřicha II. z Rožmberka, z literárně činných osobností pak Husovy i Jakoubkovy žáky Mikuláše z Pelhřimova, Jana Rokycanu, Martina Lupáče a samozřejmě též svérázného Petra Chelčického. Půlit jejich životy nedává valný smysl. I po Lipanech setrvali hlavní aktéři z řad radikálních a umírněných husitů i katolíků na dějinné scéně a spoluutvářeli poměry v česko-moravském prostoru.

⁵⁶ Zdeněk Vybíral: Dějiny stavovství v pohledu poválečného českého marxismu a následný „velký obrat“, in: *Proměny diskursu české marxistické historiografie*, s. 427–446, zde s. 428–430.

⁵⁷ *Výbor z české literatury doby husitské*, I–II, edd. Bohuslav Havránek – Josef Hrabák – Jiří Daňhelka a kol., Praha 1963–1964. Provázanost obou svazků je podtržena vnitřním členěním. První obsahuje oddíly: Husovi předchůdci a Období bojovného husitství, druhý pak zahrnuje: Období od let třicátých do konce šedesátých. Argumentaci pro zvolenou periodizaci podal Josef Hrabák ve vstupním pojednání Uvedení do vývoje literatury doby husitské, in: *Výbor*, I, s. 5–30.

⁵⁸ *Dějiny české literatury*, I. *Starší česká literatura*, ed. Josef Hrabák, Praha 1959, s. 185–279 (kapitola *Zlidovění literatury v době husitské*).

Oficiální marxistická historiografie opustila dogmatický přístup v roce 1964, v zjevné souvislosti s 500. výročím Poděbradova projektu spolku evropských panovníků, zařazeným na seznam významných jubileí UNESCO. Hlavní podnět k přehodnocení dosud striktních interpretací, jež mezitím v patřičně zjednodušené podobě zakotvily v dějepisných učebnicích, dalo však politické „oteplení“, nastartované v letech 1962–1963. První vlašťovkou změněného kursu byl slavný článek Františka Kavky o Karlu IV., polemizující s tehdy platnou „žalostnou karikaturou“ panovníka, který se trvale zapsal do českých dějin.⁵⁹ Týž historik pak na mezinárodním sympoziu konaném v září 1964 u příležitosti výročí Poděbradova plánu proslovil úvodní referát, v němž Jiříkovo úsilí jednoznačně začlenil do kontextu široce pojímaného husitství a naznačil, že poděbradský věk byl logickým pokračováním revolučního dění.⁶⁰ Opravdový obrat, pro marxisty takřka karteziánského významu, představovala úvaha nonkonformního filozofa Roberta Kalivody, přednesená v závěru sympozia. Navázal v ní na své kritické poznámky vyslovené již v únoru 1959 na adresu prvního svazku *Přehledu československých dějin*.⁶¹ Tentokrát ještě důrazněji deklaroval, že „poděbradská doba není nějakým lineárním úpadkem husitského revolučního hnutí“, nýbrž je „jeho organickým

⁵⁹ František Kavka: Karel IV. a jeho doba, *Dějiny a současnost* 5 (1963), č. 11–12, s. 5–12 (přetištěno in: F. Kavka: *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisectví*, Praha 2002, s. 99–110).

⁶⁰ František Kavka: La Bohême hussite et les projets de paix de Georges de Podiebrad, in: *Cultus Pacis. Études et documents du „Symposium Pragense Cultus Pacis 1464–1964“. Commemoratio pacis generalis ante quingentos annos a Georgio Bohemiae rege propositae*, ed. Václav Vaněček, Praha 1966, s. 13–20.

⁶¹ Kalivodův diskusní příspěvek na liblickém semináři podrobně parafrázovala Jaroslava Pešková: K některým metodologickým problémům výkladu československých dějin, *Filosofický časopis* 8 (1960), s. 115–122. Kalivoda tu podtrhl své výhrady k užívání pojmu *chudina*, k interpretaci historické role Jana Želivského, důsledně mluvil o *husitské revoluci* a požadoval, aby v podrobnějším zpracování československých dějin byl výklad rozšířen o závěrečnou část, která by „vylicila a zhodnotila vyústění revoluce (doba poděbradská). To umožní postihnout širší a hlubší souvislosti husitské revoluce. Husitská revoluční krize ve svých bezprostředních souvislostech trvá sto let; v tomto stoletém rozmezí lze rovněž postihnout její vývojové zákonitosti. Neboť doba poděbradská znamená v podstatě uhájení a zabezpečení husitského programu v pojetí pravého křídla husitské měšťanské opozice...“ Tamtéž, s. 117.

vyústěním a završením“.⁶² Nijak také neskrýval vztah k autorovi *Dějiny národu českého*: „Jde-li přitom o určitý návrat k Palackého hodnocení poděbradského věku, není snad třeba zdůrazňovat, že jde o ten druh návratu, který je zároveň krokem vpřed – pochopitelně že i za Palackého.“⁶³ Pojem *věk poděbradský* se tak rychle vřadil zpět do oficiálního diskursu, podpořen i skutečností, že se krátce předtím podařilo vydat poslední dokončený svazek stejnojmenného díla Rudolfa Urbánka. Kromě toho vrátil Kalivoda do hry i termín *husitská revoluce*, běžně užívaný i meziválečnými levicově orientovanými historiky a publicisty (Jan Slavík, Kurt Konrad), jimiž se autor inspiroval.⁶⁴ S tím se ale nespokojil. Avizované rozhodnutí postoupit za Palackého (a zamlčené též za Masaryka) naplnil překvapivou tezí, že „husitská revoluce není revolucí poraženou, nýbrž revolucí vítěznou“.⁶⁵ To zákonitě vrhá i jiné světlo na Lipany, které je nesprávné charakterizovat „jako porážku husitského revolučního hnutí. Lipanskou bitvou začíná – díváme-li se do dalších desetiletí – nové přeskupení husitských a protihusitských

⁶² Robert Kalivoda: Die hussitische Revolution und die Podiebrader Epoche, in: *Cultus Pacis*, s. 167–178. Odkazují na o rok dříve publikované české znění Husitská revoluce a poděbradská epocha, *Filosofický časopis* 13 (1965), s. 387–393, zde s. 387 (přetisk statí též in: Robert Kalivoda: *Husitská epocha a J. A. Komenský*, Praha 1992, s. 81–94).

⁶³ R. Kalivoda: Husitská revoluce a poděbradská epocha, s. 387.

⁶⁴ Jan Slavík: *Husitská revoluce*, Praha 1934; Kurt Konrad: *Svoboda a zbraně. Kapitoly z dějin revolučních válek. Z literární pozůstalosti popraveného historika a publicisty*, ed. Rudolf Beck, Praha 1949; též: *Husitská revoluce*, ed. Rudolf Beck, Praha 1950 (text nevydané práce znal Kalivoda ze stránkového obtahu, který měl k dispozici v plátěné vazbě). Posledně uvedený titul ovšem nebyl v pravém slova smyslu dílem Konradovým, nýbrž editora, který na základě Konradových excerptů vytvořil ucelený koncepční text. Zveřejnění autentických Konradových materiálů znamenalo pro mnohé marxisty, kteří se jeho interpretace dovolávali, opravdový šok. Viz Kurt Konrad: *Dějiny husitské revoluce*, ed. Rostislav Nový, Praha 1964. Kromě Kalivodova pojednání se termín *husitská revoluce* v předstihu (byť nezdůvodněně) objevuje v pasážích, které Josef Macek uveřejnil in: *Československá vlastivěda*, II. *Dějiny*, I, Praha 1963, s. 245–277. Jinak se však výklad, operující i pojmem *znovuupevňování feudalismu* (s. 307), přidržuje roku 1958 vydaného *Přehledu československých dějin*, s nímž se textově na mnoha místech kryje. Tehdejší Mackovo terminologické kolísání potvrzuje fakt, že v téměř paralelně publikované knize mluví o *husitském revolučním hnutí*. Viz Josef Janáček (ed.): *Dějiny Prahy*, Praha 1964, s. 173–204. Obdobných pojmoslovných neujasněností se nevyvaroval ani V. Husa: *Epochy českých dějin*, s. 40, 41.

⁶⁵ R. Kalivoda: Husitská revoluce a poděbradská epocha, s. 387.

sil, začíná nová konsolidace *vítězného* husitství na bázi *pravého středu*, na bázi *poděbradské*.⁶⁶

Můj pohled na husitství citované Kalivodovy věty zásadně a trvale ovlivnily.⁶⁷ To ale není na tomto místě podstatné. Důležitější bylo, že ruku v ruce s úsilím dalších badatelů, namnoze zastoupených na sympoziu o Poděbradově projektu, prolomily dogmata a stereotypy, které po únoru 1948 zatížily interpretaci husitství ve vědě i ve veřejném prostoru. Bohužel, stalo se tak v době, kdy husitství, zdiskreditované komunistickou propagandou, většinu české společnosti už nezajímalo. Pro budoucí badatelské směřování měla ovšem Kalivodova úvaha i koncepční příspěvky některých jiných českých a zahraničních vědců publikujících v polovině šedesátých let význam zcela mimořádný. Ve stejném roce, kdy *Filosofický časopis* zveřejnil české znění Kalivodova poděbradského vystoupení, vydal Ferdinand Seibt knihu *Hussitica*, v níž husitství pojal jako stavovskou revoluci.⁶⁸ Přihlédneme-li k bohaté vědecké produkci let 1964–1967, podnícené též husovským jubileem v roce 1965 a silícími kontakty s cizinou,⁶⁹ jeví se tento krátký úsek

⁶⁶ Tamtéž, s. 388.

⁶⁷ Kalivodovy koncepce husitství se v poslední době dotkla řada autorů. Kromě již zmíněných tak například učinili František Šmahel: Husitský věk v pojetí Roberta Kalivody, in: *Historiko-filozofické dílo Roberta Kalivody*, Olomouc 2000, s. 23–35 (na s. 30–31 o Kalivodově vystoupení na konferenci Cultus Pacis); Jan Mervart: Koncepce dějin Roberta Kalivody a přijetí jeho Husitské ideologie, in: *Proměny diskursu české marxistické historiografie*, s. 337–354; Vojtěch Čurda: Myšlení Roberta Kalivody v kontextu šedesátých let, *Marginalia Historica* 3/2 (2012), s. 26–31.

⁶⁸ Ferdinand Seibt: *Hussitica. Zur Struktur einer Revolution*, Köln – Graz 1965. Kniha vyvolala v českém vědeckém prostředí velkou pozornost. Recenzní úvahy ji věnovali František Šmahel – Jaroslav Mezník: Husitství – stavovská revoluce?, *Sborník Matice moravské* 86 (1967), s. 231–241; Robert Kalivoda: Seibtova *Hussitica* a husitská revoluce, *AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 8/2 (1967), s. 61–83 (přetisk in: Robert Kalivoda: *Husitská epocha a J. A. Komenský*, s. 95–121); Josef Macek (ČSČH 15 /1967/, s. 225–231). Těto reflexe si mimo jiné povšiml Martin Nodl: *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007, s. 120–121.

⁶⁹ Bylo by tu možné odkazovat na práce Františka Šmahela, Jaroslava Mezníka, Amedea Molnára, Jiřího Kejře, Františka Hoffmanna a Karla Hrubého, za připomenutí však stojí dvě velké syntézy, jedna (byť v důsledku politické nepřízně opožděně zveřejněná) práce domácí a jedna zahraniční. Viz František Michálek Bartoš: *Husitská revoluce*, I. *Doba Žižkova 1415–1426; Husitská revoluce*, II. *Vláda bratrstev a její pád 1426–1437*, Praha 1965–1966 (České dějiny, II/7–II/8); Howard Kaminsky: *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley – Los Angeles 1967 (autor výklad ukončil rokem 1424). O husitské revoluci

jako uzlový bod, v němž vznikl nový pohled na husitskou epochu.⁷⁰ Hlavní husitologický proud odvrhl tehdy termín *husitské revoluční hnutí*, přijal za svůj pojem *husitská revoluce* (1419–1436, respektive 1437) a *poděbradský věk* (1437–1471) znovu začlenil do široce koncipovaného husitství, začínajícího Husovou kazatelskou činností a akceptováním Wyclifových reformních myšlenek. Současně počal vnímat husitské období v perspektivě formování stavovského státu a nástupu velkých evropských reforem. Takzvaná normalizace bohužel neumožnila seznámit s touto koncepcí širokou kulturní veřejnost (ve školním dějepisů přežíval simplifikovaný marxistický pohled první poloviny padesátých let).⁷¹ Nové pohledy se však v dostatečné míře promítly do prvního svazku oficiálního *Přehledu dějin Československa*, dokončeného v roce 1973, leč vytištěného po průtazích roku 1980 a distribuovaného až o dva roky později. Rozsáhlá IX. hlava, zpracovaná Františkem Šmahalem a nazvaná *České země v době husitské* (1419–1471), zachycuje cestu české společnosti k revoluci a tři fáze husitské revoluce (1419–1436), přičemž následující etapu člení na léta 1437–1452 a na čas vlády Ladislava Pohrobka a Jiřího Poděbradského.⁷² Periodizačně se tak víceméně vrací k Františku Palackému.

Po listopadu 1989 se tento výměr husitství, zahrnující i poděbradskou éru, stal zcela běžným. Ilustrativní doklad poskytují četné učebnice, učební texty, kompendia, soubory a přehledy, například příslušné svazky *Velkých dějin zemí Koruny české* či kolektivní publikace *Dějiny českých zemí*,⁷³ byť některé z nich uzavírají husitské období rokem

---

„zvítězí pod prapory své pravice“, hovořil ve stejné době, očividně inspirován Kalivodou, František Kavka: *Zlatý věk růží. Kus české historie 16. století*, České Budějovice 1966, s. 9.

⁷⁰ Petr Čornej: Od kritické revize k postmoderně, in: *Praha Husova a husitská 1415–2015*, edd. Petr Čornej – Václav Ledvinka – Jan Hrdina, Praha 2015, s. 274–279, zde s. 275–276.

⁷¹ Petr Čornej: Husitství v učebnicích dějepisu po roce 1989, *HT* 12 (1999), s. 95–120 (přetisk in Petr Čornej: *Historici, historiografie a dějepis*, Praha 2016, s. 381–410).

⁷² *Přehled dějin Československa*, I/1. *Do roku 1526*, edd. Jaroslav Purš – Miroslav Kropilák, Praha 1980, s. 419–520.

⁷³ Petr Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české*, V. 1402–1437, Praha – Litomyšl 2000; Petr Čornej – Milena Bartlová: *Velké dějiny zemí Koruny české*, VI. 1437–1526, Praha – Litomyšl 2007 (závěrečný politický a kulturní mezník husitské epochy tu tvoří rok 1471); Jaroslav Pánek – Oldřich Tůma a kol.: *Dějiny českých zemí*, Praha 2008, s. 117–132 (kapitulu *Husitská revoluce*, objímající léta 1419–1471 napsal František Šmahel: který závěrečnou část pojmenoval *Království „dvojího lidu“*).

1485.⁷⁴ Nebyl to ovšem jediný možný jiný přístup, neboť jiné syntetické práce, ovlivněné dobovým odklonem od politických dějin a preferující strukturní hledisko, akcentovaly proměny civilizačních faktorů, zvláště sociokulturní a ekonomické povahy, vědomě potlačující roli významných osobností. Tak je tomu kupříkladu v *Dějínách Československa*, odevzdaných do tisku na jaře 1988 a vydaných bezprostředně po změně politického režimu. Husitství tu Anna Skýbová vymezila léty 1402–1437, následující období (1437–1526) pak Jaroslav Pánek vnímá optikou utváření českého stavovského státu.⁷⁵ O určujícím vlivu namnoze průkopnických koncepčních pojednání Josefa Petráně a Josefa Války⁷⁶ přitom nelze pochybovat. Trend byl ovšem obecnější a reflektoval soudobé evropské přístupy.⁷⁷

Modifikovaným návratem poděbradské éry do široce pojímané husitské epochy problémy nezmizely. Nově se vynořily v důsledku změněného chápání českých dějin po roce 1989, kdy se místo konceptu národní historie, tradičního od časů Františka Palackého, začal klást důraz na dějiny českého státu, respektive českých zemí se snahou vyváženě postihnout osudy jejich obyvatel bez ohledu na etnickou příslušnost. Bylo by možné sáhodlouze sledovat příčiny, jež k této změně vedly a které v jisté míře souvisely s postmoderními recepty i s konkrétními

⁷⁴ Například *České a československé dějiny*, I. *Od počátků do roku 1790*, ed. Jaroslav Marek, Praha 1991 (kapitola *Husitské století*, věnovaná období let 1400–1485, vzešla z pera Františka Šmahela); *Dějiny zemí Koruny české*, I. *Od příchodu Slovanů do roku 1740*, ed. Petr Čornej, 2. vyd., Praha 1993, s. 153–202; František Šmahel: *Husitské Čechy. Struktury. Procesy. Ideje*, Praha 2001, s. 427–494.

⁷⁵ *Dějiny Československa*, I. *Do roku 1648*, ed. Josef Petrán a kol., Praha 1990, s. 293–423.

⁷⁶ Josef Petrán: Skladba pohusitské aristokracie v Čechách, in: *Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu*, Praha 1976 (AUC – Philosophica et historica 1 /1976/), s. 9–80; týž: Stavovské království a jeho kultura v Čechách (1471–1526), in: Jaromír Homolka – Josef Krása – Václav Mencl – Jaroslav Pešina – Josef Petrán: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*, Praha 1978, s. 13–72; Josef Válka: *Česká společnost v 15.–18. století. Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu*, I. *Předbělohorská doba*, Praha 1972.

⁷⁷ V dějinách Čech a Moravy, vydaných pod vedením Friedricha Prinze, se hlava věnovaná husitství jmenuje *Hussitenzeit und Ständeherrschaft (1419–1526)*, dělí se však do dvou úseků: *Die Hussitenbewegungen (1419–1437)* a *Das Zeitalter der Ständeherrschaft (1437–1526)*. Personalistické hledisko se uplatňuje až na třetí úrovni členění. Viz Friedrich Prinz et al.: *Böhmen und Mähren (Deutsche Geschichte im Osten Europas)*, Berlin 1993, s. 156–178.

politickými zájmy, avšak pro takové úvahy zde chybí prostor. Byl bych ale velmi opatrný s tvrzením, že nový trend je lepší a objektivnější než starší přístupy. Historik je totiž vždy ukotven v určitém prostředí, má svou identitu, svůj hodnotový kodex a své vnímání světa, které (alespoň zatím) není nutně nadnárodní, kosmopolitní, internacionalistické či globální. Současné politické krize ukazují, že každý národ má vlastní dějinnou zkušenost a vlastní historickou paměť, projevující se v reakcích na ožehavé výzvy přítomnosti. Troufám si proto tvrdit, že český badatel zabývající se obdobím pozdního středověku, ač nezaostává vyhraněně národní postoje, bude zdůrazňovat historický význam husitství, a to i v případě, kdy v jeho zorném úhlu neleží pouze dění v česko-moravském prostoru a kdy usiluje zachytit dynamické procesy v celokorunním, nebo dokonce v celoevropském měřítku. Zdůvodnění je prosté. Fenomén husitství byl po dlouhá desetiletí (přinejmenším po pět decenníí) mimořádně důležitý i pro obyvatele vedlejších zemí České koruny a vyrovnávat se s ním musely na různé úrovni také všechny státy sousedící s Českým královstvím a v neposlední řadě rovněž elity západokřesťanské Evropy.

Historikové zabývající se minulostí vedlejších korunních zemí záměrně vnímají své téma jako centrální a z této pozice přistupují i ke konceptualizaci a periodizaci zkoumaných problémů. Dějiny Slezska a obojí Lužice se v pozdním středověku, navzdory příslušnosti těchto zemí k České koruně, výrazně liší od historie vlastních Čech nejen kvůli nerovnoměrnému vývoji, nýbrž i v důsledku převážně negativního vztahu k husitství. Již na počátku roku 1420 se Slezsko i Horní a Dolní Lužice postavily na stranu Zikmunda Lucemburského, odmítly husitské řešení a zachovaly věrnost římské církvi. Napětí, podmíněné náboženskými rozdíly se sice po skončení husitské revoluce podařilo utlumit, nadále však zůstávalo latentně přítomné. To spolu s nechutí vůči „pragocentrismu“ a s politickými ambicemi jednotlivých subjektů (včetně Vratislavi, aspirující na roli druhého centra Koruny)⁷⁸ vytvářelo podhoubí pro další konfliktní situace. Události let 1467–1469,

⁷⁸ Bogusław Czechowicz: *Między katedrą a ratuszem. Polityczne uwarunkowania sztuki Wrocławia u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2008, s. 119–256; též: *Dvě centra v koruně. Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348–1458)*, České Budějovice – Hradec Králové 2011, s. 139–194.

kdy vedlejší země povstaly proti Poděbradovi a posléze, respektující volbu české katolické opozice, uznaly jako svého panovníka Matyáše Korvína, jen potvrdily hloubku rozdělení, vzniklého již roku 1420.⁷⁹ Olomoucký mír, vyhlášený v prosinci 1478 a ratifikovaný v červenci 1479, daný stav uzákonil a uchoval si platnost do Matyášovy smrti na jaře 1490.

I tato stručná rekapitulace potvrzuje důležitost husitství pro dějiny vedlejších korunních zemí. Jejich moderní sepsání ovšem s pojmy husitství a poděbradská éra při stanovení periodizačních mezníků zpravidla nepracují a snaží se vycházet z logiky vnitřních procesů, především státoprávních, sociálních a ekonomických. Není se ale nad čím pozastavovat. Poděbradův vliv byl ve vedlejších zemích před rokem 1458 (pomineme-li zástavní držbu ve Slezsku ležícího Minsterberska a frankenštejnské vikpildy)⁸⁰ v porovnání s jeho pozicí v Čechách slabý. Svou panovnickou moc pak na Moravě a zejména ve Slezsku i v Lužicích prosadil značně komplikovaným způsobem, aniž tu dosáhl nesporné autority. Jako kališník ani nemohl. Události let 1467–1471 tudíž potvrzují, že vyčleňovat ve vedlejších zemích Koruny české poděbradskou éru jako zvláštní periodu by byl nonsens.

Není tu možné detailně prodlévat u dějin Slezska, jejichž zpracování se věnují badatelé v Polsku, České republice a v Německu. Proto uvádím jen několik příkladů za všechny, na prvním místě výjimku, potvrzující pravidlo. Polský historik Wacław Korta v syntéze starších slezských dějin pojednal pozdní středověk v kapitole *Pod panowaniem czeskim* (1372–1526), rozdělené do šesti oddílů, respektujících dobu vlády jednotlivých panovníků, tedy rovněž Jiřího Poděbradského, byť jej v periodizačním schématu nejmenuje. Léta 1440–1457 charakterizoval pojmenováním *Śląsk między Polską a Habsburgami*, období 1457–1471 názvem *Śląsk między Polską, Czechami a Węgrami*, poté následuje *Śląsk w obrębie monarchii Macieja Korwina* (1471–1490) a konečně

⁷⁹ Antonín Kalous, *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*, České Budějovice 2009, s. 139.

⁸⁰ Ondřej Felcman – Radek Fukala a kol.: *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kládkých hrabat a slezských knížat*, Praha 2008, s. 338–344.

Śląsk w polityce Jagiellonów polskich i czeskich (1490–1526).⁸¹ Jak je zřejmé, rok 1469, kdy byl Matyáš zvolen v Olomouci českým králem, nenalézá, na rozdíl od roku 1490, v Kortově periodizaci uplatnění. O významu roku 1526, který není pouze datem nástupu Habsburků, nýbrž ve Slezsku i orientačním mezníkem pro razantní vzmach luterské reformace, neexistují pochyby. Tímto datem končí pozdně středověké období slezských dějin rovněž v moderním zpracování slezské historie, kde je za počátek české vlády považován rok 1335 (oficiální začlenění většiny slezských knížectví pod svrchovanost českého krále), přičemž kapitola zabývající se obdobím 1437–1490 nese příznačný název *Śląsk w okresie walki o koronę czeską*.⁸²

O periodizačních meznících se po roce 2000 v souvislosti s chystanou syntézou slezských dějin vehementně diskutovalo též na české straně.⁸³ Posléze se autorský tým rozhodl vymezit pozdní středověk léty 1335–1490 (tj. do Korvínova skonu), přičemž vládu Jiřího Poděbradského a jeho rivala Matyáše stáhl do jediné podkapitoly.⁸⁴ Napodobil tak Josefa Válku, který v *Dějínách Moravy* musel v kapitole *Konec středověku* zvolit jako přelomové výchozí datum přijetí kompaktát, nicméně rok 1490, kdy končí Matyášova vláda na Moravě, si v jeho

⁸¹ Odkazují na posmrtné vydání Wacław Korta: *Historia Śląska do 1763 roku*, Warszawa 2003, s. 168–195.

⁸² Marek Czapliński – Elżbieta Kaszuba – Gabriela Wąs – Rościsław Żerelik: *Historia Śląska*, Wrocław 2000, s. 97–107. Naproti tomu jiná práce (*Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka, kultura europejskiego regionu*, edd. Joachim Bahlcke – Dan Gawrecki – Ryszard Kaczmarek, Gliwice 2011), ohraničující pozdní středověk léty 1327–1526, se inspirovala do jisté míry Kortou a léta 1437–190 nahlíží jako spor o Slezsko, jak je patrné z podkapitoly *Między monarchiami ceską, polską i węgierską* (s. 130–135). Autorem celé pozdně středověké pasáže je český historik Martin Čapský.

⁸³ Viz Rudolf Žáček: K základním mezníkům slezské periodizace, in: *K periodizaci dějin Slezska (Sborník z pracovního zasedání v Opavě 11.–12. prosince 2007)*, Opava 2008, s. 13–24, zde s. 18–19; Jaroslav Bakala: K periodizaci středověkých dějin Slezska, in: tamtéž, s. 53–60, zde s. 58; Martin Čapský: *Od knížat k zemi (1335–1469)*, in: tamtéž, s. 61–67, zde s. 66.

⁸⁴ Zdeněk Jirásek a kol.: *Slezsko v dějinách českého státu*, I. *Od pravěku do roku 1490*, Praha 2012, s. 261–429, zvláště s. 382–402. Odlišněji člení slezské dějiny „podzimu středověku“ (1400–1526) Radek Fukala: *Slezsko, neznámá země Koruny české. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*, České Budějovice – Hradec Králové 2007, s. 110–149. Obecné procesy se v jeho podání prolínají s osudy výrazných slezských knížat, což narušilo periodizaci, v níž důležitou roli hraje, v souladu s některými staršími interpretacemi, rok 1474 (k tomu viz níže).

periodizaci udržuje pozici politického předělu, jakkoliv celou epochu uzavírá rokem 1526.⁸⁵ Toliko na okraj a víceméně provokativně dodávám, že Morava poděbradskou éru zažila v dvojnásobném provedení, neboť Jiří jako český král a moravský markrabě jmenoval svého syna Viktorina dvakrát (roku 1459 a poté v roce 1465) moravským zemským hejtmanem.⁸⁶

Poměrně jednoduše si s periodizací poradili v rozměrné syntéze ostravský rodák Peter Moraw a z Vratislavi pocházející Norbert Conrads.⁸⁷ Slezské středověké dějiny se dle nich člení do tří částí podmíněných státoprávní příslušností Slezska. Léta 990–1002 označují názvem *Schlesien in Polen*, období 1202–1327/1339 *Das Selbständige Schlesien* a časový úsek 1327/339–1469, kdy region spadl pod české panovníky, překvapivě, leč kategoricky *Schlesien in Deutschland*.⁸⁸ Rok 1469 je v jejich pojetí orientační hranicí mezi středověkem a raným novověkem (1469–1740), kdy začíná *Aufbruch in die Moderne*.⁸⁹ Zatímco Jiří Poděbradský se nedostal ani do mezititulků, Korvínova vláda, ze slezského hlediska delší a významnější, se dočkala samostatné kapitoly *Die ungarische Ära*.⁹⁰

Logiku dějin takzvaných vedlejších zemí respektuje i většina současných českých badatelů. Názorně to vyvstává z výstižného přehle-

⁸⁵ Josef Válka: *Dějiny Moravy*, I. *Středověká Morava*, Brno 1991, s. 150–170. Druhá podkapitola se jmenuje: *Jiří z Poděbrad a Matyáš Korvín* (s. 154–164), čímž autor fakticky upozorňuje na konfliktní vztah obou panovníků, z nichž se na Moravě jednoznačně prosadil Matyáš. Poslední ucelené zpracování minulosti Brna pojednalo období vlády Ladislava Pohrobka, Jiřího Poděbradského, Matyáše Korvína a obou Jagellonců jako jednu kapitolu. *Viz Dějiny Brna*, II. *Středověké město*, ed. Libor Jan, Brno 2013, s. 185–255.

⁸⁶ Viz R. Urbánek: *Věk poděbradský*, IV (*České dějiny*, III/4), s. 37.

⁸⁷ Norbert Conrads et al.: *Schlesien (Deutsche Geschichte im Osten Europas)*, Berlin 1994.

⁸⁸ Tamtéž, s. 37–73, 74–139, 140–176.

⁸⁹ Tamtéž, s. 178–212. Pro srovnání uvádím, že starší syntéza (*Geschichte Schlesiens*, I. *Von der Urzeit bis zum Jahre 1526*, edd. Ludwig Petry – Josef Joachim Menzel – Winfried Irgang, 6., přepracované vyd., Stuttgart 2000; publikována roku 1938 a znovu redigována v letech 1961 a 1982) užívá poněkud jiné vnitřní členění, byť výchozím bodem pozdního středověku je zde rok 1327. Našeho úseku se týká třetí podkapitola, zachycující léta 1420–1474 a prvoplánově nazvaná *Schlesiens Kampf gegen Böhmen* (s. 190–220), a podkapitola čtvrtá (*Schlesiens Verselbständigung*), objímající období 1474–1526. Přelomem tu tedy není rok 1469 či 1490, nýbrž definitivní ovládnutí Slezska Matyášem Korvínem na základě dohody, uzavřené u vsi Wielki Muchobor před vratislavskými hradbami.

⁹⁰ Tamtéž, s. 185–188.

du, věnovaného Horní i Dolní Lužici. I v těchto případech se autoři přiklání k vymezení pozdního středověku léty 1439–1526, přičemž rok 1490 považují za důležitý uzlový bod.⁹¹ Moderní zpracování dějin Horní Lužice kolektivem německých historiků pak politické dějiny programově potlačilo a vsadilo na důsledně strukturní pojetí, v němž je námi sledované období začleněno do let 1346 (založení spolku sdružujícího nejvýznamnější města) až 1635, kdy se země dostala pod saskou svrchovanost.⁹² Jiřímu z Poděbrad (ale i Matyášovi) věnovali autoři pouze několik zmínek.⁹³

Letnou probírku vybranými publikacemi končím očekávaným konstatováním, že se pojem *poděbradská éra* v periodizaci dějin takzvaných vedlejších zemí neuplatnil, neuplatňuje a zřejmě již ani neuplatní. Tuto okolnost jsem sám při koncipování syntézy zahrnující léta 1437–1526 vzal v potaz a jako mezník z hlediska celé České koruny zvolil rok 1490.⁹⁴ Tím více se nabízí otázka, zda v případě historie vlastního Českého království není sousloví *poděbradská éra* pouhým reliktem romanticky laděného historismu, příznačného pro 19. století. Už výše jsem ale naznačil, že si zrovna nelibuji v terminologických inovacích, jež problémy, bohužel, až příliš často zatemňují. To však není hlavní důvod, proč беру termín *poděbradský věk*, možná i trochu nostalgicky, v ochranu. Myslím totiž, že vcelku dobře postihuje určující linii českých náboženských a politických dějin let 1438–1471, spjatou se zápasem o trvalé mezinárodní uznání výsledků husitské revoluce a reprezentovanou v úsilí Jiřího Poděbradského.

Na mém stanovisku nic nemění ani fakt, že poděbradská éra trvala v porovnání s délkou vlády Jiřího panovnických vrstevníků velmi krátce. I v případě započteme-li do ní výkon funkce zemského správce, připadne Poděbradovi poslední místo. Tabulka nelže.

⁹¹ L. Bobková – L. Březina – J. Zdichynec: *Horní a Dolní Lužice*, s. 74–91.

⁹² *Geschichte der Oberlausitz. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts*, ed. Joachim Bahlcke, Leipzig 2011. Autorem kapitoly *Die Oberlausitz von der Gründung des Sechsstädtebundes bis zum Übergang an das Kurfürstentum Sachsen* (s. 99–141) je Norbert Kersken.

⁹³ Tamtéž, s. 99–101, respektive 12, 115, 133.

⁹⁴ P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny země Koruny české*, VI. 1437–1526, s. 403–476.

1. Fridrich III. Habsburský (1440–1493)	53 let
2. Kazimír IV. Jagellonský (1440/1447–1492)	52 let
3. Filip III. Dobrý (1419–1467)	48 let
4. Stefan Veliký, moldavský kníže (1457–1504)	47 let
5. Fridrich II. Saský (1428–1464)	36 let
6. Matyáš Hunyadi (1458–1490)	32 let
7. Fridrich II. Braniborský (1440–1470)	30 let
8. Mehmed II. (1451–1481)	30 let
9. Ludvík IX. Bohatý (1450–1479)	29 let
10. Fridrich I. Falcký (1449–1476)	27 let
Jiří z Poděbrad a Kunštátu (1458–1471)	13 let
se započtením správcovství od 1452	19 let
se započtením správcovství od 1448	23 let

Pociťovaná výjimečnost poděbradského věku v českých dějinách je dána především tím, že tvoří integrální komponentu husitství, podle mého mínění nepominutelného fenoménu evropských dějin 15. století.

Pokládám proto za svou povinnost podpořit názor o jedinečnosti široce chápaného husitství šesti tezemi, které jsem už několikrát při různých příležitostech uvedl:⁹⁵

1. Husitství bylo historicky převratné a úspěšné, protože v sobě propojilo náboženskou a církevní reformu s přeměnou politického ústrojí v zájmu nastupujícího stavovství. Toto propojení náboženské a politické složky bylo v Evropě 15. věku ojedinělé, neboť obvyklý model, který se v následujících desetiletích uplatnil, měl dvě fáze – nejprve se prosadilo stavovské uspořádání a teprve poté nastoupila (ač zdaleka ne vždy a všude) reformace.⁹⁶

⁹⁵ Viz v této publikaci studie Husitství: Katastrofa, nebo východisko z pozdně středověké krize; Jiří Poděbradský a česká otázka v mezinárodním kontextu let 1436–1464, respektive i jiné práce.

⁹⁶ Petr Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české, V. 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2000, s. 663–666.

2. Husitství uspělo proto, že se od počátku opíralo o státní struktury, tedy světskou moc, namnoze reprezentovanou panovníkem. V první etapě o podporu Václava IV., v závěrečné fázi o politiku Jiřího Poděbradského, přičemž nelze pustit ze zřetele, že k ukončení revoluce přispěly dohody husitských stran se Zikmundem Lucemburským. Bez této součinnosti by se česká reformace (či spíše protoreformace) neprosadila a husitství by ustrnulo na úrovni kacířských sekt. Průběh pozdějších velkých reforem oprávněnost této teze jednoznačně potvrzuje. K nejužšímu propojení husitství se státní mocí došlo právě v letech gubernátorství a královské vlády Jiřího Poděbradského. Toto období znamenalo na jedné straně upevnění struktur vytvořených v revolučním čase, na druhé straně ale přinášelo mezinárodněpolitické komplikace i nestabilitu ve vztazích mezi vlastním Českým královstvím a ostatními korunními zeměmi.
3. Husitství tvořilo od svých počátků nedílnou součást demokratiizačních procesů probíhajících v pozdně středověké Evropě. Proto nikoliv náhodou vyjednálo kompaktáta s basilejským koncilem, plodem týchž demokratizačních tendencí, nikoliv s papežstvím. Oslabení a rozpad basilejského koncilu znamenaly i existenční ohrožení husitství a umocňovaly nebezpečí restauračních trendů, opírajících se o linii římské církve, která se netajila snahou zrušit české výjimky.⁹⁷ To byl důvod, proč se Jiří z Poděbrad dovolával konciliarismu a proč si mezi jeho stoupenci vybíral své poradce. Složkou demokratizačních snah příznačných pro husitství byl i požadavek volby biskupů (arcibiskupů) obcí, tj. nezávisle na právních předpisech římské církve,⁹⁸ a důrazné vykročení směrem k volební

⁹⁷ P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny zemí Koruny české*, VI, s. 101–103; 200–201; Petr Čornej: Jiří z Poděbrad a česká otázka v mezinárodním kontextu let 1436–1464, in: *Hledání nové Evropy. Projekt krále Jiřího*, ed. Jaroslav Boubín a kol., Praha 2015, s. 9–43, zde s. 10–14 (přetisk statí v této publikaci).

⁹⁸ Tento postulát formuloval už Jan Hus: *Knížky o svatokupectví*, ed. Alois Gregor, Praha 1954, s. 89–91. V praxi jej na sklonku léta 1420 uskutečnili táborité volbou seniora Mikuláše z Pelhřimova a posléze jednota bratrská. Volba kališnického arcibiskupa Jana Rokycany na podzim 1435 byla výsledkem dohody komise složené ze zástupců duchovní a světské moci.

monarchii, potvrzující zvýšenou váhu zemského sněmu jako klíčového politického fóra protoparlamentního typu.⁹⁹

4. Hlavní a většinový husitský proud trval na zachování jednoty obecné církve a jejího universalistického charakteru hluboko do 16. století. Tato jednota, chápáná jako nesporná hodnota, pramení nejen z křesťanského universalismu, nýbrž je zároveň výrazem husitského mesianismu, přesvědčení, že právě husité pochopili závazné pojetí božího zákona jako normy nadřazené životu každého křesťana. I když důraz na církevní jednotu zdánlivě odporuje wyclifsko-husovskému (v zásadě reformačnímu) chápání ideální církve jako společenství živých i mrtvých křesťanů předurčených ke spasení, nemá povýtce konzervativní ráz. Umožňoval totiž komunikaci se západokřesťanským světem a živil naději, že v budoucnosti celé křesťanstvo uzná husitský program jako spasitelný.¹⁰⁰ V Čechách a na Moravě zásada církevní jednoty, obsažená v kompaktátech, umožňovala šlechtě prosazovat a posilovat spolupráci na stavovské bázi (legalizovala mimo jiné sňatky mezi kališníky a katolíky), celkově pak přispívala ke koexistenci obou povolených vyznání.¹⁰¹ To byl zároveň jeden z klíčových pilířů vnitřní a částečně též zahraniční

⁹⁹ Jaroslav Boubín: *Česká „národní“ monarchie. K domácím zdrojům a evropskému kontextu království Jiřího z Poděbrad*, Praha 1992, s. 35–83; František Šmahel: *Husitské Čechy*, s. 489–491; P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny*, VI, s. 152–162.

¹⁰⁰ Pavel Soukup: Kauza reformace. Husitství v konkurenci reformních projektů, in: *Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství*, edd. Pavlína Rychterová – Pavel Soukup, Praha 2013, s. 171–217; Ota Halama: Husitské teologické myšlení, in: *Husitské století*, edd. Pavlína Cermanová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2014, s. 401–414. zde s. 407–414. Viz též Winfried Eberhard: *Konfessionsbildung und Stände in Böhmen 1478–1530*, München – Wien 1981, s. 121–261; Z. V. David: *Nalezení střední cesty*, s. 132–290; Petr Čornej: Hájkův obraz husitské epochy, in: *Na okraj Kroniky české*, ed. Jan Linka, Praha 2015, s. 83–109, zde s. 105–108. V tomto souboru na s. 391–393, 403–405.

¹⁰¹ Josef Válka: Tolerance či koexistence? (K povaze soužití různých náboženských vyznání v českých zemích v 15. až 17. století), *Studia Comeniana et historica* 18/35 (1988), s. 64–75 (přetištěno in: Josef Válka: *Husitství na Moravě. Náboženská snášenlivost. Jan Amos Komenský*, Brno 2005, s. 237–248); Josef Macek: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 388–404, 406–409; Robert Novotný: Konfesionalizace před konfesionalizací? Víra a společnost v husitské epoše, in: *Heresis seminaria*, s. 233–266; Martin Šandera: Konfrontace i soulad – stavovský a náboženský princip rozdělení české šlechty v 15. století, *HT* 18 (2013), s. 205–227.

politiky krále Jiřího. Příslušnost kališníků k západnímu křesťanstvu dokládala i účast českých a moravských žoldněřů v bojích s osmanskými Turky,¹⁰² známé Poděbradovy projekty spolků evropských panovníků¹⁰³ i (nezdařené) úsilí římské kurie vybudovat polsko-česko-uherskou alianci, která by se stala hrází k zastavení muslimské expanze na Balkáně a jež by zvrátila poměr sil ve prospěch křesťanského náboženství.¹⁰⁴

5. Poděbradská éra plynule navazuje na revoluční období také generačně. Jiřího podporovali a zvolili českým králem i bývalí husitští hejtmani a polní velitelé (Beneš Mokrovouský z Hustířan, Jan Pardus z Vratkova, Přibík z Klenové, Jakoubek z Vřesovic), potomci husitských válečníků i politiků (Mrzákové z Miletínka, Trčkové z Lípy, Kostkové z Postupic, Zmrzlíkové ze Svojšína, Vaněk Valečovský z Kněžmosta) a ovšem i katoličtí šlechtici spjatí s Poděbradem příbuzenskými a přátelskými vztahy.¹⁰⁵ O roli někdejších Husových

¹⁰² Rudolf Urbánek: *Vladislav Varnenčík. Skutečnost i legenda*, Praha 1937, s. 26–42; Petr Klučina – Richard Marsina – Andrej Romaňák: *Vojenské dějiny Československa (do roku 1526)*, Praha 1985, s. 334–339; Uwe Trespe: *Söldner aus Böhmen. Im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2004, s. 44–46, 59–72.

¹⁰³ *Všeobecná mírová organizace podle návrhu českého krále Jiřího z let 1462/1464*, edd. Václav Vaněček – Jiří Kejř, Praha 1964; František Šmahel: Antoine Marini de Grenoble et son Mémoire sur la nécessité d'une alliance anti-turque, in: *La noblesse et la croisade à la fin du Moyen Âge (France, Bourgogne, Bohême)*, Toulouse 2009, s. 205–231 (české znění ve dvou částech Antonio Marini z Grenoblu a jeho „Memorandum“ o nutnosti protiturecké aliance, respektive „Memorandum“ Antonia Mariniho z Grenoblu o udatném postupu proti Turkovi, in: *Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů*, edd. Pavel Soukup – Jaroslav Svátek a kol., Praha 2010, s. 171–178, 179–190). Relevantní literaturu k tématu shrnul Jaroslav Boubín: Projekt krále Jiřího. Jeho geneze, proměny a ztroskotání, in: *Hledání nové Evropy*, s. 45–74, zde s. 68–71.

¹⁰⁴ Janusz Smolucha: *Polityka kurii rzymskiej za pontyfikatu Piusa II (1458–1464) wobec Czech i krajów sąsiednich. Z dziejów dyplomacji papieskiej w XV wieku*, Kraków 2008, s. 167–315; Pavel Soukup: Křesťanstvo v ohrožení: náboženské konflikty a křížácké projekty první poloviny 15. století, in: Guillebert de Lannoy: *Cesty a poselstva*, edd. Jaroslav Svátek – Martin Nejedlý – Olivier Marin – Pavel Soukup, Praha 2009, s. 13–41, zde s. 37–41; Benjamin Weber: Existovaly v 15. století papežské projekty křížových výprav?, in: *Křížové výpravy v pozdním středověku*, s. 34–46; Don Ioan Muresan: Kardinálské kolegium jako „generální štáb“. Křížácké plány z let 1464–1469 a kardinál Bessarion, in: tamtéž, s. 47–63.

¹⁰⁵ P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny*, VI, s. 157–158.

žáků jakožto předních osobností kališnické církve (Jan Rokycana, Martin Lupáč) již byla řeč.¹⁰⁶

6. V období revolučního husitství a v poděbradské éře se zrodila v husitském prostředí kultura, která má už v mnoha ohledech reformační rysy.¹⁰⁷ Její rozšíření a ukotvení je tím pozoruhodnější, že se ještě nemohla spolehnout na dobrodiní knihtisku,¹⁰⁸ zato již kalkulovala s nárůstem gramotnosti. Místo mnoha slov poslouží lapidární srovnání. Počet (dodnes zachovaných) česky psaných listin se v letech 1451–1475 zvýšil v porovnání s časovým úsekem 1401–1425 o 270 %.¹⁰⁹

*

Z těchto zjištění lze vyvodit logický závěr. V době Poděbradova gubernátorství a panování se povedlo zabudovat výsledky husitské revoluce do českých politických a církevních struktur natolik pevně, že je již nebylo možné zvrátit. Vznikl tak status quo, potvrzený v letech 1483–1490, tedy už po Jiřího smrti. Nezbyvá proto než opakovat, že o poděbradské éře mluvíme v případě dějin vlastního Českého království opodstatněně, byť s vědomím, že tento termín nelze při periodizaci pozdně středověké minulosti ostatních zemí České koruny s úspěchem aplikovat.

¹⁰⁶ O Rokycanovi Jaroslav Boubín: Mistr Jan z Rokycan. Stručný náčrt jeho životních osudů, in: Jaroslav Boubín – Jana Zachová: Žaloby katolíků na mistra Jana z Rokycan. Vydáno u příležitosti 600. výročí narození Mistra Jana z Rokycan, Rokycany 1997, s. 5–19. Ke kontinuitě Lupáčových názorů v revoluční době a poděbradské éře nově Adam Pálka: Super responso Pii pape Martina Lupáče jako pramen k jednáním husitů s basilejským koncillem, *ČMM* 134 (2015), s. 29–54.

¹⁰⁷ P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny*, VI, s. 273–286; *Umění české reformace (1380–1620)*, edd. Kateřina Horníčková – Michal Šroněk, Praha 2010; Milena Bartlová: *Pravda zvítězila. Výtvarné umění a husitství 1380–1490*, Praha 2015, s. 89–224.

¹⁰⁸ Téměř šest desetiletí trvající diskuse o první v Čechách vytištěné knize definitivně potvrdila prioritu Statut Arnošta z Pardubic (*Statuta provincialia*), vydaných v Plzni v dubnu 1476. Viz Kamil Boldan: *Záhada Kroniky trojanské. Počátek českého knihtisku*, Praha 2010; týž: Filigranologie a datace nejstarších plzeňských tisků, *MZK* 46 (2011), s. 28–59.

¹⁰⁹ Odvolám se tu na svůj nepublikovaný příspěvek *Emancipace češtiny jako kulturního a úředního jazyka ve 14. – 17. století*, přednesený v rámci konference *Den českého jazyka* v Praze 17. června 2015. K číselným údajům jsem dospěl rozбором materiálu, který publikovali František Beneš – Karel Beránek: *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526*, 1/1–3/2, Praha 1974–1980.

V. NA SOUDU DĚJIN

TŘI SONDY DO HISTORIOGRAFIE DOBY HUSITSKÉ

Každý historik zná tyto situace více než důvěrně. Není si jist, do jaké míry se může spolehnout na pramen, který obsahuje jedinečné a odjinud neznámé údaje, často pochybuje, zda nepodléhá dobovému mainstreamu a jeho sklonu zkreslovat události v duchu zažitých stereotypů, a nejednou se znepokojeně ptá, zda jazyku svých zdrojů adekvátně rozumí. Tyto tři obecné problémy se snažím v tomto příspěvku demonstrovat na třech konkrétních příkladech z období počátků a konce husitské revoluce.

Krvavé Velikonoce

Kronika mistra Vavřince z Březové, nejúplnější a nejceněnější narativní pramen pro první dvě léta husitské revoluční bouře, zaznamenala barvitou epizodu, která se ve velikonočním období roku 1420 odehrála na tvrzi Sedlec, situované v blízkosti Sezimova Ústí. Bojovníci z nedávno založeného Tábora se fortifikace zmocnili útokem, přemohli odpor obránců a pana Oldřicha, jemuž náležela sedlecká tvrz i zničené Sezimovo Ústí, „umlátili cepy a nakonec, usekavše mu nohy, vhodili ho do ohně...“¹ Šesti „přednějším“ obráncům, kteří atak přežili, poté učinili drsnou nabídku. Kdo z nich si chce zachránit život, musí postýnat všechny své druhy. „A tak jeden z nich, řečený Pinta, stal pět svých a připojil se k táborům.“² Vítězové poté snesli na hromadu zlaté a stříbrné předměty, monstrance, drahá roucha i kalichy a poté vše spálili.

---

¹ „... dominum Ulricum, dominum civitatis Ustie, militem, trituris triturant et pedibus tandem amputatis, ipsum in ignem prociunt...“ Viz *FRB*, V, edd. Josef Emler – Jan Genauer – Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 362–363.

² „Sicque unus ex eis dictus Pynta quinque suos decollavit et se Thaboritis adiunxit.“ *FRB*, V, s. 363.

Zničení neunikla ani sedlecká tvrz.³ Husitští radikálové zřejmě strhli střechu, objekt zapálili a ponechali osudu.

Dobytí a destrukci tvrze, jejíž existenci dnes v terénu nepřipomíná téměř nic,⁴ pochopitelně nikdo z moderních historiků nezpochybnil. Jistotou je i smrt šlechtice Oldřicha z Ústí, který se profilel jako tvrdý katolík a, na rozdíl od své matky Anny z Mochova a nevlastního bratra Prokopa z Ústí, husity soustavně persekvoval. Na podzim 1419 je fakticky vypudil ze Sezimova Ústí. Ti mu vše spočítali v noci na Popeleční středu (20.–21. února) 1420, kdy se zmocnili města, které pak v sobotu 30. března zapálili. Sami již měli novou základnu, Obec hory Tábor, budovanou na místě zaniklého města Hradiště pod ochranou dobytého hradu (Kotnova), rovněž na zboží pánů z Ústí.⁵ Někteří badatelé však zpochybňují autentičnost příběhu drsného vojáka Pinty, zprvu člena družiny Oldřicha z Ústí a poté tábority, jenž si zachránil život popravou svých spolubojovníků. Celá epizoda prý působí, vzdor prokázané dějinné existenci bezohledného Pinty, příliš tendenčně, senzačně a hrůzostrašně. Pinta údajně Sedlec táboritům zradil, neboť mezi nimi měl své známé.⁶ Nic takového ovšem žádný pramen neříká. Snad ve Vavřincově podání uvážliví historikové podvědomě cítí snahu diskreditovat rodící se Tábor jako programově krutou sílu, opovrhující veškerými základními normami platnými v mezilidských

³ FRB, V, s. 363.

⁴ August Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, IV. *Vysočina tábořská*, 3. vyd., Praha 1995, s. 149–150; Roman Cikhart: Po stopách husitství na Táborsku (Dokončení), *JSH* 12 (1939), s. 90; Antonín Profous – Jan Svoboda: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, Praha 1957, s. 25; František Roubík: *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*, Praha 1959, s. 55; Jiří Úlovec: Zanikající tvrzíště Sedlec u Sezimova Ústí, *Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech* (dále jen *Výběr*) 47 (2005), s. 160–173 (zde i starší literatura včetně regionální produkce).

⁵ Podrobně k tomu František Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1. *Do roku 1421*, České Budějovice 1988, s. 253–262; František Šmahel: *Husitská revoluce*, III. *Kronika válečných let*, Praha 1993, s. 30–34; Rudolf Krajíc: Tábor – hrad. Současný stav archeologického poznání národní kulturní památky. Otázky a hledání odpovědí, in: *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách*, edd. Miloš Drda – Zdeněk Vybíral, Tábor 2007 (HT – Supplementum 3), s. 343–377.

⁶ Nejvýrazněji F. Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1, s. 254, 261–262; F. Šmahel: *Husitská revoluce*, III, s. 35. Přitom dvacet let předtím též autor strhujícím způsobem podal a interpretoval Pintův čin jako dějinnou realitu. Viz František Šmahel: *Jan Žižka z Trocnova. Život revolučního válečníka*, Praha 1969, s. 76–77.

vztazích. Navíc Vavřincovu zprávu příznačně převzali katoličtí autoři, kteří tábority nesnášeli, italský humanista Enea Silvio Piccolomini⁷ a později též Václav Hájek z Libočan, jenž zná i (jinak nedoložené) celé jméno katovského „hrdiny“. Je jím Havel Pinta.⁸

Hájek rovněž ví, kdo tábořský útok na Sedlec vedl.⁹ Byl to Jan Žižka, o němž Vavřinec z Březové mlčí, zato ho v dané souvislosti zmiňuje Enea Silvio.¹⁰ Nad jeho údajem nelze v žádném případě mávnout rukou, neboť účast jednookého hejtmana při zničení sedlecké tvrze potvrzuje i pozoruhodný pramen známý pod názvem *Chronicon veteris collegiati Pragensis* (tj. Kronika starého kolegiáta pražského).¹¹ I když jediný zatím známý exemplář díla, sepsaného krátce po roce 1440 pamětníkem revolučního dění, pochází až z počátku 16. století,¹² nelze věrohodnost jeho zpráv kategoricky odmítat. Právě pro léta 1419–1420 uchoval jedinečné a odjinud namnoze neznámé údaje, které znějí velmi pravděpodobně, popřípadě se dají relativně snadno ověřit. Tak je tomu například s jmény předních šlechtických katolických účastníků bitvy u Sudoměře (Jindřich z Hradce, Bohuslav ze Švamberka, Petr Konopištský ze Šternberka, Hanuš z Kolovrat, Jan Městecký z Opočna),¹³ respektive se zmínkou o Prokopovi z Ústí,

⁷ „Sedlicium quoque castellum, ab eo loco [tj. Sezimova Ústí – P. Č.] mille passuum distans, quo se Ulricus receperat, vi cepit. Ulricum familiamque suam gladio occidit. Uni tantum vita retenta, qui reliquos obruncaret.“ Viz Aeneas Silvius Piccolomini: *Historia Bohemica*, I. *Historisch-kirische Ausgabe des lateinischen Textes*, ed. Joseph Hejnic, překl. Eugen Udolph, Köln – Weimar – Wien 2005 (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. B. Editionen, 20/1), s. 286.

⁸ „I učinil tak jeden z nich, jménem Havel Pinta, a stáv těch pět mužův, ihned se Táboruom připojil, a obrátiv se s nimi na Hradiště, při nich jako statečný rytíř zuostati slíbil a toho na potvrzení hned nazajtrž s kalichu Božího přijímal.“ Viz Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*, Praha 1541, fol. 378v.

⁹ Hájek dokonce vkládá Žižkovi do úst slova: „Nuže, bratří milí! Který z vás chce život zachovati, setni jiných pět.“ Tamtéž.

¹⁰ Aeneas Silvius Piccolomini: *Historia Bohemica*, I, s. 284, 286.

¹¹ „Eodem eciam tempore Zisca cum Thaboritis... acquisivit et expugnavit propugnaculum prope Vsk dictum Sedlce, et ibi dominum Ulricum de Vsk occisum fecit comburi cum suis...“ Viz *FRB*, VII, Praha, s. d., s. 26. Nově in: *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová, Praha 2018, s. 82.

¹² Opírám se zde o zjištění Michala Dragouna, jemuž touto cestou děkuji za poskytnutou pomoc.

¹³ *FRB*, VII, s. 26.

jenž husitům pomohl na úkor nevlastního bratra Oldřicha obsadit na samém sklonku masopustu roku 1420 Sezimovo Ústí.¹⁴ Starý kolegiát ví, na rozdíl od nejasné datace Vavřincovy, kdy sedlecká tvrz podlehlá táborskému ataku. Stalo se tak „tempore pasche“, tedy o Velikonocích (Velikonoční neděle připadla v roce 1420 na 7. dubna).¹⁵ Zato o Pintu kronikář nezavádl ani slovem.

Otázky, které musí historik v souvislosti s dobytím sedlecké tvrze řešit, jsou v zásadě dvě. První je třeba formulovat spíše široce: Má Pintův příběh historické opodstatnění, nebo je výsledkem Vavřincovy fabulace, jíž poté podlehli další autoři? Druhá je naopak kratičká: Byl Žižka u Sedlce, nebo ne? Možná nadhozené otázky vyhlížejí na první pohled bagatelně, nicméně z hlediska pramenné kritiky, uvědomění si noetických aspektů historikovy práce i v souvislosti se zpřesněním Žižkovy biografie je nelze pominout.

Začneme Žižkovým itinerářem. Cestou z Plzně na Tábor svedl 25. března 1420 vítěznou bitvu u Sudoměře a po příchodu do vznikající husitské pevnosti nad Lužnicí okamžitě rozvinul vojenské aktivity. S nimi pravděpodobně souviselo zničení blízkého Sezimova Ústí 30. března 1420, pouhý den před Květnou nedělí.¹⁶ Praktický zřetel (město nesmělo sloužit jako případná základna proti Táboru) se tu, stejně jako v mnoha dalších případech, pojil s duchovním rozměrem. Událost zjevně předznamenávala velikonoční týden, zakončený vzkříšením, poskytujícím naději na nový, věčný život, k němuž Spasitel svým vykupitelským činem otevřel cestu. Ještě před ranním rozbřeskem 5. dubna, na Velký pátek,¹⁷ přepadl Jan Žižka v čele táborského oddílu Mladou Vožici, kde nocovalo několik set královských žoldnéřů, namnoze účastníků sudoměřského střetnutí.¹⁸ Některé z nich pobil, jiné pak vzal do zajetí, aby je posléze vyměnil za husitské zajatce odvedené od Sudoměře do Kutné Hory. Zbytek překvapených a rozespálých

¹⁴ „Eodem eciam anno in camisprivio dominus Procopius de Vsk et de Kamenicz civitatem Vsk acquisivit et monachos expulit abinde...“ *FRB*, VII, s. 25.

¹⁵ *FRB*, VII, s. 26.

¹⁶ Brilantní analýzu podal F. Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1, s. 254–258.

¹⁷ Starý kolegiát říká „in nocte“. Viz *FRB*, VII, s. 25.

¹⁸ Jména některých mužů (například Jana Kaplíře ze Sulevic, Gerunka ze Sulevic, Petra Skály ze Sulevic a Rüdigeru ze Skalky), bojujících ve Vožici v Zikmundově žoldu uvádí *AC*, I, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 502–503.

vojáků (včetně velitele celého oddílu Mikuláše Divůčka z Jemniště, kutnohorského mincmistra a někdejšího zvolenského hejtmána) našel útočiště na zdejší hradě, na jehož dobytí postrádali táborité dostatek sil.¹⁹ S množstvím koní, které ukořistili a jež Žižka téměř okamžitě využil k budování jízdního sboru, se vítězové, zřejmě ještě též den, vrátili na Tábor.

Nyní trochu počítejme. Vzdálenost z Tábora do Mladé Vožice činí po silnici 19 kilometrů, přibližně pět hodin chůze. Dne 5. dubna 1420 (což v přepočtu odpovídá 14. dubnu gregoriánského kalendáře) vycházelo Slunce v 5 hodin a 10 minut. Znamená to, že Žižkovi lidé vyráželi do akce snad nedlouho před půlnocí a zahájili ji před pátou hodinou ranní, ještě za tmy. Zpátky do Tábora přišli nejspíš v průběhu odpoledne či navečer. V dobových podmínkách to byl přesun na horní hranici vojenských zvyklostí, leč pro fyzicky zdatného člověka nijak zvlášť vyčerpávající. Již následující den mohli proto bez nesnází zaútočit na Sedlec, situovaný přibližně sedm kilometrů jižně od Tábora. Byl jim však zřejmě dopřán den odpočinku, takže k dobývání sedlecké tvrze přistoupili snad v neděli 7. dubna, byť žádný pramen (s výjimkou pozdní Hájkovy kroniky)²⁰ přesné denní datum neudává (obrat *tempore pasche* lze vztáhnout k celému velikonočnímu období, *pascha* však většinou označuje Velikonoční neděli).²¹

Sedlecká tvrz, zbudovaná asi již na konci 13. století, stála na levém břehu Lužnice. V sousedství hlavní budovy (o rozměrech 21 × 13,5 metru) bychom našli i menší objekt neznámého určení, nedaleko se nacházel poplužní dvůr, u řeky pak mlýn Soukeník. Tvrz chránily valy, vodní příkop a rybníky. Tyto prvky z ní fakticky činily vodní pevnost.²² Proč zde Oldřich z Ústí setrval i po zničení Sezimova Ústí, není snadné vysvětlit. Snad se tu cítil pod ochranou své vojenské družiny, v níž nechyběli obávaní desperáti, poměrně v bezpečí.

¹⁹ K bojům ve Vožici z pramenů zvláště FRB, V, s. 362; Aeneas Silvius Piccolomini: *Historia Bohemica*, I, s. 288, 290; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 26. Z novější vědecké literatury nejlépe F. Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1, s. 261.

²⁰ Hájek dedukoval, že k dobytí Sedlce došlo v pondělí, což nelze vyloučit. Viz Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*, Praha 1541, fol. 378r.

²¹ Marie Bláhová: *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 916.

²² J. Úlovec: Zanikající tvrzíště Sedlec, s. 168–169.

Této interpretaci nasvědčuje zpráva o uložených cennostech, pokud nešlo o spěšně odvezené sakrální i jiné vzácné předměty ze Sezimova Ústí. Hypotéza, že Oldřich žil na sedlecké tvrzi od konce února ve faktickém obklíčení, neboť husité hlídali všechny přístupové cesty, vypadá poněkud vykonstruovaně. S akcí proti Sedlci se zjevně čekalo, až budou mít táborité dostatek dobře vyzbrojených lidí, schopných zaútočit proti zkušeným profesionálům, relativně dobře chráněným zdmi pevné fortifikace. Výzbroj a zbraně ukořistěné v Mladé Vožici se nyní husitům náramně hodily. To svým způsobem vysvětluje, proč asi nejprve udeřili na vzdálenější Vožici a zřejmě teprve poté na blízký Sedlec. Dobývat hrad či kamennou tvrz bylo náročnějším úkolem než přepad vojska nocujícího za chatrnou palisádou. Bez schopného velitele pravděpodobnost úspěchu pronikavě klesala.

Ze všech těchto důvodů se Žižkova účast při vyvrácení Sedlce jeví nanejvýš pravděpodobná. Úvahy, že akci velel Mikuláš z Husi (jehož v dané souvislosti neuvádí žádný pramen), jsou čistou spekulací, stejně jako fabulace o existenci čtyř samostatně operujících tábořských vojsk, z nichž jedno přepadlo Vožici a jiné pokořilo sedleckou tvrz.²³ Na jaře 1420, kdy se Tábor potýkal s nedostatkem bojovníků, měl pouze jediné vojsko operující vně hradeb vyvolené husitské obce. To samozřejmě nevyklučuje, zvláště při rozšířených partyzánských formách boje, nasazení

²³ Obojí tvrdil Josef Macek: *Tábor v husitském revolučním hnutí*, II. *Tábor chudiny venkovské a městské*, Praha 1955, s. 140–142. K ideologickým pohnutkám jeho pohledu v širším kontextu Maciej Górný: *Husitské revoluční hnutí* v české historiografii stalinského období, in: *Husitský Tábor a jeho postavení v české historiografii v 70. a 80. letech 20. století*, edd. Doubavka Olšáková – Zdeněk Vybíral, Tábor 2004 (HT – Supplementum 2), zvláště s. 136–138. O Žižkovi jako veliteli útoku na sedleckou tvrz mlčeli už František Palacký (*Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, III, Praha 1939, s. 276), Jaroslav Prokeš (*Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1920, s. 54) a Rudolf Urbánek (*Jan Žižka*, Praha 1925, s. 80) a nově pak polská badatelka Anna Paner (*Jan Žižka z Trocnova*, Gdaňsk 2002, s. 104). Šmahel ponechal otázku Žižkovy přítomnosti na Sedlci v podstatě otevřenou, i když zprvu hájil mínění Mackovo. Viz František Šmahel: *Jan Žižka z Trocnova*, s. 76; F. Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1, s. 261–262. Žižkovu účast na sedleckém masakru rezolutně popíral František Michálek Bartoš, *Eneáš Silvius. Jeho život a jeho Česká kronika*, Praha 1925, s. 31–32. Naproti tomu Wacław Wladiwoj Tomek (*Jan Žižka*, Praha 1879, s. 35), August Sedláček (*Jan Žižka z Trocnova*, 2. vyd., Písek 1924, s. 19–20) o ní nepochybovali, stejně jako Josef Pekař: *Žižka a jeho doba*, II. *Jan Žižka*, Praha 1928, s. 63, 230; III. *Žižka, vůdce revoluce*, Praha 1930, s. 37; IV. *Poznámky k dílu třetímu. Opravy a dodatky – Příloha. Rejstříky*, Praha 1933, s. 24–25.

oddílů o několika málo osobách k nejružnějším záškodnickým akcím.²⁴ Logika událostí je zřejmá. Při vyčišťovacích akcích v nejbližším okolí Tábora bylo třeba nejprve zlikvidovat akutní nebezpečí hrozící z Vožice od Mikuláše Divůčka, zatímco Sedlec mohl posečkat. Jeho dobytí bylo převážně záležitostí mužů, kteří se osvědčili v Mladé Vožici, bývalých Oldřichových husitských poddaných a Jana Žižky.

Zbývá zodpovědět otázku, proč stručná zpráva Starého kolegiáta Žižku jmenuje, zatímco obšírnější podání Vavřince z Březové nikoliv. Již dříve jsem několikrát upozornil na zajímavou skutečnost. Mistr Vavřinec pomíjí jméno slavného válečníka v situacích, které mohly jeho pověst v očích veřejnosti poškodit.²⁵ Kromě expresivních scén na sedlecké tvrzi zamlčuje Žižkovu přítomnost při obrazoboreckých bouřích v Praze po 16. srpnu 1419, při vypálení zbraslavského kláštera 10. srpna 1420, kdy došlo i k nechutné exhumaci krále Václava IV. ze zdejší chrámové krypty, a při drastickém dobytí Chomutova 16. března 1421. Muže, kterého poznal na dvoře Václava IV. a jehož si osobně vážil, hodlal husitský kronikář uchovat v dějinné paměti jako pozitivní zjev i za cenu cílených retuší.²⁶ Starý kolegiát, který, ač husita, Žižku upřímně nesnášel,²⁷ se takovými ohledy netrápil.

Poněkud snazší úlohou je vyvrátit tvrzení, že si Vavřinec z Březové drastickou scénou s „katem“ Pintou vybájlil či přejal z „kalných“ zdrojů jen proto, aby diskreditoval radikální tábořské husity. Stačí se podívat na právní zvyklosti v sousedním zahraničí. Situace, kdy delikvent obdržel možnost zachránit si život tím, že vlastní rukou popravil jiného zločince, byť svého příbuzného či přítele, nebyly sice časté, avšak jsou prokazatelně doložené. V některých případech musel takový člověk

²⁴ Blíže k tomu Petr Čornej: Prachatice, Zlatá Koruna (a Praha) v roce 1420, in: *Za zdi kláštera (Cisterciáci v českých dějinách)*, edd. Dana Dvořáková-Malá a kol., České Budějovice 2010, s. 145–146 (přetisk pojednání v této publikaci).

²⁵ Například Petr Čornej: Jan Žižka (Pokus o charakteristiku), in: *Od Jana Žižky k Poděbradům*, Hradec Králové 2006 (Acta Universitatis Reginaehradecensis – Facultas studiorum humanorum, Historica I), zvláště s. 25. Přetištěno v souboru autorových statí *Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií*, Praha 2011, s. 136–150, zde s. 142–143.

²⁶ FRB, V, s. 347, 362–363, 399, 476–477. V případě Zbraslavi má ale Vavřinec zřejmě pravdu, neboť si lze jen těžko představit, že by Žižka toleroval opilství mužů, kterým velel.

²⁷ „... mortuus est Zizka, zradcze wytiepeny,“ komentuje vojevůdčovu smrt v říjnu 1424. Viz FRB, VII, s. 31.

dokonce souhlasit s podmínkou, že se natrvalo ujme výkonu katovské profese, považované v evropském středověku za společensky diskvalifikující.²⁸

Příklady známe z německých oblastí, odkud se šířily východním směrem, třeba do Polska, v teoretické rovině se však o této praxi diskutovalo i na pražské univerzitě v souvislosti se vzrušenou debatou o trestu smrti, rozpoutanou v předvečer husitské revoluce. V kwestii *Utrum peius sit interficere hominem quam interfici ab eodem* tvrdil neznámý autor, že nejhorší je nespravedlivé zabití člověka. Nezamítl však spravedlivé zabití, tj. spravedlivý rozsudek ukládající trest smrti. Více než tento názor, nevybočující z proudu tradičního uvažování, nás zaujmou přípisky k dochované kwestii. Upozorňují na zvyk, podle něhož se ze dvou odsouzených k smrti dává možnost osvobození tomu, kdo popraví druhého.²⁹ Uvědomíme-li si, že mezi duchovními radikálně táborské orientace působili krátce před revolucí i v době jejího průběhu absolventi a někdejší studenti pražské univerzity (mistr Jan z Jičína, mistr Pavel Olešák, bakalář Mikuláš z Pelhřimova, Jan Čapek), pak zde máme jednu z možných cest, jimiž se ozvěny učených debat šířily do venkovského prostředí.³⁰ Stejně tak je ovšem myslitelné, že se krutý zvyk uplatňoval v prostředí lapkovských tlup i jiných zločineckých struktur jako „přijímací zkouška“ a zároveň jako prověrka přeběhlíkovy loajality vůči novému prostředí.

Na Sedlci překvapuje jen vysoký počet pěti „popravených“. I tento fakt je snadno vysvětlitelný exaltovanou atmosférou. Táborští

²⁸ Henryk Grajewski: *Kara śmierci w prawie polskim do połowy XIV wieku*, Warszawa 1956, s. 241 (o symbolice jednotlivých trestů smrti s. 193–211). K trestům smrti též Hanna Zaręmska: *Niegodne rzemiosło. Kat w społeczeństwie Polski XIV–XVI w.*, Warszawa 1986, s. 58–67, k postavení katů s. 83–104.

²⁹ Jiří Kejř: *Stát, církev a společnost v disputacích na pražské universitě v době Husové a husitské*, Praha 1964, s. 52–55; týž: *Z počátků české reformace*, Brno 2006 (Rozpravy ČSAV – Řada společenských věd 74, sešit 14), s. 149. K předrevoluční diskusi o dovolenosti ozbrojeného boje a o trestu smrti Pavel Soukup: Dobývání hradu Skály v roce 1413 a husitská teorie války. Ke spisku Jakoubka ze Stříbra o duchovním boji, *Mediaevalia historica Bohemica* 9 (2003), s. 175–210.

³⁰ Eduard Maur: Pavel z Olešné a jeho družina, in: *Husitství – Reformace – Rnesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, II, edd. Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová, Praha 1994, s. 449–463; týž: Příspěvek k prosopografii táborských duchovních v počátcích husitské revoluce, *TA 9*, 1999, s. 49–89.

bojovníci, mezi nimiž zřejmě převládali příslušníci někdejší sezimoústecké husitské komunity, si vyřizovali účty s nenáviděným Oldřichem z Ústí a jeho služebníky, kteří jim v uplynulých měsících způsobili tolik strážní. V jejich chápání neměl krutý ortel pouze rozměr msty či odvety za utrpená příkoří, nýbrž přerůstal do roviny božího trestu, vykonávaného prostřednictvím vyvolených bojovníků nad zjevnými protivníky božího zákona. Pokud se exekuce odehrála skutečně o Velikonoční neděli, dostávala i vyšší, duchovní smysl, ač v porovnání s raným křesťanstvím zásadně posunutý. Ve jménu vítězného Krista, jehož království na zemi uskutečňovali, se táborští radikálové neváhali inspirovat brutálními starozákonními příklady i nejdrsnějšími formami středověké právní praxe. Z hlediska ctitelů striktního výkladu Nového zákona (nejen Petra Chelčického) se tím dopouštěli neomluvitelné a svévolné destrukce stěžejních křesťanských principů.³¹ Součástí symbolického rámce byla i role Oldřichova služebníka Pinty. Jako jediný z hříšníků smyl své viny drastickým pokáním, jež mu umožnilo přejít mezi spravedlivé, kteří opouštěli hořící sedleckou tvrz, symbol starého zkaženého světa, a vraceli se na Tábor, budovaný jako společenství opravdových křesťanů, řídících se závazným výkladem božího zákona. V tábořské obci lidé uctívali jiné hodnoty než šperky a domnělé drahocennosti, ve skutečnosti doklady bohupusté marnivosti, doutnající v hromadě u zničené Oldřichovy pevnůstky.

Jen na okraj dodávám, že obdobný boží trest stihl v listopadu 1420 světícího biskupa Heřmana z Mindelheimu, zajatého tábority při dobytí rožmberského hradu Příběnice. Tento muž, který v březnu 1417 vysvětil na Lipnici pod tlakem Čenka z Vartenberka první husitské kněze, byl v očích radikálů zjevný zrádce božího zákona. Jeho smrt nastala v důsledku ukamenování a utopení v řece Lužnici.³² Tuto nezvyklou formu lze vyložit jako exemplární kombinaci dvou trestů smrti, kolektivní popravy (ukamenování) a exekuce, vykonávané ve středověku světskou mocí nad špatným knězem, který se provinil vůči svému poslání. Zatímco topení duchovních bylo ve středověkých Čechách

³¹ Jaroslav Boubín: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*, Praha 2005, s. 73–79; Pavel Soukup: *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, Praha 2011, s. 320–337.

³² FRB, V, s. 447.

vcelku běžné,³³ ukamenování vnímalo tehdejší právo jako přežitek, který znovu oživilí až husitští radikálové svým důsledným příklonem k Bibli, v daném případě k příslušným pasážím Starého zákona.³⁴

Ani jedna kronikářská zpráva nezmiňuje na Sedlci ženy a děti, což by alespoň Vavřinec z Březové zcela jistě neopomněl zdůraznit.³⁵ Jejich absence mohla přispět k vystupňované krutosti, na niž si rozbouřené Čechy začínaly zvykat. Jak reagovala na šokující zvěst o exemplárním usmrcení čelného českého šlechtice a rytíře Oldřicha z Ústí jeho manželka Anna z Říše, vdova po Jindřichovi (II.) Zajímačovi z Kunštátu, nevíme.³⁶ Zemřela před rokem 1437. V revolučním období nepojistila své věno dětem z prvního manželství, takže zemský soud vynesl roku 1437 nálezný, kterým přikl Annino věno králi Zikmundovi a její dědictví Janovi z Ústí, druhému nevlastnímu bratru pana Oldřicha.³⁷ Lehké to Anna v životě neměla. Její tchán Jindřich (I.) Zajímač zemřel roku 1409 za nejasných okolností (snad násilnou smrtí), první manžel nebyl žádný beránek³⁸ a druhého muže zlikvidovali husitští radikálové.

Záhadami a nejasnostmi nadále zůstává obestřena postava cynika Pinty. Byl téměř nepochybně totožný se stejnojmenným členem bojové družiny, která před revolucí působila ve službách pánů z Ústí a v její předvečer se rozpadla na skupinu loajální Oldřichovi a na muže věrné

³³ Viz zprávy o utopení pražského kněze Martina roku 1361 v kronice Beneše Krabice z Weitmile (*FRB*, IV, ed. Josef Emler, Praha 1884, s. 527) a o utopení duchovních osob v Klatovech a v Žatci v čase předrevolučního napětí. K tomu *ASP*, II, ed. Jaroslav Eršil, Praha 1980, s. 559–561 (č. 994–995).

³⁴ Ukamenování jako formu trestu zavedl ve svém vojsku podle starozákonního vzoru (Jozue 7,24–26) Jan Žižka. Viz *Staročeské vojenské řády*, ed. František Svejkovský, Praha 1952, s. 26.

³⁵ Učinil tak například při popisu prvního dobytí Rabí a druhého podmanění Prachatic Janem Žižkou. Viz *FRB*, V, s. 364, 443–445. K Žižkově inspiraci chránit životy žen a dětí v dobytých hradech a městech Petr Čornej: Žižka před Prahou, *Česká literatura* 48 (2000), zvláště s. 574 (přetištěno v souboru autorových studií *Světla a stíny husitství*, s. 172).

³⁶ Původ Anny z Říše, dcery Elišky z Říše (rozené z Hodic) a Bohuše z Holoubka, i totožnost jejího prvního manžela, zemřelého na počátku roku 1412, zjistili Miroslav Plaček – Peter Futák: *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 164–165, 574. Jejími syny z prvního manželství byli Jindřich (III.) Zajímač, manžel Evy, vdovy po karlštejnském purkrabím Zdeslavu Tluksovi z Buřenic, a Jan (IV.) Zajímač z Kunštátu. Dcera Kateřina byla nejprve provdána za Kryštofa z Liechtensteina, poté za Jana z Vartenberka.

³⁷ *AČ*, II, ed. František Palacký, Praha 1842, s. 382 (č. 157).

³⁸ M. Plaček – P. Futák: *Páni z Kunštátu*, s. 148–149.

panu Prokopovi.³⁹ Nejznámějším Pintovým předrevolučním činem byla účast na přepadení jindřichohradeckých kupců u Miličina v roce 1417. Ryze kriminálnímu podniku, byť motivovanému nepřátelstvím vůči pánům z Hradce, Pinta dokonce velel, i když se jej zúčastnily i jiné bojové družiny a lapkovská tovaryšstva. Snad mu roli hejtmana, jak jej při výslechu označil jeden z kompliců, vynesla dobrá znalost krajiny i nesmlouvavost, rozhodnost a bezohlednost, jež později prokázal v hororu na sedlecké tvrzi.⁴⁰

Do hry však možná vstoupila ještě jedna okolnost. Pinta se ocitl v táborském zajetí spolu s dalšími pěti muži, jež Vavřinec z Březové nazývá *pociores*, tedy mocnější, přednější, znamenitější.⁴¹ Mohl je tak chápat v hierarchii družiny Oldřicha z Ústí, stejně tak ale mohl odkazovat k jejich vyššímu společenskému postavení, eventuálně šlechtickému původu. Historik Eduard Maur svého času správně upozornil, že se nedaleko města Písku vyskytuje na počátku 15. století řada vladků, jejichž společným znamením byla pinta (nádoba s podstavcem, vypouklým bříškem, rozšířeným hrdélkem a uchem k držení) umístěná na helmě či štítu. Užívali je vladkové ze Škvořetic, Mirovic, Obděnic, Tušovic, Bukovan a Vratíšova. Řadě z nich se proto říkalo Pinta (Ondřej Pinta z Tušovic se uvádí k roku 1418, Přibík Pinta z Tušovic o deset let později, v dalších příkladech lze pokračovat). Velmi podobnou pečeť užíval také Jan Baštín z Porostlé, signatář takzvaného Žižkova vojenského řádu.⁴² Není tudíž vyloučeno, že ze stejného rozrodu pocházel též sedlecký a posléze táborský Pinta. U muže, který měl za sebou kriminální delikty, sotva překvapí chladnokrevnost a bezcitnost, s jakou sprovodil ze světa pět svých druhů.

Roku 1434 se na Táboře opravdu připomíná Vaněk (Václav) Pinta, bečvář, který v zastoupení sirotka Dory (Doroty) prodal dům

³⁹ František Hoffmann: K počátkům Tábora, *ČSCH* 15 (1967), s. 103–120; týž: Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce, *TA* 6, 1994, zvláště s. 124–125.

⁴⁰ Výpovědi o Pintově lapkovské činnosti in: *AC, XXVIII (Popravčí a psanecké zápisy jihlavské)*, ed. František Hoffmann, Praha 2000, s. 24 (č. 12, 43), 60–61 (č. 44).

⁴¹ *FRB*, V, s. 363.

⁴² Eduard Maur: Lokální záští a předpoklady husitství v západních Čechách, *MZK* 29 (1993), s. 18–19; August Sedláček: *Českomoravská heraldika*, II. *Část zvláštní*, Praha 1925, s. 73–74.

„starému“ Borovcovi,⁴³ ale totožnost s někdejší sedleckým kružasem zůstává velmi sporná. Ačkoliv objekt kdysi patřil nebožtíku Žižkovi, což umožňuje spekulace o dobrých vztazích mezi Pintou a tábořským vojevůdcem, velí řeč pramenů k opatrnosti. Dům měl hodnotu pouhé 2 kopy a 40 grošů (za tuto sumu se v Praze nedal pořídit ani prodejní stánek), takže jen sotva sloužil husitskému hejtmanovi jako obydlí. Ke všemu ještě přízvisko Žižka bylo zcela obvyklé a často se vyskytuje v jihočeském prostředí.⁴⁴ Při značném počtu Pintů pak nelze ani bezpečně říci, zda je tábořský Vaněk Pinta, zesnulý roku 1448 či nedlouho předtím, identický s někdejší smutně proslulým sedleckým „hrdinou“. Nedovedu si totiž dost dobře představit, jak se ostřílený bojovník promění v neklidných dobách, kdy kvete vojenské řemeslo, v pokojného bednáře.⁴⁵ Podle pověsti strašil Pinta v lese Pintovka na levém břehu Lužnice pod Táborem ještě v nedávných desetiletích.⁴⁶ Historiky bude možná jeho přízrak pronásledovat tak dlouho, dokud se o něm nedoberou přesnějších poznatků.

Pětisetletá voda

Historikovi přináší jeho práce trvalé prokletí. Pokud se zabývá obdobím, jež neprožil, chybí mu autentický dotek s minulostí a snadno se dopustí nepřesností i zkreslení. Jestliže se věnuje soudobým dějinám, pak často podléhá pokušení vykládat je na základě subjektivních, často emocionálně zabarvených prožitků. Kdysi jsem napsal, že historik bez vlastní přímé zkušenosti dějiny nikdy plně neobjasní, kdyby si však

⁴³ AČ, XLII, s. 14 (č. 62); Karel Thir: *Staré domy a rodiny tábořské*, I. *Na památku založení města před pěti sty léty*, Tábor 1920, s. 14.

⁴⁴ Roman Cikhart: Domek nebožce Žižkova na Táboře, *JSH* 6 (1933), s. 92–94; Rudolf Tecl: Soběslavský Žižka, *Výběr* 31 (1994), s. 175–177; týž: O klokotském Žižkovi či raději Šiškově, *Výběr* 31 (1994), s. 209–211; Alena M. Černá: Žižka po Žižkovi, in: *Zrození mýtu. K počtu Petra Čorneje*, edd. Robert Novotný – Petr Šámal, Praha 2011, s. 299–305.

⁴⁵ Životní osudy Vaňka Pinty vysledoval R. Cikhart: Po stopách, s. 90. Dále viz František Šmahel: Základy města: Tábor 1432–1452, *HT* 5 (1982), s. 102 (k uplatnění bednářů s. 85).

⁴⁶ R. Cikhart: Po stopách, s. 90.

navlékl kůži aktéra zkoumaných problémů, ztratil by sám sebe.⁴⁷ Tuto až tragickou tenzi nelze odstranit či přeskočit, zůstává imanentní složkou historikovy činnosti. I proto se historik, pokud zrovna nesděljuje banální pravdy, neustále zmítá v nejistotě, jak dalece se jeho obraz minulosti shoduje s jedinečnou, neopakovatelnou a navždy zmizelou skutečností.

Zda se nemýlil, historik většinou ani neví. Jen velmi vzácně, spíše výjimečně, se dočká potvrzení své rekonstrukce a svého soudu. Stává se tak téměř výhradně v oborou soudobých dějin, jejichž aktéři a pamětníci ještě žijí. Tento pocit až omamného štěstí jsem zažil v průběhu svého více než čtyřicetileté badatelské dráhy pouze dvakrát. Poprvé, když mi Libuše Janáčková, vdova po zesnulém historikovi Josefu Janáčkově, poděkovala za nekrolog s poznámkou, že jsem jejího chotě dobře znal.⁴⁸ Od manželky významného vědce to byla nepochybně pochvala. Podruhé jsem se uznání dočkal nepřímo, a to z pera Arona Jakovleviče Gureviče, jehož knihu *Problemy srednevekovoj narodnoj kul'tury* jsem recenzoval na stránkách sborníku *Husitský Tábor*.⁴⁹ Gurevičův text jsem tehdy četl z autorova strojopisu (vlastně průklepu), neboť jediný vytištěný exemplář, který v Československu tehdy existoval, měl k dispozici Jaroslav Kolár, chystající překlad pro nakladatelství Vyšehrad.⁵⁰ Dlouho jsem tonul v pochybách, zda má interpretace Gurevičova díla jako polemiky s Bachtinovým pojetím středověké lidové kultury, opravdu souzní s autorovým záměrem. Klid mi po více než dvaceti letech přineslo vydání Gurevičových pamětí.⁵¹ Autorův záměr jsem postihl naprosto přesně.

⁴⁷ Petr Čornej: Věčný problém: jak psát dějiny, in: *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, edd. Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek, Praha 2007, s. 18.

⁴⁸ Ivana Čornejová – Petr Čornej: Za Josefem Janáčkem, *Tvar* 5, 17. 11. 1994, č. 19, s. 5 (celý text jsem napsal sám, manželka z úcty k velkému historikovi pouze připojila své jméno); dopis Libuše Janáčkové Ivaně a Petrovi Čornejovým dne 7. prosince 1994 (v majetku autora).

⁴⁹ Aron Jakovlevič Gurevič: *Problemy srednevekovoj narodnoj kul'tury*, Moskva 1981. Moje recenze in: *HT* 6–7 (1983–1984), s. 475–477.

⁵⁰ Nakladatelství Vyšehrad však o knihu ztratilo zájem, takže Kolárův překlad vydalo až po listopadu 1989 nakladatelství H & H pod názvem *Nebe, peklo, svět. Cesty k lidové kultuře středověku*, Praha – Jinočany 1996.

⁵¹ Aron Jakovlevič Gurevič: *Historikova historie*, Praha 2004, s. 198–201, 242–243.

Může však podobnou jistotu získat historik, který postrádá osobní zkušenost se zkoumaným obdobím, jenž disponuje pouze fragmentárními prameny a který píše o lidech, jimž nikdy nepohlédne do tváře a nezná ani jejich hlas, ani jejich gesta? Až do roku 2002 jsem se domníval, že nikoliv. Tehdy v polovině srpna potkala Čechy přírodní pohroma. Extrémní povodně se změnily v rozsáhlé záplavy, které neměly pamětníka. Pro mě však byly smutné a tragické události paradoxně badatelským štěstím, neboť jsem si mohl v praxi (doslova na vlastní oči i v přímém televizním přenosu) ověřit rozsah katastrofy, která v takřka identickém měřítku zasáhla české teritorium a přilehlé středoevropské oblasti v červenci 1432. Svým způsobem to byla satisfakce, neboť mou rekonstrukci dramatického dění roku 1432 a jeho ekonomických a politických důsledků, jak jsem je představil v knihách *Tajemství českých kronik*, *Lipanská křížovka* a v pátém dílu *Velkých dějin zemí Koruny české*,⁵² přijala část historické obce, na rozdíl od přírodovědců,⁵³ nanejvýš obezřetně, ne-li s nedůvěrou. Jedinečné a neopakovatelné dějiny se v létě

⁵² Petr Čornej: *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 1987, s. 199–223; týž: *Lipanská křížovka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1992, s. 58–77; týž: *Velké dějiny zemí Koruny české, V. 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2000, s. 589–599.

⁵³ Rudolf Brázdil – Oldřich Kotyza: *History of Weather and Climate in the Czech Lands, I. Period 1000–1500*, Zürich 1995, s. 122, 125, 126, 127; titíž: Kolísání klimatu v českých zemích v první polovině našeho tisíciletí, *Archeologické rozhledy* 49 (1997), s. 663–699; titíž: Současná historická klimatologie a možnosti jejího výzkumu, in: *Historie a interdisciplinární výzkum*, ed. Bronislav Chocholáč, Brno 2001 (Časopis Matice moravské 120. Supplementum I), s. 17–59 (zvláště s. 48–50); titíž: Historická klimatologie a historie, in: *IX. sjezd českých historiků. Pardubice 6.–8. září 2006*, II. *Historie v kontextu ostatních vědních disciplín*, edd. Jan Dvořák – Tomáš Knoz, Brno – Pardubice – Praha – Ústí nad Labem 2008, s. 265–341, zde s. 308–311; Karel Krška – Ferdinand Šamaj: *Dějiny meteorologie v českých zemích a na Slovensku*, Praha 2001, s. 31–32; Miloslav Müller – Vilibald Kakos: Hydrometeorologické srovnání povodní v srpnu 2002 s vybranými historickými případy deštových povodní na Vltavě v Praze, *Meteorologické zprávy* 56 (2003), s. 129–136. K nim je třeba připočítat práce Oldřich Kotyza – Karel Pejml – Jana Sládková: Několik poznámek ke kolísání klimatu v Čechách 14. a 15. století, *Archaeologia historica* 15 (1990), zvláště s. 513; Oldřich Kotyza: Literary Narratives as Data Sources for Historical Climatology, in: *Application of Direct and Indirect Data for the Reconstruction of Climate during the Last Two Millennia*, edd. Eliška Růžicková – Antonín Zeman – June Mirecki, Prague 1993, s. 100–103. Z jiného úhlu Alena M. Černá: Strasti každodenního života ve stínu husitských válek (na materiále *Starých letopisů českých*), in: *Doświadczenie czodziennosci w języku i w literaturze czechkiej*, ed. Mieczysław Balowski, Poznań 2015, s. 91–105.

2002 opakovaly, i když v částečně jiných kulisách. To mi zpětně umožnilo zpřesnit a doplnit vlastní starší výklady. Obdobně však povodně roku 2002 prožívali naši přední odborníci na dějiny klimatu, kteří už od sklonku 20. věku pečlivě evidovali veškeré dochované zprávy o výkyvech počasí, porovnávali je s daty v Evropě i jinde ve světě a zasazovali získané poznatky do širokého rámce.⁵⁴ I díky jim lze nyní kronikářské a další záznamy z 15. století doplnit a interpretačně zpřesnit.

Události letních měsíců roku 1432 mohou sloužit jako doklad oprávněnosti postřehu, že k utváření historického vědomí výrazně přispívá „zážitek velkých dějinných katastrof...“⁵⁵ Velká povodeň zůstala v paměti bezmála po dvě století. Humanista Johann Augustin Tichtenbaum ještě na počátku 17. věku uvádí, že kolem dne Maří Magdaleny v roce 1432 dosahovala voda až do poloviny náměstí v Ústí nad Labem a lidé zde tak mohli jezdit na lodičkách.⁵⁶ Je-li tento údaj přesný, pak ho lze porovnat se situací v srpnu 2002, kdy se rozvodněné Labe dotklo pouze okraje ústeckého náměstí.⁵⁷ Ovšem město Ústí i poměry na řece, v níž udatně bojoval o život tragický hrdina lachtan Gaston, vyhlížely na počátku 21. století jinak než v časech husitské revoluce. Srovnání obou povodní, dvou pětisetletých vod, nemůže být proto automatické. Úroveň ústeckého Mírového náměstí je dnes o něco výše než na sklonku středověku.⁵⁸

Kronikářské zápisy pochopitelně nezaznamenaly to, co víme od roku 2002. Zachytily sice extrémní srážky, trvající nepřetržitě déle než osmdesát hodin (přibližně od 19 hodin v sobotu 19. července až do

⁵⁴ Rudolf Brázdil et al.: *History of Weather and Climate in the Czech Lands*, VI. *Strong Winds*, Brno 2004; Rudolf Brázdil a kol.: *Historické a současné povodně v České republice*, Brno – Praha 2005.

⁵⁵ Jaroslav Marek: *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992, s. 35.

⁵⁶ Johann Augustin Tichtenbaum: *Usta ad Albim delineata...*, Pragae 1611, s. 203. K Tichtenbaumovi Oldřich Kotyza: „Skutkům předků svých zahynouti nedají“ Ocenění významu vyprávěcích pramenů severočeské provenience pro studium kolísání klimatu v českých zemích, in: *Česká beseda o německých i českých kronikách, pamětech a dalších vyprávěcích pramenech*, ed. Hana Pátková, Dolní Břežany 2006, s. 30–32, 52–53.

⁵⁷ R. Brázdil a kol.: *Historické a současné povodně*, s. 206.

⁵⁸ Oldřich Kotyza: Nejextrémnější velké vody na dolním českém toku řeky Labe v letech 1118–1598 a otázka věrohodnosti značek povodní na zámecké skále v Děčíně, Litoměřicích a Ústí nad Labem, *Podřipský sborník* 2 (2006), s. 31–69 (zde s. 59).

ranních hodin v úterý 22. července), nikoliv skutečnost, že vodní příval nestačily vstřebat lesní komplexy na Šumavě a v Novohradských horách, i když byly kompaktnější a nedotčenější než v následujících dobách. Mohutné deště dramaticky zvýšily hladiny všech větších řek už na horních tocích, konkrétní zprávy máme o Otavě, Berounce, Vltavě a Labi, syčenému vodou z Krkonoš, kterým se srážková činnost rovněž nevyhnula, stejně jako Lužickým a Jizerským horám, což doložily rozvodněné řeky Bóbr a Nisa. Jižně od české hranice způsobily povodně škody v oblasti rakouského Mühlviertelu a Waldviertelu, severně pak na saské straně Krušných hor.⁵⁹ Nepřízeň počasí se projevila i v Norimberku.⁶⁰ Přírodovědec poměry v této části střední Evropy shrnuje lapidárně: „Takovéto rozložení vydatných srážek by nápadně připomínalo situaci ze srpna 2002, tedy i synoptické příčiny, které k ní vedly.“⁶¹

Shodný byl v podstatě i postup velké vody na Otavě, Vltavě a Labi, dobře sledovatelný v českých i německých kronikách, eventuálně v soukromých zápiscích a listech.⁶² Náporu Otavy odolal most v Písku. Živel poškodil, stejně jako v létě 2002, pouze jeho zábradlí a částečně podemlel pilíře, jinak obdivuhodně pevné stavbě příliš neublížil. Horší poměry panovaly na Vltavě, která v Českém Krumlově strhla oba mosty.⁶³ Odtud se pětisetletá voda valila na sever, nespoutána přehradami,

⁵⁹ R. Brázdil a kol.: *Historické a současné povodně*, s. 204–206.

⁶⁰ Chronik aus Kaiser Sigmund's Zeit bis 1434 mit Fortsetzung bis 1441, in: *Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis 16. Jahrhundert*, ed. Theodor von Kern, Leipzig 1862, s. 384. Záznamy o nepřízni počasí v okolí Norimberka v letech 1432–1434 shromáždil na počátku 17. století norimberský kronikář, který se o výkyvy klimatu zajímal. Viz Miloslav Polívka: Zprávy o klimatu, přírodních jevech, epidemiích a jejich důsledcích ve středověku v kronikářském díle Johanna Müllnera, II, *TA* 13 (2007), zvláště s. 20–21.

⁶¹ Rudolf Brázdil a kol.: *Historické a současné povodně*, s. 207.

⁶² Z nekronikářských textů uvádím list neznámého českého dominikána basilejskému převorovi z konce července 1432, který vydal Augustin Neumann in: *Studie a texty k náboženským dějinám českým*, III/2–4, Olomouc 1923, s. 128–129. Zápisky husitského kněze Jana Gaudencia, který žil v první polovině třicátých let v Litoměřicích, parafrázovali František Michálek Bartoš: Z dějin Karlovy university v době husitské, *JSH* 40 (1971), s. 54–63 (zde s. 57–58); O. Kotyza: „Skutkům předků svých zahynouti nedají“, s. 29; Kamil Boldan: Bohemikální iluminované rukopisy knihovny cisterciáckého kláštera v Oseku z pohledu kodikologického, *Miscellanea Oddělení rukopisů a starých tisků* 16 (1999–2000), s. 52–92, zde s. 69–77. Edici obtížně čitelných analistických zpráv v uvedeném kodexu záslužně pořídil Kamil Boldan: Letopisné záznamy v Bibli utrakvistického kněze Jana Gaudencia, *Studie o rukopisech* 46 (2016), s. 85–106.

⁶³ Cronica, in: *MHB*, IV, ed. Gelasius Dobner, Pragae 1779, s. 136.

pouze sevřena hlubokým skalním kaňonem až ke Zbraslavi, kde její sílu znásobila rozbouřená Berounka. Rozměr úderu, který zasáhl hlavní město si zpětně nedovedeme dost dobře představit, neboť v srpnu 2002 Vltavu přece jen brzdily velké přehradní nádrže a pravý (částečně i levý břeh) břeh řeky chránila regulace, navýšená o provizorní zátarasy. V 15. století však tento ochranný systém neexistoval, v Podskalí i jinde u vody byly velké sklady dřeva, před pražským souměstím i v jeho katastru stály u řeky četné mlýny, nemluvě o množství dřevěných bud a domků. To vše vodní příval smetl a hnál ke Kamennému mostu, který protrhl na třech místech, pobořiv přitom pět pilířů.⁶⁴ Voda se rozlila v níže položených místech Malé Strany a zatopila značnou část Starého Města, včetně kostelů sv. Jiljí, sv. Haštala, sv. Linharta, sv. Ondřeje, Panny Marie na Louži, sv. Mikuláše a Betlémské kaple. Pod vodou se ocitlo Špitálské pole (nynější Karlín) a celá Poříčská čtvrť. V Poříčské bráně prý voda přesáhla tři metry (součet výšek dvou dospělých jedinců).⁶⁵ Zkušenost z roku 2002 říká, že oblast nynějšího Masarykova nádraží vodní spoušť již nezasáhla. Povodňová vlna kulminovala v Praze 21. července a druhý den ráno začala hladina pozvolna klesat. Její opadávání pokračovalo celý týden, až do 28. července.⁶⁶

Jak asi vyhlížely poměry na dolní Vltavě a na Mělnicku, máme dosud v živé paměti.⁶⁷ Povodeň poté postupovala po Labi přes Litoměřice a Ústí nad Labem, zničila mosty v Drážďanech (zde strhla

⁶⁴ FRB, VII, s. 20; FRB, V (kronika Bartoška z Drahonice), s. 608.

⁶⁵ Nejpodrobněji popisuje zkázu v Praze Chronicon Trebonense a její staročeský překlad (tj. text Q Starých letopisů českých). Viz *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová, Praha 2003 (FRB – Series nova, II), s. 50–51. Chronicon Anonymi pak dodává: „ipso tempore aqua inundavit introitum majoris civitatis ferream plateam...“, tedy voda dosahovala až k ústí Železné ulice do Staroměstského náměstí. Viz MHB, III, ed. Gelasius Dobner, Pragae 1774, s. 60.

⁶⁶ K této povodni též Oldřich Kotyza – František Cvrk – Vlastimil Pažourek: *Historické povodně na dolním Labi a Vltavě*, Děčín 1995, s. 23, 26, 45, 57; Rudolf Brázdil – Oldřich Kotyza – Petr Dobrovolný: July 1432 – August 2002 – two millennial floods in Bohemia?, *Hydrological Sciences Journal* 51 (2006), s. 848–863; Pavla Státníková: Praha, Pražané a vltavské povodně, in: Miroslav Bárta – Martin Kovář a kol.: *Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností*, Praha 2011, s. 711–712 (zde rovněž stručné srovnání červencové povodně 1432 a srpnové povodně 2002).

⁶⁷ Vzpomínku očitého svědka zachoval rukopis Národní knihovny v Praze, sign. X H 17: „... ita quod tunc eram in Chuatirub et respexi in aquam, modo infra ligna de Praga

jeden oblouk), Míšni a Grimmč, aby se poté rozlila v severoněmeckých nížinách. Ve Zhořelci řádila Lužická Nisa, která tu 21. července smetla most i s barvířskými domky, na pomezí Lužice a Dolního Slezska destruovala mosty řeka Bóbr.⁶⁸ Počty lidských obětí a utopená hospodářská zvířata nikdo nespočítal, škody na polích, sadech a zemědělských objektech byly obrovské.

Bagatelizovat ekonomické důsledky rozsáhlých povodní by bylo kontraproduktivní. Vzpomeňme jen na politickou debatu o nutnosti zvýšit po pětisetleté vodě roku 2002 daně, nezbytné alespoň k částečnému napravení škod. Bouřlivá diskuse tehdy málem položila koaliční vládu, odpovědnou za řízení postindustriálního státu, hospodářsky nepoměrně stabilnějšího než bylo revolucí zmítané agrárně-řemeslnické České království na sklonku první třetiny 15. věku. A to Česká republika měla za sebou pouze traumatizující povodně, které zasáhly v červenci 1997 Moravu a Slezsko, zatímco Čechy se jen v průběhu roku 1432 musely s velkou vodou vyrovnat třikrát. Poprvé v březnu 1432 v důsledku tání nebyvalého množství sněhu (kronikář Bartošek z Drahonic hodnotil tyto povodně, evidované též v Bavorsku a Rakousích, jako čtyřicetiletou vodu) a poslední velká voda přišla v prosinci.⁶⁹

K tomu je nutné připočítat trs klimaticky krajně nepříznivých let. Zima na přelomu roku 1431/1432 byla neobyčejně dlouhá a trvala od 22. listopadu 1431, kdy napadl sníh, až do konce prvního březnového týdne 1432.⁷⁰ Evokuje tak srovnání se zimou 1969/1970, kdy sníh v Praze napadl v noci z 25. na 26. listopadu 1969 a roztál až v závěru března 1970.⁷¹ Ještě v sobotu 28. března ležely v okrajových částech

---

pertransierunt, molendina, fena, bevo (boves?), similiter manipuli siliginis.“ Viz *FRB*, VII, s. 20. Jak patrně, úroda doslova uplavala.

⁶⁸ *Scriptores rerum Lusaticarum*, ed. Ch. G. Hoffmann, Lipsiae et Budissae 1719, s. 14; *Scriptores rerum Germanicarum*, II, ed. J. B. Mencken, Lipsiae 1728, sloupec 1820; *Scriptores rerum Germanicarum*, III, ed. J. B. Mencken, Lipsiae 1730, s. 7–8, 57; J. V. Šimák: *Bohemika v Lipsku*, Praha 1907, s. 20.

⁶⁹ *FRB*, V, s. 606, 609.

⁷⁰ *FRB*, V, s. 606. Viz k tomu R. Brázdil a kol.: *Historické a současné povodně*, s. 200.

⁷¹ Viz První sněhová kalamita, *Rudé právo* 50, 27. 11. 1969, č. 279, s. 1. V normalizačním tisku lze dohledat, jak sněhová nadílka působila novému komunistickému a státnímu vedení vrásky, ceny se však tehdejší představitelé s ohledem na situaci ve společnosti neodvážili zvýšit (o zdražení pražské hromadné dopravy bylo rozhodnuto již dříve). Ke středě 26. listopadu 1969 se zcela prokazatelně vztahuje půvabná vzpomínka mého oblíbeného

hlavního města jeho špinavé zbytky. Do smrti nezapomenu, jak jsme počátkem roku 1970 putovali mezi hlavní budovou filozofické fakulty a Celetnou ulicí přes Staroměstské náměstí, kde brigádníci vršili sněhové bariéry až do dvoumetrové výšky. Možná, že za nějakých dvě stě let označí hyperkritický historik mou vzpomínku jako báchorku, i když mohu za její pravdivost vložit ruku do ohně. Na rozdíl od roku 1970 však na jaře 1432 nastalo veliké sucho, které, provázeno vysokými teplotami, vydrželo s drobnými výjimkami až do osudového 19. července.⁷² Úroda byla pochopitelně mizivá a nevylepšil ji ani rok 1433, kdy tuhá zima, vyplňující období od počátku druhé lednové dekády do poloviny února,⁷³ přešla ve vlhké jaro, zakončené 23.–24. června letním typem povodní.⁷⁴ Neradostné okolnosti věštily další neúrodu a dramatický vzestup cen základních zemědělských komodit. V této situaci se husitské svazy rozhodly oblehnout katolickou baštu Plzeň, jejíž okolí nepřízeň počasí zvláště silně postihla.⁷⁵ Co následovalo dále, není snad třeba připomínat.

Velmi špatné klimatické podmínky nesužovaly v první polovině třicátých let 15. věku pouze české země a sousední oblasti. Celoevropské srovnání ukazuje, že kruté zimy tehdy postihly také Britské ostrovy, Skandinávii, jižní Pobaltí, Polsko i oblasti nynější Ukrajiny, ochladilo se dokonce i v Benátkách, kde v lednu a únoru 1432 na sedm týdnů zamrzla laguna, a v Řecku.⁷⁶ Téměř všude vyvolalo zhoršené podnebí negativní jevy, neúrodu, až drastický vzestup cen potravin, patrný

---

básníka na zasvěcený petřinský pomník Karla Hynka Máchy. Viz Jaroslav Seifert: *Všecky krásy světa*, Praha 1982, s. 389–392.

⁷² Přesnou rekonstrukci podali R. Brázdil a kol.: *Historické a současné povodně*, s. 204.

⁷³ *FRB*, V, s. 609; *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, II, s. 150.

⁷⁴ *FRB*, V, s. 610; rukopis Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt, Hs. 3244, fol. 20v. K typu povodní R. Brázdil a kol.: *Historické a současné povodně*, s. 332.

⁷⁵ „Anno domini MCCCCXXXIII. fuit magna karistia in confinio Plznensi, ita quod fuit una mensura per XXII lat., et hoc in civitate Plznensi et in aliis civitatibus circumstantibus per medium sexagenam. Et eodem anno venerunt episcopi et doctores ad Bohemiam de concilio Basilensi.“ *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, I, ed. Konstantin Höfler, Wien 1856 (FRA, 1. Abtheilung, Scriptorum, II), s. 101. Další údaje k Plzeňsku, se zřetelem k povodním kolem sv. Jana Křtitele, viz rukopis Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt, Hs. 3244, fol. 20v.

⁷⁶ R. Brázdil – O. Kotyza: Kolísání klimatu, s. 672–674, 680–682, 686–687, 690; Wolfgang Behringer: *Kulturní dějiny klimatu. Od doby ledové po globální oteplování*, Praha – Lito-myšl 2010, s. 133.

především ve městech (sedláci se o sebe dokázali vždy postarat),⁷⁷ a následně nemoci a úmrtí z podvýživy, označované zjednodušeně jako hladomor. V Čechách ceny obilí a luštěnin stoupaly od jara 1432 a kulminovaly v jarních měsících roku 1434. Zprávy o chudácích pojídacích náhražkovou kaši z žaludů, kůru ze stromů a různé lektvary z listí známe z českého i anglického prostředí, soudobé verše pak působivě líčí útrapy žebráků a bezdomovců ve slezských městech.⁷⁸

Kronikářské záznamy i soukromé přípisky, umístěné na okrajích biblí i dalších rukopisných knih, se v údajích o cenách v zásadě shodují. Ve Vratislavi se roku 1433 prodával strych žita za půl hřivny, v Lembergu (Lwówek) za hřivnu (stejně jako ve Zhořelci), pšenice stála ve Vratislavi 28 grošů, ječmen pak 20 grošů. A ceny stále rostly, stěhuje si v notickách neznámý majitel breviáře uloženého v Nise.⁷⁹ V Praze se na podzim 1433 platilo za strych žita 34 grošů, na sklonku jara 1434 v Hradci Králové již 57 grošů a v České Lípě 60 grošů, zatímco v Mělníce o deset grošů méně.⁸⁰ Ještě 19. července 1434 se prodával strych žita v Budyšině za 30–40 grošů.⁸¹ Komu se tato na sobě prokazatelně nezávislá data nezdají, nechť se podívá na index cen žita v méně postižené západní Evropě roku 1435. V Antverpách činil 230 % a ve Frankfurtu nad Mohanem 225 %.⁸² V českých zemích, vyčerpaných dlouhými válkami, bylo pochopitelně hůře, i když si lidé zaznamenávali především extrémní případy drahoty. Tažení husitských polních vojsk za hranice (táborského do Uher a sirotčího do Pobaltí),

⁷⁷ To také podmínilo propastné rozdíly v cenách obilí a potravin na venkově a ve větších městech, jev velmi dobře známý z obou světových válek i z případů narušení tržní rovnováhy. Tato disproporce zjevně způsobila, že ceny žita ve venkovském jihočeském prostředí stouply v roce 1433 jen o 25 % v porovnání s rokem 1431. Viz Rostislav Nový: *Nominální a reálná hodnota mince doby husitské, Z pomocných věd historických*, VIII, Praha 1989 (AUC – Philosophica et historica 2, 1988), s. 95.

⁷⁸ R. Brázdil – O. Kotyza: *Kolísání klimatu*, s. 686; *FRB*, VII, s. 34; Colmar Grünhagen: *Analistische Nachlese 1227–1450, Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 9 (1868), s. 182–190, zde s. 189.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, II, s. 150; *FRB*, VII, s. 34; Miloš Dvořák: Nově objevená zpráva o bitvě u Lipan, *Českobrodský kulturní zpravodaj* 10/35 (1964), s. 21. Další odkazy na prameny zde vzhledem k jejich četnosti neuvádím.

⁸¹ *Codex diplomaticus Lusatae superioris*, II/2, ed. Richard Jecht, Görlitz 1900–1933, s. 532.

⁸² Peter Moraw: *Von offener Verfassung zu gestalteter Verdichtung. Das Reich im späten Mittelalter 1250 bis 1490*, Berlin 1985 (Propyläen Geschichte Deutschlands, III), s. 271.

uskutečněná na jaře, respektive v létě 1433, Českému království na krátký čas ulevila, v Pobaltí a v Uhrách ale musela nutně vyvolávat animozitu. Uhry se celkem ekonomicky držely, leč výskat si nemohly. Dne 3. října 1433 zakázal palatin jménem krále Zikmunda vývoz obilí a ovoce do postižených Rakous.⁸³

Vyhodnotíme-li si všechny tyto údaje, pochopíme, proč státy sousedící s Českou korunou i basilejský koncil usilovaly od roku 1432 o vyřešení husitské otázky a proč i v českém prostředí sílily hlasy požadující ukončení válek a uzavření míru. Neúspěšné obléhání Plzně, prohloubivší ekonomické problémy i obecný marasmus, se logicky stalo katalyzátorem dění, které vyústilo v lipanskou bitvu, otvírající cestu ke kompaktátům.⁸⁴

Kronikářské a pamětní záznamy, vzniklé nezávisle na sobě v Čechách, Slezsku, Rakousích, Horní Lužici, Bavorsku, Frankách, Sasku a Polsku, hovoří ve stejném či podobném tónu. Konstatují extrémní povodně (zjevně pětisetletou vodu, největší doloženou v celém druhém tisíciletí), zhoršení klimatu, neúrodu, vysoké ceny obilovin i luštěnin a mnohdy též epidemie. Po zkušenostech, které jsme získali v roce 2002, a v obavách, s nimiž dnes sledujeme měnící se klima, tentokrát jeho oteplování, sotva můžeme tyto hlasy zpochybnit.

Tista v plzeňském znaku

Na třetí téma jsem narazil čistou náhodou. V průběhu přípravy referátu na konferenci jsem znovu pročetl známou *Kroniku o založení země české a prvních obyvatelích jejích*, sepsanou Martinem Kuthenem a vytištěnou v staroměstské oficíně Pavla Severina z Kapí Hory 17. ledna 1539.⁸⁵ Upoutalo mě v ní faktické nerozlišování *kronik* a *historií*, chápání

⁸³ Marie Opočenská: *Slovenika uherských listin v domácím, dvorním a státním archivu ve Vídni v období let 1243–1490*, Praha 1927, s. 44.

⁸⁴ P. Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české*, V, s. 599–639.

⁸⁵ Všechny relevantní a aktualizované údaje o ní z hlediska dějin knihtisku přináší Petr Voit: *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí*, I. *Severinsko – kosořská dynastie 1488–1557*, Praha 2013, s. 41–42 (další výklady na s. 108–109, 312–316, 321–324, 330–332, 336–339, 407–409). K ilustracím v širokém kulturním kontextu též: Česká a německá reformace v ilustraci české knihy první poloviny 16. století, in: *In puncto religionis*.

pravdivosti, vypjatý protiněmecký tón, vyhraněný etnický výměr substantiva *národ*, slavné dřevořezy, zpodobňující české panovníky (ale také bájnou Libuši a Vlastu i husitské hrdiny Husa, Jeronýma Pražského a Žižku), i zpracování řady dějinných událostí. Zvláštní pozornost jsem pochopitelně věnoval husitským pasážím, poněvadž Kuthen byl utrakvista a obracel se k převážně kališnickým čtenářům.⁸⁶ Úspěch jeho knihy byl nesmírný, Z předpokládaných šesti set výtisků se dochoval nepatrný zlomek.⁸⁷ Už v roce 1585 jich mezi lidmi byl nepatrný počet.⁸⁸ Zkrátka panovníci, navíc vyobrazení, táhnou v každé době. Něco o tom vím.

Musím se přiznat, že mě přímo nadchla formulace zprávy o obležení Plzně husitskými vojsky, byť autor, ovlivněn předlohou, datoval událost k 13. červenci 1433 (první husitské oddíly přitáhly k městu ale až o den později): „Těhož léta den svatě Markěty Táborští s jinými mnohými městy oblehli Plzeň, k nimž to Pražané obojího města na pomoc přijeli. Potom sirotci, vrátivše se z Prus s vítězstvím a majíc mezi jinou kořistí velblouda, s nimi se strhli; kteréhožto jim brzo na Plzeň vzali. A z toho přišlo, že jim císař za erb přidal k tistě velblouda.“⁸⁹

Zastavme se u poslední věty, která je z hlediska zkoumaného problému klíčová. Její jádro, převedené do současné češtiny, sděluje, že císař Zikmund přidělil městu Plzni, za prokázanou odvalu, s níž ukořistili obléhatelům exotické zvíře, do znaku k feně (staročesky tista) velblouda. O velbloudovi víme, že byl dvouhrbý (tj. drabař)⁹⁰ a že jej

---

Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy, edd. Kateřina Horníčková – Michal Šroněk, Praha 2013, zvláště s. 148–149.

⁸⁶ Petr Čornej: Politické a náboženské aktualizace husitství v českých kronikách na rozhraní středověku a novověku, *Mediaevalia historica Bohemica*, 20/1 (2017), s. 159–179. V tomto souboru na s. 350–367.

⁸⁷ P. Voit: *Český knihtisk*, s. 314.

⁸⁸ „... nyní se zřídka nachází.“ Viz Daniel Adam z Veleslavína [překlad práce Lauterbeck, Georg] *Politia historica. O vrchnostech a správcích světských knihy pateru*, Staré Město pražské 1584, p. B2b. Zachované exempláře (zčásti neúplné) eviduje *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, II/4, ed. Zdeněk Václav Tobolka, Praha 1948, s. 248 (č. 4628).

⁸⁹ Martin Kuthen ze Šprinsberka: *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích*, Staré Město pražské 1539, fol. P2b.

⁹⁰ Nejstarší podrobný popis polepšeného znaku města Plzně podal na jaře 1467 v známém kázání Hilarius Litoměřický. Viz [Hilarii de Litomericz] *Hystoria civitatis Plznensis*, ed.

nejvyšší sirotčí hejtman Jan Čapek ze Sán zřejmě obdržel jako dar polského krále Vladislava II. Jagellonského za pomoc, kterou mu poskytl vojenským tažením k Baltu proti řádu německých rytířů.⁹¹ Z památné výpravy, již nastoupilo v červnu 1433, se sirotčí polní vojsko vrátilo v říjnu 1433 a přibližně v jeho polovině zaujalo pozice před Plzní.⁹² Tolik pro pochopení základních souvislostí.

Substantivum *tista* (zřejmě germánského původu a dnes již neužívané) však nebylo pouze citově neutrální a neoznačovalo výhradně *psí samici*, fenu, fenku (adekvátní latinský výraz *canicula*, tj. doslova psice), nýbrž bylo užíváno též v poněkud expresivnějším významu *čuba*, eventuálně *čubka*. Odtud už byl pouhý krůček k přeneseným negativním a pejorativním konotacím. Podstatné jméno *tista* tak sloužilo k označení hádavých a prohaných jedinců, zvláště žen („štěká co *tista*“; „jako *tistka* štěbece“; „lže jako *tista*“), používalo se i ve významu lehká

Josef Hejnic, in: Josef Hejnic – Miloslav Polívka: *Plzeň v husitské revoluci*, Praha 1987, s. 85–136 (popis znaku na s. 121–128; novočeský překlad pasáže na s. 161–166).

⁹¹ Svědomitý polský kronikář Jan Długosz sice při líčení audience Jana Čapka u polského panovníka velblouda mezi dary neuvádí, konstatuje pouze, že král husitským vůdcům „pecunias, vasa aurea et argentea, vestes, nobiles equos largitus est...“ Viz Joannis Długossii *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae. Liber undecimus et liber duodecimus 1431–1444*, Varsaviae 2001, s. 100. Długosz ovšem nebyl očitým svědkem události, ale jinam než do Pyzder či Sieradze, kde v září 1433 pobýval Vladislav II., se předání velblouda nehodí. Velbloud byl tradiční královský dar, sám Vladislav II. obdržel při návštěvě Uher roku 1412 od poselstva tatarského chána tři velbloudy. Viz Daniela Dvořáková: *Rytier a jeho král. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. Sonda do života uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska*, Budmerice 2003, s. 291. Tradice velbloudů jako darů hodných panovníka sahala ve středověchodní Evropě do dávných dob. Viz například Vratislav Vaníček: *Svatý Václav. Panovník a světec v raném středověku*, Praha – Litomyšl 2014, s. 172 (dar polského knížete Měška I. nezletilému Otovi III.). Král Vladislav II. měl tedy velbloudů dost, manifestoval nicméně, že Čapka a další husitské hejtmany klade, díky prokázaným službám, naroveň panovníkům. To husitské vojevůdce, jimž k společenskému vzestupu pomohly převratné revoluční události, muselo těšit. Z české vědecké produkce k darování velblouda Josef Macek: *Husité na Baltu a ve Velkopolsku*, Praha 1952, s. 73; David Papajik: *Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konec světa. Vojevůdce, kondotiér a zbohatlík 15. století*, České Budějovice 2011, s. 79.

⁹² *FRB*, V, s. 611. K obléhání Plzně zatím naposledy Vladimír Bystrický: *Západní Čechy v husitských válkách*, České Budějovice 2013, s. 301–323; Petr Sokol: *Husité před branami. K topografii obležení Plzně v letech 1433 až 1434*, in: *Tenkrát na západě (Čech)*, edd. Jiří Stočes – Eva Mušková a kol., Plzeň 2013, s. 25–48; *Dějiny města Plzně*, I. *Do roku 1788*, edd. Marie Malivánková Wasková – Jaroslav Douša, Plzeň 2014, s. 203–206.

žena, nevěstka, kurva a nejednou též v oplzlých dvojsmyslech.⁹³ Tak je tomu v muzejním zlomku staročeského *Mastičkáře*, kde na otázku titulního hrdiny („Rubíne, vo pistu?“), odpovídá oslovený: „Sed, mistře, dirži za řit tistu.“ Obdobně, a z diváckého hlediska nesporně vděčněji, reaguje Rubín na další dotaz, co dělá: „Sed, mistře, chlupatú tistu za pezd [tj. zadnici – P.Č.]“⁹⁴ Ponechávám na čtenáři, aby v souladu se svou imaginací zaplnil nabízející se sémantická pole.

Ještě otevřenější byl Jan Hus, který v kritice rozmařilého a zhýralého života příslušníků vyšších společenských vrstev vystupňoval své rozhorlení v působivé asociace: „V témž hříše jest mnoho bohatcív nynějších, kniežat, pánov, rytieřov, vládyk i měštěninov i městek, jenž chlupácky a masojedky [tj. různé rasy psů – P. Č.] k ničemuž neužitečné chovají, myjí je, češí, do lázny nosie, maso jim zvláštie vaříe i kupují, ale chudému i talěre nedadie. A co jest biskupov, opatov, kanovníkov i farářov, jenž chudých statek, jimž vládnú, na psi nakládají a tu almužnu, kterúž mají chudí Lazarové jiesti, jedie jich psi tuční, chrtie, vyžlata a ohaři a také tisty, kurvy neb ženimy.“⁹⁵ Posledně uvedený výraz je dle Klareta staročeský ekvivalent pro latinské slovo *concubina*.

I když také v Husových textech nalezneme neutrální význam substantiva tista,⁹⁶ přece jen se vnucuje otázka, zda mistr Martin Kuthen jako přesvědčený kališník nemyslil svou formulaci o plzeňském znaku

⁹³ Josef Jungmann: *Slovník česko-německý*, IV, Praha 1838, s. 593; František Š. Kott: *Slovník zvláště grammaticko-fraseologický*, VI, Praha 1884, s. 90; Karel Novák: *Slovník k českým spisům Husovým*, Praha 1934, s. 173; František Šimek: *Slovníček staré češtiny*, Praha 1947, s. 186; *Příruční slovník jazyka českého*, VI, Praha 1951–1953, s. 138 (eviduje jako neužívané slovo); Václav Machek: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, s. 529; týž: *Etymologický slovník jazyka českého*, 2. vyd., Praha 1968; s. 644; Jaroslav Zaořálek: *Lidová rčení*, Praha 1963, s. 599; *Slovník spisovného jazyka českého*, III, Praha 1966, s. 820 (zde rovněž jako vymizelý výraz); *Český slovník věcný a synonymický*, I, Praha 1969, s. 214; Jaromír Bělič – Adolf Kamiš – Karel Kučera: *Malý staročeský slovník*, Praha 1978, s. 513.

⁹⁴ Josef Hrabák (ed.): *Staročeské drama*, Praha 1950, s. 19.

⁹⁵ M. Jan Hus: *Česká nedělní postila. Vyloženie svatých čtení nedělních*, ed. Jiří Daňhelka, Praha 1992 (Magistri Iohannis Hus Opera omnia, II), s. 287.

⁹⁶ Při výkladu na evangelium sv. Lukáše uvádí: „K němužto jedna tista pastýřova, jenž tu blízko bydlěše, často přicházející, z psí svých pokrm dávala. A pastýř, chtě zvědět, kde tista jeho bývá, nalezl dietě tak chudé, ano leží; kterážto vzem i da ženě své, aby je chovala.“ Mistr Jan Hus: *Česká sváteční kázání*, ed. Jiří Daňhelka, Praha 1995 (Magistri Iohannis Hus Opera omnia, III), s. 88.

pejorativně, zhruba ve smyslu: „A proto jim císař přidal na erb k čubě (čubce) velblouda.“ Ačkoliv jde o hypotézu, je ji třeba prověřit i proto, že slovo tista běžně fungovalo jako nadávka, byť doklad máme až ze 16. století.⁹⁷ V takovém případě by se blížilo negativnímu významu slova *canis*,⁹⁸ respektive *pes*.⁹⁹

Rovněž jako přízvisko či přezdívka mělo jméno Tista převážně záporný význam. Vysledovat jej lze až k tak řečenému Dalimilovi, který z Kosmovy kroniky, přejímá zprávu o Janu Tistovi, členu rodu Vršovců, jenž proťal šípem hrud přemyslovského knížete Svatopluka.¹⁰⁰ Příběh mimo jiné opakují též kronikáři Přibík Pulkava z Radenína¹⁰¹ a Václav Hájek.¹⁰² Velmi často se přízvisko Tista vyskytuje v předhusitském a husitském období u osob, které se sice pyšnily šlechtickým původem, ale prosluly jako ochránci či příslušníci lapkovských tovaryštev. Tak roku 1399 spolupracoval s bojovou družinou známých zemských škůdců Mikuláše Zúla a Jana Zúla z Ostředka Ctibor řečený Tista, držitel hradu Stajice.¹⁰³ Stejně známá byla zločinecká skupina, kterou na západočeském hradě Přimda řídil zdejší purkrabí Bohuš ze Štědré a jejíž členy zajal o poslední masopustní noci (z 3. na 4. března) 1416 podkomoří Jan z Lestkova. Dopadené lapky čekala hromadná poprava oběšením na pražském Šibeničním vrchu, kde již v létě 1404 skončil život Jana Zúla a jeho spřeženců. Purkrabí Bohuš, stojící ve službách Boršů z Oseka, zásahu unikl a připomíná se několikrát v následujících

⁹⁷ „... že jest manželku jeho plundroval a jí lál a tisty dával...“ Viz *Staročeská digitální kartotéka* (excerpta pro Gebauerův Slovník staročeský), oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR.

⁹⁸ Zlý, nestoudný člověk, utrahač, ne-li přímo odpůrce křesťanské víry, tedy kacíř. Viz *Slovník středověké latiny v českých zemích*, IV, Praha 1981, s. 516.

⁹⁹ Milada Nedvěďová a kol. [Josef Macek]: Slovo psohlavec v starší české slovní zásobě, *Naše řeč* 60 (1977), s. 76–82.

¹⁰⁰ *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, II. Vydání textu a veškerého textového materiálu, edd. Jiří Daňhelka – Karel Hádek – Bohuslav Havránek – Naděžda Kvitková, Praha 1988, s. 77–79.

¹⁰¹ *FRB*, V, s. 70, 258.

¹⁰² Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*, fol. 158v.

¹⁰³ *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, ed. Adolf Kalný, Třeboň 1993, s. 45. Ke Ctiborovi též Josef Petrů (ve spolupráci s Lydií Petráňovou): *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011, s. 57.

neklidných časech.¹⁰⁴ Asi nepřekvapí, že si vysloužil přízvisko Tista, které se přeneslo i na jeho příbuzné. Václava Hájka tento příběh inspiroval, aby na Přimdu dosadil Bohušova příbuzného Jana Tistu jako potomka zrádného Vršovce.¹⁰⁵ Přezdívkou Tista se nechlubil ani Petr Příbramský, který na sklonku husitské revoluce vlastnil dům (pozdější čp. 668) v Žitné ulici na Novém Městě pražském.¹⁰⁶

Vraťme se však k plzeňskému znaku. Pověstný Hilarius Litoměřický, administrátor pražské diecéze a známý protivník husitství, objasnil symbolický význam obou zvířat v plzeňském znaku. Fena figuruje v latinském originálu jeho slavného kázání z května 1467 jako *canis* (tedy pes),¹⁰⁷ nikoliv jako *canicula* (fena). To ovšem nemusí nic znamenat, neboť slovo tista bylo na rozhraní 14. a 15. století překládáno též jako pes.¹⁰⁸ Podstatné je, že i v Hilariově výkladu jde o chrtu (latinsky *velter*), což koresponduje s pasáží druhé redakce *Starých letopisů českých*, která vznikla v letech 1459–1460 a v níž se jasně říká: „Potom brzo Čapek a sirotci... přitáhli také k Plzni a přivedli s sebou velblúda, kterého jim potom brzo na Plzen vzeli, a proto dal jim císař velblúda za erb, neb jsú prve tistu chrtici nesli.“¹⁰⁹

Tato formulace poté víceméně přešla do mladších textů *Starých letopisů*, z nichž jak vidno, vydatně čerpal (ba mnohdy přímo opisoval) Kuthen. Přesto se Kuthenova věta poněkud liší od všech znění *Starých letopisů*, pokud zprávu o velbloudovi obsahují. U Kuthena chybí *chrtice*. Zda tak autor učinil úmyslně, nebo pouze při chvatu, s nímž psal (celou kroniku stihl stvořit za čtyři týdny), vynechal zbytné slovo,

¹⁰⁴ *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, I, s. 76; AČ, III, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 279 (č. 13); *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16)*, III. *Archivi publici Trebonensis*, ed. Božena Kopiczková, Pragae 1977, s. 297 (č. 757), 303 (č. 770); Wacław Władiwoj Tomek: *Dějepis města Prahy*, III, Praha 1875, s. 619 (zde chybně ztotožnění Tisty s Boršem z Oseka); E. Maur: Lokální záští, s. 22–23; Tomáš Velimský: *Hrabišici. Páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 223–225.

¹⁰⁵ AČ, I, s. 543, č. 257; Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*, fol. 372r.

¹⁰⁶ Wacław Władiwoj Tomek: *Základy starého místopisu pražského*, II. *Nové Město pražské*, Praha 1870, s. 26.

¹⁰⁷ [Hilarii de Litomericzic] *Hystoria civitatis Plznensis*, s. 122–123.

¹⁰⁸ Viz *Staročeská digitální kartotéka* (excerpta pro Gebauerův Slovník staročeský), oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR (odkaz na kodex Knihovny pražské kapituly, D 94, fol. 94v).

¹⁰⁹ Text E *Starých letopisů českých*, Národní knihovna ČR, sign. XIX C 21, fol. 103r.

nedokážu rozhodnout. Spíš bych ale v tomto případě žádný postranní záměr nehledal. Kloním se proto k mínění, že se Kuthen nedopustil cílené sémantizace a substantivum chrtice vypustil z pouhé nedbalosti.

Poznatek, který vzešel z poměrně složitého a časově náročného bádání, je skrovný. Tak již to ve vědě bývá. Ne každá cesta vede k zásadním objevům. Při jejím prošlapávání ale člověk často narazí na zajímavé souvislosti, které jej učiní vnímavějším vůči jevům, jichž by si jinak sotva povšiml. Někdy jich je tolik, že se do rozsahem limitovaného pojednání ani nevejdou. V tomto případě jsem programově ponechal stranou osudy Čapkova velblouda¹¹⁰ i otázku geneze plzeňského znaku.¹¹¹

*

Bilance tří sond do kronikářství husitských časů nevyznívá rovnoměrně. V prvním případě se podařilo Žižkovu účast na sedlecké tvrzi o Velikonocích 1420 doložit s vysokou mírou pravděpodobnosti a zároveň prokázat, že zpochybňovaný způsob popravy zajatých protivníků kalicha vycházel ze starých středověkých zvyklostí. Druhá analýza opětovně potvrdila, že kronikářské záznamy o extrémních klimatických podmínkách v letech 1432–1435 odpovídají skutečnosti. Pokus o průhled do myšlení kališnického vzdělance Martina Kuthena na příkladu jím formulované zprávy o husitském obléhání Plzně v letech 1433–1434 však žádné pevné zjištění nepřinesl. Ne vždy se prvotní nápad ukáže jako dostatečně nosný. To ale není pouze případ historiografie, nýbrž každého vědeckého zkoumání.

¹¹⁰ Viz například D. Papajík: *Jan Čapek ze Sán*, s. 86.

¹¹¹ Z novější literatury například *Dějiny Plzně*, I. *Od počátků do roku 1788*, ed. Miloslav Bělohávek, Plzeň 1965, s. 84–85; Rostislav Nový: Počátky znaků českých měst, *Sborník archivních prací* 26 (1976), s. 367–412 (zde s. 385–386); Jiří Čarek: *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985, s. 297–298; Jan Pelant: *Znaky a pečeteř západočeských měst a městeček*, Plzeň 1985, s. 186–196; týž: Nejstarší vyobrazení plzeňského znaku z 15. století, *MZK* 22 (1986), s. 157–162 (zde na s. 158 fotografie kachlu s nejstarším známým zobrazením, na němž vyniká nejen chrtice, ale zvláště výrazně dvouhrbý velbloud a proslulý anděl; artefakt možná pochází již z konce třicátých let 15. věku). K velbloudovi detailně Petr Elbel: *Velbloud plzeňský. Osudy jednoho velblouda uprostřed husitských válek a otázka znakového privilegia císaře Zikmunda pro Plzeň*, in: *Člověk a svět zvířat v středověku*, ed. Daniela Dvořáková, Bratislava 2015, s. 342–370.

KAM SAHÁ PAMĚŤ
„Zrádce“ Čapek a svědectví
Bohuslava Bílejovského

Přelomové dějinné události k sobě poutaly a stále poutají zvýšenou pozornost historiků, publicistů i poučenější veřejnosti. Zájem pochopitelně budí především milníky nedávné minulosti, jejíž aktéři a pamětníci ještě žijí (stačí připomenout únor 1948 i léta 1968 a 1989), v určitých vlnách se však zrak zvědavců obrací hlouběji proti toku času a zaměřuje se k momentům považovaným v české společnosti tradičně za osudové. Do této kategorie zásadních zvrátů, jejichž interpretace a hodnocení vyvolávají názorově vyhrčené debaty, nepochybně náleží kupříkladu příčiny a důsledky bitvy na Bílé hoře, ale také období revolučního husitství a v jeho rámci zvláště lipanské střetnutí. Atraktivitu těchto témat násobí i módní trend takzvané virtuální historie, kladoucí si otázku, co by bylo, kdyby k některé závažné události nedošlo, respektive kdyby dopadla s obráceným výsledkem. Jsou to samozřejmě pouhé intelektuální hříčky ladící s duchem postmoderny.¹ Mnohé lidi ale lákají, neboť kontrafaktuální historie jim nabízí možnost změnit alespoň ve fikčním světě chod dějinných událostí, které neodvolatelně proběhly pouze jednou a jedinečným způsobem, nikdy se nebudou opakovat a nikdy je nelze v úplnosti rekonstruovat. V tom tkví bída a neštěstí historikova řemesla, jehož základem je povinnost i vůle přiblížit se co nejvíce pravdivému poznání zmizelé skutečnosti, která je člověku přístupna pouze v rovině interpretace dochovaných pramenů, tedy jako interpretace interpretací. Řeč pramenů však nebývá zcela zřetelná, údaje v nich jsou mnohdy kusé, nespolehlivé, nejednoznačné, ne-li přímo protichůdné. I zkušený badatel proto postrádá pevnou půdu pod nohama a nikdy si

---

¹ K tomu Niall Ferguson a kol.: *Virtuální dějiny. Historické alternativy*, Praha 2001; Lubomír Doležel: *Fikce a historie v období postmoderny*, Praha 2008. V české historiografické produkci představila virtuální dějiny publikace Jiří Rak – Tereza Kodlová (edd.): *Co kdyby to dopadlo jinak? Křížovatky českých dějin*, Praha 2007.

nemůže být jist, do jaké míry se jeho interpretace, netýká-li se zrovna banálních pravd, shoduje s realitou.²

Právě nutná nedovršenost historického poznání otvírá prostor dráždivým spekulacím. V případě lipanské bitvy se badatel musí znovu a znovu vyrovnávat s otázkami, jaké poměry by zavládly na česko-moravském teritoriu v případě vítězství husitských radikálů, zda z lipanských plánů vede pozvolná, leč zákonitá cesta k osudové srážce bělohorské a zda Lipany byly šťastným či tragickým dnem české historie.³ Z těchto a podobných úvah lze budovat vzosné dějinné konstrukce, většina historiků nicméně řeší jiné, zdánlivě přízemnější problémy.

V souvislosti s výsledkem lipanského střetnutí, o němž jsem několi-krát psal,⁴ se musím opětovně vyjadřovat k případu Jana Čapka ze Sán. Nejvyšší hejtman sirotčího polního vojska opustil bojiště ve chvíli, kdy bitva byla prolomením táborsko-sirotčí vozové hradby rozhodnuta, a spolu s dalšími bojovníky, jejichž počet neznáme, unikl do blízkého Kolína, fakticky nedobytné městské pevnosti, za jejímiž hradbami

² Paul Veyne: *Jak se píšou dějiny*, Červený Kostelec 2010, s. 27–31; Petr Čornej: Věčný problém: Jak psát dějiny?, in: *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, edd. Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek, Praha 2007, s. 15–40 (zvláště s. 16–18).

³ Prudká diskuse o hodnocení lipanské bitvy vzplála zvláště v souvislosti s jejím 500. výro-
čím roku 1934. Zapojili se do ní téměř všichni tehdejší významní znalci husitství a nalezla
výraz i v soudobé publicistice. Viz například Josef Pekař: K výročí Lipan, *Národní politika*
52, 27. 5. 1934, č. 144, s. 1–2 (přetisk v souborech autorových statí *Z duchovních dějin*
českých, Praha 1941, s. 109–113; *O smyslu českých dějin*, Praha 1990, s. 152–156); Kamil
Krofta: Lipany (K 30. květnu 1434), *Lidové noviny* 42, č. 268 (30. 5. 1934), s. 1 (přetištěno
v souboru Kroftových prací *Listy z náboženských dějin českých*, Praha 1936, s. 200–204);
Jan Slavík: K lipanskému jubileu, *Sobota* 5 (1934), s. 393–394, 413–416; týž: Úvahy o Li-
panech (I–VIII), *Národní osvobození* 11, č. 85 (12. 4. 1934), s. 3; č. 88 (15. 4. 1934), s. 3;
č. 91 (19. 4. 1934), s. 3; č. 94 (22. 4. 1934), s. 3; č. 97 (26. 4. 1934), s. 3; č. 100 (29. 4.
1934), s. 3; č. 102 (3. 5. 1934), s. 3; č. 108 (10. 5. 1934), s. 3.

⁴ Petr Čornej: Lipany ve svědectví pramenů, *HT* 8 (1985), s. 155–184; týž: *Lipany*, Praha
1990 (Slovo k historii č. 29); týž: *Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam*
jedné bitvy, Praha 1992; Lipany (30. 5. 1434), in: *Slavné bitvy naší historie*, edd. Pavel
Bělina – Petr Čornej, Praha 1993, s. 81–87; týž: *Lipanské ozvěny*, Praha – Jinočany 1995,
s. 7–23; týž: *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, 2., rozšířené
a přepracované vyd., Praha – Litomyšl 2003, s. 253–312; týž: *Velké dějiny zemí Koruny*
české, V. 1402–1437, 2., revidované vyd., Praha – Litomyšl 2010, s. 613–623.

hodlal vyčkat věcí příštích.⁵ Ačkoliv byl zvolený postup z vojenského hlediska zcela logický,⁶ v dějinném povědomí zakotvil Čapek jako zrádce, jako viník lipanské porážky či přinejmenším jako zbabělec.⁷ Důvodů, proč tomu tak bylo a proč záporné hodnocení sirotčího vojevůdce dosud přežívá, existuje více.

Na prvním místě lze uvést kontrast mezi počínáním duchovních vůdců tábořské a sirotčí polní obce, kněží Prokopa Holého a Prokupa, kteří v krvavé bitvě, stejně jako stovky bezejmenných vojáků, zahynuli. Oba setrvání na bojišti až do úplného konce pasovalo do role příkladných hrdinů, vědomých si své cti a oddaných programu radikálního husitství až do poslední chvíle. Ve srovnání s nimi vyhlíží Čapkovo chování nedůstojně, zvláště vezmeme-li v potaz jeho šlechtický původ. Druhou příčinu shledávám v interpretaci, jež převládla v české historiografii, publicistice i v umělecké tvorbě druhé poloviny 19. století a poněkud ahistoricky vnímala poražené husitské radiká-

⁵ O průběhu lipanské bitvy existuje (kromě již uvedených publikací) rozsáhlá literatura, z níž zde uvádím jen několik závažnějších titulů: Otakar Frankenberg: *Naše velká armáda*, III. Tachov – Domažlice – Lipany, Praha 1921, s. 119–173; Jan Lesík: Úvahy o bitvě u Lipan, Kolín 1934; Rudolf Urbánek: *Lipany a konec polních vojsk*, Praha 1934, zvláště s. 143–160; týž: *Bitva u Lipan. K 500. výročí bitvy u Lipan 30. května 1434*, Praha 1934; Jan Durdík: *Husitské vojenství*, 2. vyd., Praha 1954, s. 185–189; Petr Klučina: *Bitva u Lipan, Historie vojenství* 33/5 (1984), s. 37–54; Petr Klučina – Richard Marsina – Andrej Romaňák: *Vojenské dějiny Československa*, I. *Do roku 1526*, Praha 1985, s. 271–272; Miloš Dvořák: *Prokop Veliký v bitvě u Lipan*, Český Brod 1994.

⁶ K osobnosti Jana Čapka a jeho účinkování u Lipan nově a s využitím bohaté pramenné základny i vědecké literatury David Papajík: *Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konec světa. Vojevůdce, kondotier a zbohatlík 15. století*, České Budějovice 2011, zvláště s. 95–107.

⁷ Pro ilustraci nabízím mínění několika předních husitologických autorit 20. století. Podle Josefa Macka vrchní hejtmán sirotčího polního vojska nepřispěchal „na pomoc a nepomohl napadeným pěšákům“, ujel do Kolína, a tím se dopustil zrady, na jiném místě stejný autor hovoří o Čapkově „přímé zradě“. Viz Josef Macek: *Prokop Veliký*, Praha 1953, s. 190; týž: *Husitské revoluční hnutí*, 2. vyd., Praha 1952, s. 154. K hodnocení Čapkova skutku jako zrady se přiklonil také J. Durdík: *Husitské vojenství*, s. 188. Čapkův útek od Lipan považuje za „zbabělý“ František Šmahel: *Dějiny Tábora do roku 1452*, 1/2, České Budějovice 1990, s. 459. Shodného adjektiva užil týž badatel v syntetické práci *Husitská revoluce*, III. *Kronika válečných let*, Praha 1993, s. 295. Pochybnosti o Čapkově chování neskrýval ani R. Urbánek: *Lipany a konec polních vojsk*, s. 155–156. Jiří Kejř, další renomovaný historik, vidí v Čapkovi oportunistu, za zrádce pak prohlašuje Příbík z Klenové za jeho účast při zásobování obležené Plzně na počátku května 1434. Viz Jiří Kejř: *Husité*, Praha 1984, s. 185.

ly jako nositele jednoznačně pozitivních a pokrokových dějinných tendencí, představitele demokratických, antiklerikálních (ve smyslu protikatolických) i antiaristokratických snah a zosobnitelů skutečného češství, vázaného na lidové vrstvy měst a venkova. Tento romanticky idealizovaný obraz, ignorující vyhraněně kritický vztah, který k činnosti polních vojsk zaujala v posledních dvou letech před Lipany většina obyvatel Českého království, převzal a propagandisticky rozvinul komunistický režim, hledající po únoru 1948 i v „čistkách“ uskutečněných v letech 1969–1971 zrádce ve vlastních řadách.⁸

K těmto podstatným momentům ještě přistupuje stereotyp, úzce spjatý s výklady osudových bitev. V interpretaci velkých vojenských střetnutí nechybějí vynikající vojevůdci, hrdinní padlí a zpravidla i zrádce, který z pohledu poražených katastrofu (ať již z pomstychtivosti, za úplatu či z vrozené špatnosti) způsobil.⁹ V případě zdrcující porážky tábořských a sirotčích vojsk, považovaných za téměř nepřemožitelná, se topos zrádce přímo nabízel. Čapka do této role předurčoval nejen fakt, že si, ač velitel, zachránil život, ale i jeho rozporuplné renomé. Na jedné straně byl ověnčen pověstí vojevůdce, který v létě 1433 dovedl sirotčí bojovníky na břeh Baltu, na straně druhé se poděpsal i pod nečestné porážky, jež sirotci utrpěli před Náchodem roku 1427 a zejména při tažení do Uher na podzim 1431. Fakt, že měl na vítězství v lipanské bitvě eminentní zájem, málokoho zajímal.¹⁰ Dne 6. května 1434 při obsazení Nového Města pražského kališnickou složkou pozdějších lipanských vítězů přišel o drahé náčiní, stříbrné předměty i peníze, které získal při vojenských taženích. Pouze úspěch v rozhodujícím střetnutí mu dával naději, že alespoň část obrovské

⁸ Blíže P. Čornej: *Lipanské ozvěny*, passim; týž: Zrození husitského mýtu: problém optiky, in: *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvávaly*, ed. Milan Řepa, Praha 2008 (Moderní dějiny – Supplementum 1), s. 86–103 (přetištěno v souboru autorových studií *Světla a stíny husitství. Výbor z úvah a studií*, Praha 2011, s. 9–21); Maciej Górný: „Husitské revoluční hnutí“ v české historiografii stalinského období, Tábor 2004 (HT – Supplementum 2), s. 129–148.

⁹ Viz například Václava Kofránková: *26. 8. 1278. Moravské pole. Poslední boj zlatého krále*, Praha 2006, s. 77–101.

¹⁰ Podrobně o Čápkovi v letech husitské revoluce D. Papajík: *Jan Čapek ze Sán*, s. 35–80.

sumy (mluvilo se o pokladu ve výši 5000 kop českých grošů),¹¹ jež asi náležela nejen vrchnímu hejtmánovi, ale celé sirotčí obci, dostane zpět.

Značnou úlohu při genezi podání o Čapkově zradě měly i domysly, dohady a snaha objasnit výsledek lipanské bitvy. Zatímco vítězové obligátně vysvětlovali svůj úspěch boží přízní a cizina českým vojenským umem, který chyběl křižáckým vojskům, poražení k těmto důvodům připojovali ještě lidské selhání.¹² Těmto úvahám navíc nahrával fakt, že se Čapek záhy uplatnil jako vojevůdce ve službách polských Jagellonců a získal rozsáhlý pozemkový majetek na severní Moravě, v Uhrách (zástavně držel povážské pevnosti Starhrad a Strečno na středním Slovensku) a načas ovládal i hrad Anger (an der March) v Dolních Rakousích.¹³ Srovnatelnou kariéru z poražených hejtmánů nikdo ani v náznaku nedělal. Právě tato okolnost zásadně svědčí proti Čapkově zradě. Nespolehlivého velitele se špatnou pověstí by Krakov sotva angažoval a jistě by ho nepověřil vedením vojenských operací s cílem získat pod kontrolu uherské teritorium a prosadit jagellonské nároky na svatoštěpánskou korunu v dramatickém soupeření s Habsburky.¹⁴ Logické argumenty ale lidi obvykle nezajímají, více je lákají skandály a senzace. Jana Čapka ze Sán potkal stejný osud. Pochyby o správnosti jeho rozhodnutí na lipanském bojišti posléze přerostly v „beletrizovaný“ příběh muže, který zradil, aniž si ovšem vědci a umělci moderní doby lámali hlavu otázkou, co v pozdně středověké češtině slovo *zrada* vlastně znamená.

Narážky na Čapkovo chování u Lipan se objevily ještě za jeho života. Anonymní, latinsky psaná kronika, obsahující spíše analistické záznamy dovedené k roku 1438, se dovolává všemohoucího Boha, jenž při Posledním soudu rozhodne, koho z poražených spasí, a koho

¹¹ *Scriptores rerum Lusaticarum oder Sammlung Ober- und Niederlausitzischer Geschichtsschreiber. Neue Folge*, I, ed. Joachim Leopold Haupt, Görlitz 1839, s. 62. Poznatky o dobytí Nového Města pražského rozmnožili Bohdan Zilynskyj: Tři glosy k Táboru z pražských městských knih, *TA* 2 (1989), s. 37–46 (zvláště s. 37–40); Petr Čornej: Pražský husita Jeroným Šrol, *SMB* 4 (2012), s. 57–74 (zvláště s. 70–71), v tomto souboru na s. 162–185, zvláště s. 181–182.

¹² Přehled ohlasů podali R. Urbánek: *Lipany a konec polních vojsk*, s. 158–160; týž: Bitva u Lipan ve vývoji poznání historického, *Vojensko historický sborník* 3/1 (1934), s. 5–102 (zvláště s. 10–43); P. Čornej: *Lipanská křižovatka*, s. 199–204.

¹³ D. Papajík: *Jan Čapek ze Sán*, s. 157, 160–164, 179–182.

¹⁴ Tamtéž, s. 153–170.

ztratí. To se týká zvláště hejtmanů, označených iniciálami „C.“ a „M.“ První písmeno se téměř se stoprocentní jistotou vztahuje k Čapkovi, na druhé je více kandidátů, především někteří táborští velitelé (Mikuláš z Padařova, Mikuláš Sokol z Lamberka, ač o nich nevíme, zda u Lipan bojovali). Neznámý autor přitom dává na srozuměnou, že Bůh radikální husity potrestal kromě porážky ještě jejich rozptýlením po celé zemi (tehdejší čtenář si v dané souvislosti okamžitě vybavil příslušnou biblickou pasáž o následcích stavby Babylonské věže v Gn 11,8), konkrétně v rozmanitých městech, vojenských táborech, městečkách a vsích.¹⁵ Zvolená formulace se může docela dobře vztahovat jak na velitele, vojenské posádky a bojovníky v českomoravském prostoru, tak v zahraničí, především v Uhrách.

Analyzovaný záznam je tím pozoruhodnější, že ostatní texty, které se přibližně do poloviny 15. století vyjadřovaly k lipanské bitvě, pouze (pokud sirotčího hejtmana vůbec jmenují) suše konstatují, že Jan Čapek spolu s jízdními a nepočetnými pěšími bojovníky „utekl“ do Kolína.¹⁶ Morální a moralizující hodnocení bychom v nich marně hledali.

¹⁵ Pro kontrolu uvádím celý zápis: „Omnis exercitus & fortes in bello ceciderunt, quos Omnipotens Deus propter suam immensam misericordiam dignetur dirigere in viam salutis eterne secundum merita ipsorum, quia omnes predestinavit hos, & prescivit, alique omnes dispersi sunt per universam terram, civitates, castra, oppida, villas cum suis capitaneis C. & M., quos Deo committimus; ipsius est iudicium. Quos omnes dignetur revocare ad viam salutis eterne.“ Viz *MHB*, III, ed. Gelasius Dobner, Pragae 1774, s. 62. Mírně upravenou podobu této edice zveřejnil též R. Urbánek: *Lipany a konec polních vojsk*, s. 255. Dobnerovo a Urbánkovo mínění, že se v textu omylem opisovače vyskytuje iniciála M místo správného písmene K (značícího Ondřeje Keřského) považuji za spekulaci. Více mě zaujalo slovo *fortes*, tedy stateční muži či hrdinové, vztažené k zabitým radikálům a vytvářející možná protiklad k chování hejtmanů C. a M. Nástin života Mikuláše Sokola podala Lidmila Franková: Mikuláš Sokol z Lamberka, *Vlastivědný sborník Pelhřimovska* 13 (2002), s. 29–34.

¹⁶ Například Kronika Bartoška z Drahonic, in: *FRB*, V, edd. Josef Emler – Jan Gebauer – Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 615. Podobně, ovšem se zdůrazněním předchozích hejtmanových úspěchů, situaci líčí Enea Silvio roku 1458: „Ciapco vero, qui Thaboritarum equitatum ductabat, rei militari apprime peritus et qui multis aliquando damnis Prutenos affecerat et a rege Polonie vocatus usque Gedanum et mare Baltheum victorem exercitum duxerat, ex hoc prelio dilapsus cum magna parte equitatus in Coloniam se recepit.“ Aeneas Silvius Piccolomini: *Historia Bohemica*, I. *Historisch-kritische Ausgabe des lateinischen Textes*, ed. Joseph Hejnic, Köln – Weimar – Wien 2005 (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. B. Editionen, 20/1), s. 394 a 396. Naproti tomu česká verze latinské aktualizace prorockého spisku *Vademecum in tribulacione*, textu pověstného

Poprvé se přímá formulace o Čapkově zradě objevuje v textu *R Starých letopisů českých*, kompilaci, jejíž původní znění bylo sestaveno krátce před rokem 1500 a částečně obsahuje i cenné zprávy východočeské větve rozsáhlého kronikářského souboru. Po zprávě o Čapkově útěku do Kolína, víceméně přejaté ze starších textů *Starých letopisů*,¹⁷ následuje krátký, leč pozoruhodný komentář: „A z toho vinu Čapkovi dávali, kdež jest od nich utekl, že by on je zradil a zavedl; a proto s ním potom nechtěli rádi dobří lidé kvasiti. Milý Bože, škoda těch Čechuov a statečných bojovníkuov o tvojoj svatý zákon! Račiž se nad nimi nade všemi smilovati! Amen.“¹⁸

Podmanivá modlitba za mrtvé sice prozrazuje radikálně husitské stanovisko, přesto neznámý autor přímo netvrdí, že Čapek u Lipan zradil. Toto obvinění vkládá do úst hejtmanovým někdejšími spolubojovníkům i dalším kritikům. Právě tato věta, uchovaná i v některých dalších textech *Starých letopisů*, měla rozhodující podíl na vytvoření Čapkova profilu jako zrádce. Z ní se napájelo Balbínovo mínění, že se vrchní sirotčí hejtman nechal uplatit Menhartem z Hradce, jedním z lipanských vítězů a pozdějším nejvyšším pražským purkrabím,¹⁹ odtud pramení shodný Pešinův názor,²⁰ přerůstající ve vyprávění o Čapkově záměrném úskoku, motivovaném prý odporem k tyranským praktikám obou Prokopů,²¹ a o něj se opírají všechny pozdější negativní soudy, jež o rozporuplném vojevůdci pronášelo 19. a 20. století. Posun v interpretaci, vedoucí až k beletrizaci původně prostého podání o Čapkově

Jana Rupescissy, v roce 1460 uvedla se zjevnou narážkou na události roku 1434, že „tu povstanů zrádce v zástupu, prvé než přijde léto boží tisící čtyřsté třicáté páté“. Konkrétní jména v proroctví pochopitelně chybí, takže označení zrádce lze vztáhnout na všechny, kteří se tehdy rozešli s radikálními husitskými svazy a postavili se před Lipany i ve vlastní bitvě proti nim. Viz Ferdinand Menčík: *Česká proroctví k dějinám prstonárodní literatury*, Praha 1914, s. 22–23. Text detailně analyzovala Pavlína Cermanová: *Čechy na konci věků. Apokalyptické myšlení a vize husitské doby*, Praha 2013, s. 213–223.

¹⁷ „A lidu zbito a spaleno na poldruhého tisíce, jiní s Čapkem utekli na Kolín.“ Tak například text *F Starých letopisů českých*. Moravský zemský archiv Brno, G 10. č. 432, fol. 256 v.

¹⁸ *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 67.

¹⁹ „Czapkonem a Meinhardo corruptum ex acie fugisse...“ Viz Bohuslav Balbín: *Epitome historica Rerum Bohemicarum*, Pragae 1677, s. 486.

²⁰ „Čapek, hejtman jízdy táborské, hned z počátku boje, jsa od pánův penězi porušen, s houfy svými ustranil a na Kolín se obrátil.“ Tomáš Jan Pešina z Čechorodu: *Prodromus Moravographiae, to jest Předchůdce Moravopisu*, Litomyšl 1663, p. h4.

²¹ Tomáš Jan Pešina z Čechorodu: *Mars Moravicus*, Pragae 1677, s. 587.

útěku a možné zradě, vyvstává z Balbínových a Pešinových pasáží více než názorně.²²

Kupodivu většina badatelů, kteří se Lipany zabývali, přehlédla poznámku v *Spravovně*, spisu, který jeho tvůrce mistr Pavel Žídek adresoval v listopadu 1470 českému králi Jiřímu Poděbradskému. Při výčtu hejtmánů sirotčího vojska uvádí Jana Žižku (který východočeskou polní obec založil) a dále v jeho enumeraci figurují jména Bzdinka, Pardus, Roháč, Carda, Velek a jako poslední Čapek s dodatkem „a ten je zradil, že byli poraženi...“²³ Ať již Žídek, jemuž bylo v době lipanské bitvy jedenáct až třináct let,²⁴ čerpal z ústního podání nebo z některého textu *Starých letopisů*, konstatuje Čapkovu zradu jako fakt. Část veřejnosti tehdy nepochybně zastávala stejný názor. Ve staré češtině ale není zrada jako zrada. I proto je třeba podívat se detailněji na sémantické spektrum substantiva zrada a příbuzných slov ve středověké češtině.

Listování (nyní už spíše „surfování“) staročeskou kartotékou Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky ukazuje, jak široký byl významový rejstřík slov *zrada* (latinské ekvivalenty *traditio*, *proditio*,

²² S touto literární tendencí ladí i Pešinou zaznamenaná pověst o Prokopovi Holém, který prý u Lipan nezahynul, nýbrž skončil v hladomorné hradu Vartenberka (dnes Stráž pod Ralskem). Viz Pešina: *Mars Moravicus*, s. 587. Jak je zřejmé, liším se v rozboru Balbínova a Pešinova textu od mínění, které zastával R. Urbánek: *Lipany a konec polních vojsk*, s. 255. Své prameny výrazně domýšlel a beletrizoval barokní historik Jan František Beckovský, podle jehož mínění kněz (sic!) Čapek, „vůdce nejlepšího lidu jízdného“, prchl od Lipan až ve chvíli, kdy nebylo zbylí a bitva byla ztracena. Teprve tehdy „své jízdné opustil a v největším běhu do Kolína pospíchal“. V rozporu s tímto tvrzením i ve snaze sloučit toto podání s líčením Aeney Silvia Piccolominiho a umocnit dramatickost příběhu však vzápětí říká, že by heroicky bojující Prokop Holý nepřítelům vyrval vítězství, „kdyby Čapek nebyl z té bitvy utekl, ale svůj jízdný lid řídil“. Viz J. F. Beckovský: *Poselkyňe starých příběhův českých*, Praha 1700, s. 758. Možná tu však Beckovský jen rozvinul podání Aeneovo a Theobaldovo, jejichž líčení je koncipováno obdobně. Viz Zacharias Theobald: *Hussitenkrieg*, 2. vyd., Nürnberg 1621, s. 308–309.

²³ M. Pavla Židka *Spravovna*, ed. Zdeněk V. Tobolka, Praha 1908, s. 180.

²⁴ Rok 1413, donedávna běžně udávaný jako datum Židkova narození (viz jeho heslo zpracované Janem Lehárem pro *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, IV/2. U–Ž, Praha 2008, s. 1838), byl deduktivně vyvozen z chybného čtení, jež napravila až Alena Hadravová v rámci jí pořízené edice *Knihy dvacatera umění mistra Pavla Židka. Část přírodovědná*, Praha 2008, s. 11. Viz též Anežka Vidmanová: Poznámky k životopisu M. Pavla z Prahy, řečeného Židke, in: *V zajetí středověkého obrazu. Knihy studií k jubileu Karla Stejskala*, edd. Klára Benešová – Jan Chlíbec, Praha 2011, s. 164–170. K roku 1431 Žídek poznamenává, že mu tehdy bylo osm nebo deset let.

perfidia, insidias, scandalum; německé *der Verrat, die Verräterei*), zrádce (latinsky *traditor, proditor, scandalistus, dampnator*; německy *der Verräter*) a zradit (latinsky *tradere, prodere, destituere, deordinare*; německy *verraten*). V češtině i němčině znamenala zrada původně *špatnou radu* s negativními důsledky.²⁵ Středověk za zradu považoval především porušení ústního i písemného závazku, nerespektování práva, zveřejnění utajované skutečnosti, záměrné uvedení v omyl (tj. klam, lež, podvod, úskok, lest), spiknutí i zisk neoprávněné výhody. Pojem zrada zahrnoval i náhlou změnu stanoviska,²⁶ opuštění vlasti, přátel a ideálů, porušení náboženské víry (z tohoto pohledu bylo zradou rovněž kacířství) i pomluvu, nactiutrhání a hanobení. S jistým zjednodušením se dá říci, že pojem zrada označoval ve středověku jakékoliv nečestné jednání.²⁷ Lidé 15. století měli v tomto směru jasno: „Čest tohoto světa záleží na trém: nevinného neutiskati, zrádně nižádnému neučiniti, a co komu slíbí, věrně a právě zdržeti.“²⁸ Zvláště těžkým proviněním byly zrada panovníka, státu a vlasti, kvalifikované později jako velezrada a vlastizrada.²⁹

S termíny ze sféry trestního a civilního práva bychom však ve středověku nevystačili, poněvadž zradou bylo každé vykročení za rámec dobově platné morálky, tedy fakticky vše, co narušovalo společenskou

²⁵ Václav Machek: *Etymologický slovník jazyka českého*, 2., opravené a doplněné vyd., Praha 1968, s. 505; Josef Holub – František Kopečný: *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1952, s. 308; *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in acht Bänden*, VIII. Uri-Zz, Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich 1995, s. 3699.

²⁶ Tak z pohledu svatohavelské koalice, ustavené na podzim 1423, byl zrádce (*traditor*) Jan Rokycana, který nejprve agitoval Prahu do války proti Žižkovi, po bitvě u Malešova změnil názor a v září 1424 se obávanému hejtmánovi za sebe i celé hlavní město omluvil. Blíže Petr Čornej: Žižka před Prahou, *Česká literatura* 48 (2000), s. 564–578 (zde s. 570).

²⁷ Kromě staročeské kartotéky Ústavu pro jazyk český zde těžím z cenných údajů, které snesl Josef Jungmann: *Slovník česko-německý*, V. W–Ž, Praha 1839, s. 765–766. Jen základní významy evidují Jaromír Bělič – Adolf Kamiš – Karel Kučera: *Malý staročeský slovník*, Praha 1978, s. 672, respektive příslušná hesla v *Elektronickém slovníku staré češtiny* (online, dostupný na www.ujc.cas.cz). Pro stav v 19. a 20. století viz *Slovník spisovného jazyka českého*, VIII. Z–Ž. *Doplňky a opravy*, 2. vyd., Praha 1989, s. 403; *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praha 1978, s. 726; Aleš Klégr: *Tezaurus jazyka českého. Slovník českých slov a frází souznačných, blízkých a příbuzných*, Praha 2007, s. 1178.

²⁸ Výtah z listu Hilaria Litoměřického Janovi z Rožmberka in: *AČ*, III, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 575, č. 779.

²⁹ Blíže Karel Malý: *Trestní právo v Čechách v 15.–16. století*, Praha 1979, s. 48–58.

harmonii, chápanou jako dokonalý a neměnný stav. Při posuzování zrádného počínání byly motivy, které k němu vedly (pomstychtivost, osobní prospěch), druhořadé, podstatný byl skutek sám. Byl-li proveden za úplatu, tím horší měl důsledky pro pachatele. Jidáš zradivší Krista působil hluboko do novověku jako frekventovaný a odstrašující příklad.³⁰

Široké chápání zrady, podbarvené silným morálním akcentem, bylo živnou půdou pro subjektivní interpretace a osobní výpady, ústící často v křivá obvinění, zahrnovaná rovněž pod pojem zrada. Není divu, že se slova *zrada* a *zrádce* stala nadávkami, špinícími adresátovu čest a zpochybňujícími jeho mravní kvality, eventuálně bezúhonnost. To iritovalo zvláště šlechtice, pro něž byla čest ústřední hodnotou, jejíž základ tvořila věrnost, pojímaná zcela v duchu kréda o urozenosti, která zavazuje. Tehdejší právo proto slova zrada a zrádce, pokud byla užita na veřejnosti s cílem poškodit konkrétní osobu, kvalifikovalo jako těžkou urážku na cti, obdobně jako třeba oblíbené nadávky *zkurvysyn* a *šelma*.³¹ Prameny 14.–16. století evidují množství soudních sporů o čest kvůli užití těchto nepřipustných výrazů,³² přičemž k nejfrekventovanějším patřilo slovní spojení *zrádný zkurvysyn*.³³

³⁰ Pro ilustraci volím ukázkou z Husova díla: „S Judášem držíte nynější svatokupci a zrádce a prodavači pravdy. A s kněžími a biskupy držíte závistiví, kteří hubie ty, jenž boží pravdu káží.“ Viz Mistr Jan Hus: *Česká nedělní postila. Vyroženie svatých čtení nedělních*, ed. Jiří Daňhelka, Praha 1992, s. 134. Další příklady užití slov *zrada* a *zrádce* v Husových českých textech eviduje Karel Novák: *Slovník k českým spisům Husovým*, Praha 1934, s. 217.

³¹ Viz Jan Horálek: Slovo šelma na pozadí na pozadí kulturní a společenské situace středověkých Čech, *LF* 104, (1981), s. 123–131; Igor Němec – Jan Horálek a kol.: *Dědictví řeči*, Praha 1986, s. 66–68; Alena M. Černá: *Staročeské názvy chorob*, Praha 2009, s. 42, 86, 90, 144.

³² Viz Igor Němec a kol.: *Slova a dějiny*, Praha 1980, s. 187–188; *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě*, ed. Jana Janišová, Brno 2007 (Prameny dějin moravských 14), například s. 274, 281, 287, 298, 300; Robert Šimůnek: *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 214.

³³ Uvádím alespoň dva příklady: „... ktož tě toho zpravuje, tenť v hrdlo lže jako z kurvy syn zrádný,“ psal 1. února 1438 Aleš Holický ze Šternberka Oldřichovi z Rožmberka (*Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, II. 1438–1444, ed. Blažena Rynešová, Praha 1932, s. 8, č. 7). Ve vypjatých chvílích po úkladné popravě Jana Želivského a jeho devíti přívrženců 9. března 1422 pokřikovali sympatizanti usmrčeného kazatele na hejtmána Haška z Valdštejna, „zkurvy syna toho zrádného...“ Viz *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 39.

Opravdový šlechtic, skutečně dbalý své cti, byl povinen zachovávat věrnost a nikdy se neměl snížit k zrádnému jednání, jež se ocitalo v rozporu s hodnotovým kodexem urozených vrstev. V opačném případě se choval nešlechtetně a zpochybňoval svou osobní, rodovou i sociální prestiž. Ztotožňování zrádných a nešlechtetných (tj. zlých a špatných) činů bylo natolik obvyklé, že obě slova fungovala jako synonyma. Adjektivum *nešlechtetný* původně označovalo, jak naznačuje průhledná etymologie, skutky neslučitelné se šlechtickou ctí, postupně se však rozšířilo v celé společnosti a v 15. století se už dávno nevztahovalo výhradně k urozcům.³⁴

I když starý letopisec (na rozdíl od domyslů barokních historiků) vůbec nenaznačil, že by mohl být Jan Čapek uplacen nepřáteli, přesto domněnka o zradě poškozovala hejtmanovu čest, stavěla jej do špatného světla a veřejnosti sdělovala, že se, ač příslušník nižší nobility, zachoval nešlechtetně. Na otázku, v čem Čapkova údajná zrada podle letopisce spočívala, lze dát toliko spekulativní odpověď. Dle mého mínění mu jeho bývalí bojovníci i část veřejnosti nejspíš vyčítali porušení přijatého závazku. V okamžiku, jakmile se Čapek stal vrchním hejtmanem sirotčí polní obce (ať již na základě jmenování, či volby), vznikl mu smluvní vztah, který byl povinen respektovat až do jeho skončení. Velitelské povinnosti ovšem mohl vnímat jinak nejvyšší hejtman a jinak jemu podřízení bojovníci i veřejné mínění. Zatímco Čapek by zajisté tvrdil, že se u Lipan zachoval správně (chce se mi říci jako

³⁴ Ve Vladislavském zřízení zemském z roku 1500 se kupříkladu praví: „Jakož v těchto předešlých časech někteří zlí a nešlechtetní lidé cedule zrádné, nešlechtetné a hanlivé na všechny stavy tohoto království i také na pány a úředníky zemské spisující, zrádně nešlechtetně a pokutně lepali, kladli a metali sú, kterúžto tak zrádnú a nešlechtetnú věc páni jich milost, vládyky a Pražané vážieze s pilností a chtieze zastaviti a přetrhnutí, aby takoví zlí, zrádní a nešlechtetní lidé v tomto království prospěchu mieti nemohli...“ Viz *Vladislavské řízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*, edd. Petr Kreuz – Ivan Martinovský, Praha 2007, s. 224, článek 436. V soudním sporu mezi Jiřím ze Strážem a Bohušem z Drahobudic vinil v březnu 1473 posledně jmenovaný významného příslušníka panského stavu, že pohaněl jeho čest a že mu tak „zrádně, neprávě a nešlechtetně učinil...“ Viz *AČ*, IV, ed. František Palacký, Praha 1846, s. 275, č. 24. Do třetice uvádím příklad, že se nešlechtetného počínání mohly dopouštět i osoby duchovního stavu: „Byli tře duchovní, ale lépe řeci ducholovní, jeden Rapsaces za krále Ezechiáše, a druhý Alchimus, třetí Jazon za Machabejských z kmene židovského; a ti zradně a nešlechtetně proti své vlasti, odkudž pošli, mnoho zlého působili i proti zákonu božiemu...“ Viz *Manuálík M. Václava Korandy*, ed. Josef Truhlář, Praha 1888, s. 50–51.

zkušený profesionál), když torzo sirotčího vojska odvedl v beznadějně situaci z bojiště a zachránil životy alespoň některým lidem, podle jiného názoru jej smlouva i šlechtická čest zavazovaly vytrvat a bojovat do poslední chvíle.

Spor mezi profesionálním, respektive racionálním počínáním a absolutními mravními nároky však nemá řešení. Čapek se rozhodoval v konkrétní a jedinečné situaci, již v úplnosti neznáme. Část veřejnosti byla přesvědčena, že chybně, poněvadž své bojovníky *zavedl*, tj. zmátl, svedl, podvedl, ošidil, tedy zradil.³⁵ Tuto interpretaci nesporně umocnila skutečnost, že u Lipan utrpělo sirotčí polní vojsko pohromu, která učinila tečku za jeho existencí. O očistění svého jména Čapek zřejmě neusiloval. Možná by mu soud dal za pravdu, stejně jako o sedmdesát let později hejtmanu Matěji Libákovi z Radovesic, jehož zprostil křivého i účelového nařčení ze zrady a opuštění bojovníků v bitvě u Schönberga, svedené 12. září 1504. Shodou okolností byl Matějův jmenovec Václav Libák z Vrbčan jedním z hejtmanů sirotčího vojska.³⁶

Zbývá ještě vysvětlit, kdo byli „dobří lidé“ odmítající s Čapkem „kvasiti“, tedy usednout k jednomu stolu. Asi nejpřesnější dobové definice obsahuje Vladislavské zřízení zemské, první česká ústava, nannoze reflektující starší právní stav a zvyklosti. Podle tohoto pramene

³⁵ J. Bělič – A. Kamiš – K. Kučera: *Malý staročeský slovník*, s. 642. Staročeská kartotéka Ústavu pro jazyk český eviduje pouze tři doklady, z nichž většina souvisí s chybou či omylem a následně vzniklým poškozením nebo ublížením. Jan Hus například píše: „Dáblou jest tento šíp, jenž by každého uvedl v své poslušenství netbaje, že on bude vinen, tak člověka v hříech zaveda.“ Viz J. Hus: *Česká nedělní postila*, s. 87. Jen o několik řádků výše betlémský kazatel upozorňuje, jak někteří kněží „zavedli bludné“ lid, neboť tvrdí, že „což kolivěk přikáže papež, to mají lidé učiniti neb držeti...“ V lékařském spisu zase čteme obavu, aby lékař „svým neuměním člověka nezavedl“. Viz Národní knihovna ČR, sign. XVII H 23, fol. 2v.

³⁶ K případu údajné Libákovy zrady populárně, leč zasvěceně Robert Novotný: Obhajoba Matěje Libáka z Radovesic, in: *Záhady českých dějin. Co se skrývá pod povrchem historických událostí*, ed. Petr Čornej, Praha 2005, s. 152–157. K stětí, které ukončilo slávu husitské taktiky, opírající se o využití bojových vozů, Armin Cugau: Die Schlacht bei Schönberg. Neue Erkenntnisse und Quellen zur Schlacht am Hafenreuther Feld, in: *Der Landschutter Erbfolgekrieg. An der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, edd. Rudolf Ebner – Peter Schmid, Regensburg 2004, s. 123–157. O Václavu Libákovi a působení tohoto někdejšího účastníka pobaltské „velké války“ jako kutnohorského úředníka Jiří Kejř: *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha 1958, s. 162–163, 213, 215, 220.

označovalo sousloví *dobří lidé* jednak šlechtice³⁷ a dále čestné, spolehlivé a mravně zachovalé jedince z jiných společenských vrstev.³⁸ Smíme-li věřit anonymnímu letopisci, potom s Janem Čapkem nehodlali stolovat lidé dbalí své cti a přesvědčení, že se sirotčí hejtman nezachoval u Lipan, jak mu přikazoval jeho závazek.³⁹ Zkoumaná klíčová věta by pak v současné češtině nejspíš zněla takto: Obviňovali Čapka, že se zachoval nečestně a svým útekem přivodil jejich pohromu; proto s ním své cti dbalí lidé nehodlali ochotně usadat k jednomu stolu.⁴⁰ Zda má tato interpretace blíže k historické skutečnosti než jiné výklady, zůstane asi i v budoucnu otevřenou otázkou.

Pověst muže, který zradil u Lipan a zavinil porážku vojsk radikálních husitských svazů, ulpěla na Čapkovi po dlouhá staletí. Přitom nebyl jediným z tábořských a sirotčích hejtmanů, kdo našel východisko ze ztracené bitvy v útěku. V Kolíně našel záchranu též hejtman domácí tábořské obce Ondřej Keřský (Kerský) z Římovic. Hledat útočiště v městské pevnosti na Labi se rozhodl jistě i proto, že jeho rodný bratr Matěj ze Zibohlav byl kolínským konšelem.⁴¹ Ondřejovo jméno však nezískalo v kontextu lipanské katastrofy srovnatelně smutnou proslulost jako Čapkovo. Jednak proto, že jeho útek zaznamenal z kronikářů 15. století pouze Bartošek z Drahonic,⁴² a dále zřejmě

³⁷ *Vladislavské zřízení zemské*, s. 215, článek 407 (při soudu nejvyššího pražského purkrabí má zasedat „nejméně šest dobrých lidí urozených...“). K tomu též I. Němec a kol.: *Slova a dějiny*, s. 149.

³⁸ *Vladislavské zřízení zemské*, s. 180, článek 250 (aby „menšími úředníky“ u zemského soudu a desek zemských byli „hodní, dobří a zachovalí lidé“); s. 222, článek 431 („dobří lidé“ nemají „obcovati“ se zločinci a psanci); s. 246, článek 499; s. 248, článek 511 (v obou případech mají právní pořízení pečeti jako svědci „dobří lidé“), s. 261, článek 564 (k výslechu podezřelých či zločinců si popravce musí přizvat „dobré znamenité lidi na cti zachovalé...“).

³⁹ Obdobně, jako „čin těžko srovnatelný se ctí poctivého vojevůdce“, hodnotil Čapkův útek známý historik F. M. Bartoš, *Lipany*, 3. vyd., Praha 1934, s. 60; též: *Husitská revoluce*, II. *Vláda bratrů a její pád 1426–1437*, Praha 1966 (České dějiny, II/8), s. 174.

⁴⁰ Pro srovnání uvádím převod Jaroslava Poráka a Jaroslava Kašpara: „Dávali za to vinu Čapkovi, který od nich utekl, že je zradil a přivedl do záhuby; proto s ním pak čestní lidé nechťeli sedat u stolu.“ Viz *Ze Starých letopisů českých*, edd. Jaroslav Porák – Jaroslav Kašpar, Praha 1980, s. 118.

⁴¹ Josef Vávra: *Dějiny královského města Kolína nad Labem*, I, Kolín 1888, s. 76, 79.

⁴² „dictus vero Czapko et Andreas Kersky, capitanei predicti, in Coloniam fugierunt equites cum eorum paucis complicitibus peditibus.“ Kronika Bartoška z Drahonic, in: *FRB*, V, s. 615. Bartoškův text znali i barokní historikové.

i proto, že Keřský, narozdíl od Čapka, neudělal oslnivou kariéru, nýbrž skončil život na čáslavském popravišti jako zemský škůdce a zločinec.⁴³ Loupeživý šlechtic, jehož pozemskou existenci přeťal v roce 1446 katův meč, zůstal v Čapkově stínu, ač jeho osud byl neméně pozoruhodný.

Před mistra popravčího přivedl Ondráčka, jak se Keřskému říkalo, především spor s Bedřichem ze Strážnice, jeho někdejší spolubojovníkem a bývalým velitelem tábořských vojsk ve Slezsku. V polovině čtyřicátých let 15. věku stanuli někdejší táborští hejtmani proti sobě jako nepřátelé na život a na smrt.⁴⁴ Hlavní příčina jejich nepřátelství zůstává skryta, nicméně Ondřej provozoval svou kriminální činnost v Čáslavském kraji, sahajícím až ke Kolínu, jehož zástavní držbu (včetně vsi Sány!) potvrdil Bedřichovi v lednu 1437 císař Zikmund Lucemburský.⁴⁵ Na svou stranu v zápase proti Ondráčkovi získal Bedřich ze Strážnice hejtmana čáslavského landfrýdu Jana z Rušinova a rovněž Mikuláše Trčku z Lípy, jehož statky Keřského loupeživými nájezdy nejvíce trpěly. Střet mezi nedávnými vrcholnými tábořskými představiteli ze svého českokrumlovského ústraní jízlivě komentoval katolický velmož Oldřich z Rožmberka: „... dum satanas satanam eicit, quomodo stabit regnum eius?“⁴⁶ Přitom ještě na podzim 1436 vzal Bedřich Keřského v ochranu při svém jednání s císařem Zikmundem a příslibil,

⁴³ Základní data k tábořské kariéře Ondřeje Keřského, který se psal po zaniklé vsi Kř na Nymbursku (odtud i pojmenování Bohumilem Hrabalem proslavené chatové osady Kersko), snesl F. Šmahel: *Dějiny Tábora*, I/2, s. 618–619. K jeho konci Rudolf Urbánek: *Věk poděbradský*, Praha 1918 (České dějiny, III/2), s. 88–89; Amedeo Molnár: *Na rozhraní věků. Cesty reformace*, Praha 1985, s. 90–91; F. Šmahel: *Dějiny Tábora*, I/2, s. 531; Martin Šandera: *Hynce Ptáček z Pirkštejna. Opomíjený vítěz husitské revoluce*, Praha 2011, s. 95. Strukturu čáslavského landfrýdu rekonstruoval a analyzoval Zdeněk Beran: *Čáslavský landfrýd 1440 až 1453, Východočeské listy historické* 25 (2008), s. 79–103.

⁴⁴ Přitom ještě 6. června 1439 koupil Bedřich ze Strážnice od bratří Ondřeje Keřského a Matěje ze Zibohlav za 80 kop českých grošů (v hotovosti!) dvůr ve Štítarech, který oba sourozenci spravovali z titulu poručníků sirotků po Mikuláši Lapačovi. Viz J. Vávra: *Dějiny královského města Kolína*, s. 79.

⁴⁵ August Sedláček: *Zbytky register králův římských a českých z let 1360–1480*, Praha 1914, s. 197–198, č. 1441; s. 211, č. 1546; s. 220, č. 1617. Text dohody předcházející zápisu a uzavřené 18. listopadu 1436 in: AČ, VI, ed. František Palacký, 1872, s. 437–438, č. 41. K tomu A. Molnár: *Cesty reformace*, s. 48–54; F. Šmahel: *Dějiny Tábora*, I/2, s. 495–498; týž: *Husitská revoluce*, III, s. 315–317; František Kavka: *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998, s. 215–220.

⁴⁶ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, III. 1445–1448, ed. Blažena Rynešová, Praha 1937, s. 116, č. 163.

že Ondřej přijme stárnoucího Lucemburka „za pána“, tj. uzná jeho české královské důstojenství.⁴⁷ To je mimochodem důležité svědectví, že Keřský, byť se z lipanské bitvy spasil útekem, neopustil (v dobové terminologii nezradil) původní radikální husitský program a zůstával (na rozdíl od Čapka i Bedřicha ze Strážnice) ještě třicet měsíců po Lipanech a čtvrt roku po slavnostním Zikmundově uvítání v Praze, v opozici vůči přijatému panovníkovi.⁴⁸

Střet mezi Ondráčkem a Bedřichem byl ještě pikantnější, než se nezasvěcenému pozorovateli zdá. Rovněž Bedřich ze Strážnice, obávaný kněz i hejtman a od roku 1435 hlavní představitel oslabeného tábořského svazu, sehrál nepřehlédnutelnou úlohu v lipanském dramatu. Uposlechl příkazu Prokopa Holého, dostavil se k Lipanům, ale spolu s třemi stovkami mužů opustil tábořské ležení ještě před zahájením bitvy. Krátká a navíc pozdní zpráva, sepsaná až v letech 1531–1532, tedy téměř sto let po události, o tom lapidárně praví: „Kněz Bedřich, že je napomínal k smlouvě, sotva jim z rukú ujel se třmi sty, kteří se ho přidrželi.“ Formulace pochází z pera kališnického kněze Bohuslava Bílejovského a čteme ji v jeho *Kronice české*, vydané roku 1537, tedy pět let po dokončení textu, nákladem Jana z Chocně v norimberské tiskárně Václava z Ústí.⁴⁹

Ač z citované věty přímo nevyplývá, že k rozepřím mezi husitskými radikály došlo bezprostředně před lipanskou bitvou, není epizodu možné umístit do jiného kontextu. Spolehlivé prameny se totiž shodují, že ve dnech 28.–30. května 1434 probíhala u Lipan mezi tábořsko-sirotčí koalicí a představiteli utrakvisticko-katolické aliance jednání motivovaná snahou odvrátit bratrovražedný střet a dosáhnout smírného vyřešení krize. Na straně husitských radikálů, stále rozhořčených nedávnými kroky protivníků (zásobení obležené katolické pevnosti Plzně 5. května, obsazení Nového Města pražského o den později)

⁴⁷ AČ, VI, s. 438, č. 41.

⁴⁸ Robert Antonín – Tomáš Borovský: *Panovnícké vjezdy na středověké Moravě*, Brno 2009, s. 203–209; P. Čornej: *Světla a stíny husitství*, s. 186–197.

⁴⁹ V 19. století dílo znovu vydal Josef Skalický (pod tímto pseudonymem se skrýval J. V. Dittrich) pod názvem *Kronika církevní*, Praha 1819. Moderní edici textu, který se dočkal i několika opisů, pořídil Ota Halama. Viz *Bohuslava Bílejovského Kronika česká*, Praha 2011 (Acta reformationem Bohemicam illustrantia VII). Tohoto vydání se zde přidržuji (citát o Bedřichově odchodu od Lipan na s. 73).

a hájících i zájmy polních vojsk, jimž hrozilo rozpuštění, většinová vůle k dohodě chyběla. Kolem nedělního poledne 30. května 1434 zazněla z úst jednoho ze zástupců radikálních svazů (část historiků pomýšlí dokonce na Jana Čapka) osudová slova: „Tak to tedy rozhodneme pěstmi!“⁵⁰

Ve vypjaté atmosféře nemohl Bedřich ze Strážnice, uvědomující si širší politické důsledky blížícího se střetnutí, uspět. Jeho lidé a přívrženci pak radikálním svazům v bitvě chyběli. Zhruba 300 mužů, převážně jízdních, představovalo značnou sílu. Dalo by se dokonce spekulovat, že právě toto oslabení bylo jednou z hlavních příčin, proč táborité a sirotci na polích mezi Lipany a Hřiby utrpěli tragickou porážku. Prudká názorová rozmlíška (od léta 1433 už několikátá) v samotném velení bratrských vojsk a Bedřichův odjezd z dějiště nadcházející bitvy jako reakce na hrozící lynč dostatečně vypovídají o nejednotnosti radikálních vůdců a nepřímo též o upadající morálce polních bojovníků. Nečekaná absence tří stovek vojáků nutně vnášela do jejich myslí pochybnosti o smyslu blížícího se střetnutí i o kompetenci velitelského sboru. Bedřich ze Strážnice nebyl přece žádný obyčejný velitel, nýbrž správce (director) tábořských posádek ve Slezsku a spolu s Prokopem Holým, Ondřejem Keřským a knězem Mikulášem z Pelhřimova vrcholný představitel tábořského svazu. S určitou nadsázkou by se dalo říci, že o výsledku bitvy bylo rozhodnuto ještě dříve, než začala.

Z tábořského a sirotčího hlediska naplňovalo Bedřichovo počínání znaky zrady. Vůdce tábořských oddílů ve Slezsku se nepodřídil většinovému názoru a na znamení nesouhlasu před bojem opustil vojsko. Bedřich sám ale situaci jistě vnímal a hodnotil jinou optikou, zcela v duchu rčení „komu není rady, tomu není pomoci“. V rámci federativně uspořádaného tábořského svazu navíc tábořské posádky ve Slezsku tvořily relativně samostatný celek, lišící se i původem bojovníků (mnozí pocházeli ze Slezska, severní Moravy i Malopolska), takže jejich správce vystupoval jako autorita téměř nezávislá na českém ústředí. K Lipanům však Bedřich se svými lidmi přesto dorazil, což dokládá jeho upřímný zájem o osud radikálních bratrstev, zvláště táborů. Tím

⁵⁰ „... so wollen wirs mit den fewsten teylen.“ Viz Jahrbücher des zittausischen Stadtschreibers Johannes von Guben und einiger seiner Amtsnachfolger, in: *Scriptores rerum Lusaticarum*. Neue Folge, I, s. 63.

krutější pro něj bylo vystřízlivění. Vyhrůžky za odlišný názor ospravedlňovaly v jeho očích zvolený postup.

Satisfakce se dočkal poměrně brzy, sedmnáct měsíců po Lipanech a dva měsíce po další drtivé porážce, kterou tábořské síly utrpěly (zřejmě) v pátek 19. srpna 1435 u vsi Křeče, nedaleko hradu Choustníka.⁵¹ Tábor si musel přiznat, že vojenský odpor postrádá ve změněné mocenské konstelaci naději na úspěch a s otevřenou náručí přivítal pragmatického politika Bedřicha ze Strážnice. Již jako držitel Kolína stanul Bedřich v čele celé tábořské strany a dohodou s králem Zikmundem Lucemburským jí alespoň načas zajistil další existenci.⁵² Součástí tohoto modu vivendi bylo i přežívání svébytné tábořské církve, působící v rozporu s kompaktáty fakticky až do září 1452.

To je zároveň jedno z možných vysvětlení, proč hejtman a kněz Bedřich nefiguruje v textech 15. století jako člověk, který u Lipan zradil. Druhé vysvětlení vyhlíží možná schůdněji. Co když Bedřich ze Strážnice u Lipan vůbec nebyl, inkriminovaná věta Bohuslava Bílejovského je pouhý pozdní výmysl, jakých nacházíme v tehdejších kronikách velké množství, a předchozí interpretace tak stojí na vodě? Rozhodně to není otázka scestná, nýbrž zcela legitimní.

Kritika pramene, základní kámen historikovy práce, se řídí pevnými pravidly. Zpráva, zaznamenaná až sto let po bitvě, nepotvrzená žádným jiným zdrojem, a tudíž fakticky neverifikovatelná, vyvolává nutně podezření a současně otázku, zda s ní má badatel vůbec pracovat. Věrohodnost pasáže neposiluje ani kompilativní charakter přehledného vylíčení husitských dějin, zatíženého navíc množstvím faktografických chyb,⁵³ jakkoliv v raně novověké dějepisické produkci obvyklých.⁵⁴

⁵¹ Rudolf Tecl: Tábor a bitva u Křeče, *HT* 9 (1986–1987), s. 153–190; F. Šmahel: *Dějiny Tábora*, I/2, s. 486–488.

⁵² Tamtéž, s. 489–497; A. Molnár: *Cesty reformace*, s. 47–56; Josef Válka: Vláda Alše Vřeškovského z Riesenburka. Úsilí husitů o obsazení politického prostoru zemské obce, *Časopis Matice moravské* 128 (2009), s. 297–326 (zvláště s. 316).

⁵³ *Bohuslava Bílejovského Kronika česká*, s. 73.

⁵⁴ Tamtéž, s. 73. K hodnotě Bílejovského práce zvláště Zdeněk Nejedlý: *Prameny k synodám strany pražské a tábořské v letech 1441–1444 (Vznik husitské konfese)*, Praha 1900, s. 168–169; J. V. Šimák: Dva příspěvky k dějinám českého dějepisectví, *ČČH* 38 (1932), s. 92–102, zde s. 99; Kamil Krofta: Slovo o knězi Bohuslavu Bílejovském, in: *Sborník k dějinám československým v období humanismu, vydaný k oslavě šedesátých narozenin J. B. Nováka*, Praha 1932, s. 219–232 (přetištěno in: Kamil Krofta: *Listy z náboženských*

Celé generace historiků, kteří se zabývali lipanskou bitvou, navíc Bílejevského podání neevidovaly, přehlížely či odmítaly,⁵⁵ takže se do badatelského zorného úhlu dostalo relativně pozdě a zdomácnělo v jejich textech hlavně zásluhou Františka Michálka Bartoše.⁵⁶ Zatímco Rudolf Urbánek považoval Bílejevského zmínku o Bedřichovi za nejasnou,⁵⁷ Amedeo Molnár o její spolehlivosti nepochyboval,⁵⁸ stejně jako František Šmahel, spatřující ovšem v Bedřichovi zbabělce.⁵⁹ Šmahel tak ostře reagoval na Molnárův pokus o Bedřichovu rehabilitaci⁶⁰ i na tvrzení Roberta Kalivody, který prohlásil velitele slezských posádek za jediného tábořského „vítěze“ od Lipan. Viděl podle něho dále než ostatní.⁶¹ Zdeněk Jelínek, autor stručného kompilátu o lipanské bitvě,

---

dějiny českých, s. 288–301). Stručně též František Kutnar – Jaroslav Marek: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscství. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, 2. vyd., Praha 1997, s. 73–74. Skutečně hluboký, téměř hermeneutický a současně obzíravý vhléd do Bílejevského práce vnesl, do určité míry inspirován Kroftou a Nejedlým, až Zdeněk V. David: *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012, s. 155–203. Poučen původním anglickým zněním této knihy (Finding the Middle Way. The Utraquists' Liberal Challenge to Rome and Luther. Washington D. C. – Baltimore 2003) podal charakteristiku Bílejevského činnosti i díla Ota Halama: Kněz Bohuslav Bílejevský a jeho Česká kronika, in: *Bohuslava Bílejevského Kronika česká*, s. 8–26.

⁵⁵ Tak učinil například Šimák, když Bílejevského zprávu „komentoval“ výmluvným a výstražným vykřičníkem. Viz J. V. Šimák: Dva příspěvky k dějinám českého dějepiscství, s. 101.

⁵⁶ Patrně jsou jeho znalosti *Husitské kroniky* mistra Vavřince z Březové, některých textů *Starých letopisů*, *Chronicon causam sacerdotum Thaboriensium continens* Mikuláše z Pelhřimova, *Kroniky velmi pěkné o Janu Žižkovi*, ale také Konáčova překladu spisu *Historia Bohemica* od Eney Silvia Piccolominiho. Tamtéž, s. 57–74. Tím spíše vynikají omyly a zkresení nejednou způsobené chybným čtením předlohy. Tak Žižka umírá nikoliv u Přibyslavi, nýbrž u Soběslavi. Tamtéž, s. 71. Podrobně k Bílejevskému omylům J. V. Šimák: Dva příspěvky k dějinám českého dějepiscství, s. 94–102.

⁵⁷ R. Urbánek: *Lipany a konec polních vojsk*, s. 251 (poznámka 88).

⁵⁸ A. Molnár: *Na rozhraní věků*, s. 40.

⁵⁹ F. Šmahel: *Dějiny Tábora*, I/2, s. 458, s. 478 (poznámka 203); týž: *Husitská revoluce*, III, s. 294.

⁶⁰ Svě výhrady rozvedl Šmahel v emotivně laděné recenzi na Molnárovu knihu *Cesty reformace*. Viz HT9 (1987–1987), s. 410–412. Zde mimo jiné čteme kategorický soud: „Z hlediska strany, k jejímž čelným představitelům Bedřich ze Strážnice patřil, stíny lipanských zrádců, přeběhlíků i bázlivých vypočítavců, kteří včas vzali nohy na ramena, nelze nijak prosvětlit, máme-li být právi tábořům a sirotkům, kteří u Lipan nasadili své životy.“ Tamtéž, s. 411.

⁶¹ „Bedřich ze Strážnice viděl – a zase správně viděl, že je nutno se nějak smířit bez ohledu na to, jakou strašnou ránu okupace Nového Města pražského pro husitskou levicí znamená. Odehnány svými vlastními lidmi z polních vojsk z lipanského pole je však jediným

se naopak domníval, že Bedřich byl hlavním vyjednávačem táborsko-sirotčí koalice, avšak svého „úkolů se zhostil velmi špatně“, a proto musel „od Lipan rychle odtáhnout“.⁶²

Také já byl od počátku víceméně přesvědčen o věrohodnosti Bílejovského zprávy a zabudoval jsem ji do své rekonstrukce dramatického dění posledních květnových dnů roku 1434. Přesto ve mně hlodal červík pochybností, jehož výsledkem byly obezřetné formulace.⁶³ Bezpečný důkaz o Bedřichově přítomnosti u Lipan chyběl. Nuže, nyní mohu drobné nejistoty s klidným svědomím odfouknout a nepokrytě prohlásit, že Bohuslav Bílejovský měl pravdu. Na lipanské pláň totiž možná spolu s Bedřichem dorazil i Bílejovského děd, který v blízkosti rozporuplného táborského velitele strávil drahná léta. Není přitom důležité, zda si budoucí kališnický kněz a kronikář vyslechl historky o Lipanech přímo od svého prarodiče, nebo prostřednictvím matky či otce. Podstatné je, že ústní podání o lipanské bitvě a o dějích, které

---

táborským „vítězem“ od Lipan (podtrhl R. K.). A jako jediný táborský „vítěz“ od Lipan dokáže na Zikmundovi vynutit legalizaci táborského politického systému a táborského ideového postoje – alespoň prozatím.“ Viz Robert Kalivoda: O nástupu reformace a o konci Tábora (Na okraj nové Molnárovy knihy o cestách reformace), *Studia Comeniana et historica* 17/33 (1987), 106–111, citát na s. 110. Přetištěno in: Robert Kalivoda: *Husitská epocha a Jan Amos Komenský*, Praha 1992, s. 68–80, citát na s. 74; poněkud zkrácený německý překlad zveřejnily časopisy *Communio viatorum* 30 (1987), s. 143–156, citát na s. 150, resp. – pod názvem Zum Ende der Taboriten und zur konkreten Dialektik der böhmischen Reformation – *Bohemia* 28/2 (1987), s. 354–359, citát na s. 357. Několikanásobné publikování recenzní úvahy dokládá, s jakou vehemencí se Kalivoda snažil prosadit svůj provokativní a nonkonformní názor na Bedřichovu dějinnou roli. Hlubší analýza Molnárových, Kalivodových i Šmahelových názorů by dozajista prokázala, jak rozdílné hodnocení Bedřicha ze Strážnice bylo podmíněno psychickým založením i životními zkušenostmi jednotlivých badatelů a v neposlední řadě také jejich vyrovnáváním se s „normalizačním“ režimem. Není příliš obtížné uhadnout, že Molnárova obhajoba Bedřicha ze Strážnice byla skrytou, leč srozumitelnou obhajobou autorovy taktiky v pochmurných sedmdesátých a osmdesátých letech. K tomu nyní Martin Wernisch: *Čeští evangelíci a jejich jubilea*, Praha 2018, s. 251–255, 259–261.

⁶² Zdeněk Jelínek: *Lipany. Katalog ke stálé expozici v Podlipanském muzeu v Českém Brodě*, Kolín 1981, nepaginováno (s. 9).

⁶³ „Máme-li věřit Bohuslavu Bílejovskému,“ píše v *Lipanské křižovatce* na s. 183. O něco později mi pak opatrnost velela říci, že v „okamžiku, kdy vášně nabývaly vrchu, se prý na lipanských pláních objevil táborský kněz a hejtman Bedřich ze Strážnice“. Viz *Lipanské ozvěny*, s. 17. Větší pochybnosti vyjádřil o Bílejovské formulaci D. Papajík: *Jan Čapek ze Sán*, s. 98.

s ní souvisely, žilo v Bílejovského rodině prokazatelně tři generace a přetrvalo nejméně sto let.

Tento možná překvapivý poznatek vychází přímo z textu Bílejovského kroniky. Hned na úvod druhé části, v rámci dedikace díla „urozeným pánóm pánóm, statečným rytířóm, urozeným vladykám, vzácné opatrnosti pánóm Pražanóm, Horníkóm i všem městuom a obcem království Českého a markrabství Moravského obyvatelóm, tělo a krev Boží pod obojí zpuosobú přijímajícím,“ se autor představuje jako „kněz Bohuslav Bílejovský z Hory Kutny, jinak z Malína, vnuk Jana Sýkory z Hlučína...“⁶⁴ Poněkud překvapivě neuvádí v této souvislosti otce, nýbrž děda, což může být jen sotva náhoda.

Jméno Jana Sýkory z Hlučína se v textu objeví ještě dvakrát, a to v opisu dokumentu, jímž Bedřich ze Strážnice a na Kolíně zprostředkoval 25. června 1443 dohodu o účasti kněží táboorské církevní organizace na kutnohorské synodě, která, byť definitivní výrok přesunula na zemský sněm, dala za pravdu husitské konfesi v pražském pojetí a odmítla vyznání táboorské strany.⁶⁵ Sýkora figuruje mezi vydavateli písemnosti jako významný činovník města Kolína nad Labem spolu s jeho dalšími čelnými představiteli: „My, kněz Bedřich a Šimon, bratří z Strážnice, Jan Sudlice z Běstviny, hejtman na Kolíně, Jan Sýkora z Hlučína, purgmistr a konšelé i všecka obec Kolína města Nového nad Labem...“⁶⁶ Z této formulace lze usuzovat, že v červnu 1443 Sýkora zřejmě zastával funkci purkmistra, neboť jinak by uvedení jeho jména

⁶⁴ Bohuslava Bílejovského *Kronika česká*, s. 55.

⁶⁵ Tamtéž, s. 76 a 77. Lepší znění písemnosti se dochovalo v manuskriptu Národní knihovny ČR XVII A 16, fol. 74v–77r. Odtud je s přihlédnutím k Skalického (Dittrichově) edici Bílejovského kroniky otiskl Z. Nejedlý: *Prameny k synodám*, s. 39–41, č. XVI. Latinskou verzi písemnosti pojal do své rozměrné práce, známé pod názvem *Cronica causam sacerdotum Thaboriensium continens et magistrorum Pragensium ejusdem impugnationes*, senior táboorské církve Mikuláš z Pelhřimova. Viz *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, II, ed. Konstantin Höfler, Wien 1865 (FRA, 1. Abtheilung, Scriptores, VI), s. 742–744. Editor mylně dokument datoval k 23. červnu. Sýkorovo jméno se vyskytuje i v písemnosti, již se k účasti na kutnohorské synodě přiznali kněží pražské strany a která je vlastně obdobou předchozího dokumentu. Tamtéž, s. 744–746. K dění kolem kutnohorské synody a dalším událostem Rudolf Urbánek: *Věk poděbradský*, Praha 1915 (České dějiny, III/1), s. 811–885; A. Molnár: *Pohyb teologického myšlení. Přehledné dějiny dogmatu*, Praha 1982, s. 257–259; týž: *Cesty reformace*, s. 81–87; F. Šmahel: *Dějiny Tábora*, I/2, s. 525–530; týž: *Husitská revoluce*, IV. *Epilog bouřlivého věku*, Praha 1993, s. 82–83.

⁶⁶ Bohuslava Bílejovského *Kronika česká*, s. 76. V podstatě stejná formulace na s. 77.

hned za vojenským velitelem města postrádalo smysl. První místo logicky připadlo zástavnímu držiteli Kolína a jeho bratru panošovi Šimonovi ze Strážnice. Kdy se Sýkora do Kolína dostal, jak dlouho v něm setrval a jaký majetek mu ve městě patřil, prameny neprozrazují.⁶⁷ Přídomek z Hlučína přitom vypovídá o jeho původu či alespoň o dočasném zakotvení na Opavsku, které se stalo součástí Slezska až na prahu třicetileté války.⁶⁸

Ačkoliv případné pátrání po Sýkorových osudech na Opavsku ponechám raději znalcům této oblasti,⁶⁹ neodpustím si domněnku, jež se přímo nabízí. Jan Sýkora přišel do Čech nejspíš jako jeden z mužů Bedřicha ze Strážnice, ať již jako člen některé tábořské posádky ve Slezsku,⁷⁰ či jako najatý bojovník. V úvahu připadá nejen jaro 1434, ale též rok 1438, kdy Bedřich podpořil v zápasu, který o český trůn sváděl Albrecht Habsburský s Jagellonci, polského prince Kazimíra (pozdějšího krále Kazimíra IV.) a sháněl pro něj bojovníky. Nebyl zdaleka sám. Na polské straně se vojensky angažovali mimo jiné také Jan Čapek ze Sán a Hynce Ptáček z Pirkštejna.⁷¹ Fakt, že se voják z po-

⁶⁷ O. Halama: Kněz Bohuslav Bílejovský, s. 8.

⁶⁸ K státoprávnímu postavení Opavska v pozdním středověku a raném novověku Radek Fukala: *Stavovská politika na Opavsku v letech 1490–1631*, Opava 2004, s. 70–96; Zdeněk Jirásek (ed.): *Slezsko v dějinách českého státu*, I. *Od pravěku do roku 1490*, Praha – Opava 2012, s. 410–413; Zdeněk Jirásek (ed.): *Slezsko v dějinách českého státu*, II. *1490–1763*, Praha – Opava 2012, s. 59–67, 72–79. K Opavsku v husitském období podrobně Martin Čapský: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*, Brno – Opava 2005, s. 213–300.

⁶⁹ Sýkoru jsem mimo jiné nenalezl v *Pozůstatcích knih zemského práva Knížetství opavského*, I. *Knihy přední*, 1. (1413–1484), ed. Jan Kapras, Praha 1906. Jeho jméno chybí i v regionálních publikacích. Viz například František Uberlaker (ed.): *700 let města Hlučína*, Hlučín 1956; Metoděj Chrástěcký (ed.): *Hlučín 1256–2006. 700 let města*, Hlučín 2006. Pro úplnost dodávám, že Hlučín držel v roce 1433 kníže Přemek Opavský, po jeho smrti pak synové Václav, Vilém a Arnošt, který při dělení města získal pod kontrolu.

⁷⁰ Systematicky i přehledně František Šmahel: Organizace a skladba tábořské strany v letech 1420–1434, *HT* 9 (1986–1987), s. 7–90 (zvláště s. 69–73).

⁷¹ Z pramenů viz například *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 81–83; *Kronika Bartoška z Drahonice*, s. 622 (FRB, V); *Korunování Albrechta II., krále římského, uherského a českého*, ed. Josef Emler, Praha, b. d. (FRB, VII), s. 41; *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae. Liber undecimus et Liber duodecimus 1431–1444*, Varsoviae 2001, s. 180–181. K Bedřichově roli v této záležitosti R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/1), s. 274–284, 348–351; Roman Heck: *Tabor a kandidatura Jagielloňská w Czechach 1438–1444*, Wrocław 1964, s. 121–136; A. Molnár: *Cesty*

měrně vzdáleného regionu mohl stát ve středočeském Kolíně členem městské rady, nepochází z říše fantazie. Vždyť mezi staroměstskými konšely zasedli v časech husitské revoluce vojenští velitelé a příslušníci nižší šlechty Svojsze ze Zahradky a Zikmund Manda z Kotenčic,⁷² navíc Bedřich potřeboval při správě Kolína spolehlivé muže, které dobře znal. Není ani vyloučeno, že Sýkora konšelský úřad zastával jen krátce, neboť srdce ho táhlo jinam, do vojenských konfliktů, jimiž tehdy středoevropský prostor překypoval. Napovídá tomu i řec sporadicky zachovaných pramenů.

Stopy po Sýkorovi v nich ale nevedou do Hlučína, nýbrž na střední a jižní Moravu. V roce 1437 řešil moravský zemský soud spor o statek Buk, ležící severně od Přerova. Nejasnosti se týkaly držby i zástavní listiny, což v letech po husitské revoluci, jež nepřehledně zamíchala majetkovými poměry, nebylo nic zvláštního. Nález, který soud vynesl ve při mezi Vilémem Puklicem z Pozořic a Sýkorou (uveden bez predikátu), dal za pravdu prvně jmenovanému, neboť předložil platnou zástavní listinu.⁷³ Buk potom zůstal v držení Pukliců až do roku 1446, kdy Vilémův bratr Boček Puklice z Pozořic zapsal Závišovi z Kunčic vesnici i zdejší tvrz, situovanou v severní části obce ve svahu nad rozcestím.⁷⁴

Bratři Vilém a Boček Puklicové patřili k nepřehlédnutelným postavám husitské Moravy. Vilém, připomínaný v letech 1430–1432 jako husitský hejtman v Moravském Šternberku, se postupně zmocnil celého panství Štramberk a spolu s Bočkem se roku 1438 zapojil na „polské“ straně do války o český trůn. Oba tak bojovali po boku Jana z Messenpeku, Jana Tunkla z Brníčka, někdejšího husitského hejtmana v Trnavě Blažka z Borotína a především Bedřicha ze Strážnice i Jana Čapka ze Sán, v té době již držitele panství Hukvaldy. Roku 1439 obsadil Vilém v součinnosti s Messenpekem a Blažkem z Borotína Skalici, ležící již na uherském území, i Přerov, město moravského zemského

---

reformace, s. 62–70; F. Šmahel: *Dějiny Táboru*, I/2, s. 504–512; D. Papajík: *Jan Čapek ze Sán*, s. 131–135; M. Šandera: *Hynce Ptáček z Pirkštejna*, s. 52–66.

⁷² W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, V, Praha 1881, s. 70, 73.

⁷³ *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové*, III. Pars prior, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1878, s. 427.

⁷⁴ Miroslav Plaček: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*, Praha 2001, s. 145–146.

hejtmana Jana Tovačovského z Cimburka, stojícího v habsburském táboře. V dubnu 1440 se však čeští přívrženci jagellonské dynastie zřekli svých moravských spojenců, jimž nedávno uzavřený landfrýd prikazoval navrátit Uherský Brod (ovládaný Janem z Messenpeku) a Přerov. Tahanice o Přerov se vlekly až do ledna 1442, kdy ho Boček Puklice a Jan Tunkl vydali náhradou za 1200 kop českých grošů moravským stavům.⁷⁵ Jakou úlohu hrál v tomto dění Sýkora, nevíme, i když jeho osobní kontakty s Vilémem Puklicem z Pozořic a Bedřichem ze Strážnice jsou zřejmé.

Není přitom sporu, že v případě sporu o Buk jde o našeho Sýkoru, jak přesvědčivě vyvstává z písemnosti datované 16. června 1452. V ní Jan Sýkora z Buku prohlašuje, že byl zajat brněnskými žoldněři a následně internován v Brně, protože stál ve službě Václava Sudlice z Nešpečova (Nezpečova), seděním na Hodoníně. Vzápětí následuje klíčové sdělení: „... a přesto ku prosbě Bedřicha ze Strážnice a s Kolína a k jeho žádosti svrchupsaní páni [brněnští konšelé – pozn. P. Č.] propustili jsou mě, a což mi jest od Jejich Mti žoldněři vzato, kuoň a jiné věci, když jsou mě byli jali, to jest bitováno [zabaveno, respektive rozděleno jako kořist – pozn. P. Č.].“⁷⁶ Sýkora se přitom dle dobového zvyku zavázal brněnské městské radě, jejím žoldněřům, městské obci i poddaným, že na své věznění nebude nikdy vzpomínat ve zlém. Tato formulace vylučovala jakoukoliv odvetu i proplacení náhrady za dočasné omezení osobní svobody. Na Sýkorovu prosbu připojili v roli svědků k listině pečeti urozený pán Jan Žibřid z Pernštejna, slovatný panoš Jeroným

⁷⁵ Blíže Jiří Jurok: *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*, České Budějovice 2006, s. 116, 186, 192. Na mapě, rekonstruuující majetkovou držbu na severovýchodní Moravě k roku 1437, je dobře vidět, jak k Přerovu zasahují od severovýchodu statky Jana z Messenpeku na Helfštejně, sousedící s panstvím Bočka Puklice, zatímco jeho bratr Vilém drží zboží Štamberk. Viz Jiří Jurok: *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce. Poohří a Pobečví v husitském období v letech 1378–1471*, Nový Jičín 1998, s. 248–249, mapa č. 4; Proměny majetkové držby na Moravě v 15. století zachytil a znázornil na cenných mapách David Papajík: *Majetkové poměry na Moravě v letech 1440–1550*, in: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, I. Úvodní svazek, edd. Ivan Hlobil – Marek Perůtka, Olomouc 2002, s. 65–72.

⁷⁶ *AC*, XVI, ed. Josef Kalousek, Praha 1897, s. 123–124. Urbánek mylně (v důsledku nekorrigovaného překlepu) datuje listinu do roku 1462. Viz Rudolf Urbánek: *K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě*, Praha 1940 (VKČSN, Třída pro filosofii, historii a filologii 11/1939, zvláštní otisk), s. 58 (poznámka 282).

z Dražejovic a brněnský měšťan Václav Perman, protože, uvádí Sýkora, „sem já své pečeti při sobě neměl“.⁷⁷

Z obsahu listiny vyplývá několik podstatných zjištění. Zájem Bedřicha ze Strážnice o propuštění zajatého žoldnéře dokládá, že Jan Sýkora z Hlučina a Jan Sýkora z Buku jsou jedna a táž osoba. Na otázku, proč se dotýčný psal roku 1452 po statku Buk, který již prokazatelně nevlastnil, se odpověď hledá jen obtížně. Snad už k Hlučinu neměl žádný vztah, zatímco na ves u Přerova si stále činil právní nárok. V každém případě držel Bedřich ze Strážnice nad Sýkorou i nadále ochrannou ruku. Písemnost zároveň průkazně vypovídá, že se Sýkora živil jako námezdní bojovník, což v případě příslušníka nižší šlechty bylo naprosto běžné. Svou funkci v Kolíně nejspíš chápal jako dočasnou povinnost, kterou mu uložil Bedřich ze Strážnice, a zřejmě po čase rád našel uplatnění v ozbrojených lokálních konfliktech na neklidném moravsko-uherském pomezí. Zatím se dá jen spekulovat, kde všude se Sýkora jako námezdní voják angažoval a zda nenáležel mezi tisíce českých, moravských, slezských, polských a rakouských bojovníků, kteří se během čtyřicátých let v Uhrách zúčastnili habsbursko-jagellonského soupeření. Přítomnost v ozbrojené družině Václava Sudlice z Nespečova však přece jen leccos naznačuje.

Václav Sudlice byl drsný dobrodruh, jenž za neznámých okolností získal tvrz a ves Jarohněvice u Dubňan a někdy před 25. září 1451 dokonce ovládl město a hrad Hodonín. Pokud z Jarohněvic podnikal

⁷⁷ AČ, XVI, s. 124. Navzdory uvedenému citátu a třem částečně zachovaným pečetím se Josef Pilnáček domníval, že právě na této listině je Sýkorova pečeť se zubří hlavou, heraldickou figurou tolik oblíbenou v polském, slezském i moravském prostředí, kde je spojena především s Pernštejnem. Viz Josef Pilnáček: *Neznámé rody a znaky staré Moravy*, Brno 2010, s. 53, č. 616. K uplatnění figury zubří hlavy Martin Kolář – August Sedláček: *Českomoravská heraldika, I. Část všeobecná*, Praha 1902, s. 13, 177; Josef Pilnáček: *Rody starého Slezska*, 3. vyd., Brno 2010, s. 93, 99, 187, 229, 285, 330, 368–369. Sedláček eviduje ve znaku Jana Sýkory z Lazů k roku 1451 „muže divého“. Viz August Sedláček: *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*, IV, ed. Vladimír Růžek, Praha 2003, s. 106. O této heraldické figuře a její frekvenci na sklonku středověku František Šmahel: *Diví lidé v (imaginaci) pozdního středověku*, Praha 2012, s. 115–143. Dodávám, že Vorlova genealogická tabulka pánů z Pernštejna nezná žádného Jana Žibřida, toliko proslulého Jana z Pernštejna (cca 1406–1475). Viz Petr Vorel: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu erbů zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 284–285.

kořistné výpady na uherské teritorium,⁷⁸ po obsazení Hodonína⁷⁹ se zaměřil především na statky olomouckého biskupství i dalších duchovních a světských vrchností na Moravě. Změna v orientaci měla jediný důvod. Výbojného vladyku si i s jeho ozbrojenou družinou najal uherský gubernátor János Hunyadi. Již „jest jeho služebník“, stěžoval si do Prešpurka moravský zemský hejtman Jan Tovačovský z Cimburka, jehož statky Sudlice rovněž napadal a stíhal „záhubami nekřesťanskými...“ Co na Moravě Hunyadovi služebníci vezmou, „to ženů do země uherskej“. Nedávno uzavřené dohody v Trnavě pro ně byly cárem papíru a uherský gubernátor na písemné stížnosti moravského zemského hejtmána nereagoval.⁸⁰ Časy dlouhého interregna v zemích Koruny české i svatoštěpánské koruny přály lidem, kteří pohrdali právem. Tovačovského výzvy k zásahu proti Sudlicovi přece jen jistý výsledek přinesly, jak dokládá Sýkorovo zajetí. Sudlice sám však byl nepolapitelný a Hodonín kontroloval ještě na podzim 1453, kdy představitelé moravské zemské obce nabádali krále Ladislava Pohrobka, aby proti zjevnému škůdci razantně zasáhl. Vše brzy vyřešily rakouské peníze. Za finanční náhradu Sudlice Hodonín opustil, takže panovník mohl město s hradem 17. října 1453 zastavit v sumě 6000 zlatých rakouskému dvornímu maršálkovi Sigmundu Fritzesdorferovi.⁸¹ Obdobně král Ladislav vykoupil Jarohněvice, které obdržel Jindřich z Lipé.⁸²

V nepokojných dobách, v nichž se stíraly rozdíly mezi žoldněři a násilníky kriminálního stříhu, se Jan Sýkora mohl dostat do ozbrojené družiny Václava Sudlice rozličnými cestami, ale jedna z nich se přímo nabízí. Vojenským velitelem Kolína byl v letech 1440–1454 (s krátkým

⁷⁸ Viz list Matouše Šlika, datovaný 25. září 1451 a adresovaný do Prešpurku, in: *Středověké listy ze Slovenska. Sbírka listů a listin, psaných jazykem národním*, ed. Václav Chaloupec, Bratislava – Praha 1937 (Slovenský archiv, I), s. 56–57, č. 59. K zaniklé vsi a zvláště tvrzi Jarohněvice blíže M. Plaček: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů*, s. 272–273.

⁷⁹ Miroslav Plaček a kol.: *Hodonín. Dějiny města do roku 1948*, Hodonín 2008, s. 108–110. Podle Jiřího Juroka (*Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*, s. 208) obsadil Sudlice Hodonín už v roce 1450.

⁸⁰ List Jana Tovačovského z Cimburka do Prešpurku 4. května 1452, in: *Středověké listy ze Slovenska*, s. 58–59, č. 61.

⁸¹ Viz *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové*, IV. Pars prior, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1881, s. 317, č. 321; *Středověké listy ze Slovenska*, s. 155, č. 189; R. Urbánek: *K historii doby Jiskrovy*, s. 58, 84–85; M. Plaček: *Hodonín*, s. 111.

⁸² M. Plaček: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů*, s. 273.

přerušením roku 1442, kdy je v této funkci zmiňován Zdeněk ze Šarova) Jan Sudlice z Běstviny.⁸³ Zda byl tento muž, věrný Bedřichův spojenec i generační vrstevník,⁸⁴ v příbuzenském vztahu s Václavem Sudlice, říci nedovedu. Příslušníků nižší šlechty s přízviskem Sudlice či Sudlička žilo v Čechách, odkud pocházeli, velké množství a odlišovali se i svými erby.⁸⁵ Přízvisko tudíž samo o sobě nutně nesvědčí o společném původu. Václav užíval predikátu z Nespečova, podle lokality, kterou bychom marně hledali, poněvadž se pro ni později ujal název Nesvě-tice. Ale ani vesnici tohoto jména dnes na mapě nenajdeme. Ležela nedaleko Bíliny a padla za obět povrchové těžbě uhlí, stejně jako sousední Jenišův Újezd. Ani Václavovo příbuzenství s Vilémem Sudlice z Litovan, obávaným násilníkem, v jehož ozbrojené družině na hradu Kraví hora u Náměště nad Oslavou působil v letech 1408–1409 též Jan Žižka z Trocnova, nelze prokázat.⁸⁶ Kolínský hejtman Jan Sudlice se psal po Běstvině v Čáslavsku⁸⁷ a jeho heraldickou figurou byla trubka

⁸³ August Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze království českého*, XII. Čáslavsko, 3. vyd., Praha 1997, s. 118.

⁸⁴ Na generační spřízněnost s Bedřichem usuzuji podle toho, že se Jan Sudlice z Běstviny připojil v roce 1427 k úmluvám o příměří uzavřeným v Žebráku mezi Zikmundovými přívrženci v západních Čechách a svazem tábořským i sirotčím. Viz *AC*, III, s. 264–267, č. 39 (Sudlice na s. 265). Velmi bohaté jsou doklady o Sudlicově činnosti v Kolíně, kdy ho zejména v prvních letech pověřoval Bedřich ze Strážnice jednáním za tábořskou stranu. Na počátku roku 1440 signoval takzvaný mírný list i čáslavský landfrýd, své vojenské schopnosti osvědčil v předjaří roku 1449 úspěšným střetnutím s přívrženci Poděbradské jednoty. Viz *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, I. 1418–1437, ed. Blažena Rynešová, Praha 1929, s. 224–225, č. 333; II, s. 36 (č. 47), s. 51 (č. 67); IV. 1449–1462, edd. Blažena Rynešová – Josef Pelikán, Praha 1954, s. 12, č. 13; *AC*, I, s. 245, č. 1; 256, č. 3; *Staré letopisy české z rukopisu křižovnického*, edd. František Šimek – Miloslav Kaňák, Praha 1959, s. 214. Též R. Urbánek: *Věk poděbradský* (České dějiny, III/2), s. 361, 364, 366–367; A. Molnár: *Cesty reformace*, s. 99; F. Šmahel: *Dějiny Tábora*, I/2, s. 511, 526.

⁸⁵ Sčk. [August Sedláček], Sudlice, in: *Ottův slovník naučný*, XXIV, Praha 1906, s. 332.

⁸⁶ Popravčí a psanecké zápisy jihlavské, in: *AC*, XXXVIII, ed. František Hoffmann, Praha 2000, s. 30–32, č. 14–17; František Hoffmann: *Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě*, in: *Moravský historický sborník (Historica Moravica)*, Brno 1986, s. 72–88, zvláště s. 83; Václav Štěpán: *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*, Brno 2002, s. 600, 601, 602, 603, 605, 614, 625–627.

⁸⁷ August Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 297; *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. *Východní Čechy*, Praha 1989, s. 40; *Encyklopedie českých tvrzí*, I. A–J, Praha 1998, s. 20.

(či myslivecký roh) bez šňůry,⁸⁸ zatímco někteří Sudličkové a Sudlicové nosili na štítě vrš, tj. koš na chytání ryb.⁸⁹

Pro zkoumaný problém nemá ovšem valný význam, zda do bojové družiny Václava Sudlice přivedly Sýkoru kontakty s kolínským hejtmánem, ba není ani podstatné, kam se ostřílený bojovník z Brna vydal. Sledovat jeho kroky by bylo neobyčejně pracné, neboť by to vyžadovalo procházet s nejistým výsledkem prameny polské, uherské, německé i rakouské provenience. Mobilita nižších šlechticů zajišťujících si živobytí vojenskou službou i prostých námezdních vojáků, mnohdy chápajících žold jako vítané přilepšení ke své hlavní profesi, byla v pozdním středověku značná.⁹⁰

Rovněž v Sýkorově případě není vyloučeno, že se po kolínském angažmá usadil na blízkém Kutnohorsku a na moravsko-uherské pomězi si odešel přivydělat. Měl již v té době potomka, jednoho z rodičů kněze a kronikáře Bohuslava Bílejovského. Zda byla tímto potomkem dcera Zuzana, nebo syn Matěj Bílejovský, zaměstnaný ve šmitně v kutnohorském Vlašském dvoře, není snadné rozhodnout.⁹¹ Zuzana, zřejmě pocházející z Malína, jen několik kilometrů od Kutné Hory, byla Matějovou druhou chotí, přičemž ze shromážděných údajů vyplývá, že do manželství vstoupila roku 1464 či krátce předtím. Syn Bohuslav se manželům narodil až někdy v letech 1477–1478. Nasvědčuje tomu údaj, že právní zletilosti dosáhl v roce 1492. Jako „pacholátko“ (tj. hoch ve věku 7–14 let) ministroval v kutnohorském chrámu sv. Jakuba sanctorinskému biskupovi Augustinovi Luciani, který přišel roku 1482 na pozvání utrakvistické církve do Čech, aby tu světil kališnické kněze.⁹² Není vyloučeno, že tato zkušenost nasměrovala Bohuslavovu další

⁸⁸ August Sedláček: *Českomoravská heraldika*, II. Část zvláštní, Praha 1925, s. 92.

⁸⁹ A. Sedláček – M. Kolář: *Českomoravská heraldika*, I, s. 209. Sudlicové z Hrachovic však měli ve znaku beraní rohy s částí hlavy, Sudlicové z Jivovice a Žumberka ozbrojence se sudlicí v ruce a Sudlicové ze Žernova tři pštrosí péra. Viz Vojtěch Král z Dobré Vody: *Heraldika. Souhrn pravidel, předpisů a zvyklostí znakových se zvláštním zřetelem k zemím Koruny české*, Praha – Karlín 1900, s. 92–93, 107, 161, 317.

⁹⁰ V této souvislosti stačí nahlédnout jen do několika publikací, například Uwe Tresp: *Söldner aus Böhmen. Im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert*, Paderborn – München – Wien – Zürich 2004; Kamila Sladkovská: Česká účast ve válce odědictví landshutské, *HT* 16 (2009), s. 147–245, zvláště tabulkyna s. 200–238.

⁹¹ Emanuel Leminger: *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1912, s. 302.

⁹² O něm Josef Macek: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 118–131.

dráhu. Synova vysvěcení na kněze se však otec Matěj, zesnulý roku 1491, již nedožil.⁹³ Téměř s určitostí byl v této době mrtev i Bohuslavův děd Jan Sýkora.

Úvahy, zda se Sýkora usadil v Malíně, odkud nejspíš pocházela (či kde žila) Bohuslavova matka, nebo ve vsi (nikoliv ještě pouhém dvoře) Bílejově, hodinu chůze na jihozápad od Kutné Hory,⁹⁴ postrádají za daného stavu pramenné základny smysl. Stárnoucí příslušníci nižší šlechty po letech strávených vojenským řemeslem často kupovali domy ve městech a městečkách, eventuálně svobodné statky či dvory na vesnicích. Ostatně Jan Žižka by v případě, kdyby nepropukla husitská revoluce, skončil jako majitel nevelkého domu na Starém Městě pražském. Malín vyhlíží ve srovnání s Bílejovem, poddanskou vsí tvořící součást panství Malešov,⁹⁵ pravděpodobněji, i když i tato hypotéza naráží na nejedno úskalí.

Vraťme ale zpět k původní otázce. Vyjdeme-li z předpokladu, že se Jan Sýkora narodil někdy kolem roku 1410, mohl teoreticky svému vnukovi vyprávět o bitvě u Lipan sám, ať již na základě vlastního prožitku, nebo inspirován vzpomínkami Bedřicha ze Strážnice, Jana Sudlice z Běstviny i dalších husitských bojovníků. Manifestační způsob, jakým se Bohuslav Bílejevský v úvodu druhé části své kroniky

⁹³ Údaje k Bohuslavovým předkům sebral a prověřil O. Halama: Kněz Bohuslav Bílejevský, s. 8–9. Podstatně tak rozhojnil data, která uvádí Jk (Jaroslav Kolár) v heslu Bohuslav Bílejevský, in: *Lexikon české literatury. Osobnosti – díla – instituce*, I. A–C, Praha 1985, s. 232.

⁹⁴ Antonín Profous: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*, I. A–H, Praha 1954, s. 80.

⁹⁵ Na počátku 16. století prodal Jiří Mokrovouský z Hustiřan statek Malešov v ceně 3500 kop českých grošů Jiřímu Hášovi z Újezda (Hášové byli původně měšťanský rod v Kolíně nad Labem). V kupní smlouvě se uvádí, že součást panství tvoří kromě městečka Malešov, celé vsi Bílejov, Březová, Týniště, Polánka, Bykáň, Košice a Roztěž atd., atd. Není bez zajímavosti, že Malešov držel roku 1436 Ondřej Keřský, od něhož jej získal jiný bývalý husitský hejtman Beneš Mokrovouský z Hustiřan. Jako ves je Bílejov zmiňován ještě po celé 16. století. Viz A. Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze*, XII, s. 131. Veškeré toto zdánlivě zbytečné pátrání přece jen k něčemu bylo, neboť kupní smlouva parafrázovaná Sedláčkem zmiňuje jako součást malešovského statku také mlýny v Malešově a Na bojišti. To je klíčový údaj pro lokalizaci Žižkovy vítězné bitvy, která nebyla 7. června 1424 svedena přímo pod malešovskou tvrzí, ale prokazatelně v údolí Vrchlice, s čímž souhlasí zprávy nejstarších textů *Starých letopisů českých* („když pražáci s lantfrýdem v jeden údol vjeli sú...“). Viz *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klovová, Praha 2003 (FRB – Series nova, II), s. 65.

k dědovi přihlásil, naznačuje, že jej opravdu osobně poznal. I kdyby tomu tak nebylo, údaj o odchodu tří set mužů Bedřicha ze Strážnice od Lipan žil v rodině Bílejovských Sýkorovým prostřednictvím po několik desetiletí. Moderní bádání proto musí toto svědectví chápat jako nesporný fakt, který teprve smrtí Bohuslava Bílejovského (skonal v Praze 8. dubna 1555 ve stáří bezmála osmdesáti let)⁹⁶ přestal být součástí živé paměti.⁹⁷ Ukazuje se tak, že pozdní podání o dějinných událostech nemusí být nutně smyšlenkami, nad nimiž badatel jen mávne rukou a dále se jimi nezabývá. Zpravidla si zaslouží pozornost a svědomitou analýzu, která alespoň přibližně určí jejich pramennou hodnotu.

Poznatek o odchodu Bedřicha ze Strážnice od Lipan je pro interpretaci příčin, průběhu a důsledků osudové bitvy v mnoha ohledech stěžejní. Za neméně důležité lze považovat i zjištění, že pojem zrada měl v pozdně středověké češtině širší sémantické spektrum než dnes, kdy jím většina lidí rozumí úkladný čin. Analýza dvou vět, jimž se tato studie v širokých souvislostech věnovala ve snaze verifikovat údaj známý z jediného pramene a zároveň adekvátně pochopit dobové podání o údajné zradě Jana Čapka ze Sán, směřuje k hlubšímu výkladu klíčové historické události. Bez provedeného rozboru by obraz lipanského střetnutí vypadal podstatně jinak. To není výraz vědecké namyšlenosti, neboť jedním dechem dodávám, že celistvá a vyčerpávající rekonstrukce jakéhokoliv dějinného fenoménu není v lidských silách.

V druhém významovém plánu je toto pojednání také polemikou s postmoderní kritikou historiografie. Uznávám, že právě postmoderna přiměla historiky, aby se znovu zamysleli nad přehlíženými gnoseologickými aspekty svého oboru, moje výtku však míří proti pojetí, jež s oblibou klade rovnítko mezi texty profesionálních historiků

⁹⁶ O. Halama: Kněz Bohuslav Bílejovský, s. 10.

⁹⁷ Toto zjištění v zásadě koresponduje s poznatky literárních vědců, kteří v případech odkazů na slovesné výtvary počítají s pamětí sahající dvě až tři generace zpět, což obnáší přibližně šedesát až sto let. Viz k tomu například Jan Lehár: *Česká středověká lyrika*, Praha 1990, s. 24, 30. Musím se v této souvislosti přiznat, že i moje paměť, zahrnující epizody ústně tradované v matčině i otcově linii, sahá do let 1900–1915, tedy přibližně sto let zpět, do časů dětství mých prarodičů, vesměs zesnulých na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. věku. V obecnější rovině k fenoménu historické paměti Jacques Le Goff: *Paměť a dějiny*, Praha 2007, zvláště s. 83–97.

a beletristů.⁹⁸ Historik, prohlašuji důrazně, nepostupuje stejně jako romanopisec. I on sice promýšlí kompozici svého textu, ale je neustále limitován respektem k pravdivostní funkci svého počínání. Nemůže si vymýšlet (nanejvýš domýšlí mezerovité prameny) ani nevolí zápletku svého „vyprávění“ dle subjektivního uvážení.⁹⁹ Bitva u Lipan může sloužit jako názorný příklad. Její interpretace vyhlížela podstatně jinak, pokud badatelé neznali (či nebrali na vědomí) Bílejovským zaznamenanou epizodu o Bedřichovi ze Strážnice. Od okamžiku, kdy se potvrdilo, že patří k prověřeným historickým faktům, ji nemohou ignorovat. Beletrista by se bez ní klidně obešel. Přitom Bílejovského zpráva vnesla do rekonstrukce, interpretace a hodnocení bitvy nový moment a nepochybně znásobila dramatický účinek rozhodujících okamžiků husitské epopeje. Závisí jen na historikovi, zda vládne natolik obratným perem, aby vypjaté dějinné chvíle plasticky evokoval a předložil k posouzení svým čtenářům.

---

⁹⁸ Polemizují zde s myšlenkami, jež svého času vyslovili Roland Barthes a Hayden White, kteří našli i v současném české vědě řadu následovníků či, přesněji řečeno, epigonů. Klíčové práce jsou dnes přístupné i v češtině. Viz Hayden White: *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*, Praha 2010; týž: *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno 2011; Roland Barthes: *Diskurz historie, Česká literatura* 55 (2007), s. 815–828.

⁹⁹ Paul Ricoeur: *Čas vyprávění, I. Zápletky a historické vyprávění*, Praha 2000, s. 248–312.

POLITICKÉ A NÁBOŽENSKÉ AKTUALIZACE HUSITSTVÍ V ČESKÝCH KRONIKÁCH NA ROZHRANÍ STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU

„Rozdíl kronik jest od zákonu Božieho takový..., že zákon božie jest věc jistá, svatými lidmi spevněná, nemajíc proti sobě žádné miety odpory, ale kroniky nejsou tak jistá věc,... neb kroniky jsou jako básně...“¹ Slova, kterými mistr Pavel Židek roku 1470 na foliích proslulé *Spravovny* definoval nedokonalost každého historiografického díla a jimiž o půl tisíciletí v podstatě předešel mínění postmoderny, ještě více vyniknou, uvědomíme-li si význam staročeského pojmu *báseň*. Ten v tehdejší češtině (ale i v praslovanštině, staroslověnštině i v jiných jazycích) neoznačoval veršované literární dílo lyrického ladění, nýbrž smyšlenku, pohádku či báchorku.² Skutečnou, úplnou, absolutní pravdu o minu-

¹ M. Pavla Žídka *Spravovna*, ed. Zdeněk Václav Tobolka, Praha 1908, s. 78. Žídkova biografická data zpřesnila Alena Hadravová: Pavel Židek a jeho encyklopedie *Liber viginti arcium* (Kniha dvacatera umění), in: *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka. Část přírodovědná*, ed. Alena Hadravová, Praha 2008, s. 11–21 (zvláště s. 11–12). V předchozí edici se badatelka přidržela ještě Žídkova narození roku 1413, avšak záhy objevila, že byl ve skutečnosti o sedm až osm let mladší. Táž: Předmluva, in: Paulerinus (Pavel Židek): *Liber viginti arcium* (ff. 185ra – 190 rb), ed. Alena Hadravová, Praha 1997, s. VII. Další důvody uvádí Anežka Vidmanová: Poznámky k životopisu M. Pavla z Prahy, řečeného Žídka, in: *V zajetí středověkého obrazu. Kniha studií k jubileu Karla Stejskala*, edd. Klára Benešová – Jan Chlábek, Praha 2011, s. 164–170. Podobně Jiří Matl: Dva osudy v jednom? Osud největší encyklopedie českého středověku *Liber viginti arcium* a příběh jejího autora Pavla Žídka aneb Když si to s někým rozházet, tak s každým..., in: *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 4 (2011) (Osobnosti na křižovatce dějin), s. 77–91, zvláště s. 80. Z novější literatury k Žídkovi například František Šmahel: Praha minulosti a současnosti očima Pavla Žídka, in: *V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, edd. Kateřina Jiřová – Olga Fejtová, Praha 2007, s. 79–86; týž: Co bylo před stvořením světa? Nahlédnutí do kosmologických záhad českého pozdního středověku, in: *Nardi aristae. Sborník k sedmdesátým narozeninám Ivana Martinovského*, ed. Kristina Kaiserová, Ústí nad Labem 2007, s. 11–21.

² Josef Jungmann: *Slovník česko-německý*, I. A–J, Praha 1835, s. 74; Jan Gebauer: *Slovník staročeský*, I (A – J), 2. vyd., Praha 1970, s. 28; František Šimek: *Slovníček staré češtiny*, Praha 1947, s. 27; Jaromír Bělič – Adolf Kamiš – Karel Kučera (edd.): *Malý staročeský slovník*, Praha 1978, s. 16; Václav Machek: *Etymologický slovník jazyka českého*, 2. vyd.,

losti zná výhradně Bůh, jenž její podstatu sdělil lidstvu prostřednictvím Písma svatého. Člověk, omezený svými nedostatečnými schopnostmi, minulé děje v celistvosti nikdy neuchopí ani nepochopí. Vždy je, ať už bezděčně, nebo záměrně, vykládá nepřesně. Domyslíme-li Židkův citát do důsledku, nemá vlastně smysl zkoumat pramennou hodnotu kronikářských textů, poněvadž se pravdy stejně nedobereme. Toto rigidní stanovisko, fakticky popírající podstatu historikovy profese, však nesdílím. Ač nevyznávám postmoderní noetickou skepsi a kritiku pramenů provádím, hyperbolicky řečeno, vždy a všude,³ tentokrát se ale přece jen přidržím intence Židkovy věty. Tradiční empiricko-kritický přístup, založený na zkoumání detailu, tu ponechávám v pozadí a pozornost úmyslně zaměřuji na otázku koncepční povahy. Zajímá mě, zda a jak husitská historiografie, ukotvená v tradičním křesťanském teleologickém chápání dějin, ovlivnila autory tří významných českých kronik, publikovaných tiskem v letech 1537–1541.

Takto definovaný problém má svou logiku, byť se kroniky zrozené v období revolučního husitství (1419–1436) a v široce chápaném věku poděbradském, který vymezují roky 1437–1471, od prací kronikářů druhé čtvrtiny 16. století v několika ohledech výrazně liší. Historiografické texty husitské doby se vesměs věnují vlastní současnosti ve snaze vydat svědectví o událostech, jež autoři oprávněně považovali za převratné.⁴ Stručně řečeno – po výbuchu husitské revoluce již nic

---

Praha 1968, s. 47; *Słownik praslowiański*, I. A–B, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 193; *Slovník jazyka staroslověnského – Lexicon linguae palaeoslovenicae*, I, Praha 1966, s. 70; *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, Praha 1989, s. 57.

³ Svůj názor na postmoderní kritiku historiografie a historiků jsem vysvětlil ve dvou staticích. Viz Petr Čornej: Věčný problém: Jak psát dějiny?, in: *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, edd. Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek, Praha 2007, s. 15–40; týž: White nezměnil dějiny, ale pohled na ně, in: Hayden White: *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno 2011, s. 575–600 (obě stati přetištěny v mé publikaci *Historici, historiografie a dějepis*, Praha 2016, s. 13–29, 440–463). Následoval jsem tak fundovanou kritiku, s níž (mimo jiné polemicky vůči Whiteovi i Dušanu Třeštíkovi) vystoupil Lubomír Doležel: Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou, *Česká literatura* 50 (2002), s. 341–370; týž: *Fikce a historie v období postmoderny*, Praha 2008; týž: *Heterocosmica*, II. *Fikční světy postmoderní české prózy*, Praha 2014, zvláště s. 120–149.

⁴ K charakteristice historiografie husitského období přehledně Marie Bláhová: Česká historiografie v husitské revoluci, in: *Husitství – Reformace – Renesance*, II. *Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, edd. Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi

nebylo jako dříve. Podíváme-li se, byť jen zběžně do kroniky Vavřince z Březové,⁵ kroniky takzvaného Starého kolegiáta pražského,⁶ prvních čtyř vrstev *Starých letopisů*⁷ a jejich východočeské větve⁸ i na materiálově koncepční spis seniora táborské církve Mikuláše z Pelhřimova,⁹ snadno je začleníme pod shrnující, byť poněkud ahistorický termín *Zeitgeschichte*. Dominujícím jazykem těchto prací je, pochopitelně kromě naprosté většiny textů *Starých letopisů*, latina, doklad, že se tvůrci obraceli ke vzdělanému domácímu, eventuálně zahraničnímu čtenáři ve snaze jej oslovit i přesvědčit o závaznosti husitského programu.

Naproti tomu Kuthenova *Kronika o založení země české* (1539),¹⁰ Hájkova *Kronika česká* (1541)¹¹ a stejnojmenná práce Bohuslava Bílejovského

---

Rejchrtová, Praha 1994, s. 439–448; táž: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota*, Praha 1995, s. 145–161; Petr Čornej: *Rozhled, názory a postoje husitské inteligence v zrcadle dějepisce* 15. století, Praha 1986, s. 10–43; Petr Čornej – Milena Bartlová: *Velké dějiny země Koruny české*, VI. 1437–1526, Praha – Litomyšl 2007, s. 339–356.

⁵ Vavřince z Březové *Kronika husitská*, in: *FRB*, V, edd. Josef Emler – Jan Gebauer – Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 327–534.

⁶ *Kronika starého kolegiáta Pražského*, in: *FRB*, VII, Praha, s. d., s. 25–39.

⁷ *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klovská, Praha 2003 (*FRB* – Series nova, II); text E *Starých letopisů českých*, Národní knihovna ČR, sign. XIX C 21, fol. 49r–117r (druhá vrstva); *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 72–104, 106–111 (třetí, zde ovšem porušená vrstva). Čtvrtou vrstvu obsahuje například text P *Starých letopisů českých*, KNM, sign. V E 24, fol. 149v–157r, respektive text P¹ *Starých letopisů českých*, Knihovna Biskupství litoměřického, sign. B I F 54, fol. 147r–154r.

⁸ Text B *Starých letopisů českých*, KNM, sign. II F 8, fol. 192r–207r; text B *Starých letopisů českých*, Národní knihovna ČR, sign. XIX C 21, fol. 117r–138v; text S¹, KNM, sign. V E 43, fol. 36r–117r. Nově všechny tyto texty, včetně kroniky Starého kolegiáta, vydány in: *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klovská, Praha 2018, s. 1–76, 127–261, 77–126. Z novější literatury k východočeským letopisům zejména Alena M. Černá: *Letopis na cestě ke kronice. Počátky beletrizace analistického textu*, *SMB* 4 (2012), s. 259–270; táž: „B“ texty *Starých letopisů českých*, *HT* 18 (2013), s. 37–67.

⁹ *Cronica causam sacerdotum Thaboriensium continens et magistrorum Pragenses ejusdem impugnationes*, in: *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, II, ed. Constantin Höfler, Wien 1865 (FRA, 1. Abtheilung, Scriptorum, VI), s. 475–822.

¹⁰ Martin Kuthen ze Šprinsberka: *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích*, Praha (Pavel Severin z Kapí Hory) 1539.

¹¹ Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*, Praha (Jan Severin mladší – Ondřej Kubeš ze Žipů) 1541. Naposledy dílo v plném rozsahu zpřístupnilo (možná až příliš) moderní vydání pořízené péčí Jana Linky v nakladatelství Academia, Praha 2013.

(1537)¹² objímají české dějiny od pohanských, respektive křesťanských počátků až na práh vlastní současnosti. Kuthenovo a Hájkovo dílo naplňuje Žídkovu definici *kroniky zvláštní* (my bychom spíš užili pojem *speciální*), konkrétně zemské či státní,¹³ zatímco Bílejovský, jenž svůj text dokončil již roku 1532, se programově omezil na církevní a náboženské dějiny s aktuálním cílem ovlivnit dlouhou i vášnivou diskusi o podobě a směřování kališnické církve, respektive o jejích vztazích k jiným konfesím. V uvedených pracích není široce chápané husitské období výhradním předmětem zájmu, přesto mu všichni tři kronikáři poskytli rozsáhlý prostor. U katolíka Hájka zaujímá 17 % a v případě utrakvisty Kuthena zhruba 35 % textu, u Bílejovského pak prostupuje celým dílem. O postavení husitství jako stěžejní etapy českých dějin tudíž nemůže být pochyb. Volba češtiny, od přelomu 15.–16. století úředního jazyka zemských institucí,¹⁴ pak prozrazuje programovou orientaci na co nejširší vrstvy etnicky české (převážně nekatolické) společnosti, jež měla prostřednictvím knihtisku obdržet relativně úplné vypsání svých dějin z pera domácích autorů.

Aktuálnost tohoto počínu byla nepochybná.¹⁵ Konáčův volný překlad díla *Historia Bohemica* Aeney Silvia Piccolominiho,¹⁶ zahrnujícího dějiny země od pohanských dob k volbě Jiřího z Poděbrad 2. března 1458, vyšel roku 1510,¹⁷ tedy ještě před nástupem luterské reforma-

¹² Bohuslav Bílejovský: *Kronika česká*, Norimberk (Václav z Ústí) 1537. Dále odkazují na moderní vydání *Bohuslava Bílejovského Kronika česká*, ed. Ota Halama, Praha 2011.

¹³ Žídek rozlišoval „obecní kroniku“, věnovanou činům císařů a papežů, „těch hlav velikých, které všechen svět řídí a spravují“, zatímco „zvláštní kronika“ se zaměřuje „toliko na jedno království, totižto na české toliko, neb na uherské neb franské nebo anglické...“ Viz M. Pavla Žídko *Spravovna*, s. 78.

¹⁴ Josef Macek: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, IV. *Venkovský lid. Národnostní otázka*, Praha 1999, s. 172–173; P. Čornej – M. Bartlová: *Velké dějiny země Koruny české*, VI, s. 487–488.

¹⁵ Přehledně k tomu Mirjam Bohatcová a kol.: *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990, s. 177–180.

¹⁶ Moderní kritické vydání textu, napsaného roku 1458, je nyní dostupné i s paralelním německým překladem. Viz Aeneas Silvius Piccolomini: *Historia Bohemica*, I. *Historisch-kritische Ausgabe des lateinischen Textes*, ed. Joseph Hejnic, překl. Eugen Udolph, Köln – Weimar – Wien 2005 (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. B. Editionen, 20/1).

¹⁷ Eneas Silvius: *Česká kronika*, Praha (U Mikuláše Konáče z Hodiškova) 1510. K povaze Konáčova překladu blíže Milan Kopecký: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*.

ce, pronikavou radikalizací utrakvismu a posílenou prestiží jednoty bratrské.¹⁸ Práce napsaná z katolického hlediska a ostře kritická vůči husitství a husitům však většinu české společnosti uspokojit nemohla. Tuto skutečnost si uvědomil i kališník Konáč, jehož k vydání zjevně motivovala vidina ekonomického profitu, neboť tištěná, česky psaná kniha obsahující souvislé i čtenářsky atraktivní vylíčení české minulosti na domácím trhu chyběla. Proto Piccolominiho antihusitské hroty alespoň na některých místech, ač nikoliv důsledně, otupil. V porovnání s ním formuloval Martin Kuthen svůj cíl, umocněný nesouhlasem národně cítícího utrakvisty¹⁹ s interpretací českých dějin v textech zahraničních katolických autorů, zcela jednoznačně: „Ač potom též Eneas Sylvius a Antoninus Sabellikus vypravše něco z domácích spisův, což se jim líbilo, o národu českém vypsali. Ale pravda-li jest, což píší, to já těm, kteříž takové jich knihy čítají, k rozjímání spravedlivému připouštím; neb věc jest všem vědomá, že časův předešlých jak mnoho úhlavních nepřátel země tato pro víru jest měla, tak jeden každý z nich, což mohl, na potupu a lehkost národu českého spisoval. Kdež z toho pošlo, že v některých kronikách, zvláště od cizozemcův psaných, nás za zhovadilý národ a božského i přirozeného zákona nemající pokládají.“²⁰

Navzdory vznešeně znějícím proklamacím však Kuthen nezapomínal ani na komerční hledisko. Své kompilativní dílko, založené především na výtazích z Pulkavovy *Kroniky české a Starých letopisů*,²¹ sepsal z pod-

---

Příspěvky k dějinám české literatury v období renesance, Praha 1962, s. 84–107; František Šmahel: Enea Silvio Piccolomini a jeho Historie česká, in: *Aeneae Silvii Historia Bohemica / Enea Silvio: Historie české*, edd. a překlad Dana Martínková – Alena Hadravová – Jiří Matl, Praha 1998, s. XLIII–XLIV; Josef Hejnic – Hans Rothe: Einführung, in: Aeneas Silvius Piccolomini: *Historia Bohemica*, I, s. 0212; Eduardo Fernández Couceiro: *Český utrakvistický humanismus v literárním díle Mikuláše Konáče z Hodiškova*, Praha 2011, s. 35–47.

¹⁸ K dobovým náboženským poměrům například Winfried Eberhard: *Konfessionsbildung und Stände in Böhmen 1478–1530*, München – Wien 1981; Josef Macek: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001.

¹⁹ Kronikář je podle jeho mínění povinen psát u vědomí „přirozené lásky a náchylnosti, kterouž jeden každý k národu svému obzvláštní míti a zachovávatí má...“ M. Kuthen: *Kronika*, fol. A3a.

²⁰ Tamtéž, fol. A2b.

²¹ To doložil už Josef Vítězslav Šimák: O kronice Martina Kuthena ze Šprinsberka (Příspěvek k dějinám českého dějepiscetví), *Časopis Musea Království českého* 88 (1914), s. 389–404.

nětu knihtiskaře Pavla Severina za pouhý měsíc, pravděpodobně jako doprovodný text k dřevorezovým medailonům dvaapadesáti českých panovníků (včetně kněžny Libuše) a pěti dalších osob.²² O atraktivní knížku, spojující vynikající ilustrace se stručným podáním českých dějin,²³ vzplál ještě před distribucí právní spor mezi knihtiskařem a spisovatelem o počet autorských výtisků, jimiž se tehdy (stejně jako v naší současnosti) běžně kompenzovalo finanční krytí.²⁴ Není divu, neboť analogicky koncipované publikace slaví obchodní úspěchy dodnes. Kuthenova *Kronika*, pyšící se enormně vysokým nákladem 600 kusů, vyšla dříve než dlouho chystaný Hájkův opus, jemuž mohla konkurovat pouze v komerční rovině.²⁵

I když oba texty naplňovaly široký dobový výměr pojmu *kronika*,²⁶ rozdíl mezi nimi je očividný. Kuthenova publikace primárně sloužila jako stručný přehled českých dějin, periodizovaný na principu vlády jednotlivých panovníků. To zdůraznil sám autor, když s odvoláním na „Tucydyda, historika řeckého,“ uvedl, že každá kronika „jest poklad obecní, kterýž vždycky před rukama býti má.“²⁷ Naproti tomu Hájek nepsal příručku, nýbrž mimořádně rozměrnou knihu, detailně líčící rok po roce historii české země s cílem vytěžit všechny dostupné zdroje a sdělnou, přitažlivou formou petrifikovat prezentovaný obraz minulosti.²⁸ Tomuto cíli odpovídal výjimečný náklad zhruba ve výši jednoho tisíce exemplářů i náročnost podniku, který do té chvíle

²² Petr Voit: *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí*, I. Severinsko-kosořská dynastie 1488–1557, Praha 2013, s. 313. Seznam všech medailonů, jež představují zlom v dějinách českého knižního portrétu, a jejich reprodukce na s. 41–42, 316–322.

²³ Petr Voit: Česká a německá reformace v ilustraci české knihy první poloviny 16. století, in: *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, edd. Kateřina Horníčková – Michal Šroněk, Praha 2013, zvláště s. 148–149.

²⁴ Podrobně o podstatě sporu P. Voit: *Český knihtisk*, s. 314.

²⁵ O vyhoceném ideovém střetu mezi oběma díly nelze mluvit (důvody uvádím níže). I když starší bádání v tomto smyslu jejich působení interpretovalo. Výrazně například František Michálek Bartoš: *Knihy a zápasy*, Praha 1948, s. 111–117.

²⁶ Milan Kopecký: „Kronika“ a „historie“ jako literární žánry epochy renesance, *SPFFBU D 27* (1980), s. 51–60.

²⁷ M. Kuthen: *Kronika*, fol. A3a.

²⁸ „... tu sem práci, s povolením pánuov soudcuov zemských, Jich Milostí, na se vzal, pustiv se jako bez vesla na moře. Však s radů a pomocí jich shromáždív knih a kronik nemalý počet..., a tím shromážděním věcí pravých tato vlast naše česká aby zvelebeba byla...“ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká*, fol. IIIIr.

neměl v historii českého knihtisku obdobu.²⁹ Nedostatek financí a námahevost tiskařské práce zároveň vysvětlují, proč české prostředí nepřistoupilo k vydání díla, jež by pokrývalo celé české dějiny, už dříve, i když vhodné texty mělo k dispozici.³⁰ Snadno dostupné, jak ostatně naznačuje Kuthenův případ, byly tehdy kodexy obsahující Pulkavovu *Kroniku českou*, na níž v podstatě kontinuálně navazovala analistická *Cronica Bohemorum* a dále různé redakce *Starých letopisů*, dovedené nejednou až k roku 1527.³¹ Tímto datem, konkrétně korunovací Ferdinanda Habsburského českým králem, končí své vyprávění i Kuthen s Hájkem.³² Monumentální a stylově jednotné Hájkovo dílo myšlenky na vydání takového souboru definitivně pohřbilo.³³

Předmluvy, jež delším kronikářským textům obvykle předcházejí, často zdůrazňují, že četba historických prací plní několik funkcí. Slouží k uspokojení osobní záliby a poskytuje též cenné poznatky o minulosti, především však přispívá ke kultivaci jednotlivce i společnosti, neboť prostřednictvím konkrétních příkladů nabízí poučení o tom, co je dobré a co zlé, čím by se měl člověk řídit a čeho by se měl vyvarovat.³⁴ Tuto edukativní funkci lze sice odvozovat od ciceronovského kréda o historii jako učitelce života, nicméně po celý středověk

²⁹ P. Voít: *Český knihtisk*, s. 336–339; 407–408; týž: Hájkova Kronika česká jako dílo českého knihtisku, in: Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*, ed. Jan Linka, Praha 2013, s. 1365–1382; Jan Linka: Kronika česká jako obhajoba řádu, in: tamtéž, zvláště s. 1383–1401.

³⁰ Pro srovnání s evropskou situací je zajímavá materiálová práce, kterou sepsala Anna-Dorothee von den Brincken: Die Rezeption mittellateinischer Historiographie durch den Inkunabeldruck, in: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter* (Vorträge und Forschungen 31), ed. Hans Patze, Sigmaringen 1987, s. 215–236.

³¹ Blíže Petr Čornej: Původní vrstva Starých letopisů českých, in: *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, s. VII–XLIII, zvláště s. XXVI–XXVII.

³² Dosud dochované kodexy obsahující Pulkavovu kroniku a Staré letopisy eviduje Marie Bláhová: Kroniky doby Karla IV., in: *Kroniky doby Karla IV.*, edd. Marie Bláhová a kol.: Praha 1987, s. 577–579.

³³ Petr Čornej: Staré letopisy ve vývoji české pozdní středověké historiografie, *AUC – Philologica et historica* 1 (1988) (Studia historica XXXII: Problémy dějin historiografie IV), zvláště s. 47–48.

³⁴ Předmluvy (často propojené s dedikacemi) k jednotlivým významným kronikám české provenience (Kosmas, tak řečený Dalimil, Pulkava a další) zde není možné rozebírat. Jako pars pro toto uvádím alespoň citát z předmluvy k druhé vrstvě *Starých letopisů*: „A to proto, jestliže ten, ktož tyto knihy čísti bude a nalezne na kterém člověku co dobrého, ctnostného a řádného i poctivého, aby se téhož nadřel a přichopil. Pakli nalezne a shledá na kterém co nepodobného a neřádného a nešlechtného, aby se toho varoval a ostřel se vši

a raný novověk obsahovala i vyšší významový plán. Poskytovala pestrý vzorník činů vedoucích k zatracení či naopak ke spasení duše, vlastního smyslu pozemského života každého křesťana.³⁵ I kroniky (obdobně jako většina středověké literární produkce) tak ve své podstatě plnily funkci exempla. Tato duchovní, respektive symbolická rovina nevystává z textů vždy explicitně, často zůstává skryta a někdy ji marně hledáme i v prolozích, nejednou opakujících vžitá topoi.³⁶ Její přítomnost však umožňuje zjistit, jaký historický význam kronikáři 15. a 16. století husitství přisuzovali.

Víme-li, že středověcí a raně novověcí dějepisci shledávali své poslání v zaznamenávání událostí, které ilustrovaly platnost božího záměru, eventuálně se snažili objasnit, jak se evidované děje podílejí na předurčené cestě lidstva ke spasení,³⁷ pak nutně obrátíme pozornost k datům, jimiž texty začínají, popřípadě k zjevným periodizačním mezníkům. Monotematicky laděná Vavřincova kronika, koncentrovaná výlučně na husitský zápas, začíná rokem 1414, spis Mikuláše z Pelhřimova pak rokem 1415. V obou případech je patrné, že autoři pokládali obnovu přijímání pod obojí způsobou, respektive Husovu mučednickou smrt za dějinný zlom, který křesťanstvu poskytl příležitost vrátit se k ideálům apoštolské církve a nastoupit závaznou pouť ke spáse.³⁸ Hus, Jeroným Pražský, Jakoubek ze Stříbra i další příslušníci husitské komunity tu fakticky vystupují v úloze srovnatelné s biblickými proroky, apoštoly, Kristovými učedníky i raně křesťanskými martyry, jejich poslání i činy mají mesianistický ráz.³⁹ Obnovení eucharistie sub utraque specie lze

---

plností.“ Text F Starých letopisů českých, Moravský zemský archiv Brno, sign. G 10/432, pag. 154.

³⁵ Ilustrativní doklady pod heslem „historia“ uvádí *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum / Slovník středověké latiny v českých zemích*, V. Casuncula–collando, s. 996.

³⁶ V obecné rovině k tomu Ernst Robert Curtius: *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998, s. 81–82, 98–102, Miloslav Šváb: *Prology a epilogy v české předhusitské literatuře*, Praha 1966, ke kronikám zvláště s. 126, 151–162, 172–182, 195–197, 219–220.

³⁷ O tom Petr Čornej: Vavřincova vylidněná Praha, *Česká literatura* 52 (2004), s. 301–302; týž: Zrození husitského mýtu: problém optiky, in: *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvávaly*, ed. Milan Řepa, Praha 2008 (Moderní dějiny – Supplementum 1), zvláště s. 86–87.

³⁸ *FRB*, V, s. 329–330; *Cronica causam sacerdotum Thaboriensium*, s. 477–478.

³⁹ Tamtéž, s. 476–477 (chvála Husa a Jeronýma i vyzdvížení úlohy husitských kazatelů při nápravě církve a šíření závazného výkladu božího zákona); *FRB*, V, s. 330–344 (Hus

pak chápat jako čin blížící se svým významem nejdůležitějším milní-
kům biblické historie.⁴⁰

Tento poznatek, vycházející z charakteru středověkého analogic-
kého myšlení, sice není originální, leč jeho zasazení do širších souvis-
lostí umožňuje dosavadní interpretace ještě zpřesnit. Mistr Vavřinec,
zastávající v podstatě názory Jakoubka ze Stříbra, vnímal obnovení
laického kalicha jako Kristův příkaz (*praeceptum Christi*), a tudíž
jako krok nezbytný ke spáse a nanejvýš potřebný v situaci, kdy se
lidstvo i církve ocitly v závěrečném stadiu svých dějin. Právě husité
rozpoznali naléhavost chvíle a zahájili rozhodující zápas s Antikristem,
personifikací starého a zkaženého pozemského světa.⁴¹ Po Antikristově
porážce pak mělo nastat krátké, jen několik týdnů trvající zklidnění,
sedmý věk, předcházející Poslednímu soudu. Tento eschatologický,
přesněji řečeno apokalyptický koncept v zásadě vyznával i Mikuláš
z Pelhřimova. Mikuláš ovšem historické poslání na strastné pouti za
spásou přisuzoval tábořské obci, s níž sdílel „chiliastickou“ představu
o druhém, bytí tajném příchodu Kristově, který přispěje k nastolení
sedmého, harmonického věku. Tuto tezi Jakoubek (a ve shodě s ním
nepochybně také Vavřinec) odmítal s odůvodněním, že Pán a hlava
skutečné křesťanské církve, přijde pouze jednou, až v samotném dě-
jinném finále, jehož čas neznáme.⁴²

Ohlas těchto teologicko-filozofických konceptů, příznačných pro
revoluční éru, se do jiných husitských kronik výrazněji nepromítl. Jak

---

a Jeroným), 353, 355, 385, 386 (umučení kněží Jan Chodek, arnoštovický farář Václav, chelčický farář Vojtěch) i jiná místa.

⁴⁰ Reflexi tohoto přesvědčení v husitském výtvarném umění citlivě analyzovala Milada Studničková: Jan Hus jako světlo prvního dne. K ikonografii Martinické bible, in: *Česká husitská reformace*, edd. Zdeněk Višek – Blanka Hrabánková, Slaný 2011 (Slánské rozhovory 2010), s. 32–38; též: Středověká vyobrazení Jana Husa – teologické interpretace historických událostí, *AUC – HUCP* 53/1 (2013), s. 79–92, zvláště s. 80–82.

⁴¹ K Jakoubkovu argumentu, že přijímání z kalicha je posilou Kristových rytířů v boji s Antikristem, blíže Dušan Coufal: *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431. Předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*, Praha 2012, s. 36.

⁴² Podrobně tyto názory rozebrala Pavlína Cermanová: *Čechy na konci věků. Apokalyptické myšlení a vize husitské doby*, Praha 2013, s. 129–141, 169–184. Zde i důležitý poznatek, že v Jakoubkově i Mikulášově chápání splyval vjedno pátý a šestý věk církevních dějin (v pátém věku působí Antikristovi předchůdci, v šestém pak pozemský svět ovládne samotný Antikrist).

Starý kolegiát, tak nejstarší vrstva *Starých letopisů*, ale též katolík Bartošek i další autoři zahajují své vyprávění novoměstskou defenestrací (30. července 1419), již česká společnost ve své většině pokládala za počátek revoluce,⁴³ v dobovém lexiku patnáct let trvající *búře a války*.⁴⁴

Sílu dějinných představ frekventovaných v předvečer a v průběhu revolučních událostí dokládají ještě po sto letech spisy Bohuslava Bílejovského a Martina Kuthena. Oba utrakvističtí kronikáři symptomaticky přejali jednotlivé historické mezníky (obnova laického kalicha, 6. červenec 1415, 30. červenec 1419) i husitský mesianismus. Význam jeho české, tj. národní komponenty, patrné rovněž v díle Vavřincově i Mikulášově, přitom ještě umocnili.

Kuthen se ve své kronice rázně ohradil proti tupení českého národa a jeho minulosti zahraničními autory, pevně rozhodnut přivést „utrhače dobré pověsti naší k zahanbení...“⁴⁵ I proto začlenil fiktivní portréty Jana Husa, Jeronýma Pražského a Jana Žižky do ilustrované galerie českých panovníků (kromě tří husitských velikánů se této cti dostalo – zde asi potěším feministky – jen bájně Vlastě)⁴⁶ a dále zdůrazněním husitské, co ipso české priority při reformním úsilí o nápravu křesťanstva. Jeho osten tu nepokrytě mířil proti Němcům, kteří „se byli v zemi velmi rozmohli, národ český z strany víry i jinak rozličně utiskali, majíce císaře a všecky téměř potentáty a knížata křesťanská podlé sebe, a to vše z ponuknutí kněžského...“ Ale „Bůh všemohúci, jenž vždycky skrze mdlé a sprostné proti silným a zchytralým pravdy své hájiti ráčí, národu českému pomoc svou dal a nepřátely jich, cizí i domácí (ač mocné), mnohými porážkami skrotil tak, že čemuž se

⁴³ Viz FRB, VII, s. 25; *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, s. 16, 17, 62, 80, 104, 130; Kronika Bartoška z Drahonice, in: FRB, V, s. 591. K tomu Petr Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české, V. 1402–1437*, 2. vyd., Praha – Litomyšl 2010, s. 361.

⁴⁴ Viz Petr Čornej: *Vzbúrenie, búře, búrka a husitská revoluce*, in: *Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství*, edd. Pavlína Rychterová – Pavel Soukup, Praha 2013, s. 111–137. Přetisk v této knize na s. 15–35.

⁴⁵ M. Kuthen: *Kronika*, fol. A3b.

⁴⁶ Pro obchodnický přístup je příznačné, že v podstatně změněné latinské verzi knihy, určené především zahraničnímu publiku a vytištěné roku 1540 pod názvem *Catalogus ducum regumque Bohemorum* v pražské oficíně Jana Hada, zobrazení husitských osobností absentují. Obsah díla podrobně eviduje *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*, III. K–M, edd. Antonín Truhlář – Karel Hrdina; Josef Hejnic – Jan Martínek, Praha 1969, s. 1118.

prvé najvíc protivili, k tomu přivolit i to zchváliti a jim za pravdu dáti museli...⁴⁷ Luterskou reformaci tedy autor jednoznačně chápal jako dějinnou satisfakci, již se Čechům po dlouhých desetiletích dostalo.

I v Kuthenově víceméně letopisné kompilaci jsou jasné patrné střejší dějinné milníky. Mám na mysli rok 1400, kdy podle něj začal Hus kázat v Betlémě,⁴⁸ rok 1414, kdy „mistr Jacobellus“ zavedl přijímání těla a krve Páně pod obojí způsobou⁴⁹ a zvláště rok 1419, náležitě graficky zvýrazněný Žižkovým medailonem.⁵⁰ Autorova úcta ke kompaktátům, v nichž spatřoval základní princip náboženského i politického uspořádání Českého království⁵¹ nalezla pak výraz v pozoruhodném momentu státoprávní povahy. Zikmund je pro Kuthena českým králem již od července 1420 (k tomuto datu je zařazen i panovníkův portrét),⁵² nikoliv až od srpna 1436, neboť jihlavské dohody, uzavírající husitskou revoluci, fakticky uznaly platnost Lucemburkovy korunovace uskutečněné pod ochranou křižáckých zbraní. Ve výčtu zásadních událostí nemůže Kuthen pominout kutnohorský náboženský mír, který v březnu 1485 znamenal plné uznání kompaktát českými katolíky.⁵³

Bílejevského *Kronika česká* představuje případ sui generis. Její autor, významný kališnický kněz, pojal svůj spis jako historicky založenou obhajobu utrakvismu a zároveň jako polemiku s katolíky, s tábořskou konfesí, v níž oprávněně shledával základ radikální varianty utrakvismu, i s jednotou bratrskou.⁵⁴ Tomu odpovídá rozdělení díla do tří knih,

⁴⁷ M. Kuthen: *Kronika*, fol. N2b–N2c.

⁴⁸ „Léta Páně M^oCCCC. Mistr Jan Hus, muž obcování chvalitebného a pravdy Kristovy věrný vyznavač, počal v Betlémě kázati. A tak obecně o něm jse praví, že dokudž jest kázal na pány, na rytířstvo i na jiné lidi světské, je z hříchův trestaje, dotud ho všichni chválili, ale jakž neřádův kněžských a stavův duchovních pravdou dotekl, tak hned papežem od rotý světské jest osočen.“ Tamtéž, fol. M2b. Kuthen zde však jen parafrázuje pasáž *Starých letopisů českých*, obsaženou např. v textu F, fol. 163–164.

⁴⁹ Tamtéž, fol. M4a.

⁵⁰ Tamtéž, fol. N1b.

⁵¹ Tamtéž, fol. P2b, P3b.

⁵² Tamtéž, fol. N3b.

⁵³ Tamtéž, fol. S3a.

⁵⁴ O Bílejevském psali naposledy Ota Halama: Kněz Bohuslav Bílejevský a jeho Česká kronika, in: *Bohuslava Bílejevského Kronika česká*, ed. O. Halama, Praha 2011, s. 8–26; Zdeněk V. David: *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012, s. 155–203. Ze starších badatelů smysl Bílejevského textu plně nepochopil Josef Vítězslav Šimák: Dva příspěvky k dějinám českého dějepisce. I. Bohuslava Bílejevského Kronika

z nichž historiografický charakter mají první dvě, zatímco poslední náleží z žánrového hlediska mezi náboženské traktáty. Výstavbou textu i způsobem argumentace připomíná Bílejovský takzvaného Dalimila. Prezentovala-li Dalimilova kronika historicky zdůvodněný politický program české šlechty, pak se Bílejovský snažil doložit na českém území dějinný primát utrakvismu v porovnání s ritem katolické církve a zároveň jeho nepřerušenou existenci již od roku 844 (podle autora od časů Cyrila a Metoděje) až do vystoupení Jana Husa a Jakoubka ze Stříbra.⁵⁵ Oba mistři uhájili a prosadili dávnou utrakvistickou praxi v zápase s nevěrným kněžstvem, vydatně podporovaným Němci, kteří se za vlády Karla IV. (utrakvistický kněz neváhá užít běžnou formulaci) „v Čechách náramně rozmohli...“⁵⁶ Ve prospěch této, z našeho pohledu absurdní teze, mluvila každá významnější dějinná událost, již autor ve svém díle uvedl. Jednotlivé zprávy jsou tak (obdobně jako u Dalimila jednotlivé kapitoly, respektive tematické celky)⁵⁷ nositeli dílčích významů, které v souhrnu ústí v celkový význam, tj. v jednoznačné tvrzení o totožnosti utrakvismu s původním křesťanstvím i katolickým náboženstvím: „... my Čechové pod obojí jsme praví římané.“⁵⁸ Katolická strana, jež se na českém zemském sněmu roku 1531 domáhala navrácení části kostelů a církevních fundací, tak pro svůj požadavek postrádá, alespoň podle Bílejovského, jakékoliv právní i historické argumenty. Jak vidno, i když se autor dovolával husitské devízy „Pravda přemáhá všudy“,⁵⁹ nakládal se svými bohatými prameny (Vavřínek z Březové,

česká, ČCH 38 (1932), s. 92–102. Adekvátněji si počínal Kamil Krofta: *Listy z náboženských dějin českých*, Praha 1936, s. 288–301.

⁵⁵ Bohuslava Bílejovského *Kronika česká*, s. 32–37. Autor Husa prohlašuje za „kněze počestného“, „kazatele mocného“ a „mučedníka svatého“, a právě proto s využitím jeho autority kritizuje remanentní stanovisko a redukci svátostí v případě jednoty bratrské a v dalších radikálně reformačních směrech: „A ač sou jej vglefistů nazývali, on však o svátostech Božích nic lehkého nemluvil, ale věrně napomínal, aby je poctivě přijímali a nábožně jich požívali. Než proti kněžskému neřádu, krve křesťanské vylévání, lakomství, svatokupectví, obžerství, smilstvu, pýše, neposluhování svátostmi a tak zahálení jich tuze dorážel. Ihned také Pán Buoh milostivý zbudil mistra Jakúbka, kněze a muže přímého, ač u protivných potupného.“ Tamtéž, s. 36–37.

⁵⁶ Tamtéž, s. 36.

⁵⁷ Radko Štastný: *Tajemství jména Dalimil*, Praha 1991, s. 41–95.

⁵⁸ Bohuslava Bílejovského *Kronika česká*, s. 46.

⁵⁹ Tamtéž, s. 51.

Staré letopisy, Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi, Veršované letopisy, Mikuláš z Pelhřimova, Martin Lupáč, Silviova *Historia Bohemica*), včetně ústní tradice,⁶⁰ nanejvýš účelově.

Bílejevského mytizace revolučního husitství a mesianistický patos, zvláště patrný v adoraci přijímání sub utraque specie jako nezbytné podmínky spasení,⁶¹ emocionalitou předčí i Kuthena, ba dokonce Vavřince z Březové: „Nebo sám Buoh mocný pro pravdu svú bojoval, jako někdy za syny Izrahelské, dávaje na ně hruozu s nebe, že prve než české vojsko, malé Boží stádečko opatřili, až [rozumí se Němci – P. Č.] kakajíc za nohavice, strachem běželi.“⁶²

Bílejevský a Kuthen náleželi k tradičnímu kališnickému směru, který i po nástupu luterství, oživení radikálního utrakvismu a nové profilaci jednoty bratrské lpěl na dikci kompaktát i na charakteristických znacích utrakvismu (česká mše, dětské přijímání, český chrámový zpěv) a současně zavrhoval jiné typicky reformační principy, zvláště učení o remanenci a drastickou redukci svátostí na křest a eucharistii. Pocit ohrožení zásad, na jejichž základě hlavní husitský proud pod Rokycanovým vedením s vypětím všech sil obtížně sjednotil rozličné utrakvistické proudy a jejichž životnost uhájil proti katolickému tlaku, obracel zrak obou autorů do nedávné minulosti. Odtud plynul jejich historismus, podtrhující návaznost na ideový odkaz emblematických postav husitského hnutí (Hus, Jeroným, Žižka, Poděbrad, Rokycana) i chápání dějin, v nichž přijímání sub utraque specie patří místo zcela jedinečné. Shodné myšlenkové ukotvení s Vavřincem z Březové, byť poněkud oslabené v eschatologické naléhavosti, poskytuje důkaz, že se kališníci tradicionalisté 16. století považovali za přímé pokračovatele nejsilnějšího husitského směru a vědomí souvislosti s revoluční i poděbradskou fází husitství tvořilo pevnou součást jejich hodnotového světa.⁶³

⁶⁰ Viz například (z dobových pramenů neznámá) podání o husitských „poutích“ na vrch Bradlo u Kamenice nad Lipou a k sv. Markétě u Horní Cerekve. Tamtéž, s. 36.

⁶¹ Tamtéž, s. 30, 36, 39, 41.

⁶² Tamtéž, s. 38.

⁶³ U Kuthena figuruje Jiří Poděbradský symptomaticky jako „stálý milovník kalichu Páně.“ Viz M. Kuthen: *Kronika*, fol. R3a.

S husitstvím jako živou složkou náboženského a politického myšlení české společnosti se přirozeně musel vyrovnat též Václav Hájek.⁶⁴ Konvertita, který v reakci na radikalizaci utraktivismu přestoupil po roce 1521 od kališnictví ke katolicismu, uchovav si kněžské důstojenství, nahlížel zrod husitství a jeho stěžejní zásady nanejvýš kriticky.⁶⁵ Bodem dějinného obratu je v jeho pojetí rok 1400, kdy byl Václav IV. zbaven římského královského důstojenství a kdy se z Anglie vrátil Jeroným Pražský, nadšený pro Wyclifovo učení, jež se však (alespoň podle autora) nesetkalo zprvu v Praze s větším ohlasem.⁶⁶ Jeho rozšíření v Čechách, tvrdí Hájek, mají na svědomí cizinci, konkrétně angličtí studenti.⁶⁷ Ani přijímání pod obojí není žádným českým objevem, nýbrž dílem Němců, „dětinského mistra“ Petra z Drážďan a mistra Jakobella, rodem nikoliv se Stříbra (de Misa), ale z Míšně. Přidáním jediné litery se tak z druhého zakladatele husitství stal rodilý Němec (Jakobellus

⁶⁴ Z novější vědecké literatury, která změnila dlouho přetrvávající hyperkritický pohled na Hájka a jeho monumentální dílo viz především Jaroslav Kolár: K podobám epičnosti v Hájkově kronice, in: *Literárněvědné studie. Profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám*, ed. Dušan Jeřábek – Milan Kopecký – Karel Palas, Brno 1972, zvláště s. 66–70; týž: Hájkova kronika a česká kultura, in: Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká. Výbor historického čtení*, ed. J. Kolár, Praha 1981, s. 7–24; Milan Kopecký: *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*, Brno 1979, s. 55–57; Jiří Pešek – Bohdan Zilyskyj: Vztah k městům a problematika pražských dějin doby jagellonské v Kronice české Václava Hájka z Libočan, *Pražský sborník historický* 16 (1983), zvláště s. 64–65; Petr Čornej: *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 1987, s. 68–69; Zdeněk Beneš: *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993, s. 66–76; týž: Hájkova Kronika česká a české historické myšlení, *Studia Comeniana et historica* 29/62 (1999), s. 46–60; týž: Čist Hájka, in: *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 20. – 21. 10. 2001*, ed. Ivo Frolec, Uherské Hradiště 2001 (Studie Slováckého muzea, 6), s. 79–83; Jiří Pešek: Václav Hájek z Libočan – vypravěč mýtů i dějin, in: *Duchem, ne mečem. Fakta, úvahy, souvislosti*, ed. Zdeněk Beneš, Praha 2003, s. 100–110; J. Linka: Kronika česká jako obhajoba řádu, s. 1383–1401.

⁶⁵ Rozbor Hájkova pojetí husitství podal v sérii studií Jan Podlešák: Husitská kronika Vavřince z Březové jako pramen ke Kronice české Václava Hájka z Libočan, *JSH* 43 (1974), s. 80–89; Hájkovy prameny k dějinám husitství, *JSH* 48 (1979), s. 224–240; Jan Hus a Jeroným Pražský v Kronice české Václava Hájka z Libočan, *Zlatá stezka* 12–13 (2005–2006), s. 299–305. V dalším textu shrnuji poznatky své studie Hájkův obraz husitské epochy, in: *Na okraj Kroniky české*, ed. Jan Linka, Praha 2015 (Studia Hageciana, I), s. 83–109. V tomto souboru na s. 368–406.

⁶⁶ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká*, fol. 360v–361r.

⁶⁷ Tamtéž, fol. 363r.

Misnensis).⁶⁸ I proto Hus, kněz „nábožný a pokorné postavy“,⁶⁹ leč svedený cizími příklady, v kostnickém vězení nad zprávou o zavedení laického kalicha nejásá a naopak si stýská: „Již tomu rozumím, že taková jich všetečnost mne o mé hrdlo připraví.“⁷⁰ Prostě hlavní husitský princip, přijímání sub utraque specie, nevnímá Hájek jako návrat na závaznou cestu spásy, ale vidí v něm cizáckou herezi, která narušila odvěkou pravověrnost českého národa.

To však v žádném případě neznamená, že by husitství jako dějinný fenomén kategoricky odsuzoval. Ani nemohl. Jeho *Kronika česká*, promlouvající k celému českému národu bez ohledu na náboženské rozdělení,⁷¹ je rozhodnou obhajobou *řádu*, tj. politického a náboženského systému českého stavovského (tedy porevolučního) státu i zásad, na nichž spočívá, včetně kompaktát. Ta v Hájkově pojetí, stejně jako v případě Martina Kuthena a Bohuslava Bílejovského, mají trvalou platnost.⁷² Zjištěný společný jmenovatel není náhodný, neboť odráží přesvědčení všech tří autorů, že právě kompaktáta, chápáná v širším slova smyslu (komplex jihlavských úmluv vyhlášených v létě 1436), pojala husity v opětovnou jednotu s obecnou církví. A právě jednotu obecné církve, ohrožovaná dědici tábořského radikalismu, církví bratrskou a luterány, jimž na kompaktátech nezáleželo, byla pro ně centrální hodnotou, kterou považovali za nezbytné hájit. Mimo rámec obecné církve nelze totiž, jak tvrdil už sv. Augustin, dosáhnout spasení.⁷³ Jednota obecné církve se v tomto pojetí jeví jako záruka

⁶⁸ Tamtéž, fol. 370v–371v. Podrobně o tom v následující studii Hájkův obraz husitské epochy.

⁶⁹ Tamtéž, fol. 363v.

⁷⁰ Tamtéž, fol. 371r.

⁷¹ Autor se záměrně obracel ke katolíkům, kališníkům i luteránům, byť věděl, že se vzdor veškerému úsilí nemůže všem „zachovati“ a že nemůže počítat s obecně kladným přijetím své knihy. Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká*, fol. IIIIV.

⁷² Hájek explicitně říká, že kompaktáta v platnosti „zůstávají až do tohoto času“, a dokonce pomíjí fakt, že je papež Pius II. prohlásil za zrušená. Tamtéž, fol. 407v, 438r–v. Analýzu Hájkova pojetí řádu podal J. Linka: *Kronika česká jako obhajoba řádu*, s. 1386–1390.

⁷³ Ke složité otázce, do jaké míry měla kališnická církev již reformační charakter, se v pozoruhodné úvaze vyslovil Pavel Soukup: *Kauza reformace. Husitství v konkurenci reformních projektů*, in: *Heresis seminaria*, s. 171–217.

stability českého státu i celého křesťanstva.⁷⁴ Bez ohledu na rozmanité aktualizace, jež v textech Bohuslava Bílejovského, Martina Kuthena a Václava Hájka nacházíme, reflektují jejich kroniky, vzdor letným i očividným dotykům s renesancí a humanismem,⁷⁵ obavy ze zhroucení tradičního středověkého universalismu, jenž se zvolna rozpadal pod prvními náporů nové doby.⁷⁶

To byl také důvod, proč se ani jeden ze tří autorů nedržel Židkova kréda a proč všichni své interpretace předkládali jako nespornou pravdu, byť se často ocitali ve fikčním světě. Příčiny tohoto posunu tkvěly ve způsobu jejich práce. Ačkoliv zejména Bílejovský s Hájkem vycházeli z relativně solidní základny a znali většinu textů českého dějepisectví 15. století, nespokojili se s pouhou kompilací. Při srovnání s historiografií husitské doby nás udeří do očí především tendence k *personalizaci* (a někdy i *personifikaci*) historických jevů, představující rozhodné vykročení směrem k *beletrizaci* látky.⁷⁷ Zvláště král Václav IV., Hus, Žižka, Jiří z Poděbrad a Jan Rokycana se u Hájka (a místy též u Kuthena)⁷⁸ mění ve výrazné literární hrdiny či typy, bez

⁷⁴ *Jednotou* jako teologicko-filozofickým a hodnotovým principem v křesťanském myšlení pozdního středověku a renesančního humanismu se zabýval například Pavel Floss: Mikuláš Kusánský, in: *Politické myšlení pozdního středověku a reformace*, edd. Vilém Herold – Ivan Müller – Aleš Havlíček, Praha 2011 (Dějiny politického myšlení, II/2), zvláště s. 388–389.

⁷⁵ Zdeněk Beneš: Constanti umanistiche della storografia ceca del XVI e XVII secolo, in: *Italia e Boemia nella cornice del rinascimento Europeo*, ed. Sante Gracioti, Firenze 1999, s. 353–362.

⁷⁶ Více o tom P. Čornej: Hájkův obraz, s. 107–109.

⁷⁷ K procesu beletrizace viz Milan Kopecký: Poznámky k vývoji české historické beletrie předobrozenské, *SPFFBU* D14 (1967), s. 49–66; Jaroslav Kolár: K typologii české historické prózy z období humanismu, *FHB* 11 (1987), s. 345–364 (přetištěno v souboru autorových statí *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*, Brno 1999, s. 195–207). Kolár tu upozornil, že výrazný náběh k beletrizaci představuje i *Kronika* velmi pěkná o Janu Žižkovi (na jejíž vydání mimo jiné pomýšlel či je dokonce uskutečnil Kuthen), kterou řadí mezi zábavná literární díla. Kritické vydání tohoto krátkého dílka in: *Staročeské vojenské řady*, ed. František Svejkský, Praha 1952, s. 28–35; *Výbor z české literatury doby husitské*, II, edd. Bohuslav Havránek – Josef Hrabák – Jiří Daňhelka a kol., Praha 1964, s. 368–376; *Kronika velmi pěkná o Janovi Žižkovi, čeledínu krále Václava*, ed. Jaroslav Šůla, Hradec Králové 1979.

⁷⁸ Sem patří i známý smyšlený dialog mezi Václavem IV. a Žižkou, tvořící předeheru novoměstské defenestrace, tedy zlomového dějinného mezníku. Viz M. Kuthen: *Kronika*, fol. N2a.

nadsázky opravdové tvůrce dějin a současně reprezentanty hlavních dějinných sil. Z autorského hlediska však plní i další roli. Kronikáři prostřednictvím jejich barvitých osudů přibližují publiku, nejednou v čtenářsky vděčných monologích a dialogích, podstatu pojednávaných problémů.⁷⁹ Vyprávění tak získává patřičné napětí a spád, umocněné i dalšími dynamickými momenty, například pojetím husitství jako vyhraněného česko-německého střetu. Tento pohled plně korespondoval s vyostřenou protiněmeckou notou, zřetelnou i v řadě textů *Starých letopisů* pocházejících z počátku 16. století. I když antiněmecký tón nechyběl ani v kronikách husitského období, s postupujícím časem zjevně nabýval na síle.⁸⁰ K beletristickým prostředkům samozřejmě patří i exaltované, subjektivně vypjaté komentáře, prostupující celým Bílejovského spisem. K těmto charakteristickým rysům musíme ještě připočítat přítomnost (dnes již nesnadno rozpoznatelných) autentických vzpomínek, které se podivuhodně prolínají se střípky historické paměti i rozmanitými smyšlenkami.⁸¹ Tato praxe, organicky vyrůstající ze středověkého kulturního podloží, byla pro kronikáře druhé čtvrtiny 16. věku typická a prosazovala se i v jiných literárních žánrech, například v cestopisu.⁸²

⁷⁹ Pro srovnání uvádím, že u Starého kolegiáta, ve dvou nejstarších vrstvách *Starých letopisů* i u jiných autorů figurují historické osoby jako účastníci zaznamenaných událostí (pouze literárně zdatný Vavřinec z Březové pojal nejvýraznější a nejfrekventovanější postavy cíleně – Zikmunda Lucemburského jako zosobnění antikristovského zla, Žižku a husitské mučedníky jako obránce božího zákona). Personalistické chápání bylo v 15. století běžné v dílech zahraničních autorů píšících o husitství (nejen u Eney Silvia Piccolominiho), kteří do situace v českých zemích hlouběji neviděli a probíhající procesy personalizovali ve snaze je vysvětlit i přiblížit čtenáři (takovou praxi mimo jiné preferuje též současná žurnalistika a publicistika). V Čechách se tento přístup ve vztahu k husitství prosadil až v generaci, která revoluční a „poděbradskou“ fázi husitství neznala z osobní zkušenosti. Blíže Petr Čornej: Vavřincova vylidněná Praha, s. 293–323.

⁸⁰ Petr Čornej: Cizí, cizozemec a Němec, in: *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Váškovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, edd. Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz, Brno 1999, s. 97–109. Přetištěno v zprávně podobě v souboru autorových statí *Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice)*. Výbor z úvah a studií, Praha 2011, s. 253–264.

⁸¹ Blíže k problému předchozí studie Kam sahá paměť. „Zrádce“ Čapek a svědectví Bohuslava Bílejovského, na s. 348; týž: Hájkův obraz, s. 99–100, zde s. 370–371.

⁸² Rámcově Eduard Petrů: *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře*, Ostrava 1984.

Otevřenou, byť notně spekulativní otázkou zůstává, nakolik si autoři tento přesah do fikčního světa uvědomovali a zda tvořil programovou součást jejich vypravěčského záměru, neřku-li manipulativních technik. V každém případě jim velice záleželo, aby čtenáři pokládali jejich texty za historicky spolehlivé, neboť dějiny byly jedním z nejdůležitějších legitimizačních nástrojů. Ve snaze dodat vlastním výkladům na věrohodnosti, zařadil Bílejovský manifestačně na titulní list své publikace husitskou devízu „Veritas vincit“, příznačně umístěnou pod vyobrazení kalicha s hostií, symbolizující závazné chápání božího zákona jako nejvyšší, absolutní pravdy.⁸³ Kuthen zase upozorňoval, že jeho práce spočívá „ne na básnivých rozprávkách, ale na samé pravdě“,“⁸⁴ a Hájek dokonce neváhal přirovnat své dílo k Písmu svatému.⁸⁵ Mým cílem pak bylo ukázat, že kroniky mohou sloužit jako jedinečný pramen k poznání dějin myšlení a dobové mentality. Zda se mi to povedlo, nebo jsem nabídl pouhé „básně“, necht' posoudí čtenáři.

⁸³ B. Bílejovský: *Kronika česká*, fol. A1a. Pro inspiraci nemusel chodit daleko. Velký kalich i s husitskou devízou se skvěl v průčelí Týnského chrámu a je více než pravděpodobné, že symbolem kalicha byly označeny též četné další kališnické kostely. Viz Milena Bartlová: Chrámy Matky Boží před Týnem v 15. století, *Marginalia Historica* 4 (2001), s. 111–136, zvláště s. 124–125.

⁸⁴ M. Kuthen: *Kronika*, fol. A4a. O něco dříve (fol. A3a) pak praví: „A jakož do pokladnice žádná mince falešná a neužitečná se neodkládá, tak v kroniku nic nepravého, nic básnivého a daremního psáti se nemá, než toliko to, z čehož by v věcech případných naučení neb výstraha vzíti se mohla.“

⁸⁵ „Pisma svatá, když sem s pilností čta ohledoval i rozvažoval, tak jakž úřadu mému náleželo, nic jiného spatřiti sem nemohl, než že ty všechny věci, kteréž sú napsány v Zákoně starém, nic jiného nejsou než kroniky, kteréž předkem od Mojžíše vnuknutím božským sepsány sú, potom i od jiných pro vzdělání lidí buducích... Zákon pak nový, kterýž také nic jiného není než kronika složená z slov a řečí i také skutkuov Pána našeho Ježíše Krista a v pravdě od evangelistuov svatých bez omylu (nám pro správu obcování našeho) zůstavená...“ Hájek sám pak psal šest let „věci pravé vyhledávaje a jako jádro vybíraje a plevy neužitečné a básnivé i nepravé věci jako řepíky a kopřivy z zahrady ven vymítaje, tak aby každý čta to, což pravého jest, tím se spraviti mohl, ne tak jako někteří, příběhše vnáhle a nepřehledše pravých kronik, na zlehčení a potupu tohoto slavného národa českého psali...“ Přesto zůstal ohledně přijetí svého díla povinně skeptický: „A tak poněvadž netoliko evangelistuom svatým, ale i samému Pánu Bohu, svému Spasiteli (kterýž všechny věci dobře učinil), takoví rúhači neodpouštějí, nadto mnohem více mně při tomto spisování rozličné budú nápravy činiti mnozí, a zvláště závistiví a posměvači.“ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká*, fol. IIIIv, IIIIv–IIIbiv. Viz k tomu i postřehy, které publikoval J. Linka: *Kronika česká jako obhajoba řádu*, s. 1385–1386.

HÁJKŮV OBRAZ HUSITSKÉ EPOCHY

Hájková *Kronika česká* zaujímá v české historiografii stěžejní postavení. S určitou mírou nadsázky se dá říci, že teprve vydáním této práce končí v českém dějepisectví středověk. Její autor se totiž prokazatelně vyrovnával se všemi tendencemi rozrušujícími tradiční středověké struktury, včetně struktur mentálních. Uvědomoval si význam knihtisku,¹ reagoval na luterskou reformaci, podléhal, ač nikoliv zcela, vlivu renesančního humanismu² a reagoval na osmanskou expanzi i na mocenský nástup Habsburků, uplatňujících ve své politice principy centralizovaného a byrokratického řízení státu. Svým geograficko-politickým horizontem, zahrnujícím celou střední Evropu (především německé oblasti Říše, Polsko a Uhry) i Balkán, převýšil všechny předchozí české kronikáře.³ Jeho rozhled nijak nesnižuje skutečnost, že byl podmíněn změněným obrazem světa, který se od počátku 16. století v důsledku stále větší propojenosti zároveň rozšiřoval i zmenšoval. Několik set zahraničních lokalit obsažených v rejstříku k nové edici *Kroniky české*⁴ podává důkaz nad jiné výmluvný.

V dějinách české historiografie připadá monumentálnímu dílu centrální pozice i proto, že Hájek jako první z českých dějepisců v jednom jediném tištěném svazku detailně (doslova rok po roce) vylíčil českou

---

¹ Vynález klade Hájek k roku 1440 do Mohuče, nepřisuzuje jej ale Johannu Gutenbergovi, nýbrž kolektivní úvaze moudrých mužů, kteří si zasluhují „velikého děkování od lidí i od Pána Boha...“ Viz Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*, Praha 1541, fol. 414v.

² Zdeněk Beneš: *Constanti umanistiche della storografia ceca del XVI e XVII secolo*, in: Italia e Boemia nella cornice del rinascimento Europeo, ed. Sante Gracioti, Firenze 1999, s. 353–362

³ Jiří Pešek – Bohdan Zilynskij: Vztah k městům a problematika pražských dějin doby jagellonské v Kronice české Václava Hájka z Libočan, *Pražský sborník historický* 16 (1983), s. 64–65; Petr Čornej: *Rozhled, názory a postoje husitské inteligence v zrcadle dějepisectví 15. století*, Praha 1986, s. 44–81; Zdeněk Beneš: Hájková Kronika česká a české historické myšlení, *Studia Comeniana et historica* 29/66 (1999), s. 46–60.

⁴ Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*, ed. Jan Linka, Praha 2013, s. 1289–1358.

minulost od jejích počátků až na práh vlastní současnosti, čímž zastínil předešlé náběhy a pokusy, včetně nevelké knížky Martina Kuthena ze Šprinsberka *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích*, expedované počátkem roku 1539.⁵ Srovnávat obě publikace, jak bývalo a občas ještě bývá zvykem,⁶ není na místě. Kuthen psal svůj kompilativní text, čerpající ze starších českých kronik i prací autoritativních humanistických učenců, jako doprovod k cyklu dřevořezů zobrazujících (s výjimkou bájného Křesomysla) všechny české panovníky (a s ohledem na kališnické čtenáře rovněž Jana Husa, Jeronýma Pražského a Jana Žižku) a chápal jej jako pouhý podnět k rozsáhlému a celistvému uchopení českých dějin.⁷ Hájkova kronika, již jazykem primárně určená česky mluvícím adresátům, získala v domácím prostředí větší ohlas než slavná *Historia Bohemica*, sepsaná roku 1458 proslulým italským humanistou Eneou Silviem Piccolominim (pozdějším papežem Piem II.) a jen do konce 15. století třikrát vytištěná v knižní podobě.⁸ Ačkoliv se tato práce dočkala do roku 1510 dvou českých překladů, z nichž počín Mikuláše Konáče z Hodiškova vyšel právě roku 1510 tiskem pod názvem *Česká kronika*,⁹ českému čtenáři ne zcela vyhovovala.¹⁰ Hlavní důvody byly dva. Pohled cizince na historii jiných

⁵ Martin Kuthen: *Kronika o založení země České a prvních obyvatelích jejích* (faksimile), ed. Zdeněk V. Tobolka, Praha 1929 (Monumenta Bohemiae typographica, VII).

⁶ František M. Bartoš: *Knihy a zápasy*, Praha 1948, s. 111–114; *Dějiny české literatury*, I. *Starší česká literatura*, ed. Josef Hrabák, Praha 1959, s. 328; Milan Kopecký: *Český humanismus*, Praha 1988, s. 107; František Kutnar – Jaroslav Marek: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscství. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, 2. vyd., Praha 1997, s. 74–75.

⁷ Petr Voít: *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí*, I. *Severinsko-kosořská dynastie 1488–1557*, Praha 2013, s. 312–313, 316–322, 406–407.

⁸ Aeneas Silvius Piccolomini: *Historia Bohemica*, I. *Historisch-kritische Ausgabe des lateinischen Textes*, ed. Joseph Hejnic, překl. Eugen Udolph, Köln – Weimar – Wien 2005 (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. B. Editionen, 20/1), s. 0231–0216; František Šmahel: Enea Silvio Piccolomini a jeho Historie česká, in: *Aeneae Silvii Historia Bohemica* / Enea Silvio: *Historia Bohemica*, edd. a překlad Dana Martínková – Alena Hadravová – Jiří Matl, Praha 1998, s. XLI–XLII, XLVI–XLVIII.

⁹ Moderní, leč ne plně vyhovující edice in: *FRB*, VII, Praha, b. d., s. 61–257.

¹⁰ Staršímu českému nevalnému překladu, který roku 1487 pořídil brněnský kanovník Jan Hůska a jenž na staletí zůstal skryt v rukopise, se věnoval Jaroslav Kolár: Poznámky k nejstaršímu českému překladu Historie české Eneáše Silvía, in: *Husitství – Reformace – Renaissance*, III. *Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, edd. Jaroslav Pánek – Miloslav Polívka – Noemi Rejchrtová, Praha 1994, s. 807–813. Dotyčný badatel jej posléze i vydal.

národů a zemí se vždy nutně liší od optiky domácího obyvatelstva a v Eneově případě sehrálo významnou roli též autorovo vyhraněné kritické hodnocení husitství. Věděl to i Konáček, jenž vynechal Eneovu předmluvu a vypustil či korigoval, byť zdaleka ne důsledně, protičeské a protihusitské výpady.¹¹ Navíc k textu připojil dodatek s oceněním státnického díla Jiří Poděbrad a se zmínkou o korunovaci Vladislava II. Jagellonského a jeho synka Ludvíka.¹² Umírněnému kališníkovi a většině českého publika však nijak nevadily Eneovy přímé odsudky táborských i jiných radikálů. Ostatně láskou k nim neplál ani utrakvistický humanista Martin Kuthen.

O příčinách úspěchu Hájkovy kroniky vědci popsali a ještě popisují stohy papíru.¹³ Badatelé přesvědčivě doložili autorův mimořádný literární talent, v jehož výhni přetavil české dějiny v sérii přitažlivých příběhů, i způsob, jakým pod dotykem renesančního humanismu a změněného dobového vkusu programově beletrizoval historii a proměňoval ji v zábavnou četbu. Zároveň ukázali, že Hájek sice dodržoval letopisné schéma, leč na řadě míst žánr kroniky vědomě i bezděčně překračoval. Z genologického hlediska osciluje Hájkovo opus magnum mezi žánrem *kroniky* a žánrem *historie*, jak se tehdy označovaly dějepisné texty usilující o elegantní styl, respektování kauzálního nexu a hýřící podle antického vzoru smyšlenými dialogy i monology, dodávajícími líčenému dění dramatický spád.¹⁴ V této souvislosti zbývá snad jen pro-

---

Viz Aeneas Silvius Piccolomini: *Historia Bohemica*, III. *Die erste altschlesische Übersetzung (1487) des katholischen Priesters Jan Hůska*, ed. Jaroslav Kolár, Köln – Weimar – Wien 2005 (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. B. Editionen, 20/3), s. 17–159.

¹¹ Milan Kopecký: *Literární dílo Mikuláše Konáčka z Hodiškova. Příspěvky k dějinám české literatury v období renesance*, Praha 1962, s. 88–90; Eduardo Fernández Couceiro: *Český utrakvistický humanismus v díle Mikuláše Konáčka z Hodiškova*, Praha 2011, s. 35–47.

¹² FRB, VII, s. 255–256.

¹³ Jaroslav Kolár: K podobám epičnosti v Hájkově kronice, in: *Literárněvědné studie. Profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám*, edd. Dušan Jeřábek – Milan Kopecký – Karel Palas, Brno 1972, s. 66–70; týž: Hájkova kronika a česká kultura, in: Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká. Výbor historického čtení*, ed. Jaroslav Kolár, Praha 1981, s. 13–16; Milan Kopecký: *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*, Brno 1979, s. 55–57; Zdeněk Beneš: *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993, s. 66–76.

¹⁴ Rozlišení hlavních historiografických žánrů (anály, historie) má původ v pozdní antice, středověk je rozmnožil o *kroniku*, tvořící jakýsi mezičlánek, byť se opírá o analistický

zkoumat, jak dalece Hájek vycházel vstříc vkusu svého publika, které jako kazatel v malostranském kostelu sv. Tomáše dobře znal, a zda bral při své tvorbě v potaz recepční horizont potenciálních čtenářů i posluchačů. Domnívám se, že budoucí výzkumy tento předpoklad spíše potvrdí, než vyvrátí.

Součástí recepčního horizontu českých čtenářů, kteří se v druhé třetině 16. století zajímali o dějiny své vlasti, bylo i očekávání, jak se konkrétní autor vyrovná s husitstvím, jehož aktuální přesah prostupoval všechny sféry veřejného života, zejména náboženskou, politickou a kulturní. Se základním konfesijním rozčleněním české společnosti na většinové utrakvisty a menšinové katolíky museli (a to již z čistě komerčních důvodů) počítat autoři, tiskaři i nakladatelé náboženské a historické literatury. Pro doklady netřeba chodit daleko. Stačí připomenout kališnický *Dodatek* k staročeskému *Pasionálu* s vyobrazením Husovy smrti,¹⁵ tři figurální kompozice na husitská témata (Husova smrt, Jan Žižka v čele vojska, Jan Rokycana vysluhuje utrakvistickou mši) zařazené do Konáčova převodu Eneova textu i Kuthenovu latinskou verzi v zásadě obrazové knížky o českých panovnících (*Catalogus ducum regumque Bohemorum*), určené vzdělaným katolickým čtenářům

---

(letopisný) princip. K jejich žánrovému (a stylistickému) vymezení se v české odborné produkci vyslovili Dušan Třeštík: *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*, Praha 1967, s. 67–80; Marie Bláhová, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota*, Praha 1995, s. 19–23 (zvláště v druhé práci četné odkazy na bohatou starší zahraniční literaturu, kterou zde není možné uvádět). K často promiskuitnímu užívání pojmů *kronika* a *historie* v české literatuře 16. století s důrazem na štěpení i prolínání kognitivní a zábavné funkce Milan Kopecký: „Kronika“ a „historie“ jako literární žánry epochy renesance, *SPFFBU D 27* (1980), s. 51–60; Jaroslav Kolár: K typologii české historické prózy z období humanismu, *FHB 11* (1987), zvláště s. 350–352 (zde, v návaznosti na starší podnět Josefa Hrabáka, o procesu „historizace beletrie a beletrizace historie“ v předbělohorském písemnictví); M. Kopecký: *Český humanismus*, s. 108; týž: Tradice a její žánrové modifikace, in: *Speculum medii aevi. Zrcadlo středověku*, ed. Lenka Jiroušková, Praha 1998, s. 79.

¹⁵ Emma Urbánková: Český pasionál z roku 1495 a jeho dodatky, *Ročenka Státní knihovny ČSR 1971*, Praha 1973, s. 88–123; Kamil Boldan: Takzvaný jenský dodatek k Pasionálu, in: *Jenský kodex. Komentář*, Praha 2009, s. 69–76; Petr Voit: *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006; týž: *Český knihtisk*, s. 16–18.

doma i v zahraničí, a postrádající tudíž zobrazení Husa, Jeronýma i Žižky.¹⁶

Václav Hájek cestou diferenciací mezi utrakvistickým a katolickým publikem nešel a ani jít nemohl, ačkoliv vnímal, že názory veřejnosti na husitskou epochu kolísají v široké škále od kategorického odmítání všeho husitského až po obdiv vyjadřovaný táborským pikartům. Objemný spis takové řešení vylučoval už z ryze komerčních příčin. Vynikající autor měl však i jiné závažné důvody, proč českou společnost (přesněji řečeno český národ) oslovoval jako celek, i když si dobře uvědomoval její komplikované konfesijní (katolíci, umírněný kališnický proud, radikální utrakvisté, jednota bratrská, luteráni, utajení novokřtění, lidoví sektáři) i stavovské, respektive sociální rozvrstvení (vysoká šlechta, nižší šlechta, královská města, duchovenstvo, svobodníci, poddaní, neusedlé obyvatelstvo). Nezbytně stručná a toliko rámcová analýza nám snad alespoň částečně odhalí motivaci, s níž katolický kněz Hájek k interpretaci husitského období přistupoval.

*

Snad v souvislosti s kázáním radikálního německého reformátora Thomase Müntzera propukly v Praze 6. července 1521, příznačně o svátku mistra Jana Husa, opět jednou pouliční nepokoje. Zástupy radikálních husitů daly najevo své smýšlení zpěvem písní *V naději boží mistr Hus Jan a Věrní křesťané, silně doufajme* i procesím či průvodem ke klášterním kostelům, na něž vzápětí zaútočily. Rozrušený dav se přitom zmocnil soch a obrazů svatých, které potom na potupu vláčel bahnem. Vystrašení konšelé přikázali pro jistotu uzavřít brány a městská rada, jejímž členem byl též právník Briek z Licka, dokonce několik výtržníků pro výstrahu zatkl a načas uvěznila.¹⁷ Účinnou hráz husitskému radikalismu, povzbuzenému vystoupením Martina Luthera, však vystavět nedokázala.¹⁸ Nedlouho předtím si získal srdce svých posluchačů ka-

¹⁶ Tamtéž, s. 312–313, 315–322, 406–407.

¹⁷ W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, IX, Praha 1893, s. 295; týž: *Dějepis města Prahy*, X, Praha 1894, s. 494–495.

¹⁸ Události lze rekonstruovat na základě několika pramenů. Mezi nimi zvláště text L. Starých letopisů českých, KNM, sign. III B 12, fol. 248r; Listy a kronika Mistra Jiřího Píseckého, in: *FRB*, VI, ed. J. V. Šimák, Praha 1907, s. 357–358; V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 471r. Je zajímavé, že část vědecké produkce Hájkovu zprávu pomíjí. Viz Václav

zatel Jan Poduška, který v chrámu Panny Marie před Týnem kritizoval okázalost církevních obřadů, odstraňoval obrazy, zavíral oltáře a neuznával transsubstanciaci s odůvodněním, že tělo boží je na nebesích, nikoliv umístěné v monstranci. Ačkoliv po jeho smrti utrakvistická synoda zakázala všechny novoty, nařídila respektovat kompaktata a zachovávat všech sedm svátostí, svátky i posty, klid nenastal.¹⁹ Štafetu husitského radikalismu, sahajícího až k mistru Jakoubkovi ze Stříbra, převzal nový týnský farář a administrátor kališnické církve Havel Cahe-
ra. Jím iniciované takzvané *Hromniční články*, přijaté synodou 2. února 1524, se pokusily nalézt kompromis mezi umírněnou a radikální verzí utrakvismu, přičemž tehdejší Caherova náklonnost patřila radikálům.²⁰

Proč to zde vše uvádím? Zdaleka nikoliv jen kvůli jménu učeného Hájka, přítele Brikciho z Licka,²¹ nýbrž z jiného a podstatnějšího důvodu. V reakci na radikalizaci utrakvismu počátkem dvacátých let 16. věku konvertoval Václav Hájek z Libočan od kališnictví ke katolicismu²² a bytostný nesouhlas s radikální podobou utrakvismu, s učením jednoty bratrské, s luterány i s názory takzvané lidové reformace vtělil

---

Husa: *Tomáš Muntzer a Čechy*, Praha 1957 (Rozpravy Československé akademie věd, Řada společenských věd 67, sešit 11), s. 74–75; Eduard Maur: *Tomáš Muntzer*, Praha 1993, s. 136; Josef Macek: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 341–342; Jiří Just: Luteráni v našich zemích do Bílé hory, in: Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka et al.: *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha 2009, s. 45. V potaz ji vzal Petr Čornej: Kočička, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb Staroměstští řezníci v husitské revoluci, *Pražský sborník historický* 40 (2012), s. 108.

¹⁹ Ferdinand Hrejsa: *Dějiny křesťanství v Československu*, IV, Praha 1948, s. 260–264.

²⁰ Text Hromničních článků uchovala Kronika Bartoše píše in: *FRB*, VI, s. 21–25. Nově je rozebrali, jejich luterský charakter vyloučili a radikálně kališnický ráz potvrdili Winfried Eberhard: *Konfessionsbildung und Stände in Böhmen 1478–1530*, München 1981, s. 139–142; Josef Macek: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, III. *Města*, Praha 1998, s. 315–316; Zdeněk V. David: *Nalezení šedné cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012, s. 132–140.

²¹ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 4bis r–v; *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*, III. *Enchiridion renatae poesis. K–M*, edd. Josef Hejnic – Jan Martínek, Praha 1969, s. 102; J. Pešek – B. Zilynskyj: Vztah k městům a problematika pražských dějin, s. 57–60.

²² Shodný názor zastávají i další badatelé (Václav Flajšhans: Úvod, in: Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká. Podle originálu z r. 1541, I. R. 644–904*, Praha 1918, s. III; J. Linka: *Kronika česká jako obhajoba řádu*, s. 1389), ojediněle se vyskytla domněnka, že Hájek opustil utrakvistickou církev z hmotných důvodů (J. V. Šimák /rec./: Flajšhans V.: Václava Hájka z Libočan *Kronika česká*, *ČMKČ* 92 /1918/, s. 273).

posléze do vylíčení husitského období na stránkách *Kroniky české*. Opačný názorový vývoj prodělal Jan Augusta, pozdější senior jednoty bratrské. Oslabení pražských utrakvistických radikálů po vítězství konzervativců kolem Jana Paška z Vratu v srpnu 1524 nasměrovalo jeho cestu mezi české bratry.²³

Hluboké osobní prožitky z let 1520–1524 zřejmě formovaly Hájkův pohled na husitskou epochu i její obraz na foliích jeho díla. Právě kategorické odmítnutí radikálních variant utrakvismu představuje podle mého mínění klíč či kód, jehož prostřednictvím lze Hájkovo pojetí husitské doby adekvátně dešifrovat a interpretovat. Husitství, jehož ideový vklad tvořil organickou součást politického a náboženského uvažování české společnosti první poloviny 16. století, však kronikář nezavrhoval, kritizoval pouze jeho radikální podoby a určitě nevyjadřoval, jak soudila starší vědecká produkce, antihusitské, striktně katolické a prošlechtické stanovisko.²⁴ Tento omyl, úzce související

²³ Martin Nodl: Utrakvismus a Jednota bratrská na rozcestí. Dobový kontext náboženské konverze Jana Augusty, *Marginalia Historica* 4 (1981), s. 137–154 (zde s. 144–148).

²⁴ Rudolf Urbánek mluví o Hájkově nízkém a nenávisném líčení husitské doby (Rudolf Urbánek: *Žižka v památkách a úctě lidu českého*, Brno 1924, s. 77), obdobně si počínal jiný znalec husitství (F. M. Bartoš: *Žižka v dějepiscetví. Z půltisíciletého zápasu o dějinnou pravdu*, in: *Sborník Žižkův. K pětistému výročí jeho úmrtí*, ed. Rudolf Urbánek, Praha 1924, s. 173), prohlásivši dokonce Kroniku českou za poloúřední publikaci „habsburského dvora, jenž ve schátralém, polozločineckém přeběhlíkovi husitském a bezohledném kariéristovi našel výtečný nástroj pro svoje pokatoličující úsilí v kacířském národě...“ Obdobně se též autor vyslovil o čtvrt století později (F. M. Bartoš: *Knihy a zápasy*, Praha 1948, s. 114–116). Podle čelného germanisty (Arnošt Kraus: *Husitství v literatuře, zejména německé*, I. *Husitství v literatuře prvních dvou století svých*, Praha 1917, s. 210) Hájka podporoval „dvůr a vše, co na něm záviselo, mocná šlechta pod jednou a církev...“ Literární historikové 20. století spatřovali v Hájkově spisu „soustavný, promyšlený literární výboj Čecha proti české reformaci“ (Jan Jakubec: *Dějiny literatury české*, I. *Od nejstarších dob do probuzení politického*, Praha 1929, s. 658) a nacházeli v něm oslavu šlechty i obranu katolicismu (*Dějiny české literatury*, I. *Starší česká literatura*, s. 328; Zdeňka Tichá: *Cesty starší české literatury*, Praha 1984, s. 193). Objevilo se též nepravdivé tvrzení, že „dobu husitskou probral stručně“ (Arne Novák – J. V. Novák: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše časy*, Olomouc 1936–1939, s. 111). Tezi o vyhraněně katolické a prošlechtické tendenci díla, respektive o diletantismu jeho autora, který představuje „zcestný pól“ renesančního dějepiscetví, převzali i někteří historikové, u nichž bychom tak příkrý soud nečekali (Josef Janáček: *Doba předbřlohorská 1526–1547. České dějiny*, I/1, Praha 1968, s. 245–246; F. Kutnar – J. Marek: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*, s. 75–79). Týká se to i zatím nejpodrobnějších a odborně fundovaných studií k Hájkovu obrazu husitství. Také jejich autor přejímá názor, že kronika vznikala „takřka

s adorací radikálních myšlenkových proudů v evropském vědeckém diskursu druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století,²⁵ přesvědčivě vyvrátily nedávné výzkumy.²⁶

Nalezení interpretačního klíče má přímé metodologické konsekvence. Analýza Hájkových pasáží věnovaných husitskému období se nesmí zastavit u evidence faktografických omylů, jež s takovou vervou zdůrazňovala racionalisticky založená empiricko-kritická věda. Jsou sice svým způsobem důležité, ale pouze tehdy, pokud je vnímáme jako součást autorského záměru, jehož cílem bylo přesvědčit adresáty o správnosti prezentovaného obrazu husitství. Hájek znal příslušné prameny jako tehdy málokdo,²⁷ nicméně údaje v nich obsažené i jejich intenci programově podřizoval svému vidění, hodnocení – a troufám

---

jako oficiální dílo katolické strany v zemi“ a že „politicky straní šlechtě, především panskému stavu“. Neváhá hovořit o kronikářově „nenávisti k husitům“ (Jan Podlešák: Husitská kronika Vavřince z Březové jako pramen ke Kronice české Václava Hájka z Libočan, *JSH* 43 (1974), s. 80; týž: Hájkovy prameny k dějinám husitství, *JSH* 48 (1979), s. 228) a své základní hodnocení ponechal v platnosti i po třech desetiletích (týž: Jan Hus a Jeroným Pražský v Kronice české Václava Hájka z Libočan, *Zlatá stezka* 12–13 /2005–2006/, s. 299). Téměř kanonizovaný pohled změnila po spíše opatrných, leč zásadních náběžích z šedesátých a sedmdesátých let (Milan Kopecký: Poznámky k vývoji české historické beletrie předdobrozenské, *SPFFBU* D 14 /1967/, s. 49–66 /zde s. 59–60/; týž: *Pokrokové tendence*, s. 55–56) až roku 1981 Kolárova edice výboru z Hájkovy kroniky. Důležitou roli sehrálo i krátké, avšak výstižné heslo, rovněž z pera Jaroslava Kolára (*Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, II/1. H–J, Praha 1993, s. 33–35). Velmi přesně, protože se nedal svést hlasy předchůdců a opřel se o vlastní dojem, postihl Hájkův vztah k husitství František Šmahel: *Husitská revoluce, I. Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1993, s. 13–14.

²⁵ Z. V. David: *Nalezení střední cesty*, s. 27–56.

²⁶ J. Pešek – B. Zilynskyj: Vztah k městům a problematika pražských dějin, s. 66–73; Petr Čornej: *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 1987, s. 67–69; Z. Beneš, *Historický text*, s. 63–66; týž: Hájkova Kronika česká a české historické myšlení, *Studia Comeniana et historica* 29/62 (1999), s. 46–60 (zde s. 59); týž: *Čist Hájka*, in: *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 20.–21. 10. 2001*, Uherské Hradiště 2001 (Studie Slováckého muzea, VI), s. 79–83; Jiří Pešek: Václav Hájek z Libočan – vypravěč mýtů i dějin, in: *Duchem, ne mečem. Fakta, úvahy, souvislosti*, ed. Zdeněk Beneš, Praha 2003, s. 100–110; J. Linka: Kronika česká jako obhajoba řádu, s. 1385–1390.

²⁷ Kromě prací, které publikoval Podlešák, to dokládá i J. V. Šimák: Prameny a pomůcky Hájkovy, in: *Sborník prací historických k šedesátým narozeninám dvor. rady prof. dra Jaroslava Golla*, Praha 1906, 195–213 (zde s. 205–213). Těmito příspěvky však není téma zdaleka vyčerpáno. Nový a detailní výzkum by si ovšem vyžádal náležitý čas i prostor.

si říci – i koncepčnímu uchopení husitské éry, o jejíž výklad probíhal po celé 16. století neutuchající spor.

Chceme-li Hájkovu koncepci husitství nahlížet v celistvosti, nemůžeme setrvat pouze u revoluční fáze hnutí, limitované léty 1419–1436, nýbrž musíme pozorně přechít dlouhý úsek, začínající smrtí Karla IV. v listopadu 1378 a zakončený kutnohorským náboženským mírem roku 1485. Zjistíme přitom velmi záhy, že navzdory periodizaci kroniky, jejíž základní kompozici tvoří letopisná osa, buduje autor svůj text jako gotickou katedrálu. Většina událostí vyplňujících jednotlivé roky má svůj dílčí význam, který se podílí na celkovém významu práce. V tomto směru je Hájek očividným dědicem tak řečeného Dalimila – a stejně jako renesanční humanisté – tvůrcem plně ukotveným v analogickém a symbolickém myšlení, které narušilo až karteziánství. Tradiční středověký přístup chápal, jak známo, literární texty (a vlastně jakoukoliv stvořenou skutečnost) přinejmenším ve dvou významových plánech, v doslovném (základním, historickém) a v duchovním (symbolickém). Autorům se tak otvíral prostor k využití alegorie a jejím prostřednictvím k vyvozování přímých i nepřímých morálních naučení, jimiž se měli čtenáři a posluchači ve svých životech řídit. Rozený epik však nechtěl, aby aktualizací a persuasivní funkce z jeho spisu trčely, raději je ukryl v atraktivních a někdy až dryáčnický pojatých příbězích. Jejich mnohdy fikční charakter neodporoval dobovému chápání kronikářství a znamenal posun textu směrem k pragmaticky a zábavně pojímané historii.²⁸

²⁸ Tenzi mezi dějinnou realitou a historiografickými texty, které minulost nikdy nemohou postihnout v úplnosti, neřeší pouze moderní a postmoderní věda, ale dobře o ní věděli i učenci v období středověku a renesance. Katolický encyklopedista Pavel Židek ve své *Spravovně*, adresované roku 1470 králi Jiřímu z Poděbrad, srozumitelně napsal: „Rozdíl kronik jest od zákona božieho takový rozdiel, že zákon božie jest věc jistá, svatými lidmi spevnená, nemajíc proti sobě žádné miety odpory, ale kroniky nejsú tak jistá věc..., neb kroniky jsú jako básně proti zákonu božiemu...“ Viz *M. Pavla Židka Spravovna*, ed. Zdeněk V. Tobolka, Praha 1908, s. 78. Dějiny zná v celistvosti pouze Bůh, lidské možnosti jsou v tomto směru omezené, takže žádné zpracování minulosti nemůže být úplné a pravdivé. Kronikář je proto vždy do určité míry (ne-li především) *básníkem*. Tento pojem však ve staré češtině neoznačoval pouze spisovatele, ale především toho, kdo si vymýšlí nepravdivé příběhy a povídky (Jan Gebauer: *Staročeský slovník*, I. A–J, 2., nezměněné vyd., Praha 1970. s. 27–28), tj. autora fikce. V tomto smyslu naplnil Hájek Židkův výměr kronikáře přímo excelentně.

Zdeněk Beneš proto oprávněně uvádí Hájkovo dílo jako příklad fabulárně narativního dějepisického textu.²⁹

Kronikářův koncepční přístup k husitství dokládá jeho zjevná snaha zachytit hlavní příčiny, z nichž se mohutné hnutí zrodilo. Ve shodě se staršími katolickými autory, především Eneou Silviem Piccolominim,³⁰ spatřuje jeden ze stěžejních momentů v „nedbánlivém“ panování Václava IV.³¹ Nejstarší syn slavného otce raději hoví rozličným „rozkoším“³² a dává průchod svým tyranským rysům, než aby naslouchal představitelům panského a rytířského stavu i pražských měst. Pouze ve chvílích, kdy se Václav IV. drží dobře míněných rad šlechty a především pražských měšťanů, vládne spravedlivě.³³ V opačném případě vtahuje království do vírů rozvratu, k jehož viditelným příznakům patří řádění loupeživých tlup.³⁴ Nemá smysl, abych tu opakoval, co jsem o Hájkově portrétu Václava IV. napsal před léty.³⁵ Upozorňuji pouze na jeho aktualizací potenciál, směřující v alegorickém významovém plánu ke kritice centralistické politiky Ferdinanda I. a k obhajobě stavovského systému, zrozeného fakticky až v husitské revoluci, avšak autorem považovaného za starodávný a ideální model politického uspořádání.³⁶

K rozrušení „řádu“ a „pořádku“ nepřispívá toliko nezdárný syn úspěšného panovníka, nýbrž také odvěký česko-německý antagonismus. Je-li

²⁹ Z. Beneš: *Historický text*, s. 63–66.

³⁰ Aeneas Silvius Piccolomini: *Historia Bohemica*, I, s. 218, 220, 254, 256.

³¹ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 350v, 352r, 356r.

³² Tamtéž, fol. 352r.

³³ Tamtéž, fol. 360r.

³⁴ Tamtéž, fol. 373r.

³⁵ Petr Čmej: *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, 2., doplněné a opravené vyd., Praha – Litomyšl 2003, s. 86–89, 97–99.

³⁶ V podstatě stejný jinotaj, zaměřený proti vládní praxi Ferdinanda I., je ukryt v Hájkově vyprávění o králi Přemyslu II. Otakarovi. Tento problém detailně analyzovala Václava Kofránková: *26. 8. 1278. Moravské pole. Poslední boj zlatého krále*, Praha 2006, s. 117–122; též: *Zlatý král a chudý hrabě. Přemysl Otakar II. a Rudolf Habsburský v historické paměti*, Praha 2012, s. 27–28. Tato autorka prokázala, jak se do Hájkova hodnocení jednotlivých českých panovníků promítá dávný, již v starověku zrozený topos ideálního spravedlivého vládce (*rex iustus*) a jeho tyranského protikladu, respektive dobré a špatné vlády, v obecnější rovině pak dobra a zla. Velkou práci na téma obrazu ideálního panovníka napsal Robert Antonín: *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha 2013. Autor svůj výklad uzavřel husitstvím a Hájkovou kronikou se tudíž nezabývá.

v Hájkově podání Václav IV. odpovědný za postupný rozval světské moci, pak za neutěšenou situaci církve padá vina na pražské arcibiskupy. Konkrétně to jsou moravský Němec Albík z Uničova, pověstný svou lakotou,³⁷ a Konrád z Vechty,³⁸ „Němec rodem z Vestfálí“, jinak „již dosti ostaružní a tlustý člověk“, který, jsa „cizozemec, nemohl žádné milosti k Čechuom ani k tomu arcibiskupství míti.“³⁹ Z těchto skutečností Hájek vyvozuje poznatek gnómičké platnosti: „Rozvaž každý, kterak jest nebezpečné vzíti cizozemce na ouřad duchovní, neb on nemaje zde přátel ani dědicuov, bude svým přáteluom (v Čechách zlata a stříbra nachovaje) do jiných zemí podávati. Takoví nikdá v Čechách preláti nic dobrého nezpuosobili...“⁴⁰

Nedosti na tom. Němci a cizinci mohou i za rozšíření wyclifských bludů, které zmátly, nakazily a porušily „lid český, jenž jest nových věcí žádostivý“.⁴¹ Wyclifovy spisy sice do Prahy přináší Jeroným Pražský,⁴² ale Jan Hus se názorů oxfordského učenice zalekne a prosí mistra Jeronýma, „aby je spálil, aneb někde do jezera uvrhl, tak aby jích žádné oko lidské nevidělo...“⁴³ Jeho snaha je ovšem marná, protože o několik let později propagují na pražském vysokém učení heretické články angličtí univerzitáni Jakub a Kunrád z Kandelburku, rozumí se fiktivní postavy,⁴⁴ jejichž podmanivému vábení symptomaticky podlehnou po

³⁷ Albík, který „mluvil velmi po německu, ač byl rodem z Moravy,“ byl „příliš skoupý, nechtěl u svého dvora mnoho rytířstva chovati, aby jim služby ani stravy nedával.“ Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 367v. Monografii, věnovanou osobnosti mistra Albíka a uvádějící na pravou míru zkazky, jež se o vynikajícím lékaři tradovaly, sepsala Milada Říhová: *Dvorní lékař posledních Lucemburků. Albík z Uničova, lékař králů Václava IV. a Zikmunda, profesor pražské univerzity a krátký čas i arcibiskup pražský*, Praha 1999.

³⁸ Biografická data Konráda Pulse z Vechty, který byl na pražské právnické fakultě imatrikulován roku 1390, zpřesnil Jiří Stočes: Původ a studium bratří Konráda a Konstantina z Vechty, *MHB* 14 (2011), s. 91–112 (zde s. 101–102, 109–110).

³⁹ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 367v. V charakteristice obou arcibiskupů Hájek uplatnil i rozvinul formulace obsažené v některých textech *Starých letopisů*, blízkých například rukopisu F (Moravský zemský archiv Brno, sign. G10/432), fol. 172v–173r.

⁴⁰ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká*, fol. 368r.

⁴¹ Tamtéž, fol. 361r.

⁴² Tamtéž, fol. 360v.

⁴³ Tamtéž, fol. 361r.

⁴⁴ Kandelburg je hrad (a v současnosti pětihvězdičkový hotel) v jižním Tyrolsku (nyní Itálie), dvě lokality jménem Kandel leží v Německu. Z francouzského Candale a Foix pocházela královna Anna, manželka Vladislava II. Jagellonského. Žádné osoby uvedených jmen zachované prameny pražské univerzitní proveniencie neznají. Podle Hájkovy kroniky se

novotách lačnickí mladí mistři⁴⁵ a posléze i sám Hus, „muž nábožný a pokorné postavy i dobrého obcování“.⁴⁶ Husovo jmenování kazatelem a správcem Betlémské kaple (autorem chybně datované do roku 1405) dramatický vývoj urychlí.⁴⁷

Ani přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou, poznávací rys a symbol husitismu, není českým objevem, nýbrž dílem Němců, „dětinského mistra“ Petra z Drážďan a mistra Jakobella, rodem nikoliv ze Stříbra, nýbrž jak jsem již uvedl v předchozí studii, „z Míšně...“⁴⁸ Stačilo přidat jediné písmeno a Jakoubek „Misensis“, eventuálně „de Misa“ (latinský název Stříbra), se rázem proměnil v Němce („Misnensis“).⁴⁹ Novinky se okamžitě chopí kněz (ve skutečnosti nižší šlechtic z Žatecka) Zikmund Řepanský, který začne v staroměstském kostele sv. Martina ve zdi podávat z kalicha dospělým i dětem.⁵⁰ Bůh ho však, alespoň v Hájkově imaginaci, zanedlouho potrestá. Kněz Řepanský, jenž se v mezichase stává ideovým otcem programového obrazoborectví, neúcty k svatým (jejich kosti vmetá „do záchodu“) i k svátosti oltářní,⁵¹

---

oba scholárové ubytovali u Lukáše Velenského (další fiktivní osoby) v domě „U Černých kos na příkopě proti fortně, jež slově V Prolomeném.“ Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 363r. Zde (údajně) dali na mazhauzu vymalovat známé obrazové antiteze, představující kontrast mezi papežem a Kristem. Jeden dům U (Tři) Černých kos se připomíná na staroměstském Ovocném trhu (č. p. 579a) již na samém počátku 15. století (W. W. Tomek: *Základy starého místopisu pražského*, I. *Staré Město pražské*, Praha 1866, s. 134; Lydia Petrářová: *Domovní znamení staré Prahy*, Praha 1988, s. 253), druhý (č. p. 854b, domovní znamení se poprvé zmiňuje roku 1472) stál na novoměstské straně ulice Na Příkopě (L. Petrářová: *Domovní znamení staré Prahy*, s. 270), hned vedle domu U Černé růže (č. p. 853), kam univerzitní bursu a malby vzniklé z podnětu mistra Mikuláše z Drážďan lokalizují prameny 15. věku (W. W. Tomek: *Základy starého místopisu pražského*, II. *Nové Město pražské*, Praha 1870, s. 188) i moderní vědecká literatura. Zatím naposledy se k problému vyslovila Milena Bartlová: Prout lucide apparet in tabulis et picturis ipsorum. Komunikační úloha obrazů a textů v počátcích husitismu, *SMB* 3 (2011), s. 249–274 (zvláště s. 253–257). Již dávno před ní se otázkou domů U Černé růže a U Černých kos a navíc také problémem fiktivních postav Jakuba a Kunráda z Kandelburka zabýval Karel Chytil: *Antikrist v naukách a umění středověku a husitské obrazné antithese*, Praha 1918, s. 140–152, 169–170.

⁴⁵ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 363r.

⁴⁶ Tamtéž, fol. 363v.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž, fol. 370v.

⁴⁹ Toho si povšiml již J. Podlešák: Hájkovy prameny, s. 231.

⁵⁰ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 371r.

⁵¹ Tamtéž, fol. 371v.

zemře „uvázán a ukován“ ve „vězení mezi blázny...“⁵² Smysl tohoto exempla, umocněného barvitým popisem Řepanského šílenství,⁵³ je jasný. Žádný opravdu „přirozený“, tj. rodilý, rozený, popřípadě pravý, ryzí Čech není heretik; pokud ano, pak jde výlučně o blázna.⁵⁴ V tomto směru Hájek jen navázal na tradici živou v domácím prostředí od časů vlády Karla IV. a spojující výskyt kacířství v Českém království výlučně s českými Němci. Stačí připomenout slavný proslov Jeronýma Pražského na Knínově kvodlibetu (*Recommendatio artium liberalium*) počátkem ledna 1409 nebo odkázat na známou pasáž začleněnou do *Starých letopisů českých* a vysvětlující adamské excesy návazností na bludařství rozšířené mezi Němci v okolí Jindřichova Hradce.⁵⁵ Ani mistr Jan v kostnickém žaláři nad přijímáním sub utraque specie zrovna neplesá a zprávy z Prahy komentuje s lapidárním postesknutím: „Již tomu rozumím, že taková jich všetečnost mne o mé hrdlo připraví.“⁵⁶

⁵² Tamtéž, fol. 373v.

⁵³ Řepanský se z vymyšlení věroučných novinek pomínul „rozumem a běhal po městě v Praze, maje meč bez pošvy, a kohožkoli potkal, bil a sekal. Jednoho dne dvě báby zabil a mnoho žen i mužův zbil.“ Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 373v. Ve skutečnosti se šlechtic Zikmund Řepanský zřekl již roku 1421 pikartských názorů a zemřel mezi léty 1428–1434, možná dokonce jako katolík. Jeho životní osudy a přibuzenské vztahy zmapoval Eduard Maur: Příspěvek k prosopografii duchovních táborské orientace v počátcích husitské revoluce, *TA* 9, 1999, s. 49–89 (zvláště s. 63–68). Hájek ovšem jen rozmnožil omyly své předlohy (viz *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 14, 27, 30), prozrazující souvislost i s jinými texty 16. století, například Paměťmi o bouři pražské z pera Bartoše písaře. Ty ovšem Zikmundovu činnost interpretují jinak (namnoze opačně) a vidí v něm původce okázalého vystavování svátosti oltářní. Viz *FRB*, VI, ed. J. V. Šimák, Praha 1907, s. 303–304. K tomu blíže Ota Halama: *Svatý Jan Hus. Stručný přehled projevů domácí úcty k českému mučedníku v letech 1415–1620*, Praha 2015, s. 46–47, 62.

⁵⁴ K pojmům ryzí, respektive pravý Čech (*purus Bohemus*) František Šmahel: *Idea národa v husitských Čechách*, 2., doplněné vydání, Praha 2000, s. 44–48; Pavlína Rychterová: Gens, nacio, communitas – lingua, sanguis, fides. Idea národa v českém díle Jana Husa, in: *Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství*, edd. Pavlína Rychterová – Pavel Soukup, Praha 2013, s. 75–110. Hájekovo sousloví *přirozený Čech* se ve spojení s adjektivem pravý příznačně objevuje u Viktorina Kornela ze Všehrd. Znamená zřejmě, snad ve shodě se starší definicí, etnický Čech po obou rodičích.

⁵⁵ Viz *Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones. Polemica. Epistulae*, edd. František Šmahel – Gabriel Silagi, Turnhout 2010 (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, 222), s. 213–214; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 29.

⁵⁶ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 371r.

Jak je patrné, choval Hájek pro Husa (ale svým způsobem též pro Jeronýma Pražského) jisté porozumění⁵⁷ a důsledně rozlišoval mezi jeho názory a nepřijatelnými zásadami husitských radikálů, ať již táborských, či pražských. Kromě ohledu na konzervativní kališníky, uctívajícími mistra Jana jako světce, sehrála v Hájkově hodnocení Husa roli ještě okolnost. Nejen podle jeho mínění se mistr Jan zasloužil o vydání Dekretu kutnohorského, který ukončil německou převahu na pražské univerzitě.⁵⁸ Kronikář dokonce připisuje Husovi hlavní podíl na králově „spravedlivém rozsudku“ – líčí mimo jiné, jak mistři němečtí „na mistra Jana škřípěli zuby“ –,⁵⁹ byť nemůže smlčet, že odchod německých univerzitánů Prahu těžce ekonomicky poškodil.⁶⁰ Přesto betlémský kazatel neunikne jeho kritice. Ve zjevně smyšlené epizodě, situované do zaniklé vsi Chlístov na Rakovnícku,⁶¹ upozorní

⁵⁷ To správně konstatovalo již dřívější bádání (A. Kraus: *Husitství v literatuře*, I, s. 214; J. Jakubec: *Dějiny*, I, s. 658; M. Kopecký: *Český humanismus*, s. 104; J. Podlešák: Jan Hus a Jeroným Pražský, s. 301).

⁵⁸ Ve fiktivní promluvě Jan Hus ve velké síni Karlovy koleje prezentuje roku 1408 kategorické stanovisko: „Ale poněvadž již nás jest Čechuov dosti na tento čas, i jest za spravedlivé, abychem my Čechové měli tři hlasy a Němci jeden.“ Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 365r.

⁵⁹ Tamtéž, fol. 365 r–v.

⁶⁰ Autor tu domýšlí a v zjevných hyperbolách rozvádí text druhé redakce *Starých letopisů českých*: „Po vyjití pak z Prahy týchž studentuov města Pražská jako by ovdověla, neb s nimi spolu vyšli všecky kratochvíle i užitkové. Měšťané pražští toho, co se stalo, žalostivě litovali, na mistra Jana z Husince, že on toho byl první a největší původ, velmi se hněvali, mnozí jej rozličně haněli, a to proto, neb z týchž studentuov znamenité měli užitky a byla jimi Praha velmi silna...“ Viz pro srovnání text E *Starých letopisů českých*, Národní knihovna ČR, sign. XIX C 21, fol. 53r. Zjevně přehnané a neodpovídající realitě počátku 15. století je též Hájkovo líčení starých zlatých předrevolučních časů: „Krajčí, ševci, pekaři, soukeníci, kožešníci, sladovníci, řezníci také jich užívali, neb toho času masné krámy, kdež se maso v sobotu prodává, od domu Johánkova, jinak od Králové dvoru, až přes Uhelný trh nový k kaple svatého Martina postaveny byly a ještě někdy letním časem masa se nedostávalo.“ Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 365v.

⁶¹ V rejstříku k Linkově edici je mylně uveden (pod heslem Na Chlístově) Chlístov na Prachaticku. V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (2013), s. 1321. Kontext (pán dotyčného poddaného vzápětí vezme „mistra Jana na Krakovec k svému obědu“) však jednoznačně prozrazuje, že autor měl na mysli stejnojmennou vesnici (u kostela Maří Magdaleny), v jeho době již poustku, na panství Krakovec (August Sedláček: *Místopisný slovník historický království Českého*, Praha 1909, s. 311; František Roubík: *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*, Praha 1959, s. 37; Zdeněk Boháč: *Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Pražský archidiakonát*, Praha 2001, s. 113). Podací právo ke kostelu držel skutečně Husův přívrženec a ochránce Jindřich Lefl z Lažan, který

zdejší prostý sedlák mistra Jana, že nemá hanobit papeže a kardinály, když (na rozdíl od něho) nenavštívil Řím a osobně se nepřesvědčil o jejich nábožném životě.⁶²

Nesvornost kněžstva a osudový rozkol vedoucí k narušení jednoty obecné církve představují v Hájkově výkladu třetí hlavní příčinu zrodu husitství.⁶³ V této souvislosti si dovoluji znovu obrátit pozornost ke kompozici textu, v němž při pozorném čtení odhalíme, že kronikář, obdobně jako současný historik, pracuje s takzvanými uzlovými body. Ty plní v rámci vyprávění důležitou funkci při konstruování zápletky.⁶⁴ Do uzlových bodů koncentruje autor klíčové, zlomové události, od nichž se potom odvíjejí další linie příběhu. Hájek považoval za takový uzlový bod rok 1400, kdy byl Václav IV. zbaven důstojenství římského krále a kdy, podle kronikářova tvrzení, přinesl mistr Jeroným do Prahy Wyclifovy spisy,⁶⁵ a dále pak rok 1418. V něm autor až okázale uvádí na scénu Jana Žižku.⁶⁶ Tento člověk „řádu rytířského, muž krásné postavy“ a „v válečných věcech dospělý“,⁶⁷ zahajuje svými razantními

---

betlémského kazatele ubytoval na Krakovci roku 1414, nikoliv o rok dříve, jak uvádí Hájek. V Berní rule se již tento Chlístov nepřipomíná (*Berní rula. Popis Čech r. 1654*, II, ed. Karel Doskočil, Praha 1954, s. 789), později na jeho místě zřejmě vznikla osada Kostelík (Josef Křivka: *Nové osady vzniklé na území Čech v letech 1654–1854*, Praha 1978, s. 168; *Umělecké památky Čech*, II. K–O, ed. Emanuel Poche, Praha 1978, s. 114). Ve stejné době, kdy vznikala tato studie, se chlístovskou epizodou zabýval i jiný badatel, který dospěl ke stejné identifikaci, avšak Husův pobyt na Krakovci zpochybnil s tím, že kromě pozdních textů *Starých letopisů* jej žádný jiný pramen neregistruje. Viz Jan Krško: *Pět životů Jana Husa na Krakovci*, Rakovník 2015, s. 21–24. Polemicky k tomu David Kozler: *Pobyt Jana Husa na hradě Krakovci. K novým otázkám a současnému stavu bádání*, *SMB* 8 (2016), s. 7–40. O Leflovi a jeho působení na Krakovci Viktor Pohanka: *Cesta Husova ochránce do služeb Zikmunda Lucemburského. Poznámky ke dvorské kariéře Jindřicha Lefla z Lažan*, *Historica Olomucensia* 41 (2012) (Sborník prací historických, XXIX), zvláště s. 124, 125, 129; týž: *Jindřich Lefl z Lažan. Reinterpretace jedné historické kariéry*, *HT* 19 (2015), s. 127–148.

⁶² V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 370r.

⁶³ Tamtéž, fol. 368r.

⁶⁴ Vladimír Papoušek – Dalibor Tureček: *Hledání literárních dějin*, Praha – Litomyšl 2005, s. 14–16; Hayden White: *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě 19. století*, Brno 2011, s. 21–26.

⁶⁵ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 360v–361r.

⁶⁶ Tamtéž, fol. 374r–374v.

⁶⁷ Tamtéž, fol. 374r.

kroky převratné události, které dnes souhrnně označujeme termínem husitská revoluce.⁶⁸

Jakým směrem se bude dění ubírat, předznamenává výmluvná okolnost. Žižka pobývá onen čas jako dlouhodobý host v domě novoměstského řezníka Bartla, jehož jméno bychom v pramenech marně hledali.⁶⁹ Husitský vůdce, který vzápětí rozpoutá krvavý teror proti stoupencům římské církve, symptomaticky žije u příslušníka řemesla, jež středověká společnost tradičně pokládala za nečisté, surové a plné nečestných praktik, zejména cíleného šizení zákazníků.⁷⁰ Ani Žižka v Hájkově pojetí nedorazí, navzdory šlechtickému původu, dané slovo, jež porušuje, kdykoliv si zamane.⁷¹ Jeho krutost se nezastaví ani před bezmocnými, mezi něž kronikář počítá nejen ženy a děti, ale i poddané rolníky, dobovým termínem „chudinu“.⁷² Husitský válečník se však nanejvýš spravedlivě chová ke svým bojovníkům⁷³ a pozitivně Hájek hodnotí, že Žižka měl táboreské a pikartské „neřádné přijímání“ svátosti oltářní „v veliké ošklivosti“.⁷⁴

Vévodí-li v *Kronice české* létům 1379–1419 jednoznačně postava Václava IV., pak dějinné jeviště let 1419–1424 suverénně ovládá Jan

⁶⁸ Všimněme si, že se při volbě uzlových bodů Hájek příliš neliší od moderní historiografie. Ta klade eskalaci takzvané pozdně středověké krize do doby kolem roku 1400, počátek husitství spojuje s Husovým jmenováním kazatelem v Betlémské kapli v březnu 1402 a za první událost husitské revoluce považuje zpravidla novoměstskou defenestraci 30. července 1419. Viz Ferdinand Seibt: *Zum einen neuen Begriff von der Krise des Spätmittelalters*, in: *Europa 1400. Die Krise des Spätmittelalters*, edd. Ferdinand Seibt – Winfried Eberhard, Stuttgart 1984, s. 7–23; František Šmahel: *Husitská revoluce*, I. *Doba vymknutá z kloubů*, Praha 1993; Petr Čornej: *Velké dějiny země Koruny české*, V. 1402–1377, 2., revidované vyd., Praha – Litomyšl 2010, s. 11–71). Nedivme se tomu, neboť přibližně takto vnímali dění i jeho aktéři a přímí pamětníci, jejichž mínění ovlivnilo pohled následujících věků.

⁶⁹ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 374r.

⁷⁰ P. Čornej: Kočička, s. 29–33.

⁷¹ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 390r, 397v.

⁷² Zvlášť emotivně působí Hájkova evokace zoufalství vyvolaného počínáním táboritů, kdy „lidé chudí, nebožátka, velmi sobě stajskali a hrozně nařikající plakali, mistru Janovi Husovi a mistru Jeronymovi, těm dobrým mužům nedadúc pokoje, po smrti láli, protože se skrze ně taková věc v tom království začala, proklínající jich, aby u věčném ohni na věky hořali, za to Pána Boha prosili“. Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 383r. Bez ohledu na vypjatost tohoto soudu, ilustruje citát známé a několikrát v praxi prokázané autorovo (velmi vyvinuté) sociální cítění.

⁷³ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 397r.

⁷⁴ Tamtéž, fol. 376r.

Žižka. Po jeho smrti již revoluční husitství alespoň v Hájkově podání, postrádá srovnatelnou figuru (Prokopa Holého si autor, stejně jako jeho zdroje, nejednou plete se sirotčím duchovním správcem Prokúp-kem)⁷⁵ a mění se v mírně beletrizovanou parafrázi zpráv přejímaných hlavně ze *Starých letopisů českých*.⁷⁶ Máme tak v rukou další důkaz, že Hájek dějiny s chutí personifikoval, především tam, kde mu prameny, včetně ústní tradice, otvíraly prostor k „obžerné“ fabulaci, v níž rozvíjel dávná topoi a popouštěl uzdu své obrazotvornosti. Hájkův Václav IV. i Žižka jsou z autorského i čtenářského hlediska vděčné postavy. Obě v sobě spojují vznešenost i nízkost, bezprávné počínání se svérázným citem pro spravedlnost a především hororovou krutost s groteskností a komikou.⁷⁷

Nezdárný král i obávaný vojevůdce, jakkoliv lidé popírající v praxi pravidla křesťanského života, se vyznačují i osobitým smyslem pro humor, který na druhé straně chybí Husovi. Je to ovšem humor leckdy cynický a v Žižkově případě i vojácky drsný. Jako pars pro toto uvádím jediný příklad. Když si Žižkovi „drábi“ stěžují, že musí táhnout v noci, poněvadž jejich slepý hejtman má „noc jako den“, vydává vojevůdce rozkaz zapálit Městec Králové, aby bojovníci lépe viděli na cestu.⁷⁸ Není divu, že Hájkovy portréty Václava IV. a Jana Žižky byly blízké barokní estetice a že právě barokní umělci a učenci z nich čerpali inspiraci pro děs a odpor budící zpodobení arcilotrů, jimž nebylo v českých dějinách rovno. Obtížně se však s tímto temným pojetím smiřovali Hájkovi kališníci čtenáři. Daniela Adama z Veleslavína dokonce *Kronika česká* vyprovokovala k vášnivě obraně krále Václava.⁷⁹

⁷⁵ Například již k roku 1425 (tamtéž, fol. 401v) a ještě výrazněji v roce 1429, kde říká: „Ale někteří, jako Koudelník a Holý Prokúopek i kněz Prokop, hajtmané [...]“ Viz tamtéž, fol. 405r.

⁷⁶ Alena M. Černá: B texty Starých letopisů českých, *HT* 18 (2013), s. 37–67.

⁷⁷ Podle Hájka utrpěl Žižka v březnu 1420 u Sudoměře těžkou porážku a život si zachoval jen včasným útekem a především díky rychlému koni. Když se ocitl v lesích, pustil koně a „pěšky do hor pospíšil.“ Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 377v. Rytiř Žižka si v tomto případě nepočíná zrovna statečně a rozhodně nevzbuzuje u vnímavého čtenáře či posluchače hrůzu, spíše vyvolá na jeho tváři pobavený úsměv.

⁷⁸ Tamtéž, fol. 399v.

⁷⁹ „O králi Václavovi, synu Karlovu, mnohem hanebněji píší Silvius a jiní kronikáři němečtí. Nebo jmenují ho lenivým, nedbalcem, ožralcem, o dobré víno více než o Království pečujícím, smilníkem, cizoložníkem, ukrutným tyranem, kterýž ustavičně měl při sobě kata,

Dosavadní bádání již dostatečně prokázalo, jak dalece Hájek ve vyprávění o událostech let 1419–1421 zužitkoval kroniku husitského mistra Vavřince z Březové,⁸⁰ jehož obrazu první revoluční fáze se moderní historiografie přidržuje dosud. Kdysi jsem si dal práci a spočítal, že prvních devětadvacet měsíců zaujímá ve vědeckých syntézách věnovaných husitské revoluci, vymezené léty 1419–1436, největší prostor. U Palackého je to 37 % textu, u Tomka 30 %, u Rudolfa Urbánka 30 %, u F. M. Bartoše 42 %, u Františka Šmahela 33 % a u Petra Čorneje 32 %. Mistr Vávra ovšem obloudil jako prvního Václava Hájka, v jehož *Kronice české* zabírá sledovaný úsek rovněž 32 %.⁸¹ Chci tím jen doložit platnost fenoménu zvaného „dlouhé trvání“ i v historiografii a souběžně naznačit, jak hluboko je dnešní dějepisectví (a nejen české) zakleto v tradičním nazírání.

Pro táborské i pražské radikály a zejména pikarty, za jejichž představitele v hlavním městě neprávem považuje žvanila Jana Želivského,⁸²

---

kmotra svého, a časem z ledajakéhoš podezření bez vyslyšení nevinné lidi odpravovati dal. To o něm a mnohem více i Hájek náš s obzvláštní chutí obšírně připomíná. Ale u mne se snáší, že mu křivdu dělají, a více než mnozí rádi chtěli, měl k tomu příčinu, že se nejedni z panuov českých s králem Zikmundem, bratrem jeho, proti němu puntovali, bouřky v zemi tropili a s ním se jímali i vězeli...“ Viz Daniel Adam z Veleslavína: Předmluva k edici Kroniky dvě o založení země české a prvních obyvatelích jejích, in: *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů. Studie k završení knižní tvorby Mistra Daniela Adama z Veleslavína 18. 10. 1599*, ed. Miriam Bohatcová, Praha 2005, s. 227–264 (zde s. 237). Ani tato, ba ani jiné obrany krále Václava nezměnily převažující dějinné povědomí, nadále podmíněné hodnocením panovníka v díle Václava Hájka i jeho předchůdců a pokračovatelů. I v moderní historiografii se pokusy změnit tuto „černou“ pověst nesetkávají zatím s odpovídající odezvou. Jinak Petra Roscheck: König Wenzel IV. – Opfer einer schwarzen Legende und ihre Strahlkraft, in: *Regionen Europas – Europa der Regionen. Festschrift für Kurt – Ulrich Jäschke zum 65. Geburtstag*, edd. Peter Thorau – Sabine Penth – Rüdiger Fuchs, Köln 2003, s. 207–229; Ivan Hlaváček: Václav IV., in: *Čeští králové*, edd. Marie Ryantová – Petr Vorel, Praha – Litomyšl 2008, s. 209–221; týž: *Höfe – Residenzen – Itinerare*, Praha 2011, s. 57–84; týž: Nevděčné nástupnictví Václava IV., in: *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, edd. František Šmahel – Lenka Bobková, Praha 2012, s. 633–642; Robert Novotný: Spor Václava IV. s panstvím, in: tamtéž, s. 664–674; Pavel Soukup: Václav IV. a reformní hnutí, in: tamtéž, s. 688–701.

⁸⁰ J. Podlešák: Husitská kronika, s. 81–85.

⁸¹ Petr Čornej: Vavřincova vyliďněná Praha, *Česká literatura* 52 (2004), s. 293–323 (zde s. 296).

⁸² Želivského, říká kronikář, mnozí lidé vychvalovali, „ač v něm nebylo umění, toliko sama všetečná výmluvnost. Někteří pak méně moudří jeho žvání a bouření slyšíce pravili, že chtí vedle té jeho řeči své statky i svá hrdla složit.“ Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika*

usurpujícího si „královské duostojenství“,⁸³ nemá Hájek ani nejmenší pochopení či slovo omluvy. Jsou to v jeho očích „morděři“ i „křesťanské krve vylévači a zhoubcí české země“,⁸⁴ hrozící ji uvrhnout do trvalé anarchie, zdůvodňované Žižkovým výrokiem (přejatým od Enea Silvia Piccolominiho), že „lidu svobodnému krále míti nenáleží“. ⁸⁵ Táboritskou zvrhlost podtrhuje též zvyk vesele si prozpěvovat po vyvraždění (zpravidla upálení) řeholníků, katolických kněží i jiných mučedníků „správně“ víry chorál *Kdož jste boží bojovníci* a odjinud nedoloženou skladbu *Nuž, mniškové, poskakujte*.⁸⁶ Notují si ovšem i pražští radikálové, a to emblematické písně oblíbené, jak známo, ještě v autorově současnosti,⁸⁷ především *V naději boží mistr Hus Jan, Dítky mladé i staré a Věrní křesťané, silně doufajme*.⁸⁸

Zároveň Hájek latentně, leč vytrvale polemizuje s kališnickou hagiografií, spatřující v obětech katolického násilí martyry, odměněné věčným životem v nebeském království. Kde jen může, přibásní si ke zprávám Vavřince z Březové a *Starých letopisů*, proč se popraveným či mučeným husitům dostalo zaslouženého trestu. Tak je pražský měšťan Jan Krása usmrcen ve Vratislavi proto, že veřejně obvinil krále

---

česká (1541), fol. 378r. Zajímavé je užití slova *žvání*, tj. tlachání, pro Želivského kázání. Koresponduje s přízvisky radikálních tábořských kněží Martina Húsky, řečeno Loquis (tj. mluvka), a Petra, známého pod jménem Kániš (tj. zřejmě tlachal, žvanil), odvozeného od slovesa *kanit*. Petr sám sebe tímto přízviskem neoznačoval, podobně Húška nikdy neužíval přízvisko Loquis. K tomu Eduard Maur: Dva příspěvky k prosopografii tábořského kléru, in: *Vindemia. Sborník k 60. narozeninám Ivana Martinovského*, edd. Lenka Bobková – Kristina Kaiserová, Ústí nad Labem 1997, s. 25–27.

⁸³ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 378r, 397v.

⁸⁴ Tamtéž, fol. 397v.

⁸⁵ Tamtéž, fol. 398v.

⁸⁶ Tamtéž, fol. 382v, 385r, 389r.

⁸⁷ Píseň *Nuž, mniškové, poskakujte* evidoval na základě Hájkovy kroniky Zdeněk Nejedlý: *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských*, Praha 1913, s. 273. Týž badatel označil písně *Dítky mladé i staré* a *Věrní křesťané, silně doufajme* za dílka tábořského původu (tamtéž, s. 225–228, 233–236). Posledně uvedenou píseň z jazykového hlediska analyzovala Milada Homolková: Píseň *Věrní křesťané* v Jenském kodexu, in: *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbřlohorské kultury Čech a Moravy*, edd. Kateřina Horníčková – Michal Šroněk, Praha 2014, s. 103–115. Je zajímavé, že přímý doklad o zpěvu chorálu *Ktož jsú boží bojovníci* v letech husitské revoluce postrádáme. O tom Emil Pražák: *Ktož jsú boží bojovníci*, *Strahovská knihovna* 4 (1969), s. 5–13 (přetištěno v souboru autorových studií *Stati o české středověké literatuře*, Praha 1996, s. 154–163).

⁸⁸ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 385r.

Zikmunda z věrolomnosti a upálení Jana Husa.⁸⁹ Tábořský kněz Petr Hromádka zase skončí na hranici, neboť „řád v jiztbách kněží páli“,⁹⁰ a kněze Bártu ubijí u města Mostu Němci poté, co vrhne prchajícím pražským husitům pod nohy monstranci s tělem božím.⁹¹ Motivace všech husitských radikálů k zápasu, který rozpoutali, je veskrze nízká a ryze materiální. Ačkoliv se zaklínají božím zákonem, ve skutečnosti jim jde pouze o loupení a osobní obohacení.⁹² Proti idealizaci husitských radikálů vyrukoval Hájek s ostrým odsudkem, plnícím zjevné aktuální poslání.

Výčet bludů, jež kronikář husitským radikálům vytýká (neúcta k svátosti oltářní i ostatkům svatých, časté přijímání, remanence, odmítání ušní zpovědi i posledního pomazání, sloužení mše bez ornátu i mimo kostel, zavádění češtiny jako liturgického jazyka a tvrzení o neužitečnosti řeholníků),⁹³ se v mnoha ohledech kryje s názory, jež v první polovině 16. století prosazovali radikální kališníci, jednota bratrská, luteráni či takzvaní lidoví reformátoři, byť se pochopitelně v jednotlivých aspektech různili. Z Hájkova pohledu byly tyto praktiky zcela nepřijatelné, protože odporovaly církevní tradici a prohlubovaly náboženský rozkol křesťanstva. U hluboce věřícího a umělecky citlivého člověka posílilo odpor proti radikálně reformním a reformačním tendencím nepochybně i jejich obrazoborecké zaměření. Ještě po staletích vnímá čtenář s pochopením kronikářův povzdech: „Tabule pak veliké a malování rozličná po stěnách, a zvláště obraz umučení Pána Ježíše, bili kamením, huoře než židé naň plijíce, a mnohým oštípy a sudlicemi oči vybodli, jakož to i dnes ještě po stěnách muož každý znamenati.

⁸⁹ Tamtéž, fol. 377v.

⁹⁰ Tamtéž, fol. 386v.

⁹¹ Tamtéž, fol. 395v.

⁹² Kněz Valentin se přidává k táboritům, aby se „z lidských statkuov loupežem zbohatil“, pražští husité pak propustí zajaté jeptišky, když zjistí, že „žádných peněz ani klenotuov při sobě nemaj“. Viz tamtéž, fol. 386v, 389v.

⁹³ Například tamtéž, fol. 371v, 376r, 381r, 386r, 388r–v, 389v, 402r a na mnoha jiných místech. Mimořádně působná je fiktivní epizoda, plnící funkci exempla, která se jeden z tábořských bratří veřejně vyzpovídal z nevěry a uvedl i jméno vdané ženy, s níž zhřešil. Tábořský hejtman (nikoliv kněz!) nato veřejnou zpověď ve svém vojsku zakázal. Viz tamtéž, fol. 402r.

Kamenným pak obrazuom, kterýchž odnésti nemohli, bili nosy, tváři, očí vytloukli, aby na ně nehleděly.⁹⁴

Srovnání, z něhož husitští radikálové a extremisté vycházejí hůře než židé, odkazuje k dalšímu důležitému znaku, jímž se Hájkův text hlásí k tradici středověké historiografie. Mám tu na mysli odsudek heretiků a jiných narušitelů Bohem ustanoveného řádu (ordo) i odvěkých pořádků. V tehdejší dialektickém pojetí dějin, v nichž o vládu nad světem svádějí zápas civitas Dei a civitas diaboli, připadá kacířům, apostatům, rouhačům a rebelům role ďábových vyslanců či Antikristových exponentů. Celé křesťanstvo se proto před nimi musí mít na pozoru, odhalovat i potírat jejich názory a v případě nezbytí proti nim zasáhnout. S „podzimem středověku“ a silícím společenským neklidem se tato tendence stále více prosazovala v dobovém myšlení, a tudíž také v dějepisectví.⁹⁵ V Hájkově době ji ovšem nahradila řevnivost mezi jednotlivými křesťanskými konfesemi. Pokud kališníci radikálové setrvávají na svých mylných pozicích a narušují jednotu víry i stabilitu Českého království, pak, čteme mezi řádky *Kroniky české*, nepatří mezi opravdové křesťany a poškozují zájmy i pověst českého státu a jeho obyvatel.

Vyhroceně kritický postoj vůči husitským radikálům, ale v žádném případě neznamenal, že se Hájek negativně vymezoval vůči všem kališníkům. Umírnění utrakvisté mu nevadili. Zaujímal k nim v zásadě tolerantní vztah a nejednou v pozoruhodné epizodě akcentoval fakt, že leckdy trpěli excesy svých souvěrců podobně jako katolíci. Jako ilustrativní příklad může sloužit kauza nymburského kališnického kněze Jiřího, známá ve stručné podobě ze *Starých letopisů českých*.⁹⁶ Hájek, který kněze uvádí s přízviskem Rohovlad, zajímavý příběh obohatil o smyšlený dialog s tábořským hejtmanem Bzdinkou, jenž kněze spolu s (historicky doloženým) kaplanem Klimentem přikáže upálit kvůli obhajobě ušní zpovědi a pomazání svatým olejem.⁹⁷ Autor tu zřejmě

⁹⁴ Tamtéž, fol. 367r.

⁹⁵ František Graus: Funktionen der mittelalterlichen Geschichtsschreibung, in: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im späten Mittelalter*, ed. Hans Patze, Sigmaringen 1987 (Vorträge und Forschungen 31), s. 11–55 (zde s. 32–33).

⁹⁶ *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 48.

⁹⁷ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 401v.

těžil i z nymburské tradice.⁹⁸ Uvádí totiž, že exekuce byla vykonána před Labskou branou a že zdejší obyvatelé považovali oba popravené za svaté a jejich mučednictví dokládali zázraky, mimo jiné i skutečností, že na místě tragické události „až do dnešního dne žádná tráva ani nic ruosti nechce“.⁹⁹ Více zásluh i zázraků v rámci boje proti radikálům však přece jen připisuje katolické straně.¹⁰⁰

Je to naprosto logické, poněvadž autor líčí revoluční období především jako domácí (dnes bychom řekli občanskou) válku, v níž tíhu zápasu proti husitům radikální orientace nesli na svých bedrech téměř výhradně čeští katolíci. Shodnou tendenci nalezneme již v latinsky psané a k roku 1443 dovedené kronice katolického šlechtice Bartoška z Drahonice,¹⁰¹ jehož spis Hájek neznal. Zásahům zahraničních intervencí nepřipisují Bartošek s Hájkem větší důležitost, nepochybně u vědomí jejich neslavných konců a hlavně proto, že přicházely převážně z německých oblastí.¹⁰² Hájek jde ovšem podstatně dále než Barto-

⁹⁸ Není to jediný doklad využití lokální paměti na pohnuté husitské časy. Právě s Nymburkem se pojí další doklad, památka na ubití Hynka z Poděbrad, strýce pozdějšího „husitského“ krále, v říjnu 1426: „Jakož pak ještě kříž na kameni v též bráně na znamení toho skutku vytesaný ukazuje se.“ Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 403r. Shodou okolností hned vzápětí následuje zpráva o podmanění města Stříbra husitským šlechticem Přibíkem z Klenové, který podle Stříbrských „měl tak veliký a hrozný meč“, že dosáhl „od jedné brány k druhé.“ Viz tamtéž, fol. 403r. Toto podání se udrželo po staletí a s potěšením je parafrázují i současní seriózní historikové, například Jiří Jánský: Rytíř Přibík Klenovský z Klenového (1416–1465), „bohátýr neodolatelný“ a „Jidáš táborů“, *Klenová. Sborník prací z historie a dějin umění* 3 (2004), s. 51–167 (zde s. 60). Do třetice pak uvádím údaj, jak táborští bojovníci na zámku v Tachově „vzali veliké dělo, kteréž slove Chmelík, kteréž i podnes mají v městě Hradišti na hoře Tábor“. Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 403v. Pro úplnost se sluší dodat, že proslulá bombardace na svém místě dlouho nezůstala. V roce 1547 po porážce povstání proti Ferdinandovi I. ji město Tábor muselo vydat v rámci konfiskace palné výzbroje vítěznému panovníkovi, roku 1564 byla roztavena a posloužila litci Tomáši Jarošovi k zhotovení dodnes existující Zpívající fontány, umístěné v blízkosti pražského Královského letohrádku. Blíže Rudolf Tecl: Palná výzbroj města Tábora v 15. a v první polovině 16. století, *HT* 16 (2009), s. 343–347 (zde s. 344).

⁹⁹ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 401v.

¹⁰⁰ Jedním z nejznámějších zázraků, který převzaly mnohé pozdější práce, je vysvobození zajatých kartuziánů z vězení pražských husitů (tamtéž, fol. 375r–375v), ač událost sama proběhla jinak, jak víme z detailního líčení přímého aktéra, který spolu s ostatními mnichy našel azyl v cisterciáckém klášteře v Sedlci u Kutné Hory. Viz *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges von Jahre 1419 an*, I, ed. Franz Palacký, Prag 1873, s. 3–11.

¹⁰¹ *FRB*, V, s. 389–628.

¹⁰² O Bartoškově českém národním citění P. Čornej: *Rozhled*, s. 104–105.

šek¹⁰³ a například krach páté kruciáty u Domažlic v létě 1431 se v jeho podání mění v zápas mezi Čechy, byť jejich údernou sílu tvořili husitští radikálové, a Němci. S nepokrytou radostí poté vypráví, jak „všickni Čechové“ se na Němce „valili“ a jak „strach“ prchajícím „Němcuom křídla dával.“¹⁰⁴ Pouze do určité míry naladila kronikářova slova starší předloha,¹⁰⁵ rozhodující tu bylo jeho vypjatě české a tvrdě protiněmecské cítění.¹⁰⁶

Úplnému rozvratu země, v níž řáděním „sršatých“ táborů¹⁰⁷ a sirotků trpí zejména „chudí lidé“, tedy vesničtí poddaní, učiní přítrž až české stavy, konkrétně „páni zemští“ a „města pražská“, v Hájkově chápání oprávnění političtí reprezentanti Českého království. Jejich zásluhou je připravena dohoda s basilejským koncilem, spočívající v povolení laického kalicha Čechům i Moravanům a v obnovení jednoty s křesťanskou církví. Proti narovnání se postaví pražští i táborští duchovní, kteří „chtěli se hádati“,¹⁰⁸ leč bitva u Lipan i rázné vystoupení zemského správce Alše Vřeštovského, pohrozivšího nesvorným kněžím utopením,¹⁰⁹ jejich odpor alespoň načas zlomí. Nyní již nic nebrání, aby se rozdělené království, které podle Ježíšova výroku „pustne“ (Mt 12,25; L 11,17), sjednotilo, znovu nastolilo řád i pořádek (v dobové terminologii *obecné dobré*)¹¹⁰ a přijalo za svého legitimního panovníka Zikmunda

¹⁰³ FRB, V, s. 604.

¹⁰⁴ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 406r.

¹⁰⁵ *Staré letopisy české (Texty nejstarší vrstvy)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Kłosová, Praha 2003 (FRB – Series nova, II), s. 43, 45.

¹⁰⁶ Podrobně o vnímání „bitvy“ u Domažlic jako česko-německého konfliktu v 15. století i v následujících dobách (též s využitím Hájkovy kroniky) Eduard Maur: *Paměť hor: Šumava – Říp – Blaník – Hostýn – Radhošť*, Praha 2006, s. 151–174; týž: Porážka křižáků u Domažlic roku 1431 jako místo paměti, in: *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, edd. Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdaléna Pokorná, Praha 2011, s. 424–440.

¹⁰⁷ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 378r.

¹⁰⁸ Tamtéž, fol. 406v.

¹⁰⁹ Tamtéž, fol. 408r.

¹¹⁰ K vymezení a chápání pojmů *řád*, *pořádek* a *obecné dobré* v české společnosti 15. století existuje poměrně slušná vědecká literatura. Viz Igor Němec a kol.: *Slova a dějiny*, Praha 1980, s. 233–244; Winfried Eberhard: „Bonum commune“ v konkurenci mezi monarchickou vládou a stavovskou společností, *ČČH* 102 (2004), s. 449–474; Petr Čornej: Vzbúrenie, búrka, búrka a husitská revoluce, in: *Heresis seminaria*, s. 111–137 (zvláště s. 122–127).

Lucemburského.¹¹¹ Katolický kněz Hájek se v těchto pasážích profiluje jako stoupenec supremace světské moci nad mocí duchovní, vědom si i z vlastní zkušenosti, že ideologové se spolu nikdy nedomluví.

Husitská historie však v Hájkově podání nekončí happy endem, vlastně vůbec nekončí, neboť plynule pokračuje do autorovy současnosti. Základ politické a náboženské stability v českém státě kronikář vidí jak v zápisech císaře Zikmunda českým stavům a pražským městům z let 1435 a 1436,¹¹² tak zejména v kompaktátech,¹¹³ která, hrdě proklamuje Hájek, v platnosti „zůstávají až do tohoto času“.¹¹⁴ Jenže právě o výklad kompaktát se strhly vášnivé debaty mezi důslednými husity a koncilem i mezi konzervativními a radikálními utrakvisty. Hájkovy sympatie tu náleží kališnickým konzervativcům, kteří respektovali kompaktáta v podobě schválené basilejským synodem a odmítali dodatky, jež se do nich marně snažili prosadit radikální husité v souladu s převažující kališnickou praxí (přijímání sub utraque specie jako podmínka spase-ní, podávání eucharistie dětem v „nerozumných“ letech, česká mše).

Autor *Kroniky české* měl pro své stanovisko zásadní důvody. Předně kompaktáta chápal jako záruku jednoty všech příslušníků české společnosti s obecnou, tj. římskou, církví a zároveň jako pojistku proti rozštěpení křesťanstva, s nímž přicházela reformace. To je tradiční středověký pohled, odkazující k známému výroku sv. Augustina, že mimo rámec obecné církve nelze dosáhnout spasení. Druhý důvod tkvěl, aspoň podle mého přesvědčení, v osobnostní sféře. Chápal-li Hájek kališnickou církev jako integrální složku církve obecné, potom se ze svého hlediska přestupem od utrakvismu ke katolicismu nedopustil konverze, nýbrž

¹¹¹ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 408v–409r.

¹¹² Tamtéž, fol. 408v–409r.

¹¹³ Pro pochopení Hájkovy stanoviska je zásadní jeho formulace o kompaktátech, která byla „Čechuom“ vydána a v nichž stojí „že se Čechuom toho puojuje mocí konciliu, aby přijímali pod dvojím způsobem svátost velebnou, tělo a krev Krista Pána, a ti všickni, kteříž zachovávají všechny řády křesťanské a ve všem se srovnávají s církví svatú, tak přijímajíce, že sú první synové církve svaté, jakož o tom o všem v týchž listech a kompaktátích obšírněji nalézá se...“ Viz tamtéž, fol. 407r. Ke kompaktátům nověji zejména Josef Macek: *Osudy kompaktát v jagellonském věku*, in: *Jihlava a Basilejská kompaktáta 26.–28. června 1991. Sborník příspěvků z mezinárodního sympozia k 555. výročí přijetí Basilejských kompaktát*, Jihlava 1992, s. 193–202; týž: *Víra a zbožnost*, s. 41–52; František Šmahel: *Basilejská kompaktáta*, Praha 2011.

¹¹⁴ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 407r.

de iure po celý život zůstal věrným údem jednotné církve. Apostatou byl pouze v očích nesmiřitelných utrakvistů.¹¹⁵

Z tohoto nazírání pramení kronikářova interpretace takzvaného poděbradského věku. Rovněž tentokrát, stejně jako v případě počátků husitství, jsou nositeli dějinného dramatu dvě postavy – ambiciózní a pyšný Jiří Poděbradský¹¹⁶ a jeho duchovní rádce, volený pražský arcibiskup Jan Rokycana, představitel důsledného kališnického proudu, usilujícího o nastolení utrakvistické teokracie. Zatímco s Poděbradem, kolísajícím mezi kališnictvím a touhou po osobním i rodovém vzestupu, by bylo možné nalézt kompromis, jeho zlý našeptavač Rokycana nic takového nepřipustí.¹¹⁷ Je to on, kdo prosadí při královské volbě na český trůn „přirozeného Čecha“,¹¹⁸ je to on, kdo ponouká „husitského“ krále, aby zjal papežského diplomata Fantina,¹¹⁹ a je to on, kdo lpěním na nesmyslných požadavcích (například na spasitelnosti kalicha) brání rozumné dohodě s papežem,¹²⁰ jehož Hájek hájí, seč může. Ve vlastním zájmu i v zájmu českých katolíků a konzervativních utrakvistů kronikář dokonce zamlčuje, že Pius II. prohlásil kompaktáta za zrušená a požadoval prý pouze, „aby jediné tak byla držána, jakž sú vydána“.¹²¹ Jinak by kronikář popřel svou stěžejní tezi o jejich platnosti.

Není to ovšem jediný do očí bijící případ, kdy Hájek překroutil dějiny. Zcela ignoroval i olomouckou volbu Matyáše Korvína českým panovníkem. Uherského vládce, vyvýšeného katolickou opozicí

¹¹⁵ „Apostatou“ nazvali Hájka roku 1541 staroměstští a novoměstští kališníci v obavě, že Kronika česká bude hanobit pražská města a stranu podobojí (Josef Jireček: *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku ve způsobě slovníka životopisného a knihoslovného*, I. A – L, Praha 1875, s. 220; V. Flajšhans: Úvod, s. III, XII).

¹¹⁶ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 424r.

¹¹⁷ Této Hájkovy interpretace si dobře povšiml už J. B. Čapek: *Jiří z Poděbrad v české literatuře*, Praha 1940, s. 25.

¹¹⁸ Z Hájkových slov o Poděbradově volbě však přímo číší hrdost, že se konala na Staroměstské radnici a že se jí zúčastnili páni, rytířstvo a zejména „Pražané a z některých měst poslové...“ Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 435r.

¹¹⁹ Rozhňevanému králi mistr Rokycana něco „v ucho pošeptal“ a Jiří „kázal tu hned toho posla jíti a vézti do vězení na Poděbrady a tam jemu divné a vymyšlené posměchy činili dvořané královští, papeži se rouhající“. Viz tamtéž, fol. 438v.

¹²⁰ Rokycana apeluje na Poděbrada: „Ale milý králi! To-liž jest řád křesťanský, přijímati pod jednu zpuosobů? Však jest to neřád, ale přijímati pod obojím zpuosobem to jest řád křesťanský, a tak ty řád křesťanský držíš a ten jejich neřád kazíš.“ Viz tamtéž, fol. 440v.

¹²¹ Tamtéž, fol. 438v.

k českému královskému důstojenství, katolický autor do galerie českých vládců vůbec nepočítá. Důvod je nabíledni. Na rozdíl od Poděbrada nezvolilo Matyáše celé české stavovské spektrum, přičemž zvlášť citelná byla absence pražských měst,¹²² jejichž politické zájmy Hájek v textu své práce systematicky bránil. Na vzodorokrálově hlavě navíc nikdy nespočinula svatováclavská koruna, což oslabovalo Matyášovu legitimitu. O to radostněji hodnotil autor kutnohorský náboženský mír, přinášející v březnu 1485 naději na trvalý vzájemný respekt mezi katolíky a kališníky, a tím i politickou a náboženskou stabilitu Českého království.¹²³

Tuto vůdčí ideu Hájek znovu zdůraznil při hodnocení známé Svatováclavské smlouvy, která na podzim 1517 ukončila vleklé spory mezi královskými městy a šlechtou. Nikde nezmínil úlohu starého a moudrého Viléma z Pernštejna, zato vyzdvihl účast „Pražanuov“ a jejich apel, aby se čeští stavové, „poněvadž sú jednoho jazyku všickni,“ smluvili „v dobrém pokoji jednosvorně, a to sami bez cizozemcuov“.¹²⁴ Vzrušená národní nota, charakteristická pro husitskou Prahu i českou šlechtu a sahající svými kořeny do předhusitských časů, je pro Hájka typická. Kdo ji nevidí či bagatelizuje, dopouští se zásadní chyby. Víím, že si postmoderní mainstream samotný pojem *národ* oškliví v pocho-pitelné reakci na rasismus, nacismus i v zájmu globalizujícího se světa. Hájková *Kronika česká* nás však opětovně přesvědčuje, že si český národ nevymyslel František Palacký a přirozeněprávní pojetí národa tu fak-ticky existovalo dávno před obrozenci.

*

Přehledný výklad o Hájkově pojetí husitství by nebyl úplný, kdyby se podrobněji nedotkl komplikovaných vztahů mezi fikcí a dějinnou realitou, respektive mezi politicko-náboženskou aktualizací, alegorií a fikcí, obecně pokládanými za charakteristické komponenty kronikářova textu. Ve sledovaném časovém úseku lze tyto vztahy asi nejlépe demonstrovat i analyzovat na autorově podání Václava IV., nechybí

¹²² K Matyášově olomoucké volbě českým králem Antonín Kalous: *Matyáš Korvín (1443–1490), uherský a český král*, České Budějovice 2009, s. 135–139.

¹²³ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 443r.

¹²⁴ Tamtéž, fol. 469r.

však, jak víme, ani při líčení revolučního husitství a poděbradské epochy. Hájkova potřeba zaplňovat fiktivními příběhy a postavami „bílá místa“ nebyla v těchto pasážích tak silná jako na foliích věnovaných ranému středověku, nicméně ji není možné přehlédnout. Tím více vyniká její aktualizační rozměr.

Je tomu tak i ve vyprávění o dvou novoměstských radních, zvonaři Brychtovi a Jarošovi z domu U Stříbrné hvězdy, státých prý před Novoměstskou radnicí odvetou za usmrčení Jana Želivského a jeho přívrženců.¹²⁵ Ani jedno z těchto jmen se nevyskytuje v příslušných městských knihách a chybí též v pramenech narativní povahy, nehledě na skutečnost, že dům U Stříbrné hvězdy bychom na Novém Městě marně hledali (jiné objekty s hvězdou jako domovním znamením nepřicházejí v úvahu).¹²⁶ Hájek si obě postavy vymyslel patrně proto, aby ukázal, že i v novoměstském prostředí žili lidé, kteří nepodlehli Želivského agitaci, veřejně se proti tyranskému kazateli postavili a svou odvahu zaplatili životem.¹²⁷ V této souvislosti neváhal vložit do úst fiktivních hrdinů kritický výrok adresovaný Želivskému: „Tento mnich nic dobrého v těchto obcích nepuosobí.“¹²⁸

Poněkud odlišná je záležitost s novoměstským koželuhem Maříkem, popraveným v srpnu 1419 kvůli rouhání a zneuctění kněžského

¹²⁵ Tamtéž, fol. 398r.

¹²⁶ S příslušným textem *Starých letopisů*, z nichž i v tomto případě čerpal, si Hájek příliš velkou práci nedal. Špatně například přečetl jméno jednoho z popravených staroměstských konšelů. Místo „Prokopa, jenž měl příjímí Vidoušek,“ má správně být Prokop Jidášek. Viz tamtéž, fol. 398r.

¹²⁷ Možnost, že šlo o reálné novoměstské konšely, poněkud překvapivě připouští jinak vždy obezřetný Bohdan Bohdan Zilyskyj: Praha ve stínu Jana Želivského. Glosy k monografii Boženy Kopiczkové, *Pražský sborník historický* 25 (1992), s. 29–39 (zde s. 37). Jméno Jaroška od Stříbrné hvězdy nápadně připomíná fiktivní staroměstské konšely Jana Hejtmánka z domu U Bílého medvěda a Jiřka z domu U zlaté husy, popravené roku 1385 (k radosti pražských Němců a k pohaně zdejších Čechů) na příkaz Václava IV. pod vyšehradským praporem. Viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 354r. Domy U Bílého medvěda (č. p. 579b na Ovocném trhu) a U Zlaté husy (č. p. 22 v ulici U Radnice) na Starém Městě sice stály (L. Petrářová: *Domovní znamení staré Prahy*, s. 237, 253), mezi jejich majiteli (a ani mezi konšely) se jména údajně popravených neobjevují. Vše nasvědčuje tomu, že kronikář zaměnil jejich popravu s popravou měšťanů Jana Ortlova, řečeného Domšík, a Češka kraječe, exponentů české strany, státých na příkaz německých staroměstských konšelů roku 1413. K tomu Jaroslav Mezník: *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 172–173.

¹²⁸ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 398r.

stavu.¹²⁹ Texty 15. století neznají jméno provinilce, popisují pouze jeho skutek a evidují následnou popravu.¹³⁰ Hájek řeč své předlohy rozvedl (výtržník, oblečený do mešního roucha, drží v ruce kalich a přitom poskakuje, tancuje a rozličně kejkluje), což však neznamená, že pro rouhačovo jméno sáhl do své bezedné fantazie. Jakýsi koželuh (respektive jirchář) Mařík skutečně žil na Novém Městě, kde se již po roce 1419 nepřipomíná.¹³¹ Může sice jít o náhodu, avšak není vyloučeno, že tu Hájek čerpal z neznámého písemného pramene, eventuálně z ústní tradice.¹³²

V obdobné situaci se historik ocitá při rozboru pasáže o marném obléhání Plzně táborskými a pražskými husity v předjaří roku 1421. Nad husitskými hejtmany (Jíra Strádal, Martin Snět a Jan Rohlík) zprvu mávne rukou a prohlásí je za fiktivní osoby s příznakovými jmény, vytvořenými autorem a vypovídajícími o jejich prostém původu a negativních vlastnostech.¹³³ Badatelské sebevědomí však při detailním průzkumu rychle poklesne, i když člověk vyloučí záměnu s táborským knězem Václavem Rohlíkem.¹³⁴ Nahlédnutí do pramenů pražské provenience totiž prozradí, že ve staroměstské Platnéřské ulici

¹²⁹ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 375r.

¹³⁰ Případ zaznamenal dobře informovaný katolický autor, žel anonymní. Jeho relace o událostech roku 1419 (později nazvaná *De origine Taboritarum et morte regis Wenceslai IV.*) patří ke stěžejním pramenům o počátcích husitské revoluce. Viz *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, I, ed. Konstantin Höfler, Wien 1856 (FRA, 1. Abteilung, Scriptorum, II), s. 534; lépe in *FRB*, VII, s. 17.

¹³¹ W. W. Tomek: *Základy*, II, s. 114; Petr Čornej: *30. 7. 1419. První pražská defenestrace. Krvavá neděle uprostřed léta*, Praha 2010, s. 152.

¹³² Záhadnější je, odkud Hájek sebral jméno jakéhosi Žibřida, jehož při útoku na Novoměstskou radnici 30. července 1419 staví po bok Žižkovi (viz V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* /1541/, fol. 374v). Žibřida jsem zatím nenalezl, nejde-li tu o osobu totožnou s jistým Silfridem, uváděným na Novém Městě v letech 1389–1391, profesí asi pekaře (W. W. Tomek: *Základy*, II, s. 60, 292).

¹³³ Postup, jímž Hájek vytvářel antroponyma, prozkoumala v pasáži od příchodu praotce Čecha do narození prvního Přemyslovce Martina Šmejkalová: Propriálně pojmenovací akt v Kronice české Václava Hájka z Libočan, in: *Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám*, edd. Petr Nejedlý – Miloslava Vajdlová – Boris Lehečka, Praha 2005, s. 355–360; též: Sociálně klasifikační funkce osobních jmen v Kronice české Václava Hájka z Libočan, in: Eva Hájková et al.: *Vlastní jméno jako prostředek sociální symboliky*, Praha 2004, s. 22–33.

¹³⁴ *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 27–28. Další údaje uvádí František Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora. Do roku 1452*, I/1, České Budějovice 1988, s. 321.

žil roku 1424 jakýsi Rohlík a o dva roky později se tu připomíná jeho ovdovělá manželka.¹³⁵

Proto se nedá dost dobře odmítnout ani jiné Hájkovo tvrzení. Podle kronikáře byl na jaře 1421 upálen v Klokotech spolu s tábořským knězem Petrem Kánišem a dalšími pikarty, popírájícími reálnou Kristovu přítomnost v svátosti oltární, také odjinud neznámý kněz Burian Štraus.¹³⁶ Jeho německé jméno ale velí k opatrnosti. Hájek si je mohl docela snadno vymyslet, aby čtenářům znovu připomněl, že nejstrašnější bludy zavlekli do Čech cizinci, především Němci.¹³⁷ Hájkovo dílo tak představuje pro husitologa, prověřujícího spolehlivost jeho údajů, dokonalou past.

Ilustruje to i známý a epicky výpravný příběh o záchraně Svatovítské katedrály na počátku června 1420. Žižka, jenž se tehdy vracel z Plzeňska, „maje toliko třicet jízdných,“ cestou z Bílé hory potěšeně sledoval destrukci břevnovského a strahovského kláštera. Svým stoupencům však vyčetl, že dosud nerozbořili chrám sv. Víta. Jejich okamžitá odpověď („... jistě věz, bratře, že dostane-liť se ten Vítek v naše ruce, žeť tu nezůstane kámen na kameni.“) hejtmana uspokojí, načež s úsměvem pokračuje „upřímo do Prahy“. Vzápětí se podle Hájka odehrál pokus pražských husitských radikálů zničit metropolitní katedrálu. Leč barbarskému činu zabránili staroměstští sladovníci v čele s Maříkem Jehňátkem, Václavem Panošem a Jiříkem Prstkem, sešikovaní pod korouhví, na níž tušíme obraz svatého Václava, tvořícího spolu s limpami (lopatičkami na obracení sladu) znamení početného cechu. Jak symbolické! Sladovníci se zemským patronem a věčným vládcem české země ve znaku zachránili katedrálu, v níž je tělo svatého Václava pohřbeno. Odpor obrazoborců zlomí Jiřík Prstek, který ze své kuše zasáhne „v bok“ Tomáše Brusinu, odmítajícího ustát v ničivém díle. Když se mezi husitskými radikály rozšíří zpráva, že Pražský hrad v noci tajně opustila královna-vdova Žofie v doprovodu Oldřicha z Rožmberka, zanechají jeho dobývání, avšak zchladí si žáhu alespoň na Malé Straně. Jimi vyslaní palíči založí oheň, který stráví všechno „Menší Město

¹³⁵ W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 50.

¹³⁶ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 389r.

¹³⁷ Štrause nenevidoval ve svém soupisu kněží tábořské orientace ani F. Šmahel a kol.: *Dějiny Tábora*, I/1, s. 314–322. Nepočítá s ním rovněž E. Maur: *Příspěvek*, s. 49–89.

Svícen s plastikou sv. Václava, umístěný ve svatováclavské kapli chrámu sv. Víta, 1532
(© Správa Pražského hradu, foto: Jan Gloc).

pražské“, včetně kláštera sv. Tomáše (mimo jiné Hájkovo kazatelské působišťe) a johanitské komendy s kostelem Panny Marie pod řetězem.¹³⁸

Celá epizoda se na první pohled jeví jako typická Hájkova smyšlenka, poskládaná z různých historických epizod a údajů, které kronikář přiřadil k jednomu datu.¹³⁹ Zde je stručná rekapitulace: Svatovítskou katedrálu uchránili před pražskými husitskými radikály kališníci šlechtici a uvážliví měšťané v červnu 1421, královna Žofie uprchla s Oldřichem z Rožmberka z Pražského hradu v noci ze 4. na 5. listopadu 1419, Malá Strana byla zničena ve dvou etapách (v listopadu 1419 a v průběhu jara 1420), k neúspěšnému obléhání a dobývání Hradu husity došlo skutečně v květnu a červnu 1420, sv. Václav je v cechovním znamení staroměstských sladovníků průkazně doložen, nicméně až v polovině 15. století, a v staroměstském prostředí se v časech husitské revoluce opravdu připomíná rodina Prstků (ovšem žádný Jiří). Jména ostatních sladovníků i Tomáše Brusiny v dochovaných pramenech absentují.¹⁴⁰

Přesto základ vyprávění nepochází z Hájkovy hlavy. Nepřímé svědectví o tom vydává monumentální svícen, umístěný ve svatováclavské kapli chrámu sv. Víta a zhotovený na objednávku cechu staroměstských sladovníků v proslulé norimberské dílně Hanse Vischera roku 1532. Je to vpravdě impozantní dílo, v němž by nepoučený člověk nynější doby svícen sotva hledal. Jeho pozornost okamžitě upoutá více než metr vysoká bronzová plastika sv. Václava, hrdě se tyčící pod baldachýnem (zakončeným vlastním svícem) a spočívající na kovovém podstavci zasazeném do masivního soklu z mramoru a pískovce. Celek dosahuje výšky bezmála tři a půl metru.¹⁴¹ Ve vztahu k Hájkově *Kronice* je však

¹³⁸ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 379r.

¹³⁹ J. Podlešák (Husitská kronika, s. 86) mluví v této souvislosti o povídce karikující husity (přesněji husitské radikály), což není příliš vzdálené od výměru fabulárního narativního historiografického textu (Z. Beneš, *Historický text*, s. 63). Sám jsem usoudil, že jde o výrazně beletrizovanou pověst (P. Čornej: Kočička, s. 96–101).

¹⁴⁰ K rodině Prstků W. W. Tomek: *Základy*, I, s. 217 (č. p. 888 v někdejší Svatokřížské ulici u dnešního hotelu Intercontinental); 197 (č. p. 774 v Sanytrově ulici, nyní Sedmnáctého listopadu); *Berní knihy Starého Města pražského (1427–1434)*, ed. Hana Pátková, Praha 1996, s. 77, 114; Archiv hlavního města Prahy, Kniha trhová Starého Města pražského (č. 90), fol. 2r (zde se roku 1437 uvádí Anna, vdova po Matěji Prstkovi).

¹⁴¹ Jiří Fajt (ed.): *Europa Jagellonica 1386–1572. Umění a kultura ve střední Evropě za vlády Jagellonců. Průvodce výstavou*, Praha 2012, s. 146–147.

nejzajímavější latinský nápis, vyrytý roku 1532 na bronzovém podstavci a oznamující, že dílo věnovali staroměstští sladovníci na památku těch, kteří osvobodili svatý chrám z rukou nepřátel.¹⁴² To, že měli na mysli své předchůdce v rámci sladovnického cechu, je mimo pochybnost. Přinejmenším dva ze čtyř cechovních předáků (Vavřinec Volovatý a Prokop Záborka, někdy zmiňovaný též jako Závorka), které nápis na svícnu jmenuje, prokazatelně žili v době, kdy Hájek epizodu o záchrane katedrály se stylistickou bravurou dramaticky ztvárnil. Mohli tedy autorovo vyprávění snadno korigovat.

Pověst o zásahu staroměstských sladovníků proti husitským obrozoborcům tak zjevně existovala ještě dříve, než vzal autor *Kroniky české* pero do ruky.¹⁴³ Zůstává jen otázkou, jak vypadala její původní podoba a co vše si Hájek přidal, aby čtenářům předložil barvitý příběh, který dosáhl obecné známosti.¹⁴⁴ Jeho ideové zaměření měnit nemusel. Kališníční předáci staroměstského sladovnického cechu sdíleli stejnou nechuť vůči ikonoklasticky naladěným husitům i jejich radikálním následovníkům jako katolický kronikář. A shodně jako on ctili platnost kompaktát, v nichž spatřovali záruku sepětí českých utrakvistů s obecnou církví, jejíž jednotu rozleptali luteráni, novokřtenci, zwingliáni i jednota bratrská. Nákladný svatováclavský svícen, který darovali metropolitnímu chrámu, zvyšoval spolu s pověstí prestiž jejich cechu

¹⁴² Cituji nikoliv podle pravidel pro přepis latinských textů, nýbrž z hlediska čtenářské srozumitelnosti, a tudíž i s rozepsáním zkratk: „Anno Domini 1532 presidentibus Procopio Zaborka, Ludwik de Zeletaw: Joanne Praziak atque Laurencio Wolowaty hoc candelabrum fraternitas braxatorum Majoris civitatis Pragensis huic sacro loco dicavit: ob memoriam liberacionis templi huius sancti: eorum industria e manu hostium erepti: laus Deo.“ Několik chybných čtení v přepisu in J. Fajt (ed.): *Europa Jagellonica*, s. 146. Lépe Antonín Podlaha – Kamil Hilbert: *Metropolitní chrám sv. Víta (Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století)*, Praha 1906, s. 276–277.

¹⁴³ Další důkaz podává model svícnu, zhotovený v norimberské dílně Hanse Vischera již kolem roku 1530 a vystavený nyní v Germanisches Nationalmuseum v Norimberku.

¹⁴⁴ V nepatrně pozměněném znění převzal epizodu z Hájkovy kroniky Bartoloměj Paprocký z Glogol: *Diadochos, id est successio. O počátku a dávnosti měst v království Českém knihy páté*, Praha 1602. s. 59–60. Při opravě svatováclavského svícnu počátkem sedmdesátých let 17. věku byl na jeho podstavec umístěn další latinský nápis, který v Hájkově duchu sděluje, že roku 1420 začali katedrálu bořit „praedones Zisciani“, byli ale zahnaní staroměstskými sladovníky a pivovarníky. Viz J. Fajt (ed.): *Europa Jagellonica*, s. 146.

a zároveň vyjadřoval nesouhlas s tendencí vtisknout kališnické církvi protestantský charakter.¹⁴⁵

Okázalá manifestace vztahu k svatému patronovi království a hlavnímu českému chrámu se odehrávala v zajímavém náboženském a politickém kontextu. To je i důvod, proč se k pověsti o záchraně Svatovítské katedrály ještě jednou vracím.¹⁴⁶ Objednávka na zhotovení skvostného svícnu a jeho umístění v svatováclavské kapli spadají do doby, kdy ve vedení kališnické církve opět získali navrch přívrženci radikálnějšího kursu. Z jejich pohledu byla kompaktáta vyhaslým dokumentem, který již neodpovídal poměrům změněným v důsledku úspěchů luterské reformace, silícího vlivu stále nepovolené jednoty bratrské i nutnosti vyrovnat se s novými podněty. Srozumitelně to naznačil sjezd kališnických stavů, jehož usnesení, přijaté v červnu 1531, žádalo, aby se členové a kněží církve podobojí drželi „zákona Páně“ a „řády poctivé aby zachovávali“.¹⁴⁷ Tato obecná formulace mezi řádky sdělovala, že boží zákon jako určující norma křesťanského života má vyšší hodnotu než dohody sjednané v minulosti mezi husity a basilejským koncillem, respektive s císařem Zikmundem. S ohledem na postoj krále Ferdinanda I. nemohlo být řečeno více. Radikální směr nicméně početní převahu v rámci kališnické církevní organizace nezískal.

I proto zápas o podobu utrakvistické církve pokračoval také v dalších letech, od roku 1536 v relativně úzké souvislosti s chystaným koncillem, na jehož konání měli zájem císař Karel V., bratr českého panovníka, i papež Pavel III. Papež a císař, motivováni snahou vyřešit církevní rozkol, počítali i s účastí protestantů a českých kališníků. Kalkul jim ale nevyšel. Na pražském sjezdu českých stavů a katolického i kališnického duchovenstva v květnu 1537 se utrakvisté oficiálně a otevřeně distancovali od kompaktát, která jim „až do dnešního dne“ mnoho nepřinesla, a deklarovali vůli postupovat v náboženských otázkách dle svého uvážení, což se týkalo i případné volby vlastního biskupa.¹⁴⁸ Situace se vyhroutil ještě více roku 1539, kdy naděje na brzké svolání koncilu zhasla, leč kališníci předáci zopakovali svá

¹⁴⁵ P. Čornej: Kočička, s. 99–101.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 95–101.

¹⁴⁷ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu, I. (1526–1545)*, Praha 1877, s. 351.

¹⁴⁸ *Sněmy české, I*, s. 419–422.

předchozí stanoviska a projevíli ochotu bez nesnází přijmout do svých řad členy jednoty bratrské i dalších náboženských skupin.¹⁴⁹ Konzervativní kališníci svůj boj ale nevzdávali. Trvali na platnosti kompaktát i na zachování všech sedmi svátostí, obřadů a s nimi spjatých náležitostí (modlitby, svěcená voda, pomazání olejem atd.), které je spojovaly s tradicemi římské církve.¹⁵⁰ Věděli přitom, že za nimi stojí panovník, zamýšlející vybudovat jejich prostřednictvím z kališnické církve hráz proti šíření luterství a dalších radikálních reformačních směrů, a že s nimi sympatizují četní katolíci.¹⁵¹

K nim patřil též Václav Hájek z Libočan, kvůli němuž jsem se uchýlil k poměrně obsírné charakteristice náboženských poměrů. Muž, který právě v časech vrcholícího střetu o charakter utrakvistické církve psal své životní dílo, spory mezi kališníky pozorně sledoval. Blízké mu nepochybně byly postoje Jana Nožičky, Pavla Bydžovského, řečeného Smetana, Bohuslava Bílejovského, jiných kališnických kněží i staroměstských radních lpících na kompaktátech a odmítajících luterství a radikalizaci utrakvismu. Svým pojetím husitství v *Kronice české* nepřímou, avšak srozumitelně vyjádřil jejich úsilí podporu. Varování před novotami přicházejícími z ciziny, zvláště německých oblastí, odsudek pikartů, táboritů i dalších husitských radikálů, vyprávění o mučednické smrti Jiříka Rohovlada kvůli obhajobě pomazání svatým olejem, karikovaný obraz „novotáře“ Zikmunda Řepanského, osobní zkušenosti podepřený úsudek prostého českého sedláka postavený do protikladu k Husovu teoretickému mudrování i mnohé jiné příběhy byly průhlednou paralelou k aktuálnímu dění na české náboženské a politické scéně

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 463–464.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 465–469.

¹⁵¹ Z literatury k zápasu o podobu kališnické církve uvádím několik klasických titulů (W. W. Tomek: *Dějepis města Prahy*, XI, Praha 1897, s. 124–126, 153–154, 162–170, 188–190, 195–196; Kamil Krofta: *Boj o konsistoř podobojí v letech 1562 až 1575 a jeho historický základ*, ČCH 17 (1911), s. 55–57, 181–185; František Kavka – Anna Skýbová: *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepce habsburské rekatolisace Čech*, Praha 1968, s. 26–31; J. Janáček: *Doba předbělohorská*, I/1, s. 197–204). K mnoha otázkám se průběžně vyslovil Z. V. David (*Nalezení střední cesty*, passim), obzíravý i analytický vhléd uplatnil Winfried Eberhard: *Monarchie und Widerstand. Zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen*, München 1985. Spíše střípky jsou roztroušené in Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.): *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha 2010.

třicátých let 16. věku. Mezi průzračné alegorie patří též Hájkova teze o německém původu přijímání pod obojí způsobou. Celá záležitost je jasná na první pohled. Laický kalich byl znakem husitské vzpoury a počátkem rozkolu v západokřesťanské církvi, jejíž schisma dovršili luteráni a další reformační církve, prosazující závaznost přijímání sub utraque specie. Vyhraňené Hájkovo české a protiněmecké cítění odpor proti luterství ještě zostřilo. Příslušnost k českému národu velela podle kronikářova mínění ctít prověřené a tradiční hodnoty. Ostatně i z řad kališnické církve se tehdy opakovaně ozývalo volání, aby byl do jejího čela ustaven ve funkci biskupa „pravý Čech“.

Ačkoliv lidé typu Pavla Bydžovského (který se stejně jako Hájek stýkal s Brikcím z Licka a Sixtem z Ottersdorfu) uznávali v některých bodech oprávněnost Lutherových a Melanchtonových názorů, ze všech sil bránili protestantizaci českého utrakvismu.¹⁵² Patřili tudíž k hlavním oponentům snah o reorganizaci kališnické církve v reformačním duchu, jak se o ni od sklonku třicátých let snažil s podporou Jana z Pernštejna a dalších stavovských osobností Václav Mitmánek i někteří utrakvističtí duchovní.¹⁵³ Uvažovaná varianta, že by kališnická církev vzala pod svá křídla jednotu bratrskou i radikály sympatizující s Lutherem, byla nepřijatelná pro konzervativní kališníky i pro autora *Kroniky české*. Shodou okolností došlo k distribuci Hájkova díla v roce 1543, který znamenal dočasnou porážku radikálního utrakvistického křídla i zmar úsilí o vybudování nezávislé kališnické církve na zemském

¹⁵² O Bílejevském psali naposledy Ota Halama: Kněz Bohuslav Bílejevský a jeho Česká kronika, in: Bohuslav Bílejevský: *Kronika česká*, ed. Ota Halama, Praha 2011, s. 8–26; Z. V. David: *Nalezení střední cesty*, s. 155–203; Petr Čornej: Kam sahá paměť („Zrádce“ Čapek a svědectví Bohuslava Bílejevského), *TA* 16 (2014), s. 7–28. V tomto souboru na s. 320–349. K Pavlovi Bydžovskému, jeho dílu a názorům nyní detailně rovněž Z. V. David: *Nalezení střední cesty*, s. 205–252. Posun v názorech Brikcího z Licka postihl M. Kopecký, *Český humanismus*, s. 99–100. O Sixtovi Josef Janáček: Úvod, in: Sixt z Ottersdorfu: *O poškození stavu městského léta 1547*, Praha 1950, s. 28–32; Zdeněk Beneš: Akta aneb knihy památné čili historie Sixta z Ottersdorfu (Studie o genezi jednoho historického textu), *ČČH* 90 (1992), s. 188–203; Jaroslav Pánek: Sixt z Ottersdorfu, mluvčí stavu městského, in: *Duchem, ne mečem*, ed. Z. Beneš, Praha 2003, s. 90–99.

¹⁵³ Kamil Krofta: *Listy z náboženských dějin českých*, Praha 1936, s. 306–336; J. Janáček: *Doba předbělohorská*, I/1, s. 198–206; Petr Vorel: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 161–167; týž: *Velké dějiny země Koruny české*, VII. *1526–1618*, Praha – Litomyšl 2005, s. 149–156; J. Just: Luteráni v našich zemích, s. 66–67; Z. V. David: *Nalezení střední cesty*, s. 241–243.

principu. Král Ferdinand I. zdůvodnil svůj negativní postoj odkazem na platnost kompaktát,¹⁵⁴ jež při svém nástupu na český trůn slíbil zachovávat. Hájek tak dozajista prožíval pocity uspokojení a nesl se na vítězné vlně. Vymazání kompaktát z českého právního řádu a jednání o Českou konfesi se už nedožil.

Od velkých dějin se obraťme zpět k Hájkovi a pokusme se ještě jednou nahlédnout do jeho vnitřního světa. Oprávněnost názoru, že kronikář vnímal a hodnotil husitství optikou svých životních zkušeností, potvrzuje zdánlivě drobná epizoda, příznačně uvedená na foliích jeho spisu k roku 1521. Jakýsi Ješek, jeden z výtržníků zatčených při červencových pražských bouřích, pronesl po svém propuštění z vězení, prorocká slova: „Co se nyní nestalo, stane se potom.“¹⁵⁵ Jakoby tu kronikář dával najevo, že on sám již v roce 1521 bezpečně poznal, kudy se budou dějiny ubírat. Než aby asistoval u radikalizace utrakvismu, raději kališnickou církev opustil. Zároveň tak mezi řádky vyjádřil svůj vztah k dění následujících let (tj. především k nástupu luterské reformace a k bouřlivým pražským událostem), o nichž se, jistě i s ohledem na žijící aktéry a možné nepříjemnosti, příliš nerozepisoval.

*

Rozbor Hájkovy interpretace husitské epochy jen potvrdil a doplnil výsledky předchozího bádání. Ukázal autora *Kroniky české* jako konzervativně smýšlejícího člověka, jehož vnímání husitství zásadně ovlivnil na jedné straně odpor proti vzrůstající se reformaci a na straně druhé obhajoba stavovského státu ohrožovaného centralizačními snahami Ferdinanda I. Proti těmto trendům stavěl kronikář jednotu české společnosti, spočívající v rovnováze mezi všemi třemi stavy (vysoká a nižší šlechta, královská města v čele s Prahou) i v příslušnosti všech obyvatel k obecné církvi. V důsledném respektování původního

¹⁵⁴ Ferdinand mimo jiné požadoval, „aby starobylý pořádek, kterýž jest od dávných časův při víře pod obojí způsobů vždycky držán a zachován byl, se neměnil a ceremonie jako prvé při kostelích zachovány byly...“ Současně nemínil tolerovat, že „kazatelé v některých místech i tak zřídili, že jsou processí s tělem božím a vystavování těla božího na oltáře i posty, modlitby k Panně Marii a svatým... a jiné starobylé pořádky složili [...]“ Viz *Sněmy české*, I, s. 572. Panovníkova linie se Hájkovi musela líbit. Zlomovou událost roku 1543 analyzoval O. Halama: *Svatý Jan Hus*, s. 55–67.

¹⁵⁵ V. Hájek z Libočan: *Kronika česká* (1541), fol. 471r.

znění kompaktát viděl záruku, že tato náboženská jednota nebude narušena a království se uchrání tragického rozvratu a válek, které je postihly v první třetině 15. století. Svůj obraz husitské doby, obsahující programový odsudek utrakvistických radikálů, ztvárnil jako aktuální varování před znovu hrozícím nebezpečím rozkolu. Porozumění pro konzervativní kališníky i zájmy městského stavu, jež dal na stránkách svého díla opakovaně najevo, představuje Hájka jako konsensuálního člověka, obávajícího se jakýchkoliv projevů radikalismu a extremismu. Sám si podle toho v životě nejednou počínal.¹⁵⁶ Kronikářovým ideálem byly harmonie a řád, založené na křesťanské víře a na prověřeném stavovském uspořádání, jehož nedílnou složku tvoří královská města vedená Prahou.¹⁵⁷ Vidět v něm bezvýhradného stoupence aristokracie či bojovného katolicismu by bylo naprostým omylem.

Svět, v němž Hájek žil, však měl daleko k postulované jednotě a harmonii. Tehdejší Evropa s obavami sledovala pokračující osmanskou expanzi a především se bolestně vyrovnávala s důsledky razantního nástupu „velkých reformací“, zvláště reformace luterské. Dosavadní svět, či lépe řečeno jeho obraz, založený na souladu částí a celku, se nezadržitelně rozpadal a nový se rodil v nesmírných potížích. Otřesy, v nichž se pozvolna hroutil středověký universalismus, opírající se o jednotu víry a křesťanské církve i o proklamovanou součinnost sacerdotia a imperia, pociťovali se stejnou intenzitou jako Hájek i jeho vzdělání současníci, a to bez ohledu na okolnost, zda se hlásili k reformaci či setrvali na pozicích katolicismu. Německý luterán Johann Karion, na jehož světové kronice (přeložené roku 1541 do češtiny Burianem Sobkem z Kornic) se podílel též věhlasný Filip Melanchton, vyjádřil v závěru svého díla obavu z možného zániku Svaté říše římské národa německého jako organického pokračovatele čtvrté světové (tj. římské) monarchie. Příčinu možné katastrofy spojoval v roce 1532, přibližně v době, kdy Hájek začal pracovat na svém životní knize, s důsledky reformace, hrozící vyústit v nevládnutelné nábožensko-politické sváry

¹⁵⁶ Jinak by bylo obtížné vysvětlit jeho těsné styky s Brikcím z Licka, který ve dvacátých letech 16. věku musel jako stoupenec kališnických radikálů na delší čas opustit Prahu.

¹⁵⁷ J. Pešek – B. Zilinskýj: Vztah k městům a problematika pražských dějin, s. 58–59, 62, 69; Marie Tošnerová: *Kroniky českých měst z předbělohorského období. Úvod do studia městského kronikářství v Čechách v letech 1526–1620*, Praha 2010.

mezi říšskými knížaty.¹⁵⁸ Italští vzdělanci a umělci prožili o pět let dříve šok z řádění lancknechtů římského panovníka Karla V. Násilí a obrazoborecká smršť, již němečtí žoldnéři, ovlivnění luterstvím i radikálními reformačními směry, v Římě rozpoutali (Sacco di Roma), rychle proměnily charakter italského výtvarného umění, vykročivšího poté na cestu manýrismu a baroka.¹⁵⁹ Přehledný středověký obraz universa mělo v budoucnu vystřídat vnímání pozemského světa jako labyrintu situovaného pod temnějším horizontem, ohlašujícím blížící se katastrofu. Tyto širší kulturní souvislosti není možné při interpretaci Hájkovy textu pominout. Autor *Kroniky české* se nejistotám snažil čelit pozitivně, vírou v udržení jednoty i řádu jako záruky správného fungování českého státu a blaha jeho obyvatel, tj. *obecného dobrého*.

V samém závěru zbývá odpovědět na otázku, v jaké míře bylo pro české utrakvisty 16. století akceptovatelné Hájko kategorické odmítnutí radikálního husitismu. Mohl bych odkazovat na obdobná stanoviska Mikuláše Konáče, Martina Kuthena či kališnického kněze Bohuslava Bílejovského.¹⁶⁰ Raději však přenechám slovo Danielu Adamovi z Veleslavína. Humanistický učenec a utrakvista v obšírném hodnocení *Kroniky české* zdůraznil, že Hájek ukázal, co se po upálení Husa a Jeronýma „v zemi české dalo, jaké vznikly bouřky, nevole, hádání, odporové, války, mordové mezi duchovními i světskými. Co krajín pohubeno, kostelů a klášterův zplundrováno, měst a městeček zdobýváno, vsí popáleno, lidu s obojí strany pomordováno a krve křesťanské

¹⁵⁸ Petr Vorel: *Kronika světa a její české vydání Daniela Adama z Veleslavína z roku 1584*, in: *Dějiny evropského světa 1453–1576. Historický obraz počátků raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína, který českému čtenáři předložil v druhém českém vydání Kroniku světa Jana Kariona roku 1584*, ed. Petr Vorel, Praha 2008, s. 5–56 (zde s. 14–15).

¹⁵⁹ André Chastel: *Vyplenění Říma. Od manýrismu k protireformaci*, Brno 2003.

¹⁶⁰ „A protož všickni věrní Čechové i Moravané podle povah a duostojenství jeden každý i všickni vuobec vidúce již a znajíce, co z takových roztržek přicházelo i přijíti by mohlo skrze takové pleticháře u víře, jaková domácích neláska, nepokojové, hubení chudiny, statkův brání, šacování, mordové, panujícím ujma.“ Čtenáře pak vybízí, aby se varovali členů jednoty bratrské a přívrženců radikální reformace: „I račtež sobě předky vaše, Pánu Bohu věrně a statečně, připomenouti i jich snažnú práci, a to jejich sněmem zřízení vyzdvihnúti. A překaziti pikartuom prejšťícím se i starým odekřtěncuom taková svobodu s jich zbory přetřhnúti. Ať se navrátí v jednotu víry a pokání činí od rouhání svého, aby od jiné strany přestalo přimlúvání, že takové zlé nalézá se mezi námi. A také majíce nebezpečenství od Turka, nepřitele víry křesťanské, abyste doma bezpečni byli.“ Bohuslav Bílejovský: *Kronika česká*, ed. Ota Halama, Praha 2011, s. 104.

vylyto, prvé nežli ty nesnáze k spokojení a porovnání svému přišly.¹⁶¹ Úvaha, zda právě strach z útrap bojovného husitství se vryl Čechům pod kůži a způsobil, že se již nikdy k podobnému vzepětí nevzchopili, by nás zavedla příliš daleko. Až do spekulativních sfér filozofie dějin.

---

¹⁶¹ Daniel Adam z Veleslavína: Předmluva k edici Kroniky, s. 241.

PROČ KLIO BÁSNÍ

Už před léty mě fascinovaly encyklopedické výměry Pavla Žídka (1420/1421 – asi 1471), obsažené i v jeho *Spravovně*. Tento poměrně rozsáhlý spis dokončil pětinasobný mistr evropských univerzit první den roku 1471 a adresoval ho českému panovníkovi Jiřímu Poděbradskému.¹ Shodou okolností oba muži zanedlouho zemřeli, takže nevíme, zda si „husitský král“, jehož v dětství vzdělávali kališníci kněží, v práci katolického autora četl.

První část *Spravovny* obsahuje politická naučení zaměřená k řízení státu, druhá shrnuje rady určené k individuální Poděbradově potřebě a třetí oddíl, zabírající celou polovinu díla, vyplňuje světová kronika. Tento úsek, pomineme-li poměrně obsáhlý teoretický vstup, začíná v souladu s vymezením žánru stvořením světa a pokračuje až do časů vlády tehdy panujícího římského císaře Fridricha III. Habsburského. Všechny tři oddíly lze převést na společného jmenovatele. Jejich smyslem bylo poskytnout králi Jiřímu dobré i špatné příklady a zároveň mu nabídnout poučení, jak by si měl počínat v osobním životě i při výkonu panovnického úřadu. V zásadě tak sledují didaktickou a formativní funkci, tolik příznačnou pro středověkou literaturu. Tyto rysy řadí *Spravovnu* jako celek mezi tehdy oblíbená a rozšířená knížecí (panovnická) zrcadla.

Zatímco pozitivistická věda práce Pavla Žídka nedoceňovala, v posledních letech se ocitly v popředí zájmu jako mimořádný zdroj údajů pro kulturněhistoricky orientované bádání.² Nesporný význam ovšem

---

¹ M. Pavla Žídka *Spravovna*, ed. Zdeněk Václav Tobolka, Praha 1908, s. 1.

² Alena Hadravová: Pavel Židek a jeho encyklopedie *Liber viginti arcium* (Kniha dvacatera umění), in: *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka. Část přírodovědná*, ed. Alena Hadravová, Praha 2008, s. 11–21; František Šmahel: Praha minulosti a současnosti očima Pavla Žídka, in: *V komnatách paláců, v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, edd. Kateřina Jíšová – Olga Fejtová, Praha 2007, s. 79–86; týž: Co bylo před stvořením světa? Nahlédnutí do kosmologických záhad

mají též pro dějiny historiografie i literatury a pro poznání vývoje jazyka. Stačí jen krátce pohlédnout do úvodu k třetí části, v níž učený muž podal kategorizaci typů kronikářských textů. Třídil je na *kroniky obecní* (v nynější terminologii světové), *kroniky zvláštní* (zahrnující dějiny jednotlivých států) a *annualia*, v podstatě historické kalendáře, zaznamenávající den po dni události jednoho roku.³ Zároveň vymezil stěžejní znaky, dělící kroniky od božího zákona, který je nejvyšší normou křesťanského života a zároveň absolutní, svatou pravdou. Vzhledem k důležitosti této pasáže cituji Židkovu charakteristiku v úplnosti: „Rozdíl kronik jest od zákonu Božieho takový rozdiel, že zákon božie jest věc jistá, svatými lidmi spevněná, nemajíc proti sobě žádné mieti odpory, ale kroniky nejsou tak jistá věc, nébrž proti zákonu božiemu jsou se odmlúvati, ale proti kronikám muože se odmlúvati, neb kroniky jsou jako básně proti zákonu božiemu...”⁴

Ponechám-li stranou chybějící slova a kostrbatosti, způsobené zřejmě i nedbalým opisovačem, podal dávno zesnulý mistr definici téměř postmoderní. Kroniky, jako každé lidské dílo, mají daleko k dokonalosti, jejich údaje a interpretace lze zpochybnit, na rozdíl od božího zákona, který obsahuje nevyvratitelnou, úplnou a (řeceno nynější terminologií) objektivní pravdu. Ač Židek, jak vyplývá z jeho formulace i z dalšího kontextu, chápal v daném případě pod pojmem boží zákon především Bibli jakožto svod zjevených a sepsaných pravd, prozrazuje jeho přístup hlubokou zakotvenost v křesťanském filozofickém uvažování. Absolutní, a tudíž i ucelenou pravdu o minulosti zná toliko Bůh, lidé k jejímu poznání nemohou, navzdory svému úsilí, nikdy dospět. V Židkově pojetí je tak každé historické spisování nutně neúplné, subjektivní a zákonitě se pohybuje na úrovni básně. Eo ipso – historik

---

českého pozdního středověku, in: *Nardis aristae. Sborník k sedmdesátým narozeninám Ivana Martinovského*, ed. Kristina Kaiserová, Ústí nad Labem 2007, s. 11–21; Jiří Mátl: Iva osudy v jednom? Osud největší encyklopedie českého středověku Liber vigintu arcium a příběh jejího autora Pavla Žídka aneb Když si to s někým rozházet, tak s každým..., *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 4 (2011), s. 77–91; Anežka Vidmanová: Poznámka k životopisu M. Pavla z Prahy, řečeného Židek, in: *V zajetí středověkého obrazu. Kniha studií k jubileu Karla Stejskala*, edd. Klára Benešová – Jan Chlábec, Praha 2011, s. 164–170.

³ M. Pavla Žídka *Spravovna*, s. 78.

⁴ Tamtéž.

je vždy i básníkem, který vnáší do výkladu dějinné reality své často jednostranné názory, čímž vědomě i bezděčně zkresluje zaznamenané události.

Tento přístup by stavěl Pavla Žídku metodologicky takřka na roveň postmodernistům a poststrukturalistům, kteří v druhé polovině 20. století dospěli k absurdnímu (ryze spekulativnímu) závěru, že dějiny neexistují, neboť je nelze objektivně a v úplnosti uchopit, a tudíž ani poznat a adekvátně vyložit. Starověký filozof Gorgias by nad uvedení argumenty jistě zaplesal. Ve výměru postmoderny je historie pouze konstrukt a jakékoliv, byť vědecky pojaté psaní o dějinách se v podstatě neliší od tvorby spisovatele – beletristy. Tento názor vyvolal nejen bouřlivou diskusi, nýbrž i oprávněnou vlnu kritiky jak ve světě, tak v českém prostředí.⁵

Žídek však označením kronik jako básní nerozuměl pouze jejich subjektivní a beletrizující ráz. Jeho soud byl ve skutečnosti mnohem tvrdší. Dnes substantivum *báseň* označuje především umělecký slovesný výtvor, zpravidla veršovaný, eventuálně krásný, ušlechtilý či vznešený jev, popřípadě slouží k postižení vynikající kvality. Snad každý z nás někdy radostně prohlásil, že měl oběd jedna báseň.⁶ Ve staré češtině i v češtině doby střední (vymezené léty 1500–1800) však dominoval jiný význam, dnes již zanikající, respektive okrajový.⁷ Slovo *báseň* (staročesky též *básň*, *básn*, *básen*) znamenalo v první řadě smyšlenku, výmysl, nepravdivé, ba fantastické vypravování, báchorku, bajku nebo neužitečné řeči.⁸ Tento význam dosud žije v slovních obrazech „on jen

⁵ Georg G. Iggers: *Dějepisectví ve 20. století*, Praha 2002, s. 18–25, 91–94, 111–136; Lubomír Doležel: Fikční a historický narativ. Setkání s postmoderní výzvou, *Česká literatura* 50 (2002), s. 341–370; týž: *Funkce a historie v období postmoderny*, Praha 2008, s. 41–93; týž: *Heterocosmica*, II. *Fikční světy postmoderní české prózy*, Praha 2014, s. 120–149; Petr Čornej: Věčný problém: jak psát dějiny?, in: *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, edd. Kateřina Bláhová – Ondřej Sládek, Praha 2007, s. 15–40, zde s. 15–21; Roger Chartier: *Na okraji útesu*, Červený Kostelec 2019, s. 79–112; Josef Petrů: *České dějiny ve znamení kultury (Výbor studií)*, Pardubice 2010, s. 573–581.

⁶ *Příruční slovník jazyka českého*, I, Praha 1935–1937, s. 84; František Trávníček: *Slovník jazyka českého*, 4., přepracované a doplněné vyd., Praha 1952, s. 50; *Slovník spisovného jazyka českého*, I, Praha 1971, s. 87.

⁷ Tamtéž.

⁸ Jan Gebauer: *Staročeský slovník. A–J*, 2. vyd., Praha 1970, s. 28; František Šimek: *Slovníček staré češtiny*, Praha 1947, s. 27; Jaromír Bělič – Adolf Kamiš – Karel Kučera: *Malý*

tak básní“ (tj. vymýšlí si), respektive „on byl vždycky básník“ (vždy si vymýšlel, přeháněl, nadsazoval, zkresloval, ne-li dokonce lhal).

Dokladů ze středověku a raného novověku existuje množství. Začnu Smilem Flaškou z Pardubic a jeho veršovanou *Novou radou*, složenou na konci 14. století. Sněm, na němž zasedají zvířata, včetně ptáků, je něco tak nepravděpodobného, že se čtenář mohl na autora rozzlobit kvůli prezentaci zjevných smyšlenek. Tomuto nedorozumění Smil hned na počátku díla obratně předchází tím, že si navléká kůži potenciálního čtenáře: „Leč má úmysl někaký, / chtě nás v omyl uvést krásně, / za pravdu nám pravě básně.“⁹ Vzápětí ale přechází do pozice autora, jemuž citovaná pasáž slouží jako můstek k osvětlení principu alegorie.

Výrazně se frekventují slova *báseň*, *básník* a *básnit* v textech českých reformních myslitelů a kazatelů husitské orientace, zejména Jana Husa,¹⁰ Petra Chelčického a Jana Rokycany. Ti jejich prostřednictvím kritizovali postoje a jednání, odporující křesťanským ctnostem a povinnostem i závazné interpretaci božího zákona jako nejvyšší normy života všech věřících. Hus na adresu špatného kněze, který řádně nevykonává pastorační péči a odbývá kázání, poznamenal: „Pakli je [tj. příslušníky farní osady – pozn. P. Č.] pase básněmi neb bludy a lživými řečmi, tehdy jest zloděj, jenž krade slovo božie lidu, že ho neslyšie.“¹¹ Naproti tomu dobrý kazatel má „řeč vyčistiti, již má lidi z moře tohoto světa Kristovi loviti, tak aby kázal čistý zákon boží, ne básní, ani lží, ani neužitečných řečí, a ovšem jimiž by lidi svodil a neb lúpil.“¹² Na jiném místě dává pražský mistr průchod rozhořčení nad neužitečným a hříšným chováním, obracejícím se od Boha k světským radovánkám, přičemž pod pojmem *báseň* nespíš rozumí i milostné, žertovné a pijácké příběhy: „Ale piesní, básní, pištěb, hudeb, kolby, tanców pilni jsúc, pasúc neřku od oběda, ale od jitra mlsně oči nestudatým

---

staročeský slovník, Praha 1978, s. 16; Igor Němec – Jan Horálek a kol.: *Dědictví řeči*, Praha 1986, s. 362–364.

⁹ Smil Flaška z Pardubic: *Nová rada*, ed. Jiří Daňhelka, Praha 1950, s. 18–19.

¹⁰ Karel Novák: *Slovník k českým spisům Husovým*, Praha 1934, s. 3–4.

¹¹ Jan Hus: *Česká nedělní postila. Vyroženie svatých čtení nedělních*, ed. Jiří Daňhelka, Praha 1992 (Iohannis Hus Opera omnia, II), s. 218.

¹² Tamtéž, s. 321.

hlédáním, plésáním, tancováním?“¹³ Je to vlastně jeden z mála existujících dokladů, kdy se středověký význam zkoumaného slova blížil dnes převažujícímu chápání básně, pro niž středověká čeština užívala slovo *skládanie*.¹⁴

Ve stejném duchu jako Hus horlil Petr Chelčický proti kněžším svatokupcům, strašícím prosté křesťany očištěním jen proto, aby z nich vymámili peníze na zádušní mše a modlitby. Ostře tak brojil „proti gich rozprawkam basniwym“ a v dané souvislosti je neváhal nazvat „básnotvory“. ¹⁵ Od Chelčického se nijak zvlášť nelišil jeho obdivovatel Jan Rokycana, sdílející s jihočeským hloubalem shodné ideové východisko: „Ale kdež teď nětco nejistého o odpustcích neb životy nejisté svatých se rozprávějí a nějaké básně bají, tuť jest dáblu líbo, tuť se nehněvá, ale k tomu lidi vede.“¹⁶

O tom, že substantivum báseň v původním základním významu skutečně označovalo výmysl, smyšlenku a báji, popřípadě skazku a pohádku, vydává svědectví též srovnávací jazykověda spolu s etymologií. V praslovanštině a staroslověnštině existující výraz *basn* má svůj původ v indoevropském slovu **bha* (tj. mluvit, hovořit, pronášet), z něhož pochází obecně slovanské verbum *bajati*,¹⁷ které dodnes slyšíme ve výrazech bájit, bajka, báj a báchorka. Významově adekvátní je latinské sloveso *fabulari*, tedy hovořit, povídat, fabulovat, tlachat, a německé *fabeln*. Substantivum báseň tak ještě po staletích prozrazuje svůj vznik odvozením od slovesa *bajati* s přidáním sufixu *-sn (-seň)*, to jest analogicky jako podstatné jméno *píseň*, související se slovesem *pěti*.¹⁸ Situace v ostatních slovanských jazycích byla obdobná jako ve staré a střední češtině, snad jen s tím rozdílem, že především v jihoslovanských oblastech a částečně v polštině náleží do sémantického spektra slova

¹³ Jan Hus: *Výklady*, ed. (zamččeně) Jiří Daňhelka, Praha 1975 (Iohannis Hus Opera omnia, I), s. 183.

¹⁴ I. Němec – J. Horálek a kol.: *Dědictví řeči*, s. 363.

¹⁵ Petr Chelčický: *Postilla*, II, ed. Emil Smetánka, Praha 1903, s. 325.

¹⁶ *Postilla Jana Rokycany*, I, ed. František Šimek, Praha 1928, s. 481–482.

¹⁷ *Słownik prasłowiański*, I, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 193; *Slovník jazyka staroslověnského*, I, Praha 1966, s. 70.

¹⁸ Václav Machek: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, s. 26; *týž: Etymologický slovník jazyka českého*, 2., opravené a doplněné vyd., Praha 1968, s. 47; *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, I, Praha 1989, s. 57.

báseň též význam hádání, zaklínání, zaříkávání.¹⁹ Tento fakt lze logicky vysvětlit nástupem křesťanství, které pohanské magické rituály, včetně slovesných projevů, odsuzovalo jako nesmysly a výmysly.²⁰

Ještě Jungmannův *Slovník česko-německý* charakterizuje základní význam substantiva báseň slovy smyšlená věc, smyšlenka (adekvátní německé výrazy *die Fabel, die Erdichtung, das Märchen* a latinský ekvivalent *fabula*), poté následují významy daremné, marné, neužitečné řeči, klevety, bajky (s ekvivalenty *Läppereien, Fabeln*, respektive latinským *nugae*, tj. tlachy, hlouposti) a až na posledním místě se objevuje slovesné umělecké dílo s dominantní estetickou funkcí („citů pěkných obrazotvorné moci a slov k tomu přiměřených vynešení“), tedy německy *das Gedicht*, latinsky *poema*.²¹ K zásadní změně pořadí jednotlivých významů v rámci sémantického pole pojmu báseň tak v češtině došlo až v průběhu 19. století. Vyčerpávající bilanci všech synonym a významových odstínů přináší již klasická práce české jazykovědy.²² Zbývá dodat, že v jiných slovanských jazycích srovnatelně dramatický posun nenastal a sledované substantivum si převážně udrželo původní význam.

Poměrně obsáhlá odbočka do sféry dějin jazyka byla nezbytná. Bez ní bychom plně nepochopili nejen skutečný smysl formulací Pavla Žídka, ale ani odlišné stanovisko česky píšících dějepisců, jejichž práce zásadně ovlivnily tvářnost naší historiografie 16. století. Úmyslně jsem tu užil substantivum *dějepisci*, ačkoliv sami sebe nazývali *kronikáři* a *historiky* a svá díla označovali jako *kroniky* a *historie*. I toto konstatování vyžaduje malý exkurs. Moderní historiografie převzala klasické členění dějepiseckých žánrů na *anály* (stručné letopisné záznamy, řazené za sebou na chronologické ose, ovšem neberoucí v potaz příčinné souvislosti evidovaných událostí), *kroniky* (obširnější zachycení dějinných událostí na časové linii, členěné podle let, eventuálně podle vlády jednotlivých panovníků, ale rovněž bez výraznějšího zřetele ke kauzálnímu nexu) a *historie* (stylisticky vytríbené texty, věnované klíčovým

¹⁹ *Słownik prasłowiański*, I, s. 193; *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, I, s. 57; Wiesław Borys: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 22.

²⁰ I. Němec – J. Horálek a kol.: *Dědictví řeči*, s. 364; Igor Němec: *Práce z historické jazykovědy*, Praha 2009, s. 477–482.

²¹ Josef Jungmann: *Slovník česko-německý*, I, Praha 1835, s. 74.

²² *Český slovník věcný a synonymický*, III, Praha 1977, s. 32, 280–281, 676–677.

událostem s programovým důrazem na postižení vnitřních souvislostí i na čtenářskou atraktivitu) od humanistických učenců 15.–16. století.²³

Leč šedivá je každá teorie. S aplikací genologických kritérií na pozdně středověkou a raně novověkou dějepisickou produkci daleko nedojdeme. Většina autorů (byť i toto označení je u mnoha z nich sporné) nectila žánr, v průběhu psaní přecházela z kroniky do historie či naopak, mnozí pak mísili všechny tři žánry, aniž trpěli výčitkami svědomí. Také s pojmy *historie* a *kronika* nakládali tehdejší učenci volně, zpravidla je chápali jako synonyma. Množství ilustrativních dokladů zachytily příslušné lexikony.²⁴ Bylo to zcela ve shodě se středověkým přístupem, jenž se prostřednictvím kumulovaných, nejednou synonymických výčtů snažil zachytit celistvost pozemského světa v jeho rozmanitosti. Nastupující humanismus, jehož podstata netkvěla pouze v pěstování filologie, nýbrž stejnou měrou v akcentování etiky a v programovém historismu, tento stav zprvu pouze korigoval. To zvláště platí o českém kulturním prostředí, ovlivněném husitským dědictvím a otevřeném reformačním směrům.

Tři vůdčí zjevy českého dějepisectví 16. století (Martin Kuthen, Václav Hájek z Libočan a Daniel Adam z Veleslavína) si hlavu s rozlišováním mezi kronikou a historií příliš nelámaly. Všichni jmenovaní byli sice ovlivněni humanismem, ale v této konkrétní záležitosti následovali své předchůdce i současníky, třeba Mikuláše Konáče z Hodiškova. Ten svůj překlad díla *Historia Bohemica* italského humanisty Eney Silvia Piccolomoniho vydal pod názvem *Česká kronika*,²⁵ přestože opravdu splňuje nároky kladené na žánr historie. Kuthen vágně hovořil o „každé historii neb kronice“²⁶ a Veleslavín zase klidně tvrdil, že Jan Dubravius

²³ Dušan Třeštík: *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*, Praha 1967, s. 67–80; Milan Kopecký: „Kronika“ a „historie“ jako literární žánry epochy renesance, *SPFFBU D 27* (1980), s. 51–60, zde s. 55–56; Marie Bláhová: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota*, Praha 1995, s. 20–23.

²⁴ *Slovník středověké latiny v českých zemích*, V, Praha 1983, s. 652; *Slovník středověké latiny v českých zemích*, XIV, Praha 1993, s. 995, 996.

²⁵ Eneas Silvius: *Česká kronika*, překlad Mikuláš Konáček z Hodiškova, Staré Město pražské 1510.

²⁶ Martin Kuthen ze Šprinsberka: *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích*, Staré Město pražské 1539, fol. A3b.

„latinským jazykem psal Kroniku českou“, ač se zmiňované dílo jmenuje *Historiae regni Bohemiae... libri XXXIII*.²⁷ Hájek pak v latinské dedikaci nazývá svou životní práci historií, která těží z mnoha análů (*annales*), zatímco v české předmluvě (ve shodě s názvem) kronikou, opírající se o prostudovaných „kněh a kronik nemalý počet“.²⁸

Tím ale terminologické zmatky nekončí. Pod pojmy kronika a historie zahrnovala totiž středověká i raně novověká čeština rovněž jakékoliv epické texty, pokud byly koncipovány chronologicky, i když se řadily mezi fikce (smyšlenky, vlastně básně) a plnily především zábavnou funkci. Hranice mezi dějepiseckými díly a zábavnou prózou tak byla současně rozmytá i přístupná.²⁹ Toto zjištění dává v podstatě za pravdu Pavlu Žídkovi a jeho nevalnému mínění o pravdivosti kronikářských spisů. Kuthen, Hájek, Veleslavín i další dějepisci 16. věku, kupříkladu Bohuslav Bílejovský³⁰ by však tento názor vehementně odmítli. Sami měli jasno.

Hlavní důvod je zřejmý. Všichni vycházeli z dávné definice, podle které je *historia* „wiecz, iakož se gest stala,“ respektive „prawienie o tom, czoz sie stalo gest“, tedy (zajímavá či důležitá) *událost*, sloužící k poučení.³¹ To samozřejmě vylučuje jakoukoliv fikci, výmysly a básnění. Událost, říká (s odkazem na Pausania) Veleslavín v jednom ze svých překladů, „není žádná báseň, ale opravdová historia“.³² To bylo již dříve krédo Kuthenovo i Hájkovo. Oba dějepisci se k němu v úvodech ke svým kronikám programově přihlásili, aby na ně nepadl ani stín podezření z cíleného či bezděčného zkreslování minulosti.

Martin Kuthen v dedikaci *Kroniky o založení země české a prvních obyvatelích jejich* manifestoval svůj postoj přímo slavnostně: „A jakož do pokladnice žádná mince falešná a neužitečná se neodkládá, tak v kroniku nic nepravého, nic básnivého a daremního psáti se nemá, než

²⁷ *Kroniky dvě o založení země české a prvních obyvatelích jejich, též o knížatech a králích českých, i jejich činech*, ed., překlad a předmluva Daniel Adam z Veleslavína, Staré Město pražské 1585, fol. D3b.

²⁸ Václav Hájek z Libočan, *Kronika česká*, Praha 1541, fol. IIr–IIIr, IVr.

²⁹ Jaroslav Kolár: *Návraty bez konce. Studie ke starší české literatuře*, Brno 1999, s. 195–222.

³⁰ Bohuslav Bílejovský: *Kronika česká*, Norimberk 1537.

³¹ *Slovník středověké latiny v českých zemích*, XIV, Praha 1993, s. 995.

³² [Georg Lauterbeck]: *Politia historica. O vrchnostech a správách světských knihy patery*, ed. a překlad Daniel Adam z Veleslavína, Staré Město pražské 1584, s. 582.

toliko to, z čehož by v věcech případných naučení neb výstraha vzítí se mohla.“ V následné předmluvě pak znovu zopakoval požadavek, aby historické spisování „ne na básnivých rozprávkách, ale na samé pravdě grunt a základ svůj mělo...“³³ Z dnešního hlediska proto působí poněkud úsměvně, když datuje příchod praotce Čecha do roku 639.³⁴ Téměř to vypadá, jakoby svou knihu nepřímou napsal a vydal k počtě 900. výročí události, jež dle tehdejšího obecného přesvědčení stála u počátku zrodu českého národa a českého státu.

Václav Hájek pokročil ve své *Kronice české* ještě o notný kus dále. Teoreticky koncipovaná předmluva téměř působí jako nepřímá, leč důrazná polemika s Pavlem Žídkem. Podle autorova mínění totiž „všecky věci, kteréž sú napsány v Zákoně starém, nic jiného nejsou než kroniky, kteréž předkem od Mojžíše vnuknutím božským sepsány sú...“ a posléze byly rozšířeny o další texty pro „našich srdcí potěšení, ale i pro správu a naše spasení...“ Stejně tak je tomu s Novým zákonem, jenž „také nic jiného není než kronika složená z slov a řečí i také skutkuov Pána našeho Ježíše Krista a vpravdě od evangelistuov svatých bez omylu (nám pro správu obcování našeho) zůstavená...“ Faktické vyzdvižení kronikáře (ve skutečnosti sebe sama) jakožto hlasatele nezpochybnitelných pravd na roveň autority Písma svatého dovršil Hájek charakteristikou své šestileté usilovné práce. Kroniku psal se „vší pilností, věci pravé vyhledávaje a jako jádro vybíraje a plevy ne- užitečné a básnivé i nepravé věci jako řepíky a kopřivy z zahrady ven vymítaje, tak aby každý čta to, což pravého jest, tím se spraviti mohl...“³⁵ Z citovaných slov očividně tryská vysoké sebevědomí již renesanční individuality, přesvědčené, že její interpretace českých dějin má stejnou platnost jako boží zákon.

V dějinném povědomí však Hájkovo stěžejní dílo zakotvilo zcela jinak, než proklamoval jeho autor. Neslouží jako studnice bezpečných poznatků o minulosti, nýbrž celé generace v něm už po tři sta let vidí snůšku nepravdivých, smyšlených, byť čtenářsky vděčných příběhů, jimiž nezkontrolovatelný pábítel zvláště zaplevelil nejstarší etapy českých dějin. Přítrž jeho autoritativnímu postavení v české historiografii učinil až

³³ M. Kuthen: *Kronika*, fol. A3a, A3b.

³⁴ Tamtéž, fol. B3b.

³⁵ V. Hájek z Libočan, *Kronika česká*, fol. IIIr.

osvícenský racionalismus, který neúprosnou kritikou rozdrtil kronikářovo podání napadrt. To pak umožnilo Palackému naplno říci, že Hájek nedokázal „pověsti a pohádky“ oddělit od historických událostí. Ba, co více, jeho kronika je „veliké pásmo lží a klamů...“, ³⁶ středověk by řekl „básní“.

Tento soud není ale plně spravedlivý. Nebere předně v úvahu, že Hájek postupoval zcela ve shodě s dobovými intencemi. Zaplňoval převážně smyšlenými příběhy „bílá místa“ českých dějin rok po roce, aby čtenářům předložil ucelený obraz minulosti, v němž (zdánlivě) přesná datace, na niž si humanismus potrpěl, tvoří základní katalogizační princip, ³⁷ uplatněný již dříve v Kuthenově kronice a následně v pracích Jana Dubravia, Bartoloměje Paprockého z Hlohol a snad nejvýrazněji ve Veleslavínově *Kalendáři historickém*. Jmenovat by bylo možné i obdobně pojatá historiografická díla z německých, švýcarských i anglických oblastí, například Johanna Thurmaiera, Aegidia Tschudiho a Edwarda Halla. Všichni tito autoři v podstatě napodobovali středověké geography, kteří „bílé plochy“ Země zaplňovali vymyšlenými ostrovy a zabydlovali rozmanitými monstry, jen aby byl obraz pozemského světa co nejuplněnější. ³⁸ Pokračující zeměpisné objevy vytlačily tyto fantazie z naučných geografických textů o něco dříve, než zmizely smyšlené příběhy z historiografických prací.

Hájek v tom zkrátka nebyl rozhodně sám. Pozornost, kterou vyvolal, přímo souvisela s popularitou jeho díla. Nad obdobnými smyšlenkami, jimiž se hemží texty Martina Kuthena, Bohuslava Bílejovského, který jako motto svého díla ³⁹ použil husitskou devízu *Veritas vincit* (tj. boží pravda, respektive boží zákon vítězí), a Daniela Adama z Veleslavína, se málokdo pozastaví, byť se jejich autoři, jak víme, rovněž zaklínali pravdou, seč mohli. I když jim nedovedu vstoupit do svědomí, domnívám se, že si svá pochybení uvědomovali pouze částečně. Subjektivně

³⁶ František Palacký: Ocenění starých českých dějepisců, in: *Dílo Františka Palackého*, I, ed. Jaroslav Charvát, Praha 1941, s. 304; týž: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, I, Praha 1939, s. 25.

³⁷ Zdeněk Beneš: *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepiscetví*, Praha 1993, s. 63–76.

³⁸ Alena Scheinostová: Stvoření místa ve středověkém cestopisu (Cestopis tzv. Mandevilla), *Česká literatura* 52 (2004), s. 149–171.

³⁹ B. Bílejovský: *Kronika česká*, fol. A1a.

byli přesvědčeni, že sdělují čtenářům skutečné dějiny, neboť koncepci, z níž vycházeli, pokládali za plně opodstatněnou a zakotvenou v božím zákoně. Ve skutečnosti ovšem dějin využívali k legitimizaci politických a náboženských cílů, ať už k obhajobě utrakvismu, stavovského systému a českých národních zájmů (Kuthen, Veleslavín), nebo (jako Hájek) k obhajobě tradičního řádu a jednoty křesťanské církve, ohrožovaných náporom nového věku, jehož součástí tvořily i „velké reformace“.

Hájek byl však, díky rozsahu, oblíbě i přesycenosti svého díla smyšlenými příběhy, přece jen případ *sui generis*. Jako první to rozpoznal nikoliv až Gelasius Dobner, nýbrž (což správně postřehl Palacký) Daniel Adama z Veleslavína. Ten sice ze stanoviska přesvědčeného humanisty vysoce oceňoval Hájkovo úsilí datovat každou událost, avšak (i s odkazem na úsudek jiných čtenářů) neváhal zpochybnit obsahovou věrohodnost některých míst jeho *Kroniky české*. V pozoruhodné, leč stále ještě nedostatečně doceněné metodologické úvaze, otevřeně litoval, že „pak, vedlé zdání mnohých, Hájek některé básnivé a neužitečné rozprávky do své kroniky přimísil...“ Má však pro něj omluvu. Hájek nebyl první a v podstatě jen následoval „historiky řecké i latinské“, například Diodora, Herodota a Tita Livia, „kteréžto kdož čtou, mnohé v nich básnivé, nejisté a nedůvodné, nýbrž i k smíchu podobné věci nacházejí, pro kteréžto nic méně, což v nich sobě váží“. A vzápětí napíše větu, jež by mohla sloužit v literárně teoretické výuce jako doklad intertextuality: „Rozumný člověk můž dobře odložit, což zná býti daremného, a vybrati, což jest potřebného a k pravdě podobného, muože zavrci plevy, to jest básnivé a nepravé věci jako řepíky a kopřivy z zahrady, a zanechati sobě jádra, totiž pravdy.“⁴⁰

Veleslavín tu bystře pojmenoval klíčový problém. Hájek se provinil vůči vlastnímu proklamovanému krédu psát pravdu o dějinách, poněvadž „následoval poetův, jichž obyčej jest, aby v svých verších netoliko potřebná naučení lidem dávali, ale i k kratochvíli je vzbuzovali“.⁴¹ Básníci totiž chtějí, ve shodě s latinským rčením (*Et docere volunt et delectare poetae*) poučovat i těšit. Hájkovo básnění, tj. vymyšlení, se v citlivé Veleslavínově interpretaci ocitá v blízkosti umělecké tvorby,

⁴⁰ *Kroniky dvě o založení země české*, fol. D2a.

⁴¹ Tamtéž.

jejímž hlavním cílem je potenciální adresáty zaujmout a pobavit. Veleslavín se nemýlil. Václav Hájek jako autorský typ směřuje svým dílem k historické beletrii, mezi jejíž zakladatele v rámci česky psané literatury nepochybně patří.⁴²

Co k tomu dodat? Právě v době, kdy psali svá díla Kuthen, Hájek a Veleslavín, stanula vavřínem ověčená múza Klio na rozcestí. Měla se rozhodnout, kudy půjde. Jeden směr vedl k vědecké historiografii, druhý k popularizaci zjištěných poznatků a konečnou stanicí třetího byla historická beletrie. Od druhé třetiny 16. století uplynulo ve Vltavě mnoho vody, přesto se problémy, které tehdejší učenci řešili, opětovně vrací. Postmoderní teze, že ani současná vědecká historiografie není schopna zprostředkovat pravdivý obraz minulosti a „vymýšlí si“ či „básní“ obdobně jako historická beletrie,⁴³ nalézá v části intelektuálního prostředí překvapivě silný ohlas. Ve Spolkové republice Německo vyšel dokonce překlad studií amerického badatele Haydena Whitea pod názvem *Auch Klio dichtet*, tj. Také Klio básní.⁴⁴ Opodstatněnost postmoderního přístupu však vyvrací prostý fakt. Historické poznání je dnes na zcela jiné kvalitativní úrovni, než bylo ve středověké a raně novověké epoše.⁴⁵

To dokládá pravdivostní funkci historické vědy, sdělující své poznatky prostřednictvím jazyka vždy v určité době, z jejíž ideové struktury se nelze vymanit. Člověk tak nemůže jedinečnou a navždy zmizelou dějinnou skutečnost znovu plně stvořit, nýbrž jen se jí, více či méně zdařile, přiblížit. Ani sebepoctivější historik proto občas neunikne pochybnostem, zda je spíše vědcem, či „básníkem“. Sémantická analýza českého substantiva *báseň* tento poněkud skeptický názor jen potvrdila.

⁴² Jaroslav Kolár: Hájkova kronika a česká kultura, in: Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká. Výbor historického čtení*, ed. Jaroslav Kolár, Praha 1981, s. 7–24, zde s. 21–24; Jan Linka: Kronika česká jako obhajoba řádu, in: Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*, ed. Jan Linka, Praha 2013, s. 1383–1427, zde s. 1390–1395.

⁴³ Hayden White: *Tropika diskursu. Kulturně historické eseje*, Praha 2010; týž: *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno 2011.

⁴⁴ Týž: *Auch Klio dichtet oder Die Fiktion des Faktischen. Studien zur Tropologie des historischen Diskurses*, Stuttgart 1986.

⁴⁵ Další argumenty přináší Petr Čornej: White nezměnil dějiny, ale pohled na ně, in: H. White: *Metahistorie*, s. 575–600 (přetisk in: *Historici, historiografie a dějepis*, Praha 2016, s. 440–463).

VI. V POHLEDU MODERNÍ DOBY

PŘIBYSLAV - MĚSTO ŽIŽKOVO?

Ta věž přibyslavská
pěkně vysoká.
Kolem plodná pole,
jedno jenom holé,
z roku do roka.
Ladislav Quis

Na hlavní železniční trati, která spojila Prahu s Brnem přes Česko-moravskou vrchovinu a částečně nahradila významnou středověkou komunikaci, leží čtyři města, do jejichž historie se zapsal Jan Žižka z Trocnova. Kutná Hora a Havlíčkův (bývalý Německý) Brod si v současnosti vojevůdcovu památku nijak zvlášť nepřipomínají, snad proto, že jeho trestající ruka obě lokality citelně poničila.¹ Malebná Kutná Hora se programově prezentuje jako někdejší stříbrné srdce českého státu a v rozmanitých slavnostech, které mají přilákat co největší počet turistů, uvádí na scénu „lidového“ krále Václava IV., popřípadě renesančního bouřliváka Mikuláše Dačického z Heslova, méně již vzdornou postavu Karla Havlíčka.² Zato Havlíčkův Brod si dnes bohatě vystačí s prvním moderním českým žurnalistou, jenž v rovině symbolů i četných emblémů prostupuje doslova celé město. Na nádraží návštěvníky donedávna vítala melodie písňe kolovrátkáře Františka Haise *Spí, Havlíčku, v tvém hrobečku*, v restauracích se čepuje

¹ O rozsahu poničení Kutné Hory při jejím ovládnutí Žižkou 8. června 1424 podrobně Jiří Kejř: *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha 1958, s. 52–55. Značnou míru devastace Německého Brodu, dobytého ne právě čestným způsobem 10. ledna 1422, potvrzují prameny z 15. století, např. *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 38.

² Přitom odhalení kutnohorského pomníku Karla Havlíčka od sochaře Josefa Strachovského bylo v srpnu 1883 událostí celonárodního významu. Viz Zdeněk Hojda – Jiří Pokorný: *Pomníky a zapomínky*, Praha – Litomyšl 1996, s. 65–73.

pivo Rebel, úspěšní novináři si sem jezdí pro výroční ceny a fotbalový klub se jmenuje FC Slovan. Nechybějí pochopitelně ani Havlíčkův pomník, dílo Bohumila Kafky z let 1921–1924, Havlíčkovu náměstí a Havlíčkova ulice. Asi jen místní obyvatelé si uvědomují, že jedna z městských čtvrtí, pokrývající nevysoké návrší, má oficiální název Žižkov. Zdejší ulice nesou pochopitelně jména husitských velikanů, ale také „Bratříků“ a „Prácat“. Pojmenování havlíčkobrodských ulic a náměstí tak evokuje zmizelou dobu, v níž propojování husitských tradic a moderního liberalismu bývalo zcela běžné.³

Nepoměrně hlasitěji si nepřemožitelného husitského válečníka připomínají v Čáslavi. V městském chrámu se Jan Žižka v červnu 1421 s největší pravděpodobností zúčastnil slavného husitského sněmu⁴ a údajně zde byl též podruhé pohřben.⁵ Žižkova síň skrývá vzácný poklad, domnělou vojevůdcovu kalvu,⁶ a na náměstí se tyčí hejtmanův pomník, dílo J. V. Myslbeka⁷ z roku 1880. Předvádí-li se Čáslav jako místo posledního (byť poněkud sporného) Žižkova spočinutí, je Přibyslav zcela nepochybně lokalitou, v jejíž blízkosti trocnovský zeman ve středu 11. října 1424 skončil.⁸ Pozornost upřená k úmrtním místům

³ K Žižkovým toponymům v širším okolí Havlíčkova Brodu Jaroslav David: Jan Žižka z Trocnova a husitská tradice v zeměpisných jménech širšího Havlíčkobrodsko, *Havlíčkobrodsko* 22 (2008), s. 89–99. V obecném kontextu František Kavka: *Husitská revoluční tradice*, Praha 1953, s. 122–171; Jiří Rak: *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*, Praha 1994, s. 57–61, 78–79.

⁴ Viz zápis sněmovního usnesení v Husitské kronice Vavřince z Březové, in: *FRB*, V, edd. Josef Emler – Jan Gebauer – Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 487. Též AČ, III, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 227, 228 (č. 24). Ke sporu o Žižkovu přítomnost v Čáslavi Ivan Hlaváček: Husitské sněmy, *Sborník historický* 4 (1956), zvláště s. 78–79; František Šmahel: *Husitská revoluce*, III. *Kronika válečných let*, Praha 1993, s. 86–88, 349 (poznámka č. 164).

⁵ Blíže Rudolf Urbánek: *Žižka v památkách a úctě lidu českého*, Brno 1924, s. 24–40; František Šmahel: Záhady dvou Žižků a Žižkova věku, *HT* 3 (1980), zvláště s. 8–12.

⁶ K údajné vojevůdcově kalvě a k okolnostem jejího nálezů z novější literatury např. Emanuel Vlček: *Čáslavská kalva. Pravděpodobný pozůstatek Jana Žižky z Trocnova*, Čáslav 1974; týž: *Jak zemřeli. Významné osobnosti českých dějin z pohledu antropologie a lékařství*, Praha 1993, s. 176–208; F. Šmahel: Záhady, s. 13–16. Populárně a s mnoha domysly Miroslav Ivanov: *Kdy umírá vojevůdce*, Praha 1982, s. 131–394.

⁷ O Myslbekově pomníku z let 1879–1880 Zora Dvořáková: *Josef Václav Myslbek. Umělec a člověk uprostřed své doby*, Praha 1979, s. 79–83, 363. K Žižkovým sochám budovaným v tomto období Z. Hojda – J. Pokorný: *Pomníky a zapomínky*, s. 150–151.

⁸ Zprávy pramenů o vojevůdcově smrti analyzovali zejména J. V. Šimák: Kde byl Žižka pochován? *ČČH* 18 (1912), s. 7–20, 463–464. K. V. Adámek: Jan Žižka na českém východě,

a hrobům významných osobností nesporně náleží mezi typické znaky romanticky zbarveného historismu. V českém národním povědomí, prosyceném úvahami nad pohřbenými dějinnými příležitostmi, se však frekvencuje zvláště výrazně.⁹ Fakt, že si Žižkovu památku více připomínají Čáslav a Přibyslav než Kutná Hora a Havlíčkův Brod, před jejichž hradbami svedl husitský vojevůdce na přelomu let 1421–1422 vítězné bitvy,¹⁰ tak tkví hluboko v logice věci.

V případě nevelké Přibyslavi, dlouhá staletí pouhého poddanského města, významem zcela nesrovnatelného s Kutnou Horou, Čáslaví i Německým Brodem, umocnila zájem o Jana Žižku okolnost, že jinak ničím výjimečným do českých dějin nevstoupila. V období silícího národního uvědomování, jež v první třetině 19. století hledalo a nacházelo konstitutivní znaky českého národa v jazyce a historii, byl tento fakt vnímán, alespoň v úzkém kruhu přibyslavské radní elity, negativně. Z těchto pocitů se v roce 1836 zrodila snaha spojit počátky města s osobou legendární Přibyslavy, sestry svatého Václava a údajně i tety svatého Vojtěcha. Zajímavý pokus, podniknutý na úvodních foliích *Liber memorabilium* neboližto *Knihy pamětní města Přibyslavi*, právě tehdy založené a vedené až do roku 1850 radním Janem Malým, však dlouho nedošel většího ohlasu.¹¹ Širší kulturní obec jej zaregistrovala až ve chvíli, kdy se takzvaná Paměť *přibyslavská*, „objevená“ právě Janem Malým, stala součástí zápasu o pravost *Rukopisů královédvorského a zelenohorského*. Po letech emotivních polemik, v nichž regionální

Vlastivědný sborník východočeský 2 (1924), zvláštní otisk, zvláště s. 64–89 (autorovu pečlivou heuristiku znehodnocují zavádějící interpretace); Josef Pekař: *Žižka a jeho doba*, III. *Žižka vůdce revoluce*, Praha 1930, s. 270–274; IV. *Poznámky k dílu třetímu – Opravy a dodatky – Příloha – Rejstříky*, Praha 1933, s. 164–167; Pavel Rous: Některé okolnosti Žižkovy smrti v literatuře a místní tradici, in: *Přibyslav. Sborník příspěvků k dějinám města vydany u příležitosti 570 let úmrtí Jana Žižky*, Přibyslav 1994, zvláště s. 7–8, 21; Petr Čornej: Skon českého bohatýra, in: *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*, edd. Helena Lorenzová – Taťána Petrasová, Praha 2001, zvláště s. 42–44 (přetisk v souboru *Světla a stíny husitství / Události – osobnosti – texty – tradice*), Praha 2011, s. 337–346).

⁹ Petr Čornej: *Lipanské ozvěny*, Praha-Jinočany 1995, s. 86–88.

¹⁰ Josef Pekař: *Zprávy pramenů o bojích u Hory a Brodu kol vánoc 1421*, Praha 1928; F. Šmahel: *Husitská revoluce*, III, s. 110–111.

¹¹ Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, *Liber memorabilium*, fol. 10a–15a. K profesní dráze Jana Malého (1797–1867) shrnula základní data Alexandra Špiritová: *Slovník představitelů státní správy v Čechách 1850–1918*, Praha 1993, s. 114.

amatérští badatelé hájili pravost dokumentu po boku některých věhlasných kapacit, se nicméně ukázalo, že *Paměť přibyslavská* je umný padělek, čerpající z prací 16.–17. století.¹² Postupně tak i většina zarputilých místních patriotů opustila tvrzení o vzniku města v první polovině 10. věku a smířila se s faktem, že lokalita byla založena v první půlce 13. století a že první nezpochybnitelnou zmínku o Přibyslavi obsahuje listina vydaná Smilem z Lichtenburka roku 1257.¹³

Zřejmou souvislost *Paměti přibyslavské* s postavou radního Jana Malého naznačuje i zájem, který *Knih pamětní* (jako vůbec první písemnost přibyslavské provenience) věnovala skonu Jana Žižky. Stejně jako v partiích o dávném původu města, se i při líčení Žižkových posledních dnů a v popisu vzhledu husitského vojevůdce Malý zjevně opřel o raně novověké texty. Kromě Bohuslava Balbína se zvláště přidržel *Poselkyně starých příběhův českých* Jana Františka Beckovského a asi čerpal též ze známé Millauerovy práce, vydané u příležitosti čtyřstého výročí Žižkova úmrtí.¹⁴

¹² Moderní edici sporné památky pořídil v rámci obsáhlé studie Jaroslav Kašpar: *Paměť přibyslavská*, *Archivní časopis* 22, 1972, s. 16–41 (zde s. 20–25). Závěr práce vyzněl jasně a potvrdil námitky, které proti pravosti textu vznesl již Gustav Friedrich: O „Paměti Přibyslavské“, *ČČH* 14 (1908), s. 41–49. Starší diskusi, probíhající vehementně od roku 1889 až na práh první světové války, podrobně zachytil (i na základě zápisků v Liber memorabilium, fol. 296b–299b) jeden z obhájců pravosti František Půža: *Kronika přibyslavská*, Přibyslav 1914, s. 10–18 (tam na s. 16 o Janu Malém a o jeho opisech starých přibyslavských písemností). Nově problém přehledně shrnul Ladislav Macek: Příspěvek k nejstarším dějinám města Přibyslav, in: *Přibyslav*, zvláště s. 7–8, 21.

¹³ J. V. Šimák: *Středověká kolonisace v zemích českých*, Praha 1938 (České dějiny, I/5), s. 1217–1218; L. Macek: Příspěvek k nejstarším dějinám, s. 12–16; Jan Urban: *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003, s. 44, 53, 407.

¹⁴ Liber memorabilium, fol. 34b–35a; Bohuslav Balbín: *Epitome historica rerum Bohemicarum seu Historia Boleslaviensis*, Pragae 1677, s. 455–464; Jan František Beckovský: *Poselkyně starých příběhův českých*, Praha 1700, s. 717, 719. Určité shody, zvláště v popisu Žižkova vzhledu, vykazuje Malého text i s prací, již sepsal Zacharias Theobald: *Hussitenkrieg*, 2. vyd., Nürnberg 1621, s. 227–230. Na tuto možnost upozornil Pavel Rous: Jan Žižka v regionálních názvech a pověstech, *Přibyslavský čtvrtletník pro kulturu, historii a ekologii* 4/3 (2004), s. 14–15. Domnívám se však, že Malý stvořil Žižkův portrét na základě Balbínových a Theobaldových charakteristik, které otiskl Maximilian Millauer: *Diplomatisch-historische Aufsätze über Johann Žižka von Trocnow*, Prag 1824, s. 50–53. K výtvarným zdrojům Theobaldovy (a Balbínovy) deskripce W. W. Tomek: *Jan Žižka*, Praha 1879, s. 208–209; Karel Guth: Žižka ve výtvarném umění, in: *Sborník Žižkův 1424–1924. K pětistému výročí jeho úmrtí*, ed. Rudolf Urbánek, Praha 1924, s. 297;

Přežívající nechť barokní, jakkoliv vlastenecky laděné produkce vůči husitům a Žižkovi se v *Knize pamětní* pozoruhodně prolíná s parafrází relativně obsírné zprávy o hejtmanově posledním pořízení a smrti, jak ji v souborném vydání *Starých letopisů českých* zpřístupnil roku 1829 František Palacký.¹⁵ Vnitřní protikladnost Malého podání, jež Žižku sice vehementně odsuzuje, ale zároveň mu neupírá obdiv soudobého kronikáře, násobí romantický smysl pro dramatický děj, pro sladkobolně tragické příběhy i pro ozvěny nejrůznějších pověstí, kolujících tehdy v ústní i tištěné podobě. Tento koktejl dokázal Malý přetavit v ucelený a graduující útvar. Opětovně se tak potvrzuje pravdivost postřehu, že každý historický fakt v sobě ukrývá nezanedbatelný potenciál epizace a beletrizace.¹⁶

V pojetí Jana Malého „ukrutník“ Žižka, který už „téměř celé království zhubil“, opouští v září 1424 Prahu kvůli vzrůstající se morové nákaze a spolu se svými vojáky zamýšlí „až do Uher jeti“.¹⁷ Silnice ho přivede 6. října 1424 (toto datum, mimo jiné velice pravděpodobné, poprvé zaznamenal Prokop Lupáč z Hlavačova)¹⁸ k hradu a městu Přibyslavi, v němž s každou minutou sílí panika. Váhání obyvatel, „mají-li brány... otevřít“ a Žižkovi „se vzdát“, nebo pomýšlet na

---

Ferdinand Pochobradský: Jan Žižka ve výtvarném umění, *Vlastivědný sborník východočeský* 2 (1924), zvláštní otisk, s. 7.

¹⁵ Liber memorabilium, fol. 35a; *Starší letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili Pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*, ed. František Palacký, Praha 1829, s. 64. Palacký sice tuto zprávu převzal z textů L a M *Starých letopisů českých*, což však není důvod její věrohodnost zpochybňovat, jak činí P. Rous: Některé okolnosti, s. 49. Obsahuje ji totiž už starší text R, který Palacký neznal a jenž netoliko v této pasáži obsáhl autentické východočeské údaje. Viz *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 48.

¹⁶ K tomu Jaroslav Kolár, K podobám epičnosti v Hájkově kronice, in: *Literárněvědné studie. Profesoru Josefu Hrabákovi k šedesátinám*, edd. Dušan Jeřábek – Milan Kopecký – Karel Palas, Brno 1972, s. 65–71.

¹⁷ Liber memorabilium, fol. 34b. Žižkův záměr vydat se do Uher zmiňuje téměř ve shodné formulaci J. F. Beckovský: *Poselkyně*, s. 717. Beckovský ovšem na tomto místě pouze zkrátil svůj vzor, který udává, že husitský vojevůdce chtěl „Zigmunda císaře z uherské zemi vyhnati...“ Viz Václav Hájek z Libočan: *Kronika česká*, Praha 1541, fol. 401a.

¹⁸ Prokop Lupáč z Hlavačova: *Rerum Boemiarum Ephemeris sive Kalendarium historicum*, Pragae 1584. Prameny 15. století uvádějí, že Žižka vytáhl z Prahy někdy po 28. září 1424 (vzdálenost od hlavního města k Přibyslavi činí po tehdy obvyklé cestě přes Kolín, Čáslav a Německý Brod více než 120 kilometrů). Viz *Kronika Starého kolegiátu*, in: *FRB*, VII, ed. Josef Emler, Praha b. d., s. 31.

odpor, přeruší „plamennou řečí“ jeden z Přibyslavských. Přesvědčení silou jeho argumentů se měšťané rozhodnou bránit i s ohledem „na dostatek lidu, který z vůkolních krajín do města jako do bezpečnějšího místa se uteklí“.¹⁹ Skutečně také odrazí první útok Žižkových bojovníků a zanedlouho nato obdrží zprávu, že se obávaný válečník roznemohl „nemocí smrtelnou od hlíz“. Jejich radost však, ostatně jako v každém dobře vystavěném příběhu, netrvá dlouho. „Sotva že Žižka duši svou vypustil, rozlícení husitští bojovníci, „jak pověst až podnes se udržela,“ podkopali hradby, vpadli do Přibyslavi a „každého, kohožkoli dostali, všechny napořád mordovali...“²⁰ Když město ze všech stran již hořelo, aj tuť ti nezbedníci, ti na to se dívaje, pokřikovali: Tak slavíme Žižkův pohřeb!“²¹ Nebyl to motiv zcela nový. Jeho zárodek se objevuje již u Bohuslava Balbína²² a roku 1832 jej nacházíme v básni *Žižkas Tod* z pera Ludwiga Augusta Frankla.²³ Následně motiv využili rovněž Karl Herlossohn-Herloš v známém románu *Der blinde Held*,²⁴ Ferdinand Břetislav Mikovec²⁵ i Karel Vladislav Zap v populárním spisu o husitských válkách.²⁶

Obdobné konstatování se týká rovněž další pověsti, zaznamenané Janem Malým, totiž vyprávění o pádu nedalekého hradu Ronova. Když jej „Žižkovci dobyli“ a připravili o život jakéhosi rytíře Zdeňka i s třemi syny, čerstvá vdova a nešťastná matka v zoufalství „do příkopu dolů skočila a zabívši se, život skončila“.²⁷ Hrad Ronov v souvislosti

¹⁹ Liber memorabilium, fol. 34b.

²⁰ Liber memorabilium, fol. 35a. Ve formulaci o mordování poražených čteme zřetelnou ozvěnu Beckovského. Viz J. F. Beckovský: *Poselkyně*, s. 720.

²¹ Liber memorabilium, fol. 35a.

²² Bohuslav Balbín: *Miscellanea historica regni Bohemiae*, Pragae 1682, s. 157–158.

²³ K Franklovi a jeho dílu blíže Arnošt Kraus: *Husitství v literatuře, zejména německé*, III. *Husitství v literatuře devatenáctého století*, Praha 1924, s. 77.

²⁴ Odkazují na český překlad Karel Herloš: *Husité čili Čechy od roku 1414–1424*, II. *Jan Žižka z Trocnova*, překlad J. B. Pichl, 4. vyd., Praha b. d., s. 290. Originální německé znění vyšlo poprvé roku 1841 v Lipsku. Viz k tomu obsáhle Zuzana Urválková: *Dvojlomná zrcadlení. Dílo Karla Herloše-Herlosohna v českém literárním kontextu*, Praha 2009, s. 63 (k obrazu Jana Žižky zvláště s. 102–121, k pojetí jeho skonu a hořící Přibyslavi jako drastické panychidy s. 108–109).

²⁵ F. B. Mikovec: *Žižkova smrt a hrob jeho, Lumír* 11 (1861), s. 1223.

²⁶ K. V. Zap: *Vypsání husitské války*, 2., přepracované vyd., Praha 1893, s. 337 (1. vyd. v Praze roku 1868).

²⁷ Liber memorabilium, fol. 37a.

s vojevůdcovým skolem zaujal relativně nedávno i sochaře a malíře Romana Podrázského, jehož díla zdobí nejen příbyslavskou radnici. Asi i díky jemu přežívají dodnes romantická vyprávění o přenesení mrtvého Žižkova těla na dobytý Ronov, odkud prý byly hejtmanovy tělesné ostatky transportovány do Hradce Králové.²⁸ Na okraj těchto podání si dovoluji uvést skromnou poznámku. Od časů Tomáše Pešiny z Čechorodu²⁹ se v populární, regionální i v striktně vědecké literatuře tvrdošíjně udržuje mínění, že se husité zmocnili Ronova v říjnu 1424,³⁰ ač hodnověrnější zpráva datuje pád hradu do rukou východočeského kališníka Jana Rušinovského rokem 1425.³¹ Jak je patrné, mívají učené rekonstrukce, v nichž do sebe fakta zdánlivě logicky zapadají, občas stejnou hodnotu jako smyšlené pověsti.

K námětům, které Podrázský expresivně ztvárnil, patří též Žižkova smrt, nikoliv ale na mor, nýbrž v důsledku smrtelného zranění, jež mu způsobila místní jeptiška přesnou střelou z luku či kuše. Co na tom, že v Příbyslavi klášter nikdy nestál. Slova, zapsaná mezi léty 1836–1874 do staré pamětní knihy obce Olešenka a zřejmě tradovaná již dříve, působila podmanivě.³² Jedna z mladších variant pověsti dokonce praví, že obránci Příbyslavi měli k dispozici vroubkované šípy, obdobné,

²⁸ Varianty pověstí o přenesení Žižkova těla na Ronov zaznamenal P. Rous: Některé okolnosti, s. 50, 52. Jako historicky bezcenné povídačky je odmítl už August Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, XII. Čáslavská, 3. vyd., Praha 1997, s. 170.

²⁹ T. J. Pešina z Čechorodu: *Mars Moravicus sive Bella horrida et cruenta. Pars prima usque ad annum 1526*, Pragae 1677, s. 510.

³⁰ Za všechny uvádím F. Půžu: *Kronika příbyslavská*, s. 39; Tomáš Šimek a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. Východní Čechy, Praha 1989, s. 419; Lucie Marková: *Příbyslav*, Praha – Havlíčkův Brod 2008, s. 54–56; Josef Dolejší – Leonid Křížek: *Husité. Vrchol válečného umění v Čechách*, Praha 2009, s. 80.

³¹ „Téhož léta dobyvali táboři Hronova u Příbyslavi a tu zabít jest pan Hertvík, bratr Rušenovského [sic], i osadili Hronov Janem Rušinovským.“ Viz text Sa Staré letopisy české, KNM, sign. V E 43, fol. 68a. Zpráva je zařazena před zmínku o dobytí rakouského pohraničního města Ruzeh husitskými vojsky (25. listopadu 1425). K dějinám Příbyslavi a Ronova v období před výbuchem husitské revoluce, zejména k činnosti lapkovských skupin kolem pana Čeiška z Ronova, snesl cenné zprávy František Hoffmann: *Bojové družiny před husitskou revolucí ve východních Čechách*, ČSCH 35 (1987), zvláště s. 81–85. Záškodnickou činnost, namířenou hlavně proti katolické Jihlavě, vedl z Ronova i Jan Rušinovský. Viz též: *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*, TA 6 (1994), s. 69, 135.

³² P. Rous: Jan Žižka, s. 14–15.

jakých užívali domorodci na souostroví Fidži. Právě takový husitského hejtmana údajně zabil.³³

Na foliích *Knihy pamětní* nepominul Jan Malý ani podání o Žižkově úmrtním místě, jež tradice situovala do blízkosti vsi Šenfeldu (roku 1921 přejmenované na Žižkovo Pole), asi 3,5 kilometru od Přibyslavi. Zatím nejstarší zjištělé kořeny pověsti o nezoraném a nezoratelém ostrůvku země, „jehož pověřivost lidská... nechce se rádlem dotknouti“,³⁴ sahají nejdále do roku 1782, byť se někteří obrozenci snažili doložit její předbělohorský původ.³⁵ Plně to koresponduje se situací, kterou známe z Lipan u Českého Brodu. Ani v tomto případě nelze existenci vyprávění o pohřbu Prokopa Holého a dalších husitských hrdinů na zahradě lipanského statku č. 1 prokázat před rokem 1775.³⁶

Vraťme se však k Žižkovi. Kupodivu si dlouho nikdo nepovšiml nápadného rozporu v tradici, kladoucí vojevůdcovo úmrtní místo k relativně vzdálenému Šenfeldu, zatímco generální útok na Přibyslav měli vést husité od západu.³⁷ Tvzení, že Žižka umístil své velitelské stanoviště pětáctýřet minut pěší chůze severně od městských hradeb, postrádá jakoukoliv logiku a očividně odporuje pozdně středověké vojenské praxi.³⁸ Píše-li starý letopisec o hejtmanově smrti „v drahách“,³⁹ tj. při cestě či na ladem ležícím poli, zřejmě neměl na mysli polní trať, nazývanou v katastrech U kříže, resp. Pláček (původně nejspíš Plácek), a po roce 1860 Žižkův plácek.⁴⁰ Pro rozvíjející se politický život v národnostně české Přibyslavi byla ovšem pověst o vojevůdcově

³³ „Fidschipeil“, vystřelený z přibyslavské věže, zasáhl Žižku, který zemřel uprostřed pole. Pověst zaznamenal Anton Altrichter: *Sagen aus der Iglauer Sprachinsel*, Iglau 1920 (Dritte Folge der Mitteilungen des Iglauer Museumsvereines), s. 26. K typu šípů z ostrovů Fidži P. Rous: *Některé okolnosti*, s. 58.

³⁴ Liber memorabilium, fol. 35a.

³⁵ P. Rous: *Některé okolnosti*, s. 52–53; R. Urbánek: *Žižka v památkách*, s. 22.

³⁶ P. Čornej: *Lipanské ozvěny*, s. 27–33.

³⁷ Liber memorabilium, fol. 35a; F. Půža: *Kronika přibyslavská*, s. 40. K fortifikaci Přibyslavi v pozdním 15. století s pozorností ke kostelnímu areálu, opevněnému až poté, co město podlehl husitskému útoku v říjnu 1424, viz Pavel Rous: *Poznámky k obranné funkci věže u kostela sv. Jana Křtitele v Přibyslavi, Havlíčkobrodsko* 22 (2008), s. 100–109.

³⁸ Viz např. Jan Durdík: *Husitské vojenství*, 2. vyd., Praha 1954, s. 82–86.

³⁹ Text B Starých letopisů českých, KNM, sign. II F 8, fol. 195a. Vydáno in: *Staré letopisy české (Východočeská větev a některé související texty)*, edd. Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová, Praha 2018, s. 15.

⁴⁰ P. Rous: *Některé okolnosti*, s. 55; J. David: *Jan Žižka z Trocnova*, s. 92.

skonu u Šenfeldu pravým požehnáním. Od období „jara národů“ se stal neobdělávaný plácek vhodným místem ke konání významných shromáždění a manifestací.

Hlavní zásluha připadla v tomto směru kupci Augustinu Bedřichu Čeplovi, vůdčímu zjevu přibyslavského veřejného života druhé poloviny 19. století. Na scénu regionálních dějin poprvé razantně vstoupil na jaře 1848, kdy spolu s purkmistrem Karlem Hessem daroval prapor místní národní gardě. Na rozdíl od purkmistra se však spolu s dalšími třidvaceti muži vydal v ranních hodinách 17. června 1848 na pomoc bojující Praze. Leč výprava, solidně zásobená chlebem a kořalkou, dorazila jen do Chrudimi. Poté, co se přibyslavští odvážlivci dozvěděli o vojenském zásahu proti kutnohorské a chrudimské gardě, zamířili raději domů.⁴¹ Své upřímné národní smýšlení pak A. B. Čepl znovu demonstroval 11. října 1848, ve výroční den Žižkovy smrti, kdy se spolu s ostatními národovci z Borové, Šenfeldu a Přibyslavi vypravil na domnělé vojevůdcovo úmrtní místo. U mohutného keře černého bezu, který tu po léta rostl, hrála hudba, zněla píseň *Hej, Slované* a přítomní si vychutnali i proslov o Žižkovi a provolávání slávy „všem zasloužilým o naši vlast mužům, jak minulých věků, tak i nynížka“.⁴² Zde se také zrodila myšlenka navršíť časem „přikládáním hrstek země od navštěvovatelů“ mohyly (jako „způsob upomínky slavných mužů“, typický „u nás Slovanů“),⁴³ vysázet lipové stromořadí a navázat bratrské styky se sousední Moravou. Na velký Žižkův pomník se nepomýšlelo hlavně kvůli nedostatku financí.⁴⁴

Obrat k jednoznačně pozitivnímu hodnocení Jana Žižky tak i na Přibyslavsku souvisel s příklonem politicky aktivní části obyvatel

⁴¹ F. Půža: *Kronika přibyslavská*, s. 190–192.

⁴² Jan Henzl: Památní místo úmrtní Žižkovo a první slavnost, *Národní noviny* 2, č. 17 (20. 1. 1849), s. 65–66, zde s. 65. Autor fejetonu, tehdy studující pražské techniky, žil v Dobré u Přibyslavi a byl jedním z čtyřdvaceti mužů, kteří se v červnu 1848 vydali z Přibyslavi na pomoc Praze.

⁴³ Tamtéž, s. 66.

⁴⁴ Henzl sám píše: „Nerad bych, aby někdo v mých slovech vyrozumíval, jako bych pro postavení kamenného neb železného pomníku našim výtečníkům mluvil...“, poněvadž „zvláště my Čechové musíme šetřiti jen trochu zbytečných výloh, neboť mnoho posud potřeb máme, o které se vláda starati nebude a které národ sám zapraviti musí.“ Tamtéž, s. 66. Stručně k tomu František Půža: Žižkovo pole u Přibyslavi, *Vlastivědný sborník východočeský* 2 (1924), zvláště s. 125.

k národně zbarveným liberálně demokratickým ideálům, jež přinesl rok 1848. Pro „národovce“ z malé Přibyslavi, čítající tehdy 2121 obyvatel, se stal husitský válečník slavným „výtečníkem“, hájícím mečem „pravdu a svobodu“,⁴⁵ což byl dramatický posun v porovnání s dvanáct let starými formulacemi Jana Malého i s přežívajícím názorem části místní veřejnosti.⁴⁶ Ačkoliv na plánované pravidelné oslavy na domnělém vojevůdcově úmrtním místě nebylo v době Bachova režimu ani pomyslení, přidali zanedlouho vlastenečtí nadšenci ke jménu dávného hrdiny hrdinu a mučedníka nového, Karla Havlíčka, rodáka z Borové, vzdálené necelých sedm kilometrů severovýchodně od Žižkova plácku. Kult Žižkův a kult Havlíčkův se tak proluly, stvrzující dobově aktuální výklad o organické souvislosti mezi demokratickým charakterem husitství a demokratickými snahami obrozeného českého národa.

Téměř čítankově ilustrovala toto sepětí slavnost uskutečněná u příležitosti odhalení pamětní desky na Havlíčkově rodném domě. V ovzduší nového vzmachu politických nadějí, které vyvolal pád neoabsolutismu, se v Borové 19. srpna 1862 symptomaticky uplatnili někdejší „osmačtyřicátníci“, z pražských návštěvníků zvláště hlavní řečník Karel Sladkovský, z přibyslavských občanů spoluorganizátor akce A. B. Čepl. Nelze však zapomínat ani na Kristiána Pešku, továrníka z Ronova u Přibyslavi. Čeplovu představu, že se z Borové vydají „veškerí účastníci“ na Žižkův plácek, aby tu „sestavili“ velkolepou mohylu, zmařilo počasí. Přesto se pod jeho vedením k bezovému keři vypravili kníže Rudolf Thurn-Taxis, Julius Grégr, Emanuel Tonner i další hosté spolu s několika přibyslavskými měšťany, převážně sympatizanty zvolna se rodícího mladočeského proudu. Výsledek vycházky, předem domluvené A. B. Čeplem a Kristiánem Peškou, splnil očekávání. Po prohlídce památného místa koupil Julius Grégr tzv. Žižkův plácek, za který šenfeldským „gruntovníkům“ Vítovi a Antonii Kárníkovým na místě zaplatil 60 zlatých. Již 22. srpna 1862 daroval Grégr pozemek Sokolu

⁴⁵ J. Henzl: Památní místo úmrtní, s. 66.

⁴⁶ Počátkem roku 1849 považoval Henzl za nutné bojovat proti mínění, že Žižka byl „lupič, lotr a nejhorší kacíř“, zároveň si pak neodpustil povzdech, že záměr Besedy přibyslavské uspořádat velkou vojevůdcovu oslavu, ztroskotat na nesvornosti „jak mezi měšťany, tak mezi gardou...“ I proto netrpělivě očekával vydání příslušného dílu Palackého Dějin o husitských válkách. Tamtéž, s. 65–66.

pražskému.⁴⁷ Na jaře 1863 pověřili představitelé Sokola A. B. Čepla, aby místo ohradil lipami. „Avšak zhoubná ruka všech nepřátel pokroku ty samé několikrát poškodila,“ až „během několika roků... zahynuly...“⁴⁸ Ani opakované pokusy nebyly úspěšné, nicméně činorodý Čepl neztrácel víru, že „doba nadejde, kdež by mohutný pomník hrdinovi Janu Žižkovi z Trocnova postaven býti mohl“.⁴⁹

Dočkal se v období vrcholícího táborového hnutí, na Příbyslavsku těsně spjatého nejen s bojem za české státní právo. I Žižkovo pole, jak se tehdy plácku s černým bezem začalo říkat, mělo být dějištěm masového shromáždění obyvatelstva česko-moravského pohoří. Leč mítink, svolaný na 12. července 1868 příbyslavským nezmarem a okresním starostou A. B. Čeplem v úzké součinnosti s aktivisty z Německého Brodu, Chotěboře, Habrů, Humpolce, Polné, Žďáru nad Sázavou, Nového Města na Moravě i dalších obcí, byl příslušnými orgány a v konečné instanci též c. k. místodržitelstvím zakázán. Snaze nerespektovat vydaný zákaz čelily odpovědné úřady vysláním „pánů okresních“, z nichž každý s sebou přivedl „několik tak zv/aných/ špiclů“, i samotného „p/ana/ krajského“, barona Voitha, z Čáslavi.⁵⁰ Hrozící třenice skončila typickým českým kompromisem. Když organizační výbor odmítl nabídku uspořádat tábor na méně „význačném místě“ pod

⁴⁷ Podrobný popis příprav a průběhu Havlíčkovy slavnosti podává Liber memorabilium, fol. 308a–316b (odtud převzaty i citáty). Z pohledu pamětníka viz Karel Adámek: *Z dějin okresu hlineckého*, Hlinsko 1909, s. 88–95. Jinak též F. Půža: *Žižkovo pole*, s. 125–128 (s otištěním darovacího přípisu Julia Grégra Sokolu pražskému i s další dokumentací o majetkovém právu k Žižkovu plácku); též: *Kronika příbyslavská*, s. 203–205; Karel Kvaš: *Husitská doba na Havlíčkobrodsku v událostech a památkách*, Havlíčkův Brod 1974, s. 16–17; Mojmír Novotný: *Z historie Žižkovy mohyly, Příbyslavský čtvrtletník 4 (2004)*, č. 3, s. 17–18; Mojmír Novotný – Anna Šauerová: *A tak šel čas. 1424–1874–2004. Výstava věnovaná 130. výročí odhalení Žižkovy mohyly, 580. výročí úmrtí Jana Žižky z Trocnova*, Příbyslav 2004, s. 5–6.

⁴⁸ Liber memorabilium, fol. 316b. Vzhled Žižkova plácku kolem roku 1870 zachytila fotografie Josefa Štátného z Jihlavy. Viz Pavel Scheufler: *Vybrané české mýty a symboly epochy c. k. monarchie z pohledu fotografů*, in: *Pěšák s noblesou. Pocta P. T. Janu Hozákovi*, edd. Milada Sekyrková et al., Praha 2010, s. 50.

⁴⁹ Liber memorabilium, fol. 317a. Z novější regionální produkce k tomu J. David: *Jan Žižka z Trocnova*, s. 93.

⁵⁰ Krajským představeným v Čáslavi byl svobodný pán Ferdinand Voith von Sterbetz (1813–1882), později zastával úřad okresního hejtmana tamtéž, v letech 1861–1866 byl zemským poslancem. Viz A. Špiritová: *Slovník představitelů*, s. 213; Marie Lišková: *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách 1861–1913*, Praha 1994, s. 346.

hradem Ronovem s odůvodněním, že „zdejší živnostníci již od rána na poli Žižkově své stany ku prodeji potravin, lahůdek i piva postaveny mají,“ souhlasili pověření úředníci s konáním mítinku v lesíku Hatě. Hrdinou následného okázalého průvodu se stal správce malečského velkostatku. Když zástup procházel kolem proslulého bezového keře, stále zdobícího pozemek Sokola pražského, zvolal, „aniž byl od některého z pánů okresních... zpozorován“, nesmrtelnému hrdinovi „Sláva!“ a „Nazdar!“ Celý tábor, jehož se prý zúčastnilo 10 000 lidí,⁵¹ měl ještě dohru. Jeho organizátoři i někteří účastníci (v počtu více než 70 osob) byli v přestupkovém řízení odsouzeni k peněžitě pokutě či k adekvátnímu trestu vězení (jeden den odpovídal pokutě 5 zlatých). Téměř všichni doplatili na své provokativní chování, neboť během slavnosti nabízeli baronu Voithovi a okresním představeným, potícím se ve slavnostních uniformách, rozmanité občerstvení.⁵² K okresnímu soudu je však z hostince U České koruny, hlavního štábu svobodomyšlných národovců, doprovázela hudba a uvězněným zajistili přibyslavští občané kvalitní stravu.⁵³

Atmosféra masových táborů uspíšila realizaci Žižkova pomníku, který byl v předpokládaném místě vojevůdcovy smrti odhalen za velké účasti lidu 20. září 1874. Hlavní zásluha na uskutečnění nápadu se asi právem připisuje přibyslavskému rodáku a úspěšnému knihkupci i nakladateli Janu Ottovi, který předsedal pražskému organizačnímu výboru, a přibyslavskému komitétu v čele s A. B. Čeplem. Náklady na zřízení pomníku pokryla celonárodní sbírka a výtěžky z četných

⁵¹ Jaroslav Purš: Tábor v českých zemích 1868–1871 (Příspěvek k problematice národního hnutí), *ČsČH* 6 (1958), s. 244. Zde i odkaz na zprávu barona Voitha, že se svolavatelé tábora chystali podněcovat lid k neplacení daní. Údaj o neznámém šedém kmetovi, který se na Žižkově poli prezentoval srdceryvným zvoláním („Žižko, kdybys ty vstal, ty bys to palcátem rozpustil! Z tohoto místa nám vzejde sláva!“) považují za úlitbu pamětníka romantickému dobovému vkusu. Viz K. Adámek: *Z dějin okresu hlineckého*, s. 134.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Liber memorabilium, fol. 327b–337b (odtud převzaty citáty). O materiály i líčení událostí, zaznamenané v přibyslavské Liber memorabilium, se opřel F. Půža: *Kronika přibyslavská*, s. 210–215. Okresním soudcem v Přibyslavi byl tehdy třiašedesátiletý Karel Malek (v Liber memorabilium uváděn jako Málek). Viz A. Špiritová: *Slovník představitelů*, s. 113. Přibyslavské události došly pozornosti i v Praze. Viz Jakub Arbes: *Pláč koruny české čili nová persekuce*, Praha 1870, s. 21, 22, 25, 34, 48. Odtud se dovídáme, že pokuty činily 20–100 zlatých.

přednášek o tehdy populární husitské době i z prodeje brožury o Janu Žižkovi.

Nemá zde smysl opakovat známá fakta o stavbě památníku, jemuž musel ustoupit pověstný bezový keř⁵⁴ a který v charakteristickém tvaru mohyly navrhl architekt Antonín Wiehl a vybudoval německobrodský stavitel Josef Šupich. Stačí říci, že okázalá slavnostní výzdoba byla dílem Karla Hartiga, známého stavitele z rychle se rozrůstajícího pražského předměstí Žižkova, a že slavnostní projev přednesl, oblečen do sokolského kroje, nejlepší český politický řečník Eduard Grégr.⁵⁵ O duchu shromáždění vypovídá též citát z *Provolání*, vydaného Sokolem pražským k 450. výročí Žižkovy smrti a k odhalení jeho mohyly, oceňující nepominutelnou zásluhu Františka Palackého o znovuoobjevení husitské minulosti, a tím i o změnu dějinného nazírání: „Symbol bájí naznačený došel svého uskutečnění. Dnes, když slavný Palacký z rumu a sutin, z klevet a pomluv očistil, obnovil a před tvář světa celého najevo vynesl obraz dějin husitských, a když obraz tento zaskvěl se mocí a září dříve netušenou, na tomto obraze, na těchto pokladech dějin co na zdroji věčné síly, z mráкотného spánku, z mdloby a poroby probudil se, obživil, omládl a zmohutněl celý národ náš...“

Odhalení Žižkova památníku přivítali etničtí Češi nejen ve vlastních Čechách, ale také na Moravě, ve Slezsku i v zahraničí. Četné telegramy vypovídají o atmosféře, v nichž se slavnost uskutečnila, i o sympatiích, které si získal proticírkevně a pokrokařsky laděný mladočeský program krátce před oficiálním ustavením Národní strany svobodomyslné. Neodpustím si alespoň některé z nich citovat. Členové podnikatelského spolku výpomocné pokladny v Brně vzkazovali: „Pokud jeden Čech na zemi živ bude, vždy se Žižkou chlubit bude.“ Symptomaticky se vyslovil Spolek řezníků v Hořicích: „Nezabudli, otče, jsme tvé slávy, tvrdé dosud máme české hlavy, kdo by chtěl vlast drahou kláti, naučí se

⁵⁴ Jeho kořeny přenesl lékař František Malinský do svého parku v Ronově, kde se prý černý bez znovu „uchytil, zazelenal, rozrostl“. Viz Rudolf Ludmila: Žižkovo pole u Přibyslavi, *Vlastivědný sborník východočeský* 1 (1922), s. 57.

⁵⁵ Záležitosti spojené se stavbou mohyly a jejím odhalením pečlivě dokumentují záznamy Liber memorabilium, fol. 341a–346b. Dále viz F. Půža: *Kronika přibyslavská*, s. 215–218; týž: Žižkovo pole, s. 130–137; R. Ludmila: Žižkovo pole, zvláště s. 58–59; K. Kvaš: *Husitská doba na Havlíčkovobrodsku*, s. 20–21; M. Novotný – A. Šauerová: *A tak šel čas*, s. 7–11; Mojmír Novotný: Z historie Žižkovy mohyly, *Přibyslavský čtvrtletník* 4/3 (2004), s. 16–23.

pádnost našich seker znáti.“ Pozadu za ním nezůstali ani jindřichohradečtí Žižkaři: „Tys jediný osvěta v dějinách, tys ponejprv začal pravdu hájiti, tys první začal kněžoury páliť, tuto spoustu v našich krajinách, že ti upálili Husa tvého, zmařil jsi dost kněžstva nádherného. Sláva nehynoucí Tobě v hrobě!“⁵⁶

Charakter manifestace potvrdil, že Žižkovo pole je místem historické paměti celonárodního významu, který ještě umocnila blízkost Havlíčkovy Borové. Vybudování Žižkovy mohyly zajistilo náležité renomé i turistickou atraktivitu též Příbyslavi, byť město samotné srovnatelné slavnosti delší čas neorganizovalo a ani pražský Sokol se o mohyly příliš nestaral. Mohutný Žižkův památník brzy posloužil jako inspirace spolku Prokop, který dal zbudovat pomník u lipanského bojiště. Rozumělo se samo sebou, že vítězný návrh měl rovněž podobu mohyly, neboť nad místem smrti Prokopa Holého a jeho bojovníků se nic jiného tyčit nemohlo.⁵⁷ Také při odhalení Prokopova pomníku roku 1881 mluvil Eduard Grégr a rovněž tato akce se konala, stejně jako mnohé podobné, v září, kdy skončené žně, naděje na pěkné počasí i vzpomínka na zrušení roboty skýtaly příslib hojné účasti.⁵⁸

Po vzniku samostatné Československé republiky, oficiálně se přihlásivší ústy svého prvního prezidenta k husitské tradici, doznal charakter slavnostních shromáždění na památných husitských místech zákonitých změn. Velké příbyslavské oslavy 500. výročí smrti Jana Žižky, pořádané od června do října 1924, byly motivovány, což konstatoval spiritus agens organizačního komitétu František Půža, snahami uvést region i město, opět v „širší známost české veřejnosti“,⁵⁹ jako se to povedlo v roce 1874. Tomu odpovídala náročná příprava, kladoucí

⁵⁶ F. Půža: Žižkovo pole, s. 136.

⁵⁷ V Liber memorabilium (fol. 258b–259a) je opsána výzva výboru spolku Prokop k zbudování pomníku Prokopa Holého u Lipan.

⁵⁸ Podrobně k lipanské slavnosti v září 1881 Zdeněk Bisinger: Lipanská mohyla, *Práce muzea v Kolíně* 2 (1982), s. 103–121; Petr Čornej: Sakrální a úsměvné podoby husitské tradice, in: *Proudý české umělecké tvorby 19. století. Smích v umění*, ed. Marta Ottlová, Praha 1991, zvláště s. 121–123; též: *Lipanské ozvěny*, s. 61–70.

⁵⁹ Ze zápisků MUDr. Františka Půži, in: M. Novotný – A. Šauerová: *A tak šel čas*, s. 14. Tam na s. 12–18 Půžovy záznamy o všech příbyslavských akcích konaných u příležitosti 500. výročí Žižkovy smrti.

akcent na prezentaci Příbyslavi v celostátním měřítku.⁶⁰ Politiky pro-sazovaná idea česko-slovenské jednoty nalezla výraz v návštěvě 60 slovenských dorostenců, členů Detvanské župy Sokola, a v projevu Vavra Šrobára, považovaného „za vůdce Slováků“.⁶¹ Početné davy přivítalo prostranství před Žižkovou mohylou 15. června 1924, kdy se zde pod taktovkou učitelské jednoty Komenský sešlo na 3000 školních dětí z Čech a Moravy. Každé z nich dostalo na památku vytištěný exemplář vzkazu Aloise Jiráska, někdejšího účastníka táborového hnutí.⁶² Těžko říci, zda je potěšil, zklamání ale školáci neunikli. Slibovaná podívaná na vojenská letadla se nekonala. Dalo se to tušit, neboť ministr národní obrany František Udržal, občanským povoláním rolník v Rovni u Pardubic, při jednání s Františkem Půzou a Františkem Šmirousem mlžil, že „ohledně letectva“ nemůže prohlásit „nic určitého. Žádosti takových přichází prý celá řada. Nebezpečno je přistáti v místech, kde je mnoho lidí shromážděno.“⁶³ Nakonec se 11. října 1924, kdy oslavy končily, dostavil k Žižkově mohyle na katastru obce Žižkovo Pole (tak byla roku 1921 přejmenována ves Šenfeld)⁶⁴ osobně, navíc v doprovodu francouzského generála E. D. A. Mittelhausera, ztělesňujícího česko-slovensko-francouzskou vojenskou spolupráci.⁶⁵

Průběh oslav 500. výročí Žižkova skonu prozrazuje nový moment v zaběhnutých rituálech. Byl jím zvýšený důraz na vojenskou zdatnost husitů, pochopitelný v souvislosti s budováním československé armády a posilováním obranyschopností mladého státu. Příbyslavští se však v roce 1924 museli spokojit pouze s účastí vojenské hudby z Čáslavi⁶⁶ a o deset let později jen sledovali, jak město Český Brod uspořádalo u příležitosti pětistého jubilea lipanské bitvy velkou vojenskou

⁶⁰ O jubilejních oslavách roku 1924 shromáždila obsáhlý materiál i Liber memorabilium, fol. 439a–448a.

⁶¹ Ze zápisů MUDr. Františka Půži, s. 17.

⁶² Jirásek tu mimo jiné uvedl, že Žižka skončil právě ve chvíli, když „táhl vojensky na Moravu, aby ji vysvobodil z moci císaře Sigmunda a Habsburka Albrechta, úhlavních nepřátel českého národa.“ Zvláštní pozdrav adresoval dětem „z menšinových škol“, které žáky „posilují v obraně mateřského jazyka.“ Viz *Vzkaz Aloise Jiráska českým dětem shromážděným na Žižkově poli u Příbyslavi dne 15. června 1924*, Německý Brod 1924, nestránkováno.

⁶³ Ze zápisů MUDr. Františka Půži, s. 14.

⁶⁴ K tomu J. David: Jan Žižka z Trocnova, s. 94.

⁶⁵ Tamtéž, s. 18.

⁶⁶ Tamtéž, s. 17.

přehlídku.⁶⁷ Částečně si vše vynahradili po několika měsících během velkých manévřů konaných ve východních Čechách. Ve čtvrtek 15. srpna 1935, ve svátek Nanebevzetí Panny Marie, vykonal ve městě přehlídku 31. pěší pluk Arco z Jihlavy. Za zvuku chorálu *Ktož jsú boží bojovníci* napochodovali vojáci s plukovním praporem až do zasedací síně přibyslavské radnice.⁶⁸ Fascinace armádou nicméně pokračovala. V polovině května 1937 zavítal přibyslavský starosta Otto Klusáček do Kroměříže, aby tu na prapor 3. pěšího pluku Jana Žižky z Trocnova připjal v rámci oslav dvacátého výročí jeho založení stuhu s nápisem „Žižka budiž Vaším vzorem, v boji pro vlast za praporem vpřed!“⁶⁹

Vojenská složka pochopitelně nezmizela z přibyslavských slavností ani po druhé světové válce a po únoru 1948. Navzdory mimořádné (a jednostranné) glorifikaci husitské epochy však vyznívaly oslavy výročí Žižkova skonu poněkud tlumeně, aniž přesahovaly regionální rámec. Spíše tichá sešlost se tu shromáždila 18. července 1948, kdy zde na Žižku vzpomínaly a slib věrnosti složily delegace náboženských obcí z chrudimského okrsku Církve československé.⁷⁰ O rok později zpestřil setkání ohňostroj a koncert vojenské hudby.⁷¹ Tradiční zářijový termín naopak dodržely slavnosti při nekulatém výročí roku 1957. Vojenská kapela tentokrát vytvořila pozadí pro vystoupení náčelníka generálního štábu generálplukovníka Václava Kratochvíla, který přednesl projev a vzápětí odhalil jezdeckou sochu Jana Žižky, jednu z průpravných plastik Bohumila Kafky pro slavný pomník na pražském Vítkově. Dílo samotné však předával jako vládní dar do péče zdejšího národního výboru zástupce ministerstva školství a kultury.⁷² Socha, umístěná v parku pod přibyslavským zámekem, dosud poutá pozornost návštěvníků přicházejících do města od železniční stanice.

Absurdní, přesněji typicky „normalizační“ dozvuk měly oslavy 550. výročí vojevůdceva skonu v září 1974. Jejich centrem tentokrát nebyla Žižkova mohyla, nýbrž přibyslavský zámek, na něhož díky

⁶⁷ P. Čornej: *Lipanské ozvěny*, s. 145–147.

⁶⁸ Liber memorabilium, fol. 473b–474a.

⁶⁹ Liber memorabilium, fol. 477b.

⁷⁰ Pavel Sochr: *O Žižkově mohyle u Přibyslavě*, Havlíčkův Brod 1948, s. 8.

⁷¹ M. Novotný – A. Šauerová: *A tak šel čas*, s. 19.

⁷² Tamtéž, s. 20.

Kafkově plastice dopadl odlesk hejtmanovy slávy. Projev Evžena Erbana jistě nezaujal přítomné tolik jako otevření síně Husitského revolučního hnutí v prostorách poněkud zašlé renesanční stavby.⁷³ Gesci nad expozicí příbyslavského Městského muzea převzalo Ministerstvo kultury České republiky. S pompou ohlášená stálá výstava, na níž se jako autor libreta podílel vynikající husitolog František Šmahel,⁷⁴ měla ovšem jepičí život. Hned v roce 1975 ji ze zámeckých prostor vykázal Svaz požární ochrany, který objekt během pěti let zrekonstruoval. Další osudy husitských sbírek příbyslavského Městského muzea byly neradostné. Jejich větší část odvezlo auto do hospody v Havlíčkově Borové, kde zmizely beze stopy. Menší díl zůstal na zámku a některé pozoruhodnější kousky, např. takzvané žižkovky, tj. špacírky s rukojetí v podobě Žižkovy hlavy, si rozebrali šikovní obyvatelé.⁷⁵ Tento přístup plně korespondoval s normalizačním vztahem ke starší české historii. Komunistický režim se po 17. dubnu 1969 sice dovolával revolučních tradic, ve skutečnosti ho ale zajímaly pouze nejnovější dějiny, nad jejichž interpretací si udržoval přísnou kontrolu.⁷⁶

Po těchto smutných zkušenostech vyhlíží snad překvapivě, že tzv. sametová revoluce neznamenala, navzdory zásadnímu přehodnocování české minulosti a drtivé kritice husitství v některých médiích, definitivní odvrát Příbyslavských od památky proslulého vojevůdce. Porevoluční starosta Mojmír Novotný se svým zástupcem Romanem Podrázským naopak využili tradice k zviditelnění města a naplnění představ, o nichž se A. B. Čeplovi a Františku Půžovi snad ani nesnilo. Dne 18. března 1994 adresovali Václavu Havlovi, tehdy již prezidentu České republiky, dopis, kterým ho zvali do Příbyslavi u příležitosti 570. výročí Žižkova skonu a 120 let uplynulých od odhalení vojevůdcovy

⁷³ Tamtéž, s. 22.

⁷⁴ František Šmahel: *Nalézání. Setkávání a mjení v životě jednoho medievisty*, Praha 2009, s. 482. Dlužno podotknout, že Šmahel byl v této době zbaven publikačních možností a do jeho nuceného odchodu z tehdejšího Ústavu československých a světových dějin ČSAV zbývalo několik týdnů.

⁷⁵ Za sdělení těchto údajů vděčím paní Anně Šauerové z Městského muzea v Příbyslavi.

⁷⁶ Blíže k husitským tradicím a bádání o husitství v období tzv. normalizace Petr Čornej: *Husitský Tábor v kontextu české historiografie 70. a 80. let minulého století*, in: *Husitský Tábor a jeho postavení v české historiografii v 70. a 80. letech 20. století*, Tábor 2004 (HT – Supplementum 2), zvláště s. 16–22.

mohly.⁷⁷ Hlava státu reagovala kupodivu vstřícně, kladla si však tři podmínky – uspořádání vojenské přehlídky, setkání s minimálně dvěma sty starosty a primátory českých měst a účast alespoň čtyřicetičlenného hudebního tělesa, jež by zahrálo vojenský pochod.⁷⁸

Nejsnáze splnitelné bylo třetí zadání, poněvadž hasiči z přibyslavského zámku promptně objednali hudbu svých kolegů z Polné. První úkol spočinul na bedrech velení Hradní stráže, jež u vědomí Havlovy slabosti pro uniformy zajistilo účast jednoho praporu Útvaru rychlého nasazení. Nejobtížnější bylo svolat starosty.⁷⁹ Stanovený počet se posléze podařilo překročit, takže v nedělní dopoledne 18. září 1994 očekávalo Václava Havla u Žižkovy sochy pod zámekem přibližně 220 primátorů a starostů. Kromě nich se na živého prezidenta těšily asi tři tisíce lidí, doslova celá Přibyslav.⁸⁰

Václav Havel dorazil brzo po desáté hodině a před Žižkovým pomníkem, u něhož stáli čestnou stráž vojáci, hasiči, skauti a sokolové, pronesl asi desetiminutovou řeč. Podklady mu vypracoval historik Miroslav Kunštát, tehdy zaměstnanec prezidentské kanceláře. Havel se v projevu dotkl účelových dezinterpretací vojevůdcova působení, upozornil na rozporuplnost Žižkovy osobnosti, vyzdvihl hejtmanovu vojenskou genialitu a v aktualizované formulaci i oddanost prosazovaným ideálům: „Žižka a jeho bojovníci věřili, že brání pravdu Boží, která jim byla nejdůležitější věcí na světě. Tato víra byla zdrojem jejich vojenského umění i jejich úspěchů. Hluboká víra v obecnou prospěšnost hodnot, které spolu s demokratickou Evropou sdílíme, a z ní pramenící odhodlanost jsou i dnes tím nejdůležitějším, co nám může zaručovat naši bezpečnost.“⁸¹ Následovala vojenská přehlídka, které se Přibyslav v souvislosti s Žižkovým výročím konečně dočkala. Prezident poté navštívil hasičské centrum na zámku a v kulturním

⁷⁷ Dopis přetištěn in: M. Novotný – A. Šauerová: *A tak šel čas*, s. 25.

⁷⁸ Tamtéž, s. 26.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž, s. 28–29.

⁸¹ Projev prezidenta republiky Václava Havla v Přibyslavi, in: tamtéž, s. 30–32 (citát na s. 32). Pod stejným názvem byl text publikován v časopise *Dějiny a současnost* 17/1 (1995), s. 48–49.

domě krátce pobesedoval se shromážděnými starosty. Záhy po poledni Příbyslav opustil.⁸²

Dvouhodinová návštěva Václava Havla ve spojitosti s Žižkovým výročím byla pro město událostí. Svědčí o tom i slohové úkoly žáků místní devítiletky, reflektující především rozpaky a zmatek zdejších pedagogů. Ti svým svěřencům dali za úkol napsat úvahu o významu Jana Žižky, s nímž si náhle sami nevěděli rady. Pronikavě změřená politická situace jim velela, aby od frekventantů druhého stupně základní školy vyžadovali především odsudek Žižkovy krutosti, ahistoricky nahlížené a hodnocené optikou současného pojetí lidských práv. Nejzajímavější názory shrnula skromná publikace *Husitský ohníček*.⁸³

O deset let později se společenské a kulturní klima znovu natolik posunulo, že městské orgány, zviklané sílícími protihusitskými výpady nepoučených, ale tím agresivnějších publicistů, dlouho váhaly s uspořádáním vzpomínkových akcí. Posléze řekly ano s vědomím, že se výročí Žižkova skonu i výročí odhalení vojevůdcovy mohyly „neodmyslitelně váží k našemu kraji a k našemu městu“.⁸⁴ Přistoupily proto k opravě hejtmanovy mohyly a zkultivovali její zelené okolí.⁸⁵

V říjnu 2009 však Žižkovu památku v Příbyslavi připomínala jen Kafkova socha u zámku, informační tabule, sousedící s cedulí věnovanou Karlu Havlíčkovi, a plakát skautského střediska Goliath, pořadajícího každoročně v sobotu nejbližší 11. říjnu pětikilometrovou vycházku nazvanou *Žižkovo kolečko*. Pracovnice Městského muzea na Bechyňově náměstí vpustí zájemce na požádání do spoře osvětleného sklepa, v němž umělohmotné plastiky selské ženy a husitského bojovníka střeží ve vitrínách uložené zlomky archeologických nálezů, nekvalitní fotokopie a volně umístěné makety husitských zbraní. Přitom Žižkova mohyla stále náleží k vyhledávaným turistickým cílům

⁸² Tamtéž, s. 29.

⁸³ Výběr nejzajímavějších názorů zveřejnil *Příbyslavský čtvrtletník* 4/3 (2004), s. 32–33. Na s. 30 přetištěny tři básničky žáků sedmých a osmých tříd z roku 2000. Pro ilustraci uvádím úryvek z básničky žákyně A. H.: „Jeto už dost dávno, / co tudy jel Žižka, / měl pro strach uděláno, / chytrý byl jak liška. // Byl to dobrý bojovník, / náš lid měl ho rád, / ale jeden uličník – / Žikmund chtěl se prát.“

⁸⁴ M. Novotný – A. Šauerová: *A tak šel čas*, s. 34.

⁸⁵ Úprav si povšiml např. Ivo Havlík: Co se dělo s Žižkou v Příbyslavi?, *Český zápas* 86/27 (2. 7. 2006), s. 3–4.

a svým způsobem zajišťuje existenci přibyslavským hostincům. Jakoby se Přibyslav ve svém postmoderně rozpačitém vztahu k Žižkovi vracela někam do doby předbřeznové.

Nezbývá zde prostor pro hlubokomyslné závěrečné shrnutí. Asi nejpregnantněji formuloval vztah současných přibyslavských obyvatel k Žižkovi v roce 1994 žák 8. B, skrytý za iniciálami P. Č.: „Byl to dobrý bojovník a vojevůdce. Myslím si však, že naše město mohl vynechat, ale díky Žižkovi k nám přijel prezident ČR.“⁸⁶

---

⁸⁶ *Přibyslavský čtvrtletník* 4/3 (2004), s. 33.

VNÍMÁNÍ HUSITSTVÍ V ČESKÉ MODERNÍ A POSTMODERNÍ SPOLEČNOSTI

Na rozdíl od jiných pojednání nemohu v tomto případě vpadnout in medias res. Pochopení problému, jímž se zde (vzhledem k stanovému rozsahu pouze tezevitě) zabývám, nutně vyžaduje alespoň stručnou charakteristiku výchozí situace. Podle mého soudu, který nikomu nevnucuji, tvořilo husitství nedílnou součást demokratizačních tendencí evropského pozdního středověku. Svůj program, v podobě výzvy určené celému křesťanskému světu, prosazovalo jako obecně platnou normu v pevném přesvědčení, že poznalo závazný výklad božího zákona, totožného s nejvyšší (svatou, absolutní) pravdou. I když Evropa 15. století jeho snahy neakceptovala, vnímalo svůj zápas jako milník na cestě křesťanstva k dosažení spásy, zatímco podle protivníků husitských názorů vedl nezadržitelně do pekelné tlamy věčného zatracení. Tato dominující optika na obou stranách jasně definovala, co je dobro, a co je zlo.

Ačkoliv husitství pokládalo za svůj primární cíl nápravu křesťanské církve, nebylo pouze reformně náboženským hnutím, nýbrž obsahovalo i zjevnou sekulární složku. Ve víru dramatických událostí husitského století vznikl český stavovský stát, v němž se o politickou moc dělil panovník s vysokou a nižší šlechtou i královskými městy, ale zároveň i stát, v němž uspořádání náboženských poměrů stvrzoval zemský sněm. Prolínání reformně církevního úsilí s vytvářením stavovských struktur dodalo husitství revoluční dynamiku a učinilo z něho jedinečný dějinný fenomén.

Pro husitství je však příznačná nejen permanentní a historicky podmíněná tenze mezi duchovní a světskou mocí, ale také nepřehlédnutelný národní a jazykový rozměr. I když počátky nástupu češtiny jako kulturního a úředního jazyka tkví v starších dobách, není pochyb, že právě husitská epocha tento proces urychlila. Ani národní a jazykový moment (slova *jazyk* ve významu řeč a *národ* chápala čeština 15. století

jako synonyma) nelze objasnit bez vztahu k náboženské a stavovské komponentě. Husitský program by nikdy nezískal širokou podporu, kdyby nesdělával principy božího zákona v národních jazycích, především v češtině, již posléze české stavy uzákonily jako oficiální jazyk svých vrcholných institucí.¹

Bez ohledu na přítomnost stavovské, respektive sociální a národní složky, zaujímal v husitství vůdčí pozici víra. Jejím prismatem byl také fenomén husitství vnímán a hodnocen od konce středověku až do poloviny 18. století. Především na konfesijní orientaci záviselo, zda v křesťanském pojetí dějin připadne husitům pozitivní role obránců nezkalených božích pravd a průkopníků reformace, nebo jedné z nejstrašnějších herezí. Vítězství katolických sil na bělohorské pláni určilo v Čechách i na Moravě linii závazného výkladu husitství na dlouhých sto padesát let.

Tradiční náboženská interpretace husitské epochy se otřásla až s nástupem osvícenství, kdy Bůh začal vyklízet výsadní pozice a jeho místo rychle zaujímaly Rozum s Přírodou. Analogické a symbolické myšlení, charakteristické pro evropský středověk, se hroutilo pod náporům racionalismu a ruku v ruce s tím se měnilo vnímání a interpretace dějin,² včetně husitské epochy. Habsburský režim, úzce spjatý s katolickou církví a obávající se po výbuchu Velké francouzské revoluce jakéhokoli náznaku společenské destabilizace a názorové nonkonformity, však mohl setrvat v relativním klidu. Po dílčích nábězích k očištění Jana Husa, jehož kritika mravně zkažené katolické církve zaujala v době vlády Josefa II. osvícensky orientované duchovenstvo, vědce i publicisty,³ a po protinapoleonské kampani, jejíž součástí tvořily odkazy na

¹ Shrnuji zde nosné body pojetí, o které jsem se opřel ve dvou svých syntetických pracích, viz Petr Čornej: *Velké dějiny zemí Koruny české*, V, 1402–1437, 2., revidované vyd., Praha – Litomyšl 2010, s. 653–666; Petr Čornej – Milena Bartlová: *Velké dějiny zemí Koruny české*, VI, 1437–1526, Praha – Litomyšl 2007, s. 11–19, 273–286, 452–459, 703–704.

² Erazim Kohák: *Člověk, dobro a zlo. O smyslu života v zrcadle dějin. Kapitoly z dějin morální filosofie*, Praha 1993, s. 172–187; Bedřich Loewenstein: *Projekt moderny (O duchu občanské společnosti a civilizace)*, Praha 1995, s. 109–171.

³ Byli to především profesor teologie na pražské univerzitě Kašpar Royko (původem ze Štýrska), exjezuita Johann Heinrich Wolf, Václav Stach, Augustin Zitte, František Martin Pelcl a mladý Josef Dobrovský. K nim zvláště Josef Hanuš: M. Jan Hus a husitství za pobělohorské protireformace, in: *Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu*, ed. Augustin Žalud, Praha 1915, s. 34–42; Arnošt Kraus: *Husitství v literatuře, zejména německé*, II.

udatnost i um husitských válečníků,⁴ nastal jistý útlum. Důvod však nespočíval výhradně v cenzurní praxi, která potlačovala jakékoliv pozitivní zmínky o husitství. Neméně významnou úlohu sehrál též postoj osvícenců, považujících krvavé války o víru za projev překonaného náboženského fanatismu, cizího člověku nové doby, jež jako hodnoty uznávala toleranci a mírumilovnost.⁵

Až do počátku čtyřicátých let 19. věku nevěnovali husitství soustavnější zájem ani čeští obrozenci, s čestnou výjimkou Františka Palackého. Vlastenečtí katoličtí kněží, tvořící vlivnou a literárně činnou složku národního hnutí,⁶ zůstávali vůči husitské tematice z pochopitelných důvodů vlažní, a ostatní tvůrci se obávali oplétaček se státní mocí. V česky tištěných zábavných a osvětových časopisech se husitská tematika během předbřeznové doby v porovnání s jinými historickými

Husitství v literatuře barokní a osvícenské, Praha 1918, s. 145–161, 177–182, 185–190; František Kavka: *Husitská revoluční tradice*, Praha 1953, s. 92–105; Jiří Rak: Zrod novodobé husitské tradice, *HT* 2 (1979), s. 97–106, zvláště s. 100–103; týž: *Bývalí Čechové. České historické mýty a stereotypy*, Jinočany 1994, s. 52–54; František Kutnar: *Obrozené vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu české literatury obrozené*, Praha 2003, s. 84–86, 140–143.

⁴ Tamtéž, s. 224–230; Jiří Rak: Husitské reminiscence v české protinapoleonské propagandě, *JSH* 49 (1980), s. 256–266; týž: Paradoxy zrodu moderních husitských tradic, in: *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách*, edd. Miloš Drda – Zdeněk Vybíral, Tábor – Ústí nad Labem 2007 (*HT* – Supplementum 3), s. 727–741, zvláště s. 728–729.

⁵ V obecné rovině B. Loewenstein: *Projekt moderny*, s. 109–126. Ve vztahu k husitské látce v obrozené literatuře a historiografii František Xaver Šalda: Mistr Jan Hus a doba jeho v moderní poesii české, in: *Mistr Jan Hus*, ed. A. Žalud, zvláště s. 104–105; F. Kutnar: *Obrozené vlastenectví*, s. 100–109. Jako konkrétní doklad kolísání mezi národní hrdostí na husity a jejich kritikou z osvícenských i katolických pozic lze uvést hlavně Puchmajerovu ódu *Na Jana Žižku z Trocnova*, oslavující sice jejevůdce jako českého reka a přemožitele říšských Němců, avšak připojující na závěr vyčítavé verše: „Kdyžs potom zle, vše lidství z sebe shodě, / se zbraně na ni uchopil, / a dost jí žele natopil. / Načs zemanům a mnichům páchal škodu, / a pustě vzteku otěže, / hnal na tvrze a na věže? / Čis mněl, že jest to ještěřčeho rodu – / zde pověř skryš, tam loupeže?“ Naposledy k básni Viktor Viktora: Puchmajerova Óda na Jana Žižku z Trocnova, in: *Jeden jazyk naše heslo bud, I, Antonín Jaroslav Puchmajer*, edd. Jaroslav Vyčichlo – Viktor Viktora, Radnice – Plzeň 2001, s. 31–25.

⁶ Miroslav Hroch: *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas*, Praha 1968, s. 41–61 (průkazné tabulky na s. 45–49); týž: *Na prahu národní existence*, Praha 1999, s. 150–155; Vladimír Macura: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*, 2., rozšířené vyd., Jinočany 1995, s. 118–120.

náměty výrazněji nefrekventovala.⁷ Pokud čeští preromantičtí a romantičtí umělci sáhli v metternichovském období po husitské látce, zpracovali ji obvykle s vědomím politicky daných limitů, v souladu s vládnoucím estetickým názorem i s ohledem na vkus svých adresátů. V tehdejší historické malbě i beletrii se v podivuhodné jednotě snoubil osvícenský odsudek husitského fanatismu a krutosti s romantickou zálibou v dobrodružných, sentimentálních i hrůzostrašných rytírnách. Husitští vůdci, prezentovaní v katolickém baroku jako děs budící zločinci, ani nemuseli změnit svou podobu, která se v romantismu stala znakem výlučnosti a vzdorné, silné individuality. Stačí se podívat na obraz Antonína Machka, jenž Žižkovi před klášterem sedleckým propůjčil ještě roku 1828 tradiční „Räubergestalt“,⁸ nebo se začíst do básní Františka Ladislava Čelakovského a Jana Erazima Vocela, eventuálně do novel Karla Sabiny.⁹ Obdobně si počínali z Čech pocházející němečtí (v nejednom případě původem židovští) spisovatelé, kteří, ač nepřehlíželi národní složku husitismu, manifestovali zemské vlastenectví a husitské snahy spojovali s všelidskými principy proklamovanými nastupujícím liberalismem.¹⁰ „Žid je také člověk,“ prohlašuje husitský

⁷ Milan Zítko: *Obraz české minulosti v kulturních časopisech doby předbřeznové*, in: *Úloha historického povědomí v evropském národním hnutí 19. století*, ed. Miroslav Hroch, Praha 1976 (AUC – Philosophica et historica 5, Studia historica XV), s. 15–43 (o husitství hlavně s. 19, 26).

⁸ K obrazu TS (Tomáš Sekyrka): *Jan Žižka před klášterem sedleckým*, in: *Dějiny v obrazech. Historické náměty v umění 19. století v Čechách*, ed. Naděžda Blažíčková-Horová, Praha 1996, s. 23–24. K Žižkovu zpodobení v pobělohorském období a na počátku obrození Karel Guth: *Žižka ve výtvarném umění*, in: *Sborník Žižkův 1424–1924*, ed. Rudolf Urbánek, Praha 1924, s. 290–304, zvláště s. 298–303.

⁹ Viz charakteristiku Prokopa Holého („duch se divě zmítá, msta ho běže krátce“) v stejnojmenné básni Františka Ladislava Čelakovského a Žižky u Jana Erazima Vocela. Jeho dojemné verše *Černá země*, věnované prsti z místa Husova skonu, rozplakaly mladičkého Jana Neruda, v návazné básni *Sběh* však vystupuje Jan Žižka, pod jehož přílbou „září hrůzně / jedno oko jen“. Všechny tři texty otiskl Vojtěch Martínek (ed.): *Hus a husitství v české poezii*, Praha 1915, s. 15–23. K Sabinovým *Obrazům* ze XIV. a XV. věku obšírně Michal Charypar: *Karel Sabina: „epigon“ a tvůrce. Textová přibuzenství jako zdroj smyslu a poznání*, Praha 2010, s. 120–135.

¹⁰ Arnošt Kraus: *Husitství v literatuře, zejména německé*, III. *Husitství v literatuře devatenáctého století*, Praha 1924, s. 71–103, 121–173; Jiří Kořalka: *Jan Hus und die Hussiten in den deutsch-tschechischen Beziehungen des 19. Jahrhunderts*, in: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 35/8 (1984), s. 495–507, hlavně s. 498–499; Steffen Höhne: *Die literarische Instrumentalisierung der böhmischen Geschichte im Vormärz. Hus und*

král Jiří Poděbradský v Herlošově románu *Der letzte Taborit*. V tomto směru měli proti česky píšícím kolegům předstih, protože mohli své texty zveřejňovat v Lipsku i v jiných německých kulturních centrech, kam rakouská cenzura nedosáhla. Kdo však chtěl, obstaral si jejich práce i v Čechách.¹¹

Karl Herloš-Herloßsohn, Moritz Hartmann, Alfred Meissner a další autoři publikující za českými hranicemi¹² prokazovali, že husitství je velkým tématem, obsahujícím obrovský rezervoár historických argumentů pro sekulární emancipační procesy, zahájené osvícenstvím pod praporem pokroku i svobody a posléze těsně propojené s požadavkem demokratizace politického systému. Idea pokroku se pro formující moderní občanskou (a průmyslovou) společnost stala obdobně nezpochybnitelnou a vzývanou hodnotou,¹³ jakou byl pro středověkého člověka boží zákon.

Tkvělo hluboko v logice věci, že české národní hnutí jako organická složka moderních emancipačních proudů nalezlo v husitství svůj předobraz i historické zdůvodnění. Naplno se to projevilo v předvečer a v průběhu revolučních let 1848–1849, kdy se husitského příkladu dovolávali čeští liberálové i radikální demokraté. Ač se obě skupiny ve svých akcentech poněkud lišily, shodně oceňovaly především národní (zvláště protiněmeckou) a politickou náplň husitského zápasu, jehož interpretaci přizpůsobovaly aktuálním potřebám.¹⁴ Reformně

---

die Hussiten, in: *Brücken nach Prag: deutschsprachige Literatur im kulturellen Kontext der Donaumonarchie und der Tschechoslowakei. Festschrift für Kurt Krolop zum 70. Geburtstag*, ed. K. H. Ehlers, Frankfurt a/M. 2000, s. 43–80. K liberální interpretaci Jana Husa v díle známého německého malíře, který se dočkal odezvy v Čechách, Josef Zumr: Carl Friedrich Lessing a jeho sympatie k husitství, *TA* 11 (2002), s. 261–271.

¹¹ Herlošovu dílu, zvláště jeho historickým románům, ale i šíření německé produkce z Lipska do Čech, věnovala pozornost Zuzana Urválková: *Dvojlojná zrcadlení. Dílo Karla Herloše-Herloßsohna v českém literárním kontextu*, Praha 2009.

¹² A. Kraus: *Husitství v literatuře*, III, s. 110–173; Jiří Kořalka: Nationale und internationale Komponenten in der Hus- und Hussitentradition des 19. Jahrhunderts, in: *Jan Hus und die Hussiten in europäischen Aspekten*, Trier 1987 (Schriften aus dem Karl-Marx-Haus Trier, 36), s. 43–74, zvláště s. 48–50.

¹³ E. Kohák: *Člověk, dobro a zlo*, s. 190–192; B. Loewenstein: *Projekt moderny*, s. 137–158.

¹⁴ Josef Zumr: Žižka „demokrat a republikán“ v reflexi roku 1848, in: *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách*, edd. Miloš Drda – Zdeněk Vybíral – Jakub Smrčka, Tábor 2007 (HT – Supplementum 3), s. 755–759; J. Rak: Paradoxy, s. 732–736.

náboženská složka husitství zajímala málokoho. Uvádím tu alespoň dva příklady za všechny. V Tylově dramatu o Žižkovi formuluje kněz Koranda jako součást husitského programu rovnost občanů před zákonem a v Kolárově divadelním kusu *Žižkova smrt* sní umírající vojevůdce o českém královském trůnu, který má na dosah ruky.¹⁵ Letmé nahlédnutí do česky psané beletrie, osvětových článků, úvah a esejů publikovaných v revolučních časech však prozrazuje, že se většina autorů, vzdor posunu směrem ke kladnému hodnocení husitství, nevymanila z ahistorického historismu silně romantického zabarvení.¹⁶

Pevnou filozoficko-dějinnou koncepci vtiskl husitství až František Palacký, který prostudoval českou historii 15. století jako žádný badatel před ním. Svým způsobem byl jeho čin zákonitý. Hodslavického rodáka nespoutávala, na rozdíl od jeho českých vrstevníků, katolická tradice, naopak jako odchovanec bratrsko-luterského prostředí zaujal k husitské epoše pozitivní vztah. Vcelku věrně proto postihl husitské emancipační snahy, které nahlédl optikou osvícensko-liberálních hodnot a umocnil strhující, v jádru romantickou interpretací, založenou na dialekticky pojatém střetávání protikladů, ať již rozumu a „citu nábožného“, demokratismu a feudalismu či češství a němečtství. Palacký husitství prezentoval jako demokratické národní hnutí, jež, i důrazem kladeným na vzdělanost, rozrušilo středověké struktury a pomáhalo „otevřítí duchu lidskému nekonečnou dráhu pokroku a osobiti jemu s větší svobodou také vyšší důstojenství“.¹⁷ Tím husity zároveň představil jako nositele nesporných civilizačních hodnot připravujících nástup

¹⁵ K Tylovu dramatu *Žižka z Trocnova a bitva u Sudoměřic* J. Rak: *Bývalí Čechové*, s. 29. O divadelní hře Josefa Jiřího Kolára *Žižkova smrt* (premiéra 17. listopadu 1850) Petr Čornej: *Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií*, Praha 2011, s. 342–345. Bez znalosti této práce, poprvé publikované již roku 2001, dospěla ke stejné rekonstrukci Magdaléna Pokorná: *Žižkova smrt – letmo na jevišti, léta v policejní režii*, in: *Jeden jazyk našeho heslo buď*, III. *Divadlo národního obrození a jeho souvislosti*, ed. Jaroslav Vyčichlo, Radnice – Plzeň 2005, s. 99–105.

¹⁶ Mojmír Otruba: Ahistorický historismus českého obrození, in: *Historické vědomí v českém umění 19. století*, ed. Tomáš Vlček, Praha 1981, s. 112–123 (přetisk v souboru autorových statí *Hledání národní literatury*, ed. Daniel Dobáš, Praha 2012, s. 14–26).

¹⁷ František Palacký: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, III, Praha 1939, s. 237.

novověku a vyčlenil jim čestné místo v nikdy nedovršeném směřování lidstva k božnosti.¹⁸

Palackého převratný krok znamenal i razantní odmítnutí názorů o ryze středověkém charakteru husitství a o jeho nekulturnosti. V polemickém diskursu, který se poté rozpoutal a vlastně dosud neskončil, nezbývalo konzervativním kritikům husitismu v podstatě nic jiného než chtít nechtě akceptovat osvícensko-liberální kritéria, včetně vývojového hlediska. Pokrokovost i demokratičnost husitství zpochybňovali (a stále zpochybňují) právě poukazem na jeho středověkou podstatu a kulturní negativismus, patrný zvláště v zaujetí, s jakým ničilo umělecká díla.¹⁹ Jak vidno, nepřineslo oslabení původní náboženské optiky žádnou změnu hodnotících znamének. Dobro a zlo zůstaly na svých místech, i když svár o svaté pravdy vystřídal spory o jiné, v dané chvíli aktuálnější principy.

Mnozí příslušníci moderního českého národa, usilujícího ve druhé polovině 19. věku o dosažení politické svébytnosti, měli – i díky ohlasu Palackého díla – jasno. Považovali se za potomky, pokračovatele a ideové dědice husitů, kteří jako první v Evropě pozdvihli korouhev pokroku a zahájili boj proti autoritě římskokatolické církve, proti konzervativní šlechtě, za obranu národních zájmů proti domácím i zahraničním Němcům a za politická i sociální práva široce pojímaného lidu. Toto přesvědčení nečerpalo inspiraci přímo z Palackého *Dějin*, lektury přece jen poněkud náročné, nýbrž z jejich zjednodušených tezí, popularizovaných v dílech umělců, publicistů a politiků, přímých účastníků mohutného táborového hnutí. Jsme tu svědky opravdového zázraku! Velká část české společnosti, tvořené vesměs matrikovými katolíky, se nadchla pro husitství, neboť jeho aktualizovaný obraz odpovídal představám obrozeného národa o sobě samém. Od druhé polky 19. věku se téměř všechny národně české politické strany, rozumí

¹⁸ K Palackého koncepci husitství například Josef Fischer: *Myšlenka a dílo Františka Palackého*, I, Praha 1926, s. 171–187; Jiří Kořálek: *František Palacký (1798–1876). Životopis*, Praha 1998, s. 348–361, 499–505; Jiří Štaif: *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009, s. 123–129, 206–211, 230–234, 273–276; Petr Čornej: Ke genezi Palackého pojetí husitství, in: *František Palacký 1798/1998. Dějiny a dnešek*, edd. František Šmahel – Eva Doležalová, Praha 1999, s. 123–137; též: *Světla a stíny husitství*, s. 10–16.

¹⁹ Srv. Jiří Kuthan: Cisterciácké kláštery v českých zemích a husitské obrazoborectví, *Časopis Národního muzea* 163 (1994), s. 81–89.

se s výjimkou katolických, hlásily k husitství, projektující do jeho výkladu vlastní programové priority a reklamující si slavnou dějinnou epochu pokud možno pro sebe. Husitství se tak změnilo v mýtus, který nalezl odpovídající umělecké ztvárnění v díle Aloise Jiráska, Svatopluka Čecha, Jaroslava Vrchlického, Bohuslava Schnircha, Josefa Václava Myslbeka, Mikoláše Alše, Václava Brožíka i Lud'ka Marolda. Náměstí i ulice v českých městech dostávaly jména čelných husitských osobností, jejichž sochy ozdobily veřejná prostranství.²⁰ Tento proces dovršila první Československá republika, která, zejména Masarykovou zásluhou, učinila husitství a husitskou tradici jako pokrokové jevy součástí oficiální státní ideologie.

Při pohledu na etnické, konfesijní a sociální složení obyvatelstva meziválečného státu je však očividné, že husitská tradice postrádala integrující funkci, neboť byla pocítována i chápána jako národně česká, nekatolická, pokrokářská a socialistická. Tyto její limity podtrhovala již od šedesátých let 19. věku provázanost se sokolstvem a po 28. říjnu 1918 úzké propojení s formující se tradicí legionářskou, zhmotněnou v impozantní stavbě Památníku osvobození na pražském Vítkově.²¹ Čeští Němci se k husitské tradici, s výjimkou levicových kruhů, v zásadě přestali hlásit po polovině 19. století, kdy ji v ostře protiněmeckém duchu uchopilo české národní hnutí, a konzervativní šlechta se vůči Husovi a husitství vymezila v roce 1889 známým výrokem Karla Schwarzenberga o tlupě „lupičů a žhářů“. Reakcí na tato slova byl návrh postavit v Praze Janu Husovi pomník, který roku 1915 vyrostl na Staroměstském náměstí, téměř symbolicky jako protiváha později odstraněnému mariánskému sloupu.²² Připočteme-li k tomu, že čeští a moravští katolíci uctívali tradiční svaté a roku 1863 obnovili cyrilometodějskou památku slavenou 5. července, je bilance více než

²⁰ Vzhledem k nedostatku místa zde odkazuji pouze na své dvě práce, o něž se tu opírám. Viz Petr Čornej: *Lipanské ozvěny*, Praha 1995, s. 49–102; týž: *Světla a stíny*, s. 16–17.

²¹ Jan Galandauer: Čtyřikrát o pomníku Jana Žižky na vrchu Vítkově (1884–1904–1920–1950), in: *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. K poctě Petra Čorneje*, edd. Robert Novotný – Petr Šámal, Praha – Litomyšl 2011, s. 364–372; týž: *Chrám bez boha nad Prahou. Památník na Vítkově*, Praha 2014.

²² Michael Borovička: Mistr Jan Hus na českém zemském sněmu v roce 1889, *HT* 9 (1986–1987), s. 249–270; Jan Galandauer: *6. 7. 1915. Pomník mistra Jana Husa. Český symbol ze žuly a bronzu*, Praha 2008.

srozumitelná. Husitství i po staletích českou a posléze československou společnost názorově štěpilo.

Snad mi čtenář dovolí, abych se na tomto místě alespoň ještě na chvíli zastavil u Františka Palackého, který i v čase rozbouraných vášní dokázal ocenit civilizační přínos katolické církve. Jeho vypsání husitské epochy je dílem primárně vědeckým, opřeným o systematické studium pramenů. Palacký si nic nevymýšlel ani nepopouštěl uzdu umělecké imaginaci, byť vládl perem skutečně mistrovsky. Jako nekatolík vyznávající po celý život pevný hodnotový systém založil svou interpretaci především na pramenech husitské proveniencce, vcelku pochopitelně přejímal jejich optiku a občas – spíše bezděčně – podléhal jejich dikci. Hermeneutik by na tomto místě nejspíš mluvil o Vorverständnis, předporozumění. A asi by nebyl daleko od pravdy.²³

V Palackého interpretaci husitství by nám neměly uniknout ještě dva důležité momenty. Ačkoliv velký historik věděl, že české reformní hnutí mělo na svém počátku „ráz výhradně církevní a náboženský“,²⁴ věnoval ve svých textech větší prostor komponentě sekulární. Tím do značné míry předurčil směr dalšího husitologického bádání, které se, zjevně také pod vlivem tehdejších převratných civilizačních proměn, koncentrovalo na výzkum politické, národnostní i sociální problematiky a posléze ekonomických otázek, Palackého naturelu bytostně vzdálených. Kdysi stěžejní náboženská složka se v době adorující vývoj, pokrok a modernitu postupně ocitla na okraji zájmu, jsouc pěstována hlavně konfesijně orientovanými vědci. Celistvý obraz husitství se tak, ovšem i v důsledku prohlubující se badatelské specializace, vytrácel.

Pečeť svého nazírání vtiskl Palacký interpretaci husitské epochy též v jiném ohledu. Zásluhou jeho authority se v převažujícím českém historickém vědomí prosadila teze, že vrchol českých dějin tvoří revoluční husitství, zatímco lipanskou bitvou začíná jejich sestup, zákonitě ústící v osudovou bělohorskou bitvu, která naplno uvolnila prostor rekatalizaci i absolutismu. Je tomu tak proto, že za personifikaci čistého, demokratického a eo ipso pokrokového husitství (potažmo i češství)

²³ Vyrovnávám se tu s pojetím, které, stržen postmoderním viděním, prezentoval Kamil Čínátl: *Dějiny a vyprávění. Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011.

²⁴ F. Palacký: *Dějiny*, III, s. 5.

pokládal Palacký poražené radikální tábory, nikoliv hlavní a životaschopný střední směr, který uzavřel kompromisní narovnání s katolickou církví i císařem, tradičními autoritami středověkého světa.²⁵ Jednota bratrská, řídící se ve své činnosti principy humanity, bez níž jsou demokracie a pokrok nemyslitelné, pak nemohla jako menšinová církev descendantní linii zvrátit. Tento výklad, jak známo, v zásadě přejali a rozpracovali Ernest Denis, T. G. Masaryk i většinový proud meziválečné české historiografie. Hlas Kamila Krofta, decentně oponujícího zúžené koncepci, zůstal oslyšen. Tento dnes opomíjený historik bezpečně vyhmátl úskalí podobných interpretací, frekventovaných též v rámci takzvaného sporu o smysl českých dějin.²⁶ Kdyby polipanské husitství bylo opravdu zplanělé, podlehla by česká reformace na Bílé hoře vyšší (a tedy hodnotnější) katolické kultuře. S touto Pekařovou tezí, ahistoricky naznačující, že bez husitství by nebylo Bílé hory, Krofta poučeně a noblesně polemizoval.²⁷

Vysoké hodnocení radikálně reformačních i revolučních elementů a kritiku husitského středního proudu, (zdánlivě) oportunisticky uzavírajícího kompromisy s představiteli starého (tj. konzervativního, zpátečnického) světa, nelze vysvětlit jen Palackého a Masarykovým etickým perfekcionismem či politickými tužbami české společnosti. Jak nedávno upozornil Zdeněk V. David, měl tento přístup obdobu v anglosaském prostředí, jež se stejnou vehemencí odsuzovalo umírněnou anglikánskou církev a na dějinný piedestal vynášelo puritánské sektáře.²⁸ V zmíněném pojetí tak, důsledně vzato, skýtá záruku opravdového pokroku pouze radikalismus, oproštěný od nedůstojných kompromisů a spoléhající na mesiášské poslání nepočetných skupin, sdružujících vyvolené, dokonalé a odhodlané, jedním slovem předvoj. Tito průkopníci, ve své době zpravidla nepochopení a přinášející oběti

²⁵ F. Palacký: *Dějiny*, IV, s. 119–120.

²⁶ Všechny zásadní příspěvky znovu vydal Miloš Havelka (ed.): *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, Praha 1995.

²⁷ Josef Pekař: *Bílá hora. Její příčiny a následky*, Praha 1921, s. 34, 69–72, 85–86, 156–157; týž: *Žižka a jeho doba*, III, *Žižka vůdce revoluce*, Praha 1930, s. 46, 69–75, 321–328; Kamil Krofta: *Žižka a husitská revoluce*, Praha 1936, s. 121–140; týž: *Nesmrtelný národ*, Praha 1940, s. 245–344.

²⁸ Zdeněk V. David: *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012, s. 38–56.

za velké ideály, však nebojují nadarmo. Jejich úsilí patřičně ocení až budoucnost (rozuměj vývojově vyšší civilizační stadium), k níž svým zápasem klestili cestu.

Na otázku, proč čtenářům tuto krátkou a nutně schematickou rekapitulaci předkládám, mám pádnou odpověď. Byl to marxismus, který maximalistickou mentalitu, shledávající v bojovném a mnohdy extrémním radikalismu pokrokovou dějinnou sílu, aplikoval na výklad husitství nejdůsledněji. Ve vědecké rovině bylo toto hledisko po únoru 1948 dovedeno až ad absurdum, a to ve dvou v podstatě rivalizujících koncepcích. Josefu Mackovi v letech 1950–1955 nestačil radikalismus hlavního tábořského proudu ani důslednost Jana Žižky a za nejpokrokovější složku husitského spektra označil militantní tábořské chiliasty, (údajně) vyjadřující zájmy ještě nerozvinuté a třídně neorganizované chudiny.²⁹ Robert Kalivoda pak jen o několik málo let později představil jako avantgardu takzvané adamity, v jejichž myšlení a působení shledával sensualistický racionalismus a pantheismus, který je zároveň první formou ateismu v dějinách českého myšlení „a jedním z prvních projevů ateismu v evropských duchovních dějinách“.³⁰ I když se východiska obou badatelů poněkud lišila (u Macka lze snadno doložit ukotvenost ve stalinistické variantě marxismu, v Kalivodově případě pak zamlčenou inspiraci rozvolněnějším chápáním marxismu oplodněného freudismem a usilujícího o plné osvobození tvůrčích lidských sil), kořen jejich pojetí je shodný.³¹

Marxismus jako programově atheistický i racionalistický směr, zrozený v lůně osvícensko-romantického světa, považoval náboženskou komponentu husitismu za pouhou roušku zahalující třídní zájmy

²⁹ Josef Macek: *Tábor v husitském revolučním hnutí*, II. *Tábor chudiny venkovské a městské*, Praha 1955, s. 367. V koncepční zkratce též: *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1952.

³⁰ Robert Kalivoda: *Husitská ideologie*, Praha 1961, s. 383.

³¹ Bohumil Jiroušek: *Josef Macek. Mezi historií a politikou*, Praha 2004, s. 121–126; Josef Válka: Kalivodovo historické myšlení, in: *Historicko-filozofické dílo Roberta Kalivody*, Olomouc 2000 (Aluze, příloha 1), s. 6–22; František Šmahel: Husitský věk v pojetí Roberta Kalivody, in: tamtéž, s. 23–35; Martin Nodl: *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007, s. 108–122; Jan Mervart: Koncepce dějin Roberta Kalivody a přijetí jeho Husitské ideologie, in: *Proměny diskursu české marxistické historiografie*, edd. Bohumil Jiroušek a kol., České Budějovice 2008 (Kapitoly z dějin historiografie 20. století), s. 337–354.

a husitství interpretoval jako třídní zápas, anticipující sociální revoluce 19. a 20. století i vznik komunistického hnutí. Náboženská a věroučná složka husitství fakticky ztratila v tomto pojetí opodstatnění a skutečný důvod vzniku husitismu byl hledán a nalézán v sociálně-ekonomických vztazích, zejména ve vykořisťování vesnického i městského obyvatelstva, v rozšíření peněžního hospodářství a v roli měst narušujících feudální systém.³²

Československé (a především české) veřejnosti vnucoval komunistický režim toto redukcionistické pojetí nikoliv na vysoké teoretické bázi, nýbrž s pomocí cílené propagandy, šířené prostřednictvím politických aktivistů, školních učebnic, médií i umělecké tvorby (zvláště filmu, divadelních představení a krásné literatury) plnící v první řadě formativní funkci.³³ Svůj výklad husitství přitom prezentoval jako nepochybnitelnou pravdu, vyvozenou z poznání objektivně platných zákonitostí historického vývoje. Pro lepší stravitelnost i kvůli zdůvodnění vlastní legitimacy ji však ochutil omáčkou z národovecké kuchyně a poukazem na roli, kterou husitská tradice plnila v letech nacistické okupace. Také díky tomu obohatila pražské panorama monumentální jezdecká socha Jana Žižky z Trocnova, která byla určena pro Památník osvobození na Vítkově a jejíž ideové pojetí i tvar vznikly ještě v atmosféře první republiky.³⁴

Po roce 1956 masivní propagace husitství zeslábla, aniž dosáhla svého cíle. Zatímco v dějinném vědomí se paradoxně (též v důsledku takzvané jiráskovské akce) upevnil mytický obraz, který husitské epoše propůjčila druhá polovina 19. století,³⁵ oficiální historická věda, povzbuzená uvolněnější politickou situací i sérií významných výročí (především jubileem Husovým roku 1965), opustila dogmatický marxismus. Neortodoxní Robert Kalivoda dokonce prohlásil husitskou

³² Tato koncepce je obsažena například v posmrtně vydaném nástinu Kurt Konrad: *Dějiny husitské revoluce*, ed. Rostislav Nový, Praha 1964.

³³ P. Čornej: *Světla a stíny*, s. 374–404.

³⁴ Vladimír Macura: *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony*, Praha 1995, s. 53–55; Zdeněk Hojda – Jiří Pokorný: *Pomníky a zapomínky*, Praha – Litomyšl 1996, s. 150–163.

³⁵ František Šmahel: Vzdálená minulost husitství, in: *Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách*, ed. František Graus, Praha 1968, s. 46; Petr Šámal: Znárodněný klasik. Jiráskovská akce jako prostředek legitimizace komunistické vlády, in: R. Novotný – P. Šámal a kol.: *Zrození mýtu*, s. 457–472.

revoluci za vítěznou, byť pod prapory pravice, a rehabilitací pokompaktátního utrakvismu vstoupil do Kroftových stop.³⁶ V předvečer tzv. pražského jara se Husův odkaz zajímavě aktualizoval. V souvislosti s II. vatikánským koncilem a zejména s vynikajícími husovskými díly belgického benediktina Paula de Vooghta³⁷ řešil filozof Milan Machovec dokonce otázku, zda katolická církev bude rehabilitovat Jana Husa.³⁸ Na proslulém IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů v červnu 1967 se jiný nonkonformní filozof, Karel Kosík, dovolával Husa jako statečného intelektuála, preferujícího svědomí před nenáležitými autoritami.³⁹

V období tzv. normalizace již husitství komunistickou moc příliš nezajímalo a víceméně se spokojilo s jeho deformovaným výkladem v učebnicích pro základní a střední školy. Specializované bádání kráčelo vlastní cestou, využívajíc alespoň částečně podněty soudobé západní historiografie a od poloviny šedesátých let pokračujíc v součinnosti s vědci konfesijní a nemarxistické orientace.⁴⁰ Víra, zbožnost a náboženství se do interpretace husitství neokázale navracely, aniž si toho veřejnost všimla.⁴¹

Listopad 1989 sice poskytl příležitost, aby své názory bez obav vyslovili křesťané rozmanitého zaměření, konzervativci i dosud umlčovaní nebo pouze trpění vědci. Leč navzdory několika pozoruhodným náběhům k široce založenému dialogu, se zásadní debata, pojatá jako prezentace názorově rozdílných a přitom ucelených koncepcí husitské

³⁶ Robert Kalivoda, Husitská revoluce a poděbradská epocha. Úvaha o „poděbradském“ vyústění husitské revoluce, *Filosofický časopis* 13 (1965), s. 387–393; též: Husitství a jeho vyústění v době předbělohorské a pobělohorské, *Studia Comeniana et historica* 13/25 (1983), s. 3–44.

³⁷ Paul de Vooght: *L' hérésie de Jean Huss*, Louvain 1960; též: *Hussiana*, Louvain 1960.

³⁸ Milan Machovec: *Bude katolická církev rehabilitovat Jana Husa?* Praha 1963. K této knížce i celkovému kontextu šedesátých let přehledně Jiří Kotyk: *Spor o revizi Husova procesu*, Praha 2001, s. 93–96.

³⁹ Karel Kosík: Velký český intelektuál, in: *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů* (protokol), Praha 27.–29. června 1967, Praha 1968, s. 107–109. K tomu Jan Mervart: *Naděje a iluze. Čeští a slovenští spisovatelé v reformním hnutí šedesátých let*, Brno 2010, s. 204.

⁴⁰ Na katolické straně stačí uvést jména Jaroslava Kadlece, Viléma Herolda a Zdeňky Hledíkové, na straně druhé F. M. Bartoše, Amedea Molnára, Jany Nechutové a Noemi Rejchrtové.

⁴¹ Primát víry v hodnotovém systému doložil František Šmahel: *Idea národa v husitských Čechách*, České Budějovice 1971. Kniha v čase počínající normalizace prošla téměř bez pozornosti recenzentů.

epochy, nekonala. Většině české společnosti pak komunistická propaganda otrávil husitství natolik, že o něm nechce nic slyšet, nebo o něm sdílí zkreslené představy. Tento posun pozoruhodně kontrastuje se situací v sousedním, tradičně katolickém Polsku, kde beletrie i vojenskými historiky probuzený zájem o husitství nabyt v posledním desetiletí podobu módy.

Pro české prostředí jsou typické jiné hlasy. „Žižka je pro mě první komunista,“ vpálil mi roku 2012 do obličeje regionální politik. A režisérka dětských televizních pořadů, dle tvaru příjmení feministka, netušila, že husité nehodlali zrušit soukromé vlastnictví. Základní neznalosti a zmatek v hlavách jsou živnou půdou pro snahy vytlačit připomínky husitství z veřejného prostoru. Z pražského Karlova náměstí tak ve vší tichosti zmizela socha Jana Želivského, ač frekventovaná stanice metra, nesoucí jméno téhož kazatele, nikomu nevadí, a v jižních Čechách se jen horko těžko podařilo uchránit trocnovský areál před proměnou v zábavní park. Poměrně dlouho chátal domnělý Husův rodný domek, jehož zamýšlenou rekonstrukci zatím zhatila džungle ekonomických zájmů. A Betlémskou kapli, znovu postavenou komunistickým režimem,⁴² navštěvují převážně turisté z nekatolických oblastí Evropy i Severní Ameriky. K symbolu kalicha se zato už od časů rockové skupiny Orlík, vedené Danielem Landou a Davidem Matáskem, hrdě hlásí nové generace českých národovců a v posledních letech, ve shodě s dávnou sociálnědemokratickou tradicí, také demonstranti odmítající reformy pravicových vlád.

Aktualizační potenciál husitství, umocněný v 19. století mocnou vlnou historismu přežívajícího do poloviny 20. věku, se zřejmě vyčerpal či alespoň podstatně smrškl. Vrstvami postmoderního chaosu prokmitává jen chvilkově, například v reakcích na přehodnocení Husova významu papežem Janem Pavlem II. či v diskusích o politicky výbušné otázce církevních restitucí. Tento stav se v dohledné době sotva změní. Postmoderna sice zavrhl velké, svaté, absolutní pravdy, zároveň s nimi však „zrušila“ národy i dějiny, které (podle ní) nelze objektivně poznat, a tudíž ani vyložit. Učinila tak v představě, že přispívá k všelidskému

⁴² Jan Randák: Betlémská kaple, revoluční tradice a vstup marx-leninské historiografie do prostoru, in: *Proměny diskursu*, edd. B. Jiroušek a kol., s. 225–249; týž: *V záři rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948–1956*, Praha 2015, s. 263–268.

blahu, poněvadž rozdílná historická zkušenost brání vzájemnému porozumění. Pronikavé omezení školního dějepisu vychází mimo jiné i z tohoto způsobu uvažování. Badatelům nezbývá než vzdor situaci pokračovat v práci, snažit se o komplexní vnímání husitství a u vědomí propojenosti jeho reformně náboženské i sekulární složky klást pramenům adekvátní otázky. To vše v naději, že prohloubí dosavadní poznatky a za odměnu alespoň občas zahlédnou odlesk autentické minulosti, která dnes, snad kromě církvi a skupinek zapálených nadšenců,⁴³ už téměř nikoho nezajímá.

---

⁴³ Viz internetovou stránku www.husitství.cz, již skvěle vede „hejtman“ Jiří Motyčka.

SEZNAM ZKRATEK

AČ	Archiv český
ASP	Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praeussitici et hussitici illustrantia
ČČH	Český časopis historický
ČMKČ	Časopis Musea Království českého
ČMM	Časopis Matice moravské
ČsČH	Československý časopis historický
ČSPS	Časopis Společnosti přátel starožitností
ČSPSČ	Časopis Společnosti přátel starožitností českých
FHB	Folia historica Bohemica
FRA	Fontes rerum Austriacarum
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
HT	Husitský Tábor
JSH	Jihočeský sborník historický
KNM	Knihovna Národního muzea
LF	Listy filologické
MHB	Monumenta historica Boemiae nusquam antehac edita
MZK	Minulostí Západočeského kraje
PHS	Právněhistorické studie
SMB	Studia mediaevalia Bohemica
SPDMP	Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy
SPFFBU	Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity
TA	Táborský archiv
VLH	Východočeské listy historické
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk

SUMMARY

The book contains selected studies published by the author on the topic of Hussitism and the Hussites between 2010 and 2018. More than a half of the essays were written on the occasion of anniversaries of significant historical events or in connection with important cultural acts, such as the third complete Czech edition of the *Czech Chronicle* by Wenceslaus Hájek (Václav Hájek z Libočan). The book also contains studies of a conceptual character and deliberations about the changing perception of Hussitism in Czech modern and postmodern society.

The publication is divided into six sections. The first is devoted to key concepts and problems connected with the Hussite era. In current Czech and European historiography an understanding of the prime Hussite period, delimited by the years 1419–1436, as the *Hussite revolution* has become dominant. However, in the late mediaeval period this concept, which only took root in historiography during the course of the second half of the 20th century, was understandably unknown. Contemporary observers described the revolutionary events differently, most frequently using the metaphorical description of a *storm* (in Czech *bouře* or *búře*), which captured the fundamental, even if temporary, disruption of social stability and reckoned with the renewal of this stability, albeit at the cost of partial rectifications. The concept of a *storm* was used both by proponents and opponents of the Hussite programme. In the Romantic period the traditional designation of revolutionary Hussitism as a *storm* was also taken over by Czech academic historiography, which still worked with this concept in the second half of the 19th century. Significantly, the first record of Hussitism being described as a revolution, understood as a synonym for a social storm, appeared in the Czech vocabulary on 6th February 1849 in demonstrable connection with the revolutionary events of the time.

The second essay is conceptual and deals with the provocative question of whether Hussitism represented a catastrophe in Czech history, as its avowed critics claim, or was a specifically Czech resolution of the late mediaeval crisis that affected almost the whole of Christian Europe at the close of the 14th century. The reply inclines unequivocally in favour of the latter opinion in that Hussitism incorporated both an effort at clerical-religious reform and also an attempt at transforming the political system in accord with the demands of the emerging social estates. It was precisely this blending of church reform with the political aspect that imparted a revolutionary dynamic to Hussitism and made it into a unique historical phenomenon. Everywhere else in Europe these grave problems were resolved gradually: first of all a system of estates was established, and only after this did the reformation occur.

The book's second part concerns the reaction to the burning at the stake of Master Jan Hus at Konstanz (Constance) on 6th July 1415. There is no doubt that this event, together with the consequent execution of Master Jerome of Prague (Jeroným Pražský) on 30th May 1416 intensified the critical mood toward the institutional church in Bohemia and Moravia. In this context it is demonstrated that the confiscation of church property in the vicinity of Prague was not a matter of the revolutionary period, but rather occurred already in the years 1416–1417, in connection with the practical implementation of the Hussite programme, the central point of which was a prohibition of the secular rule of the church – in other words, the priesthood's return to apostolic poverty. From the beginning reform-minded members of the council of Prague's Old Town, as well as people from the milieu of Wenceslas IV's court, participated in this secularization of church property.

In contrast to this, the drafting of the letter of protest against Hus's condemnation and execution (the Bohemian Protest) was unequivocally a matter of the Hussite-oriented Czech and Moravian nobility, who approved the text on 2nd September 1415 at a congress in Prague. Consequently its representatives organized a demanding operation to collect the signatures of 452 nobles, almost 60 of whom had the status of higher nobility (lords), on eight copies of the document. The approval and sending of these documents, addressed to the Council of

Constance, and the establishment of the federation of Hussite nobles was the culmination of a series of protest actions originally aimed at obtaining the release of Hus from prison. In contrast to established opinion, some persons from the close milieu of Wenceslas IV also took part in these efforts, while on the contrary the absence of a majority of later Hussite warriors from the ranks of the lower nobility (gentry) is rather surprising. The Council of Constance sent the signatories of the protest letter to a church court, but in practice there was no force that was capable of carrying out the sentence proclaimed.

The author's long-term research interest in social relations in Hussite Prague is reflected in two contributions. The first examines the interconnections between events in Prague and those in the South Bohemian region, in particular in the town of Prachatice, during 1420, which saw the culmination of an enormous revolutionary wave. Models implemented in Prague anticipated to a considerable extent the situation in the provincial environment. While the Hussites gained control of the towns of Prague in summer 1419, they gained definitive control of Prachatice after several months of battle with local Catholics only after the Hussite armies defeated the troops of Holy Roman Emperor Sigismund of Luxembourg at the Battle of Vyšehrad on 1st November 1420. However, in the following years the Hussites in Prachatice had to conduct a battle for predominance in the region with Oldřich z Rožmberka (Ulrich II. von Rosenberg), a South Bohemian Catholic nobleman who wanted to incorporate into his own lands the extensive property of the Cistercian monastery Zlatá Koruna (Goldenkron), most of whose members acknowledged the Hussite confession.

The reconstruction of the life and fate of Jeroným Schroll (Šrol), a Hussite and pupil of Hus at Prague University, belongs to the genre of classic biography. Even though his father Ludwig Schroll left Prague after the outbreak of the the Hussite revolution, Jeroným was one of the few Prague Germans who openly joined the Hussite side and he became one of its radical adherents. He belonged to the circle of people close to revolutionary preacher Jan Želivský, executed in March 1422, and also to the instigators of the Prague Revolt, which in April 1427 returned control over Prague's Old Town into the hands of the radical wing of the Hussites. These activities undoubtedly contributed

to Schroll's acquisition of property. This also confirms the accuracy of the findings that the radicals also profited substantially from the revolutionary turnaround and that these radicals are not necessarily to be found exclusively in the poorer social sections of the population.

The three essays dealing with the personality of the "Hussite king" George of Poděbrady (Jiří z Poděbrad) are marked by a broader international perspective. His ascension to the throne was an epoch-making event and a result of the fundamental political changes brought by the Hussite revolution. George, who came from a prominent Hussite family, was elevated to kingly dignity in the election of 2nd March 1458 by the Bohemian Estates Diet without regard to valid dynastic contracts or the insufficient level of nobility of the candidate, who was a mere lord, and not a count, a duke or a member of a traditional ruling dynasty. There are many common features with the Hungarian election of Matthias Corvinus, which took place a short time before (24th January 1458), but nevertheless there is a fundamental difference between the two cases. George of Poděbrady was not a Catholic, but a Hussite, and therefore a heretic from the point of view of the Roman Catholic Church. Nevertheless, as documented in further studies, the papal curia conditionally agreed with George of Poděbrady's election and coronation (7th May 1458), because it hoped that the new Czech ruler, together with Hungarian King Matthias Corvinus and Polish ruler Casimir IV Jagiellon, would form a powerful military alliance which would not only restrict the expansion of the Muslim Turks, but would entirely push them out of Europe. However, as a result of the complicated situation and the different interests of the individual protagonists, this plan was not successful. Pope Pius II then changed course and demanded the complete submission of the Hussites to the Roman Church and attempted to isolate George of Poděbrady internationally. The Czech king tried to combat this threat by forming a federation of European Christian rulers, formally justified by the need for a common anti-Turkish approach, but in fact aimed at weakening the papacy. However, in the international constellation of the time this project had no chance of success.

In the period before his election as king, and also after his election, George of Poděbrady's political line was indisputably an evident and

organic continuation of the Hussite endeavour. This is the reason why the period 1437–1471 has come to be known in Czech historiography as the *Poděbrady era or epoch*. However, this concept is justified only in the case of the Bohemian Kingdom, and not in the case of the other territories of the Czech Kingdom (Moravia, Silesia, Upper and Lower Lusatia), in which Hussitism had little or no support and which in the years 1469–1490 found themselves under the government of Matthias Corvinus.

The longest part of the publication focuses on the problematic of historiography and historical memory. The author analyses several specific examples (the capture of the fortress of Sedlec near Tábor by the Hussites in April 1420, the millennial flood of 1432, the Battle of Lipany as described by Bohuslav Bílejevský, whose grandfather was an active participant in the events of spring 1434) in order to show how difficult it is to recognize historical reality, no matter whether the historian tries to view this through the prism of direct witnesses, family recollections or recorded chronicles.

The monumental *Czech Chronicle*, written by Czech Catholic convert (originally a Hussite priest) Wenceslaus Hájek (Václav Hájek z Libočan) and published in 1541, was a decisive work, which for a long time determined the place of Hussitism in the Czech historical memory. A lack of percipience on the part of researchers toward the author and his text, a hypertrophied self-confidence of critical historiography and a black-and-white point of view have imprinted on Václav Hájek the stigma of an intolerant Catholic who adores the high nobility and the Habsburgs and is disdainful of the burgher and serf classes. Extensive studies of Hájek's depiction of the Hussite period show that none of this is true. In reality Hájek in his chronicle defended the political interests of the estate of burghers, in particular those of Prague, defended the state of estates against monarchical centralism and adopted a tolerant stance to the main current of Hussitism, which declared a sense of belonging with the common church. However, he condemned the Hussite radicals, in whom he perceived the predecessors of the Moravian brethren and Lutheranism. Hájek's negative stance toward Hussite radicalism and to the major European reformist movements arose primarily from personal worries about the

maintenance of Christian unity, which he regarded as an indisputable value, and also of the traditional social order, which was threatened by the collapse of the mediaeval understanding of the world. In this respect he found common ground to a certain extent with moderate Hussite chroniclers, in particular with Martin Kuthen († 1564) and Bohuslav Bílejovský († 1555), who defended the Hussite legacy of the 15th century against the new reformist currents.

The concluding section deals with the changes in Czech society's attitude towards Hussitism in the period from the end of the 18th century to the beginning of the 21st century. He illustrates the shifts in historical consciousness and historical memory through the example of the town of Přebyslav. Before 1848 the town's inhabitants had a negative stance toward Hussitism. However, in the second half of the 19th century a majority of the town's inhabitants revised their stances under the influence of Czech nationalist and democratically oriented politicians, who viewed the Hussites as pioneers of historical progress. The fact that famous Hussite military commander Jan Žižka died in the vicinity of Přebyslav on 11th October 1424 served to raise the town's status. The unveiling of a memorial to the warrior in 1874 at the alleged place of his death became an event of national significance. Přebyslav then made apparent its sympathy toward Hussitism for more a century. However, after 1989, when a number of media started to question the significance of the Hussite era, the town's enthrallment with Hussitism was replaced by misgivings. The official visit by President Václav Havel in September 1994 on the occasion of the 570th anniversary of Žižka's death dispelled these misgivings only for a short while. The case of Přebyslav reflects general trends in Czech society in its changing attitude toward Hussitism in the 19th and 20th centuries. The book's final study summarizes key characteristics and moments of this changing attitude, including the fundamental significance of the works of František Palacký, historian and National Revival politician, and the one-sided promotion of Hussitism by the communist regime.

Even though the studies included in the book at first sight seem varied, in addition to the theme of Hussitism they also have one other common denominator. This is the conviction that there are two paths in historiography that lead to a change of a deep-rooted paradigm,

or respectively a depiction of history: either a conceptual change, or fundamental and convincing new findings achieved through micro-historical research. The attentive reader will find works of both kinds in the book and also some studies that deliberately combine both approaches. This was also the main reason why the author decided to present the essays to the public in book form.

BIBLIOGRAFICKÁ POZNÁMKA

Pro knižní vydání byly otištěné studie mírně upraveny (např. zpřesnění faktografických údajů), v nutných případech byl aktualizován poznámkový aparát.

I. Pojmy a problémy

Vzbúřenie, búrka, búrka a husitská revoluce

In: *Heresis seminaria. Pojmy a koncepty v bádání o husitství*, edd. Pavlína Rychterová – Pavel Soukup, Praha: Filosofia 2013, s. 111–137.

Husitství: katastrofa, nebo východisko z pozdně středověké krize?

In: Miroslav Bárta, Martin Kovář a kol.: *Kolaps a regenerace: cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností*, Praha: Academia 2011, s. 319–344.

II. V předvečer revolučního výbuchu

Praha po Husovi

In: *Teologická revue* 87/1 (2016), s. 24–44.

„Prozatím poroučíme zmíněné křivdy Pánu Bohu, jehož je pomsta...“ Stížný list české a moravské šlechty proti Husovu upálení v historických souvislostech

In: Petr Čornej – Aleš Knápek – Ladislav Macek – Pavel Rous: *Stížný list české a moravské šlechty proti upálení mistra Jana Husa, 1415–2015*, Okrouhlice: Spolek Za záchranu rodného domu malíře Jana Zrzavého v Okrouhlici, Okrouhlice 2015, s. 17–43.

III. Husitská Praha

Prachovice, Zlatá Koruna (a Praha) v roce 1420

In: *Za zdi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách*, edd. Dana Dvořáčková-Malá – Petr Charvát – Bohumír Němec, České Budějovice: Veduta 2010, s. 137–166.

Pražský husita Jeroným Šrol

In: *Studia mediaevalia Bohemica* 4/1 (2012), s. 57–74.

IV. Král dvojího lidu

Královská volba na Staroměstské radnici

In: Jiří z Poděbrad – král český (*časová monografie prvního pololetí roku 1458*), ed. Václav Liška, Velké Přílepy: Olympia 2018, s. 11–57 (pod redakcí upraveným členěním a názvy Ex ante..., Volební zápas, Ex post).

Jiří z Poděbrad a česká otázka v mezinárodním kontextu let 1436–1464

In: Jaroslav Boubín a kol.: *Hledání nové Evropy. Projekt krále Jiřího*, Praha: Historický ústav AV ČR 2015, s. 9–43.

Poděbradská éra: pojmenování, výměr, problémy

In: Martin Šandera, Zdeněk Beran a kol.: *Poděbradská éra v zemích České koruny*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2016, s. 8–20, 199–209.

V. Na soudu dějin

Tři sondy do historiografie doby husitské

In: *Historická dílna IX. Sborník příspěvků přednesených v roce 2014*, edd. Lenka Špačková – Jiří Stočes, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni 2015, s. 39–67.

Kam sahá paměť. „Zrádce“ Čapek a svědectví Bohuslava Bílejovského

In: *Táborský archiv. Sborník Státního okresního archivu v Táboře* 16 (2014), s. 7–28.

Politické a náboženské aktualizace v českých kronikách na rozhraní středověku a novověku

In: *Mediaevalia historica Bohemica* 20/1 (2017), s. 159–179.

Hájkův obraz husitské epochy

In: *Na okraj Kroniky české. Studia Hageciana*, I, ed. Jan Linka, Praha: Academia 2015, s. 83–109.

Proč Klio básní

In: *Žena, růže, píseň, řeč. Sborník na počest životního jubilea Radoslavy Kvapilové Brabcové*, edd. Martina Šmejkalová – Marta Kvíčalová – Petr Vybíral, Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta 2015, s. 25–34.

VI. V pohledu moderní doby

Přibyslav – město Žižkovo?

In: *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, edd. Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdalena Pokorná, Praha: Historický ústav AV ČR 2011, s. 442–462.

Vnímání husitství v české moderní a postmoderní společnosti

In: *AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 53/1 (2013), s. 25–34.

REJSTŘÍK

Osoby zesnulé před rokem 1526 jsou řazeny podle křestního jména, které ve středověku bylo určující.

Adam z Veleslavína, Daniel 180, 384, 405, 413, 414, 416, 417, 418
 Aeneas Silvius Piccolomini viz Enea Silvio (Silvius) Piccolomini
 Albrecht II. Habsburský 28, 48, 196, 204, 205, 209, 340, 435
 Albrecht III. (vévoda bavorský) 205
 Albrecht IV. Rakouský 196
 Albrecht VI. 194, 195, 207, 208, 223, 224, 226, 249, 250
 Albrecht Braniborský 205, 207, 208
 Albrecht z Koldic 107, 128
 Albrecht Kostka z Postupic 228
 Aleš Holický ze Šternberka 23, 102, 329
 Aleš Hříč 100
 Aleš z Kunštátu 98
 Aleš, Mikoláš 448
 Aleš z Ronova 101
 Aleš Škopek z Dubé 87
 Aleš z Vimperka 157
 Aleš Vřešťovský z Riesenburka 180, 390
 Alexandr V. 87
 Alfonso Borgia viz Kalixt III.
 Alžběta Habsburská 194, 200, 248
 Alžběta Lucemburská 196, 197, 206
 Ambrož (kněz) 181
 Andreas Huler 164, 167
 Anna (dcera Ladislava Garaie) 197
 Anna (manželka Jana Kantora ze Žatce) 81
 Anna (vdova po konšelu Mikulášovi) 180, 181

Anna (vdova po Matěji Prstkovi) 398
 Anna (vdova po Tomáši z Malé Strany) 179
 Anna z Foix 378
 Anna Habsburská 194, 207, 213, 224, 247
 Anna z Hórky 156
 Anna z Mochova 294
 Anna z Rožmitálu 136
 Anna z Říše 302
 Anton z Munheimu 66
 Antoninus Sabellicus 354
 Antonio Marini 256, 289
 Arnold, Emanuel 34
 Arnošt (kníže opavský) 340
 Arnošt Leskovec z Leskovce 231
 Augusta, Jan 374
 sv. Augustin 364
 Augustino Luciani 346
 Bach, Alexandr 267, 430
 Bachmann, Adolf 269
 Bachtin, Michail Michajlovič 305
 Balbín, Bohuslav 263, 326, 327, 424, 426
 Baletka, Tomáš 115
 Balicki, Andrzej 98, 118
 Barbora Celská 159
 Bárta (kněz) 387
 Barthes, Roland 349
 Bartoš (písař) 380
 Bartoš (příbuzný Heinricha Falkenauera) 174
 Bartoš, František Michálek 337, 385, 453
 Bartoš z Říčan 100

- Bartošek z Drahonice 310, 332, 359, 389, 390
 Bavor z Potštejna 111
 Bavoři ze Strakonice 136
 Beckovský, Jan František 263, 327, 424, 425, 426
 Bedřich ze Strážnice 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 345, 347, 348, 349
 Benedikt XIII. 43, 84, 93
 Benedikt (Benda) řečený Zubrník 174
 Beneš z Dubného 146
 Beneš, Edvard 35, 274
 Beneš Mokrovouský z Hustířan 228, 289, 347
 Beneš, Zdeněk 377
 Berkové z Dubé 100
 Bessarion (kardínal) 253
 Běškovcové 97
 Bílejovský, Bohuslav 334, 336, 337, 338, 339, 346, 347, 348, 349, 352, 353, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 401, 402, 405, 414, 416
 Blažek z Borotína 341
 Bleh ze Strádova 100, 101
 Boček z Kunštátu a Poděbrad (zakladatel rodu) 233
 Boček mladší z Kunštátu a Poděbrad 111
 Boček starší z Kunštátu a Poděbrad 66, 68, 71, 87, 90, 94, 96, 99, 103, 105, 108, 111, 113, 124, 221
 Boček Puklice z Pozořic 341, 342
 Bohuněk z Počápel 113
 Bohuslav z Doupova 101, 118
 Bohuslav Planský ze Žeberka 215, 231
 Bohuslav ze Švamberka 140, 295
 Bohuš z Drahodobudic 330
 Bohuš z Holoubka 302
 Bohuš ze Štědré 317
 Bonifác VIII. 41
 Boreš z Oseka 318
 Borovec 304
 Boršové z Oseka 317
 Brikkí z Licka 372, 373, 402, 404
 Brožík, Václav 448
 Břeněk z Dolan 112
 z Bukovan, vladkyové 303
 Burian Trčka z Lípy 189, 212, 228, 231
 Burkard z Tutemburga 211
 Buzek z Rovného 158
 Bzdinka (hejtman) viz Jan Hvězda z Vícemilic
 Carda 327
 Cikhart, Roman 115
 Ciprajch viz Ciprák
 Ciprák 156, 157
 Cochlaeus, Johann 263
 Conrads, Norbert 284
 Ctibor z Kozí 91, 101, 146
 Ctibor řečený Tista 317
 Cyril (věrozvěst) 166, 361
 Czipserové 183
 Čapský, Martin 283
 Čech, Svatopluk 448
 Čelakovský, František Ladislav 444
 Čeněk (krajec sukna) 67, 394
 Čeněk z Ronova 427
 Čeněk z Vartenberka 24, 66, 68, 71, 74, 90, 92, 94, 99, 102, 103, 105, 108, 111, 113, 117, 124, 125, 126, 127, 128, 133, 144, 145, 147, 148, 158, 301
 Čepl, Augustin Bedřich 429, 430, 431, 432, 437
 Čornej, Petr 385
 Čornejová, Ivana 305
 Čtvero 156
 David, Zdeněk V. 240, 337, 450
 Denis, Ernest 262, 270, 450
 Děsitel 157
 Dilthey, Wilhelm 266
 Diodoros 417
 Dionysius Szécsi 197, 198
 Dittrich, J. V. 334, 339
 Diviš Bořek z Miletínka 119
 Diviš z Řičan 100
 Dobner, Gelasius 325, 416

- Dobrovský, Josef 442
 Doležalová, Eva 148
 Dorota (manželka Václava Rolla) 77
 Dorota (sirotek) 304
 Dragoun, Michal 295
 Droysen, Johann Gustav 269
 Dubravius, Jan 413, 416
 Duchek (řemenář) 78, 81

 Eberhard, Winfried 26
 Elbel, Petr 116
 Eliška (dcera Jeronýma Šrola) 182
 Eliška z Kravař 113
 Eliška z Říše 302
 Enea Silvio (Silvius) Piccolomini 191,
     192, 220, 240, 243, 246, 252–258,
     259, 263, 295, 325, 327, 337, 353, 354,
     362, 366, 369, 370, 371, 377, 384, 386,
     392, 413
 Erazim Ritenburg 174
 Erban, Evžen 437
 Erszébet Hunyadi 193, 199
 Etienne Marcel 39
 Eva (manželka Jindřicha III. Zajímače
     z Kunštátu) 302
 Evžen IV. 191, 238, 240, 256

 Fantin (papežský diplomat) 392
 Felix V. 238
 Ferdinand I. Habsburský 230, 356, 377,
     389, 400, 403
 Filip III. Dobrý 189, 191, 254, 258
 Filip IV. Sličný 41
 Frána Čotr (Czotr) 167
 Frankl, Ludwig August 426
 Fridrich (kramář) 170
 Fridrich I. Braniborský 205
 Fridrich II. Braniborský 207, 208, 212,
     225, 250
 Fridrich III. Habsburský 189, 194, 197,
     200, 205, 207, 208, 217, 238, 248, 249,
     250, 251, 253, 254, 258, 262, 407
 Fridrich Tyrolský 161
 Fröhlichová, Zdenka 164
 Frolichové 183

 Gabriele Condulmer viz Evžen IV.
 Gaston de Foix 189
 Gerunek ze Sulevic 296
 Giovanni da Capistrano viz Jan
     Kapistrán
 Giovanni Villani 18
 Goll, Jaroslav 267, 273
 Gorgias 409
 Graus, František 271, 273
 Grégr, Eduard 433, 434
 Grégr, Julius 430, 431
 Grünhagen, Colmar 269
 Gsell z Bavorova 157
 Gurevič, Aron Jakovlevič 305
 Gutenberg, Johann 368

 Habart z Lomnice a z Moravan 113
 Habsburkové 194, 205, 209, 216, 260,
     274, 283, 368
 Had, Jan 359
 Hadravová, Alena 350
 Hais, František 421
 Hájek z Libočan, Václav 140, 141, 263,
     295, 297, 317, 318, 352, 353, 355, 356,
     363, 364, 365, 367, 368–405, 413–418
 Hall, Edward 416
 Hamrsmíd (podporovatel táboritů) 158
 Hanuš (syn Heinricha Falkenauera) 174
 Hanuš Krebs 66
 Hanuš z Kolovrat 295
 Hanuš z Lipé 96, 98
 Hartig, Karel 433
 Hartmann, Moritz 445
 Hašek z Valdštejna 329
 Havel Cahera 373
 Havel, Václav 437, 438, 439
 Havlíček Borovský, Karel 162, 421, 430,
     431, 439
 Heinrich Falkenauer 174
 Heinrich Leubing 211, 213, 214, 226
 Heinrich Payr 164
 Heinrich de Piro 123
 Hensl Clug 65
 Henzl, Jan 430
 Heralť z Kunštátu a ze Skal 66, 96

- Hereš ze Stehelčevsi 114
 Herlossohn-Herloš, Karl 426, 445
 Hermann z Mindelheimu 74
 Herodotos 417
 Herold, Vilém 453
 Hertvík z Rušinova 118, 427
 Hertvík ze Spačic 118
 Heřman z Červeného Hrádku 112
 Heřman z Landštejna na Borotíně 90,
 111, 113, 117, 128
 Heřman Šváb z Mindelheimu 127, 301
 Hess, Karel 429
 Heymann, Frederick G. 270
 Hieronymus Lando 253, 254
 Hilarius Litoměřický 318, 327
 Hlaváč z Komárova 113
 Hlaváček, Petr 151
 Hledíková, Zdenka 143, 453
 Hoffman, František 278
 Hohenzollernové 209, 248, 249
 Holý (ptáčník) 155
 Hrabák, Josef 371
 Hrabal, Bohumil 333
 z Hradce, páni 113, 303
 Hrubý, Karel 278
 Hus, Jan 23, 43, 44, 45, 61–76, 81–88,
 90–103, 106, 107, 108, 109, 111, 114,
 115, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125,
 126, 127, 128, 135, 144, 146, 148, 167,
 168, 176, 221, 233, 255, 261, 265, 271,
 272, 273, 275, 279, 289, 316, 329, 331,
 357, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 369,
 371, 372, 378, 379, 380, 381, 382, 383,
 384, 387, 401, 405, 410, 411, 434, 442,
 444, 445, 448, 452, 453, 454
 Husa, Václav 273
 Hynce Ptáček z Pirkštejna 24, 205, 264,
 340
 Hynek Berka z Dubé 107, 128
 Hynek Krušina z Lichtenburka 90, 111,
 117, 153
 Hynek z Poděbrad (strýc Jiřího
 z Poděbrad) 221, 389
 Hynek z Poděbrad (syn Jiřího
 z Poděbrad) 250
 Charvát, Jan 177
 Chmel z Boršova 153, 156
 Chrašt 157
 Christian Hugonův 211
 Chval Řepický z Machovic 119, 142,
 146, 152, 155, 156
 Jagellonci 260, 266, 324, 340, 342
 Jakoubek ze Stříbra 23, 45, 72, 74, 75,
 98, 109, 124, 125, 132, 176, 177, 275,
 300, 357, 358, 360, 361, 363, 373,
 379
 Jakoubek z Vřesovic 228, 275, 289
 Jakub z Dubé 63
 Jakub Moleš 168
 Jan (kněz) 166
 Jan (kramář) 178, 185
 Jan (krejčí) 158
 Jan (kustod) 134
 Jan (pacholek) 134
 Jan (syn Erazima Ritenburga) 174
 Jan (II.) z Rožmberka 214, 216, 217,
 219, 222, 223, 230, 231, 327
 Jan III. z Michalovic 88
 Jan IV. Zajímač z Kunštátu 199, 215,
 302
 Jan XXIII. 43, 84, 67, 88, 92, 94, 95,
 96, 97
 Jan Baštín z Porostlé 303
 Jan Bechyně z Lažan 79, 82, 231
 Jan Berka z Dubé 100
 Jan Bezdrůžický z Kolovrat 231
 Jan Bleh z Těšnice 112
 Jan Bradatý 77
 Jan řečený Bruncvík 182
 Jan Calta z Kamenné Hory 229, 231
 Jan Čapek (student univerzity
 a husitský kněz) 300
 Jan Čapek ze Sán 181, 315, 318, 319,
 320–327, 330–335, 340, 341, 348
 Jan Děčínský z Vartenberka 215, 231
 Jan Długosz 315
 Jan z domu U Stříbrné hvězdy 172, 181
 Jan Domšík viz Jan Ortlov
 Jan Eliášův 63

- Jan Frolich řečený Prätwurst 77, 78, 80,
81, 82, 171
Jan Gaudencius 308
Jan Holec z Nemošic 113, 116
Jan z Hostovic 113
Jan mladší z Hradce 68, 107
Jan starší z Hradce 111
Jan Hrach 172
Jan Hříč ze Stradonic 100
Jan Hus viz Hus, Jan
Jan Húse z Krumsína 118
Jan Húska 369
Jan Hvězda z Vícemilic 327, 388
Jan z Chlumu na Svojkově 92, 94, 97,
100, 101, 102, 118
Jan z Chocně 334
Jan Chodek 358
Jan Chudoba z Vartenberka na Ralsku
107, 128
Jan z Jenštejna 41
Jan z Jesenice 72, 95, 106, 109, 125, 167
Jan z Jičína 300
Jan Kantor ze Žatce 78, 80, 81
Jan Kapistrán 192
Jan Kaplíř ze Sulevic 296
Jan Kardinál z Rejnštejna 64
Jan Kink 134
Jan z Koloděj 113, 128
Jan z Košumberka 105, 111, 116
Jan z Kozí 91, 146
Jan Krása 386
Jan z Kraselova 113
Jan Kučka 180
Jan z Landštejna 111, 113, 128
Jan Leskovec 112
Jan z Lestkova 317
Jan z Lomnice 96
Jan Malovarský 172
Jan Malovec z Malovic a Pacova 231
Jan z Markvartic 119
Jan Meissner 174
Jan z Messenpeku 341, 342
Jan Městecký z Opočna 111, 117, 295
Jan z Michalovic 101, 107
Jan z Michnic 167
Jan z Mikulovic 147
Jan Nenačal 172
Jan Netolický 160
Jan z Nového Města pražského 178
Jan Nožička 401
Jan Ochs 78, 172
Jan Ortlov 67, 394
Jan z Pajreka 159
Jan Pardus z Vratkova 228, 289, 327
Jan Pašek z Vratu 374
Jan Pavel II. 454
Jan z Pernštejna 343, 402
Jan Podjistebský 78, 80, 81
Jan Polák 156
Jan Propheta 176
Jan Příbram 167
Jan Puška z Kunštátu 111, 116, 117
Jan Reček 77, 177
Jan Roháč z Dubé 102, 139, 153, 160,
272, 275, 287, 327, 328, 362, 365, 371,
410, 411
Jan de la Rochetaillée 75, 81, 123
Jan z Rokycan 157
Jan Rokycana 175, 176, 177, 184, 205,
209, 210, 213, 219, 225, 239, 240, 241,
273, 290, 392
Jan z Rožmitálu 111, 128, 245
Jan Rupescissa 326
Jan z Rušinova 118, 333, 427
Jan Rušinovský viz Jan z Rušinova
Jan Rymar 172
Jan Řitka z Bezdědic 76, 90
Jan Sádlo ze Smilkova a Kostelce 76,
90, 105, 111, 116
Jan ze Selsávek 128
Jan Smil z Křemže 136, 138, 139, 148,
152, 155, 156, 157, 158, 159, 160,
161
Jan ze Smiřic 119
Jan Smolík ze Slavic 90
Jan Stebňák ze Skryjí 145, 146, 147, 148
Jan ze Studené 118
Jan Sudlice z Běstvin 339, 345, 347
Jan Sýkora z Buku viz Jan Sýkora
z Hlučína

- Jan Sýkora z Hlučína 338, 339, 340, 341,
 342, 343, 344, 346, 347, 348
 Jan Sýkora z Lazů viz Jan Sýkora
 z Hlučína
 Jan ze Štětína 113
 Jan Švihovský z Rýzmburka 137
 Jan Těchlovec z Dobříkova 113
 Jan Tista 317
 Jan Toš z Hlinska 211
 Jan Tovačovský z Cimburka 342, 344
 Jan Tunkl z Brníčka 341, 342
 Jan z Ústí 302
 Jan z Vartenberka 302
 Jan Velvar 175, 181, 184, 210
 Jan Vítěz 199
 Jan z Vlašimi 90, 100, 105, 111
 Jan řečený Vlčí hrdlo 174
 Jan Zajíc z Hazmburka 20, 215
 Jan Zajímač z Kunštátu viz Jan IV.
 Zajímač z Kunštátu
 Jan Zúl z Ostředka 317
 Jan ze Žatce 167
 Jan ze Ždanic 113
 Jan zvaný Železný (biskup) 93, 101,
 103, 107, 117, 120, 135
 Jan Želivský viz Želivský, Jan
 Jan Žibřid z Pernštejna 342, 343
 Jan ze Žižína 113
 Jan Žižka (řezník) 153
 Jan Žižka viz Žižka, Jan
 Janáček, Josef 305
 Janáčková, Libuše 305
 János Hunyadi 192, 193, 197, 198, 246,
 344
 Janovští z Janovic 159
 Janusz z Tuliszkowa 98
 Jaroslav z Lažiště 145, 145, 146
 Jaroslav Plichta ze Žerotína 231
 Jaroslav Veselský ze Šternberka 98, 117
 Jaroslav Zajíc z Hazmburka 107
 Jaroš 156
 Jelínek, Zdeněk 337
 Jeník z Mečova 112, 152, 153, 155
 sv. Jeroným 166
 Jeroným z Dražejovic 343
 Jeroným Izrl 170
 Jeroným z Prahy 178
 Jeroným Pražský 23, 65, 73, 76, 83, 100,
 103, 106, 120, 122, 123, 135, 146, 255,
 314, 357, 358, 359, 362, 363, 369, 372,
 378, 380, 381, 382, 383, 405
 Jeroným Schroll viz Jeroným Šrol
 Jeroným Šrol 162–185
 Jeroným z Újezda 167
 Ješek Svojanovský z Boskovic 199
 Ješek ze Žumberka 157
 Jindřich I. Zajímač z Kunštátu 302
 Jindřich II. Zajímač z Kunštátu 302
 Jindřich III. Zajímač z Kunštátu 302
 Jindřich Berka z Dubé a Lipé 215, 231
 Jindřich z Dubé na Humpolci 66
 Jindřich z Elsterberka 107, 128
 Jindřich Hlaváč z Dubé na Jestřebí 107,
 128
 Jindřich z Hradce 295
 Jindřich Lacembok z Chlumu 90, 94,
 97, 100, 101, 123
 Jindřich Lefl z Lažan 76, 90, 92, 101,
 105, 381, 382, 384
 Jindřich z Lipé 189, 212, 219, 226, 344
 Jindřich z Michalovic řečený Kruhlatá
 189, 214, 215, 231
 Jindřich z Plavna 140, 216
 Jindřich Plumlovský z Kravař 101
 Jindřich z Poděbrad 250
 Jindřich z Rožmberka 86, 113, 148, 223
 Jindřich ze Stráže 216, 231
 Jindřich Škopek z Dubé 87, 90, 101,
 111, 124
 Jindřich z Vartenberka na Valdštejně
 102, 111, 128
 Jindřich z Vlašimi 100
 Jindřich ze Zvoleněvsi 177
 Jíra (rukavičkář, později novoměstský
 konšel) 171, 181, 185
 Jíra z Březovíka 157
 Jíra Domažlický 181
 Jirásek, Alois 267, 269, 273, 435, 448
 Jiří (kněz) 388
 Jiří Háša z Vratkova 347

- Jiří Mokrovouský z Hustřan 347
 Jiří z Poděbrad 19, 20, 29, 71, 90, 192,
 195, 196, 199, 206, 208, 209–219,
 221–235, 241, 243–247, 249–261,
 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 273,
 274, 275, 279, 282, 283, 284, 285, 287,
 289, 290, 327, 362, 365, 370, 376, 392,
 393, 407, 445
 Jiří ze Stráže 330
 Jiří Strážnický z Kravař 199
 Jiří z Telčic 113
 Jiřová, Kateřina 162
 Johana z Rožmitálu 206, 245, 247
 Johánek Kbelický 78, 81, 82, 172
 Johanko de Bove viz Johánek Kbelický
 Johann Vierekl 172
 Johannes Cantor viz Jan Kantor ze
 Žatce
 Johannes dictus Chan viz Zikmund
 Cháně
 Johannes sub stuba viz Jan
 Podjistebský
 Johannes Wechina viz Jan Bechyně
 John Wyclif viz Wyclif, John
 Josef II. 442
 Jošt z Einsiedle 211, 213, 214
 Jošt Hecht z Rosic 96, 117
 Jošt z Rožmberka 226
 Jošt ze Želče 119
 Juan Carvajal 190, 191, 192, 198, 226,
 227, 231, 247
 Jungmann, Josef 18, 412
 Jurok, Jiří 20, 115

 Kadlec, Jaroslav 453
 Kafka, Bohumil 422, 436, 437, 439
 Kalivoda, Robert 276, 277, 278, 279,
 337, 338, 451, 452
 Kalixt III. 191, 198, 227, 240, 243, 246,
 252
 Kaplířové ze Sulevic 152
 Karel (syn Karla VII.) 190, 212, 243
 Karel IV. 20, 21, 36, 38, 45, 85, 93, 120,
 166, 201, 214, 216, 251, 271, 276, 361,
 376, 380, 384
 Karel V. 400, 405
 Karel VII. 189, 190, 212, 223, 224, 231,
 237, 254
 Karel (VIII.) Knutsson 198, 221
 Karion, Johann 404
 Kárník, Vít 430
 Kárníková, Antonie 430
 Kašpar, Jaroslav 332
 Kateřina (dcera Anny z Říše) 302
 Kateřina (Káče) z Ktišky 158
 Kateřina (manželka Jeronýma Šrola)
 168, 182
 Kateřina (vdova po pláteníkovi) 168
 Kateřina Kunhuta z Poděbrad 199, 246,
 251
 Kateřina z Brandensteina 208
 Kateřina z Landštejna 113
 Katruše (mlynářka) 158
 Kavka, František 274, 276
 Kazimír IV. Jagellonský 190, 194, 200,
 205, 207, 208, 226, 246, 247, 248, 253,
 260, 262, 340
 Kejř, Jiří 278
 Klára (manželka Štěpána z Kladska) 78
 Kliment (kaplan) 388
 Kliment Krček 175, 176
 Klusáček, Otto 436
 Kolár, Jaroslav 305, 365
 Kolár, Josef Jiří 446
 Konáč z Hodiškova, Mikuláš 337, 353,
 354, 369, 370, 371, 405, 413
 Konrad, Kurt 277
 Konrad (Kunz) z Reitenbachu 211
 Konrád z Vechty 48, 66, 69, 72, 73, 74,
 82, 83, 91, 94, 107, 125, 183, 201,
 202, 378
 Korta, Waclaw 282, 283
 Kosík, Karel 453
 Kosmas 356
 Kostkové z Postupic 289
 Kozlovec (sluha) 223
 Kratochvíl, Václav 436
 z Kravař, páni 111, 112, 115
 Krofta, Kamil 270, 337, 450, 453
 Kryštof z Liechtensteina 302

- Křišťan z Prachatic 63, 64, 82, 83, 144
 Kříž (otec Václava Kříže) 77
 Kříž (platněř) 175
 Kuchta 157
 Kunata Kaplíř ze Sulevic 152
 Kunc (řezník) 77
 Kuneš z Chlumu 97
 Kunštát, Miroslav 438
 z Kunštátu, páni 112, 233
 Kuthen ze Šprinsberka, Martin 263,
     313, 314, 316, 318, 319, 352, 353, 354,
     355, 356, 359, 360, 362, 364, 365, 367,
     369, 370, 371, 405, 413, 414, 416, 417,
     418
 Lacek z Kravař 23, 71, 87, 88, 90, 95, 96,
     99, 103, 104, 105, 108, 110, 124
 Ladislav Garai (Gara, Gorjanski) 197,
     199, 200
 Ladislav Hunyadi 192, 193
 Ladislav Pohrobek 189, 190, 193, 195,
     196, 197, 198, 204–206, 207, 209, 220,
     221, 223, 224, 230, 241, 242, 243, 246,
     247, 248, 263, 279, 284, 344
 Laichter, Jan 267
 Landa, Daniel 454
 Lehár, Jan 327
 Lenfant, Jacques 33
 Lev z Prachatic 66
 Lev z Rožmitálu 215, 234
 Lichtenburkové 112
 Linhart z Českých Budějovic 157
 Linka, Jan 352
 Lipl ze Ktiše 156
 Lipolt Krajíř z Krajku 139, 140
 Loysa (lékárník) 79, 81, 82, 168, 172
 Ludolf (opat augustiniánského kláštera
     v Zaháni) 84
 Ludowicus viz Loysa (lékárník)
 Ludvík IV. Falcký 205
 Ludvík XI. 254, 259
 Ludvík Jagellonský 284, 370
 Ludvík viz Loysa (lékárník)
 Ludwig Schroll 164, 165, 166, 167, 168,
     169, 181, 183
 Lukáš Hládek 227
 Lukáš z Nového Mesta nad Váhom 157
 Luther, Martin 46, 372, 402
 Macák (radní) 172
 Macek, Josef 16, 273, 274, 277, 298, 322,
     451
 Magdalena (dcera Karla VII.) 189
 Mácha, Karel Hynek 311
 Machek, Antonín 444
 Machovec, Milan 453
 Makuše (neteř Zikmunda Cháně) 173
 Malek, Karel 432
 Malinský, František 433
 Malovci 147, 157
 Malý, Jan 423, 424, 425, 426, 428, 430
 Mandl (prachatický měšťan) 155, 157,
     159
 Mandlin (pekař) 155
 Mareš (sladovník) 172
 Mareš Kostečka z Hory 178
 Mareta (vdova) 158
 Markéta Lucemburská 105
 Markéta z Pirkštejna 215
 Markvart z Jíkve 114
 Marold, Luděk 448
 Maršík z Mikulovic 113
 Martin (kněz) 301
 Martin V. 43, 45, 75, 83, 87, 88, 126
 Martin Cášský 77
 Martin Dlúhý 156
 Martin Húska 386
 Martin Kladný z Těchlovic 76
 Martin Lupáč 27, 176, 184, 209, 239,
     275, 290, 362
 Martin z Mirovic 159
 Martin z Tupadel 140, 142, 151
 Maříček z Březovíka 157
 Mařík (koželuh) 394, 395
 Mařík Myška 166
 Masaryk, Tomáš Garrigue 35, 262, 272,
     273, 277, 434, 450
 Matásek, David 454
 Matěj Bílejovský 346, 347
 Matěj Holec z Nemošic 119

- Matěj z Janova 32
 Matěj z Knína 380
 Matěj Libák z Radovesic 331
 Matěj Prstek 398
 Matěj Smolař 175, 177, 181, 183, 184
 Martin ze Soutic 97
 Matěj ze Zibohlav 332, 333
 Matěj ze Žatce viz Matěj Žatecký
 Matěj Žatecký 171, 174, 175
 Materna z Turova 113
 Matouš Šlik 344
 Matteo Villani 18
 Matyáš z Hostouně 79
 Matyáš Hunyadi viz Matyáš Korvín
 Matyáš Korvín 193, 194, 196–200, 220,
 221, 225, 226, 227, 232, 244, 246, 251,
 253, 254, 258, 259, 260, 262, 282, 283,
 284, 285, 392, 393
 Matyáš Lauda z Chlumčan 159
 Matyáš Pullus 171
 Matyáš Šlik z Lokte 210
 Matyáš z Vildštejna 171
 Maur, Eduard 303
 Mehmed II. 192
 Meissner, Alfred 445
 Melanchton, Filip 402, 404
 Menhart z Hradce 140, 326
 Mertl 155
 Metoděj (věrozvěst) 166, 361
 von Metternich, Clemens Wenzel
 Lothar 265
 Mezník, Jaroslav 162, 163, 165, 278
 Michal (kloboučník) 178
 Michal z Německého Brodu 82, 83
 Michálek, Emanuel 16
 z Michalovic, páni 88
 Míka od brány 157
 Mika z Vhlav 157
 Miklós Újlaki 197
 Mikovec, Ferdinand Břetislav 426
 Mikšic (mlynář)
 Mikuláš (inkvizitor) 115
 Mikuláš (konšel) 180
 Mikuláš (nezerský biskup) 83
 Mikuláš (pacholek) 155
 Mikuláš V. 191, 238, 240
 Mikuláš z Barchova na Dašicích 113,
 119
 Mikuláš z Bělče (rožmberský šafář) 157
 Mikuláš Bělec (farář) 157
 Mikuláš Betlémský 176
 Mikuláš Dačický z Heslova 421
 Mikuláš Divůček z Jemniště 101, 118,
 296, 299
 Mikuláš z Drážďan 75, 379
 Mikuláš Holý z Machovic 155
 Mikuláš z Hory 178
 Mikuláš z Husi 119, 140, 142, 144, 145,
 146, 147, 148, 154, 298
 Mikuláš Kněževský 176
 Mikuláš z Koloděj 113
 Mikuláš řečený Kozí hlava 76
 Mikuláš Lapač 333
 Mikuláš Lizna 149, 153, 155, 156, 157,
 159
 Mikuláš Milen 179
 Mikuláš z Mochova a Rožďalovic 111,
 128
 Mikuláš Oráček 166
 Mikuláš z Padařova 325
 Mikuláš z Pelhřimova 31, 203, 275, 287,
 300, 335, 337, 339, 352, 357, 358, 359,
 362
 Mikuláš z Písného viz Mikuláš z Husi
 Mikuláš z Potštejna 88
 Mikuláš Roll 77, 81
 Mikuláš Ryšlavý 177
 Mikuláš Schrang viz Mikuláš Šraňk
 (Šrank)
 Mikuláš Sokol z Lamberka 325
 Mikuláš Šerlink 172
 Mikuláš Šlechta z Valdštejna 111
 Mikuláš Šraňk (Šrank) 97
 Mikuláš Trčka z Lípy 333
 Mikuláš Zajíc z Hazmburka 20, 107,
 128
 Mikuláš Zether 147, 148
 Mikuláš Zúl z Ostředka 317
 Mikuláš Žampach z Potštejna 90
 Millauer, Maximilian 424

- Milota z Bohdanče a Chřenovic 119
 Milota z Kravař viz Milota z Tvorkova
 Milota z Křižanova 104
 Milota z Tvorkova 104
 z Mirovic, vladkové 303
 Mitmánek, Václav 402
 Mittelhauser, Eugène Desiré Antoine 435
 Mníšek 155
 Molnár, Amedeo 278, 337, 338, 453
 Moraw, Petr 284
 Motyčka, Jiří 455
 Mrzákové z Miletínka 289
 Myslbeek, Josef Václav 422, 448
- Nechutová, Jana 453
 Nejedly, Zdeněk 270, 273, 337, 386
 Němec, Igor 16
 Němeček, Michal 157
 Neruda, Jan 444
 Nickel Selfrank viz Mikuláš Šraněk
 Nicolas Schevenkrom 165
 Nicolas Tempelfeld 210
 Nicolas Toppfer 165
 Niklas Schaufler 66
 Novotný, Mojmír 437
- z Obděnic, vladkové 303
 Odložilík, Otakar 270
 Odo Colonna viz Martin V.
 Oldřich (II.) z Rožmberka 23, 66, 92, 102, 113, 117, 128, 133, 134, 136, 138, 139, 140, 142, 144, 146, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 208, 216, 217, 222, 223, 230, 275, 329, 333, 396, 398
 Oldřich z Hlavatec 96
 Oldřich z Hradce 87
 Oldřich Skála z Lulče 97
 Oldřich z Ústí 293, 294, 295, 297, 298, 301, 302, 303
 Oldřich Vavák z Hradce 111, 117, 139
 Ondráček (uzdař) 175
 Ondráček viz Ondřej Keřský (Kerský) z Římovic
- Ondřej (syn lazebníka Benedikta) 174
 Ondřej z Dubé 102
 Ondřej Keřský (Kerský) z Římovic 157, 181, 325, 332, 333, 334, 335, 347
 Ondřej Krajsa 77
 Ondřej Pinta z Tušovic 303
 Ondřej z Výrova 150
 Oneš z Míkovic 116
 Orsini 216
 z Oseka, páni 107
 z Ostružna a Rušinova, páni 118
 Ota z Bergova 107
 Otto, Jan 432
- Palacký, František 24, 33, 34, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 277, 279, 385, 393, 416, 417, 425, 430, 433, 443, 446, 447, 449, 450
 Palček 158
 Pánek, Jaroslav 280
 Paprocký z Hlahol, Bartoloměj 263, 416
 Pardus viz Jan Pardus z Vratkova
 Patschovský, Alexandr 143
 Paulus Zampach viz Pavel Žampach
 Pausanias 414
 Pavel (mlynář) 158
 Pavel II. 259
 Pavel III. 400
 Pavel Bydžovský 401, 402
 Pavel Dětrichovic 218
 Pavel z Jenštejna 100
 Pavel Olešák 300
 Pavel Paták z Prostředního Svince 156
 Pavel Pavůček 155
 Pavel Žampach 182
 Pavel Židek 327, 350, 351, 353, 365, 376, 407, 408, 409, 412, 414, 415
 Pavlica, Tomáš 153
 Pavlík (postřihač) 181
 Pavlík z Hostovic 113
 Pekař, Josef 141, 154, 274, 450
 Pelcl, František Martin 263, 264, 442
 Pernštejnové 343
 Pertold Eisfelt 164

- Pešina z Čechorodu, Tomáš Jan 326,
 327, 427
 Peška, Kristián 430
 Petr (probošt doksanského kláštera)
 157
 Petr (táborský kněz) 386, 396
 Petr z Drážďan 363, 379
 Petr z Drslavic 147
 Petr de Frankenstein 170
 Petr de Hodkowicz 170
 Petr „de Hoscza“ 170
 Petr Hromádka 387
 Petr z Chamu 165
 Petr Chelčický 21, 22, 33, 272, 273, 275,
 301, 410, 411
 Petr z Janovic na Vysokém Chlumci
 111, 117
 Petr Konopištský ze Šternberka 101,
 139, 295
 Petr Malovec z Pacova 66
 Petr z Mladoňovic 97, 100, 102, 167
 Petr Pala 179
 Petr Příbramský 318
 Petr Rezek 164
 Petr Skála ze Sulevic 296
 Petr ze Sovince 117
 Petr Strážnický z Kravař 88, 96, 102,
 117, 124
 Petr ze Šternberka viz Petr Konopištský
 ze Šternberka
 Petr z Uničova 74, 148
 Petr z Vartenberka na Děvině 107
 Petr Zmrzlík ze Svojšína 76, 90, 101,
 105
 Petr ze Znojma 63
 Petr ze Zvířetic 128
 Petrůň, Josef 280
 Petrus de Hostkowicz 170
 Petřík (syn Jana Meissnera) 174
 Pietro degli Stephanesci 85
 Pilnáček, Josef 343
 Pinta 293, 294, 296, 299, 301, 302, 303
 Pius II. viz Enea Silvio (Silvius)
 Piccolomini
 Podlešák, Jan 375
 Podrázský, Roman 427, 437
 Poduška, Jan 373
 Porák, Jaroslav 332
 Prinz, Friedrich 280
 Procek z Kunštátu 98
 sv. Prokop 166
 Prokop (krejčí) 180
 Prokop (písař) 24
 Prokop (syn Lukase Scheczclina)
 Prokop Bervík (Barvík) 174
 Prokop z Dubného 146, 147
 Prokop Holý 181, 322, 326, 327, 334,
 335, 384, 428, 434, 444
 Prokop Jidášek 394
 Prokop Lupáč z Hlavačova 425
 Prokop z Plzně 167
 Prokop z Rabštejna 215, 226
 Prokop Scheczlin 178
 Prokop z Ústí 294, 295, 303
 Prokop Záborka 399
 Prokůpek 322, 326, 384
 Prothasius (Tas) z Boskovic
 Prstkovi 398
 Přeč z Olbramovic 112
 Přemek Opavský 107, 340
 Přemysl Otakar II. 377
 Příbík z Klenové 112, 159, 228, 231,
 275, 289, 322, 389
 Příbík Pinta z Tušovic 303
 Příbík Pulkava z Radenína 317, 354, 356
 Puchmajer, Antonín Jaroslav 443
 Puklicové 341
 Půta z Častolovic 111, 117
 Půta z Ilburka 101, 118
 Půža, František 434, 435, 437
 Quis, Ladislav 421
 Racek z Bubna 101
 Racek z Výškova 118
 Rejchrtová, Noemi 453
 Rieger, František Ladislav 267
 Robil z Prachatic 156, 157
 Roháč viz Jan Roháč z Dubé
 Rohlík (obyvatel Starého Města) 396

- Rohlík, Václav 395
 Rohlíková (vdova) 396
 Roprecht z Okrouhlice 116
 Rot 157
 Royko, Kašpar 442
 Rožmberkové 92, 112, 113, 134, 144, 208, 212, 223
 Rubín z Rýzmburka 101
 Rüdiger ze Skalky 296
 Ruprecht Falcký 42
 Rutger (opat ve Zlaté Koruně) 137, 141, 161
 z Růže, páni viz Rožmberkové
 Rýzmberkové 216
- Řehoř XII. 43, 84, 93
 Řehoř z Heimburku 252
- Sabina, Karel 34, 444
 Samuel Velvar z Hrádku 210, 212
 Sedláček, August 343
 Seibt, Ferdinand 271, 278
 Severin z Kapí Hory, Pavel 313, 354
 Schnechegeger, Tadeáš 142
 Schnirch, Bohuslav 448
 Schwarz, Ernst 143
 Schwarzenberg, Karel 448
 Sigmund Fritzesdorfer 344
 Silffrid (pekař) 395
 Sixt z Ottersdorfu 402
 Skalický, Josef viz Dittrich, J. V.
 Skýbová, Anna 280
 Sladkovský, Karel 430
 Slavík, Jan 277
 Slivka (hrnčíř) 134
 Smetana, Bedřich 274
 Smil Flaška z Pardubic 111, 113, 410
 Smil Holický ze Šternberka viz Smil ze Šternberka
 Smil z Lichtenburka 424
 Smil ze Šternberka 90, 111, 113, 117
 Sobek z Kornic, Burian 404
 Soběslav Mrzák z Miletínka 228
 Sondra viz Šondra
 Stach, Václav 442
- Stanislav ze Znojma 63
 Strachovský, Josef 421
 Sudlicové 346
 Sudlicové z Jivovice a Žumberka 346
 Sudlicové z Hrachovic 346
 Sudlicové ze Žernova 346
 Sudličkové 346
 Svatopluk (kníže) 317
 Svojsze ze Zahrádky 341
 Sygismundus Kbelský viz Zikmund Kbelský
 Sýkora (podporovatel táboritů) 158
 Szilágyi, Michal 192, 193, 197, 198, 199, 225
- Šámal, Petr 147
 Šandra viz Šondra
 Šauerová, Anna 437
 Šimák, Josef Vítězslav 337
 Šimek z Machovic 155
 Šimon z domu U Bílého lva 172
 Šimon z Rokycan 167
 Šimon ze Strážnice 339, 340
 Šimon z Tišnova 167
 Šimsa, Jaroslav 162
 ze Škvořetic, vladykové 303
 Šmahel, František 115, 143, 162, 278, 279, 298, 337, 338, 350, 385, 437
 Šmirous, František 435
 Šondra 156
 Šrobár, Vavro 435
 Šťastný, Josef 431
 Štěpán (lucký biskup) 250
 Štěpán z Dědic 78
 Štěpán (Štěpánek) z Kladska 78, 80
 Štěpán Pálec 63, 99
 Štěpán z Vartnova 117
 Štěpánek Netolický 146, 149, 155, 156, 159
 Šupich, Josef 433
 Švamberkové 107, 216
 Švihovští z Rýzmburka 107
- Teige, Josef 163
 Theobald, Zacharias 33, 141, 327, 424

- Thierry de Lenoncourt (Theodoricus)
190, 212
- Thomas Müntzer 372
- Thukydides 355
- Thurmaier, Johann 416
- Thurn-Taxis, Rudolf 430
- Tiburcí (Rak) 171
- Tichtenbaum, Johann Augustin 307
- Titus Livius 417
- Tomáš (Tůma) z Malé Strany 179
- Tomáš Jaroš 389
- Tomášek Literát (purkmistr) 181
- Tomek, Václav Vladivoj 33, 34, 163, 179,
264, 265, 274, 385
- Tommaso Parentucelli viz Mikuláš V.
- Tonner, Emanuel 430
- Trčkové z Lípy 289
- Tresp, Uwe 245
- Trch, Jakub 23
- Tricl (podkoní) 156
- Třeštítk, Dušan 351
- Tschudi, Aegidius 416
- z Tušovic, vladýkové 303
- Tyl, Josef Kajetán 446
- Udržal, František 435
- Ulrich Celský 192, 193
- Ulrich Richental 123
- Urbánek, Rudolf 267, 268, 269, 270,
271, 275, 277, 325, 337, 342, 374, 385
z Ústí, páni 294, 302
- sv. Václav 423
- Václav (arnoštovický farář) 358
- Václav (vyzvědač) 158
- Václav (Horyna) z Honbic 118
- Václav (pláteník) 168, 183
- Václav (syn Přemka Opavského) 340
- Václav IV. 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46,
47, 62–71, 73, 75, 76, 82, 83, 84, 85,
87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 102, 103,
105, 107, 116, 125, 127, 135, 144, 145,
147, 202, 205, 271, 287, 299, 363, 365,
377, 378, 382, 383, 384, 385, 393, 394,
421
- Václav z Baště 178
- Václav z Dubé a Leštna 94, 97, 100, 102,
118, 139
- Václav Hedvika 175, 177, 181, 184
- Václav Holý z Březovíka 139, 140
- Václav z Hostovic 113
- Václav z Choltic 113
- Václav Konstantský 178
- Václav Koranda mladší 255, 446
- Václav Králík z Buřenic 69, 91, 115,
135, 145
- Václav Kříž 77
- Václav Lapka z Babic 157
- Václav Libák z Vrbčan 331
- Václav Litochleb 77
- Václav ze Lnář 116
- Václav Myška z Hrádku 97, 101
- Václav Perman 343
- Václav Píknošek 174
- Václav Rak 170
- Václav Roll 77
- Václav Sebránek 156
- Václav Sudlice z Nespečova
(Nezpečova) 342, 343, 344, 345, 346
- Václav Šraněk 97
- Václav Štraboch 178
- Václav z Třebosic 113
- Václav z Ústí 334
- Václav ze Zvířetic 111, 128
- Václav Zvířetický z Vartenberka – viz
Václav ze Zvířetic
- Václav Žampach 182
- Valentin (kněz) 386
- Válka, Josef 280, 283
- Valois (dynastie) 208
- Vančura, Jindřich 262
- Vaněk Černošský z Boskovic 117
- Vaněk z Křížovic 157
- Vaněk (Václav) Pinta 303, 304
- Vaněk ze Smědče 139, 157
- Vaněk Valečovský z Kněžmosta 212,
214, 228, 289
- z Vartenberka, páni 112
- Vavřinec (pacholek) 157
- Vavřinec Babka 181

- Vavřinec z Březové 30, 131, 132, 150,
151, 293, 294, 295, 296, 299, 302, 303,
337, 352, 357, 358, 359, 361, 362, 366,
385, 386
- Vavřinec z domu U Tří králů 182, 183
- Vavřinec z Mnětic 113
- Vavřinec Volovatý 399
- Velek (Koudelník) z Březnice (hejtman)
327
- Velek z Malenic 157
- Velislav (kanovník) 166
- Velíšek ze Smědečka 158
- Vepřková (vdova) 178
- Vích 156
- Vichna (manželka Jana Kučky) 180
- Vikář z Myšlína a Jenišovic 76, 90, 119
- Viktorin Kornel ze Všehrd
- Viktorin z Kunštátu a Poděbrad (otec
Jiřího z Poděbrad) 221, 234
- Viktorin z Poděbrad (syn Jiřího
z Poděbrad) 215, 234, 250, 284
- Vilém (syn Přemka Opavského) 340
- Vilém Děčinský z Vartenberka 107
- Vilém z Doupova 116
- Vilém z Košumberka 116
- Vilém Lopata z Potštejna 128
- Vilém z Pernštejna 96, 117, 128, 393
- Vilém Puklice z Pozořic 341, 342
- Vilém z Rýzmburka a Rabí 231
- Vilém Saský 190, 194, 205, 207, 208, 209,
210, 211, 213, 224, 226, 243, 247, 249
- Vilém Sudlice z Litovan 345
- Vilém z Újezda a Poděhus
- Vilém Zajíc z Hazmburka 107, 128
- Vilém Zajíc z Valdek 101, 118
- Vilém ze Zvířetic 90, 94, 111
- Vilém Zvířetický z Vartenberka viz
Vilém ze Zvířetic
- Vischer, Hans 398, 399
- Vít viz Vítek (konšel)
- Vítek (konšel) 160
- Vítek z Černčic 145
- Vitold Alexander 173, 202
- Vladislav II. Jagellonský 202, 248, 260,
284, 315, 370, 378
- Vladislav III. Jagellonský řečený
Warneńczyk 191, 192, 196, 197, 205,
206
- Vlach z Březí 147
- Vocel, Jan Erazim 444
- Voigt, Georg 269
- Voith von Sterbetz, Ferdinand 431,
432
- sv. Vojtěch 166, 423
- Vojtěch (chelčický farář) 358
- Vok z Holštejna 117
- Vok z Valdštejna viz Voksa z Valdštejna
- Voksa z Valdštejna 76, 90, 105, 111
- de Vooght, Paul 453
- Vorel, Petr 343
- z Vratšova, vladýkové 303
- Vrchlický, Jaroslav 448
- Wat Tyler 39
- Wenceslaus Glaser 178
- Wettinové 209, 225, 248, 249
- White, Hayden 349, 418
- Wiehl, Antonín 433
- Wirth, Zdeněk 164
- Wittelsbachové 249, 253
- Wolf, Johann Heinrich 442
- Wyclif, John 43, 44, 62, 75, 86, 87, 88,
89, 103, 122, 279, 363, 378, 382
- Wyszek Raczynski (Višek) 175
- Zajícové z Hazmburka 21
- Zap, Karel Vladislav 426
- Záviš z Kunčic 341
- Záviš ze Zap 144
- Zawisza Czarny z Garbowa 98, 118
- Zbyněk (purkrabí z Velkého Meziříčí)
114
- Zbyněk z Buchova 119, 142
- Zbyněk ze Soběšina 229
- Zbyněk ze Štráleka a Všehovic 118
- Zbyněk Veliký z Květuše 160
- Zbyněk Zajíc z Hazmburka
(arcibiskup) 86, 87, 88, 89, 90, 94
- Zbyněk Zajíc z Hazmburka (nejvyšší
sudí zemský) 219, 231

- Zdeněk Konopištský ze Šternberka
189, 190, 200, 216, 217, 219, 226,
231
- Zdeněk Kostka z Postupic 199, 212,
215, 228
- Zdeněk z Labouně 63
- Zdeněk Medek z Týnce 111, 128
- Zdeněk z Rožmitálu 111, 128
- Zdeněk ze Šarova 345
- Zdeslav Tluksa z Buřenic 302
- Zdislav (průvodce Heinricha Leubinga)
211
- Zdislav ze Zvířetic 78, 90, 111
- Zdislav Zvířetický z Vartenberka viz
Zdislav ze Zvířetic
- Zikmund Albík z Uničova 62, 63, 69,
80, 91, 135, 145, 148, 150, 378
- Zikmund Děčinský z Vartenberka 107,
128
- Zikmund z Gleichen 211
- Zikmund Huler 145, 164, 167
- Zikmund Cháně 78, 81, 173
- Zikmund Kbelský 78, 80, 81, 82
- Zikmund Korybutovič 118, 172, 173,
174, 175, 184, 203
- Zikmund z Křižanova 104
- Zikmund Lucemburský 24, 27, 28, 30,
42, 43, 45, 46, 47, 48, 52, 53, 56, 66,
69, 70, 75, 79, 80, 83, 84, 92–101,
107, 108, 117, 118, 119, 120, 123, 128,
131, 132, 133, 135, 139, 140, 142, 150,
158, 159, 160, 168, 169, 170, 177, 181,
182, 184, 185, 193, 196, 200–205, 209,
229, 261, 268, 270, 281, 287, 296, 302,
313, 314, 333, 334, 336, 338, 360, 366,
385, 387, 390, 391, 400, 435, 439, 450
- Zikmund Manda z Kotenčic 341
- Zikmund Řepanský 379, 380, 401
- Zikmund Tyrolský 194, 208, 223
- Zilynskij, Bohdan 172
- Zitte, Augustin 442
- Zmrzlíkové ze Svojšína 289
- Zuzana (manželka Matěje
Bílejevského) 346
- Želivský, Jan 23, 31, 78, 83, 131, 132,
153, 164, 171, 172, 174, 175, 176, 177,
184, 276, 329, 385, 386, 394, 454
- Žižka, Jan 34, 51, 76, 102, 134, 137, 138,
139, 140, 141, 142, 150, 151, 152,
153, 155, 156, 158, 221, 233, 273, 295,
296–299, 302, 303, 304, 314, 319, 327,
328, 337, 345, 347, 359, 360, 362, 365,
366, 369, 371, 372, 382, 383, 384, 386,
395, 396, 421, 422, 423, 424, 425, 426,
427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434,
435, 436, 437, 438, 439, 440, 443, 444,
446, 451, 452, 454
- Žižka z Tábora či Hradiště 153
- Žofie Bavorská 24, 69, 85, 87, 90, 102,
125, 396, 398

PETR ČORNEJ
HUSITSTVÍ A HUSITÉ

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz
Praha 2019

Redakce Kamila Veselá
Jazyková korektura a rejstřík Dita Kříšťanová
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Na obálce Kachel s vyobrazením husitských bojovníků,
15. století. Sběrka Národního muzea, H2-126343
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum
Vydání první

ISBN 978-80-246-3993-2
ISBN 978-80-246-4040-2 (pdf)

www.karolinum.cz

ISBN 978-80-246-3993-2